

**National Library
of Sweden**

Denna bok digitaliserades på Kungl. biblioteket år 2012

x. A S. o. u.
STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1944:3
FINANSDEPARTEMENTET

BETÄNKANDE
ANGÅENDE
NYKTERHETSTILLSTÅNDET
UNDER KRIGSÅREN

AVGIVET AV

*inom finansdepartementet tillkallade
sakkunniga*

S T O C K H O L M

1 9 4 4

Statens offentliga utredningar 1944

Kronologisk förteckning

1. Jordbruksbefolkningens levnadskostnader. Av E. Lindahl och L. Lemne. Marcus. 71 s. Jo.
2. Betänkande med förslag angående långtjänstunderbefäl m. m. Beckman. 91 s. Fö.
3. Betänkande angående nykterhetstillståndet under krigsåren. Marcus. 336 s. Fi.

Ann. Om särskild tryckort ej angives, är tryckorten Stockholm. Bokstäverna med fetstil utgöra begynnelsebokstäverna till det departement, under vilket utredningen avgivits, t. ex. E. = ecklesiastikdepartementet, Jo. = jordbruksdepartementet. Enligt kungörelsen den 3 febr. 1922 ang. statens offentliga utredningars yttre anordning (nr 98) utgivas utredningarna i omslag med enhetlig färg för varje departement.

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1944: 3
FINANSDEPARTEMENTET

BETÄNKANDE
ANGÅENDE
NYKTERHETSTILLSTÅNDET
UNDER KRIGSÅREN

AVGIVET AV
*inom finansdepartementet tillkallade
sakkunniga*

STOCKHOLM 1944
ISAAC MARCUS BOKTRYCKERI-AKTIEBOLAG
438950

STAN & CO. PRINTERS, 100 N. 3RD ST., PHILADELPHIA, PA.

REAR BAND

ANGARDA

NYKTERRIS' TURST/INDEL

UNDER KRIGSAREN

Innledning

1-10

STAN & CO. PRINTERS, 100 N. 3RD ST., PHILADELPHIA, PA.

1910

Till Herr statsrådet och chefen för finansdepartementet.

Med stöd av Kungl. Maj:ts den 9 april 1943 givna bemyndigande tillkallade Herr statsrådet samma dag undertecknade, generallotsdirektören *T. P. J. Petersson*, professorn vid Uppsala universitet *G. Dahlberg* och byråchefen i finansdepartementet *O. H. Klackenberg* att såsom sakkunniga biträda med utredning angående orsakerna till försämringen i nykterhetstillståndet. Tillika uppdrog Herr statsrådet åt den förstnämnde att i egenskap av ordförande leda de sakkunnigas arbete.

Såsom utredningens huvudsekreterare har byråchefen Klackenberg fungerat, varjämte amanuensaspiranten i finansdepartementet *S. Lane* biträtt med vissa sekreterargöromål.

Förste aktuarien i kontrollstyrelsen *H. H. A. C. Gahn* har jämlikt Herr statsrådets förordnande den 3 maj 1943 biträtt utredningen såsom statistisk expert.

Vid behandlingen av vissa lagstiftningsfrågor har hovrättsassessorn *H. Nilsson* medverkat. För speciella frågor på utminuteringsens område har utredningen anlitat avdelningschefen hos aktiebolaget Stockholmssystemet *E. L. Eklund* samt för frågor på alkoholistvårdens område sekreteraren i socialstyrelsen *A. Åman* och byråinspektören hos socialstyrelsen *F. Hj. E. Hag*. Vidare ha filosofie kandidaten fru *Olga Dahl* för utredningens räkning verkställt en undersökning rörande utminuteringsförhållandena i Stockholm och t. f. förste byråinspektören hos kontrollstyrelsen *R. B. Jonsson* biträtt med visst arbete.

Efter slutförd undersökning rörande orsakerna till försämringen i nykterhetstillståndet får utredningen härmed vördsamt överlämna Betänkande angående nykterhetstillståndet under krigsåren, innefattande jämväl vissa förslag till åtgärder för höjande av folknykterheten.

Stockholm den 29 januari 1944.

TORSTEN PETERSSON.

GUNNAR DAHLBERG.

HENRIK KLACKENBERG.

/ *Sören Lane.*

The first statement was dated the 10th of August 1911.

After this the Board of Directors of the company, consisting of five members, was constituted, and the first meeting was held on the 14th of August 1911. At this meeting the Board of Directors was constituted, and the first meeting was held on the 14th of August 1911.

The Board of Directors was constituted, and the first meeting was held on the 14th of August 1911.

The Board of Directors was constituted, and the first meeting was held on the 14th of August 1911.

The Board of Directors was constituted, and the first meeting was held on the 14th of August 1911.

The Board of Directors was constituted, and the first meeting was held on the 14th of August 1911.

The Board of Directors was constituted, and the first meeting was held on the 14th of August 1911.

The Board of Directors was constituted, and the first meeting was held on the 14th of August 1911.

Stockholm den 29 August 1911.

TORSTEN PERSSON

THE FIRST STATEMENT

GUNNAR LARSSON

Gunnar Larsson

Inledning.

De direktiv, som genom Kungl. Maj:ts beslut fastställts till ledning för nykterhetsutredningens arbete, innefattas i det anförande till statsrådsprotokollet över finansärenden för den 9 april 1943, varmed chefen för finansdepartementet, statsrådet Wigforss, motiverade sin hemställan om bemyndigande att för ifrågavarande utredning tillkalla högst tre sakkunniga. Efter att ha lämnat en kortare redogörelse för utvecklingen i nykterhetshänseende under krigsåren och för de i anledning av riksdagens framställning genomförda restriktionerna i oktober 1941 anförde departementschefen därvid bland annat följande.

Genom de år 1941 vidtagna åtgärderna lyckades man icke varaktigt bryta tendensen till försämring av nykterhetstillståndet. Den totala alkoholförbrukningen i landet ligger visserligen fortfarande på en avsevärt lägre nivå än före kriget. Denna nivåskillnad har dock minskats och betingas såvitt angår konsumtionen av spritdrycker numera endast av en lägre utminuterig, medan utskänkingen stigit betydligt över förkrigsläget. Samtidigt ha vissa yttringar av det grova alkoholmissbruket visat en påtaglig stegring. Antalet begångna fylleriförseelser har avsevärt ökat och låg år 1942 ungefär 25 procent över förkrignivån. Föreliggande uppgifter för innevarande år peka i riktning mot en fortsatt ökning. Jämväl de fall av alkoholism, i vilka nykterhetsnämnderna funnit internering å anstalt nödvändig, ha under sista åren företett en stegrad frekvens.

Den försämring av nykterhetstillståndet, varom dessa symptom varsla, skulle även under normala förhållanden vara ägnad att ingiva betänkligheter, men den får en allvarigare karaktär i nuvarande tidsläge med de skärpta krav på vaksamhet och hållning, som försvarsberedskapen förutsätter bland såväl militären som medborgarna i gemen. Ytterligare, mer effektiva åtgärder synas påkallade för att hejda utvecklingen och åvägabringa en förbättring i nykterhetstillståndet. Vilka ingrepp, som i olika avseenden kunna vara lämpliga och effektiva, är icke utan vidare klart. Valet av åtgärder synes böra göras på grundval av en utredning rörande de omständigheter, som orsakat den stegrade onykterheten.

I gemensam skrivelse den 17 februari 1943 ha riksdagens nykterhetsgrupper och Sveriges nykterhetsvänners landsförbund hemställt, att genom Kungl. Maj:ts försorg måtte verkställas en skyndsamt utredning angående orsakerna till det starkt stegrade fylleriet. Av vad jag i det föregående anfört framgår, att jag delar uppfattningen om behovet av en utredning rörande orsakerna till den uträdda försämringen i nykterhetstillståndet. Jag vill tillstyrka, att en sådan utredning nu igångsättes inom finansdepartementet. Den bör bedrivas med den skyndsamhet, som finnes möjlig. Arbetet torde böra uppdragas åt särskilda sakkunniga till ett antal av högst tre.

Vid utredningen bör eftersträvas ett klarläggande av de orsaksfaktorer av skilda slag, som framkallat det ökade spritmissbruket under krigsåren. En mångfald olika omständigheter av psykologisk, ekonomisk och social natur, som delvis torde vara statistiskt oåtkomliga, kunna antagas ha medverkat härtill. Givetvis ligger en mera uttömmande analys av dessa faktorer utom ramen för nu ifrågavarande utredning.

Därtill skulle erfordras relativt omfattande och tidsödande sociologiska undersökningar. Det uppställda syftet för utredningen — att tjäna till ledning för omedelbara samhällliga åtgärder mot fylleriet — medför en naturlig begränsning i dess omfattning och i kraven på dess resultat. Undersökningen bör sålunda verkställas mot bakgrunden av de praktiska handlingsmöjligheter, som för närvarande föreligga.

Vid utredningen bör undersökas i vad mån en förskjutning inträtt beträffande utskänkningens och utminuterings andel i fylleriförseelserna. Det synes önskvärt att i fråga om utskänkning vinna kännedom om den utsträckning i vilken fyllerifallen inträffat efter besök å restaurang med utskänkning i samband med danstillställning. I avseende å utminuterings andelen är av intresse att få utrett vilken roll s. k. överlåten motbokssprit spelat. Uppmärksamhet bör även ägnas åt betydelsen av andra berusningsmedel såsom pilsner, teknisk sprit och lönnbränd sprit.

Vad den allmänna inkomstutvecklingen, de påtvungna förändringarna i levnadsvanorna och andra påfrestningar under kriget kunna ha betytt för nykterhetstillståndets försämring låter sig givetvis icke siffermässigt fastställa. De sakkunniga kunna möjligen nå fram till ett grundat allmänt omdöme härom. Säkrare upplysningar torde utredningen kunna väntas ge beträffande mera speciella frågor. Den synes kunna klargöra inom vilka grupper av befolkningen, som den stegrade fyllerifrekvensen föreligger, därvid synes angeläget att belysa, huruvida sådana yrkeskategorier, som haft en särskilt gynnsam inkomstutveckling under kriget, i ökad utsträckning kommit att rekrytera fylleristernas led, huru ungdomsfylleriet utvecklats och vilken omfattning det militära alkoholmissbruket haft och har. Vidare bör undersökas, om någon förskjutning inträffat i relationen mellan antalet förstagångsfyllerister och antalet återfallsfyllerister samt vad den effektiviserade alkoholistvården kan ha betytt härvidlag.

I nykterhetsfolkets förut berörda framställning har härutöver angivits ett flertal frågor, som kunde vara av intresse att få utredda i detta sammanhang. De sakkunniga böra, i den utsträckning tiden det medger, ägna uppmärksamhet åt och i möjlig mån belysa jämväl dessa spörsmål.

De sakkunnigas arbete torde böra avse att angiva de punkter på vilka de nu påkallade ingripandena lämpligen böra insättas. Därvid är det tillräckligt om de sakkunniga angiva endast riktlinjer till ifrågasatta åtgärder. Den närmare avvägningen av förslagen och dessas lagtekniska utformning torde få bli en senare angelägenhet.

I avsikt att klarlägga orsakerna till ökningen av fylleriförseelserna under krigsåren har utredningen i första hand utnyttjat den officiella statistiken på området och det material i kontrollstyrelsen, på vilket denna statistik bygger. Efter att i första kapitlet ha lämnat en kort redogörelse för utvecklingen på ifrågavarande område sedan förra världskriget har utredningen gjort förändringarna under krigsåren till föremål för en mera ingående analys. Den allmänna översikten över alkoholkonsumtionens och fylleriförseelsernas förändringar har framlagts i andra kapitlet. Därefter behandlas den ekonomiska och försörjningspolitiska bakgrunden till nämnda konsumtionsförändringar i tredje kapitlet. De närmast följande kapitlen ägnas åt en analys av fylleriförseelsernas förändringar i olika avseenden och orsakerna härtill. Sålunda behandlas motboksöverlåtelserna och fylleriförseelsernas utveckling bland motboksägarna, inom olika yrkes- och åldersgrupper och bland alkoholister m. m. Uppmärksamhet ägnas även åt karaktären av fylleriförseelserna under krigsåren, deras samband med brottslighet, återfallen i fylleri m. m. Slutligen behandlas ock utskänkingsförhållandena.

Utredningen har i ett flertal avseenden införskaffat speciellt material från länsstyrelser och lokala polismyndigheter, från länsnykterhetsnämnderna och de kommunala nykterhetsnämnderna ävensom från systembolagen jämte till systembolagsorganisationen hörande organ. Vidare har jämlikt medgivande av chefen för finansdepartementet verkställt en särskild bearbetning av material ur kontrollstyrelsens kortregister över fylleriförseelser för åren 1938 och 1942. Resultaten av specialutredningarna redovisas till viss del i särskilda bilagor till detta betänkande.

Efter en sammanfattning av de viktigaste utredningsresultaten rörande orsakerna till försämringen i nykterhetstillståndet har utredningen i de fem sista kapitlen framlagt de förslag till åtgärder, som synts påkallade. Även i kapitlen om åtgärder har redovisats visst utredningsmaterial, som ansetts ha sådant samband med förslagen, att det bort återgivas först vid behandlingen av dessa.

I vissa avseenden, där utredningens förslag erfordra ändring i eller tillägg till gällande lag eller av Konungen utfärdad författning, har utredningen i enlighet med från chefen för finansdepartementet under hand mottagna direktiv framlagt i detalj utformade förslag. I övriga fall har utredningen i huvudsak åtnöjt sig med att angiva förslagens innebörd.

Beträffande förslagen har utredningen icke i samtliga fall nått full enighet. Då utredningsmännen sålunda haft delade meningar rörande lämpligheten eller utformningen av en viss åtgärd, ha de olika meningarna angivits i texten i samband med framläggandet av förslag på ifrågavarande område utan att därvid förekommande enighet mellan två av utredningsmännen ansetts böra såsom majoritet representera utredningens mening, mot vilken den tredje utredningsmannen skulle ha att reservera sig. Till förslagen på utminuteringsområde har en av utredningsmännen, byråchefen Klackenbergh, icke tagit ståndpunkt.

Kap. 1. Huvuddragen av utvecklingen sedan förra världskriget.

Såsom bakgrund till den följande analysen av krigsårens förändringar i nykterhetsavseende har en kort översikt över utvecklingen under årtiondena mellan första och andra världskriget synts önskvärd. Därest såsom mätare av förändringarna på området i huvudsak användas föreliggande officiella statistiska uppgifter över konsumtionen av spritdrycker och över fylleriförseelserna, kan denna utveckling i stora drag angivas på följande sätt.

Efter de hårda nedskärningarna av spritkonsumtionen under förra världskriget och den därav betingade starka nedgången i fylleriförseelserna följde — såsom närmare framgår av *tab. 1* och av den å *diagram 1* givna översiktliga grafiska framställningen av utvecklingen efter år 1913 — under åren 1919 och 1920 en snabb återhämtning av konsumtionen nästan upp till förkrignivån; 1913 och 1914 års siffror voro 44·5 respektive 39·9 milj. liter. Totalkonsumtionen ökade sålunda från 7·4 milj. liter år 1918 till 14·4 milj. år 1919 och nådde en topp år 1920 vid 37·8 milj. liter. Under trycket av bland annat de starkt försämrade ekonomiska konjunkturerna efter år 1920 och även av företagna skattehöjningar på spritdrycker sjönk konsumtionen under de närmast följande åren. Under senare delen av år 1920 skärptes jämväl den individuella kontrollen. År 1922 föll konsumtionen till sin lägsta nivå under 1920- och 1930-talen i miljoner liter räknat — men icke i liter per vuxen invånare — nämligen 25·7 milj. liter. Fylleriförseelserna företedde en liknande rörelse och visade en starkt markerad topp år 1920 vid en totalsiffra av omkring 46 000 förseelser samt därefter ett starkt fall de följande åren ned till en fyllerisiffra år 1922 av ej fullt 28 300. 1920 års topp låg dock icke obetydligt lägre än förkrigsårens fyllerisiffror, som åren 1913 och 1914 befunnit sig på en nivå av 50 000 à 60 000 förseelser.

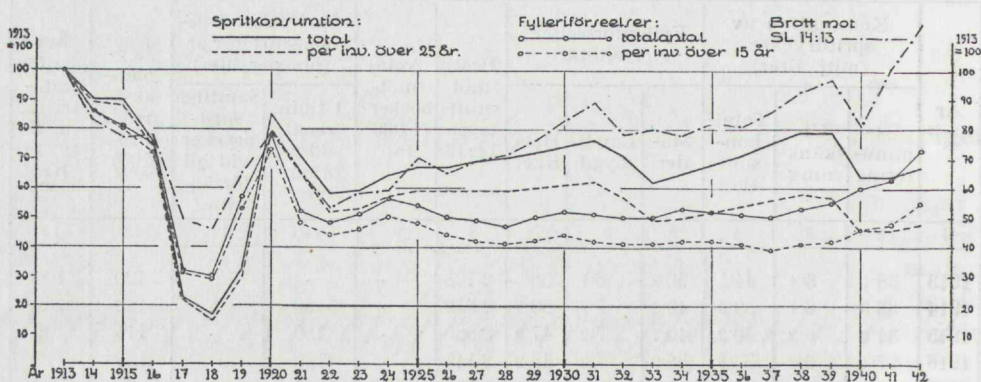
Efter år 1922 följde en period av för varje år stigande spritkonsumtion till och med år 1931. Stegringen var relativt snabbare under tiden fram till år 1925. Under denna tid föllo, såsom av *tab. 1* framgår, genomsnittspriserna å spritdrycker betydligt för varje år. Totalkonsumtionen steg under de tre åren med fyra miljoner liter till 29·7 milj. liter. Fylleriförseelserna företedde likaledes en rätt påfallande uppgång, från ej fullt 28 300 år 1922 till omkring 33 000 år 1924 samt därefter någon nedgång år 1925. Under åren 1926—1928 var konsumtionsökningen mera dämpad och rörde sig i genomsnitt vid omkring en halv miljon liter om året. Samtidigt visade fylleriförseelserna en avgjort fallande tendens och sjönko år 1928 till omkring 27 800, vilket är den lägsta siffran under 1920- och 1930-talen för det sammanlagda antalet fylleriförseelser — ehuru icke den lägsta siffran å fyllerifrekvensen bland den del

Tab. 1. Spritkonsumtion, prisförändringar, fylleriförseelser och motböcker under åren 1913—1942.

År	Konsumtion av spritdrycker (milj. liter)			Fylleriförseelser ¹ (1 000-tal)			Brott mot strafflagen 14:13	Antal motböcker ² (1 000-tal)	Spritpriser i genomsnitt för år (öre per liter)		Levnads-kostnader (1913 = 100)	Års-lön för industriarb. m. fl. (1913 = 100)
	Ut-minu-tering	Ut-skänk-ning	Total-kon-sum-tion	Stä-der	Lands-bygd	Hela riket			Utmin-renat 40 % bränn-vin	Samtliga sprit-drycker vid all försälj-ning		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
1913	38.1	6.4	44.5	50.8	8.1	58.9	2 723	.	.	.	100	100
1914	33.8	6.1	39.9	43.2	7.7	50.9	2 272	.	150	.	102	102
1915	34.0	6.2	40.2	40.7	7.2	47.9	2 085	.	150	.	115	109
1916	27.4	6.2	33.6	36.9	7.0	43.9	2 115	.	150	.	130	119
1917	8.0	2.3	10.3	15.5	3.4	18.9	1 330	858	234	.	162	142
1918	5.5	1.9	7.4	15.8	2.0	17.8	1 253	879	385	.	225	198
1919	12.1	2.3	14.4	29.0	4.3	33.3	1 767	1 021	447	.	261	256
1920	33.6	4.2	37.8	38.5	7.5	46.0	2 154	1 050	358	615	269	295
1921	28.5	3.1	31.6	25.5	5.4	30.9	1 773	1 036	420	678	241	271
1922	23.2	2.5	25.7	23.8	4.5	28.3	1 436	1 012	458	723	195	209
1923	23.5	2.8	26.3	26.8	3.2	30.0	1 568	1 017	354	600	177	203
1924	25.3	3.1	28.4	28.9	4.1	33.0	1 599	1 045	288	502	174	211
1925	26.5	3.2	29.7	27.0	4.8	31.8	1 905	1 077	280	482	176	216
1926	26.9	3.1	30.0	24.7	4.9	29.6	1 771	1 102	278	466	172	221
1927	27.4	3.1	30.5	23.4	5.2	28.6	1 877	1 126	275	463	171	224
1928	27.9	3.3	31.2	22.3	5.5	27.8	1 931	1 152	270	462	172	221
1929	28.7	3.4	32.1	23.2	6.4	29.6	2 062	1 185	265	454	169	232
1930	29.5	3.5	33.0	24.1	6.8	30.9	2 265	1 223	265	451	164	234
1931	30.3	3.4	33.7	23.6	6.2	29.8	2 417	1 257	265	434	159	225
1932	28.8	2.9	31.7	22.9	6.7	29.6	2 126	1 265	345	496	156	213
1933	25.2	2.3	27.5	22.2	7.3	29.5	2 178	1 264	430	576	153	213
1934	26.2	2.6	28.8	22.8	8.3	31.1	2 117	1 284	435	583	154	222
1935	27.4	2.9	30.3	23.0	7.9	30.9	2 224	1 315	435	588	156	226
1936	28.6	3.0	31.6	22.2	7.9	30.1	2 202	1 351	435	588	158	232
1937	30.0	3.3	33.3	20.9	8.6	29.5	2 355	1 403	435	590	162	242
1938	32.0	3.1	35.1	22.2	9.1	31.3	2 546	1 475	447	588	166	250
1939	31.6	3.4	35.0	22.8	8.9	32.5	2 647	1 525	517	659	171	260
1940	25.6	3.0	28.6	24.0	7.9	35.3	2 207	1 520	826	977	192	279
1941	25.5	3.2	28.7	24.4	8.6	37.2	2 755	1 534	864	1 039	218	296
1942	25.8	4.1	29.9	28.4	10.1	42.6	3 150	1 572	949	1 177	236	³ 326

¹ För åren 1913—1922 avses antalet under respektive år *avdömda* fylleriförseelser, därvid i siffrorna för landsbygden ingå jämväl förseelser i städer under landsrätt. För tiden där- efter anges antalet under respektive år *begångna* förseelser, oavsett tidpunkten för straffets ådömande. Fr. o. m. år 1939 ha i totalsiffrorna inräknats till kontrollstyrelsen rapporterade, av militärbefälhavare ålagda disciplinstraff för fylleri; däremot ingå dessa militära förseelser icke i de på städer och landsbygd specificerade fylleriförseelserna. — ² I slutet av respektive år. — ³ Prel. siffra.

Diagram 1. Konsumtion av spritdrycker, antalet fylleriförseelser och antalet lindriga misshandelsbrott under åren 1913—1942.

av befolkningen, som fyllt 15 år. Under åren 1929—1931 blev spritkonsumtionens stegring ånyo snabbare och uppnådde sistnämnda år en toppsiffra av 33·7 milj. liter. Fyllerisiffrorna stego år 1930 till inemot 31 000 men gingo åter ned under 30 000-talet påföljande år.

Samtidigt med fallande ekonomiska konjunkturer och upprepade skatteköjningar — genom vilka utminuteringspriset för en liter renat 40-procentigt brännvin höjdes från 2·65 kronor till 3·25 kronor den 1 februari 1932, till 3·75 kronor den 1 juli samma år och till 4·35 kronor den 1 februari 1933 — nedgick totalkonsumtionen under åren 1932 och 1933 med sammanlagt 18·4 procent, eller till 27·5 miljoner liter sistnämnda år. Totala antalet fylleriförseelser visade under samma tid en nedgång, som dock var mycket obetydlig. Siffrorna för städerna sjönko visserligen avsevärt, såsom av tab. 1 framgår, men denna sänkning motvägdes nästan helt av stigande fylleriförseelser för landsbygden. Denna statistiskt registrerade ökning av landsbygdsfylleriet, vilken inträffade under jordbruksdepressionens svåra år, framstår såsom mindre gåtfull, om den ses mot bakgrunden av den samtida utbyggnaden av landsbygdens polisväsende. Den förbättrade polisövervakningen ökade riskerna för berusade personer på landsbygden att ådraga sig fylleriförseelser.

De efter 1933 följande åren av 1930-talet med uppåtgående konjunkturer inom näringslivet medförde oavbrutet stigande spritkonsumtion under tiden fram till krigsutbrottet. Den under depressionen inträffade minskningen av konsumtionen återhämtades snart. År 1938 hade 1931 års nivå redan distansrats av en total konsumtion på 35·1 milj. liter, och utvecklingen under år 1939 pekade, trots en skatteköjning på 40 öre i juli månad 1939, hänemot en totalkonsumtion av 1920 års storlek. I november månad 1939 kom emellertid en kraftig skattesköjning. Denna medförde en höjning av priset på vanligt brännvin från 4·95 till 7·95 kronor och nedbragte konsumtionen väsentligt. Om jämförelsen göres mellan totalkonsumtionen för de tolv månader, som följde närmast efter köjningen, 27·3 milj. liter, och konsumtionen för de närmast föregående tolv månaderna, 37·4 milj. liter, utgjorde nedgången icke

mindre än 27 procent. 1940 års totalkonsumtion stannade vid 28·6 milj. liter, och vid praktiskt taget samma nivå låg 1941 års siffra, 28·7 milj. liter. Under år 1942 steg, trots en skattehöjning på ytterligare 1 krona under mars månad detta år, totalkonsumtionen till 29·9 milj. liter. Ökningen föll väsentligen på utskänknigen, som steg med omkring en fjärdedel och därigenom nådde en högre nivå än år 1938. Under första halvåret 1943 fortsatte stegringen. Både utskänkning och utminuterung lågo under envar av halvårets sex månader på en högre nivå än motsvarande månad föregående år utom i juni månad 1943, då utskänknigen var lägre än under fjolåret. Från och med nämnda månad genomfördes en ytterligare skatteskärpning å spritdrycker, motsvarande 1 krona för liter utminuterad sprit och 5 kronor för liter utskänkt sprit. Tredje kvartalet 1943 har inneburit en viss sänkning av nivån för spritförsäljningen. Sänknigen har varit särskilt markerad för utskänknigen.

Vad fylleriförseelserna angår steg antalet efter 1932 och 1933 års relativt låga nivå till en början i anslutning till spritkonsumtionens uppgång. Fylleriförseelserna nådde år 1934 siffran 31 100 och stannade på ungefär samma nivå år 1935, men visade därefter under åren 1936 och 1937 en motsatt tendens till förbrukningen och föll sålunda till 1933 års nivå, 29 500. År 1938 inträdde åter en stegring. För tiden därefter fortsatte fyllerikurvan för varje år att stiga — trots den tvära vändningen nedåt i konsumtionen efter år 1939 — och gick särskilt starkt upp mellan åren 1941 och 1942. Siffrorna å antalet avdömda förseelser för de fem första månaderna av år 1943 lågo samtliga på en högre nivå än motsvarande siffror för år 1942 och tydde sålunda på en ytterligare stegring. Om denna stegring i förhållande till 1942 års siffror hade fortsatt hela året, skulle detta ha medfört, att 1920 års toppsiffra å totalantalet fylleriförseelser icke obetydligt överskridits. I juni månad visade antalet avdömda förseelser däremot en avsevärd nedgång i förhållande till fjolåret, och detsamma har gällt jämväl under juli—september 1943.

Fylleriförseelsernas sålunda konstaterade utveckling under krigsåren, vilken till synes icke har påverkats av den betydande sänknigen i konsumtionsnivån, utgör ett av de problem, som den följande analysen avser att närmare klarlägga.

Jämte antalet fylleriförseelser kan man såsom en indirekt mätare av alkoholmissbrukets växlingar utnyttja antalet *lindrigare misshandelsbrott* enligt rättsstatistiken. Denna användning av statistiken över antalet beivrade brott mot 14 kap. 13 § strafflagen grundar sig på en gammal kriminalpolitisk erfarenhet om alkoholens betydelse såsom medverkande orsak vid våldsbrotten. Den omfattning, i vilken alkoholpåverkan förekommit vid begåendet av dylika brott, har även gjorts till föremål för direkta undersökningar. Enligt fångvårdsstyrelsens berättelse för år 1942 hade sålunda 65 av de 78 för våldsbrott dömda manliga straffångar, som avgått under året, och 261 av de 310 för sådana brott dömda fängelsefångarna stått under alkoholpåverkan

vid brottets begående, alltså i båda fallen över 80 procent av de våldsbrott, som föranlett frihetsstraff.¹ Oavsett att därmed icke är visat att alkoholen varit den avgörande orsaksfaktorn i alla dessa fall, synes det mot bakgrunden av dylika siffror vara naturligt att utnyttja statistiken över de lindriga misshandelsbrotten såsom mätare av vissa alkoholskador. Antalet beivrade sådana brott påverkas uppenbarligen även av växlingarna i den allmänna polisövervakningen, dock sannolikt mindre än fylleriförseelserna.

I tab. 1 och å diagram 1 ha jämte spritkonsumtion och antal fylleriförseelser angivits förändringarna i antalet misshandelsbrott sedan år 1913. Av diagrammet framgår, att misshandelskurvan i stort sett tämligen nära följt variationerna i den totala alkoholkonsumtionen, stundom till och med närmare än fylleriförseelserna följt dessa konsumtionsförändringar. Under förra världskriget gick antalet dylika brott ned mycket starkt och utgjorde år 1918 inte fullt hälften av antalet år 1913. Nedgången var dock något större för fylleriförseelserna och ännu större för spritkonsumtionen. År 1920 blev även för misshandelsbrotten ett toppår vid ungefär samma nivå i förhållande till år 1913 som fylleriförseelserna. Även den starka nedgången till botten-nivån år 1922 var gemensam för alla tre kurvorna. Under det därefter följande decenniet, då spritkonsumtionen steg oavbrutet, medan fylleriförseelserna hade en fallande tendens från år 1925 till år 1928, förelåg, bortsett från år 1926, en fortgående stegring av misshandelsbrotten, vilken var starkare än stegringen i spritkonsumtionen och kulminerade år 1931 vid en nivå, som låg betydligt högre än 1920 års nivå och översteg även 1914 års. Sedan följde liksom för spritkonsumtionen en mindre nedgång under åren 1932—1934 och därefter en starkare uppgång till år 1939, likaledes i överensstämmelse med spritkonsumtionen men till en början i viss motsättning till fylleriförseelserna. Nedgången av konsumtionen år 1940 var samtidigt med en ungefär lika stark nedgång i misshandelsbrotten. Fylleriförseelserna åter ökade. Under åren 1941 och 1942 visade däremot misshandelsbrotten i likhet med fylleriförseelserna en häftig uppgång, som starkt kontrasterade mot spritkonsumtionens sakta stegring.

Utvecklingen i nykterhetsavseende plägar stundom belysas även med ökningen i *antalet motböcker*. Förändringarna i detta avseende, som jämväl framgå av tab. 1, äro givetvis en faktor av intresse, närmast såsom mått på antalet mera regelmässiga alkoholkonsumenter. Huruvida en ökning av detta antal i och för sig bör uppfattas såsom ett tecken på en försämring i nykterhetstillståndet, kan vara föremål för delade meningar. Tydligt synes dock vara, att en ökning av motboksantalet under i övrigt oförändrade förhållanden ur nykterhetssynpunkt innefattar en motsvarande vidgning av möjligheterna för inträffande av alkoholskador.

År 1920 betecknade även i fråga om antalet motböcker en toppsiffra, om ock mycket blygsam i förhållande till de senare uppnådda talen. Med början vid en siffra av 858 000 år 1917 hade motboksantalet sålunda stigit snabbt

¹ Jämför härom närmare kap. 12.

till 1 050 000 år 1920. Antalet sjönk sedan under de närmast följande åren, lägst till en siffra av 1 012 000 år 1922. Denna nedgång utgör visserligen icke någon särskilt stor förändring i jämförelse med de sedermera vanliga årliga ökningarna av motboksstocken men betecknar dock den enda större nedgången i motboksantalet under restriktionssystemets tillvaro. Efter år 1922 vidtog en period av oavbruten stegring, vilken sträckte sig fram till år 1932 och medförde en sammanlagd ökning av antalet motböcker på över $\frac{1}{4}$ milj., eller till totalsiffran 1 265 000. Efter en obetydlig nedgång år 1933 fortsatte stegringen och avbröts först efter genomförandet av 1939 års skatteskärpning. Ökningen var särskilt stark under tiden omedelbart efter den 1 oktober 1938, då den nya rusdrycksförsäljningsförordningen trädde i kraft, och belöpte sista kvartalet 1938 till 43 000 motböcker. I slutet av år 1939 uppgick motboksantalet till 1 525 000, men sjönk under år 1940 till 1 520 000 och var vid ingången av fjärde kvartalet 1941, då nedskärningen av tilldelningen å motböckerna från fyra till tre liter, respektive från tre till två liter genomfördes, 1 519 000. Omedelbart därefter satte stegringen ånyo in. Vid slutet av året var antalet motböcker 1 534 000 och i slutet av år 1942 icke mindre än 1 572 000. Räknat från år 1920 var tillskottet sålunda över en halv milj. motböcker, vilket betyder en ökning med 50 procent.

Såsom mått på förändringarna i alkoholvanorna och alkoholmissbruket kunna de i det föregående kommenterade siffrorna å den totala spritkonsumtionen och det totala antalet fylleriförseelser, misshandelsbrott och motböcker emellertid sägas ge en överdriven bild av utvecklingen. Siffrorna för hela befolkningen bli missvisande såsom mätare av förändringarna på längre sikt på grund av inträffade befolkningsförändringar. Denna faktor betyder relativt litet vid jämförelser på kortare sikt, men då fråga är om översikter för ett par decennier, bör inverkan härav icke förbises. Vad man främst vill belysa är utvecklingen inom *den vuxna befolkningen*. Denna utveckling ter sig, såsom framgår av tab. 2 och av kurvorna på diagram 1 för spritkonsumtion per invånare över 25 år och fylleriförseelser per invånare över 15 år, gynnsammare än vad totalsiffrorna antytt. Nyssnämnda kurvor falla sålunda oavbrutet i förhållande till kurvorna över den totala spritkonsumtionen och hela antalet fylleriförseelser samt sluta vid jämförelseperiodens utgång på avsevärt lägre nivåer än dessa. Detta förhållande har sin grund icke endast i att befolkningen avsevärt ökat under perioden — från 5·64 milj. i slutet av år 1913 och 5·90 i slutet av år 1920 till 6·46 milj. i slutet av år 1942 — utan därjämte i den inträffade förskjutningen mellan åldersgrupperna inom befolkningen. Storleken av befolkningen har minskat i barnåldrarna och ökat i de vuxna åldrarna. År 1915 utgjorde barnen (under 15 år) 31 procent av befolkningen, år 1920 29 procent men år 1940 endast 20 procent.

Vad först angår *den vuxna befolkningens spritförbrukning*, som i anslutning till den tidigare statistiken belyses med uppgifter om förbrukningen per invånare över 25 år och, för den utminuterade spritens del, med uppgifter om uttagen i medeltal per motbok, framträder 1920 års topp vid 12·3 liter såsom

Tab. 2. Spritkonsumtion, fylleriförseelser och motböcker i relation till folkmängden under åren 1913—1942.

(Jämför noterna till tab. 1.)

År	Konsumtion av spritdrycker				Antal fylleriförseelser					Antal motböcker
	per invånare, liter	per invånare över 25 år		utminuterade spritdrycker per motbok, liter	per 10 000 invånare			per 10 000 invånare över 15 år		per 100 invånare över 25 år
		liter	1913 = 100		städer	landsbygd	hela riket	hela riket	d:o 1913 = 100	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1913	7·9	15·5	100	.	350	19	105	153	100	.
1914	7·1	13·8	89	.	293	18	90	131	86	.
1915	7·1	13·7	88	.	270	17	84	122	80	.
1916	5·9	11·4	74	.	239	17	77	111	73	.
1917	1·8	3·4	22	9·3	99	8	33	47	31	28·5
1918	1·3	2·4	15	6·3	99	5	31	44	29	29·0
1919	2·5	4·7	30	11·9	181	10	57	81	53	33·3
1920	6·4	12·3	79	32·0	237	18	78	111	73	33·8
1921	5·3	10·1	65	27·5	155	13	52	73	48	32·9
1922	4·3	8·1	52	23·0	142	10	47	67	44	31·8
1923	4·4	8·2	53	23·1	148	8	50	70	46	31·6
1924	4·7	8·8	57	24·2	157	10	55	76	50	32·1
1925	4·9	9·1	59	24·6	146	12	53	73	48	32·7
1926	5·0	9·1	59	24·4	131	12	49	67	44	33·0
1927	5·0	9·1	59	24·3	123	12	47	64	42	33·4
1928	5·1	9·2	59	24·2	115	13	46	62	41	33·7
1929	5·3	9·3	60	24·2	119	15	48	65	42	34·3
1930	5·4	9·5	61	24·1	122	16	50	67	44	34·9
1931	5·5	9·6	62	24·1	117	15	48	64	42	35·4
1932	5·1	8·9	57	22·8	112	16	48	63	41	35·2
1933	4·4	7·6	49	19·9	107	18	48	62	41	34·8
1934	4·6	7·8	50	20·4	109	20	50	65	42	34·8
1935	4·9	8·1	52	20·9	108	19	49	64	42	35·1
1936	5·1	8·3	54	21·2	102	19	48	62	41	35·6
1937	5·3	8·7	56	21·4	94	21	47	60	39	36·5
1938	5·6	9·0	58	21·7	98	23	50	63	41	37·9
1939	5·5	8·9	57	20·7	99	22	51	65	42	38·7
1940	4·5	7·2	46	16·9	101	20	55	70	46	38·1
1941	4·5	7·1	46	16·6	102	22	58	73	48	38·0
1942	4·7	7·4	48	16·4	116	25	66	83	54	38·7

i nivå snarare med 1916 års siffra än med 1914 års, som var 13·8 liter. Totalkonsumtionens nedgång år 1922 till sin lägsta nivå för tiden efter år 1920 motsvaras av 8·1 liter, men den representerar ingalunda någon bottenivå för de vuxnas förbrukning. Denna låg avsevärt lägre både åren 1933—1934 och 1940—1942. Per invånare över 25 år var vidare konsumtionsstegringen under åren 1925—1931 relativt obetydlig, från 9·1 till 9·6 liter, och även uppgången åren 1933—1938 synes mera blygsam än siffrorna å den totala konsumtionen antydde. 1938 års totalkonsumtion, 35·1 milj. liter, som angav topp-

nivån för tiden efter 1920 och föga understeg detta års nivå, representerar en väsentligt lägre förbrukning per vuxen person än 1920 års siffra, 9·0 liter mot 12·3 liter; den ligger jämväl lägre än förbrukningen under hela senare delen av 1920-talet och början av 1930-talet. Relationerna bli sålunda på längre sikt egendomligt omkastade. Styrkan i konsumtionsnedgången efter 1939 års skatteskärpning framträder även tydligare vid fördelning av konsumtionen på invånare över 25 år. Denna förbruknings-siffra, som åren 1940 och 1941 stannade vid 7·2 och 7·1 liter, och år 1942 steg till 7·4 liter, låg lägre än både 1922 och 1933 års siffror, 8·1 och 7·6 liter. Man får sålunda gå tillbaka till förra världskriget för att få en lägre konsumtion per vuxen invånare.

De genomsnittliga uttagen å motböckerna, som givetvis påverkas både av växlingar i kundkretsens inköp och av förändringar i motböckernas antal i olika tilldelningsgrupper, visade en topp år 1920 vid 32·0 liter för år och därefter en stark nedgång till 23·0 liter år 1922 samt en stegring fram till år 1925. Den följande sakta minskningen av medeluttagen under tiden till år 1931 var samtidig med en stegring av totalkonsumtionen och var uttryck för att antalet motböcker ökades starkare i de lägre tilldelningsgrupperna än i de högre. Efter den mera betydande nedgången av medeluttagen åren 1932 och 1933 till lägst 19·9 liter för år följde en stegring till och med år 1938 till 21·7 liter. Bland annat på grund av sänkningen av motboksåldern från 25 till 21 år vid vissa systembolag i samband med ikraftträdandet av 1937 års rusdrycksförsäljningsförordning och den därav följande ökningen av motböcker med liten tilldelning sjönko medeluttagen något år 1939 till 20·7 liter. Under krigsåren 1940—1942 har nivån för uttagen varit betydligt lägre, 16·9, 16·6 och 16·4 liter per år och motbok. Minskningen mellan åren 1940 och 1941 betingades väsentligen av krisrestriktionerna och den i december 1941 indragna jul-litern, medan den ytterligare nedgången år 1942 berodde på ökat antal motböcker med relativt låg tilldelning.

Sedd mot bakgrunden av befolkningstillväxten i de vuxna åldrarna blir även *ökningen i antalet motböcker* väsentligt mindre än totalsiffrorna antyda. I förhållande till antalet personer över 25 år utgjorde motböckernas antal 33·8 procent år 1920. Ända fram till slutet av 1920-talet låg procentsiffran lägre än toppåret 1920. Stegningen från bottenivån år 1923, 31·6 procent, var dock kontinuerlig till år 1931, då motboksantalet stigit till 35·4 procent av folkmängden över 25 år. Under de närmast följande åren inträdde någon nedgång, men från och med år 1933, då procenttalet var 34·8, började stegringen ånyo och fortsatte till år 1939, vid vars utgång procentsiffran uppgick till 38·7. Under de första krigsåren sjönk motboksägarnas antal i förhållande till folkmängden över 25 år och låg vid utgången av år 1941 vid 38·0 procent, men steg under året 1942 till samma siffra som år 1939, 38·7 procent.

Ökningen av antalet motböcker i relation till den vuxna befolkningen till och med år 1942 var sålunda 15 procent, räknat från år 1920. Detta är visserligen en betydligt blygsammare ökning än stegringen av siffrorna å totalantalet motböcker, över 50 procent. Även den förstnämnda siffran ger dock vid handen, att alkoholkonsumenterna icke blott ökat starkt till antalet under de

två sista decennierna, utan även att de vunnit terräng relativt sett i förhållande till absolutisterna och de rent tillfälliga alkoholkonsumenter, som icke ha motbok. Detta bestyrkes också av medlemsantalets utveckling för den organiserade nykterhetsrörelsen.¹

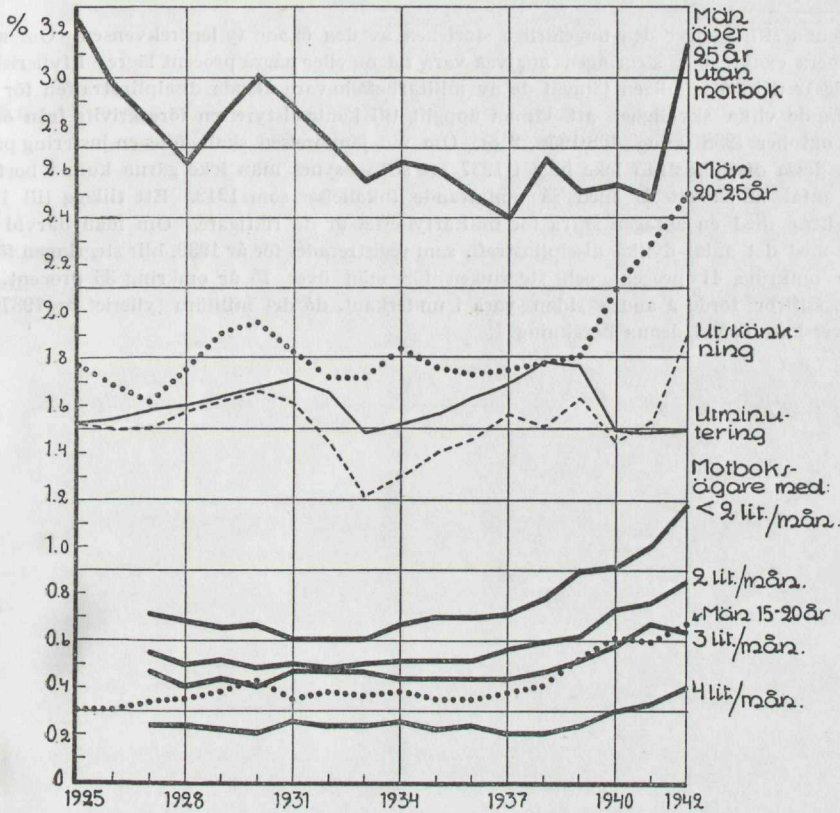
Fylleriförseelsernas utveckling framstår givetvis också gynnsammare mot bakgrunden av befolkningsökningen i de vuxna åldrarna. Förändringarna i fylleriet ha i tab. 2 belysts, utom i förhållande till hela folkmängden, jämväl i relation till antalet straffmyndiga medborgare, d. v. s. personer över 15 år. Vid en jämförelse på längre sikt bör beträffande fylleriförseelserna tillika beaktas, att deras antal i betydande grad kan ha påverkats av skärpningar i polisövervakningen, icke minst genom förskjutningar i befolkningens bosättning i stadssamhällen och på landet. Den i städerna bosatta andelen av befolkningen har under ifrågavarande period ökat väsentligt, från 26 procent av befolkningen år 1913 och ej fullt 30 procent år 1920 till 38 procent år 1942. Vidare har, som tidigare berörts, landsbygdens polisväsen utbyggt.

I förhållande till befolkningen över 15 år gick fylleriförseelsernas antal ned från 11·1 promille år 1920 till 6·7 promille år 1922. Efter en uppgång till 7·6 promille år 1924 sjönk denna fyllerisiffra från 1926 till en lägre nivå än 1922 års och översteg sedan icke denna nivå förrän under år 1940, sålunda icke ens vid stegringarna i fylleriet år 1930 och år 1934. Bottennivån nåddes år 1937 vid 6·0 promille, motsvarande en totalsiffra av 29 500 förseelser, medan den lägsta totalsiffran, 27 800 förseelser, som inträffade år 1928, betydde en högre fyllerifrekvens, 6·2 promille. Trots de betydande ökningarna i fyllerifrekvensen under åren 1940 och 1941, till 7·0 och 7·3 promille, översteg siffran dock icke nivån i mitten av 1920-talet, som år 1924 var uppe i 7·6 promille. 1942 års siffra, 8·3 promille, översteg däremot samtliga motsvarande siffror efter år 1920. Sistnämnda års fylleriförseelser i relation till den straffmyndiga befolkningen, 11·1 promille, låg dock avsevärt högre än 1942 års siffra, även om totalantalet icke var så mycket större.

En mera differentierad bild av fyllerifrekvensens förändringar bland skilda persongrupper, nämligen motboksägare med olika tilldelning och män över 25 år, som icke äga motbok, samt yngre män, dels i åldern 15—20 år, dels i åldern 20—25 år, lämnas å *diagram 2*, avseende tiden från mitten av 1920-talet, d. v. s. för så lång tid tillbaka, för vilken uppgifter finnas tillgängliga. På diagrammet ha även inlagts kurvor, som angiva de relativa förändringarna av utminuterung och utskänkning av spritdrycker (skalan för dessa ej angiven). Utan att närmare kommentera diagrammet må framhållas den höga fyllerifrekvensen bland män över 25 år, som sakna motbok. Dessas fylleri har emellertid i stort sett varit statt i sjunkande från år 1930 till år 1941, vilket bidrager att förklara den relativt gynnsamma utvecklingen av det totala antalet fylleriförseelser under 1930-talet. Nedgången torde återspegla framgångarna i kampen mot den illegala rusdryckstrafiken och även

¹ Jfr härom en beräkning av professor Gunnar Dahlberg, publicerad i *Tirfing* 1943, häfte 3.

Diagram 2. Utvecklingen av fyllerifrekvensen för motboksägare med olika tilldelning och för vissa grupper av män utan motbok i jämförelse med förändringarna i utminuterung och utskänkning av spritdrycker under åren 1925—1942.

det ökade omhändertagandet av alkoholister. Kurvan för denna grupp steg dock starkt år 1942 liksom kurvorna för flertalet andra grupper. För de olika motboksägargrupperna¹ ha krigsåren i likhet med senare delen av 1930-talet i allmänhet inneburit en kontinuerlig uppgång av fyllerifrekvensen. Från år 1941 till år 1942 sjönk dock kurvan för män med en tilldelning av tre liter för månad.

Oavsett att i nuvarande läge ännu ett stycke återstår, när det i nykterhetsavseende sämsta året under det sista kvartseket passerats, och ytterligare ett stycke, innan nivån före förra världskriget nåtts, måste fylleriförseelsernas stegring under de sista fem åren betecknas såsom en företeelse av allvarlig innebörd. Det registrerade antalet fylleriförseelser har stigit från år 1937 till år 1942 med närmare 45 procent, vilket i relation till den vuxna befolkningen (över 15 år) betyder en stegring från 6.0 till 8.3 promille, eller

¹ Jämför härom närmare kap. 5.

med närmare 40 procent.¹ Såsom i annat sammanhang närmare beröres, kan denna ökning icke förklaras av en skärpning i den allmänna polisövervakningen under krigsåren.

¹ Denna siffra anger den ungefärliga storleken av den ökade fyllerifrekvensen. Om man vill vara mera exakt, bör stegringen angivas vara någon eller några procent lägre. I fyllerisiffrorna för krigsåren ingå nämligen jämväl de av militärbefälhavare ålagda disciplinstraffen för fylleri beträffande vilka skyldighet att lämna uppgift till kontrollstyrelsen föreskrivits från och med den 1 oktober 1938 (kung. 408/1938, 2 §). Om vid jämförelsen skall göras en justering på grund av att dessa disciplinstraff icke ingå i 1937 års siffra, synes man icke gärna kunna bortse från deras antal under ett år med så omfattande inkallelser som 1942. Ett tillägg till 1937 års fyllerisiffra med en antagen siffra för militärfylleriet är då riktigare. Om man därvid gör ett tillägg med det antal dylika disciplinstraff, som registrerades för år 1939, blir stegringen för totalsiffran omkring 41 procent och stegringen för män över 15 år omkring 36 procent. Dessa stegringssiffror torde å andra sidan vara i underkant, då det militära fylleriet år 1937 sannolikt överskattats vid denna beräkning.

Kap. 2. Översikt över alkoholkonsumtionens och fylleriförse- elsernas förändringar under krigsåren.

Utvecklingen i nykterhetshänseende under krigsåren har till sina huvuddrag angivits i det föregående. Ett klagörande av de faktorer, som varit bestämmande för utvecklingen, förutsätter ett mera ingående studium av de inträdda förändringarna, såväl tidsmässigt som med hänsyn till deras fördelning lokalt och bland olika befolkningsgrupper. Förevarande kapitel kommer att ägnas åt en analys av i huvudsak rusdryckskonsumtionens och fylleriets månatliga förändringar för riket i dess helhet från och med början av år 1939. I senare kapitel återkommer utredningen till den lokala utvecklingen i ifrågavarande hänseenden och utvecklingen inom olika yrkes- och åldersgrupper.

Spritdryckskonsumtionens förändringar belysas i *tab. 3*, som anger systembolagens försäljning av spritdrycker månad för månad under tiden januari 1939—september 1943 med fördelning på de båda försäljningsgrenarna, utminuterung och utskänkning. Denna försäljningsstatistik återspeglar icke helt växlingarna i spritkonsumtionen på grund av den större eller mindre eftersläpning, som förtäringen av den inköpta spriten utvisar i förhållande till motboks innehavarnas uttag och restaurangernas inköp. Vid jämförelser med fyllerisiffrorna böra dessa brister hos försäljningsstatistiken såsom mått på konsumtionens växlingar icke förbises, men de torde dock ha större betydelse allenast vid vissa enstaka tillfällen, då särskilda skäl för kunderna förelegat att vidtaga större lagringsköp. För utminuterungens del har tilldelningen å motböckerna för flertalet konsumenter satt en relativt snäv gräns för tendenser i dylik riktning.

Vinkonsumtionen under samma tid belyses i *tab. 4* över försäljningen månadsvis av dels alla slag av viner, dels enbart starkviner. Jämväl ifråga om denna statistik få motsvarande reservationer göras, men de torde här böra tillmätas större vikt, eftersom lagringsköpen av vin kunnat fortgå mera ohämmat både med hänsyn till förekommande tilldelningsbegränsningar och till kundkretsens i allmänhet större ekonomiska resurser. Dessa köp torde även ha stimulerats av fruktan för importsvårigheterna.

Den samtidiga utvecklingen av fylleriförseelserna i riket framgår av *tab. 5*, vilken avser totala antalet av de under respektive månader begångna förseelserna, oavsett tidpunkten för domfällandet.¹ I tabellens siffror ingår —

¹ Siffrorna för år 1942 äro — liksom övriga här återgivna fylleristatistiska uppgifter för nämnda år — preliminära, såtillvida att de icke omfatta andra förseelser än sådana, om vilka rapport inkommit till kontrollstyrelsen före mitten av maj 1943. Till senare rapporterade fylleri-

Tab. 3. Utminuteriug och utskänkning samt total försäljning av spritdrycker månadsvis under tiden januari 1939—september 1943.

(1 000-tal liter.)

Månad	1939	1940	1941	1942	1943	Genomsnitt 1934/38
<i>Utminuteriug.</i>						
Jan.	2 361	1 672	1 778	2 037	2 205	2 144
Febr.	2 449	1 754	2 000	1 921	2 101	2 088
Mars	2 747	2 293	1 891	1 996	2 189	2 381
April	2 981	2 211	2 347	2 099	2 419	2 385
Maj	2 711	1 686	2 168	2 048	2 262	2 261
Juni	3 047	2 336	2 283	2 198	2 254	2 538
Juli	2 555	2 107	2 137	2 184	2 309	2 349
Aug.	2 678	2 284	2 372	2 191	2 227	2 375
Sept.	2 743	1 946	2 157	2 118	2 240	2 338
Okt.	3 280	2 003	1 956	2 247		2 352
Nov.	1 284	1 994	2 009	2 229		2 324
Dec.	2 711	3 367	2 403	2 520		3 314
Hela året	31 547	25 653	25 501	25 788		28 849
<i>Utskänkning.</i>						
Jan.	229	210	196	277	290	221
Febr.	237	212	198	262	282	194
Mars	277	255	228	303	314	233
April	308	271	270	347	392	262
Maj	301	227	267	309	329	258
Juni	335	252	247	370	356	272
Juli	313	260	263	385	364	271
Aug.	327	282	294	368	330	282
Sept.	299	240	269	343	328	263
Okt.	294	243	316	385		273
Nov.	256	250	285	342		247
Dec.	259	255	357	420		261
Hela året	3 435	2 957	3 190	4 111		3 037
<i>Total försäljning.</i>						
Jan.	2 590	1 882	1 974	2 314	2 495	2 365
Febr.	2 686	1 966	2 198	2 183	2 383	2 282
Mars	3 024	2 548	2 119	2 299	2 503	2 614
April	3 289	2 482	2 617	2 446	2 811	2 647
Maj	3 012	1 913	2 435	2 357	2 591	2 519
Juni	3 382	2 588	2 530	2 568	2 610	2 810
Juli	2 868	2 367	2 400	2 569	2 673	2 620
Aug.	3 005	2 566	2 666	2 559	2 557	2 657
Sept.	3 042	2 186	2 426	2 461	2 568	2 601
Okt.	3 574	2 246	2 272	2 632		2 625
Nov.	1 540	2 244	2 294	2 571		2 571
Dec.	2 970	3 622	2 760	2 940		3 575
Hela året	34 982	28 610	28 691	29 899		31 886

Tab. 4. Utminuteriug och utskänkning samt total försäljning av viner månadsvis under tiden januari 1939—september 1943.

(1 000-tal liter.)

Månad	1939		1940		1941		1942		1943		Genomsnitt 1934/38	
	totalt	därav stark- viner	totalt	därav stark- viner	totalt	därav stark- viner	totalt	därav stark- viner	totalt	därav stark- viner	totalt	därav stark- viner
<i>Utminuteriug.</i>												
Jan.	443	338	134	85	148	91	220	168	261	211	329	235
Febr.	393	286	120	76	177	98	175	130	213	167	270	186
Mars	445	325	158	101	141	82	186	137	230	179	324	224
April	508	385	157	101	167	98	215	160	312	244	328	227
Maj	457	336	114	70	156	91	206	155	278	211	298	203
Juni	504	389	139	90	146	91	231	183	273	227	345	250
Juli	423	340	124	82	130	87	196	159	267	226	291	216
Aug.	441	339	133	88	140	95	215	178	253	214	293	216
Sept.	455	344	125	79	145	94	207	168	254	208	283	206
Okt.	331	234	149	90	229	137	232	184			322	227
Nov.	124	75	173	102	223	146	246	191			356	245
Dec.	327	244	443	321	676	579	798	714			1 059	895
Hela året	4 851	3 635	1 969	1 285	2 478	1 689	3 127	2 527			4 498	3 330
<i>Utskänkning.</i>												
Jan.	111	31	73	19	76	20	83	31	79	34	83	27
Febr.	110	29	66	18	82	20	75	25	78	27	76	23
Mars	125	32	90	22	79	21	79	28	89	31	92	26
April	156	39	92	23	103	27	121	41	107	44	115	33
Maj	147	40	78	21	104	28	110	38	122	48	111	33
Juni	155	43	87	24	88	26	97	36	80	39	111	34
Juli	127	35	80	22	80	23	88	35	80	35	95	30
Aug.	114	31	79	23	80	23	68	28	62	29	84	26
Sept.	109	26	75	21	91	23	76	28	61	31	85	25
Okt.	100	27	86	21	119	31	99	38			103	30
Nov.	89	23	100	24	94	28	92	35			99	29
Dec.	93	28	116	33	102	39	98	44			110	38
Hela året	1 436	384	1 022	271	1 098	309	1 086	407			1 164	354
<i>Total försäljning.</i>												
Jan.	554	369	207	104	224	111	303	199	340	245	412	262
Febr.	503	315	186	94	259	118	250	155	291	194	346	209
Mars	570	357	248	123	220	103	265	165	319	210	416	250
April	664	424	249	124	270	125	336	201	419	288	443	260
Maj	604	376	192	91	260	119	316	193	400	259	409	236
Juni	659	432	226	114	234	117	328	219	353	266	456	234
Juli	550	375	204	104	210	110	284	194	347	261	386	246
Aug.	555	370	212	111	220	118	283	206	315	243	377	242
Sept.	564	370	200	100	236	117	283	196	315	239	368	231
Okt.	431	261	235	111	348	168	331	222			425	257
Nov.	213	98	273	126	317	174	338	226			455	274
Dec.	420	272	559	354	778	618	896	758			1 169	933
Hela året	6 287	4 019	2 991	1 556	3 576	1 998	4 213	2 934			5 662	3 684

Tab. 5. Totala antalet begångna fylleriförseelser (inkl. militära disciplinstraff) under olika månader under tiden januari 1939—september 1943.

Månad	1939	1940	1941	1942	1943	Genomsnitt 1934/38
Jan.	1 867	1 565	1 871	2 351	2 848	1 719
Febr.	2 454	1 609	2 592	2 619	3 152	2 032
Mars	2 405	2 456	3 228	2 762	3 566	2 528
April.	2 886	2 700	3 440	3 433	4 189	2 589
Maj.	3 040	2 989	3 723	4 209	4 611	2 703
Juni.	3 140	3 838	3 405	4 508	3 794	3 078
Juli.	3 141	3 464	3 325	4 448	3 900	2 841
Aug.	3 133	3 753	3 873	4 718	4 203	3 051
Sept.	3 193	3 317	3 522	3 818	3 436	2 669
Okt.	2 763	3 433	3 160	3 852		2 702
Nov.	2 065	2 910	2 786	3 223		2 242
Dec.	2 378	3 218	2 291	2 706		2 423
Hela året	32 465	35 252	37 216	42 647		30 577

till skillnad från de officiella sammandragen av fylleristatistiken i »Rusdrycksförsäljningen m. m.», i vilka endast ingå de av militär domstol avdömda fylleristrafen — även antalet av de av militärbefälhavare ålagda disciplinstraff för fylleri, som inrapporterats till kontrollstyrelsen. Med hänsyn till växlingarna i inkallelserna och de därav följande förskjutningarna mellan civilt och militärt fylleri har en sådan sammanräkning ansetts erforderlig för att göra jämförelsen med konsumtionsstatistiken rättvisande.¹

Om man på grundval av detta siffermaterial vill göra en jämförelse mellan den totala sprit- och vinkonsumtionen enligt försäljningsstatistiken och det totala antalet fylleriförseelser under olika månader och därvid utför denna jämförelse grafiskt, framträda så starka och delvis mot varandra kontrasterande kastningar från månad till månad för alkoholkonsumtionen och för fylleriet, att det ter sig tämligen vanskligt att skönja huvuddragen av utvecklingen. Överblicken försvåras särskilt av det påtagliga inflytande, som säsongväxlingarna utöva på kurvorna. För klarläggande av de speciella om-

domar har hänsyn icke kunnat tagas vid den speciella bearbetning av 1942 års fylleriuppgifter, som verkstälts för utredningens räkning. Dessa försenade domar kunna dock icke uppgå till ett sådant antal, att de påverka här dragna slutsatser.

Siffrorna för år 1943 äro givetvis även preliminära och grunda sig för månaderna januari—mars på en räkning av de i början av september 1943 inkomna rapporterna. För övriga månader av år 1943 har upptagits siffror, som beräknats med utgångspunkt från att de begångna förseelserna ökat, respektive minskat i förhållande till motsvarande månader år 1942 i samma proportion som de avdömda förseelserna. Fullständiga uppgifter om de under ifrågavarande månader av år 1943 begångna förseelserna stå nämligen på grund av den tid, som i allmänhet förflyter mellan fylleriets begående och sakfällandet, icke till buds förrän vid en långt senare tidpunkt. En direkt fortsättning av serien begångna förseelser med uppgifter om antalet avdömda skulle bl. a. på grund av dubbelräkningar vid övergången vara alltför missvisande.

¹ Dessa militära disciplinstraff äro fördelade efter den tidpunkt, då straffen av befälhavare ålagts. Ur jämförelsesynpunkt betyder denna skillnad från domstolsstatistiken relativt litet, då dylika disciplinstraff i regel åläggas ganska kort tid efter fylleriets begående.

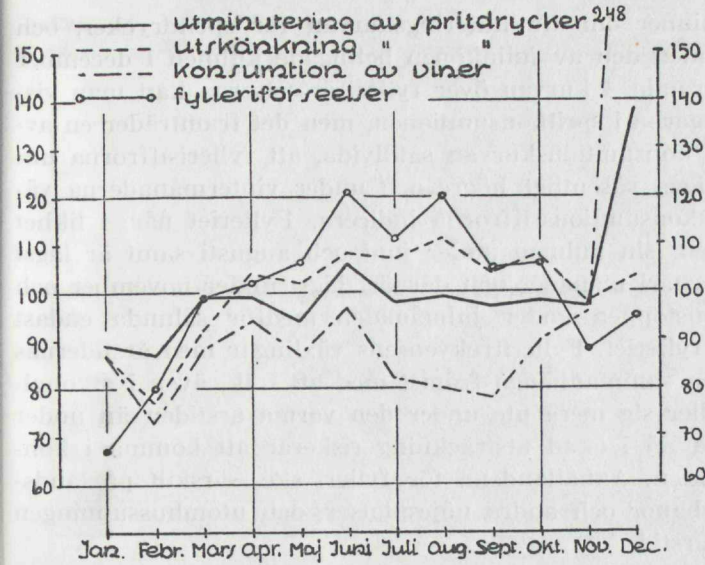

Diagram 3. De normala säsongväxlingarna i sprit- och vinkonsumtionen samt fylleriet.

(Medeltalet för samtliga månader = 100.)

ständigheter, som påverkat utvecklingen under krigsåren, böra därför dessa säsongväxlingar särskiljas från övriga förändringar. Man torde kunna utgå från månadsgenomsnittet för femårsperioden 1934/38 såsom relativt normala säsongväxlingar i konsumtion och fylleri. Under dessa år ägde icke rum några skattehöjningar eller andra mera betydande störningar av konsumtionen, om man bortser från restaurangstrejken under tiden den 17 januari—den 11 mars 1938. Trenden i sprit- och vinkonsumtionen under dessa konjunkturförbättringens år var visserligen stigande, men någon avräkning härför torde i detta sammanhang icke erfordras. I de förut återgivna tabellerna ha för att möjliggöra en sådan jämförelse angivits jämväl nämnda månadsgenomsnitt för åren 1934/38. I syfte att borttaga verkningarna av restaurangstrejken har vid beräkningen av genomsnittet för de av strejken berörda månaderna av år 1938 beträffande sprit- och vinutskänkning räk-nats med medeltalen för motsvarande månader under åren 1937 och 1939.

Den normala årskurvan för utminuterings av spritdrycker ligger — såsom närmare framgår av diagram 3, där säsongväxlingarna enligt femårsperiodens siffror angivas för utminuterings och utskänkning av spritdrycker, total försäljning av viner samt fylleriförseelser — avgjort lägst under årets två första månader och visar därefter en betydande uppgång under påskmånaderna mars—april. Efter en nedgång i maj uppnår kurvan i juni en markerad topp, vilken torde sammanhänga med midsommarfirandet, och håller sig sedan under de återstående månaderna relativt oförändrad på en lägre nivå fram till julmånaden, då kurvan springer upp till en höjd, som ligger bortåt 40 procent över genomsnittet för övriga månader, beroende till större delen på den sedvanliga extra tilldelningen av en s. k. julliter. Utskänkning av spritdrycker har sin högsta nivå under sommarmånaderna med toppar i juni och augusti månader. Vinkonsumtionen visar i stort sett

ett förlopp, som påminner om utminuteringskurvan för spritdrycker, och har liknande toppar, men den av julinköpen betingade kulmen i december är ännu mera dominerande. I kurvan över fylleriförseelserna kan man visserligen spåra skiftningarna i spritkonsumtionen, men det framträder en avgörande skillnad från konsumtionskurvan såtillvida, att fyllerisiffrorna under sommarhalvåret ligga väsentligt högre och under vintermånaderna väsentligt lägre än vad konsumtionssiffrorna indicera. Fylleriet når, i likhet med spritutskänkningskurvan, sin kulmen under juni och augusti samt är lägst under januari och februari månader och därefter lägst under november och december. Konsumtionstoppen under julmånaden medför sålunda endast en mindre uppgång i fylleriet. Fyllerifrekvensens växlingar med årstidernas temperaturförhållanden sammanhänga främst med att folk, även i alkoholpåverkat tillstånd, håller sig mera ute under den varma årstiden än under den kalla och sålunda då i ökad utsträckning riskerar att komma i kontakt med ordningsmakten. Anhållandena för fylleri ske, särskilt på landsbygden, ofta vid dansbanor och andra nöjesplatser, och utomhussupningen florerar under denna årstid.

Sedan de nu nämnda säsongväxlingarna eliminerats ur statistiken över sprit- och vinkonsumtionen samt fylleriet under krigsåren, böra utvecklingslinjerna och de speciella förändringar, som inträffat under denna tid, bättre kunna skönjas. En dylik säsongrensning har verkställts i *tab. 6*, där de viktigare konsumtionssiffrorna och fyllerisiffrorna under krigsåren uttryckts i procent av motsvarande månadsgenomsnitt under femårsperioden 1934/38. Å *diagram 4* har gjorts en grafisk jämförelse mellan de säsongrensade sifferserierna. Å diagrammet ha utminuteringskurvan och utskänkningskurvan av spritdrycker redovisats var för sig med hänsyn till dessa försäljningsgrenars olikartade utveckling. Belysningen av vinkonsumtionen har begränsats att avse endast utminuteringskurvan av starkviner, vars förändringar ur nykterhetssynpunkt äro av större intresse än förskjutningarna i försäljningen av samtliga slag av viner. Starkvinerna ha ju därjämte såsom en stundom utnyttjad ersättningsvara för sprit ett speciellt samband med spritkonsumtionen. Nederst å diagrammet ha angivits de prishöjningar och övriga generella ingrepp i spritförsäljningen, som gjorts under ifrågavarande tid. De angivna beloppen avse höjningar av utminuteringspriset för liter 40-procentigt renat brännvin.

Huvuddragen av utvecklingen framträda relativt klart i de säsongutjämnade kurvorna å *diagram 4* och skola i det följande angivas i huvudsaklig anslutning till denna grafiska översikt och det tidigare framlagda siffermaterial.

Under år 1939 fram till tiden för krigsutbrottet höllo sig utminuteringskurvan och utskänkningskurvan av spritdrycker ävensom fylleriförseelserna på en nivå, som i allmänhet låg 10 å 20 procent över genomsnittet för femårsperioden 1934/38. Denna nivåskillnad återspeglar endast den stigande trenden under förkrigsåren. För utminuteringskurvan av spritdrycker märktes i juli månad, då omsättningsskattens grundavgift höjdes med 40 öre för liter, en 10-procentig nedgång, som dock i det närmaste var återhämtad redan i september. Ut-

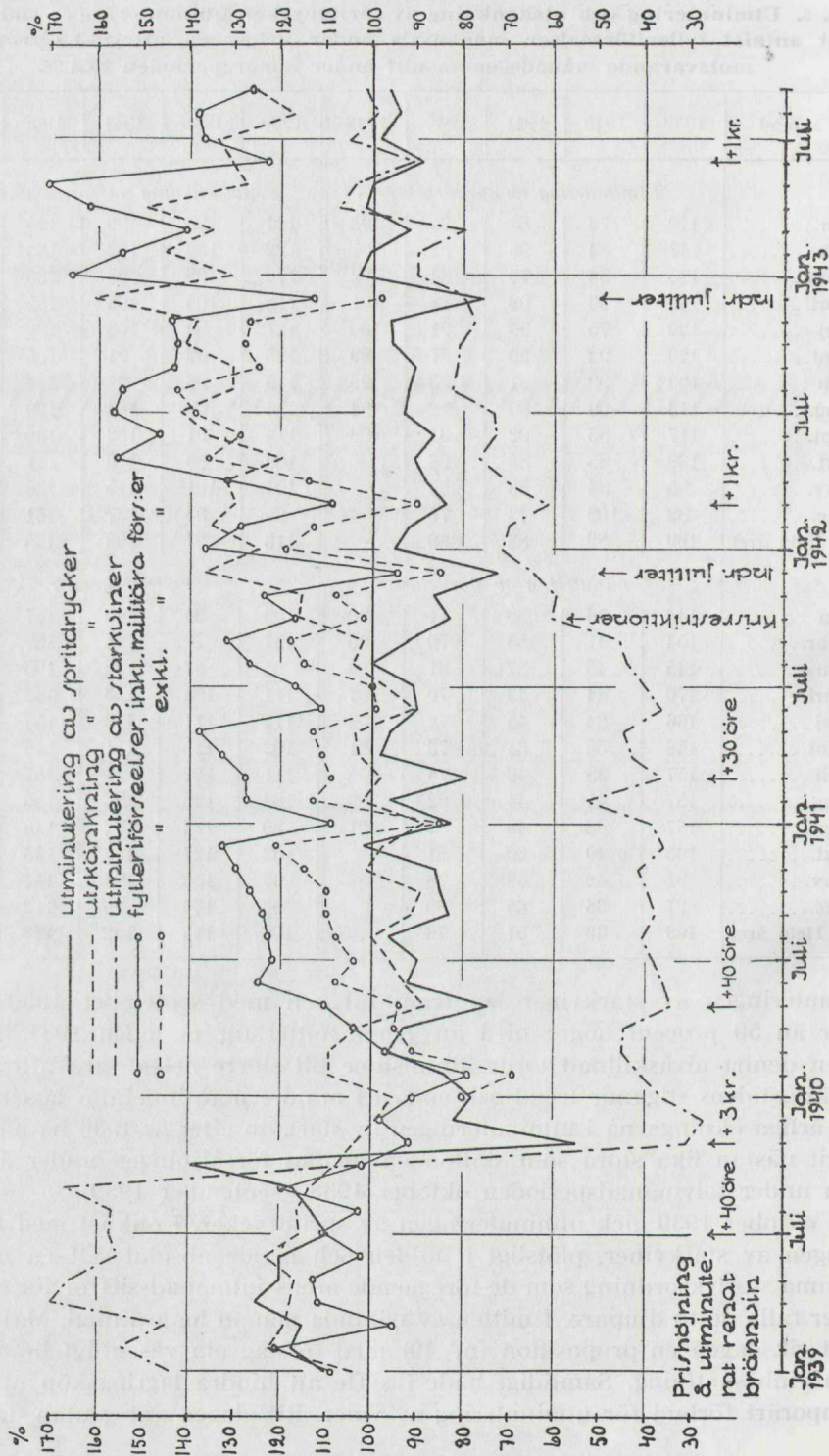
Tab. 6. Utminuteriing och utskänkning av spritdrycker, utminuteriing av starkviner samt antalet fylleriförseelser månadsvis under krigsåren, uttryckt i procent av motsvarande månadsgenomsnitt under femårsperioden 1934/38.

Månad	1939	1940	1941	1942	1943	1939	1940	1941	1942	1943
	<i>Utminuteriing av spritdrycker.</i>					<i>Utskänkning av spritdrycker.</i>				
Jan.	110	78	83	95	103	104	95	89	125	131
Febr.	117	84	96	92	101	122	109	102	135	145
Mars	115	96	79	84	92	119	109	98	130	135
April	125	93	98	88	101	118	103	103	132	150
Maj	120	75	96	91	100	117	88	103	120	128
Juni	120	92	90	87	89	123	93	91	136	131
Juli	109	90	91	93	98	115	96	97	142	134
Aug.	113	96	100	92	94	116	100	104	130	117
Sept.	117	83	92	91	96	114	91	102	130	125
Okt.	139	85	83	96		108	89	116	141	
Nov.	55	86	86	96		104	101	115	138	
Dec.	82	102	73	76		99	98	137	161	
Hela året	109	89	88	89		113	97	105	135	
	<i>Utminuteriing av starkviner.</i>					<i>Fylleriförseelser.</i>				
Jan.	144	36	39	71	90	109	91	109	137	166
Febr.	154	41	53	70	90	121	79	128	129	155
Mars	145	45	37	61	80	95	97	128	109	141
April	170	44	43	70	107	111	104	133	133	162
Maj	166	34	45	76	104	112	111	138	156	171
Juni	156	36	36	73	91	102	125	111	146	123
Juli	157	38	40	74	105	111	122	117	157	137
Aug.	157	41	44	82	99	103	123	127	155	138
Sept.	167	38	46	82	101	120	124	132	143	129
Okt.	103	40	60	81		102	127	117	143	
Nov.	31	42	60	78		92	130	124	144	
Dec.	27	36	65	80		98	133	95	112	
Hela året	109	39	51	76		106	115	122	139	

minuteriingen av starkviner låg fram till och med september 1939 på en mer än 50 procent högre nivå än genomsnittet för perioden 1934/38, men även denna nivåskillnad torde åtminstone till större delen vara uttryck för förkrigstidens stigande trend och endast i mindre mån innefatta lagringsköp. De årliga ökningarna i utminuteriingen av starkvin efter år 1936 ha nämligen varit nästan lika stora som skillnaden mellan försäljningen under år 1938 och under tolv månadsperioden oktober 1938—september 1939.

I oktober 1939 gick utminuteriingen av spritdrycker, i olikhet med försäljningen av starkviner, plötsligt i höjden och nådde absolut sett en nivå av samma storleksordning som de föregående årens julmånadssiffror för att där-efter falla desto djupare. I mitten av nämnda månad hade Kungl. Maj:t förelagt riksdagen en proposition (nr 49) med förslag om väsentligt höjd sprit- och vinbeskattning. Samtidigt hade i syfte att hindra lagringsköp utfärdats temporärt förbud för utminuteriing av viner. Riksdagen antog utan dröjsmål

Diagram 4. Utminuterig och utskänkning av spritdrycker, utminuterig av starkviner samt antalet fyllerförseelser månadsvis under krigsåren, allt uttryckt i procent av motsvarande månadsgenomsnitt under perioden 1934/38.

förslaget om en särskild omsättningsskatt å alla slags viner. Skatten, som trädde i kraft den 22 oktober 1939, fastställdes till 50 procent av det pris, som vinet, nämnda skatt oberäknad, betingade vid systembolagens inköp därav i buteljerat skick, dock för vin med en alkoholhalt överstigande 14 volymprocent lägst 2 kronor per helbutelj, 1 krona per halvbutelj och, vid tillhållande i andra buteljstorlekar, 3 kronor för liter. Denna höjning hade en stark effekt på försäljningen. Utminuteringskurvan av starkviner nedgick under samma månad, delvis till följd av försäljningsförbudet, med omkring en tredjedel i förhållande till septembernivån för att i november, då den nya skatten verkade under hela månaden, falla till omkring $\frac{1}{5}$ av septemberkvantiteten eller till 30 procent av genomsnittet för femårsperioden 1934/38. Jämväl i fortsättningen under nära två år framåt stannade försäljningen av starkviner på en låg nivå.

Beträffande spritbeskattningen fattade riksdagen sitt beslut först i slutet av månaden. Beslutet innebar en höjning från 2 till 5 kronor för liter av omsättningsskattens grundavgift från och med den 1 november 1939, vilket betydde att utminuteringspriset för renat brännvin steg från 4.95 till 7.95 kronor. Under den tid, som riksdagsbehandlingen av spritskatten tog i anspråk, verkställdes inför den väntade prishöjningen betydande lagringsinköp, delvis möjliggjorda av rätten till efterhandsinköp. Dessa lagringsköp utgöra givetvis förklaringen till toppen på utminuteringskurvan under oktober månad. Spritförsäljningen visade sig icke lika känslig för den genomförda skatteskärpningen som vinet, men denna skärpning blev dock den händelse under kriget, som hittills övat största inflytandet på konsumtionens storlek. Den omedelbara effekten på utminuteringskurvan av spritdrycker — ett fall från 3.3 milj. liter i oktober till 1.3 milj. liter i november — innefattade givetvis icke ett riktigt uttryck för verkningarna av skattehöjningen på längre sikt. De tidigare omnämnda lagringsköpen åstadkommo en höjning av kurvan månaden före och en sänkning månaden efter skattehöjningen. Det kan diskuteras, hur stor konsumtionssänkningen på grund av skattehöjningen skall anses ha varit, och olika mått härför kunna användas. Den totala försäljningskvantiteten under de tolv månader, som följde efter höjningen, låg 27 procent lägre än försäljningskvantiteten närmast föregående tolv månadsperiod. Inom var och en av dessa perioder ligga dock prishöjningar å 40 öre för liter, nämligen i juli 1939 och maj 1940. Om man för att undvika dessa störningar gör jämförelsen mellan de säsongrensade serierna för tiden juli—september 1939 och december 1939—februari 1940 och sålunda även bortser från de båda onormala övergångsmånaderna, blir nedgången av den totala försäljningen i genomsnitt likaledes omkring 27 procent. För utminuteringskurvan var minskningen därvid omkring 28 procent men blott omkring 12 procent för utskänkningskurvan, där skatteskärpningen endast betydde en höjning av priset för glas om $2\frac{1}{2}$ cl renat brännvin med 10 öre, från 20 till 30 öre på tredjeklassrestauranger och från 25 till 35 öre på förstaklassrestauranger. Det må anmärkas, att den senare jämförelseperioden ompändade tiden för finsk-ryska vinterkriget, vilket stundom antagits åtminstone till en del innefatta förklaringen till nedgången i rusdryckskonsumtionen under denna tid, i vart fall för utskänk-

ningens del. Under december och januari låg utskänkningens säsongutjämnade kurva relativt lågt men gick åter upp i februari och i mars (påskmånad).

Fylleriförseelserna följde vid konsumtionens sammanpressning till en början med nedåt, såsom diagram 4 visar. En jämförelse mellan de säsongrensade siffrorna för nyssnämnda tremånadsperioder före och efter skärpningen (juli—september 1939 och december 1939—februari 1940) utvisar en nedgång på närmare 20 procent. Den exceptionellt starka nedgången i februari månad, som representerar minimum under krigsåren, synes emellertid icke ha varit betingad av konsumtionens utveckling utan av den rekordartade vinterköld, som rådde denna månad. Temperaturen låg i hela landet 7 à 8 grader lägre än normalt för februari, och i Götaland konstaterades den lägsta medeltemperaturen för denna månad, sedan de regelbundna väderleksobservationerna påbörjades omkring år 1860. Den ur nykterhetssynpunkt gynnsamma situationen blev dock icke långvarig.

Från den efter skatteskarvningen intagna nivån i början av år 1940 steg utminuteringen av spritdrycker åter sakta med vissa fluktuationer, däribland en höjning i nivån under mars—augusti, bortsett från ett tillfälligt fall under maj månad, då en höjning av grundpriserna på omkring 40 öre per liter genomfördes. Den under nämnda månader högre nivån torde sammanhänga med efterhandsinköp av spritdrycker, som blivit inestående sedan tiden omedelbart efter skattehöjningen och blivit särskilt eftersökta under de starkt ökade militärinkallelsorna på våren och sommaren 1940.

Den sakta stigande trenden i utminuteringen av spritdrycker varade under hela år 1940 och förra hälften av år 1941. Nivån, som under första halvåret 1940 låg ungefär 13 procent lägre än genomsnittet för perioden 1934/38 — vilka ju i sin tur lågo icke obetydligt lägre än nivån år 1939 — stannade under första halvåret 1941 ungefär 10 procent lägre än nämnda femårsgenomsnitt. Utskänkingen höll sig under samma tid på ungefär oförändrad nivå i förhållande till nämnda femårsgenomsnitt med någon dragning uppåt. Första och andra halvåret 1940 lågo omkring 4 procent lägre och första halvåret 1941 omkring 2 procent lägre än genomsnittsnivån. Utminuteringen av starkviner företedde en liknande sakta stigande tendens. Fylleriet visade däremot en helt avvikande utveckling, till synes tämligen frigjord från konsumtionen av spritdrycker och vin, och steg brant för varje månad — om man bortser från den exceptionella bottensiffran i februari — under tiden mars—juni 1940 från ungefär 5 procent under femårsgenomsnittet till ungefär 25 procent över nämnda genomsnitt och höll sig därefter praktiskt taget på denna nivå över sommaren. Även absolut sett låg nivån, såsom framgår av tabell 5, ovanligt högt. På hösten började fylleriet enligt den säsongutjämnade serien — men icke absolut sett — åter att stiga och fortsatte sålunda fram till och med julmånaden. Efter ett betydande tillfälligt fall i januari 1941 — vilket inföll samtidigt med en nedgång i spritförsäljningen och torde ha betingats av det köldrekord för de sista 70 åren, som denna månads medeltemperatur innebar för Svealand och större delen av Götaland — steg fylleriet åter under

vårmånaderna och nådde en toppunkt i maj, som låg omkring 38 procent över genomsnittet för 1934/38. En starkt markerad nedgång inträffade i juni månad 1941, då krigsutbrottet Tyskland—Ryssland och inkallelserna i samband därmed torde ha satt sin prägel på midsommarfirandet. I augusti och september 1941 gick fylleriet däremot ånyo i höjden. Stegringarna under perioden markeras enklast genom angivande av den säsongrensade kurvans läge under olika tider i förhållande till femårsgenomsnittet: första kvartalet 1940 11 procent under, andra kvartalet 13 procent över, andra halvåret 1940 26 procent över och första halvåret 1941 24 procent över nämnda genomsnitt.

En viktig stegringsfaktor under denna tid har varit militärfylleriet. Till belysning av denna faktors betydelse har å diagram 4 för åren 1940—1942 inlagts en kurva, som anger utvecklingen av enbart de civila fylleriförseelserna. Såsom framgår av avståndet mellan denna kurva och kurvan över totala antalet förseelser ökade militärförseelserna till antalet mycket starkt på våren 1940 och steg ytterligare fram till juni 1941. Om man bortser från militärfallen, var nivån under denna tid praktiskt taget densamma som under förra delen av år 1939. För tiden efter juni 1941 har totala antalet militära förseelser i stort sett varit lägre och har i vart fall under år 1942 icke representerat den avgörande stegringsfaktorn. Militärfylleriet behandlas mera ingående i kapitel 8.

Senare halvåret 1941 inledde den tredje perioden i utvecklingen under krigsåren av spritdryckskonsumtion och fylleriförseelser. På utminuteringsområdet vidtogos vissa, i det följande närmare angivna åtgärder, som medförde en viss sänkning av konsumtionen i förhållande till den sakta stigande nivån under den närmast föregående perioden. För utskänkningens del inträdde däremot under andra halvåret 1941 en mycket markerad konsumtionsstegring, som fortgick ännu under större delen av första halvåret 1943. Vid samma tidpunkt tog en likartad utveckling för utminuteringsområdet sin början. Det är att märka, att dessa tendenser gjorde sig gällande före skärpningen av restriktionerna i oktober 1941 och sålunda icke kunna förklaras enbart såsom baksidan av det restriktiva trycket på utminuteringsområdet. Fyllerikurvan företedde en ny stegring, synbarligen i anslutning till trenden för utskänkningens. Ingreppen på utminuteringsområdet gjorde sig dock därvid märkbara främst i form av vissa påtagliga fluktuationer nedåt i fyllerikurvan men medförde även en viss nedpressning av nivån.

Stegringen av fylleriförseelserna under första halvåret 1941 hade föranlett 1941 års riksdag att hos Kungl. Maj:t hemställa om vidtagande snarast möjligt av de åtgärder i nykterhetsbefrämjande syfte, som i dåvarande läge befunnes påkallade (skriv. nr 335). Riksdagen hade funnit skäl tala särskilt för en ändring av bestämmelserna om rätten till efterhandsinköp och för en allmän nedsättning av tilldelningen å motböckerna. Vidare hade riksdagen ansett, att vissa andra åtgärder borde övervägas, såsom begränsning av rätten till fri försändning av spritdrycker, höjning av åldersgränsen för erhållande av motbok till 25 år och inskränkningar i fråga om utskänkningens.

I anledning av riksdagsskrivelsen upprättades inom finansdepartementet en promemoria, som utsändes på remiss till vederbörande myndigheter och som sedermera låg till grund för Kungl. Maj:ts beslut i ämnet. Däri uttalades, att slopandet av efterhandsinköpen och den allmänna nedsättningen av tilldelningarna å motböckerna finge anses som de viktigaste, av läget motiverade ingripandena mot ökningen av fylleriförseelserna. Dessa åtgärder åsyftade att skära ned tillförseln av motbokssprit till den illegala marknaden genom att bättre anpassa tilldelningarna efter motboksinnehavarnas aktuella efterfrågan för eget behov. Orsakerna till försämringen i nykterhetstillståndet syntes — enligt vad i promemorian framhölls — vara att söka icke endast i det speciella läget å spritrestriktionernas område efter skattehöjningen i november 1939 utan jämväl i förhållanden av psykologisk och ekonomisk art. De motåtgärder, som statsmakterna enklast och snabbast kunde tillgripa, låge emellertid på det nykterhetspolitiska planet. Sedan erfarenhet vunnits om verkningarna av nedskärningen i tilldelningarna och slopandet av efterhandsinköpen, finge frågan om de av riksdagen berörda ytterligare inskränkningarna i utminuteringen upptagas till förnyat övervägande. För utskänkningsens del kunde inskränkningar framstå såsom en naturlig konsekvens av skärpningarna inom utminuteringen. Den anpassning, som funnes motiverad med hänsyn till de minskade motbokskvantiteterna, syntes emellertid enligt vad i promemorian angavs böra genomföras av kontrollstyrelsen.

De i promemorian förordade åtgärderna tillstyrktes av flertalet i ämnet hörda myndigheter. Beträffande nedsättningen av utskänkningskvantiteterna ansåg kontrollstyrelsen försiktighet påkallad med hänsyn till vissa landsortsrestaurangers brydsamma läge. Styrelsen uttalade dock sin avsikt att under viss förutsättning genomföra en generell nedskärning av dessa kvantiteter och yttrade härom följande.

Därest det, såsom förutsattes i den remitterade promemorian, lägges i kontrollstyrelsens hand att med stöd av 5 kap. 1 § rusdrycksförsäljningsförordningen meddela här ifrågavarande föreskrifter, avser styrelsen att i föreskrifterna angående måltidstväng och kvantitetsbegränsningar m. m. vid utskänkning av rusdrycker (styrelsens cirkulär nr 4/1938 intaget i Svensk författningssamling nr 575/1938) göra sådan ändring, att med stort glas spritdrycker skall förstås en myckenhet av fyra centiliter, mot hittills fem, och med annat glas två centiliter, mot hittills två och en halv. En högsta medgiven utskänkningskvantitet av femton centiliter skulle således komma att motsvaras av tolv centiliter. Kvantitativt sett kommer en dylik begränsning att i det närmaste motsvara reduktionen av utminuteringsstilldelningen, och i tekniskt hänseende torde genomförandet av den ifrågasatta nedskärningen icke stöta på större svårigheter.

Genom kungörelse den 19 september 1941 (nr 773) angående vissa inskränkningar i detaljhandeln med rusdrycker meddelade Kungl. Maj:t föreskrifter om de s. k. krisrestriktionerna, varigenom den högsta medgivna tilldelningen av spritdrycker sänktes från fyra till tre liter i månaden. För den, som förut haft mindre än fyra liter i månaden, begränsades utminuteringen till högst två liter. Tillika föreskrevs, att den för kalendermånad fastställda

kvantiteten ej skulle få uttagas efter månadens utgång. Enligt direktiv av kontrollstyrelsen indrogo systembolagen tillika i december 1941 den eljest brukliga extratilldelningen i samband med julhelgen.

Genom krisrestriktionerna av oktober 1941 sänktes inköpsrätten å motböckerna med tillhoppa i runt tal 500 000 liter för månad, eller från 3 178 000 liter till 2 680 000 liter, vilket betydde en minskning med 15·6 procent av den tidigare tilldelningen. De sammanlagda faktiska uttagen under det närmast föregående kvartalet hade dock i medeltal uppgått till endast 2 222 000 liter för månad. Vid nedskärningen av tilldelningarna lämnades sålunda kvar en marginal på omkring 17 procent. Räknat efter de totala kvantiteterna indrogs grovt taget hälften av den tredjedel av inköpsrätten, som förut icke tagits i anspråk. I genomsnitt för motbok inneburo restriktionerna en sänkning av medelinköpsrätten från 2·09 till 1·76 liter för månad. Å den faktiska utminuterings av spritdrycker medförde krisrestriktionerna givetvis icke en nedskärning av samma storleksordning som minskningen i tilldelningarna. Tillhoppa med indragningen av jullitern medförde dessa restriktioner emellertid en icke obetydlig nedgång i utminuterings under de närmast följande månaderna. Under julmånaden förelåg visserligen som vanligt absolut sett en stegring, men denna var så ringa i jämförelse med förkrigstidens decembertoppar, att månadens försäljningssiffra på den säsongrensade kurvan framstod såsom en icke obetydlig nedgång. Den relativa uppgången nästföljande januari månad får anses åtminstone till en del beteckna en reaktion efter förlusten av jullitern. Huru stor nedgången i utminuterings genom enbart krisrestriktionerna skall anses ha varit, är svårt att på ett invändningsfritt sätt angiva. Om man — för att i jämförelsen undvika verkningarna av den indragna jullitern — begränsar sig till att jämföra nivån för oktober—november enligt den säsongrensade kurvan med nivån för de två närmast föregående månaderna, blir nedgången omkring 12 procent. Denna siffra anger den omedelbara effekten, som tydligtvis på grund av föregående lagringsköp var större än verkningarna på längre sikt. Måttet på nedgången i utminuterings kan diskuteras men torde kunna angivas till åtminstone 6 procent.¹ Den av krisrestriktionerna framkallade totala minskningen betyder emellertid mindre — dessa avsågo ju endast en närmare anpassning av inköpsrätten efter motboksägarnas egna aktuella behov. Tydligt är, att den generella nedskärningen av tilldelningarna märkbart begränsade uttagen för åtskilliga motboksägare och sannolikt därmed minskade förekommande benägenhet att förse den illegala marknaden med sprit. Genom slopandet av efterhandsinköpen förhindrades vidare överlåtelse av äldre s. k. överskottslitrar.

¹ En jämförelse bör hålla sig inom en period av oförändrade spritpriser, alltså inom perioden april 1941—februari 1942. Om man då såsom jämförelseperiod för tiden före genomförandet av restriktionerna väljer tiden april—augusti 1941 och sålunda bortser från september månad, som icke ligger särskilt högt men varunder lagringsköp dock kunna ha ägt rum, och för tiden efter åtgärden räknar med nivån under november och februari månader, under vilka varken en eventuell framflyttning av inköpen eller indragningen av jullitern kan ha verkat, blir nedgången omkring 6 procent.

I märkbar mån kompenserade konsumenterna tydligen begränsningen av inköpsrätten å motböckerna genom ökade restaurangbesök och ökade inköp av starkviner. I de redan förut uppåtsträvande kurvorna över spritutskänknings- och utminuterings- av starkviner utmärktes oktober månad, då krisrestriktionerna infördes, liksom, såvitt angår spritutskänkningen, julmåna- den av markerade ryck uppåt. I och för sig var detta icke ägnat att förvåna. Konsumtionsbegränsande åtgärder inom den ena försäljningsgrenen måste nämligen erfarenhetsmässigt samordnas med restriktioner inom den andra. Någon anpassning av utskänkingskvantiteterna i anslutning till minskning- en av tilldelningarna å motböckerna genomfördes icke förrän den 1 januari 1943 (kontrollstyrelsens cirkulär nr 6 den 5 december 1942) och inskränkte sig i huvudsak till en nedskärning på folkrestaurangernas enklare avdel- ningar av den kvantitet spritdrycker, som finge serveras vid samma besök, från 15 till 10 cl. Härjämte vidtogos vissa ändringar rörande måltidspriset.

Trots nu nämnda ökning under oktober och december 1941 av sprit- utskänkningen inträdde en viss nedgång i fylleriförseelserna i och med ge- nomförandet av krisrestriktionerna, vilka sålunda synas temporärt ha fyllt sitt syfte. Både absolut sett och enligt de säsongrensade siffrorna minskade fylleriförseelserna betydligt under fjärde kvartalet 1941. De två första måna- derna efter krisrestriktionernas ikraftträdande lågo sålunda i medeltal 7 pro- cent lägre än de två närmast föregående månaderna enligt den säsongutjäm- nade kurvan. Konsumtionsnedpressningen genom indragningen av den extra jullitern i förening med sloandet av efterhandsinköpen visade en god ome- delbar effekt på fylleriet, i det att detta under julmånaden 1941 föll under genomsnittet för denna månad åren 1934/38. Dock medförde konsumtions- stegringen i januari omedelbart därefter en relativt sett stark ökning av fyl- leriförseelserna. Om man för att icke överdriva verkningarna av krisrestrik- tionerna och indragningen av jullitern medräknat även januarsiffran och sålunda jämför totala antalet fylleriförseelser under tiden oktober 1941— januari 1942 med fylleriförseelserna under motsvarande fyra månader ett år tidigare, framträder en minskning på omkring 850 förseelser, vilket betyder ungefär 7 procents nedgång.

Den fortsatta utvecklingen av utminuterings- för spritdryckernas del har under år 1942 karakteriserats av en relativt sakta fortgående stegring, därvid en övergående sänkning inträffat i samband med den i mars 1942 genom- förda höjningen av omsättningsskattens grundavgift med 1 krona, och en helt tillfällig sänkning kan registreras såsom följd av den i december 1942 indragna jullitern. Båda dessa sänkningar ha varit samtidiga med sänkningar i den säsongutjämnade fyllerikurvan, vilken eljest ånyo gått uppåt och un- der maj—augusti 1942 nådde en ny maximinivå. I medeltal lågo fylleriför- seelserna under dessa sommarmånader något mer än 50 procent över ge- nomsnittet för motsvarande månader under femårsperioden 1934/38. Den absoluta toppen nåddes i augusti 1942 med 4 718 fylleriförseelser. Indrag- ningen av jullitern i december 1942 medförde samma reaktion efteråt som föregående år, nämligen en under påföljande januari förhållandevis hög ut-

minutering och en för denna månad exceptionellt hög fyllerisiffra. Under första halvåret 1943 har utminuteringen legat på en högre nivå än föregående år, därvid dock juni månad endast obetydligt översteg fjolårs-siffran. Från nämnda månad har omsättningskatten höjts med 1 krona och utskänkningskatten med 4 kronor för liter. Tredje kvartalet 1943 har jämväl inneburit en nedgång. För spritutskänkningsens del har förelegat en allmän stegrings-tendens — som närmare kommer att belysas i kapitlet om den ekonomiska och försörjningspolitiska bakgrunden till krigsårens utveckling — under år 1942 och början av år 1943, men en nedgång inträdde i maj och juni, som i stort sett höll sig under tredje kvartalet 1943. Fylleriet har under år 1943 till och med maj månad legat på en avgjort högre nivå än under samma månader år 1942. Siffrorna för juni—september 1943 lågo däremot märkbart lägre än fjolårets siffror. Den huvudsakliga överensstäm-melsen i nivåförändringarna för utskänkning och fylleriförseelser sedan början av år 1942 — bortsett från divergensen i samband med julliterns indragning i december 1942 — tyder på ett orsakssammanhang mellan ökningen av fylleriet och av utskänkningen under denna period. Såsom i kapitel 4 visas, bestyrkes detta samband även av statistiken över de anhållnas uppgifter vid polisförhör om berusningskällorna.

I anslutning till den föregående översikten av fylleriets förändringar i hela riket månadsvis under krigsåren har en motsvarande undersökning gjorts rörande den säsongutjämnade utvecklingen av fylleriet för envar av grupperna storstäder (Stockholm, Göteborg och Malmö), övriga städer med minst 10 000 invånare och mindre städer samt landsbygden. Det skulle föra för långt att här närmare redovisa denna undersöknings resultat, men på grund av den belysning de ge åt de faktorer, som bestämt totalfylleriets utveckling, har i detta sammanhang synts lämpligt att ange några huvuddrag.

Den grupp, som verkat mest stegrande på det totala antalet fylleriförseelser under krigsåren, har varit gruppen övriga städer med minst 10 000 invånare. Blott en enda månad, februari 1940, ha fylleriförseelserna för denna grupp understigit motsvarande månadsgenomsnitt för femårsperioden 1934/38, vilket torde ha haft sin grund i de exceptionella temperaturförhållandena. Siffrorna för denna grupp ha även så gott som genomgående legat relativt högre än siffrorna för andra grupper. Från och med våren 1942, då, såsom i annat sammanhang visas, restaurangfylleriet började öka mera påtagligt, har gruppen visat särskilt stark uppgång.

Storstadsgruppen har under åren 1940 och 1941 merendels haft påfallande låga siffror, vilka endast en eller annan månad överstigit motsvarande månadsgenomsnitt för femårsperioden 1934/38. I oktober 1941, då krisrestraktionerna genomfördes, inträffade ett starkt fall av fyllerisiffrorna för storstäderna. Ett mindre fall förelåg även för övriga städer med minst 10 000 invånare. För storstädernas del, där den illegala marknaden i större skala väsentligen torde förekomma, stannade fyllerisiffrorna under närmare ett

halvår framåt på en nivå betydligt lägre än femårsgenomsnittet. Under vår- och sommarmånaderna 1942 inträdde emellertid liksom för nyssnämnda grupp av större städer en betydande stegring.

Siffrorna för landsbygden och de mindre städerna ha växlat på ett inbördes tämligen likartat sätt och visa en närmare överensstämmelse än övriga grupper med förändringarna i utminuteringsen av spritdrycker. Landsbygdsfylleriet sjönk starkt — i likhet med storstadsfylleriet — efter spritskatteshöjningen i november 1939 och höll sig därefter omkring ett halvår framåt under förkrigsårens genomsnitt. Tendensen var dock i stigande och i slutet av år 1940 hade siffrorna för landsbygdsgruppen stigit betydligt över nämnda genomsnitt. Fylleriet i de mindre städerna visade en ännu starkare stegring, vilken började redan i mars 1940 och med vissa fluktuationer fortgick till årets slut, då en siffra, som låg närmare 40 procent över femårsgenomsnittet, nåddes. Både för de mindre städerna och för landsbygden visade år 1941 stora kastningar med särskilt låga siffror dels under köldrekordet i januari månad, dels för juni månad, då krigsutbrottet mellan Tyskland och Ryssland kom. I december 1941, då jullitern drogs in, inträffade vidare ett betydande fall i fyllerisiffrorna för landsbygden och småstäderna, åtföljt av en ännu mera markerad uppgång i januari 1942. Vidare följde en tillfällig sänkning i mars samma år, då spritskatten höjdes med 1 krona. För övriga grupper förelåg vid dessa tillfällen icke lika markerade sänkningar. För landsbygden och småstäderna inträffade däremot efter krisrestriktionernas genomförande icke några mera påfallande förändringar. Stegningen av fylleriförseelserna å landsbygden och i de nämnda städerna under år 1942 har icke heller varit så stor som för övriga grupper, även om nivån i stort sett för båda legat högre än år 1941.

*

Den i det föregående lämnade översikten över rusdryckskonsumtionens förändringar enligt försäljningsstatistiken tarvar kompletteringar i olika hänseenden. Försäljningen av spritdrycker har i denna översikt angivits i volymliter utan avseende å alkoholstyrkan för olika spritsorter. Under krigsåren ha inträffat vissa förskjutningar inom konsumtionen mot alkoholstarkare varuslag. En belysning av dessa förändringar, vilka torde ha haft viss betydelse ur nykterhetssynpunkt, synes erforderlig i detta sammanhang. Vidare bör uppmärksamhet ägnas åt konsumtionen av andra alkoholhaltiga drycker än av systembolagen försålda spritdrycker och viner, nämligen av pilsner samt av insmuglade och hembrända spritdrycker.

De *förskjutningar mellan olika varuslag*, som från år 1938 till augusti 1943 inträffat inom spritkonsumtionen, framgå av följande tabell, som anger den procentuella andel, de olika varuslagen utgjort av totalkonsumtionen, mätt i volymliter.

År	Renat 40 %-igt brännvin	Renat bränn- vin annat (46 %)	Brännvin andra slag (43·7 %)	Cognac (42·3 %)	Övriga varuslag	Summa
1938	53·9	18·3	7·6	16·9	3·3	100
1939	56·2	17·5	7·3	15·9	3·1	100
1940	55·2	20·5	6·9	14·4	3·0	100
1941	48·7	25·3	8·0	14·7	3·3	100
1942	43·2	31·4	10·5	11·6	3·3	100
Aug. 1943	6·7	37·8	40·5	12·0	3·0	100

Det mest påfallande draget i utvecklingen är förskjutningen från konsumtion av det billigare, renade 40-procentiga brännvinet, som nedgått från 54 procent av totalkonsumtionen år 1938 till 43 procent år 1942. I stället har konsumtionen av renat brännvin av annat slag under samma tid ökat från 18 till 31 procent och konsumtionen av andra slag av brännvin ökat från närmare 8 procent till över 10 procent av totalkonsumtionen. Denna utveckling från det renade 40-procentiga brännvinet har plötsligt accelererat under år 1943, så att denna förut dominerande brännvinsort minskat till en ringa bråkdel av totalförsäljningen. I augusti 1943 hade andelen sjunkit till mindre än 7 procent, medan samtidigt andelen av renat brännvin av annat slag stigit till 38 procent från 31 procent för år 1942 och andra slag av brännvin fått sin andel av konsumtionen ungefär fyrdubblad genom stegring till 41 procent från 10 procent år 1942. Det 40-procentiga brännvinet har sålunda praktiskt taget ersatts av alkoholstarkare sorter, renat brännvin av annat slag — där det 46-procentiga bordsbrännvinet är standardvaran — och av brännvin av andra slag, som i genomsnitt hålla närmare 44 procent alkohol. Förklaringen till sista årets strömkantring inom konsumtionen torde väsentligen ligga på smakområdet. Förändringen inträdde efter det att potatisbrännvinet började utgå ur marknaden och ersättas med cellulosabrännvin. Den renade 40-procentiga sorten av sistnämnda brännvin har tydligen icke varit lika uppskattad som motsvarande form av potatisbrännvin. En förutsättning för denna övergång till de dyrare och alkoholstarkare sorterna har även den rikliga penningtillgången hos allmänheten varit.

Den sedan år 1940 fortgående, mera kontinuerliga övergången till renat brännvin av annat slag torde däremot ha sin grund i skattesköpningarna och i krisrestriktionerna. Efter höjningarna av omsättningsskattens grundavgift har prisskillnaden icke framstått som lika betydande som förr, och nedskärningen av tilldelningarna i oktober 1941 har man måhända i någon mån sökt kompensera genom inköp av alkoholstarkare varuslag.

För att få en uppfattning om den inträffade förskjutningen i konsumtionen av utskänkningsvis försålt brännvin från vanligt renat 40-procentigt brännvin till brännvin av annat slag med högre alkoholstyrka har undersökning företagits beträffande konsumtionens fördelning å sagda varuslag vid restaurangerna i Stockholm under åren 1940—1943. Resultatet av denna undersökning återfinnes i följande tabell.

	Brännvinsförsäljning till restauranger i Stockholm							
	1940		1941		1942		1943	
	Summa	Därav annat brännvin än renat 40-procentigt	Summa	Därav annat brännvin än renat 40-procentigt	Summa	Därav annat brännvin än renat 40-procentigt	Summa	Därav annat brännvin än renat 40-procentigt
	liter	%	liter	%	liter	%	liter	%
Restaurang av								
Klass I ...	193 358	45·7	215 692	50·6	264 364	55·3	280 019	72·9
Klass II ...	46 388	35·7	53 226	39·3	70 347	48·7	75 774	73·8
Klass III...	333 965	13·7	345 270	18·3	475 474	37·2	481 314	72·3
Summa	573 711	26·3	614 188	31·4	810 185	44·0	837 107	72·6

Tabellen utvisar, att förskjutningen varit starkast vid restauranger av klass III och minst vid restauranger av klass I, varför år 1943 ingen skillnad mellan klasserna föreligger. Lägetalen för konsumtionen av annat brännvin än renat 40-procentigt brännvin år 1943 utgöra med 1940 såsom basår 160, 207 och 528 för restauranger av klass I, klass II respektive klass III.

Vad den angivna övergången till starkare brännvins sorter betytt under åren 1938—1942 för den totala konsumtionen inom landet i dess helhet framgår av följande sammanställning över försäljningen av olika slags spritdrycker mätt i milj. liter 100 procent alkohol. Alkoholprocenten för de olika varuslagen angives i tabellhuvudet.

År	Renat brännvin, (40 %)	Renat brännvin, annat (46 %)	Brännvin, andra slag (43·7 %)	Sprit, (95 %)	Cognac (42·3 %)	Whisky (intill 1941: 46 % 1942: 44 %)	Rom och arrak (46 %)	Punsch (25·5 %)	Likör m. m. (31 %)	Summa	D:o 1938 = 100	Summa volym-liter	D:o 1938 = 100
	<i>Total försäljning.</i>												
1938	7·57	2·95	1·17	0·05	2·50	0·12	0·02	0·17	0·05	14·60	100	35·08	100
1939	7·86	2·81	1·11	0·04	2·36	0·12	0·01	0·15	0·05	14·51	99	34·98	100
1940	6·32	2·70	0·86	0·02	1·74	0·09	0·01	0·12	0·04	11·90	82	28·61	82
1941	5·59	3·34	1·00	0·02	1·78	0·09	0·01	0·15	0·04	12·02	82	28·69	82
1942	5·17	4·31	1·37	0·02	1·47	0·06	0·01	0·16	0·06	12·63	87	29·90	85
	<i>Därav utskänkning.</i>												
1938	0·63	0·03	0·14	—	0·28	0·03	—	0·09	0·03	1·23	100	3·12	100
1939	0·71	0·04	0·16	—	0·29	0·03	—	0·09	0·03	1·35	110	3·43	110
1940	0·58	0·04	0·14	—	0·27	0·03	—	0·08	0·03	1·17	95	2·96	95
1941	0·58	0·06	0·17	—	0·29	0·03	—	0·10	0·03	1·26	102	3·19	102
1942	0·68	0·15	0·26	—	0·37	0·03	—	0·11	0·04	1·64	133	4·11	132

Den totala försäljningen har under nämnda år, såsom framgår av tabellen, nedgått, mätt i ren alkohol, från 14·6 till 12·6 milj. liter, eller med 13 procent. Den i volymliter tidigare angivna nedgången var större, från 35·1 till 29·9 milj. liter, eller 15 procent. För utskänkningens del har dock skillnaden mellan förändringen i volymliter och i ren alkohol varit mindre. Mot

en ökning av spritdrycksutskänknigen i volymliter på 32 procent under tiden 1938—1942 svarar en ökning av alkoholmängden på 33 procent.

Den under sista året inträffade omkastningen innebär däremot en mera betydande skillnad i förevarande hänseende. Om 1942 års konsumtion haft den i augusti 1943 gällande sammansättningen skulle nedgången under åren 1938—1942 i ren alkohol ha varit 10 procent mot en nedgång i volymliter av 15 procent. Förändringen i konsumtionens sammansättning från år 1942 till augusti 1943 betyder lika mycket i ren alkohol som en ökning av totalkonsumtionen i oförändrad sammansättning med ungefär 1 milj. liter för år räknat. Vid ett bedömande av 1943 års konsumtionssiffror i jämförelse med fylleriets utveckling finnes sålunda viss anledning att taga hänsyn till den inträdda förskjutningen mot alkoholstarkare varuslag.

Förändringarna i omfattning och försäljningsvärde av *konsumtionen av pilsner* (inkl. lageröl) framgå av följande sammanställning.

	A b s o l u t a t a l					Indextal (1938 = 100)			
	1938	1939	1940	1941	1942	1939	1940	1941	1942
Konsumtion, milj. volymliter .	163·5	171·6	147·2	122·1	124·7	105	90	75	76
Konsumtion, milj. liter 100 % alkohol	6·13	6·48	5·52	4·58	3·74	105	90	75	61
Konsumentkostnad, milj. kr. . .	126	134	133	125	130	106	106	99	103
Genomsnittspris för liter, kr. . .	0·77	0·78	0·90	1·02	1·04	101	117	132	135

Pilsnerkonsumtionen har sålunda gått successivt tillbaka under krigsåren och låg år 1942 24 procent under 1938 års nivå. Mätt i ren alkohol har nedgången varit betydligt starkare, nämligen 39 procent, vilket sammanhänger med den på grund av spannmålsbristen successivt genomförda sänkningen av inbryggingsstyrkan. I mitten av år 1943 var den högsta medgivna alkoholhalten 2·1 viktprocent, medan den enligt gällande lagstiftning eljest utgör 3·2 viktprocent. Merendels torde alkoholhalten i pilsner då ha legat vid 2·0 viktprocent mot normalt 3·0 viktprocent.

Konsumtionsnedgången har varit samtidig med en prishöjning från ungefär 77 öre för liter till 1 krona 4 öre, eller omkring 35 procent. Denna höjning har endast till en mindre del varit betingad av den från början av år 1940 skärpta maltdrycksbeskattningen, som innebar en omedelbar höjning av skatten från omkring 21 öre till 27 öre för liter samt därefter ytterligare höjningar å 0·5 öre för varje tillverkningsår upp till den fastställda skattesatsen 30 öre för liter.

Nedgången i konsumtionen torde icke ha haft sin grund enbart i prisförändringarna. Den summa, som konsumenterna beräknas ha nedlagt på pilsnerinköp, har trots prisändringarna nedgått under åren 1939—1942 från 134 milj. kronor till 130 milj. kronor, därvid summan sjönk särskilt starkt mellan åren 1940 och 1941. Försörjningsförhållandena under kriget ha tyd-

ligen föranlett konsumenterna att i ökad utsträckning övergå till mjölk såsom den väsentligt näringsrikare drycken. Mjölkkonsumtionen har som bekant stigit mycket kraftigt under kriget.

Beträffande konsumtionen av illegala spritdrycker föreligger givetvis icke någon statistik. En viss uppfattning rörande omfattningen av den *illegala rusdryckshanteringen* kan man emellertid erhålla av antalet för smuggling, hembränning och renaturering avdömda brott. För kortare perioder, under vilka några större organisatoriska förändringar i bekämpandet av denna hantering icke förekommit, bör utvecklingen kunna rätt säkert bedömas på grundval av ifrågavarande brottstatistik. Under hänvisning i övrigt till den i kapitel 12 lämnade redogörelsen angående brotten mot lagstiftningen om alkoholhaltiga drycker under krigsåren må här nämnas följande.

Lönnbränningen, som även under åren före kriget var stadd i sjunkande, synes ha nedgått särskilt starkt mellan åren 1939 och 1940. Ifrågavarande brott (30 § brännvinstillverkningsförordningen) ha sålunda under tiden 1938—1941 sjunkit i en takt, som angives av siffrorna 561, 486, 280 och 198. Dessa brott ha sålunda reducerats till närmare en tredjedel av förkrignivån. Den kraftiga nedgången torde bland annat ha betingats av krigsårens brist på råvaror för sådan tillverkning (jfr sockerransoneringen i april 1940) men även av den starkt ökade tillgången på illegal motbokssprit.

En ännu starkare nedgång synes ha inträffat för *smugglingen*. Antalet överträdelser mot lagen om olovlig befattning med spritdrycker och vin har under åren 1938—1941 fallit i följande serie: 1 767, 1 582, 587 och 381. Grunden till nedgången av dessa brott, som inte enbart avse smuggling, torde vara icke endast att den genom krigsförhållandena uppkomna avspärrningen i utrikes-sjöfarten försvårat smugglingsarbetet utan även att förhållandena i de länder, från vilka den hos oss vanligen insmugglade spriten kommit, varit tämligen ogynnsamma för dylik produktion.

Även brotten för olaga *renaturering* av spritdrycker ha avsevärt minskat under åren 1939 och 1940. Under år 1941 ha de däremot visat en betydande stegring liksom under år 1942, om man får döma efter antalet av kriminalstatspolisen verkställda beslag av renaturerad sprit. Måhända har det klientel, som tidigare varit avnämare till smuggel- eller hembränd sprit och som under de första krigsåren i stället köpt illegal motbokssprit från samma langarnästen, efter krisrestriktionernas genomförande i ökad utsträckning sökt sig över till den renaturerade spriten.

I stort sett ha dock förändringarna i den illegala rusdryckshanteringen, om däri icke inbegripes olovlig försäljning av motbokssprit, varit gynnsamma och måste antagas ha påverkat fylleriet i sänkande riktning.

Kap. 3. Den ekonomiska och försörjningspolitiska bakgrunden till rusdryckskonsumtionens utveckling under krigsåren.

I det spel mellan olika krafter, som inom ramen av gällande försäljningssystem bestämt rusdryckskonsumtionens utveckling under krigsåren, ha särskilt två faktorer med inbördes motsatta tendenser gjort sig gällande. I den tidigare lämnade översikten över de månatliga förändringarna i konsumtionen av rusdrycker ha verkningarna av den sänkande faktorn, skatteskärpningarna å rusdrycker, framstått såsom tämligen uppenbara. Efter de tvåra sänkningar, som dessa prishöjningar framkallat, har konsumtionskurvan emellertid visat en ständig benägenhet att genom en mer eller mindre långsam stegring närma sig sin tidigare nivå, dock utan att ha förmått att ens till större delen återhämta det nivåfall, som efter höjningen av skatterna å rusdrycker inträffade på hösten 1939. Ännu under första halvåret 1943 låg den totala spritförsäljningen 14·4 procent lägre än nivån samma tid år 1939. Konsumtionens tendens att stiga har emellertid varit påfallande. Den avgörande orsaksfaktorn bakom denna tendens torde ha varit av ekonomisk natur. Det är främst verkningarna av den allmänna inkomstutvecklingen, som här brutit sig mot effekten av prishöjningarna. Vissa andra faktorer ha dock medverkat till den utveckling, som sålunda försiggått.

I grova drag kan den ekonomiska bakgrunden till rusdryckskonsumtionens stegringstendens under de senare krigsåren angivas sålunda. Inkomstnivån har, såsom närmare visas i det följande, under kriget pressats upp betydligt, särskilt mellan åren 1941 och 1942. Samtidigt har tillgången på konsumtionsvaror och tjänster minskat till följd av olika omständigheter, främst avspärrningen, de dåliga skördarna och den av inkallelserna betingade försämrade tillgången på arbetskraft. De för civil konsumtion tillgängliga varorna ha vidare begränsats genom att försvarsväsendets behov i första hand måst tillgodoses. I det följande lämnas vissa uppgifter till belysning av dessa förändringar i konsumtionen av olika förnödenheter. Den sålunda uppkomna spänningen mellan ökade inkomster och minskad tillgång på konsumtionsvaror har icke tillåtits taga sig fritt utlopp i höjda priser. Genom skärpt priskontroll och olika konsumtionsregleringar har den prisuppdrivande effekten av denna spänning i betydande grad förebyggts. Samtidigt ha dessa regleringar emellertid begränsat allmänhetens faktiska möjligheter att använda sina pengar till konsumtionsutgifter inom stora områden. Då pengarna inte i motsvarande mån sugts upp genom höjda skatter eller ökat sparande, har ett direkt överskott av pengar, ett »köpkraftsoverskott», uppkommit, vilket bland annat tagit sig uttryck i ökad kassahållning hos allmänheten.

De ökade penningresurserna hos allmänheten ha medfört ett ökat tryck på sådana områden, där skärpta konsumtionsregleringar icke ställt hårda gränser för efterfrågan. Beträffande försäljningen av spritdrycker har i huvudsak endast genomförts en skärpning av förut gällande ransonering. Denna skärpning, som dock icke betingats av varubrist, utgjordes av de i oktober 1941 genomförda krisrestriktionerna på utminuteringsområdet. I övrigt har den ökning av efterfrågan på rusdrycker, vartill överskottsköpkraften kunde förväntas giva anledning, relativt fritt gjort sig gällande, i den mån den icke hållits tillbaka genom de av skatteskärpningarna åstadkomna prishöjningarna. Skatthöjningarna kommo dock till större delen i tiden före det i slutet av år 1941 mera allmänt framträdande penningöverskottet.

Några särskilda undersökningar rörande den allmänna ekonomiska utvecklingen under krigsåren ha icke synts påkallade för nu ifrågavarande utredningsuppdrag. Nykterhetsutredningen har ansett sig i huvudsak kunna i förevarande avseende begränsa sig till att hänvisa till den av konjunkturinstitutet år 1943 framlagda undersökningen rörande »Inkomstutveckling och köpkraftsöverskott under krigsåren.»¹ Ur denna undersökning tillåter sig utredningen till en början anföra följande *sammanfattning rörande den industriella utvecklingen*.

Utvecklingen under krigsåren har bestämts av starkt skiljaktiga förlopp inom de olika industrigrenarna. Tiden från början av 1940 fram till hösten 1941 karakteriserades av en stark splittring i produktionens och sysselsättningens utveckling för olika industrigrenar. Efter avspärrningen syntes under 1940 närmast de depressiva tendenserna från de industrigrenar, som för sin avsättning i avsevärd grad äro beroende av export och byggnadsverksamhet, övertäga uppsvinget inom de industrigrenar, som sörja för krigsmaterielproduktionen. Produktions- och sysselsättningsmöjligheterna hämmades mot slutet av 1940 inom vissa industrier av växande råvaru- och bränslevårigheter. Under 1941 rådde tydligen fram till hösten viss jämvikt mellan expansions- och kontraktionskrafterna, vad sysselsättningsvolymen inom industrien beträffar, medan produktionsindexet fortsatte att falla fram till mitten av året. Trots en efter indexavtalet fortgående höjning av lönesatserna och trots den ökade efterfrågan på arbetskraft inom särskilt den tunga industrien medförde den starka sammankrympningen av sysselsättningen inom betydande områden, att de totala lönesummorna för åren 1940 och 1941 endast relativt måttligt (med 3, respektive 10 procent) överstego 1939 års nivå.

Från hösten 1941 kom en mer *allmän expansion* av produktion och sysselsättning inom industrien i gång. Samtidigt med att krigsmaterielproduktionen fortsatte att växa, ägde en återhämtning rum inom de områden, som tidigare träffats av stark konjunkturförsämring. Detta gällde i viss mån skogsindustrien men framför allt de industrigrenar, som framställa råvaror och fabrikat för byggnadsverksamheten. Såväl bostadsbyggandet som investeringsverksamheten inom industrien och andra näringsgrenar undergick en betydande volymökning mellan 1941 och 1942 med ökad efterfrågan på byggnadsmateriel som följd. Den starka ökningen i efterfrågan på industriella råvaror och halvfabrikat, som blev följd, kunde tillfredsställas till stor del tack vare de tekniska landvinningar och de investeringar, som under tiden gjorts på ersättningsproduktionens områden. Härigenom hade en hel del av de trånga sektioner på bränsle- och råvaruområdet, som tidigare utgjort hinder för en produktionsutvidgning, övervunnits. Lejdtrafikens upptagande medförde så småningom en

¹ Se Meddelanden från konjunkturinstitutet, Ser. B: 2.

viss lättnad på viktiga råvaruområden. Stegringen av inkomster, som blev följderna av sysselsättningsökningen, gav slutligen sekundärt upphov till ökad efterfrågan på vissa konsumtionsartiklar (t. ex. möbler och inventarier), som tidigare kämpat med avsättningssvårigheter. Härav följde i sin tur inom dessa områden ytterligare ökning av sysselsättning och inkomster. Endast beträffande de industrigrenar, framför allt livsmedels- och beklädnadsindustrierna, inom vilka produktionselasticitet saknas på grund av ransoneringar eller råvarubrist, har — om jämförelse göres mellan åren 1941 och 1942 — den stigande köpkraften icke tagit sig uttryck i ökad produktion och sysselsättning. Stagnationen inom dessa industrigrenar har dock icke i nämnvärd grad motverkat expansionen inom övriga områden. Följden av den samtidiga ökningen av sysselsättningen och lönesatserna mellan 1941 och 1942 blev en kraftig stegring i den inom industrien utbetalade lönesumman.

Till belysning av den allmänna ekonomiska utvecklingen ha i förenämnda undersökning framlagts omfattande beräkningar rörande krigsårens inkomst- och konsumtionsförändringar, vilka äro av intresse i förevarande sammanhang. De siffermässiga resultaten ha, enligt vad av undersökningen framgår, icke karaktären av exakta beräkningar. De äro i flera avseenden approximativa men få dock antagas giva en i grova drag riktig bild av förändringarna under krigsåren.

Resultaten av beräkningarna rörande *löneinkomsternas utveckling* framgå av följande tabell, som angiver de beräknade lönesummorna för olika grupper av anställda i milj. kronor.

	1939	1940	1941	1942
<i>Privata sektorn,</i>				
Industriarbetare	1 414	1 461	1 549	1 759
Byggnadsarbetare	471	312	238	317
Privatanställda	484	517	568	648
Lantarbetare	275	290	311	346
Skogsarbete (huggning och körning).....	144	206	262	293
Summa	2 788	2 786	2 928	3 363
1939 = 100	100	100	105	121
<i>Stalliga och kommunala inkomstutbetalningar</i>	1 525	1 768	2 076	2 332
1939 = 100	100	116	136	153
Totalsumma	4 313	4 554	5 004	5 695
1939 = 100	100	106	116	132

Rörande innebörden av de anförda inkomstsiffrorna har i undersökningen sammanfattningsvis anförts:

De i tabellen representerade inkomstgrupperna täcka endast en del av området för inkomstbildningen vid sidan av de rena företagsinkomsterna. Avsikten har varit endast att sammanställa den statistiskt gripbara delen av ifrågavarande område av inkomstbildningen för att se i vilken riktning detta material pekar. Anledning finnes att tillmäta beräkningarna viss signifikativ betydelse. Taxeringsuppgifterna rörande inkomst av tjänst eller tillfällig förvärvsverksamhet synas bestyrka, att den serie för inkomstutvecklingen, som utredningen framlagt, bör ge en någorlunda riktig bild. Man torde av det framlagda materialet kunna draga slutsatsen, att inkomstnivån under år 1942 överstigit 1939 års nivå med omkring 30 procent.

Under åren 1939 och 1940 är det de starkt ökade statliga inkomstutbetalningarna, som i främsta rummet drivit fram höjningen i inkomsten med 6, respektive 16 procent över 1939 års nivå. Mellan 1941 och 1942 synes inkomstutvecklingen på ett markant sätt ha ändrat karaktär. Det är nu den allmänna uppgången i sysselsättningen inom industri- och investeringsverksamhet, som jämte lönesatsernas fortgående höjning bestämmer löneinkomsternas kraftiga ökning mellan dessa år, medan de statliga och kommunala utgifterna träda mera i bakgrunden. Av den totala registrerade ökningen i inkomsterna mellan 1941 och 1942 på 690 milj. kronor faller icke mindre än 435 milj. kronor, eller 63 procent på den privata sektorn.

Beträffande *konsumtionen* ha i undersökningen tillika framlagts vissa beräkningar rörande utvecklingen *dels* av konsumtionsvärdet för olika varugrupper, *dels* av konsumtionsvolymen för samma grupper. Resultaten av beräkningarna, som särskilt för år 1942 grunda sig på relativt lösa uppskattningar, framgå av följande tabell, där konsumtionsvärde respektive volym år 1939 satts lika med 100 för envar av grupperna. På grund av bostadspostens särställning har denna post icke medtagits i volymlberäkningen.

	Konsumtionens värde			Konsumtionens volym		
	1940	1941	1942	1940	1941	1942
Födo- och njutningsämnen	110	122	128	92	85	79
Beklädnad	102	116	119	85	76	69
Skodon	116	110	114	101	81	78
Inventarier	97	112	133	86	86	92
Bränsle och lyse	133	148	163	99	101	104
Bostad	102	103	106	.	.	.
Övriga utgifter.....	89	90	104	95	97	106
Summa	106	115	123	91	86	83

Enligt de angivna siffrorna ha sålunda löneinkomsterna från år 1939 stigit med 6 procent år 1940, med 16 procent år 1941 och med 32 procent år 1942. Värdet av konsumtionen har samtidigt stigit med 6, 15 och 23 procent, medan konsumtionens volym, om man bortser från bostadsposten, under samma tid minskat med 9 procent år 1940, med 14 procent år 1941 och med 17 procent år 1942. Om bostadsposten medräknats skulle nedgången i den totala konsumtionsvolymen mellan åren 1939 och 1942 ha begränsats till 14 procent. Volymen av enbart födo- och njutningsämnen har minskat med 8 procent år 1940, med 15 procent år 1941 och med 21 procent år 1942.

Löneinkomsterna och konsumtionen företedde sålunda en nära överensstämmande utveckling under de båda första krigsåren men däremot starkt skiljaktiga förändringar mellan 1941 och 1942. Några mera långtgående slutsatser kunde, efter vad i konjunkturinstitutets undersökning anförts, icke dragas av en sådan jämförelse, men vissa samtidiga symptom i form av omläggningar i konsumtionen syntes bekräfta en motsvarande klimatförändring i det ekonomiska läget sistnämnda år. Till belysning härav har bland annat framhållits följande.

En viss begränsning av den för konsumtion disponibla köpkraften gjorde sig gällande under de första krigsåren. Denna effekt var en naturlig följd av den relativt starka prisstegringen på konsumtionsvaror under åren 1939 och 1940, samtidigt med att inkomsterna släpade efter till följd av sysselsättningsminskning och ofullständig kompensation för levnadskostnadsstegringen. Konsumenternas reaktioner inför prisförändringar och därmed hela konsumtionens inriktning fick en förändrad karaktär under 1942 till följd av att köpkraften i konsumentens hand blev rikligare och att ett allt större område av konsumtionen var låst genom ransoneringar och en hårdare priskontroll. Typiskt för den förändrade inriktningen var utvecklingen av konsumtionen av mer umbärliga varor med relativt stor varaktighet. Konsumtionsvärdet av ett antal sådana artiklar (porslin-, glas-, guld- och silvvervaror, radioapparater, musikinstrument, golvbonare m. m.) har utvecklats på följande sätt:

	1939	1940	1941	1942
Milj. kronor	258	209	268	363
1939 = 100	100	81	104	141

Under år 1940 ha köpen av de mera umbärliga varorna inom inventariegruppen väsentligt inskränkts, i volym räknat 30 å 40 procent. Genom att den kraftiga inkomstökningen mellan 1941 och 1942 inträffat samtidigt med att konsumtionsmöjligheten beskurits genom skärpning och utvidgning av ransoneringarna, har överskottsköpkraft uppstått, som sökt sig till området för mer umbärliga konsumtionsvaror. Symptom på överskottsköpkraft har uppträtt jämväl på en rad andra områden. Belysande är den stigande restaurangbesöksfrekvensen. Summan av serveringsavgifterna på landets samtliga restauranger, som mellan 1937 och 1941 stigit med 13 procent för mat och 20 procent för spritdrycker, undergingo sålunda en ökning mellan 1941 och 1942 med icke mindre än 27 respektive 42 procent.

I undersökningen ha vidare gjorts kalkyler rörande de belopp av den totala inkomstsumman, som under krigsåren kunna beräknas ha varit disponibla för konsumtion och som utom ett mera normalt sparande antagits inbegripa ett köpkraftsöverskott i egentlig mening, varmed här avses en inkomstsumma, som på grund av tvingande omständigheter — ransonering, varuknapphet — icke utnyttjats för köp av varor och tjänster men som under normala förhållanden icke skulle ha sparats. Någon siffermässig fixering av detta överskott har dock icke ansetts möjlig, då det normala sparandet icke med säkerhet kunnat särskiljas inom den beräknade, för varje år ökade marginalen mellan för konsumtion disponibla inkomster och faktiska konsumtionsutgifter (»bruttosparandet»). Beräkningarna torde emellertid få anses bekräfta, att krigsårens utveckling medfört ett betydande köpkraftsöverskott.

Det synes utredningen genom konjunkturinstitutets undersökning sålunda klarlagt, att den ekonomiska utvecklingen under krigsåren resulterat i en ej obetydligt ökad tillgång på penningmedel för gemene man. Då möjligheterna att finna användning för dessa penningmedel för inköp av sådant, som erfordras för de elementära levnadsbehovens tillfredsställande, främst livsmedel, efter hand begränsats genom olika ransoneringar och en skärpt priskontroll, har ett löpande överskott av penningmedel uppkommit, som i ökad utsträckning kunnat tagas i anspråk för inköp av mera umbärliga varor såsom spritdrycker och vin. Denna utveckling förklarar i sin mån att

Tab. 7. Förändringar i spritpriser och spritkonsumtion, levnadskostnader och industriarbetarlöner under 1938—1942.

	1938	1939	1940	1941	1942	Indextal (1938=100)			
						1939	1940	1941	1942
Genomsnittspris å:									
samt. spritdrycker..... kr.	5·88	6·59	9·77	10·39	11·77	112	166	177	200
utminuterade spritdrycker.. »	5·11	5·77	8·86	9·38	10·39	113	173	184	203
utskänkta spritdrycker »	13·80	14·14	17·68	18·50	20·42	102	128	134	148
utmin. 40 % brännvin »	4·47	5·17	8·26	8·64	9·49	116	185	193	212
Levnadskostnadsindex (1935 = 100)	106	109	123	139	151	103	116	131	142
Livsmedelskostnadsindex (1935 = 100)	111	115	133	153	163	104	120	138	147
Årslön för ind.-arb. m. fl.... kr.	2 677	2 791	2 993	3 175	¹ 3 493	104	112	119	130
Timlön för ind.-arb. m. fl.... »	1·21	1·27	1·36	1·47	¹ 1·57	105	112	121	130
Lönesummans utveckling	107	111	118	¹ 134
Försäljning av spritdrycker:									
totalt milj. l.	35·1	35·0	28·6	28·7	29·9	100	82	82	85
utminuterings..... » »	32·0	31·6	25·6	25·5	25·8	99	80	80	81
utskänkning » »	3·1	3·4	3·0	3·2	4·1	110	95	103	132

¹ Prel. beräknad siffra.

— såsom i det följande visas — ett år för år ökat belopp i pengar räknat lagts ut för inköp av spritdrycker och vin.

Några ingående beräkningar rörande de ekonomiska relationer, som under krigsåren bestämt storleken av efterfrågan på rusdrycker, har utredningen icke verkställt. Ett fastställande av elasticiteten hos denna efterfrågan skulle i och för sig vara av stort intresse. En sådan beräkning erbjuder emellertid betydande vanskligheter och har närmast karaktären av ett teoretiskt spörsmål, vars lösande icke ansetts direkt erforderligt för fullgörande av utredningens uppdrag.¹ Till belysning av de viktigare faktorerna i ifrågavarande sammanhang lämnas i *tab. 7* några uppgifter rörande förändringarna i priser och omsättning av spritdrycker samt rörande löne- och levnadskostnadsutvecklingen. I tabellen angivas de för olika år genomsnittliga priserna dels på spritdrycker vid olika slags försäljning, dels på 40-procentigt renat brännvin vid försäljning utminuteringsvis. Såsom mått på den allmänna prisutvecklingen angivas årsgenomsnittet enligt socialstyrelsens indexserier (med 1935 som basår) för samtliga levnadskostnader och för livsmedelskostnaderna (inklusive kostnaderna för bränsle och lyse). I fråga om löneutvecklingen belyses inkomstnivån per arbetande individ genom uppgifter om den genomsnittliga löneinkomsten per år och per timme för arbetare inom industri, handel och samfärdsel. Vidare lämnas vissa siffror till

¹ Jämför härom professor *Ohlins* undersökning »Priskänsligheten hos efterfrågan på spritdrycker», publicerad i *Tirfing 1943*, häfte 1.

belysning av förändringarna i löneinkomsterna inom den egentliga industrin, baserade på uppgifter om den sammanlagda lönesumman för ett större antal industriföretag. Sistnämnda förändringar variera ju icke endast med lönenivån utan även med sysselsättningsgraden. Båda slagen av uppgifter grunda sig på socialstyrelsens lönestatistik.

Räknat för hela perioden 1938—1942 ha priserna å spritdrycker vid all slags försäljning, såsom framgår av tab. 7, i genomsnitt fördubblats, medan ökningen i de allmänna levnadskostnaderna stannat vid 42 procent och uppgången i lönenivån för arbetarna utgjort 30 procent. Den totala spritförsäljningen har samtidigt nedgått med 15 procent. Den stora förändringen både i priser och konsumtion inträffade i slutet av år 1939. Genomsnittspriset å spritdrycker låg år 1940 66 procent över 1938 års nivå, medan konsumtionen av sådana drycker låg 18 procent under sagda nivå.

Räknat däremot från år 1940 har ökningen av det genomsnittliga priset å spritdrycker till år 1942 varit endast 20 procent och sålunda något mindre än stegringen i de allmänna levnadskostnaderna, som uppgått till närmare 23 procent av 1940 års nivå. Denna prisökning för spritdryckerna har vidare varit praktiskt taget lika stor som lönesummans samtidiga ökning men däremot icke obetydligt större än arbetarlönens uppgång. Mot denna bakgrund av relativt prisfall å spritdrycker och en allmän penninglönestegring ter sig den samtidiga ökningen av konsumtionen av spritdrycker med närmare 5 procent föga egendomlig.

Den genomsnittliga procentuella prishöjningen å spritdrycker har emellertid varit påfallande olika inom de båda försäljningsgrenarna. Detta sammanhänger med att skattehöjningarna under krigsåren i huvudsak inneburit ett i kronor bestämt tillägg till priset, oavsett dettas förutvarande höjd. Denna varierande styrka i skatteskärpningarna har emellertid påverkat konsumtionsutvecklingen. Vid utminutereringen har priset mellan åren 1938 och 1942 ökat med i genomsnitt 103 procent — från 5·11 till 10·39 kronor för liter — men vid utskänkningarna endast med 48 procent — från 13·80 till 20·42 kronor för liter. Stegringen för utskänkningens del svarar praktiskt taget mot stegringen av livsmedelskostnaderna under perioden och överstiger icke särskilt mycket ökningen i de allmänna levnadskostnaderna. För det 40-procentiga, renade brännvinet har stegringen varit ännu större än den genomsnittliga prisstegringen för utminuterade spritdrycker av samtliga slag och har uppgått till 112 procent. Den väsentligt större prishöjningen vid utminutereringen i förening med det band, som de begränsade tilldelningarna å motböckerna utgjort, torde vara de viktigaste orsakerna till den olikartade utveckling, som utminutereringen visat i jämförelse med utskänkningarna. För hela perioden har, som tidigare nämnts, inträffat en kvantitativ nedgång för utminutereringen med 19 procent mot en uppgång för utskänkningarna på 32 procent. Huruvida den inbördes avvägningen år 1938 mellan priserna å utminuterade och å utskänkta spritdrycker i och för sig varit lämplig, upptages icke här till bedömande.

Det må erinras om att den i juni 1943 vidtagna skatteskärpningen verkade i riktning mot ett återställande av de tidigare prisrelationerna. Denna innebar sålunda en ökning icke endast av omsättningsskattens grundavgift med 1 krona för liter utan även av den sedan år 1923 oförändrade utskänknings-skatten med 4 kronor för liter. Samtidigt infördes utskänknings-skatt med 4 kronor för liter på det vanliga renade brännvinet,¹ vilket sedan år 1923 varit fritt från sådan skatt. Med en skattehöjning för utminuteringsen med 1 krona och för utskänkningsen med 5 kronor skulle prisstegringen sedan år 1938 bli 123 procent för utminuteringsen och 84 procent för utskänkningsen. Enligt vad de hittills publicerade konsumtionssiffrorna för senare halvåret 1943 utvisa, har denna åtgärd dock icke förmått att återställa det tidigare förhållandet mellan utskänkning och utminutering, ehuru åtgärden verkat i sådan riktning. Genom ifrågavarande skatteskärpning har även ökningen i spritpriserna räknat från år 1940 blivit större än ökningen i levnadskostnader och inkomster.

I enkel form kan man erhålla en uppfattning om förhållandet mellan rusdryckskonsumtionen och den allmänna inkomstutvecklingen under krigsåren genom att jämföra konsumenternas sammanlagda direkta utgifter för inköp av sådana drycker och summan av medborgarnas inkomster. För en sådan jämförelse lämnas i det följande några siffror över totalkostnaderna för sprit- och vininköpen inom olika försäljningsgrenar och siffror för belysning av den allmänna inkomstutvecklingen. I sistnämnda hänseende torde man i brist på uppskattningar rörande nationalinkomsten under sista åren få nöja sig med de inkomstuppgifter, som framkomma vid skattetaxeringarna. För ifrågavarande jämförelse torde siffrorna å de till statlig inkomst- och förmögenhetsskatt taxerade beloppen för fysiska personer, oskifta dödsbon och familjestiftelser giva en nöjaktigt god bild av utvecklingen. Till ytterligare belysning av inkomstutvecklingen för åren 1939—1942 angivas därjämte i tablån de förut nämnda, inom konjunkturinstitutet beräknade siffrorna å totala löneinkomsterna i samhället.

Konsumenternas sammanlagda direkta kostnader för rusdrycksinköp ha, som av sammanställningen framgår, ökats från 246 milj. kronor år 1938 till över 400 milj. kronor år 1942, eller med 63 procent. Utgiftsstegringen har för spritdrycker varit betydligt starkare än för viner, 71 procent mot 22 procent, trots att den genomsnittliga prishöjningen varit ungefär densamma för båda och inneburit en fördubbling. Denna skillnad i konsumtionsutvecklingen återspeglar den större priskänsligheten hos efterfrågan på viner. Vad spritförsäljningens båda grenar beträffar ha konsumentutgifterna stigit mindre vid utminuteringsen än vid utskänkningsen, 64 procent mot 95 procent, ehuru den relativa prishöjningen för liter räknat, såsom nyss nämnts, var omkring dubbelt så stor i förra fallet som i det senare.

¹ Genom den under 1943 inträdda förskjutningen från det 40-procentiga renade brännvinet mot dyrare sorter torde den genomsnittliga prishöjningen ha blivit högre.

	Milj. kronor					Indextal (1938=100)			
	1938	1939	1940	1941	1942	1939	1940	1941	1942
	Utgifter för rusdrycker	246·1	270·0	307·4	335·9	400·3	110	125	136
därav:									
spritdrycker	206·3	230·6	279·6	298·1	351·9	112	136	144	171
utminuterade	163·3	182·1	227·3	239·1	268·0	112	139	146	164
utskänkta	43·0	48·5	52·3	59·0	83·9	113	122	137	195
viner	39·8	39·4	27·8	37·8	48·4	99	70	95	122
Taxerat belopp för fysiska personer m. fl.	6 480·4	6 790·6	7 006·3	7 815·6	9 103·6	105	108	121	140
Totala löneinkomster		4 313	4 554	5 004	5 695	105	111	122	139

¹ Prel. beräknad siffra.

Om man jämför rusdrycksutgifternas förändringar med den allmänna inkomstutvecklingen, sådan denna kommer till synes i skattestatistiken, visar det sig, att rusdrycksutgifterna för perioden i dess helhet visat en betydligt starkare stegring. De taxerade beloppen för fysiska personer m. fl. ha mellan åren 1938 och 1942 ökat med 40 procent — alltså en icke obetydligt större stegring än ökningen av industriarbetarlönerna, jmf. tab. 7 — medan rusdrycksutgifterna i sin helhet stigit med 63 procent. De relativa förändringarna i de totala löneinkomsterna i samhället visa, såsom framgår av tabellen, en ungefärlig överensstämmelse med inkomstsiffrorna enligt skattestatistiken och föranleda icke någon särskild jämförelse med utgifterna för rusdrycker.

Huru den andel av summan taxerade belopp, som under olika år disponerats för inköp av rusdrycker, har förändrats, framgår av följande siffror:

	1938	1939	1940	1941	1942
Rusdrycksutgifter i % av tax. belopp	3·8	4·0	4·4	4·3	4·4

Från år 1938 till år 1942 har nämnda andel sålunda, trots den allmänna inkomststegringen, ökat, nämligen från 3·8 till 4·4 procent. Den avgörande stegringen ägde emellertid rum år 1940, då andelen steg till nämnda siffra, 4·4 procent, ehuru därefter under år 1941 inträdde någon nedgång. Konsumenterna skulle sålunda enligt dessa siffror ha ökat sina utgifter för rusdrycksinköp i förhållande till inkomsterna med omkring en sjättedel från förkrigsåret 1938 till första året efter den stora skattesärpningen. Detta visar den relativt ringa priskänsligheten hos efterfrågan på spritdrycker. Se härom vidare sid. 49. Det är enbart förändringarna i nyssnämnda procenttal, som ha intresse i detta sammanhang. Såsom mått på den andel av nationalinkomsten, som disponeras för spritdrycksinköp, giva de en överdriven föreställning om verkligheten, eftersom ifrågavarande summa av de taxerade beloppen uppenbarligen understiger nationalinkomsten.

Om man begränsar jämförelsen till åren efter 1940, framträder det måhända överraskande förhållandet, att rusdrycksutgifterna mellan åren 1940 och 1941 stego med 9·3 procent, medan de taxerade beloppen stego något

mera, 11·6 procent. Mellan åren 1941 och 1942 stego rusdrycksutgifterna däremot mera än nämnda mått å inkomsterna, 19·2 procent mot 16·5 procent. Vad speciellt angår utgifterna för inköpen av spritdrycker stego dessa betydligt mindre än inkomsterna mellan åren 1940 och 1941, men mellan åren 1941 och 1942 blev stegringen på grund av utskänkningens starka uppgång något större än för inkomstsumman. Kostnaderna för utminuteringsvis såld sprit visade däremot under båda åren betydligt lägre ökningar än inkomstsumman, 5·2 och 12·1 procent mot 11·6 och 16·5 procent. De sist angivna siffrorna indicera, att trycket från efterfrågesidan på gällande försäljningssystem ökat under de senare åren, ett förhållande, varom även den starka ökningen av motboksansökningarna sedan hösten 1941 varslar.

Vid dessa jämförelser med inkomstutvecklingen bör emellertid ihågkommas att, såsom av det föregående framgår, konsumenternas efterfrågan på spritdrycker och vin påverkats även av de genom ransoneringar och priskontroll beskurna möjligheterna att utnyttja pengarna för inköp av andra varor. Med hänsyn till den allmänna inkomstutvecklingen efter år 1940 och nyssnämnda förhållande samt i beaktande av att priserna å spritdrycker under dessa år fallit något i jämförelse med de allmänna levnadskostnaderna, framstår den förut berörda benägenheten hos konsumtionen av spritdrycker att åter stiga efter fallen vid skattehöjningarna såsom rätt väl förklarlig.

Förändringarna i rusdryckskonsumtionen böra ses jämväl i sitt sammanhang med förändringarna i konsumtionen av *födoämnen och andra njutningsmedel*. I anslutning till den i konjunkturinstitutets förutnämnda undersökning lämnade framställningen må härom nämnas följande.

Den försämring av försörjningsläget, som orsakades av två års missväxtskördar och de minskade importmöjligheterna sedan våren 1940, nödvändiggjorde en livsmedelsransonering, som under år 1941 kom att omfatta samtliga viktigare varuslag med undantag av mjölk, fisk, potatis och trädgårdsprodukter samt chokladvaror och karameller. Under år 1942 tillkommo icke några större riksomfattande ransoneringar av livsmedel. Konsumtionen begränsades emellertid ytterligare genom minskade tilldelningar av vissa ransonerade varor — främst kött och fläsk. Den starkt minskade konsumtionen av ransonerade livsmedel under åren 1941 och 1942 uppvägdes delvis genom en ökad förbrukning av oransonerade varuslag, framför allt mjölk, potatis och rotfrukter och delvis även av fisk, som dock varit föremål för ransonering å vissa orter. Ransoneringarna av livsmedel ha givetvis medfört mycket betydande förändringar i konsumtionsvanorna under krigsåren. Konsumtionsvärdena för icke ransonerade livsmedel ha av naturliga skäl haft en synnerligen kraftig stegringstendens.

En jämförelse av värde- och volymförändringarna för varugruppen födo- och njutningsämnen utom drycker och tobak med motsvarande förändringar för sistnämnda varuslag kan vara av intresse. Med drycker avses därvid rusdrycker, pilsner, svagdricka och läskedrycker. En dylik jämförelse göres i följande sammanställning, där 1939 års värden satts lika med 100.

	Konsumtionsvärde (1939 = 100)			Konsumtionsvolym (1939 = 100)		
	1940	1941	1942	1940	1941	1942
Födo- och njutningsämnen (utom drycker och tobak).....	111	122	126	96	90	85
Drycker	104	110	124	80	76	78
Tobak.....	120	137	160	96	95	81

Sammanställningen utvisar en stigande tendens i fråga om värdet av konsumtionen för såväl gruppen födo- och njutningsämnen (exkl. drycker och tobak) som för varuslagen drycker och tobak. För de senare har stegringen under år 1942 varit särskilt stark. Kostnaderna för tobaksinköpen ha under perioden stigit betydligt starkare än för de andra grupperna. I fråga om konsumtionens volym markerar utvecklingen en nedgång för huvudgruppen mellan åren 1939 och 1942 med 15 procent, för drycker med 22 procent och för tobak med 19 procent. Under åren 1940 och 1941 visade sig tobakskonsumtionen synnerligen okänslig för prishöjningar, och konsumtionen sjönk endast 4 å 5 procent från 1939 års nivå. Den betydande nedgången år 1942 torde väsentligen ha betingats av den detta år införda ransoneringsen.

En undersökning av utvecklingen inom gruppen drycker visar mycket betydande skiljaktigheter för olika slag av drycker:

	Konsumtionsvärde (1939 = 100)			Volym (1939 = 100)		
	1940	1941	1942	1940	1941	1942
Spritdrycker	121	129	153	82	82	85
Vin	71	96	123	48	57	67
Pilsner	99	93	97	86	71	73
Svagdriccka	89	101	92	81	77	70
Läskedrycker.....	82	90	89	83	79	76

Denna undersökning utvisar, att från år 1939 till år 1942 konsumtionsvärdet stigit betydligt för spritdrycker och viner, eller med 53 och 23 procent, men sjunkit för de övriga dryckerna, eller för pilsner med 3 procent, för svagdriccka med 8 procent och för läskedrycker med 11 procent. De konsumerade kvantiteterna ha under samma tid sjunkit med omkring en fjärdedel eller mera för samtliga utom spritdrycker, för vilka nedgången varit 15 procent. Nedgången för övriga drycker kan antagas sammanhänga med den starkt ökade mjölkkonsumtionen. Man kan sålunda iakttaga, att bland de här redovisade varorna spritdrycker i likhet med tobak intaga en särställning såtillvida, att både konsumtionsvärdet stigit särskilt starkt, med mer än 50 procent, och att de konsumerade kvantiteterna nedgått mindre än för övriga slag av drycker. Spritdryckerna ha med andra ord visat sig mindre priskänsliga än de övriga nämnda dryckerna.

Beträffande *utskänkningen av spritdrycker* synes ett närmare studium av utvecklingen vara av särskilt intresse. På detta område har icke förelegat någon annan konsumtionsreglering än den begränsning av inköpen för varje besök, som föreskrifterna om restaurangransonerna innebära. Dessa före-

skrifter, i vilka för hela riket endast gjorts en mindre skärpning från och med den 1 januari 1943, ha tydligen icke inneburit någon hårdare barriär mot det tryck, som penningöverskottet utövat.

Inför den inträdda stegringen i spritutskänknigen med inemot 40 procent mellan åren 1940 och 1942 kan man emellertid fråga sig, om icke denna stegring till en del kan vara en följdforeteelse till andra förändringar under kriget. En viss ökning av antalet restaurangbesök, vilka i sin tur kunna ha dragit med sig ökad spritförtäring, framstår såsom naturlig på grund av ett flertal omständigheter av dylikt slag. Genom de omfattande militärinkallelserna och de betydande arbetskraftsomflyttningarna har under krigsåren ett större antal människor än eljest kommit att leva borta från sina familjer och sina hem. Detta har medfört att betydligt fler personer än under normala förhållanden varit hänvisade att intaga sina måltider på restaurang och att jämväl ett ökat antal personer sökt sin förströelse där. Trycket av ransoneringsarna å ett flertal för folkförsörjningen betydelsefulla livsmedel jämte de svårigheter, som förelegat för hushållen att till lagliga priser köpa icke ransonerade matvaror, ha verkat i samma riktning. Folk inom olika samhällsklasser har sannolikt i förhållandevis större omfattning än tidigare sökt sig ut å restaurang för att så medelst finna en tillfällig lättnad i hushållssvårigheterna. Nämnas må ock att representation, som tidigare fullgjorts i hemmen av enahanda skäl under krigsåren i vidgad omfattning förlagts till restaurang. Måhända har representation å restaurang utövats i större omfattning än normalt, i den mån kostnaderna bestritts av under kriget intjänta mervinster.

En psykologisk faktor av betydelse för den ökade restaurangfrekvensen torde vidare ha varit att människor under trycket av den ovisshet och oro för framtiden, som kriget inneburit även för vårt folk, sökt skingra denna spänning och depression genom förströelser och uteliv.

Den kvantitativa betydelsen av dessa omständigheter för ökningen av spritkonsumtionen på restaurangerna är svår att bedöma. Vissa slutsatser om orsakerna till den stigande restaurangfrekvensen synes man emellertid kunna draga av uppgifter, som utredningen erhållit från SARA rörande antalet gäster under krigsåren på bolagets spritrestauranger av olika klasser i Stockholm och i landsorten. Uppgifterna avse endast sådana restauranger, som drivits av bolaget under hela perioden 1938—³⁰/₆ 1943. Av hänsyn till restaurangstrejken i början av år 1938 har jämförelsen rörande besöksfrekvensen begränsats till tiden från och med år 1939. I det följande belyses antalet gäster å de olika restaurangtyperna dels för år, dels för varje halvår¹ med utgångspunkt från att antalet år 1939, respektive under första samt under andra halvåret 1939 satts lika med 100.

¹ Det bör påpekas, att relationstalen för senare hälften av åren genomgående ligga något för högt i jämförelse med talen för förra hälften på grund av den icke obetydligt lägre nivå, på vilken andra halvåret 1939 låg i förhållande till första halvåret till följd av nedgången i besöksfrekvensen mot slutet av året. Relationstalens minskning från andra halvåret 1942 till första halvåret 1943 utgör sålunda intet belägg för en stagnation i ökningen. De absoluta siffrorna antyda i vart fall ingen minskning utöver den säsongmässiga (bortsett från juni 1943).

	1940		1941		1942		1943
	$\frac{1}{1}-$ $\frac{20}{6}$	$\frac{1}{7}-$ $\frac{31}{12}$	$\frac{1}{1}-$ $\frac{30}{6}$	$\frac{1}{7}-$ $\frac{31}{12}$	$\frac{1}{1}-$ $\frac{30}{6}$	$\frac{1}{7}-$ $\frac{31}{12}$	$\frac{1}{1}-$ $\frac{30}{6}$
<i>Stockholm.</i>							
I klass (5 rest.).....	86	92	89	96	106	120	124
II klass (15 rest.).....	86	83	77	87	93	107	109
III klass (21 rest.).....	75	69	60	74	77	95	91
Summa	78	74	66	79	83	100	97
	76		72		91		
<i>Landsorten.</i>							
I klass (7 rest.).....	80	90	91	113	115	138	139
II klass (12 rest.).....	83	85	86	102	108	128	132
III klass (15 rest.).....	87	83	92	114	105	125	120
Summa	85	84	90	111	107	127	125
	85		102		118		
Samtl. rest:er	79	76	71	86	88	106	103
	78		79		97		

Besöksfrekvensen sjönk under det första krigsåret påtagligt, såsom framgår av sammanställningen, och låg under år 1940 i Stockholm i genomsnitt 20 à 25 procent under 1939 års nivå och för landsortsgruppen, som omfattar bland annat krigsindustristäderna Eskilstuna och Västerås, 15 à 16 procent under 1939 års nivå. För Stockholm, vars näringsliv i betydande utsträckning präglades av byggnadsindustriens svårigheter, fortsatte nedgången under första halvåret 1941 till en nivå, som låg en tredjedel under 1939 års siffra, men under påföljande halvåret kom vändningen mot en stigande besöksfrekvens och under senare delen av år 1942 var man uppe vid 1939 års nivå. För landsortsgruppen började ökningen redan under första halvåret 1941 och har fortgått i ett betydligt starkare tempo, så att den under senare delen av år 1942 låg en fjärdedel över förkrignivån.

Av intresse i förevarande sammanhang är ock den olikartade utvecklingen för restauranger av skilda klasser. Både i Stockholm och landsorten har ökningen i besöksfrekvensen varit starkast för förstaklassrestaurangerna. Under första halvåret 1943 låg besöksfrekvensen för dessa 24 och 39 procent över 1939 års nivå. Därnäst ha andraklassrestaurangerna kommit med ökning av 9 och 32 procent, medan besöksfrekvensen på tredjeklassrestaurangerna i Stockholm under första halvåret 1943 ännu låg 9 procent under förkrignivån. För landsortsgruppen har däremot även för tredjeklassrestaurangerna inträtt en ökning, nämligen med 20 procent. Den speciellt starka ökningen för förstaklassrestaurangerna tyder på att det i främsta rummet varit den stigande penningtillgången, som satt sin prägel på utvecklingen.

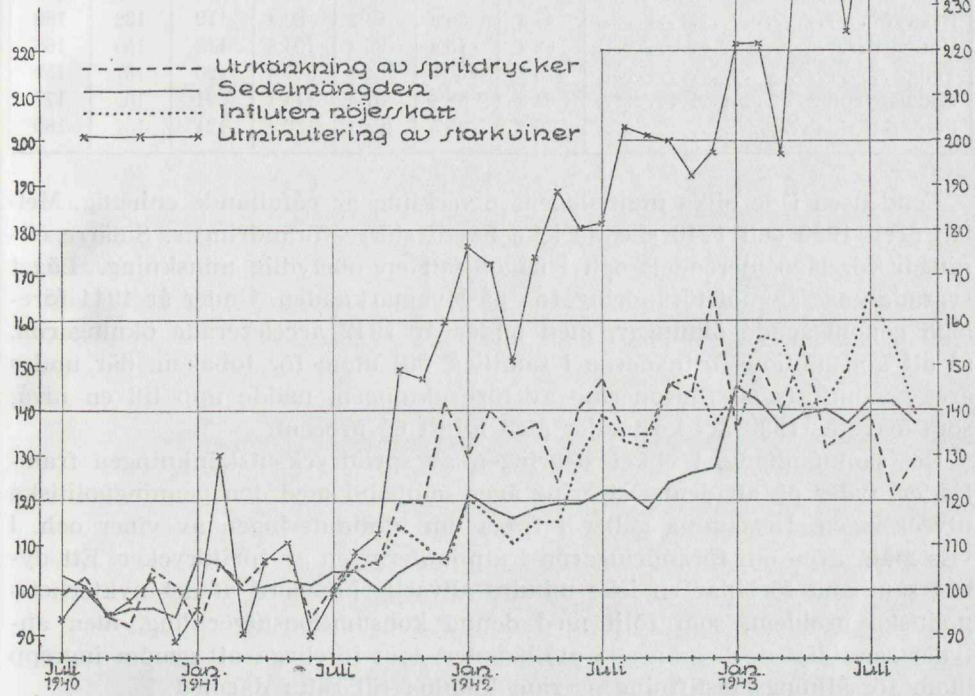
Hur förändringarna tett sig för spritrestauranger i jämförelse med andra grupper av restauranger och matställen vore jämväl av intresse att få klarlagt i detta sammanhang. Utredningen har varit i tillfälle att taga del av uppgiftsmaterial avseende tiden december 1941—november 1942, vilket insam-

lats av statens livsmedelskommission, och som belyser förändringarna i den omsättningsskattepliktiga försäljningen för olika grupper av restauranger i Stockholm. Av detta material framgår, att spritrestauranger av första klass intagit en särställning såtillvida, att deras omsättning visat en särskilt kraftig stegring, medan mellan övriga spritrestauranger och andra grupper av restauranger eller kaféer med matservering icke synas föreligga några mera påtagliga skillnader. Materialet bestyrker de slutsatser, som dragits av uppgifterna rörande besöksfrekvensen på olika SARA-restauranger.

Vad speciellt angår utskänkningen av spritdrycker satte dess stegring liksom ökningen i restaurangbesöken in vid mitten av år 1941, som var en ur penningpolitisk synpunkt kritisk tidpunkt. Då vidtog inom industrien den *allmänna* expansion av produktion och sysselsättning, som tidigare berörts och som under år 1942 resulterade i ett nära nog fullständigt utnyttjande av landets produktiva resurser. I syfte att belysa det inflytande de ekonomiska konjunkturerna haft å utskänkningen av spritdrycker har gjorts en jämförelse med sedelmängdens förändringar och — såsom mått på nöjeslivet — med intäkterna av den statliga nöjesskatten. Denna jämförelse återgives grafiskt å *diagram 5*. Kurvorna för sedelmängden, spritdrycksutskänkningen och utminuteringsen av starkviner ha säsongutjämnats med ledning av månadsgenomsnittet för femårsperioden 1934/38. En åtgärd i samma syfte har vidtagits med kurvan för nöjesskatten med hänsyn till uppbördssiffrorna under olika månader av budgetåret 1940/41, det första år, varunder skatten utgått enligt nuvarande bestämmelser. Kurvorna ha å diagrammet inlagts med utgångspunkt från att genomsnittet för tiden den 1 juli 1940—30 juni 1941 satts lika med 100.

Medio 1941 framstår på diagrammet såsom en brytningsperiod i utvecklingen såväl för utskänkningen av spritdrycker som för sedelmängden och nöjesskatten. Beträffande kurvan för nämnda utskänkning var uppgången tidvis under första halvåret 1941, ehuru icke från början, snabbare än för de båda andra. Denna avvikelse torde väsentligen ha berott på det ökade restriktiva tryck på utminuteringsen, som från och med oktober 1941 inträdde genom nedskärningen av tilldelningarna på motböckerna. Spåren av krisrestriktionerna framträdde även för vinutskänkningen i form av en tillfällig uppgång under oktober. Denna har eljest hållit sig på en låg nivå, i motsats till utminuteringsen av viner, vilken särskilt för starkvinernas del från mitten av år 1941 visat en ännu starkare stegringstendens än utskänkningen av spritdrycker. Även de båda topparna i kurvan för utskänkningen av spritdrycker under december 1941 och december 1942 hade sin förklaring i åtgärder på utminuteringsens område, nämligen indragningarna av jullitern i förening med borttagandet av rätten till efterhandsinköp. Dessa mera tillfälliga fluktuationer förmå emellertid icke skymma den allmänna utvecklingsriktningen i utskänkningsskurvan. I mitten av år 1942 nådde både utskänkningen av spritdrycker och nöjesskatten en nivå, som låg åtminstone 40 procent över medelnivån för budgetåret 1940/41, och kurvorna höllo sig därefter unge-

Diagram 5. Utvecklingen av spritdrycksutskänknigen i jämförelse med sedelmängd och nöjesskatteuppbörd m. m.

fär på denna höjd till maj 1943, då en viss tendens till nedgång gjorde sig gällande. Sedelmängden nådde motsvarande nivå något senare eller vid årsskiftet 1942/43. Ett konjunkturmässigt sammanhang synes föreligga mellan dessa egendomligt snabba stegringar.

De konstaterade stegringstendenserna ha haft motsvarigheter även på andra områden inom lyxkonsumtionen. En belysning av utvecklingen månadsvis kan vara svår att genomföra för olika varor och tjänster. Utöver den i det föregående lämnade översikten över inträffade förskjutningar i konsumtionen av olika varugrupper må i detta sammanhang lämnas några uppgifter om konsumenternas årliga kostnader för vissa slag av lyxförbrukning. Dessa uppgifter avse endast att på några punkter illustrera förskjutningarna i dylik efterfrågan. I följande sammanställning lämnade siffror grunda sig på de i konjunkturinstitutets förut anförda undersökning framlagda beräkningarna rörande den totala konsumtionens värde och avse att ge en uppfattning om de under år 1942 starkt ökade belopp, som konsumenterna lagt ut på olika nöjen, på spritförtäring å restaurang och på inköp av tobak, karameller, radioapparater samt päls- och skinnvaror (utom skodon).

	Milj. kronor				Indextal (1939=100)		
	1939	1940	1941	1942	1940	1941	1942
	Utskänkta spritdrycker	48·5	52·3	59·0	83·9	108	122
Teater, konserter och idrottstävlingar	11·0	12·9	16·8	20·6	117	153	187
Biograf	47·8	56·9	63·2	80·9	119	132	169
Karameller.....	62·2	73·4	96·3	104·8	118	155	168
Tobak	193·2	230·9	264·9	307·6	120	137	159
Radioapparater.....	64·5	58·6	67·9	114·1	91	105	177
Päls- och skinnvaror	79·1	95·5	108·7	130·4	121	137	165

Tendensen i de olika utgiftslagens utveckling är påfallande enhetlig. Mellan åren 1939 och 1940 skedde icke några större förändringar. Smärre ökningarna förelågo merendels och i något fall en obetydlig minskning. Läget svarade ungefär mot förändringarna på löne marknaden. Under år 1941 förelågo genomgående ökningarna, men under år 1942 accelererade ökningarna, så att konsumtionskostnaderna i samtliga fall utom för tobaken, där under året genomförts en ransonering av förbrukningen, nådde upp till en nivå, som översteg 1939 års kostnader med minst 65 procent.

Det sammanhang, i vilket stegringen av spritdrycksutskänknigen framträder, tyder på att denna stegring äger samband med den penningpolitiska utvecklingen. Detsamma gäller i fråga om utminuterings av viner och, i viss mån, även om förändringarna i utminuterings av spritdrycker. Ett dylikt samband förlänar en icke mindre allvarlig innebörd åt det nykterhetspolitiska problem, som följt med denna konsumtionsutveckling, men antyder samtidigt de begränsade möjligheter, som föreligga att genom ingrepp inom försäljningslagstiftningens ram komma till rätta därmed.

Kap. 4. Ökningen av fylleriförseelserna och olika berusningskällors andel häri enligt anhållningsstatistiken.

I den allmänna översikten över utvecklingen under krigsåren har såsom ett mått på alkoholmissbrukets förändringar använts det statistiskt registrerade antalet av beivrade fylleriförseelser. Innan utredningen övergår till en närmare analys av ökningen i antalet fylleriförseelser, skall i korthet beröras några felkällor, som dessa statistiska uppgifter kunna innefatta såsom mått på antalet berusade personer. Man kan utgå från att endast en mindre del av samtliga fyllerifall i vårt land bli föremål för domstolsbehandling. För det första ligga utanför alla de fall av berusning, som äga rum på privat område. Vidare måste man räkna med att endast en — mellan olika orter varierande — del av samtliga inträffande fall, då personer uppträda överlastade av starka drycker å allmän plats, föranleder anhållande och beivran. En ökning av antalet domar för fylleriförseelser kan då bero på andra omständigheter än en ökning av antalet fyllerifall. Ökningen kan vara uttryck för ett ökat beivrande av missbruket, antingen på grund av en skärpt övervakning från polisens sida eller på grund av en sådan förändring i platsen eller sättet för förtäringen av de rusgivande dryckerna, att berusningsfallen oftare bli föremål för upptäckt och beivran.

Beträffande frågan om polisövervakningens betydelse för fyllerifrekvensen har utredningen i maj 1943 tillskrivit samtliga länsstyrelser i riket med anhållan om yttrande, huruvida det enligt deras mening funnes fog för uppfattningen att ökningen av fylleriförseelserna under krigsåren, i vart fall till en del, skulle ha betingats av strängare polisövervakning och sålunda icke i sin helhet kunna betraktas såsom uttryck för en verklig försämring av nykterhetstillståndet.

Svar å skrivelsen ha inkommit från samtliga länsstyrelser med undantag för länsstyrelsen i Hallands län. Dessa giva i flertalet fall uttryck åt uppfattningen, att någon skärpning av polisövervakningen icke ägt rum eller att, där sådan skärpning förekommit, denna stundom varit föranledd av ökade fylleriförseelser och i vart fall icke i väsentlig mån kunde förklara ökningen av det beivrade antalet förseelser. I ett par yttranden har konstaterats, att någon ökning av förseelserna för vederbörande läns vidkommande icke inträtt. I några yttranden har å andra sidan hävdats, att polisens övervakning över nykterhetsförhållandena måst eftersättas på grund av övriga göromål. Detta hade verkat i motsatt riktning på fylleristatistiken. Beträffande den militära personalen har i ett par fall anmärkts, att övervakningen vore mera effektiv

och att ingripandet ofta skedde på ett tidigare stadium än i fråga om civila, vilket i någon mån kunde påverka förseelsernas antal.

En kort sammanfattning av yttrandenas synpunkter lämnas i det följande.

Länsstyrelsen i *Malmöhus*, *Kalmar* och *Västernorrlands län* framhålla, att polisövervakningen beträffande fylleriförseelserna i dessa län under de senaste åren icke varit strängare än tidigare.

Länsstyrelserna i *Uppsala*, *Östergötlands*, *Gävleborgs* och *Jämtlands län* giva uttryck åt uppfattningen, att ökningen av fylleriförseelserna under krigsåren icke betingats av strängare polisövervakning. Uttalandena av länsstyrelserna i *Kristianstads*, *Blekinge*, *Älvsborgs*, *Jönköpings*, *Södermanlands*, *Stockholms*, *Västmanlands* och *Örebro län* gå i samma riktning, stundom med vissa nyanser i omdömena, exempelvis, att någon skärpning av övervakningen knappast torde ha förekommit, möjligen med ett och annat lokalt undantag, eller att ökningen snarare finge antagas ha sin grund i en allmän försämring i nykterhetstillståndet. Bland orter, där polisorganisationen förbättrats eller i vart fall övervakningen skärpts, ha nämnts Ronneby, Sala, Arboga, Kumla och Karlskoga.

Länsstyrelserna i *Värmlands*, *Skaraborgs*, *Västerbottens*, *Kronobergs* och *Gotlands län* ha uttalat viss tveksamhet eller förklarat, att en skärpt polisövervakning till någon del kunde ha påverkat antalet fylleriförseelser. Länsstyrelsen i *Värmlands län* ansåg sålunda utan tillgång till närmare utredning vanskligt att göra något uttalande, huruvida och i vad mån det förhållandet, att polisväsendet under senare år omorganiserats och förbättrats, inverkat på antalet fylleriförseelser. Enligt vad länsstyrelsen i *Skaraborgs län* anfört kunde man möjligen tala om strängare polisövervakning ur den synpunkten att allmänheten numera reagerade mer än tidigare vid åsynen av berusade personer, och att denna ändrade inställning även torde ha lett till att polisingripandena numera måhända skedde oftare och på ett tidigare stadium än förr. Men särskilda åtgärder i form av direkta order om skärpt övervakning eller liknande hade icke vidtagits under krigsåren. Enligt landsfogden i länet syntes ökningen av fylleriförseelserna för länets vidkommande icke till någon del bero på strängare polisövervakning. Snarare vore det troligt, att polisen på grund av sin stora arbetsbörda icke kunnat ägna samma uppsikt som tidigare över fylleristerna. Länsstyrelsen i *Västerbottens län* har framhållit, att till någon del skulle ökningen kunna sammanhånga med militärinkallelserna och den därmed förenade möjligheten till effektivare polisövervakning. Härpå syntes tyda det förhållandet att ökningen i främsta rummet hänfört sig till åldersgruppen 25—30 år, vilken varit föremål för täta militärinkallelser. Länsstyrelsen i *Kronobergs län* hade, enligt vad i yttrandet anföres, i december 1942 påkallat samtliga polismyndigheters i länet uppmärksamhet å ökningen av ungdomsfylleriet och i första hand anmodat dem att tillse att kontrollen vid nöjestillställningar bleve effektiv. Även om den strängare kontrollen från ordningsvakter och polismyndigheter bidragit till en ökning av antalet åtalade fyllerifall, innebure dock ökningen av fylleriförseelserna enligt länsstyrelsens uppfattning en verklig försämring av nykterhetstillståndet, särskilt bland ungdomen. Enligt vad länsstyrelsen i *Gotlands län* anfört hade den krigspolis, som på ön varit organiserad alltsedan mobilisering därstädes anbefalldes i december 1939, helt säkert — åtminstone vad *Visby stad* anginge — verksamt bidragit till beivrandet av fylleriförseelserna.

Beträffande *Stockholms stad* samt *Kopparbergs* och *Norrbottnens län* ha yttrandena slutligen givit vid handen, att polisövervakningen varit mindre sträng under de senaste åren. Överståthållarämbetet har sålunda hänvisat till yttranden av t. f. polismästaren samt ordningspolisintendenten i Stockholm, enligt vilka möjligheterna att övervaka och ingripa mot berusade personer å gator och allmänna platser i Stockholm blivit sämre på grund av dels att antalet patrullerande poliskonstaplar minskat, dels ock att krigsårens väsentligt ökade brottslighet snarare medfört, att polisen i

mindre mån kunnat ägna sin uppmärksamhet åt fylleriet. Länsstyrelsen i Norrbottens län har framhållit, att rådande tidsförhållanden å de flesta orter torde ha ålagt polispersonalen så mycket extra arbete, att möjligheterna att övervaka ordningen vid dans- och andra nöjeslokaler blivit väsentligt mindre än under förkrigstiden. Detta vore utan tvekan fallet för länets vidkommande. Liknande synpunkter ha framhållits av länsstyrelsen i Kopparbergs län.

Utredningen har på grundval av länsstyrelsernas förenämnda uttalanden kommit till den uppfattningen att ökningen av antalet fylleriförseelser icke kan till någon avsevärd del härledas från företagen skärpning av polisövervakningen.

I vilken utsträckning ökningen av fylleriförseelserna kan ha haft sin grund i en sådan ändring av de förhållanden, under vilka rusdrycksförtäringen ägt rum, att fyllerifallen i högre grad blivit föremål för upptäckt och blivit av sådan art, att de hemfalla under allmänt åtal i större utsträckning, låter sig icke säkert fastställa. Det synes dock sannolikt, att två faktorer verkat i sådan riktning. För inkallad militär personal, hemmahörande på landsbygden, torde riskerna för anhållande vid fall av åtalbart fylleri ha ökat. Övervakningen å förläggningssorterna torde i regel vara bättre än å den rena landsbygden. Den under krigsåren inträffade förskjutningen i konsumtionen av spritdrycker — vilken inneburit en nedgång i utminutereringen och en ökning i utskänkningen i jämförelse med förkrigstiden — måste vidare ha medfört en stegring av den andel av fyllerifallen, som blivit föremål för beivran. Restaurangkonsumtionen ger nämligen erfarenhetsmässigt en proportionsvis mycket högre frekvens av fylleriförseelser, vilka bli föremål för beivran, än förtäring av spritdrycker i hemmen. Att så är fallet, har främst sin grund i de ökade risker för kontakt med ordningsmakten, som vägen hem från ett besök å restaurang innebär. Den av dessa faktorer betingade ökningen av den andel verkliga fyllerifall, som blivit föremål för beivran, kan dock ej förklara hela eller ens större delen av ökningen i fylleriförseelserna. Uppfattningen att denna ökning icke kan ha varit väsentligen skenbar, stödes ock av det förhållandet, att karaktären av fylleriförseelserna, såsom senare kommer att visas, under krigsåren i genomsnitt blivit svårare än tidigare. Det synes utredningen sålunda ovedersägligt, att en verklig försämring av nykterhetstillståndet inträtt under dessa år.

Då det gäller att söka klarlägga, till vilken eller vilka berusningskällor den aktuella ökningen av fylleriet är hänförlig, kan man gå den *indirekta* vägen och jämföra å ena sidan utvecklingen av fylleriförseelserna och å andra sidan utvecklingen av rusdryckskonsumtionen i dess olika former. Utredningen har i kapitel 2 framlagt ett omfattande siffermaterial för riket i dess helhet i dessa avseenden. Fördelen med dylika undersökningar är, att de kunna grundas på statistiskt tillfredsställande material. Å andra sidan kan alltid mot resultaten av sådana jämförelser riktas invändningen, att de icke med säkerhet ådagalägga ett orsakssammanhang mellan fylleri och en viss form av rusdrycksförsäljning. Om exempelvis fylleriet och utskänkningen starkt

ökat men utminuteringsen förblivit kvantitativt tämligen oförändrad, kan ändå göras gällande, att fylleristegringen väsentligen eller till någon del skulle kunna bero på utminuteringsen. De på motbok förvärvade rusdrycker-na kunde i ökad utsträckning ha kommit i händerna på mindre skötsamma personer.

Den *direkta* metoden att belysa olika rusdrycksförsäljningsformers betydelse för stegringen av fylleriet går ut på att undersöka, var fylleristerna åtkommit berusningsmedlet. De enda uppgifter, som därvid i större omfattning stå till buds, äro de anhållna fylleristernas egna utsagor vid polisförhör. Man kan ock tänka sig utvägen att bygga på uttalanden av företrädare för de samhällsorgan, som omhänderha rusdrycksförsäljningen eller som övervaka ordningen eller nykterhetsförhållandena, rörande deras uppfattning om orsakerna till fylleristegringen. Sådana utsagor äro naturligtvis i och för sig av stort intresse. Ett omfattande dylikt material är dock erforderligt för att undvika den invändningen, att resultatet endast återspeglar lokalt begränsade erfarenheter, vare sig fråga är om utsagor från systembolag, polis eller nykterhetsnämnd. Värdet av dylika uttalanden är ock mycket varierande. En del uttalanden kunna sålunda vara grundade på mer eller mindre systematiskt gjorda iakttagelser, medan andra kunna vara mera subjektiva och tillfällighetsbetonade. Möjligen kunna utsagorna ock påverkas av önskemål rörande de samhällsinsgrepp, som antagas skola grundas på utredningen. Resultatet av en dylik rundfråga i ämnet, även om denna gjordes riksomfattande, skulle likväl icke ge någon kvantitativ belysning av olika faktorerers betydelse för fylleristegringen utan endast innefatta ett slags omröstningsresultat, där man finge fram en större eller mindre majoritet av röster för att en viss orsaksfaktor vore den viktigaste och kanske en annan faktor medverkande, medan en minoritet stannat för det omvända resultatet.

En statistisk, direkt undersökning av de berusningskällor, som ligga bakom stegringen av fylleriet, synes sålunda vara hänvisad att väsentligen bygga på de *uppgifter*, som inför polisen lämnats *av de för fylleri anhållna personerna*.

Tillförlitligheten av dessa utsagor kan alltid dragas i tvivelsmål. Företrädare för olika grenar av rusdrycksförsäljning och ölhantering kunna göra gällande, att fyllerister av den ena eller andra anledningen äro benägna att lägga skulden på en annan berusningskälla än den verkliga. Bryggerierna hävda exempelvis, att fylleristerna gärna skylla på pilsnerkaféerna för att dölja åtkomsten av illegal sprit. Restauratörerna anse, att utskänkningsen alltför ofta kommer i skottgluggen antingen av liknande skäl eller därför att motboksägaren tror sig bättre skydda sin motbok från indragning till följd av fylleriförseelsen genom att påstå, att berusningen skett på restaurang. Å andra sidan kan man nog tänka sig skäl för en fyllerist att icke utpeka en restaurang eller ett kafé som berusningskälla. Det torde emellertid icke vara ogrundat att antaga, att fylleristerna betrakta uppgifter att de blivit bjudna vid privat samkväm såsom ur olika synpunkter »ofarligast» och att därför speciellt denna förklaringsgrund kan få en alltför stark frekvens.

En annan vansklighet med polisuppgifterna är att även om den anhållne

lämnat sanningsenliga uppgifter det ofta kan vara svårt att avgöra vilken berusningskälla som skall anses vara den »egentliga» berusningskällan i de fall, då flera berusningskällor angivits och man saknar uppgift om de konsumerade kvantiteterna.

Nämnda invändningar må äga sin riktighet men torde böra tillmätas en större betydelse endast, om man av de anhållnas uppgifter vill draga slutsatser beträffande den inbördes betydelsen av olika berusningskällor vid en viss tidpunkt. Då det gäller att belysa *större förskjutningar i utvecklingen under en följd av år*, torde invändningarna om uppgifternas otillförlitlighet vara av mindre betydelse. Även beträffande fylleristernas benägenhet att lämna oriktiga uppgifter lär man, där särskilda skäl till motsatt antagande icke påvisas, få utgå ifrån att en viss regelmässighet föreligger. Om de anhållna på ett flertal olika orter i avgjort större omfattning än tidigare uppgiva å restaurang förtärda rusdrycker såsom berusningskälla, torde det kunna begäras, att den som påstår, att denna förskjutning i uppgifterna icke återspeglar en faktisk förändring i berusningsorsakerna, för att vinna tilltro skall kunna angiva någon rimlig förklaringsgrund till en plötsligt inträdd benägenhet hos de för fylleri anhållna att särskilt skylla på restaurangbesök. Principiella invändningar av nämnda slag mot att lägga de anhållnas uppgifter till grund för ett studium av utvecklingstendenserna på ifrågavarande område synas sålunda icke böra tillmätas avgörande vikt.

Ifrågavarande uppgifter ingå — då de förekomma — såsom en del av polisstatistiken över de anhållna fylleristerna. Det må erinras om att denna polisstatistik såtillvida är mera fullständig än statistiken över fylleriförseelserna, som den omfattar samtliga de fall, då militärpersonal anhållits för fylleri av polisen, medan i den vanliga fylleristatistiken endast redovisas de militära fylleristraff, som ådömts av krigsrätt men icke de av befälhavare ålagda disciplinstraffen. Polisstatistiken omfattar vidare jämväl sådana anhållna som senare ej bli dömda för fylleriförseelse, därför att de anhållits å icke offentlig plats eller icke kunnat anträffas med stämning eller eventuellt blivit frikända. Då fråga är om att erhålla en mätare av nykterhetstillståndets förändringar synes anhållningsstatistiken, trots den missvisning, som medräknandet av de frikända innebär, på grund av sin fullständighet erbjuda vissa fördelar framför den vanliga fylleristatistiken. I varje fall lämnar anhållningsstatistiken en värdefull komplettering till den vanliga fylleristatistiken därigenom, att den representerar de enda föreliggande direkta uppgifterna beträffande ett större antal personer rörande berusningsmedlet och den plats, där förtäringen ägt rum.

Statistiskt material av ifrågavarande slag föreligger bearbetat hos några systembolag, vilka på grundval av polisens uppgifter utarbetat och i sina förvaltningsberättelser publicerat tabeller över berusningskällorna enligt de anhållnas uppgifter. Utredningen har till samtliga systembolag hemställt att, där liknande uppgifter rörande berusningskällorna funnes tillgängliga eller utan svårighet kunde erhållas från polismyndigheterna, till utredningen

överlämna en sammanfattning av ifrågavarande uppgifter för åren 1938—1942 eller för den del av denna period, för vilken uppgifter kunde erhållas.

Sex bolag, nämligen aktiebolaget Stockholmssystemet och systembolagen i Västervik, Härnösand, Sollefteå, Örnköldsvik och Luleå, ha meddelat, att de icke hade möjlighet att lämna uppgifter av angiven art, enär de antingen icke förde dylik statistik eller i vart fall med hänsyn till det sätt, på vilket uppgifterna vore ordnade, icke utan ett kostsamt och tidsödande arbete kunde skaffa fram sådan. Av de övriga bolagen har ett flertal icke haft möjlighet att insända material för hela perioden utan endast för ett eller ett par av de senaste åren.

Materialet från de olika systembolagen, som endast avser stadssamhällen, har icke varit grupperat efter enhetliga grunder, utan i betydande utsträckning fått göras till föremål för omarbetning för att kunna framläggas i översiktlig form. Sammanställningen av uppgiftsmaterialet torde emellertid skänka en intressant belysning av växlingarna i olika berusningskällors betydelse under krigsåren.

Material för hela perioden har inkommit från inalles 30 stadssamhällen (29 städer och Oxelösund) i sådant skick, att det kunnat användas i en mera fullständig översikt. Stegringen av totala antalet anhållanden för fyllerier under åren 1938—1942 i dessa samhällen framgår av sammanställningen i det följande. Till underlag för en bedömning av uppgifternas representativitet lämnas tillika siffror för samma tid från den officiella fylleristatistiken dels å antalet fylleriförseelser i rikets samtliga städer utom Stockholm och Malmö (vilka saknas bland de 30 samhällena), dels ock å samtliga fylleriförseelser i riket (inklusive de militära disciplinstraffen för fyllerier).

	1938	1939	1940	1941	1942
30 stadssamhällen med anhållningsstatistik	10 429	11 389	11 807	11 853	13 118
	—	9 %	13 %	14 %	26 %
Rikets städer utom Stockholm och Malmö (exkl. militära disciplinstraff)	17 055	17 852	19 194	19 352	22 277
	—	5 %	13 %	13 %	31 %
Hela riket (inkl. militära disciplinstraff)	31 313	32 465	35 252	37 216	42 647
	—	4 %	13 %	19 %	36 %

Den här framlagda anhållningsstatistiken omfattar sålunda inemot en tredjedel av fylleriet i riket. Stegringen av fylleriet i de 30 stadssamhällen, denna statistik omfattar, uppgår under de fem åren 1938—1942 till 26 procent. Den samtida stegringen av fylleriförseelserna i rikets samtliga städer utom Stockholm och Malmö var något större, 31 procent, och stegringen för hela riket med inräknande av de militära disciplinstraffen var betydligt större, 36 procent. Ungefär hälften av ökningen faller för alla tre grupperna på sista året. Överensstämmelsen mellan anhållningsstatistiken för de 30 samhällena och fylleristatistiken för rikets samtliga städer utom Stockholm och Malmö är till och med år 1941 ganska god, och man synes kunna utgå från

att utvecklingen enligt denna anhållningsstatistik är tämligen representativ för fylleriets utveckling inom rikets städer i allmänhet.

Utredningen ägnar i det följande särskild uppmärksamhet åt anhållningsstatistikens vittnesbörd om fördelningen av ansvaret för fylleristegringen mellan utskänkning och utminuterung. Vidare belyses pilsnerfylleriets utveckling. Å *diagram 6* lämnas en grafisk översikt över berusningsorsakerna enligt de anhållnas uppgifter i 30 stadssamhällen.

Vad till en början angår *restaurangfylleriet* belyses dettas utveckling under krigsåren av följande översikt över det antal fyllerifall enligt denna statistik, där den anhållne uppgivit enbart besök å restaurang som berusningskälla, jämfört med förändringarna i det totala fylleriet enligt samma statistik.

		1938	1939	1940	1941	1942
Totala fylleriet	{Antal fall	10 429	11 389	11 807	11 853	13 118
	{Ökning från 1938..	—	9 %	13 %	14 %	26 %
Enbart restaurang.....	{Antal fall	2 250	2 515	2 402	2 894	4 521
	{Andel av samtliga..	21 %	22 %	20 %	24 %	34 %
	{Ökning från 1938..	—	12 %	7 %	29 %	101 %

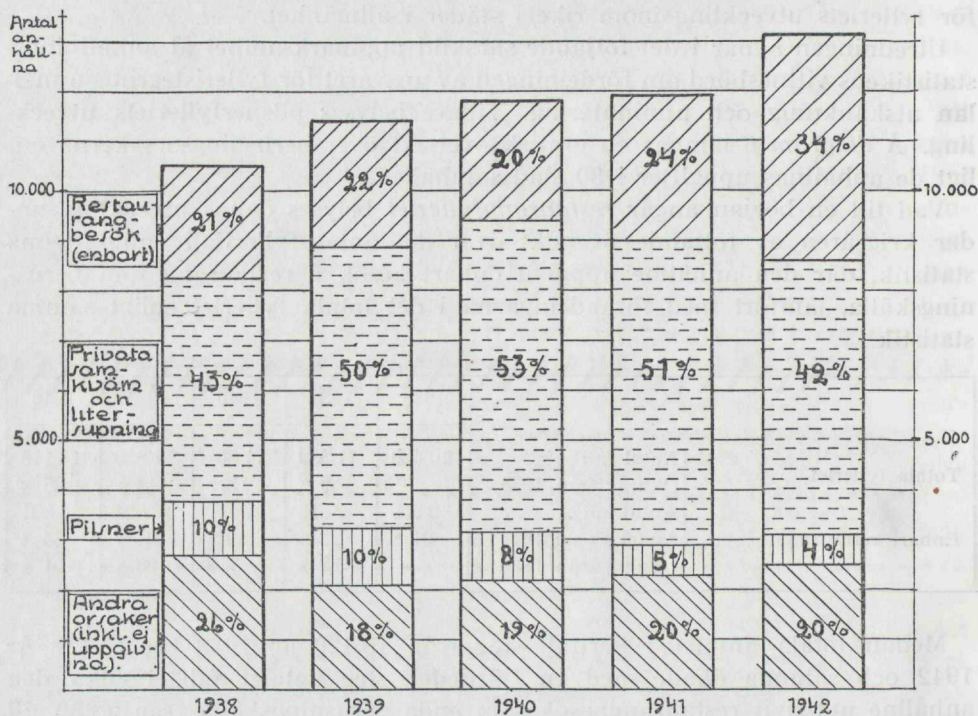
Medan totala antalet fyllerifall steg från 10 429 år 1938 till 13 118 år 1942 och sålunda ökade med en fjärdedel, steg antalet fall, i vilka den anhållne uppgivit restaurangbesök som enda berusningskälla från 2 250 till 4 521, vilket innebär en fördubbling av restaurangfylleriet. Den väsentliga delen av ökningen faller på sista året. Antalet dylika fyllerifall steg med 56 procent mellan åren 1941 och 1942. Under konjunkturförbättringen mellan åren 1938 och 1939 ökade restaurangfallen något starkare än totalfylleriet, men minskade något mellan åren 1939 och 1940. Dessa variationer voro dock så obetydliga, att restaurangfylleriets andel i totalfylleriet föga förändrades. Under åren 1938—1940 utgjorde denna andel omkring en femtedel men ökade därefter, så att den år 1942 uppgick till över en tredjedel.¹

¹ En belysning av vad utskänknings betydelse för fylleriet vid ett visst tillfälle kan erhållas av ett studium av fylleriförelserna under restaurangstrejken år 1938, vilken pågick från den 17 januari till den 11 mars. Här nedan återges fyllerisiffrorna för Stockholm för de berörda månaderna under år 1938 och, för att möjliggöra jämförelser, för motsvarande månader föregående och efterföljande åren:

	jan.	febr.	mars	april—dec.
1937	322	331	319	3 378
1938	304	287	396	3 444
1939	346	374	347	3 172

För februari 1938 kan man se verkningar av att restaurangerna höllo stängt under månaden. Fylleriet för denna månad var betydligt lägre än motsvarande siffror både närmast föregående och närmast följande år, 44 fall mindre än för februari 1937 och 87 fall mindre än för februari 1939. Om man antager att februarisiffran år 1938 normalt skulle ha legat mitt emellan nämnda siffror, skulle sålunda ha fallit bort ca 65 fyllerifall genom restaurangstrejken, vilket motsvarar mellan $\frac{1}{6}$ och $\frac{1}{6}$ av hela antalet fylleriförelser.

Diagram 6. Berusningsorsaker enligt de anhållnas uppgifter i 30 stadssamhällen.

Restaurangfylleriets ökning under år 1942 kan bedömas jämväl på grundval av ett bredare statistiskt material. Uppgifter ha nämligen erhållits från ett betydligt större antal städer för åren 1941 och 1942 än för hela perioden. För de 47 stadssamhällen, från vilka material inkommit för sistnämnda båda år steg antalet fall, där den anhållne uppgivit restaurangbesök som enda berusningskälla från 3 880 till 5 873, eller med 51 procent mot 56 procent enligt den förut återgivna statistiken. Den samtidiga ökningen av totalfylleriet var ungefär lika stor för båda undersökningsmaterialen. Totalfylleriet i de 47 stadssamhällena uppgick till 15 541 fall år 1941 och 17 425 år 1942, vilket innebär en ökning på 12 procent mot 11 procents ökning enligt den föregående statistiken. Restaurangfylleriets andel i totalfylleriet steg sålunda för detta material från 25 till 34 procent. Dessa procenttal överensstämmer i det närmaste med motsvarande relationstal för det mindre materialet.

Restaurangernas dominerande skuld till fylleriökningen mellan åren 1941 och 1942 belyses måhända tydligast av det förhållandet, att för dessa 47 stadssamhällen det totala antalet fyllerifall ökade mindre, absolut sett, än antalet fyllerifall efter restaurangbesök, 1 884 fall mot 1 993. För de 30 stadssamhällena var totala tillskottet mellan nämnda år 1 265 fall och sålunda avsevärt lägre än tillskottet av restaurangfall, 1 627 stycken.

Den under krigsåren ökade betydelsen av spritdrycksutskänknings som berusningskälla framträder tydligt jämväl i fråga om de fall, där den an-

hållne såsom orsak till fylleriet uppgivit restaurangbesök jämte annan orsak (förtäring av motbokssprit i en eller annan form, besök å ölkafé m. m.). I de 23 städer, för vilka en dylik gruppering av materialet varit möjlig, ökade antalet fall i gruppen »restaurangbesök jämte annan berusningskälla» med 78 procent från år 1938 till år 1942. Även här föll ökningen väsentligen på sista året. Huru ökningen för denna blandade grupp förhöll sig till ökningen av de rena restaurangfallen i de 23 städerna och dessa gruppers inbördes betydelse framgår av följande sammanställning.

		1938	1939	1940	1941	1942
Enbart restaurangbesök	Ökning sedan 1938 .	—	14 %	12 %	40 %	104 %
	Andel av samtliga .	24 %	25 %	22 %	28 %	34 %
Rest.-besök och annan berusningskälla	Ökning sedan 1938 .	—	18 %	24 %	36 %	78 %
	Andel av samtliga .	15 %	17 %	16 %	17 %	19 %
Båda grupperna tillsammans	Ökning sedan 1938 .	—	15 %	16 %	39 %	94 %
	Andel av samtliga .	39 %	42 %	39 %	45 %	53 %

Att ökningen varit mindre för restaurangbesök jämte annan berusningskälla än för enbart restaurangbesök torde bland annat sammanhänka med nedgången i fylleriverkningarna, då öl varit medverkande berusningsorsak (jfr nedan). För båda grupperna tillsammans tagna blev ökningen under femårsperioden 94 procent, vilket skulle betyda att 53 procent av totala fylleriet vid periodens slut ägt samband med restaurangbesök mot 39 procent vid dess början.

Även om man utgår från att de anhållna skulle vara benägna att i viss utsträckning skylla på restaurangbesök, exempelvis då de åtkommit sprit på illegal väg, äro de konstaterade tendenserna alltför entydiga för att kunna avvisas som belägg för att fylleristegringen från år 1941 till år 1942 väsentligen fallit på utskänkningens konto. Man kan däremot hysa tvivelsmål om huruvida restaurangernas andel numera verkligen uppgår till omkring en tredjedel av det beivrade fylleriet i städerna, ifall man räknar med fyllerifallen efter enbart restaurangbesök, och till över hälften av fylleriet, därest jämväl de blandade fallen tagas med. Även om dessa relationstal skulle behöva reduceras för att svara mot verkligheten, bestyrker denna statistik dock uppfattningen, att de utskänkta spritdryckerna med hänsyn till risken att leda till beivrat fylleri äro avgjort farligare än de utminuterade spritdryckerna — de senare förtärdes dock ännu år 1942 i en mer än sex gånger så stor kvantitet som de förra.

I materialet har stundom gjorts en uppdelning av restaurangfallen efter det slag av restauranger, som de anhållna uppgivit sig ha besökt. En bearbetning av dessa uppgifter, vilka förelegat för elva städer, synes, även om materialet är relativt ringa, vara av visst intresse. I de elva städerna förelåg en total ökning av fyllerifallen efter enbart restaurangbesök från 1 455 år 1941 till 2 442 år 1942, vilket ger en ökning med 68 procent. Fyllerifallen efter besök på privatrestauranger steg därvid från 602 till 1 014 och fallen efter besök på systembolagsrestauranger från 853 till 1 428. Öknings-

procenten blev sålunda något större för de privata än för systembolagsrestaurangerna, 68·4 mot 67·4 procent. Fylleriet från de privata restaurangerna understeg totalt sett fylleriet från systembolagsrestaurangerna med icke mer än knappt en tredjedel i dessa elva städer. Dessa statistiska uppgifter om folkrestaurangernas relativt begränsade andel i ökningen av fylleriet synas överensstämma med de i kap. 3 konstaterade tendenserna i fråga om besöksfrekvensen för restauranger av olika klasser. Ökningen av antalet besökande var störst för förstaklassrestaurangerna, medan för tredjeklassrestaurangerna i Stockholm förelåg minskning.

Utminuteringsens verkningar avspeglas i växlingarna av det antal fall, där »privat samkväm» och »litersupning» angivits såsom berusningskällor. Med »litersupning» avses här förtäring utomhus eller i portgångar av rusdrycker direkt ur butelj. De till dessa berusningskällor hänförliga fallen enligt statistiken för förut berörda 30 stadssamhällen visa en helt annan utveckling än restaurangfylleriet, såsom framgår av följande sammanställning:

		1938	1939	1940	1941	1942
Totala fylleriet	{Antal fall.....	10 429	11 389	11 807	11 853	13 118
	{Ökning från 1938 ..	—	9 %	13 %	14 %	26 %
Privata samkväm och litersupning	{Antal fall.....	4 481	5 638	6 270	6 099	5 541
	{Andel av samtliga .	43 %	50 %	53 %	51 %	42 %
	{Ökning från 1938 ..	—	26 %	40 %	36 %	24 %

Dessa utminuteringsfall ökade sålunda särskilt starkt under de två första krigsåren och nådde sin kulmen år 1940 med en siffra, som låg 40 procent över 1938 års nivå, samt minskade därefter något under år 1941 och betydligt under år 1942, då den kvarstående stegringen stannade något lägre än 1939 års siffra, eller vid 24 procent över 1938 års nivå. Rusdrycker förvärvade å motbok hade sålunda, såvitt man kan döma av dessa uppgifter — trots nedgången i den totala utminuteringskvantiteten — den dominerande skulden till ökningen i fylleriet under år 1940 och den övervägande skulden till den höga nivån under år 1941, ehuru restaurangfylleriet redan börjat sin markerade uppgång under sistnämnda år. Det förtjänar påpekas, att tillskottet av fyllerifallen från rusdrycker förvärvade å motbok under åren 1939 och 1940 absolut sett betydligt översteg ökningen av totala antalet fyllerifall. Utminuteringsfallen täckte sålunda under dessa år även en del av de minskningar, som inträtt för andra berusningskällor.

Specificerade uppgifter om *litersupningen* i sådan form, att de kunna användas,¹ finnas för hela perioden 1938—1942 endast för tio städer. Utveck-

¹ Siffror föreligga även från Göteborg, men vid denna översikt torde man bära bortse ifrån dem på grund av en egendomlig förskjutning från 1941 till 1942 mellan litersupning och privat samkväm, vilken svårligen kan bero på annat än ändrad redovisning.

Borträknandet av Göteborgssiffrorna från de följande översikterna över fylleriet genom litersupning och genom privata samkväm medför, att ökningen av totala fylleriet för de återstående städerna blir påfallande stor i jämförelse med ökningen för de 30 städerna, bland vilka Göteborg ingick.

lingen, sådan den återspeglas i siffrorna för dessa städer, framgår av följande tablå.

		1933	1939	1940	1941	1942
Totala fylleriet i 10 städer	{Antal fall.....	1 738	1 986	2 395	2 467	2 706
	{Ökning från 1938 ..	—	14 %	38 %	42 %	56 %
Litersupning	{Antal fall	282	336	385	389	328
	{Andel av samtliga .	16 %	17 %	16 %	16 %	12 %
	{Ökning från 1938 ..	—	19 %	37 %	38 %	16 %

Detta material är alltför litet för att tillåta några säkra slutsatser om utvecklingen. Det må dock antecknas, att fylleri härrörande från litersupning inom ifrågavarande tio städer låg något mer än en tredjedel över 1938 års nivå under åren 1940 och 1941. Under år 1942 inträdde en markerad nedgång till en siffra, som låg endast 16 procent över nyssnämnda nivå. Förändringarna ha sålunda rört sig i ungefär den kurva, som man har anledning antaga beträffande överlåtelseerna av rusdrycker förvärvade å motbok (jämför kap. 5). I övervägande utsträckning har litersupningen emellertid icke specificerats i materialet utan dessa fyllerifall ha redovisats under rubriken andra orsaker, möjligen även under rubriken privat samkväm.

Utvecklingen av fylleriet på grund av förtäring vid *privat samkväm* kan belysas på grundval av ett betydligt bredare material än litersupningen. De i efterföljande tablå lämnade uppgifterna avse 32 städer.¹

		1938	1939	1940	1941	1942
Totala fylleriet i 32 städer	{Antal fall.....	6 656	7 291	8 153	8 375	9 675
	{Ökning från 1938 ..	—	10 %	22 %	26 %	45 %
Privat samkväm	{Antal fall	2 444	2 624	3 296	3 205	3 269
	{Andel av samtliga .	37 %	36 %	40 %	38 %	34 %
	{Ökning från 1938 ..	—	7 %	35 %	31 %	34 %

Fylleriet efter privat samkväm gick sålunda starkt upp under år 1940, då det nådde sin kulmen vid en siffra, som låg 35 procent över 1938 års nivå, och föll därefter något. Den andel, som detta samkvämsfylleri utgjorde av totala fylleriet i dessa städer, var också störst under år 1940 och representerade tydligen den avgörande stegringsfaktorn vid denna tidpunkt. Dess relativa betydelse har därefter sjunkit och var vid periodens slut lägre än vid dess början. Andelen av totalfylleriet gick sålunda ned från 37 procent år 1938 till 34 procent år 1942, ehuru fyllerifallen efter privat samkväm utvisade en ökning i antalet med omkring en tredjedel.

En jämförelse med den officiella fylleristatistikens uppgifter om motboksägarnas andel i fylleriförseelserna gör sannolikt, att ifrågavarande grupp icke gärna kan representera enbart konsumtion av legalt åtkommen motboks-

¹ Göteborg har av i föregående not angivet skäl ej medräknats.

sprit. På motboksägarna föllo under dessa år i runt tal omkring 30 procent av samtliga förseelser, och en hel del av dessa förseelser få antagas falla på utskänknings konto.

Såväl det till restaurangsupningen som det till rusdrycker förvärvade å motbok hänförliga fylleriet har sålunda stegrats under krigsåren. Ökningen i restaurangfylleriet har därvid väsentligen framträtt vid slutet av perioden, medan utvecklingen till och med år 1940 i huvudsak bestämts av den utminuterade spriten. För båda grupperna har gällt, att de under vissa år täckt icke endast tillskotten till totalfylleriet utan även minskningar för andra berusningskällor.

En berusningskälla, som klart gått tillbaka under krigsåren, har varit pilsnern. Därjämte ha de fall, i vilka andra orsaker eller icke några orsaker uppgivits av de anhållna, något minskat, särskilt mellan åren 1938 och 1939. Ehuru denna anonyma grupp, relativt sett, vid periodens början var icke obetydligt större än vid dess slut, 26 procent mot 20, var skillnaden i antalet sådana fall dock helt ringa vid nämnda tidpunkter.

Den gynnsamma utvecklingen av *pilsnerfylleriet* framgår av följande översikt över de fall, där den anhållne såsom berusningskälla uppgivit besök å ölkafé eller förtäring av pilsner, avhämtad från speceriaffär eller direkt från bryggeri. Översikten avser samma 30 stadssamhällen som flertalet av de tidigare översikterna.

	1938	1939	1940	1941	1942
Totala fylleriet	10 429	11 389	11 807	11 853	13 118
Pilsnerfall	1 059	1 116	939	595	574
Andel av totala fylleriet	10 %	10 %	8 %	5 %	4 %
Förändring sedan 1938	—	+ 5 %	-11 %	-44 %	-46 %

Efter en mindre stegring år 1939 började pilsnerfylleriet sålunda att sjunka år 1940 och föll särskilt starkt år 1941 för att vid periodens slut endast uppgå till något över hälften, eller 54 procent, av 1938 års nivå. Enligt dessa uppgifter skulle pilsnern som fyllerifaktor vid periodens början emellertid ha varit av betydande omfattning och ha svarat för en tiondel av totala fylleriet i de 30 stadssamhällena. År 1942 stannade motsvarande siffra vid något över 4 procent.

Nedgången för ölkaféerna enbart har icke varit fullt lika stor. Uppgifter angående ölkaféernas betydelse som berusningskälla under hela perioden finnas endast för 17 städer. Fyllerifallen efter uppgivna besök å ölkafé ha under åren 1939—1942 sjunkit i en takt, som anges av följande siffror i procent av 1938 års nivå: — 3 %, — 8 %, — 39 % och — 32 %. Nedgången under perioden stannade sålunda vid en tredjedel mot närmare hälften för ölet i dess helhet. I och för sig är detta icke ägnat att förvåna. I den mån ölkaféfallen, såsom ofta påståtts, icke representera rent ölfylleri utan uppkommit genom samtidig förtäring av spritdrycker på kaféerna, böra de visa en större konstans än de fyllerifall, som äro hänförliga till avhämtad pilsner.

Till frågan om pilsnernas betydelse såsom berusningsmedel för alkoholistklientelet återkommer utredningen senare i detta kapitel.

Vad slutligen beträffar användningen av *denaturerad sprit eller tekniska preparat* såsom berusningsmedel ha uppgifter för hela perioden i anhållningsstatistiken förelegat endast för elva orter. Enligt detta material ha de anhållna berusat sig med dylika medel under åren 1938—1942 i respektive 103, 58, 24, 74 och 53 fall. Icke endast i totalsumman utan även för flertalet orter var antalet därvid avgjort störst under år 1938. Siffrorna kunna i övrigt icke sägas ge uttryck åt någon bestämd tendens.

Insmugglade eller hembrända spritdrycker ha uppgivits som berusningsmedel endast i ett par enstaka fall. Däremot lämnar materialet uppgifter av intresse om några utländska berusningskällor, som under några år haft viss lokal betydelse för nykterhetstillståndet. För Haparanda har spritförtäring i Finland under åren 1939—1942 angivits i 23, 46, 8 och 6 fall. Totala antalet fyllerifall i Haparanda under dessa år uppgick till respektive 35, 82, 34 och 63. I Hälsingborg har berusning under besök i Danmark under åren 1938, 1939 och 1940 uppgivits i 134, 145 och 2 fall samt därefter icke i något fall. Betydelsen av detta fylleri framgår av att det totala antalet fyllerifall i staden under åren 1938 och 1939 utgjorde 520 och 623.

Särskild undersökning rörande för fylleri anhållna personer under tiden 10 maj—14 juni 1943. Genom polismyndigheterna i riket har utredningen låtit verkställa en närmare undersökning beträffande de personer, som under tiden 10 maj—14 juni 1943 anhållits för fylleri. De anhållna ha vid polisförhör fått lämna detaljerade uppgifter om bland annat berusningsmedlet och det sätt, varpå detta åtkommits. Polismyndigheterna ha anmodats att i görligaste mån kontrollera riktigheten av de anhållnas uppgifter. En mera ingående redogörelse för resultaten av denna undersökning, som omfattat 3 780 personer, varav 3 701 män, lämnas i *bilaga 2* till detta betänkande. Beträffande de manliga fyllerifallen skall här i anslutning till den föregående framställningen om berusningskällorna enligt anhållningsstatistiken lämnas vissa uppgifter.

Den roll, de olika berusningsmedlen spelat för dessa fyllerifall, framgår av följande två tabeller, vari de anhållna fördelats med hänsyn till det berusningsmedel, som använts. De olika grupperna angivas i tabellerna i procent av samtliga anhållna. Om flera slag av berusningsmedel, exempelvis både spritdrycker och öl, samtidigt kommit till användning, har den anhållne upptagits under båda rubrikerna i närmast följande tabell. Detta förklarar att summan av procenttalen överstiger 100.

De anhållnas ålder	Antal anhållna	Följande procent av de anhållna ha använt nedan angivna berusningsmedel							
		Spritdrycker	Vin	Öl	Denaturerad sprit	Hembränd sprit	Smuggelsprit	Preparat	Andra berusningsmedel
Under 20 år	210	93·8	10·5	60·5	0·5	—	—	1·0	—
20—25 år	575	96·5	4·5	65·6	0·5	0·2	—	1·0	0·7
Över 25 år	2 906	91·7	5·6	65·7	0·7	0·1	0·1	0·7	0·7
Summa	3 701	3 427	210	2 421	30	4	4	27	23
I procent		92·6	5·7	65·4	0·8	0·1	0·1	0·7	0·6

I följande tabell ha de anhållna så långt möjligt fördelats i grupper, alltefter som förtäringen huvudsakligen avsett de i rubriken angivna berusningsmedlen.

De anhållnas ålder	Antal anhållna	Följande procent av de anhållna ha använt nedan angivna berusningsmedel					
		Spritdrycker, vin, spritdr. + vin	Spritdr. + öl, vin + öl, spritdr. + vin + öl	Öl	Denatur., hembränd el. smuggelsprit, preparat el. flera i förening	Andra och obekanta medel	Övriga
Under 20 år	210	40·0	55·2	2·4	1·0	—	1·0
20—25 år	575	32·2	61·5	2·6	0·9	0·9	1·2
Över 25 år	2 906	32·3	58·7	4·8	0·8	0·7	1·4
Summa	3 701	1 212	2 178	160	29	24	51
I procent		32·7	58·9	4·3	0·8	0·6	1·4

Av den första tabellen framgår, att rusdrycker förvärvade å motbok eller å restaurang ingått bland berusningsmedlen i 92·6 procent och att öl förtärts i 65·4 procent av fallen. Endast 5·7 procent av de anhållna ha använt vin. Vinförtäring har uppgivits främst av ungdomarna, 10·5 procent av de anhållna under 20 år. Den illegala spriten (denaturerad, hembränd och smugglad sprit) samt alkoholhaltiga preparat ha enligt de anhållnas uppgifter spelat en helt underordnad roll. Ölet däremot har både enbart och i förening med andra drycker i större utsträckning förtärts av personer över 25 år.

Det sätt, på vilket de anhållna enligt lämnade uppgifter åtkommit berusningsmedlet, framgår av följande tabell, vari fördelningen skett oberoende av om berusningsmedel samtidigt erhållits på flera sätt. En person kan sålunda förekomma på flera ställen i tabellen. Siffrorna avse procent av samtliga anhållna.

De anhållnas ålder	Antal anhållna	Följande procent av de anhållna ha anskaffat berusningsmedlet på nedan angivna sätt													
		Uttag på egen motbok	Uttag på anhörigs motbok	Uttag på annan persons motbok	På restaurang, under dansafton	På restaurang, ej dansafton	Vid besök å öl- kafé	Köpt sprit privat (av bekant)	Köpt sprit av lang- are el. dyl. pers.	Köpt plisner i affär	Köpt plisner från »utköparens»	Köpt plisner från bryggeri	Blevit hinden vid privat samkväm	På annat sätt	Obekant
Under 20 år	210	—	2·4	4·3	2·4	49·5	11·4	1·4	2·9	1·0	0·5	2·9	20·0	26·7	0·5
20—25 år	575	1·9	1·7	3·7	4·7	57·0	11·8	1·7	1·6	0·9	1·0	3·1	23·0	17·6	1·2
Över 25 år	2 906	19·4	0·9	3·5	1·9	40·2	20·4	1·7	2·3	2·9	1·0	3·9	23·7	14·2	1·3
Summa	3 701	574	41	132	87	1 605	686	63	83	90	36	130	864	572	47
I procent		15·5	1·1	3·6	2·4	43·3	18·5	1·7	2·2	2·4	1·0	3·5	23·3	15·5	1·3

Spritdrycker ha enligt dessa uppgifter i ungefär lika många fall erhållits genom utskänkning som genom utminuteri, därest man till utminuteri räkna uttagen på egen eller andras motbok, privat köpta rusdrycker samt berusningsmedel erhållna vid privat samkväm. Å restaurang förtärda rusdrycker ingå bland berusningskällorna i nära 46 procent av fallen. Det förtjänar framhållas, att denna siffra för hela riket något understiger siffran år 1942 å de fall, då restaurangbesök överhuvudtaget förekommit enligt anhållningsstatistiken för 23 städer, nämligen 53 procent. Den andel av fallen, där berusningsmedlet kan antagas hänförligt till utminuteri, är 47 procent. Uttagen på egen motbok ha spelat en större roll för de anhållna över 25 år än för närmast lägre åldersgrupp, 19·4 procent mot 1·9 procent. Uttagen på anhörigs eller annan persons motbok ha i större utsträckning förekommit i de yngre åldersgrupperna, nämligen i 6·7 respektive 5·4 procent av berusningsfallen, mot endast 4·4 procent för den högsta åldersgruppen. Personer under 25 år ha i relativt större utsträckning än äldre blivit berusade på restaurang. De anhållna i åldern 20—25 år uppvisa de högsta siffrorna för restaurangbesöken och även för besök å restaurang under danskvällar. I 4·7 procent av fallen ha anhållna tillhörande denna grupp blivit berusade under danstillställning på restaurang, vilken siffra är nästan dubbelt så stor som det genomsnittliga procenttalet för samtliga anhållna, som erhållit berusningsmedlet vid besök å restaurang under dansafton. Gruppen över 25 år har i nästan dubbelt så stor utsträckning som de yngre angivit ölkaféer såsom berusningskälla.

I följande tabell slutligen ha de anhållna så långt möjligt fördelats med hänsyn till det sätt, på vilket det huvudsakliga berusningsmedlet åtkommit.

Jämväl dessa siffror visa, att åtkomsten av spritdrycker faller i ungefär samma grad på utskänkning och utminuteri, därvid för de äldre rusdrycker åtkomna på motbok spelat den största rollen, medan de yngre företrädesvis erhållit berusningsmedlet vid besök å restaurang. För 33·4 procent av ungdomarna under 20 år ha restaurangbesök uppgivits såsom enda berusnings-

De anhållnas ålder	Antal anhållna	Följande procent av de anhållna ha anskaffat berusningsmedlet på nedan angivna sätt						
		Uttag på motbok	På restaurang	Vid besök å ölkafé el. köpt pilsner	Köpt sprit av bekant el. annan person	Blivit bjuden vid privat samkväm	På annat el. obekant sätt	Övriga kombinationer
Under 20 år.....	210	3·8	33·4	1·9	1·9	15·7	18·1	25·2
20—25 år.....	575	2·8	39·1	1·7	3·0	13·9	11·3	28·2
Över 25 år.....	2 906	13·8	22·5	6·4	1·6	13·8	8·7	33·2
Summa	3 701	426	953	201	68	516	359	1 178
I procent		11·5	25·7	5·4	1·8	13·9	9·7	32·0

källa och för åldersgruppen 20—25 år över 39 procent men för den äldsta åldersgruppen endast 22·5 procent. För sistnämnda åldersgrupp har däremot förtäring på ölkafé eller eljest förvärvad pilsner i väsentligt högre grad än för de yngre varit det huvudsakliga berusningsmedlet.

Undersökningen har jämväl visat, att det beträffande berusningskällorna föreligger en betydande skillnad mellan städerna och landsbygden. På landsbygden spela rusdrycker förvärvade å motbok en betydligt större roll som berusningskälla än de utskänkta rusdryckerna. De »rena» restaurangfallen för städerna uppgingo till 28 procent av de därstädes anhållna, en siffra av ungefär samma storleksordning som restaurangfallen enligt anhållningsstatistiken för de 30 stadssamhällena. För de anhållna på landsbygden synes berusningsmedlet i 36 procent av fallen ha utgjorts av å motbok utbekomna rusdrycker, medan endast 14 procent av de därstädes anhållna uppgivit restaurang såsom berusningskälla. Jämväl besök på ölkafé var en vanligare berusningskälla i städerna än på landsbygden.

I stort sett synas sålunda de resultat, som erhållits av den förut återgivna anhållningsstatistiken, bestyrkas av de resultat, som framgått av den genom polismyndigheterna i riket företagna särskilda undersökningen i maj—juni 1943.

Särskild undersökning rörande alkoholisternas berusningsmedel. I anslutning till en av direktören för statens alkoholistanstalt å Venngarn framlagd undersökning¹ rörande alkoholisternas berusningskällor har utredningen i syfte att erhålla ett bredare material för bedömande av denna fråga gjort framställning till styrelserna för de övriga två största alkoholistanstalterna, nämligen den statliga alkoholistanstalten Svartsjö och erkända alkoholistanstalten Åsbrohemmet, att verkställa motsvarande undersökning rörande därstädes intagna alkoholister. Båda dessa anstalter ha liksom Venngarn ett relativt svårartat alkoholistklientel. I följande tabell återgivas resultaten av de gjorda undersökningarna tillsammans med de för Venngarn publicerade siffrorna. Sistnämnda uppgifter hänföra sig till i mars månad 1943 inskrivna

¹ Publicerad i *Tirfing* 1943, häfte 2.

alkoholister, medan materialet rörande de å Svartsjö och Åsbrohemmet in-
tagna alkoholisterna hänför sig till de å dessa anstalter i juli månad 1943 in-
skrivna alkoholisterna. De angivna dryckerna avse de av alkoholisterna hu-
vudsakligen använda berusningsmedlen.

Berusningsmedel	Venngarn		Svartsjö		Åsbrohemmet		Sammanlagt	
	Antal	Procent	Antal	Procent	Antal	Procent	Antal	Procent
Pilsner	36	12·0	39	16·0	21	9·0	96	12·4
Pilsner+ teknisk sprit	19	6·3	33	13·6	46	19·7	98	12·6
Pilsner+ spritdrycker ¹	186	62·0	151	62·2	148	63·5	485	62·5
Spritdrycker	31	10·3	8	3·3	3	1·3	42	5·4
Teknisk sprit ²	—	—	—	—	9	3·9	9	1·2
Vin eller vin+ spritdrycker..	5	1·7	—	—	—	—	5	0·6
Uppgift saknas	23	7·7	12	4·9	6	2·6	41	5·3
Summa	300	100·0	243	100·0	233	100·0	776	100·0

¹ I denna grupp ingår beträffande Åsbrohemmet jämväl i mindre utsträckning tekniska preparat. — ² Denna grupp finnes ej bland uppgifterna från Venngarn och Svartsjö.

För alkoholisterna spela sålunda, efter vad tabellen utvisar, de på legalt sätt åtkomna rusdryckerna icke på långt när samma dominerande roll såsom berusningsmedel som för fylleristerna i allmänhet. För de förstnämnda ha motböckerna i regel indragits, och möjligen äro de i betydande grad av ekonomiska skäl förhindrade att erhålla berusningsmedel å restauranger. För detta kvalificerade alkoholistklientel synes framför allt pilsner och teknisk sprit spela en betydelsefull roll. Pilsner enbart eller i förening med teknisk sprit har varit det huvudsakliga berusningsmedlet i omkring en fjärdedel av fallen. Om härtill läggas de fall, då pilsner jämte spritdrycker uppgivits vara huvudsakliga berusningskällan, uppnår man en siffra av 87·5 procent av samtliga. För sistnämnda grupp vet man dock icke, om spritdrycker eller pilsner varit avgörande. Enbart pilsner har varit det huvudsakliga berusningsmedlet i 12·4 procent av fallen. Dessa siffror ligga betydligt högre än den andel pilsnerfall, som redovisats för fyllerister i allmänhet. Ehuru i materialet icke gjorts åtskillnad på nyintagna och andra alkoholister, har man med hänsyn till interneringstidens längd anledning att antaga, att pilsnerns nämnda verkningar väsentligen hänföra sig till tiden före den senaste, under år 1943 genomförda nedsättningen av alkoholhalten i pilsner.

Om man jämför dessa uppgifter med anhållningsstatistiken, synes man kunna draga slutsatsen, att de fylleriförseelser, som förorsakas av omåttlig pilsnerförtäring och av användande av teknisk sprit, i stor utsträckning hänföra sig till alkoholister eller andra grova alkoholmissbrukare.

Kap. 5. De s. k. motboksöverlåtelseerna. — Fylleriförseelser av motboksägare och andra.

Fördelningen av fylleriförseelserna på motboksägare och andra är av särskilt intresse på grund av den indirekta belysning, som statistiken i detta avseende kan ge beträffande betydelsen av de s. k. motboksöverlåtelseerna för fylleriets ökning under krigsåren. Med motboksöverlåtelse avses härvid överlåtelse både av motbokssprit och av inköpsrätt å motbok. Om ökningen av fylleriet väsentligen berott på överlåtelseerna till motbokslösa, borde detta statistiskt framträda i en ökning av de motbokslösas andel av fylleriförseelserna och en minskad andel för motboksägarna. Det är ju dessa motboksöverlåtelse, som i den aktuella diskussionen ansetts innefatta en social fara, i främsta rummet överlåtelseerna till ungdom och till personer, avstängda från motboksinnehav, men däremot icke de mellan motboksägarna inbördes förekommande överlåtelseerna. Från sistnämnda slag av överlåtelse bortses i huvudsak i fortsättningen.

En översikt över huru de i domstolsstatistiken redovisade fylleriförseelserna fördelat sig på motboksägare och andra under åren 1930—1942 lämnas i *tab. 8*. Med hänsyn till ikraftträdandet av den nya rusdrycksförsäljningsförrordningen den 1 oktober 1938, varigenom motboksstocken vidgades, har det syntts lämpligt att låta översikten avse hela 1930-talet. I syfte att icke låta resultatet påverkas av att det under krigsåren betydande militära fylleriet till större delen ligger utanför denna statistik har för åren 1940—1942 i tabellen jämväl angivits, huru fördelningen ter sig med inräknande av de av militär befälhavare ålagda disciplinstraffen för fylleri.

Utvecklingen under 1930-talet före krigsutbrottet innebar, såsom av tabellen framgår, en år för år fortgående ökning av motboksägarnas andel i fylleriet. I början av årtiondet föll inte fullt 20 procent av förseelserna på motboksägarna. År 1938 hade deras andel stigit till 26·4 procent för att år 1939 undergå en stegring till ej mindre än 30·5 procent.

Till en del betingades givetvis ökningen under denna period av att motboksägarna blevo en allt större andel av folkmängden. Från att år 1930 ha utgjort i medeltal 19·6 procent hade deras antal stigit så, att det år 1938 utgjorde 22·7 procent av medelfolkmängden. År 1939 representerade även i avseende å antalet motboksägare en betydande ökning, från 22·7 till 24·0 procent av folkmängden. Denna ökning återspeglade den vidgning av motboksägargruppen, bland annat nedåt i åldersklasserna, som den nya rus-

Tab. 8. Fylleriförseelsernas fördelning på motboksägare och andra under åren 1930—1942.

Å r	Totala antalet fylleriför- seelser	D ä r a v f a l l e r p å			
		motboksägare		icke-motboksägare	
		Antal	i % av samtliga	Antal	i % av samtliga
<i>Fylleriförseelser enligt domstolsstatistiken.</i>					
1930	30 930	5 706	18·4	25 224	81·6
1931	29 757	5 958	20·0	23 799	80·0
1932	29 565	6 001	20·3	23 564	79·7
1933	29 468	6 107	20·7	23 361	79·3
1934	31 123	6 541	21·0	24 582	79·0
1935	30 881	6 711	21·7	24 170	78·3
1936	30 055	6 919	23·0	23 136	77·0
1937	29 513	7 451	25·2	22 062	74·8
1938	31 313	8 276	26·4	23 037	73·5
1939	31 723	9 668	30·5	22 055	69·5
1940	31 885	9 397	29·5	22 488	70·5
1941	33 097	10 056	30·4	23 041	69·6
1942	38 551	12 082	31·3	26 469	68·7
<i>Totala antalet fylleriförseelser (inkl. av militär befallhavare ålagda disciplinstraff).</i>					
1940	35 252	10 724	30·4	24 528	69·6
1941	37 216	11 736	31·5	25 480	68·5
1942	42 647	13 604	31·9	29 043	68·1

drycksförsäljningsförordningen medförde. Ökningen av den andel, som motboksägarna utgjort av befolkningen kan dock endast förklara en mindre del av den under perioden inträdda ökningen av deras andel i fylleriförseelserna. Den förra ökningen, från 19·6 procent av folkmängden år 1930 till 24·0 procent år 1939, betyder endast en ökning på 22 procent, medan andelen av fylleriförseelserna under samma tid ökat med 66 procent.

Till en del har ökningen av motboksägarnas andel i fylleriet emellertid icke inneburit en absolut försämring av deras nykterhet utan berott på att antalet fylleriförseelser av motbokslösa nedgått under perioden, sannolikt till följd av minskad smuggling och lönnbränning samt ett effektivare omhändertagande av alkoholister. Att sistnämnda faktorer påverkat utvecklingen antydes av att antalet brott mot lagen om olovlig befattningsmed spritdrycker och vin samt mot brännvinstillverkningsförordningen nedgått under perioden.

Icke heller härmed är emellertid motboksägarnas ökade andel av fylleriet till fullo förklarad. Såsom av tabellen framgår, har nämligen antalet av deras egna förseelser absolut sett ökat väsentligt mellan år 1930 och år 1939, från 5 706 till 9 668. Denna ökning har varit flera gånger större än ökningen i motboksantalet, 69 procent mot 25.

Mot denna bakgrund bör utvecklingen under krigsåren ses. Från år 1939 till år 1940 inträdde en minskning av de på motboksägarna fallande fylleriförseelserna. Antalet av deras i domstolsstatistiken redovisade förseelser sjönk. Om man inräknar även de militära disciplinstraffen ökade visserligen antalet förseelser av motboksägare, men likväl inträdde mellan dessa år en, om ock relativt obetydlig, minskning av deras procentuella andel av fylleriet. Denna brytning av den tidigare gällande tendensen har givetvis icke berott på en skärpning av den individuella kontrollen utan torde ha betingats av skatteskärpningen å spritdrycker på hösten 1939 i förening med den för vissa grupper inom näringslivet inträdda försämringen i sysselsättningen. Motsvarande ökning av de motbokslösas andel i fylleriförseelserna — från 69·5 till 70·5 procent, om man håller sig till domstolsstatistiken — innebar absolut sett en icke obetydlig ökning av de motbokslösas förseelser. Denna omkastning i de tidigare utvecklingstendenserna stämmer väl överens med antagandet om en betydande ökning av motboksöverlåtelseerna under år 1940.

De följande två åren ökade däremot motboksägarnas fylleriförseelser ånyo, både absolut och relativt sett. Jämväl antalet fylleriförseelser bland de motbokslösa steg under dessa år, men stegringen var dock betydligt mindre än bland motboksägarna. Om man håller sig till domstolsstatistiken, har de motbokslösas andel av fylleriet nedgått från 70·5 procent av samtliga år 1940 till 69·6 procent år 1941 och 68·7 procent år 1942. Förändringarna framstå såsom likartade, om man medräknar även militärfallen. Nämda andel sjönk sålunda från 69·6 procent av samtliga år 1940 till 68·5 respektive 68·1 procent under åren 1941 och 1942. Den absolut sett rätt betydande ökning av de motbokslösas förseelser, varmed denna relativa nedgång varit förenad, kan givetvis till en del ha varit betingad av ökade motboksöverlåtelse. Den relativa nedgången styrker emellertid det även på andra statistiska data grundade antagandet att icke motboksöverlåtelseerna utan restaurangfylleriet varit den dominerande orsaksfaktorn vid fylleriökningen under sista åren. Sistnämnda faktor har uppenbarligen också påverkat fylleriförseelserna av de motbokslösa.

Utöver den indirekta belysning av motboksöverlåtelseerna, som statistiken över motboksägarnas fylleriförseelser innefattar, föreligger icke något mera omfattande material ägnat att belysa *omfattningen av motboksöverlåtelseerna*.

Av anhållningsstatistiken erhållas vissa uppgifter, som kunna giva någon ledning, nämligen förändringarna i det antal fall, då såsom berusningskälla angivits »litersupning» och möjligen även »privat samkväm». Dessa uppgifter peka, såsom framhållits i föregående kapitel, i riktning mot att de av motboksöverlåtelseerna betingade förseelserna efter en stark ökning år 1940 minskat mellan åren 1941 och 1942.

Ett — om än tämligen bristfälligt — mått på omfattningen av denna illegala trafik torde även siffrorna å det antal motböcker, som av systembolagen indragits på grund av överlåtelse av tilldelning, kunna anses vara. Man torde kunna utgå ifrån att indragningarnas antal är litet i förhållande till det verk-

liga antalet överlåtelse, och de relativt små talen kunna lätt påverkas av tillfälligheter, bland annat av skiftningar i systembolagens strävanden att komma åt och begränsa överlåtelse. Den s. k. eftergranskande verksamheten, vid vilken bolagen ofta komma överlåtelse på spåren, bedrivs med växande intensitet under olika perioder, och en enda systembolagsdirektörs strävanden kunna sätta avgörande spår i statistiken.¹

Med dessa reservationer återges i det följande i *tab. 9* de under åren 1921—1942 gjorda motboksindragningarna på grund av överlåtelse av tilldelning. Såsom underlag för den följande framställningen lämnas i tabellen tillika uppgifter om inköpsrätt, faktiska inköp, ej uttagna kvantiteter och uttagsfrekvens, allt i genomsnitt per motbok för de olika åren.

Smärre skiftningar i antalet indragna motböcker från ett år till ett annat torde man av skäl, som i det föregående angivits, icke böra fästa avseende vid. Om man eljest icke vågar draga några slutsatser av siffrorna å dessa motboksindragningar, kan man dock för senare delen av perioden konstatera en tendens, som icke rimligen kan antagas bero på tillfälligheter. Motboksindragningarna på grund av överlåtelse ha sålunda nästan tredubblats från år 1938 till år 1941, därvid ökningen var särskilt stark sistnämnda år, från 793 till 1 202 fall. Ökningen varierade påfallande mellan olika systembolag, men tendensen till ökning förelåg hos flertalet. För år 1942 gick antalet däremot ned något, men låg fortfarande på en avsevärt högre nivå än år 1940. Under 1920-talet varierade antalet indragningar ungefär mellan 600 och 1 000 utan att visa någon påtaglig överensstämmelse med uttagsfrekvensen. Stegringen under kristiden har infallit under år, då uttagsfrekvensen å motböckerna till följd av skattehöjningen på spriten fr. o. m. november 1939 varit väsentligt lägre än under förkrigsåren. Medan motboksägarna före skattehöjningen år 1938 uttogo i genomsnitt 87 procent av vad de hade rätt att köpa, sjönko deras uttag år 1940 ned till 67 procent. Åren 1941 och 1942 utvisade visserligen stigande siffror för uttagsfrekvensen, 69 och 79 procent, men stegringen betingades icke av att medelinköpen per motbok ökat — motsatsen var fallet — utan av den nedskärning av tilldelningsrätten, som vidtogs från och med oktober 1941. Grafiskt belysas förändringarna sedan början av 1920-talet i fråga om inköpskapacitet och medelinköp av spritdrycker å *diagram 7*. Tillika har å diagrammet inlagts kurvor över förändringarna i de icke uttagna kvantiteterna på motböckerna och i priset å spritdrycker. Den huvudsakliga överensstämmelsen mellan sistnämnda förändringar till och med år 1940 antyda prisets starka inverkan på konsumtionsutvecklingen. Beträffande den långsamma nedgången i inköpskapaciteten från år 1923 och fram till år 1941, då krisrestriktionerna föranledde ett kraftigare fall, bör påpekas, att siffrorna innebära, att antalet personer med liten inköpsrätt ökat mera än antalet personer med stor inköpsrätt. Denna förskjutning återspeglar till en del ökningen av de kvinnliga motboksägarna.

¹ Av tillhoppa 1 202 dylika indragningar år 1941 föllo exempelvis 489 stycken på Halmstadsbolaget med dess ca 45 000 motböcker men endast 53 stycken på Stockholmsbolaget med dess ca 285 000 motböcker.

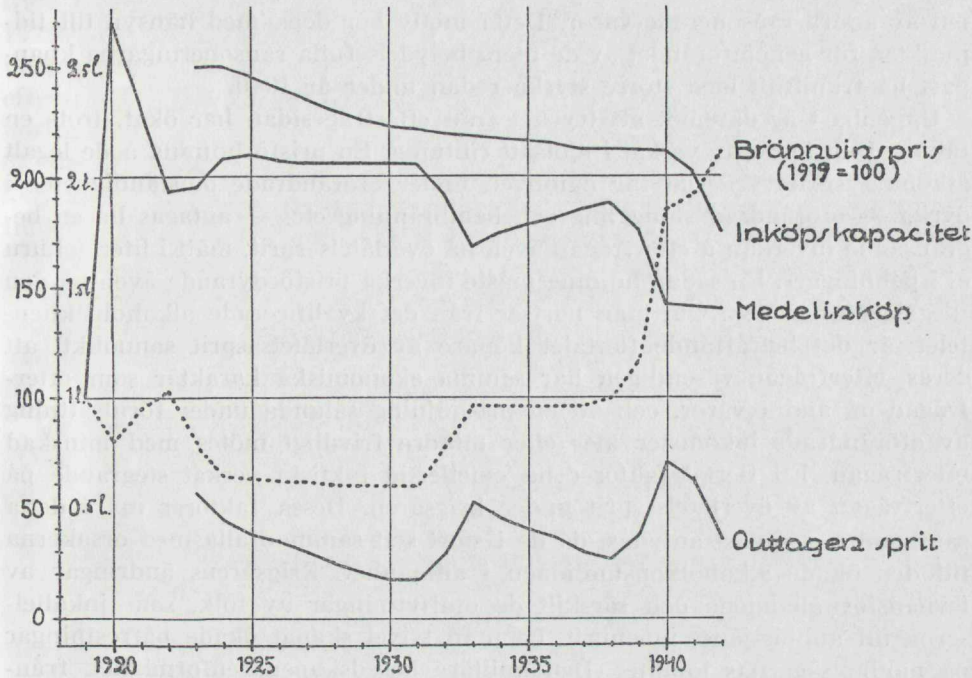
Tab. 9. Antalet på grund av överlåtelse av inköpsrätt indragna motböcker samt inköpsförhållandena för samtliga motböcker under åren 1919—1942.

Å r	Antal in- dragna mot- böcker på grund av överlåtelse	Inköps- kapacitet, liter/mån.	Medelinköp liter/mån.	Ej uttagen sprit liter/mån.	Uttags- frekvens, %
1919	.	.	0·99	.	.
1920	.	.	2·67	.	.
1921	831	.	2·29	.	.
1922	901	.	1·91	.	.
1923	615	2·50	1·93	0·57	77
1924	676	2·50	2·06	0·44	82
1925	890	2·46	2·08	0·38	85
1926	1 027	2·41	2·06	0·35	86
1927	890	2·35	2·05	0·30	87
1928	664	2·30	2·05	0·25	89
1929	640	2·26	2·05	0·21	90
1930	479	2·23	2·05	0·18	92
1931	524	2·22	2·04	0·18	92
1932	657	2·19	1·90	0·29	87
1933	528	2·18	1·66	0·52	76
1934	550	2·17	1·72	0·45	79
1935	473	2·16	1·76	0·40	82
1936	491	2·15	1·79	0·36	84
1937	463	2·13	1·83	0·30	86
1938	443	2·13	1·86	0·27	87
1939	601	2·12	1·74	0·38	82
1940	793	2·11	1·41	0·70	67
1941	1 202	¹ 2·02	1·40	0·62	69
1942	1 088	1·75	1·39	0·36	79

¹ Från och med fjärde kvartalet 1941 har räknats med de genom krisrestriktionerna sänkta tilldelningarna.

De i tabellen angivna siffrorna å icke uttagen mängd sprit per motbok kunna sägas utgöra ett mått på den teoretiskt möjliga ytterligare omfattningen av motboksöverlåtelse. Om man utgår ifrån att motboksöverlåtelse faktiskt ha stigit i ungefär samma takt, som de av sådan anledning gjorda motboksindragningarna antyda, ligger det nära till hands att förklara denna stegring med att förekomsten av icke uttagna liter på motböckerna *i och för sig* medför ökade överlåtelse. Siffrorna för åren 1923, 1933 och 1934, då uttagsfrekvensen också väsentligt nedbragts, bland annat till följd av skatthöjningar, stödjade dock icke detta antagande. Antalet av denna anledning indragna motböcker har dessa år legat vid 500 à 600 stycken, medan uttagsfrekvensen varit 76 à 79 procent. Det högsta antalet sådana motboksindragningar före år 1941 förelåg år 1926, över 1 000 stycken, vid en uttagsfrekvens av 86 procent. Erfarenheterna från dessa år giva sålunda vid handen — om man får utgå från siffrorna över motboksindragningarna såsom

Diagram 7. Inköskapacitet, medelinköp och icke uttagen sprit per motbok (i liter per månad) samt priserna å utminuterat renat 40% brännvin under åren 1919—1942.

mått på antalet överlåtelser — att låg uttagsfrekvens icke under alla förhållanden medför ökade överlåtelser. Givetvis är *en* av förutsättningarna för uppkomsten av överlåtelser, att motboksägarnas konsumtion av ena eller andra anledningen understiger deras inköpsrätt, men om en ökning faktiskt kommer till stånd, beror tydligen på andra faktorer.

De faktorer, som avgöra om överlåtelse kommer till stånd inom marginalen mellan motboksägarnas inköpsrätt och egna konsumtionsbehov torde vara väsentligen av två slag, motboksägarnas förmåga och villighet att överlåta spritdrycker och graden av efterfrågan på överlåtelsesprit.

Vad först beträffar förmågan och villigheten att överlåta, så är styrkan och skiftningarna i dessa under olika tider givetvis svåra att bedöma. Man får väl utgå från att i flertalet fall initiativet till överlåtelser utgår från den, som vill köpa och icke från motboksägaren. Det torde dock förekomma att en del motboksägare i små omständigheter utnyttja motboken i förvärvssyfte. Man kan ej heller bortse från att prisförhöjning å utminuterade spritdrycker medför, att ett ökat antal personer avstår från att för egen räkning utnyttja sin inköpsrätt och att detta kan leda till ökad villighet att överlåta spritdrycker. Uppenbarligen påverkas villigheten att överlåta av den betalning, motboksägaren kan erhålla vid överlåtelsen. Man torde ha anledning antaga, att i den mån denna betalning ökas detta beror på en stegring av efterfrågan. Förändringarna i efterfrågan behandlas i det följande. Ett nytt

motiv för motboksägarna till överlåtelse har ock under kriget gjort sig gällande, nämligen det värde, som spriten har såsom bytesmedel för åtkomsten av andra ransonerade varor. Detta motiv bör dock med hänsyn till tidpunkten för genomförandet av de mera betydelsefulla ransoningarna knappast ha framträtt med större styrka redan under år 1940.

Uppenbart är däremot att trycket från efterfrågesidan har ökat, trots en faktor, som torde ha verkat i motsatt riktning. En prishöjning å de legalt åtkomna spritdryckerna får nämligen under oförändrade omständigheter i övrigt — oförändrad smuggling och hembränning etc. — antagas ha en begränsande inverkan å efterfrågan även på överlåtelsesprit, mätt i liter (ehuru ej i penningar). En sådan höjning måste inverka prishöjande även på den illegala marknaden. Om man bortser från det kvalificerade alkoholistklientelet, är det beträffande flertalet köpare av överlåtelsesprit sannolikt, att deras efterfrågan väsentligen har samma ekonomiska karaktär som efterfrågan på andra varor, och att en prishöjning sålunda under förutsättning av oförändrade inkomster mer eller mindre frivilligt mötes med minskad efterfrågan. Ett flertal faktorer ha emellertid faktiskt verkat stegrande på efterfrågan av överlåtelsesprit under krigsåren. Dessa faktorer må i detta sammanhang endast antydast, då de i stort sett sammanfalla med orsakerna till den ökade alkoholkonsumtionen i allmänhet. Krigsårens ändringar av levnadsförhållandena och särskilt de omflyttningar av folk, som inkallades till militärtjänst inneburit, ha utan tvivel skapat ökade påfrestningar på motboksägarnas lojalitet. Den militära beredskapens enformighet, frånvaron av familjeliv och bristen på fritidslokaler torde ha ökat benägenheten för spritkonsumtion hos de inkallade. Hemmafrontens förståelse för de inkallades behov även i detta avseende torde på sina håll ha medfört att motböcker eller spritdrycker i betydande omfattning tillhandahållits åt inkallade. Överlåtelseserna mellan inkallade inbördes lära vidare ha blivit en relativt vanlig företeelse, och motböckerna vid en del förläggningar lära sålunda i viss utsträckning ha stått till gemensam disposition.

En annan omständighet — sannolikt den viktigaste faktorn på efterfrågesidan i nuvarande läge — är den ökade tillgång på penningar och de minskade möjligheter att i övrigt använda dessa, som krigsåren medfört för en del människor, särskilt för folk utan försörjningsbörd. Bristen på arbetskraft och de goda konjunkturerna inom näringslivet ha berett ungdomen och även den sekunda arbetskraften långt större inkomstmöjligheter än de tidigare kunnat räkna med.

Efter den 1 oktober 1941 får man vidare utgå från att efterfrågan på överlåtelsesprit kan ha ökat från motboksägarnas sida på grund av krisrestriktionerna. En sålunda eftersträvd kompensation för nedskärningen i tilldelningarna kan dock icke gärna vara en orsak till den aktuella ökningen av fylleriet. Detsamma gäller i fråga om den ökning av efterfrågan på överlåtelsesprit, som föranletts av tillbakagången inom smuglingen och hembränningen.

Dessa omständigheter tillsammanantagna representera en påtaglig skillnad från läget efter skärpningarna av skatterna å spritdryckerna i början av 1920- och 1930-talen. Dessa skatteskrpningar tillkommo under depressionsperioder, då man kan utgå ifrån att även bristen på köpkraft bidrog att hålla efterfrågan på överlåtelsesprit nere. Den efter dessa kriser följande, mera normala konjunkturuppgången, som medförde både bättre sysselsättning och ökade löner för arbetarna, synes, såvitt framgår av statistiken över motböcker, som indragits på grund av överlåtelse av inköpsrätt, icke heller ha lett till en ökning av överlåtelserna.

Det är uppenbart att krislägets säregna omständigheter spelat den helt dominerande rollen vid den ökning av överlåtelserna, som ägt rum under krigsåren. Möjligheten att prishöjningarna å spritdrycker verkat i samma riktning kan ej med säkerhet uteslutas, men det förefaller icke sannolikt, att den spelat någon nämnvärd roll.

Det finns dock anledning att understryka, att trots dessa speciella krisomständigheter fördämningarna för de »lediga» litrarna ingalunda kunna sägas ha brustit. Inköpsrätten på motböckerna överstiger fortfarande, trots nedskärningen av tilldelningarna, avsevärt de faktiska uttagen. Under år 1942 var uttagsfrekvensen som nämnts 79 procent, vilket betyder att motboksägarna utöver de inköpta 25·8 miljonerna liter spritdrycker hade rätt att taga ut icke mindre än omkring 7 miljoner liter. Mätt i liter var skillnaden mellan inköpsrätt och medelinköp ungefär lika stor som motsvarande skillnad år 1936. Oaktat krisomständigheterna med stigande penningtillgång har sålunda lojaliteten, stödd av prishöjningens restriktiva tryck på de motbokslösas efterfrågan, räckt att lämna lika mycket sprit kvar på motböckerna som under mera normala tider. Även i slutet av september 1943 var läget praktiskt taget detsamma. Uttagsfrekvensen låg vid 81 procent, vilket innebär att motboksägarna i genomsnitt hade haft rätt att köpa omkring en fjärdedel mer spritdrycker än de faktiskt köpte ut.

Hos vilka grupper av motboksägare överskottslitrarna finnas, skulle ur olika synpunkter vara av stort intresse att veta, icke minst för ett bedömande av riskerna för motboksöverlåtelser. Några uppgifter härom kunna av kostnadsskäl icke lämnas i den officiella, löpande statistiken.

Vid två av utredningen verkställda specialundersökningar har material införskaffats, som belyser i vilken utsträckning inköpsrätten inom olika tilldelningsgrupper utnyttjats. Den ena undersökningen avser förhållandena under åren 1938 och 1942 för omkring 3 500 män i åldern över 21 år i Stockholm och grundar sig på uppgiftsmaterial från aktiebolaget Stockholmssystemets centralregister. Den andra undersökningen avser inköpsförhållandena i Uppsala under första halvåret 1943. Resultaten av Stockholmsundersökningen redovisas i *bilaga 5*. Här må endast summariskt angivas några huvudsiffror beträffande motboksuttagen för envar av de stora tilldelningsgrupperna, en, två, tre och — under år 1938 — fyra liter för månad, samt övriga grupper tillsammanantagna.

En översikt över förhållandet mellan de motböcker, där tilldelningsrätten

till fullo utnyttjats (inklusive sådana, som genom extratilldelning fått sammanlagt mer än sin ordinära tilldelning), och antalet motböcker med icke fullt utnyttjad tilldelningsrätt inom olika grupper enligt *Stockholmsundersökningen* lämnas i tab. 10.

Tab. 10. Fördelningen av motböcker i olika tilldelningsgrupper efter utnyttjandet av inköpsrätten åren 1938 och 1942 enligt Stockholmsundersökningen.

Tilldelning per månad	Totala antalet motböcker		Motböcker med exakt uttag av tilldelningen		Motböcker med extra tilldelning		Summa fullt utnyttjade motböcker		Icke fullt utnyttjade motböcker		»Infrusen» kvantitet per icke fullt utnyttjad motbok, liter per år	
	1938	1942	1938	1942	1938	1942	1938	1942	1938	1942	1938	1942
	I procent av samtliga inom resp. grupper											
4 liter (= 3 liter år 1942)	945	1 099	48·2	44·9	13·4	15·2	61·6	60·1	38·4	39·9	11·9	8·3
3 liter (= 2 liter år 1942)	360	364	48·4	52·5	14·7	7·1	63·1	59·6	36·9	40·4	6·0	4·6
2 liter	433	588	46·2	47·5	19·4	7·8	65·6	55·3	34·4	44·7	6·3	6·4
1 liter	334	526	54·2	53·2	21·6	10·5	75·8	63·7	24·2	36·3	4·3	2·2
Övriga	143	60	46·8	28·3	21·0	8·3	67·8	36·7	32·2	63·3	3·1	3·5
Samtliga	2 215	2 637	48·6	47·8	16·5	11·3	65·2	59·1	34·8	40·9	8·5	6·1

Den andel av samtliga motböcker inom fyralitersgruppen, där tilldelningsrätten till fullo utnyttjats, har sålunda enligt detta material nedgått mellan åren 1938 och 1942, från 61·6 till 60·1 procent, trots att den faktiskt medgivna tilldelningen genom krisrestriktionerna nedskurits till tre liter. En liknande mindre nedgång, från 63·1 till 59·6 procent, har inträffat inom den förutvarande trelitersgruppen. För övriga grupper, som icke drabbats av krisrestriktionernas generella nedskärning, har andelen fullt utnyttjade motböcker sjunkit ännu kraftigare, för tvålitersgruppen från 65·6 till 55·3 procent, för enlitersgruppen från 75·8 till 63·7 procent och för restgruppen »övriga» (med merendels en tilldelning understigande en liter i månaden) från 67·8 till 36·7 procent av samtliga motböcker inom respektive grupper. I motsvarande mån har givetvis antalet motböcker med icke fullt utnyttjad inköpsrätt ökat. I genomsnitt för samtliga grupper utgjorde motböckerna med »infrusen» sprit 40·9 procent av samtliga år 1942 mot 34·8 procent år 1938. Denna ökning har emellertid varit samtidig med en nedgång i den »infrusna» kvantiteten per dylik motbok i de olika grupperna utom restgruppen »övriga», vilken i viss utsträckning torde bestå av personer, som icke själva använda spritdrycker men vilja ha möjligheten till uttag. Minskningen av den »infrusna» kvantiteten inom fyralitersgruppen från 11·9 till 8·3 liter och inom trelitersgruppen från 6·0 till 4·6 synes vara anmärkningsvärt liten med hänsyn till den generella nedskärningen av tilldelningarna. Om man bortser från denna beskärning av inköpskapaciteten, kan man i stället konstatera en ökning av »infrusna» kvantiteterna till 20·3 liter i fyralitersgruppen och till

16·6 liter i trelitersgruppen. Inom den egentliga tvålitersgruppen — d. v. s. motboksägare, som ej fått sin tilldelning sänkt — är den »infrusna» kvantiteten endast obetydligt minskad, samtidigt som antalet dylika motböcker ökat betydligt. Inom enlitersgruppen har däremot en minskning av den ej uttagna kvantiteten med närmare 50 procent inträffat, från 4·3 till 2·2 liter per icke fullt utnyttjad motbok, och denna minskning har varit så stor, att den icke uppvägs av ökningen i antalet dylika motböcker inom gruppen. I realiteten föreligger sålunda enligt denna undersökning endast inom enlitersgruppen en totalt sett minskad kvantitet ej uttagna spritdrycker.

Det antal motböcker, på vilka inga uttag alls förekommit, utgjorde år 1938 sammanlagt 28 stycken och år 1942 sammanlagt 36 stycken. I procent av antalet motböcker inom fyra-, tre-, två- och enlitersgrupperna utgjorde dessa motböcker år 1938 endast 1·0, 0·3, 1·6 och 2·9 procent och år 1942 respektive 0·9, 0·6, 2·4 och 1·5 procent.

Enligt *Uppsalaundersökningen*, som avser samtliga motboksägare i Uppsala stad, har första halvåret 1943 utvisat följande uttagsförhållanden på männens motböcker inom olika tilldelningsgrupper, vilka angivits efter den under nämnda tid gällande faktiska tilldelningen.

Faktisk tilldelning per månad	Totala antalet motböcker	Fullt utnyttjade motböcker	Icke fullt utnyttjade motböcker		»Infrusen» kvantitet per icke fullt utnyttjad motbok, liter för år
			samtliga	därav utan några uttag alls	
3 liter	2 150	52·7	47·3	2·5	12·5
2 liter	4 001	57·0	43·0	2·5	7·3
1 liter	2 030	51·5	48·5	6·3	5·0
Övriga	601	47·4	52·6	12·6	2·4
Samtliga	8 782	54·1	45·9	4·1	7·9

Den andel av motböckerna, där tilldelningsrätten till fullt utnyttjats, var under detta halvår 54·1 procent. Motsvarande siffra enligt Stockholmsundersökningen var något högre, 59·1 procent. Skillnaden är inte av sådan storlek, att man kan draga någon slutsats därav. Den kan bero på den olika fördelningen av motböckerna för de båda materialen. Inom de olika tilldelningsgrupperna voro de fullt utnyttjade motböckerna i Uppsala relativt talrikast inom tvålitersgruppen, 57·0 procent, medan trelitersgruppen hade 52·7 procent fullt utnyttjade motböcker och enlitersgruppen 51·5 procent. Om man för Stockholm slår ihop den egentliga tvålitersgruppen och den förutvarande trelitersgruppen, erhåller man ungefär samma procentsiffra fullt utnyttjade motböcker för tvålitersgruppen, men både enliters- och trelitersböckerna utnyttjades till fullt i betydligt större utsträckning enligt Stockholmsmaterialet, 63·7 och 60·0 procent. För restgruppen »övriga» låg Uppsalasiffran högre.

Den procentuella andelen motböcker med »infrusna» spritdrycker var sålunda i flertalet grupper större i Uppsala än enligt Stockholmsundersökning-

en. De »infrusna» kvantiteterna per dylik motbok voro dessutom merendels betydligt större, 12·5 liter mot 8·3 i trelitersgruppen, 7·3 liter mot 5·7 i tvålitersgruppen och 5·0 mot 2·2 i enlitersgruppen, men i restgruppen »övriga» endast 2·4 liter mot 3·5. Det är möjligt, att de för Uppsala med ledning av halvårsuttagen beräknade årssiffrorna framstå såsom alltför gynnsamma, eftersom uttagsfrekvensen torde vara något högre under andra halvåret. Även andelen av motböcker, på vilka ej några uttag gjorts under första halvåret, var genomgående högre för Uppsala, 2·5, 2·5, 6·3 och 12·6 procent inom tre-, två- och enlitersgrupperna samt restgruppen »övriga». Beträffande dessa procenttal gäller även reservationen mot halvårssiffrans representativitet.

Huru de icke uttagna spritkvantiteterna enligt Stockholmsundersökningen fördelade sig åren 1938 och 1942 på de icke fullt utnyttjade motböckerna framgår av följande tabell.

Tilldelning per månad	Antal icke fullt utnytt- jade mot- böcker	Däruv ha nedan angivna kvantiteter (liter per år) kvarlämnats icke uttagna å följande procent av motböckerna											
		0— 0·50	0·51— 1·00	1·01— 2·00	2·01— 3·00	3·01— 6·00	6·01— 9·00	9·01— 12·00	12·01— 18·00	18·01— 24·00	24·01— 36·00	36·01— 48·00	
4 liter	1938	363	12·4	8·0	10·5	6·6	14·9	7·7	3·6	10·7	6·1	11·3	8·2
	1942 (=31.)	439	19·8	6·2	7·7	6·6	14·8	9·6	6·4	9·3	6·4	13·2	—
3 liter	1938	133	18·0	11·3	17·3	6·8	12·0	8·3	9·8	8·3	6·0	2·2	—
	1942 (=21.)	147	20·4	9·5	19·7	9·5	17·0	8·9	5·5	2·7	6·8	—	—
2 liter	1938	149	15·4	12·8	17·4	10·1	12·1	3·4	8·7	8·7	11·4	—	—
	1942	263	17·1	9·5	13·3	6·8	16·0	9·9	7·6	8·8	11·0	—	—
1 liter	1938	81	9·9	12·3	17·3	11·1	23·5	14·8	11·1	—	—	—	—
	1942	191	13·6	17·8	16·2	13·1	18·9	9·9	10·5	—	—	—	—
Övriga	1938	46	10·9	19·6	26·1	6·5	17·4	13·0	4·3	2·2	—	—	—
	1940	38	2·6	13·2	10·8	13·2	47·4	7·9	2·6	2·6	—	—	—
Summa	1938	772	13·6	10·6	14·6	7·8	14·9	8·0	6·5	8·3	6·1	5·7	3·9
	1942	1078	17·5	9·7	12·3	8·5	17·3	9·6	7·1	6·4	6·2	5·4	—

Procentsiffrorna för samtliga tilldelningsgrupper belysa närmare den förut berörda förskjutningen mot genomsnittligt mindre restkvantiteter. Såsom av tabellen framgår utgjorde motböckerna med högst $\frac{1}{2}$ liter icke uttagna spritdrycker år 1942 den största gruppen, 17·5 procent av samtliga med »infruset». I tät följd därefter kom gruppen motböcker med 3—6 liter icke uttagna, vilken utgjorde 17·3 procent av samtliga. Motsvarande grupper år 1938 stannade vid 13·6 och 14·9 procent, därvid den sistnämnda var den största gruppen under sagda år. Minskningen mellan åren 1938 och 1942 av andelen motböcker med mera betydande kvantiteter inestående var dock, trots krisrestriktionernas nedskärning, relativt ringa. En kvantitet av mer än 6 liter inestående fanns år 1938 på 38·5 procent och år 1942 på 34·7 procent av samtliga icke fullt utnyttjade motböcker. I övrigt

synes icke finnas anledning att i detta sammanhang närmare kommentera ifrågavarande siffror.

Den spridning, som överskottslitrarna enligt dessa undersökningar ha inom olika tilldelningsgrupper, utgör ett ytterligare belägg för att trots de faktorer, som varit ägnade att öka överlåtelseerna, fördämningarna för de »lediga» litrarna icke helt ha brustit.

Frågan huru spritinköpen förändrats inom olika inkomstklasser under trycket av skattehöjningarna kan icke närmare belysas på grundval av det material, som utredningen insamlat. I någon mån kan detta problem klarläggas genom sammanställning av resultaten från två för finansdepartementets skattetrycksutredningar verkställda undersökningar rörande utminuteringsförhållandena inom olika områden avseende dels år 1934, dels år 1942. Båda dessa undersökningar, som utförts inom kontrollstyrelsens statistiska avdelning, ha verkställts efter i huvudsak samma metoder. Antalet i 1942 års undersökning medtagna motboks innehavare var dock mera begränsat, 6 229 stycken mot 27 149 år 1934. Undersökningsresultaten belysa även stegringen av utgifterna för inköp av spritdrycker i olika inkomstklasser under ifrågavarande period.

Förändringarna av medelinköpen (i liter per motboks innehavare) inom vissa större områden för några inkomsttagargrupper, nämligen personer med en taxerad inkomst av högst 600 kronor eller utan uppgiven inkomst, personer med 600—4 490 kronors taxerad inkomst och personer med taxerad inkomst av 4 500 kronor eller däröver, framgår av följande sammanställning:

Motboksägare bosatta i	—600 kr.			600—4 490 kr.			4 500 kr. -		
	1934	1942	Nedgång	1934	1942	Nedgång	1934	1942	Nedgång
	liter		%	liter		%	liter		%
Stockholm									
därav: Östermalm	14·5	10·8	26	23·4	17·7	24	32·5	23·5	28
Södermalm	18·1	17·3	4	29·1	23·0	21	38·1	28·8	24
Göteborg	17·7	8·5	52	27·7	18·8	32	36·2	28·9	20
Samtliga städer	18·0	12·1	33	27·6	19·9	28	36·1	26·4	27
Samtliga förorter o. d.	21·8	13·5	38	26·4	20·6	22	30·2	22·9	24
Samtliga egentliga landsbygdsområden	16·5	12·4	25	21·5	16·3	24	32·6	23·0	29
Samtliga områden	17·3	12·4	28	25·3	18·6	26	34·6	25·2	27

Medeluttagen ha båda åren, såsom av tabellen framgår, utan undantag för de angivna områdesgrupperna varit större vid högre inkomster än vid lägre. Mellan år 1934 och år 1942 ha medeluttagen inom alla områdena tillsammans minskat betydligt för alla grupperna, nämligen med 28 procent för den lägsta inkomstgruppen, 26 procent för mellangruppen och 27 procent för den högsta inkomstgruppen. Lägsta gruppen har emellertid icke genom-

gående i alla områden visat den största nedgången. För Södermalm, där nedgången för den lägsta inkomstklassen var helt obetydlig, 4 procent, var den mindre än för de båda andra grupperna, vilkas inköp sjunkit med 21 och 24 procent. För ett par av områdena har nedgången varit minst för inkomstklassen 600—4 490 kronor. Så har varit fallet för förorter o. dyl. samt egentliga landsbygdsområden. I Göteborgs stad har den procentuella nedgången på ett markerat sätt avtagit med inkomsten. Uppgifterna måste anses vara av betydande intresse även om med hänsyn såväl till begränsningen i materialet år 1942 som till de inkomst- och penningvärdeförskjutningar, som inträffat mellan åren 1934 och 1942, några säkra generella slutsatser icke kunna dragas av dessa siffror.

Förändringarna i konsumenternas *utgifter för spritdryckerna* mellan angivna år framgå av följande sammanställning, som belyser den ekonomiska belastning ifrågavarande konsumtion inneburit för angivna inkomstgrupper under åren 1934 och 1942. Det bör dock strykas under att inkomstförhållandena för gruppen med taxerad inkomst av mindre än 600 kronor äro relativt osäkra.

Motboksägare bosatta i	—600 kr.			600—4 490 kr.			4 500 kr.—		
	1934	1942	Uppgång	1934	1942	Uppgång	1934	1942	Uppgång
	kronor		%	kronor		%	kronor		%
Stockholm									
därav: Östermalm	78	124	59	122	187	53	217	278	28
Södermalm	87	177	103	138	233	69	200	298	49
Göteborg	87	88	1	133	190	43	220	328	49
Samtliga städer	90	129	43	135	203	50	224	299	33
Samtliga förorter o. d.	106	136	28	126	206	63	194	263	36
Samtliga egentliga landsbygdsområden	77	124	61	102	165	62	188	250	33
Samtliga områden	82	128	56	123	188	53	215	284	32

Stegringen i kostnaderna för spritdrycksinköpen har sålunda för alla områdena tillsammans räknade utgjort 56 procent för gruppen under 600 kronors inkomst, 53 procent för mellangruppen och 32 procent för inkomstgruppen med mer än 4 500 kronors inkomst. Att den relativa stegringen varit mer än en halv gång till så stor i den lägsta gruppen — där man till stor del icke har någon uppgiven inkomst — som i den högre gruppen är till en del betingat av att prishöjningarna genom skatteskärpningarna varit procentuellt högst för det billiga brännvinet. De inköpta kvantiteterna ha, såsom en jämförelse med tabellen över förändringarna i inköpens volym ger vid handen, icke begränsats mera inom den högre inkomstgruppen än inom den lägre utan har man där i stället begränsat utgiftsstegringen genom att i viss utsträckning övergå till billigare varuslag.¹ För de olika områdena växlar ök-

¹ Under år 1943 har, som i kapitel 2 berörts, för hela konsumentstocken inträtt en av speciella omständigheter betingad, kraftig förskjutning i motsatt riktning.

ningen i kostnaderna betydligt. I de egentliga landsbygdsområdena ha utgifterna för inköpen inom de båda lägre inkomstgrupperna visat stegringar på 61 och 62 procent, medan motsvarande siffror för städerna utgjort 43 och 50 procent. I vad mån dessa skillnader återspegla olikheter i inkomstutvecklingen är svårt att bedöma.

En anmärkningsvärt hög utgiftsstegring, som kan vara av intresse ur andra synpunkter, föreligger för den lägsta gruppen på Södermalm. Dess utgifter för spritinköp ha mer än fördubblats. Det framstår såsom egendomligt, att denna grupp personer med mindre än 600 kronors taxerad inkomst och till äventyrs utan uppgiven inkomst kunnat höja sina utgifter för spritdrycker från 87 kronor år 1934 till 177 kronor år 1942. Karaktären av inköpen framstår såsom även delvis misstänkt, då en närmare undersökning visar, att medelkostnaden per liter i denna grupp, 10·25 kronor, var högre än medelkostnaden per liter för övriga inkomstgrupper upp till och med klassen 4 500—6 740 kronor. Skillnaden i medelkostnad för liter var dock icke högre än 16 öre i förhållande till någon av dessa inkomstklasser. På sina håll var skillnaden större än på Södermalm. Den lägsta inkomstgruppen har ofta i städerna köpt betydligt dyrare sprit än exempelvis inkomstklassen 2 000—2 990 kronor. På Östermalm var medelpriset för liter 11·47 kronor för den förra gruppen mot 10·55 kronor för den senare, i Malmö 11·11 kronor mot 9·98 och i Karlstad 12·03 kronor mot 10·34. Den genomsnittliga medelkostnaden per liter visade för samtliga städerna en skillnad mellan den lägsta inkomstgruppen och inkomstklassen 2 000—2 990 kronor på över 50 öre, 10·72 kronor mot 10·17.

Icke endast det högre medelpriset per liter för den inkomstgrupp, vilken enligt taxeringarna har det sämst ställt i ekonomiskt avseende, utan även den absoluta storleken av de belopp, vartill de sammanlagda årliga spritinköpen för gruppen belöpt, förtjäna i detta sammanhang att uppmärksammas. För samtliga områden låg genomsnittet för gruppen år 1942 vid 128 kronor. För att taga några exempel må nämnas, att samma års spritinköp i denna lägsta inkomstgrupp för Södermalm uppgingo till 177 kronor, i Malmö 141 kronor, i Borås 169 och i Sundsvall 181 kronor. Medelliterprisen och de belopp, vartill gruppens inköp uppgått, giva stöd åt misstanken, att dess motboksuttag till en betydande del icke avsett egen konsumtion. Oavsett om de angivna siffrorna kunna anses representativa eller icke, äro de i och för sig obestridliga såsom faktiska medeltal för en grupp icke avsiktligt valda motboksnehavare och tillräckliga för att allvarligt indicera behovet av en översyn av systembolagens eftergranskande verksamhet. Siffrorna synas antyda, att en av de luckor, genom vilka motboksspriten runnit ut till icke avsedda konsumenter, skulle vara att finna inom denna grupp.

Vad angår motboksöverlåtelseernas betydelse för den nu aktuella stegringen av fylleriet, torde förhållandena växla mellan olika orter. Av uttalanden från lokala myndigheter att döma synes överlåtelsespriten under senare tid ha kommit att spela en mera framträdande roll än tidigare på landsbyg-

den, särskilt bland ungdomen. Klagomålen ha däremot i mindre grad kommit från storstäderna. Krisrestriktionerna ha sannolikt där haft en viss verkan på den illegala marknaden. I vad mån dessa uttalanden äro grundade på omfattande iakttagelser och kunna ange utvecklingstendensen är givetvis svårt att bedöma. I somliga fall kunna de bero på att man fått upp ögonen för överlåtelseerna genom den tidigare centrala diskussionen i frågan. Några säkra statistiska hållpunkter för en bedömning av de överlåtna rusdryckernas aktuella betydelse som berusningskälla föreligga icke. Enligt utredningens mening härrör dock en icke ringa del av fylleriförseelserna från överlåten motbokssprit.

Motboksägarnas fylleriförseelser. Utöver den belysning, som i början av detta kapitel lämnats rörande fördelningen av totalantalet fylleriförseelser på motboksägare och andra, må ytterligare någon uppmärksamhet ägnas åt fyllerifrekvensen hos motboksägarna och olika grupper bland dessa i förhållande till den icke motboksägande delen av befolkningen.

En helt rättvisande jämförelse av fyllerifrekvensen hos motboksägarna och hos den övriga delen av befolkningen i motsvarande åldersklasser är svår att göra. Om man emellertid bortser från inverkan av den rätt obetydliga gruppen motboksägare under 25 år, som under krigsåren uppgått till omkring 2 procent av samtliga, kan man begränsa jämförelsen till att avse motboksägargruppens fylleriförseelser och fylleriförseelser av övriga personer över 25 år. I det följande har en dylik jämförelse av fyllerifrekvensen i dessa båda grupper gjorts för krigsåren och perioden 1934/38.

År	Fylleriförseelser av motboksägare			Fylleriförseelser av den övriga befolkningen över 25 år		
	Antal	Fyllerifrekvens i ‰ av antalet motboksägare	Förändringar i fyllerifrekvens (1934/38 = 100)	Antal	Fyllerifrekvens i ‰ av den övriga befolkningen	Förändringar i fyllerifrekvens (1934/38 = 100)
<i>Förseelser enligt domstolsstatistiken.</i>						
1934/38 (i genomsnitt) ..	7 180	5.4	100	16 264	6.6	100
1939.....	9 668	6.4	119	14 617	5.9	89
1940.....	9 397	6.2	115	14 675	5.9	89
1941.....	10 056	6.6	122	14 709	5.8	88
1942.....	12 082	7.8	144	17 474	6.8	103
<i>Samtliga förseelser (inkl. militära disciplinstraff).</i>						
			(1940 = 115)			(1940 = 89)
1940.....	10 724	7.1	115	15 617	6.3	89
1941.....	11 736	7.7	125	15 818	6.2	88
1942.....	13 604	8.8	143	18 724	7.3	103

Om man sålunda vid jämförelsen bortser från ungdomsfylleriet, framstå förändringarna för motboksägargruppen såsom ännu mer ogynnsamma i

förhållande till den övriga befolkningen än vid de förut gjorda sammanställningarna. Från förkrigsperioden 1934/38 till år 1942 har fyllerifrekvensen bland motboksägarna stigit från 5·4 promille till 7·8, eller med 44 procent, medan frekvensen bland motsvarande åldersgrupper inom den övriga befolkningen under samma tid stigit från 6·6 till 6·8 promille, eller endast 3 procent. Om man vid jämförelsen vill bortse från förkrigstidens förändringar och den vidgning av motboksägarstocken, som den nya rusdrycksförsäljningsförordningen medförde, och i stället håller sig till förändringarna från år 1939 till år 1942, framträder en stegring av fyllerifrekvensen för motboksägarna på 22 procent och för den övriga befolkningen på 15 procent. De relativa förändringarna i fyllerifrekvens efter år 1940 bli ungefär desamma, vare sig de militära förseelserna inräknas eller icke. År 1941 märkes en mindre nedgång i fyllerifrekvensen för den icke motboksägande befolkningsgruppen, vilken kan sammanhänga med krisrestriktionerna. Den i huvudsak av restaurangfylleriet betingade försämringen i nykterhetstillståndet mellan åren 1941 och 1942 synes ha varit praktiskt taget lika stor för motboksägarna som för den andra gruppen.

Att fyllerifrekvensen bland motboksägarna ligger i nivå med fyllerifrekvensen för den andra delen av befolkningen över 25 år — till vilken de icke skötsamma konsumenterna ju i regel hänföras, så snart de begått någon fylleriförseelse — beror främst på att kvinnorna äro förhärskande inom denna senare grupp. Det förhållandet att kvinnorna ingått i jämförelsen kan dock icke ha haft något avgörande inflytande på de förut konstaterade tendenserna under krigsåren.

Huru antalet fylleriförseelser förändrats från förkrigstiden till år 1942 för olika grupper av motboksägare, framgår av tab. 11, som tillika anger den procentuella fördelningen mellan grupperna och fyllerifrekvensen i promille av antalet motboksägare i varje grupp. Tabellen omfattar icke de av militära befälhavare ålagda disciplinstraffen. Grupperingen efter tilldelningsrätten, fyra, tre och två liter samt mindre än två liter i månaden, avser den nominellt medgivna tilldelningen utan hänsyn till de genom krisrestriktionerna i oktober 1941 gjorda generella nedskärningarna. Jämför ock diagram 2 å sid. 17.

Ungefär hälften av motboksägarnas förseelser har under dessa år fallit på den största gruppen, personer med en tilldelning av mindre än två liter, samt mellan en fjärdedel och en tredjedel på tvålitersgruppen. 10 à 12 procent av förseelserna ha fallit på trelitersgruppen och 7 à 8 procent på den högsta tilldelningsgruppen. Såsom man kunde vänta — eftersom tilldelningens storlek varierar med skötsamheten — är fyllerifrekvensen lägst i fyralitersgruppen och högst i gruppen med den minsta tilldelningen, vilket även torde sammanhänga med en åldersskillnad mellan grupperna.

Från förkrigsåren till år 1942 ha frekvenssiffrorna stigit för samtliga grupper men med växlande styrka. Under enstaka år ha emellertid några av grupperna även visat nedgång. Fyllerifrekvensen inom såväl fyraliters- som tvålitersgruppen har stigit för varje år, särskilt starkt från år 1941 till år 1942.

Tab. 11. Fylleriförseelser för olika grupper motboksägare under åren 1939—1942 samt i genomsnitt under perioden 1934/38.

	1934/38 (i genomsn.)	1939	1940	1941	1942	
Motboksägare med en tilldelning av:						
		<i>Absoluta tal.</i>				
Fyra liter	610	711	776	809	1 015	
Tre »	842	1 141	1 183	1 266	1 177	
Två »	2 282	2 886	3 002	3 069	3 580	
Under två liter.....	3 446	4 980	4 436	4 912	6 310	
Summa förseelser av motboksägare	7 180	9 668	9 397	10 056	12 082	
D:o i procent av samtliga förseelser		30·5	29·5	30·4	31·3	
		<i>I procent av samtliga motboksägares förseelser.</i>				
Fyra liter	8·5	7·3	8·3	8·0	8·4	
Tre »	11·7	11·8	12·6	12·6	9·8	
Två »	31·8	29·9	31·9	30·5	29·6	
Under två liter	48·0	51·0	47·2	48·9	52·2	
		<i>Fyllerifrekvens (i ‰ av antalet motboksägare i varje grupp).</i>				
Fyra liter	2·3	2·5	2·8	2·9	3·7	
Tre »	4·5	5·2	5·4	5·8	5·7	
Två »	5·5	6·3	6·5	6·6	7·6	
Under två liter.....	7·2	9·0	8·0	8·8	10·6	
Samtliga motboksägare	5·4	6·4	6·2	6·6	7·8	

För den förstnämnda gruppen är stegringen större än för någon av de övriga, omkring 60 procent från förkrigsåren. Föreliggande statistiska data ge icke möjlighet att belysa, i vad mån inkomstutvecklingen för denna grupp varit speciellt gynnsam. Trelitersgruppen har mellan åren 1941 och 1942 visat en mindre nedgång i fyllerifrekvens och för perioden i dess helhet haft den minsta ökningen. Denna grupp, som i stort sett torde bestå av skötsamma personer, som av inkomstskäl ej ansetts böra erhålla den högsta tilldelningen, kan antagas ha varit relativt känslig för prishöjningarna å spritdrycker och icke heller haft en sådan ekonomisk ställning, att den kompenserat den generella nedskärningen av tilldelningen i oktober 1941 genom ökad spritförtäring på restaurang. För tilldelningsgruppen med mindre än två liter i månaden inträdde år 1940 en markerad relativ nedgång i fylleriet, vilken åtminstone till en del torde vara att återföra till spritprishöjningen på hösten 1939 och de under första krigsåret inträdde försörjningssvårigheterna för vissa arbetargrupper. Till en del kan nedgången också vara skenbar och bero på att ökad andel av denna grupps fylleriförseelser under år 1940 begingos under militärtjänstgöring, varigenom en del av dess fylleri icke kommit till synes i förevarande statistik. Siffermässigt kan förhållandet icke klarläggas, då en säker jämförelse mellan åren 1939 och 1940, omfattande jämväl de

militära disciplinstraffen, icke låter sig göra. Från år 1941 till år 1942 har fyllerifrekvensen emellertid starkt ökat även för denna grupp. Den allmänna konjunkturuppgången och den tilltagande penningrikligheten, vilka dragit med sig ökat restaurangfylleri, ha tydligen i avsevärd utsträckning påverkat även motboksinnnehavare med den lägsta tilldelningen.

Statistiken över motboksägarnas fylleriförseelser bestyrker sålunda i olika avseenden de tendenser under krigsåren, som framgått av andra statistiska data, men ådagalägger därjämte att utvecklingen i nykterhetskänseende för motboksägargruppen varit ogynnsam i förhållande till övriga befolkningsgrupper fränsett ungdomen.

Systembolagens kontrollerande verksamhet. Det har i detta sammanhang ansetts vara av intresse att söka erhålla en uppfattning om i vad mån den av systembolagen utövade individuella kontrollverksamheten under krigsåren bedrivits med oförändrad intensitet.

Med hänsyn till den nedgång av spritdryckskonsumtionen, som följde efter skattehöjningen år 1939, ansågs möjligt att disponera viss systembolagspersonal för andra arbetsuppgifter. Kontrollstyrelsen anmodade sålunda den 11 mars 1940 systembolagen att biträda vederbörande kristidsstyrelser med de uppgifter, som i samband med de beslutade varuregleringarna kunde befinnas påkallade. I cirkulärskrivelse till samtliga systembolag den 24 april 1940 framhöll vidare kontrollstyrelsen angelägenheten av att systembolagen under rådande förhållanden iakttaga största möjliga sparsamhet.

En förfrågan har gjorts hos samtliga systembolag, vilkas personal utfört arbete åt kristidsstyrelser, huruvida och i vilken omfattning enligt deras mening den individuella kontrollen med hänsyn till utminuterings av spritdrycker blivit eftersatt. Tio systembolag med tillsammans 699 609 motböcker ha angivit, att den individuella kontrollen blivit i avsevärd grad eftersatt. Femton bolag med tillsammans 496 407 motböcker ha ansett kontrollarbetet under krigsåren i viss mån eftersatt. Sex systembolag med 220 739 motböcker ha däremot ansett, att kontrollarbetet ej blivit eftersatt. Enligt uppgifter lämnade av kontrollstyrelsen uppgick vidare antalet befattningshavare å systembolagens motboksavdelningar den 16 oktober 1939 till 514, den 1 april 1941 till 394 och den 31 juli 1942 till 417.

Det är uppenbarligen ej möjligt att direkt och siffermässigt bestämma, vilken betydelse denna minskning av personalen vid motboksavdelningarna kan ha haft för den ökning av överlåtelser och fylleriförseelser bland motboksägare, som framträtt under krigsåren. Någon statistisk överensstämmelse mellan personalminskningen för olika bolag och utvecklingen av fyllerisiffrorna för städerna inom respektive områden föreligger icke, då utvecklingen uppenbarligen påverkats av en mångfald faktorer. Man kan därför ej utesluta, att en försämrad kontroll kan ha spelat en roll för krigsårens försämring av nykterhetstillståndet.

Kap. 6. Fylleriförseelserna inom olika yrkesgrupper.

För att klargöra inom vilka befolkningsgrupper, den stegrade fyllerifrekvensen under krigsåren framträtt, har utredningen låtit fullfölja den yrkesgruppering av fylleristerna, som tidigare plägat framläggas i kontrollstyrelsens löpande statistik,¹ men som tidvis av besparings skull icke färdigställts och publicerats. Resultatet av den gjorda bearbetningen, som avser åren 1938—1942, återgives såsom *bilaga 4* till detta betänkande.

Yrkesfördelningen av fylleristerna bygger på av domstolarna lämnade uppgifter i rapporterna till kontrollstyrelsen rörande begångna förseelser. Uppgifterna beträffande yrket kunna vara behäftade med brister av olika slag, och givetvis är denna statistik långt osäkrare än den vid folkräkningarna åstadkomna yrkesstatistiken. Särskilda vanskligheter bereder den många gånger bristfälliga preciseringen i domstolsrapporterna av fylleristernas yrkesställning. Härigenom uppkomma för denna statistik avsevärda restgrupper inom olika näringsgrenar och betydande grupper av relativt obestämt innehåll sådana som »grov- och diversearbetare, månadskarlar» och »arbetare av obestämt slag». Större årliga variationer i omfattningen av dylika grupper göra slutsatserna på grundval av denna statistik rörande enskilda yrkesgrupper mindre säkra. Materialet torde dock som helhet få antagas ge en i stort sett riktig bild av utvecklingen.

De mera betydelsefulla förändringarna i fylleristernas yrkesfördelning under krigsåren skola i det följande behandlas med uppmärksamheten särskilt riktad på frågan, i vad mån ökningen av fylleriet inträffat hos sådana yrkeskategorier, som haft en speciellt gynnsam inkomstutveckling.

Det är endast yrkesfördelningen för de manliga fylleristerna, som härvid ger något av intresse. Bland de relativt fåtaliga kvinnliga fylleristerna intar nämligen gruppen ej uppgivet yrke en så dominerande plats, att man knappast kan urskilja några utvecklingstendenser. Ökningen under åren 1938—1942 av de kvinnliga fylleriförseelserna tagna som helhet är emellertid anmärkningsvärt stor. Antalet steg under perioden från 313 till 445 fall, eller med 42 procent, vilket betydligt överstiger stegringen icke endast av det i domstolsstatistiken redovisade manliga fylleriet, 23 procent, utan även av det manliga fylleriet inklusive de militära disciplinstraffen för fylleri.

För ifrågavarande undersökning ligger det avgörande intresset på att studera förändringarna i fylleriet mellan olika år. Såsom en inledning till detta studium må här dock lämnas några siffror, vilka belysa omfattningen av det beivrade fylleriet i förhållande till den vuxna befolkningen inom de olika

¹ Jämför senast »Rusdrycksförsäljningen m. m.» år 1937, sid. 61 ff.

näringsgrenarna. I det följande ha männens fylleriförseelser under åren 1940 och 1942 satts i relation till antalet män över 20 år inom de olika näringsgrenarna enligt den vid 1940 års folkräkning utförda yrkesfördelningen. Hän-syn har sålunda icke kunnat tagas till förändringen i antalet yrkesutövare mellan åren 1940 och 1942.

	Antal man- liga över 20 år (1 000-tal)	Antal fylleriförseelser		D:o i ‰ av antalet män över 20 år	
		1940	1942	1940	1942
Jordbruk med binärningar.....	756.3	4 456	6 527	5.9	8.6
Industri och bergsbruk.....	865.2	16 886	19 093	19.5	22.1
Handel och samfärdsel.....	399.5	7 391	9 550	18.5	23.9
Allmän tjänst o. fria yrken...	140.7	1 105	1 393	7.9	9.9
Övriga.....	70.9	1 591	1 416	22.4	20.0
Summa	2 232.6	31 429	37 979	14.1	17.0

I förhållande till folkmängdssiffrorna äro de beivrade fylleriförseelserna lägst till antalet för jordbruksbefolkningen samt för allmän tjänst och fria yrken och — om man bortser från den obestämda restgruppen »övriga» — högst för handel och samfärdsel samt för industri och bergsbruk; för båda dessa grupper äro fyllerisiffrorna två à tre gånger så höga som för jordbruk med binärningar. På grund härav kan man dock icke draga några säkra slutsatser om att jordbruksbefolkningen skulle vara nyktrare än dessa grupper. För att en rättvisande jämförelse skall kunna göras i dylikt hänseende, erfordras att de olika grupperna levat i samhällen av liknande typ, där intensiteten av polisövervakningen kan antagas ha varit ungefär densamma. Siffrorna äro i själva verket ej användbara för en jämförelse mellan grupperna; de kunna endast utnyttjas för en jämförelse mellan de båda åren. Förändringarna mellan år 1940 och år 1942 äro påfallande stora. Dessa förskjutningar kommenteras dock bättre i anslutning till senare återgivna tabeller.

Ökningen av antalet fylleriförseelser av män under åren 1938—1942 inom olika näringsgrenar enligt domstolsstatistiken framgår av följande översikt.

	1938	1939	1940	1941	1942
Jordbruk med binärningar.....	4 686	4 455	4 456	5 301	6 527
{Antal 1938=100	100	95	95	113	139
Industri och bergsbruk.....	16 113	16 961	16 886	16 523	19 093
{Antal 1938=100	100	105	105	103	118
Handel och samfärdsel.....	6 684	6 877	7 391	7 978	9 550
{Antal 1938=100	100	103	111	119	143
Allmän tjänst och fria yrken.....	1 077	1 057	1 105	1 220	1 393
{Antal 1938=100	100	98	103	113	129
Övriga.....	2 337	1 965	1 591	1 544	1 416
{Antal 1938=100	100	84	68	66	61
Samtliga	30 897	31 315	31 429	32 566	37 979
{Antal 1938=100	100	101	102	105	123

I denna statistik ingå icke de av militära befälhavare ålagda disciplinstraffen för fylleri, enär dessa ej kunnat grupperas efter civilt yrke. Då inkallelserna i ungefär lika grad torde ha berört olika näringsgrenar, krigsindustrien möjligen undantagen, får man väl utgå från att bortseendet från dessa militära disciplinstraff på det hela taget innebär ungefär likvärdiga minskningar för samtliga grupper. Undantag bör dock göras för gruppen allmän tjänst och fria yrken, till vilken officerare, underofficerare och militärmanskap räknas. Denna grups storlek har minskat i högre grad än övriga genom att nämnda disciplinstraff ej medräknats.

Bland de tre stora huvudgrupperna ha, såsom översikten över förändringarna i fylleriet inom de olika näringsgrenarna utvisar, handel och samfärdsel samt jordbruk med binärningar haft en mer än dubbelt så stark stegring som industri och bergsbruk under åren 1938—1942, 43 respektive 39 procent mot 18 procent. Inom handel och samfärdsel är det speciellt sjöfolkets fylleri-förseelser som verkat uppdrivande; utan denna grupp hade stegringen för näringsgrenen under perioden varit 33 procent. För allmän tjänst och fria yrken har stegringen, ehuru den som nyss berörts varit underrepresenterad, varit 29 procent. Om man bortser från den militära personalens fyllerifall, vilka verkat särskilt höjande, hade stegringen stannat vid 20 procent.

För klargörande av det ekonomiska underlaget till dessa förändringar inom olika näringsgrenar vore en genomgående jämförelse med inkomstutvecklingen önskvärd. En grov sådan jämförelse för åren 1939—1942 är med föreliggande inkomststatistiskt material möjlig att utan större svårigheter genomföra beträffande jordbruk med binärningar samt industri och bergsbruk. För handel och samfärdsel är däremot den erforderliga beräkningen av inkomsterna en alltför omfattande och vansklig uppgift för att ifrågakomma i detta sammanhang.

Såsom mått på inkomstutvecklingen för jordbruket med binärningar har i den följande jämförelsen räknats med summan av de inom konjunkturinstitutet¹ kalkylerade inkomsterna för jordbruket, lantarbetarlönerna, inkomsterna av huggning och körning vid skogsbruket samt rotvärdet av det till försäljning avverkade virket från jordbrukets skogar. För industri och bergsbruk har motsvarande utveckling beräknats på grundval av lönesummorna för egentliga industriarbetare och byggnadsarbetare enligt samma källa. De belopp, till vilka dessa olika inkomster för skilda grupper beräknats, framgå av den fortsatta framställningen.

Till en början skall göras en översiktlig jämförelse mellan de båda näringsgrenar, för vilka användbar inkomststatistik föreligger. Därefter behandlas olika grupper inom jordbruket med binärningar samt industri och bergsbruk, ävensom de grupper inom andra näringsgrenar, för vilka utvecklingen kan belysas med ledning av den utarbetade yrkesfördelningen av fyl-

¹ Se »Inkomstutveckling och köpkraftöverskott under krigsåren», kap. 1. Här må strykas under den reservation, som gjorts i konjunkturinstitutets ifrågavarande undersökning, att de angivna siffrorna å inkomstutvecklingen för olika samhällsgrupper icke kunna anses giva ett fullt tillförlitligt underlag för bedömning av huru krisens bördor fördelats mellan grupperna. För här ifrågavarande jämförelser äro de dock nöjaktigt användbara.

leriförseelserna, oavsett om några inkomstjämförelser kunna göras. Nedan jämföras de beräknade procentuella förändringarna från år 1939 i antalet fylleriförseelser och i inkomstsummorna för jordbruk med binärningar samt industri och bergsbruk.

Procentuell förändring sedan 1939 av:		1940	1941	1942
Jordbruk med binärningar	fylleriförseelser	0	+ 19	+ 47
	inkomstsumma	+ 14	+ 22	+ 33
Industri och bergsbruk	fylleriförseelser	0	- 3	+ 13
	inkomstsumma	- 6	- 5	+ 10

Från år 1939 till år 1942 har fylleriet enligt dessa siffror stigit inom båda näringsgrenarna i en takt, som någorlunda står i proportion till inkomstförändringarna. Mot den större ökningen av fylleriet för jordbuket och dess binärningar, 47 procent, har svarat en större stegring av inkomsterna, 33 procent. För industri och bergsbruk har fylleriet stigit med endast 13 procent samtidigt som inkomstsumman ökat med 10 procent. För båda näringsgrenarna föll den avgörande ökningen av fylleriet på sista året, ehuru stegringen för jordbruket med binärningar började redan tidigare. Under år 1940 höll sig fylleriet för båda grupperna tämligen oförändrat i förhållande till år 1939, om man ser till antalet förseelser för hela året. Såsom av de tidigare behandlade månadssiffrorna framgår, voro förhållandena dock synnerligen skiftande; under första delen av året voro fyllerisiffrorna mycket låga och därefter kraftigt stigande. För jordbruk och skogsbruk medförde detta år en icke obetydlig stegring av inkomsterna, för industri och bergsbruk däremot en sänkning, i huvudsak betingad av byggnadsindustriens tillakagång. Det påföljande året lågo inkomsterna för jordbruket något högre, 22 procent över 1939 års nivå och 7 procent över 1940 års nivå; fylleriet steg då till 19 procent över 1939 års nivå. Lönesumman för industri och bergsbruk steg däremot icke nämnvärt trots nominella löneökningar, utan stannade främst till följd av fortsatt försämring inom byggnadsbranschen 5 procent under 1939 års nivå; samtidigt föll fylleriet 3 procent under 1939 års nivå. Även i fråga om år 1941 bör erinras om de betydande olikheter, som förelågo mellan olika månader, och särskilt den nedgång, som under sista kvartalet följde efter krisrestriktionerna i oktober 1941 och i samband med slopandet av jullitern i december.

Hur utvecklingen tett sig för olika grupper inom näringsgrenarna behandlas närmare i det följande. Det må härvid framhållas, att de företagna jämförelserna med inkomstförändringarna kunna vara relativt osäkra på grund av brister både i yrkesfördelningen av fylleristerna och i inkomstmaterial. I vissa fall avse jämförelserna tydligtvis grupper, som icke äro helt kongruenta.

Inom jordbruket med binärningar har ökningen av fylleriet varit ganska olika inom skilda grupper. För hemmansägare och arrendatorer

morna, dels med uppgifter från socialstyrelsens lönestatistik om lönen per år (inklusive värdet av naturaförmåner) för manlig lantarbetare i husbondens kost.

Fylleriet bland lantarbetarna var lägre under år 1939 än år 1938 och föll ytterligare under år 1940, vilket främst torde ha varit en följd av den nedpressning av spritdrycksinköpen, som skatteskärpningen framkallade. Under åren 1941 och 1942 skedde en icke obetydlig stegring upp till en nivå, som låg 22 procent över 1938 års siffra. Från år 1939 till år 1942 var lönesummans ökning lika stor som fylleriets. En minskning i den manliga arbetskraftens omfattning har dock utan tvivel till någon del medverkat till de relativt gynnsamma fyllerisiffrorna.

För gruppen *skogs- och flottningsarbetare* karakteriseras krigsåren av starka förändringar både i avseende å fylleri och inkomster, enligt vad som framgår av följande tablå, där inkomsterna angivas dels med den totala lönesumman för huggning och körning i skogen, dels med medeldagsförtjänsterna enligt socialstyrelsens lönestatistik för huggare och körare under respektive vintersäsonger. I tablå ha dessa lönesiffror för olika vintersäsonger hänförs till de kalenderår, under vilka säsongernas senare del infallit.

	1938	1939	1940	1941	1942
Fylleriförseelser }Antal	1 125	868	1 007	1 486	1 953
..... }1938=100	100	77	90	132	174
Summa inkomster av huggning och körning i skogen }Milj. kr.	.	144	206	262	318
..... }1939=77	.	77	110	140	170
Dagsförtjänst för huggare }Kr.	7·51	6·92	7·78	8·97	10·62
..... }1938=100	100	92	103	119	141
Dagsförtjänst för körare }Kr.	13·93	12·96	14·46	17·42	20·93
..... }1938=100	100	93	104	125	150

Under det att arbetsförtjänsterna vid skogsarbetet under drivningssäsongen 1938/39 till följd av ogynnsamma väderleksförhållanden gingo ned med 7 å 8 procent i jämförelse med föregående säsong, minskade fylleriet från år 1938 till år 1939 med 23 procent. Under åren 1941 och 1942 ha förtjänsterna väsentligt ökat. Samtidigt har fylleriet under dessa år stigit starkt. Sistnämnda år hade dagsförtjänsterna ökat med över 50 procent sedan år 1939, medan antalet fylleriförseelser mer än fördubblats. En jämförelse mellan lönesumman och dagsförtjänsterna antyder emellertid också, att antalet arbetare i skogarna ökat.

Även för den relativt lilla gruppen *fiskare* har fylleriutvecklingen varit anmärkningsvärt ogynnsam under år 1942. I brist på andra inkomstuppgifter har i det följande såsom ett grovt mått på förändringarna fått tjäna konsumtionsvärdet av fisk och fiskkonserver enligt konjunkturinstitutets beräkningar.

Saltsjöfiskets svårigheter efter avspärrningen ha satt sin prägel å utvecklingen. År 1940 visade en speciellt låg produktionssiffra och antalet fylleri-

förseelser låg inemot en fjärdedel lägre än antalet år 1938. Starkt höjda fiskpriser och förbättrade fångster under de följande åren ha återspeglats i en särskilt under år 1942 påtaglig ökning av fylleriförseelserna.

		1938	1939	1940	1941	1942
Fylleriförseelser	{Antal	217	230	168	233	374
	{1938=100	100	106	77	107	172
Fisk och fiskkonserver:						
Kvantitet.....	Milj. kg	.	111	86	93	94
Värde	Milj. kr.	.	108	106	167	185
	1939=106	.	106	104	164	182

Utvecklingen i nykterhetshänseende inom näringsgrenen industri och bergsbruk har varit växlande och torde i stort sett ha bestämts av konjunkturerna för de olika industrigrenarna. Rörande krigsårens förändringar i sistnämnda avseende må hänvisas till den sammanfattning, som lämnats i kapitel 3 om rusdryckskonsumtionens ekonomiska bakgrund. Till belysning av fyllerisiffrornas skiftningar för olika arbetargrupper och deras ekonomiska sammanhang ha i det följande gjorts jämförelser med förändringarna i lönesummorna för olika industrigrupper, därvid angivits, i vad mån förändringarna hänfört sig till förändrat arbetarantal eller till ökade årsförtjänster, oavsett om sistnämnda ökning berott på löneförhöjningar eller ökat övertidsarbete. Dessa uppgifter, som grunda sig på socialstyrelsens löpande beräkningar rörande sysselsättningsvolym och lönebudget för vissa industriföretag, ha för år 1942 preliminärt beräknats på grundval av medeltalen av kvartalsstatistikens uppgifter och äro sålunda att betrakta såsom relativt osäkra. Möjligen underskattas förändringarna i arbetarantal något i förevarande statistik, som grundas endast på uppgifter från företag, för vilka uppgifter lämnats för två år i följd. Nyetablerade företags arbetare komma sålunda icke med från början, ehuru samma arbetares fylleriförseelser medräknas i statistiken.

För industrigrenen *malmbrytning och metallindustri* ha i fylleristatistiken redovisats för sig gruvarbetare, järnbruksarbetare samt metall- och maskinindustriarbetare. Fyllerisiffrorna för dessa jämföras nedan med löne- och sysselsättningsförändringarna inom nämnda industri.

		1938	1939	1940	1941	1942
Fylleriförseelser:						
Gruvarbetare	Antal	161	219	233	271	320
Järnbruksarbetare	»	274	313	398	382	553
Metall- och maskinindustriarbetare	»	2 811	2 749	3 116	3 453	3 853
	Summa »	3 246	3 281	3 747	4 106	4 726
	1938=100	100	101	115	126	146
Lönesumma	1938=100	100	106	117	129	146
Arbetarantal.....	1938=100	100	102	103	106	110
Löneutveckling	1938=100	100	104	114	122	133

Ökningen i fylleriet har för alla tre arbetargrupperna, även om hänsyn tas till en omkring 10-procentig stegring i arbetarantalet under perioden, varit påfallande stark, eller för dem tillsammans 46 procent, därvid ökningarna fortgått tämligen jämnt under krigsåren och för de relativt små grupperna gruvarbetare och järnbruksarbetare inneburit en fördubbling av antalet fylleriförseelser. Den nominella lönestegringen under samma tid kan beräknas till omkring 33 procent. Tyvärr medger lönematerialet icke en belysning av i vad mån en ökad andel av lönesumman tillfallit yngre arbetare utan försörjningsplikter, vilket icke minst inom denna industrigren, som omfattar betydande delar av krigsindustrin, förefaller sannolikt.

Jord- och stenindustrin torde i fylleristatistiken kunna anses representerad endast av stenhuggeriarbetare. Grundläggnings- och stenarbetare samt cementarbetare synas närmast vara hänförliga till byggnadsindustrin. En sammanställning av stenhuggeriarbetarnas fylleriförseelser med löne- och selsättnings-siffror för hela industrigrenen, som bland annat omfattar torvindustri och kolgruvor, kan icke bli rättvisande. Fylleriet har emellertid gått kraftigt ned för stenarbetarna under perioden 1938—1942, varunder förseelserna uppgått till följande antal, nämligen 272, 238, 179, 162 och 153 stycken, vilket betecknar en minskning på sammanlagt 44 procent.

Produktionsnedgången inom denna av byggnadsindustrin starkt beroende verksamhet, där jämväl arbetarantalet sjunkit, har synbarligen satt sin prägel på utvecklingen av fylleriförseelserna.

Arbetarna inom *pappers- och grafisk industri* ha i yrkesfördelningen av fylleriförseelserna endast specificerats i avseende å typograferna. Dessas fylleriförseelser ha under åren 1938—1942 uppgått till respektive 207, 167, 186, 215 och 246 och sålunda under första krigsåren visat en mycket markerad nedgång samt därefter den vanliga stegringen i slutet av perioden.

Livsmedelsindustrin är i fylleristatistiken representerad av några smärre grupper, vilka angivas i följande tablå, där även hela industrigrenens arbetarantal och löneutveckling belysas.

	1938	1939	1940	1941	1942
Fylleriförseelser:					
Bryggeriarbetare..... Antal	48	45	58	49	47
Bageriarbetare..... >	195	219	210	223	248
Slakteriarbetare..... >	256	260	301	342	290
Summa >	499	524	569	614	585
1938=100	100	105	114	123	117
Lönesumma..... 1938=100	100	106	112	121	132
Arbetarantal..... 1938=100	100	105	104	104	104
Löneutveckling..... 1938=100	100	101	108	116	127

För livsmedelsarbetarna har förelegat en tämligen jämn stegring av fylleriförseelserna fram till år 1941. Därefter inträdde en nedgång, som betingades av en betydande minskning för slakteriarbetarna. För industrigrenen i

dess helhet har sysselsättningen visat någon nedgång i förhållande till år 1939.

För *träindustriens* del ha fylleriförseelserna för sågverks- och snickeriarbetare nedan sammanställts med löne- och sysselsättningssiffrorna för samma industri.

		1938	1939	1940	1941	1942
Fylleriförseelser av sågverks- och snickeriarbetare.....	Antal	983	751	876	592	982
	1938 = 100	100	76	89	60	100
Lönesumma	1938 = 100	100	103	95	102	120
Arbetsantal	1938 = 100	100	99	88	87	91
Löneutveckling	1938 = 100	100	104	108	117	132

Fylleriförseelserna ha för denna arbetargrupp under krigsåren fram till år 1942 legat väsentligt lägre än år 1938 och överstego icke heller vid periodens utgång nämnda nivå. Sysselsättningen inom denna industrigren, som lidit både av avspärrningen och byggnadsindustriens nedgång, har jämväl varit betydligt lägre än år 1938; den nådde liksom fyllerisiffran bottenivån år 1941.

För *textil- och beklädnadsindustriens* del ha skrädderiarbetarna redovisats för sig inom fylleristatistiken. Icke heller för denna arbetargrupp ha förseelsernas antal stigit under perioden 1938—1942. Fyllerisiffran har, räknat från år 1938, visat följande växlingar: 183, 147, 194, 169 och 184. Någon jämförelse kan icke rimligen göras med lönesumman för denna industrigren, där de kvinnliga arbetarna utgöra en kvalificerad majoritet. Utan tvivel har en försämring i sysselsättningen präglat förhållandena under senare år.

Läder-, hår- och gummivarufabrikerna representeras i fylleristatistiken av skomakeriarbetarna. Jämväl dessa ha visat en gynnsam utveckling i nykterhetsavseende, som framgår av följande siffror för åren 1938—1942, nämligen 349, 228, 327, 237 och 319. För perioden innebär detta en nedgång med 9 procent. För industrigrenen har råvarubristen satt sin prägel på utvecklingen, som resulterat i en nedgång av arbetarantalet med 5 procent.

För *byggnadsverksamheten* göres i det följande en jämförelse mellan för-

		1938	1939	1940	1941	1942
Fylleriförseelser:						
Grundläggnings- och stenarbetare..	Antal	356	465	509	467	564
Mureriarb., hantlangare.....	»	418	447	421	319	386
Cementarbetare	»	159	162	175	184	222
Målare	»	798	882	756	617	683
Övriga eg. byggnadsarb.....	»	858	1 183	939	1 117	1 095
Väg- och vattenbyggnadsarbetare..	»	295	382	213	204	213
	Summa »	2 884	3 521	3 013	2 908	3 164
	1939=100	.	100	86	83	90
Lönesumma.....	Milj. kr.	.	471	312	238	317
	1939=100	.	100	66	51	67

ändringarna under åren 1939—1942 i byggnadsverksamhetens lönesumma enligt konjunkturinstitutets beräkningar och förändringarna i fylleriet bland ett flertal arbetargrupper.

Räknat från byggnadsindustriens toppår, 1939, ha fylleriförseelserna för de angivna arbetargrupperna tillsammans sjunkit påfallande under krigsåren, om ock ej i fullt samma takt som lönesumman, vilken år 1941 hade fallit till hälften av 1939 års nivå. Fylleriet år 1942 låg dock för hela gruppen omkring 10 procent över 1938 års siffra. Utvecklingen har växlat för olika grupper. För murare och målare ha förändringarna haft ungefär samma förlopp som för industrigrenens lönesumma. För grundläggnings- och stenarbetare samt cementarbetare, vilka vid försvarsväsendets byggnader haft goda inkomster, har däremot ägt rum en tämligen kontinuerlig stegring under hela perioden, uppgående till icke mindre än 58 och 40 procent.

Slutligen må angivas utvecklingen för tre till näringsgrenen industri och bergsbruk hörande, inom fylleristatistiken betydande, men till sitt innehåll rätt obestämnda grupper.

	1938	1939	1940	1941	1942
Fylleriförseelser av:					
Gas-, vatten- och belysningsarbetare	747	740	828	857	1 091
m. fl.	100	99	111	115	146
	} 1938=100				
Grov- och diversearbetare	4 308	4 319	3 979	3 436	3 889
.....	100	100	92	80	90
	} 1938=100				
Övriga företagare och arbetare inom industrien	1 916	2 491	2 422	2 552	3 042
.....	100	130	126	133	159
	} 1938=100				

Stegringen för gas-, vatten- och belysningsarbetarna m. fl. överstiger betydligt den genomsnittliga ökningen för denna näringsgren i dess helhet och visar den vanliga uppgången under år 1942. I vad mån den gynnsamma utvecklingen för grov- och diversearbetare svarar mot verkligheten eller är betingad av att en ökad andel av dessa under senare år hänförs till restgruppen övriga företagare och arbetare inom industrien, är svårt att bedöma.

Inom näringsgrenen handel och samfärdsel, som för perioden 1938—1942 visade en stegring på icke mindre än 43 procent, ha tendenserna för olika grupper varit synnerligen skiftande, såsom framgår av följande översikt av utvecklingen för de större grupperna.

För ett par grupper har fylleriet nedgått under perioden, delvis påfallande starkt. Förseelserna bland gårdfarihandlare och tidningsförsäljare ha sålunda efter hand sjunkit till 65 procent av 1938 års nivå, vilket torde få ses mot bakgrunden av kommunikationssvårigheterna under kriget och möjligen även av en effektivare övervakning genom länsnykterhetsnämnderna av alkoholisterna inom gruppen. Fylleriet bland stuveri- och hamnarbetarpersonalen samt kolbärarna har vidare minskats betydligt efter avspärrningen västerut. Antalet förseelser inom denna yrkesgrupp låg sålunda år 1941 26 procent lägre än 1938 års nivå och trots den avsevärda uppgången

	1938	1939	1940	1941	1942
Handlande, grosshandlare, köpmän ..	484	505	529	536	769
} Antal	100	104	109	111	159
} 1938=100	535	526	407	439	593
Handelsagenter, handelsresande	100	93	76	82	111
} Antal	385	444	503	549	672
} 1938=100	100	115	131	143	175
Bod- och lagerbiträden	448	316	265	296	292
} Antal	100	71	59	66	65
} 1938=100	207	186	204	210	227
Gårdfarihandlare, tidningsförsäljare ..	100	90	99	101	110
} Antal	375	359	376	448	645
} 1938=100	100	96	100	119	172
Telegraf- och telefontjänstemän, lägre	451	416	498	564	704
} Antal	100	92	110	125	156
} 1938=100	785	743	634	582	649
Järnvägstjänstemän, lägre	100	95	81	74	83
} Antal	1 204	1 446	1 881	2 003	2 206
} 1938=100	100	120	156	166	183
Automobilförare, chaufförer	971	975	1 125	1 240	1 313
} Antal	100	100	116	128	135
} 1938=100					

därefter stannade siffran för år 1942 17 procent under 1938 års siffra. Även för handelsagenter och handelsresande ha fyllerisiffrorna varit förhållandevis låga under större delen av krigsåren. År 1940 låg siffran sålunda 24 procent under 1938 års nivå, men genom uppgången sista året har siffran nått 11 procent över denna nivå.

För flertalet grupper inom handel och samfärdsel har fylleriet däremot ökat, för några exceptionellt starkt. Från år 1938 till år 1942 inträdde för gruppen handlande, grosshandlare, köpmän en stegring av förseelserna på 59 procent och för bod- och lagerbiträden en stegring på 75 procent, därvid i båda fallen förelåg en särskilt stark uppgång sista året. Att en ökning av antalet sysselsatta inom dessa grupper skulle ligga bakom utvecklingen, synes knappast finnas anledning att antaga. Bland trafikpersonalen märkes en stark ökning för lägre järnvägstjänstemän, 72 procent, samt för automobilförare och chaufförer, 56 procent.

Den starkaste stegringen har emellertid inträffat för gruppen sjömän och skeppare, vars fylleriförseelser ökat för varje år under perioden och med följande procenttal överstigit 1938 års nivå, nämligen med 20, 56, 66 och 83 procent. För fartygsmaskinister och eldare har uppgången varit betydligt mindre under perioden; 1942 års siffra låg 35 procent över 1938 års nivå. För hela gruppen sjöfolk har stegringen utgjort 62 procent. Sedan år 1940 har för västkusthamnarna inträtt någon nedgång i dessa fylleriförseelser. Den livliga östersjöfarten har däremot under de senare åren medfört en stark och på sina håll rätt observerad ökning för sjömän vid ostkusthamnarna. I Stockholm ha fylleriförseelserna för sjömän och skeppare under åren 1939—1942 stigit från 131 till 289 och sålunda mer än fördubb-

lats. I Gävle uppgingo sjömannens förseelser sistnämnda år till 206, eller 28 procent av samtliga. För Nyköping och Oxelösund må förhållandena under åren 1938—1942 belysas med följande siffror från anhållningsstatistiken:

		1938	1939	1940	1941	1942
Nyköping	Summa anhållna.....	102	115	134	231	227
	därav sjömän.....	19	7	28	81	85
Oxelösund	Summa anhållna.....	25	30	70	59	81
	därav sjömän.....	8	12	45	46	64

Ökningen av sjömannens fylleriförseelser i östersjöhamnarna sammanhänger till betydande del med ökad sjöfart. För riket i dess helhet har man dock icke anledning antaga någon större ökning av de fartygsanställda. En betydande ökning av sjömannens fyllerifrekvens synes uppenbar. Den ekonomiska bakgrunden härtill representeras av de höjda hyrorna och krigsriskeringarna. En väsentlig del av förklaringen ger emellertid den psykologiska bakgrunden. Sjöfolkets ökade traktan efter avspänning vid ankomsten till hamnarna torde betingas av de psykiska påfrestningar, som den utrikes sjöfarten under nuvarande förhållanden av kända skäl innefattar. Även om detta till fullo erkännes, bör för den skull icke förbises de stora risker, som de genom goda penningresurser starkt ökade möjligheterna att genom spritförtäring söka tillgodose dylik traktan efter avspänning innebära.

Inom huvudgruppen allmän tjänst och fria yrken ha fylleriförseelserna för olika kategorier, om man bortser från den militära gruppen, merendels stigit ungefär i takt med den allmänna uppgången. Utvecklingen för olika grupper framgår av följande tablå:

		1938	1939	1940	1941	1942
Fylleriförseelser av:						
Ämbets- och tjänstemän (ej militära).....	Antal	64	43	49	87	93
	1938=100	100	67	77	136	145
Övrig personal i civil stats- och kom- munalförvaltning.....	Antal	377	378	376	415	484
	1938=100	100	100	100	110	128
Militär personal.....	Antal	70	67	219	175	189
	1938=100	100	96	313	250	270
Artister och skådespelare.....	Antal	149	124	142	124	175
	1938=100	100	83	95	83	117
Studeraende.....	Antal	103	90	52	81	82
	1938=100	100	87	50	79	80
Ingenjörer.....	Antal	82	71	55	106	118
	1938=100	100	87	67	129	144

Den största ökningen har inträtt för den militära personalen. Det må här erinras om att militärens fylleri icke i andra fall medtagits i denna statistik, än då förseelserna avdömts av civil domstol eller av krigsrätt. Om även de av militär befälhavare ålagda disciplinstraffen ingått i statistiken hade steg-

ringen blivit åtskilligt större.¹ Den ungefärliga tredubblingen av de här medtagna militära fyllerifallen återspeglar till väsentlig del den under kriget inträdda ökningen av den militära personalen. Det bör dock anmärkas, att redan de nu medräknade fåtaliga militärfallen verkat höjande för gruppen allmän tjänst och fria yrken i dess helhet. Om dessa fall icke medräknats, hade gruppens stegring under åren 1938—1942 varit ej fullt 20 procent mot nu 29 procent.

Bortsett från den militära personalen ha ämbets- och tjänstemännen samt ingenjörerna visat de största ökningarna under perioden, 45 respektive 44 procent. För båda dessa relativt små grupper har stegringen helt fallit på de två sista åren och inneburit ungefär en fördubbling av 1940 års siffra. I likhet med siffran för år 1939 låg denna siffra icke obetydligt lägre än nivån år 1938. Med hänsyn till det ringa antal fylleriförseelser, som polispersonalen enligt specifikationen i tabellbilagan uppvisar — det rör sig omkring ett 20-tal fall under senare år — må erinras om att av polischef eller poliskollegium ålagda disciplinstraff för fyleri icke medtagas i förevarande domstolsstatistik. För artister och skådespelare har fyllerisiffran fram till år 1942 varit lägre än vid periodens början. De studerandes fylleriförseelser ha gått ned rätt avsevärt, vilket torde sammanhånga med en till följd av inkallelserna och andra omständigheter inträdd minskning av antalet studenter vid universitet och högskolor.

Vad slutligen angår restgruppen övriga, som omfattar husligt arbete m. m. och ej uppgivet yrke, må anmärkas, att fyllerisiffran för hotell- och serveringspersonalen (den manliga) nedgått under perioden från 288 till 260, och att den till innehållet osäkra gruppen arbetare av obestämt slag successivt minskat från 1 751 till 812. Av sistnämnda förhållande torde icke kunna dragas någon slutsats om fylleriets utveckling. I stället giva siffrorna vid handen, att domstolarnas yrkesangivning i rapporterna förbättrats under perioden.

Vissa uppgifter rörande fylleriet inom olika yrken under åren 1938 och 1942 lämnas även i *bilaga 1*.

Den föregående framställningen ger otvetydigt vid handen, att ökningarna av fylleriförseelserna företrädesvis inträffat inom sådana yrkesgrupper som under kriget haft en gynnsam inkomstutveckling. Ett sådant omdöme får dock icke uppfattas såsom helt generellt och sålunda antagas gälla även för alla smärre enskilda grupper.

Beträffande de gjorda jämförelserna med inkomstutvecklingen synes emellertid en allmän reservation vara på sin plats. Det har ofta icke varit möjligt att vid dessa jämförelser med större säkerhet klarlägga de inträffade förändringarna i antalet anställda bland olika grupper. Dylika förändringar ha i avsevärd grad kunnat påverka utvecklingen. Man torde vidare i princip få utgå ifrån att statistiska sammanställningar av ifrågavarande art äro äg-

¹ Beträffande de militära fylleriförseelserna, se kapitel 8.

nade att i viss mån överdriva överensstämmelsen i de tendenser, vilka jämförelserna åsyfta att siffermässigt belysa, enär vid detta studium mycket lättare framtråda smärre likheter än de olikheter i tendenserna, som kunna föreligga.

Det allmänna omdömet att yrkesgrupper med gynnsam inkomstutveckling visat ett ökat antal fylleriförseelser innebär icke, att utredningen skulle ha anslutit sig till den uppfattningen, att inkomstförbättringar för olika samhällsgrupper i och för sig medföra ett försämrat nykterhetstillstånd. De angivna tendenserna berättiga icke till längre gående slutsatser än att hastigt inträffande inkomstökningar, som i avsevärd utsträckning tillfalla personer utan försörjningsplikt eller utan vana att handskas med pengar, under en krigstid med betydande påfrestningar på samhällsmoralen i olika avseenden och med stora omkastningar i de enskildas levnadsförhållanden, innefatta risker för ökad onykterhet.

Kap. 7. Fylleriförseelsernas lokala fördelning.

Stegringen av fylleriförseelserna under krigsåren har icke skett likformigt över hela landet utan visat stora lokala variationer. Huru de i domstolsstatistiken redovisade fylleriförseelserna växlat månad för månad i envar av rikets städer med minst 10 000 invånare, i övriga städer tillsammans tagna för varje län samt på landsbygden i de olika länen framgår av kontrollstyrelsens fortlöpande statistik (»Rusdrycksförsäljningen m. m.»), till vilken utredningen tillåter sig hänvisa.¹ I denna statistik angives tillika för envar av orterna eller grupperna av orter, huru många av de under året begångna förseelserna, som begåtts av kvinnor, av personer under 25 år, av motboks-innehavare och av personer, som varit kyrkoskrivna i annan kommun än den, inom vilken förseelserna ägt rum.

Utredningen, som ägnat särskild uppmärksamhet åt den lokala utvecklingen av fylleriet, har emellertid icke ansett sig böra lämna siffermässiga, detaljerade redogörelser för förändringarna på de olika orterna. En dylik redovisning av materialet skulle föra alldeles för långt. En mera summarisk översikt över den lokala utvecklingen av fylleriet enligt domstolsstatistiken — vari som i det föregående nämnts icke ingå de av militär befälhavare ålagda disciplinstraffen för fylleri men väl av krigsrätt ådömda straff — lämnas i *tab. 12*, som anger antalet fylleriförseelser under krigsåren för envar av storstäderna Stockholm, Göteborg och Malmö, för samtliga övriga städer med minst 10 000 invånare, för mindre städer och för landsbygden. Tabellen belyser jämväl de procentuella förändringarna i jämförelse med genomsnittet för de olika grupperna under femårsperioden 1934/38.

Vad först angår fördelningen av fylleriförseelserna mellan stad och land har kriget icke medfört några större förskjutningar. Inemot tre fjärdedelar av det beivrade fylleriet föll både under förkrigstiden och under år 1942 på städerna och omkring en fjärdedel på landsbygden. Då landsbygdsbefolkningen är mer än en halv gång till så stor som stadsbefolkningen betyder detta, att antalet beivrade förseelser per invånare är 4 à 5 gånger så stort i städerna som på landsbygden. Skillnaden torde, såsom i annat sammanhang berörts, betingas bland annat av olikheter i polisbevakning och av den relativt ringa förekomsten på landsbygden av restauranger med sprit-rättigheter.

Under femårsperioden 1934/38 utgjorde landsbygdens fylleriförseelser grovt taget en grupp av samma storlek som förseelserna i de tre storstäderna Stockholm, Göteborg och Malmö tillsammans och som förseelserna i

¹ Fylleriförseelsernas lokala fördelning belyses även i fortlöpande kvartalsöversikter i »Tidskrift för systembolagen».

Tab. 12. Fylleriets utveckling i olika delar av landet enligt domstolsstatistiken under åren 1939—1942 samt i genomsnitt under perioden 1934/38.

	1939	1940	1941	1942	1934/38 (genomsnitt)	1939	1940	1941	1942
	<i>Antal fylleriförseelser.</i>					<i>I procent av genomsnittet för 1934/38.</i>			
Stockholm	4 239	4 137	4 337	5 409	4 619	91·8	89·6	93·9	117·1
Göteborg	3 926	3 502	3 306	3 623	3 562	110·2	98·3	92·8	101·7
Malmö	691	685	760	751	770	89·7	89·0	98·7	97·5
Övr. städer över 10 000 inv. ¹	9 705	10 694	11 190	13 249	8 488	114·3	126·0	131·8	156·1
Mindre städer	4 221	4 998	4 856	5 405	4 772	88·5	104·7	101·8	113·3
Landsbygden	8 941	7 869	8 648	10 114	8 366	106·9	94·1	103·4	120·9
Hela riket	31 723	31 885	33 097	38 551	30 577	103·7	104·3	108·2	126·1

¹ Enligt medelfolkmängden respektive år.

gruppen övriga städer med minst 10 000 invånare, medan de mindre städerna bildade en grupp med endast något mer än hälften så många förseelser som inom de övriga grupperna. Under krigsåren har en betydande förskjutning ägt rum mellan de olika grupperna. Inom storstadsgruppen har utvecklingen i nykterhetsavseende — här bortses från de av militär befälhavare ålagda disciplinstraffen — varit gynnsam under åren 1940 och 1941, och trots en betydande ökning av förseelserna under år 1942 för både Stockholm och Göteborg stannade stegringen för gruppen i dess helhet vid 9 procent, räknat från genomsnittet för femårsperioden 1934/38 till år 1942, vilket är en mindre stegring än för de andra grupperna. För gruppen övriga städer med över 10 000 invånare var motsvarande ökning störst, eller 56 procent. Därefter kom landsbygden med en stegring av 21 procent. För de mindre städerna stannade motsvarande ökning vid 13 procent. Förändringarna under kriget ha sålunda inneburit, att gruppen övriga städer med minst 10 000 invånare fått en dominerande ställning i förhållande till de förut jämförda andra båda grupperna, storstäder och landsbygd.

En mera rättvisande bild av utvecklingen erhåller man emellertid av fyllerisiffror, angivna i promille av medelfolkmängden inom grupperna. Särskilt för gruppen övriga städer med minst 10 000 invånare ha folkmängdsförändringarna varit betydande under perioden. En översikt av fyllerifrekvensen (i promille av folkmängden) för de olika grupperna lämnas i det följande.

Vid ett studium av promillesiffrorna falla måhända först i ögonen de stora skillnader, som dessa siffror kunna visa under ett och samma år mellan olika grupper. Efter att först ha behandlat förändringarna under krigsåren enligt dessa siffrors vittnesbörd, kommer utredningen att ägna uppmärksamhet åt dessa olikheter i fyllerifrekvens mellan grupperna och att ange åtminstone en del av förklaringen härtill.

De inträdda förskjutningarna under krigsåren för olika grupper fram-

	1939	1940	1941	1942	1934/38 (genomsnitt)
Stockholm	7.3	7.0	7.3	8.9	8.5
Göteborg	14.1	12.5	11.7	12.7	13.6
Malmö ¹	4.5	4.4	4.9	4.7	5.4
Övr. städer över 10 000 inv.	10.1	10.6	10.8	12.6	9.9
Mindre städer.....	12.6	15.1	14.4	15.2	12.9
Landsbygden	2.2	2.0	2.2	2.5	2.0
Hela riket	5.0	5.0	5.2	6.0	4.9

träda mot bakgrunden av folkmängdsförändringarna på ett delvis annat sätt än vad de absoluta fyllerisiffrorna antytt. En jämförelse mellan genomsnittssiffrorna för femårsperioden 1934/38 och 1942 års siffror ger vid handen, att icke endast Malmö utan även Göteborg fått lägre fyllerisiffror med en sänkning för Malmö från 5.4 till 4.7 promille och för Göteborg från 13.6 till 12.7 promille. För Stockholm förelåg en relativt obetydlig ökning, från 8.5 till 8.9 promille. Storstadsgruppen som helhet visade härigenom någon nedgång enligt promillesiffrorna i stället för den 9-procentiga stegring, som de absoluta siffrorna angåvo. För städer med minst 10 000 invånare utvisar motsvarande jämförelse en betydande stegring, från 9.9 till 12.6 promille, vilken dock är endast ungefär hälften så stor som den stegring, de absoluta siffrorna angåvo. Även för landsbygden och de mindre städerna ha stegringarna från förkrigsperioden till år 1942 varit betydande, från 2.0 till 2.5 promille för den förra gruppen och från 12.9 till 15.2 promille för den senare. Fyllerifrekvensen i mindre städer har sålunda under krigsåren vuxit så starkt, att gruppen övertagit den ledarställning, som Göteborg tillförne haft. Då emellertid fylleriet av personer hemmahörande på annan ort i de mindre städerna samtidigt ökat — såsom i fortsättningen närmare visas — från 61.6 till 76.4 procent av samtliga förseelser, innebär denna ökning visserligen att nykterhetstillståndet i dessa städer försämrats men att den där hemmahörande befolkningens förseelser i hemstaden i realiteten minskat från $(38.4\% \times 12.9 =) 5.0$ promille till $(23.6\% \times 15.2 =) 3.6$ promille.

Vad angår förändringarna från år till år framstår år 1940 i denna statistik, vilken som nämnts ej omfattar de av militär befälhavare ålagda disciplinstraffen, såsom avgjort gynnsamt i jämförelse med det närmast föregående året både för storstadsgruppen och för landsbygden. Däremot inträdde detta år en försämring för de båda övriga stadsgrupperna, vilken var särskilt påfallande för mindre städer. Påföljande år, 1941, förelåg minskat fylleri för Göteborg och för gruppen mindre städer, men öknings för övriga. Under år 1942 inträdde betydande försämringar över hela linjen utom

¹ Därest de fall av förstagångsfylleri medräknats, i vilka polismästaren med stöd av en kungl. instruktion av den 7 december 1888 eftergivit åtal och i stället meddelat varning, skulle fyllerifrekvenssiffrorna för Malmö varit åtskilligt högre samt under åren 1939—1942 och i genomsnitt 1934/38 utgjort respektive 6.1, 5.8, 6.7, 6.5 och 7.7 promille.

för Malmö, som under krigsåren visat relativt gynnsamma fyllerisiffror. Vad upphörandet av det s. k. Danmarksfylleriet kan ha betytt för sistnämnda utveckling är icke möjligt att fastställa.¹

Påfallande skiljaktigheter i fyllerifrekvenssiffran föreligga under ett och samma år icke blott mellan land och stad utan även mellan olika städer, där anledning icke finnes att antaga större skillnader i effektiviteten av polisbevakningen. Under förkrigsåren 1934/38 låg Göteborg sålunda högst med en promillesiffra av 13·6. Denna siffra var 60 procent högre än Stockholms fyllerisiffra, 8·5 promille, och två à tre gånger så hög som Malmösiffran, 5·4 promille. De mindre städerna kommo under förkrigsåren i fyllerifrekvens närmast efter Göteborg med 12·9 promille, medan större städer visade en siffra av 9·9 promille. Landsbygden stannade vid siffran 2·0 promille. Det ligger utanför utredningens uppgifter att närmare analysera orsakerna till dessa olikheter, som till stor del äro av äldre datum, men vissa synpunkter torde dock böra framhållas för att klargöra värdet av dessa siffror såsom mått på nykterhetstillståndet på olika orter.

Olikheterna betingas till viss grad av den växlande omfattning, i vilken fylleriförseelserna begåtts av personer från andra kommuner. De anförda frekvenssiffrorna ange nämligen antalet fylleriförseelser i förhållande till folkmängden å de olika orterna, oavsett om förseelserna begåtts av den å respektive orter hemmahörande befolkningen eller icke. (I *bilaga 1* lämnas vissa uppgifter om det antal män, skrivna på landsbygden, som åren 1938 och 1942 begått fylleriförseelser i städer.) I *tab. 13* belyses huru *främmande personers fylleriförseelser* påverkat fyllerisiffrorna för de olika grupperna.

Den andel av det totala antalet förseelser, som fylleriet av dylika personer utgjorde under femårsperioden 1934/38, var lägst i Stockholm, 22 procent, och högst för mindre städer, 62 procent. Motsvarande andelar för Göteborg och Malmö voro 28 och 24 procent, för övriga städer med minst 10 000 invånare 60 procent, för landsbygden 47 procent och för riket i dess helhet 46 procent. Bortåt hälften av alla fylleriförseelserna begingos sålunda utanför hemortskommunen men i mycket växlande utsträckning på olika orter. Denna variation beror på ett flertal olika omständigheter. Handels- och sjöfartsstäder få givetvis en större proportion främmande fylleri än industristäder. Högre procentsiffror erhålla också kommuner, som äro handels- eller nöjescentra för större omgivande landsbygdsområden, särskilt om den i kommunerna bosatta befolkningen är relativt fåtalig. Kommunernas växlande storlek är även en faktor av vikt, som klart framträder vid jämförelser mellan de stora landsbygdskommunerna i Norrland och småkommunerna i södra Sverige. Ju mindre en kommun är, desto större är som regel

¹ Uppgifter om det antal fyllerister i Malmö, som berusat sig i Danmark eller på färjan före kriget och under krigsåren, ha icke kunnat erhållas. Enligt vad direktören för systemaktiebolaget i Malmö gjort gällande skulle denna trafikleds stoppande icke ha haft någon större betydelse för folknkykterheten i staden.

Tab. 13. Antal fylleriförseelser på olika orter, som begåtts av personer hemmahörande i andra kommuner, under åren 1939—1942 samt i genomsnitt för 1934/38.

	1939	1940	1941	1942	1934/38 (genomsnitt)	1939	1940	1941	1942	1934/38 (genomsnitt)
	<i>Absoluta tal.</i>					<i>I procent av samtliga¹ på orten begångna förseelser.</i>				
Stockholm	1 106	1 041	1 015	1 357	1 010	26·3	25·3	23·5	25·1	21·9
Göteborg,	1 139	1 035	885	1 019	986	29·4	29·9	27·0	28·4	27·7
Malmö	214	208	276	263	188	31·0	30·5	36·3	35·0	24·4
Övr. städer över 10 000 inv.	5 224	5 584	6 135	7 434	5 087	54·3	52·6	55·1	56·4	59·9
Mindre städer	3 115	3 683	3 615	4 100	2 938	74·6	74·5	75·2	76·4	61·6
Landsbygden	4 412	4 172	4 387	5 347	3 923	49·8	53·5	51·1	53·1	46·9
Hela riket	15 210	15 723	16 313	19 520	14 132	48·4	49·7	49·6	50·9	46·2

¹ Utom det fåtal, för vilka uppgift om kyrkobokföringsort saknas.

proportionen av främmande fylleri, eller mera konkret uttryckt, desto oftare begås fylleriförseelserna utanför socken- eller stadsgränsen.

Under krigsåren har antalet fylleriförseelser utanför hemortskommunen, såsom tab. 13 visar, genomgående ökat i de olika grupperna, merendels betydligt, och för flertalet grupper ökat mer än fylleri i dess helhet. För hela riket har detta antal stigit från 14 132 under femårsperioden 1934/38 till 19 520 under år 1942. Endast för Göteborg med dess genom avspärrningen delvis lamslagna sjöfart var år 1941 antalet främmande förseelser lägre än under förkrigsperioden. Eljest har under krigsåren befolkningens ökade rörlighet till följd av inkallelser och arbetskraftomflyttningar satt sin prägel på siffrorna. Vad angår inkallelsernas medverkan till stegringen må erinras om att i förevarande statistik av det militära fylleri endast ingå de av krigsrätt avdömda fallen. Antalet krigsrättsfall har icke under något av åren överstigit 1 000-talet och kan sålunda icke på långt när förklara ökningen av det främmande fylleri. En större andel än denna siffra antyder torde dock ha stått i samband med inkallelserna, i det att civila domstolar avdömt sådana fall, då civilklädda militärpersoner begått fylleri utanför förläggningssorten eller begått fylleri inom förläggningssorten och vid förhören icke uppgivit sin egenskap av militär.

I procent av samtliga förseelser har detta främmande fylleri för hela riket stigit från 46·2 procent under perioden 1934/38 till 48·4 procent år 1939, till 49·7 år 1940 och 49·6 år 1941 samt till 50·9 procent år 1942. Ökningen av andelen främmande fylleri har varit särskilt stark för de mindre städerna, där en stegring ägt rum från 61·6 procent under förkrigsperioden till 76·4 procent år 1942, men har varit betydande även för landsbygden, från 46·9 till 53·1 procent. För gruppen övriga städer med minst 10 000 invånare har däremot andelen främmande fylleri nedgått på grund av att det totala fylleri ökat starkare.

Växlingarna i det främmande fylleri äro sålunda en faktor av vikt att taga hänsyn till vid studiet av fyllerifrekvenssiffrorna. Fylleri hos småstadsbor och stockholmare framstår i en annan belysning, om man kon-

staterar skillnaden i frekvenssiffror för år 1942, 15·2 promille av medelfolkmängden för de mindre städerna och endast 8·9 promille för Stockholm, än om man avläser dessa siffror med vetskap om att fylleriförseelserna begåtts i förra fallet till ungefär tre fjärdedelar av annorstädes hemmahörande personer och i senare fallet till endast en fjärdedel av sådana personer.

En kompletterande belysning av orsakerna till de föreliggande olikheterna av fyllerifrekvenssiffrorna för olika orter ger statistiken över *brott och förseelser*, som begåtts i samband med *fylleriförseelser*. Utvecklingen av denna brottslighet i samband med fylleri under krigsåren behandlas för riket i dess helhet i kapitel 12. I detta sammanhang skall i huvudsak endast riktas uppmärksamheten på de skillnader, som föreligga mellan olika orter i förekomsten av dylika komplicerade fylleriförseelser, och vad dessa kunna betyda.

Den procentuella andel av samtliga fylleriförseelser, som de med annan brottslighet förenade fallen utgjorde år 1942, var störst på landsbygden, 16·6 procent, och i Malmö, 12·6 procent, samt lägst i Göteborg, 5·2 procent. Dessa skillnader, till vilka motsvarigheter förelågo jämväl under förkrigsåren, synas åtminstone å vissa orter stå i omvänd proportion till de skillnader i fyllerifrekvens, som tidigare konstaterats föreligga mellan dessa olika delar av landet. För att närmare undersöka detta förhållande har utredningen nedan sammanställt siffror för olika städer och landsdelar för förkrigsåren 1934/38 och under år 1942 dels å fyllerifrekvensen i promille av folkmängden, dels å den procentuella andelen fylleriförseelser i samband med brott. Med hjälp av dessa siffror har sedan beräknats brottslighetsfrekvensen i samband med fylleri (i promille av folkmängden).

	Fyllerifrekvens i ‰ av folk- mängden		Fylleriförseelser i samband med brott i % av samtliga		Brottsfrekvens i samband med fylleriförseelser i ‰ av folk- mängden	
	1934/38	1942	1934/38	1942	1934/38	1942
Stockholm	8·5	8·9	7·1	7·2	0·60	0·64
Göteborg	13·6	12·7	4·2	5·2	0·57	0·66
Malmö	5·4	4·7	8·6	12·6	0·46	0·59
Övr. städer över 10 000 inv.	9·9	12·6	6·1	8·5	0·60	1·07
Mindre städer	12·9	15·2	7·2	9·8	0·93	1·49
Landsbygden	2·0	2·5	13·3	16·6	0·27	0·42
Hela riket	4·9	6·0	8·2	10·4	0·40	0·62

Av sammanställningen framgår, att procenten brottslighet i samband med fylleri vanligen varit hög för de orter eller grupper av orter, där fyllerifrekvensen varit låg. Mellan storstäderna, där fyllerifrekvensen år 1942 varierade från 4·7 promille i Malmö till 12·7 promille i Göteborg, med Stockholm liggande mittemellan med siffran 8·9 promille, ha skillnaderna i brottsfrekvens i samband med fylleriförseelser smält samman till en obetydlighet, 0·64 promille i Stockholm, 0·66 i Göteborg och 0·59 promille i Malmö. Denna

omvända proportion gäller dock icke såsom en generell regel efter vad en undersökning för ett antal städer inom gruppen övriga städer över 10 000 invånare visat. Möjligen kan det dock vara naturligt, att brottslighetsprocenten är högre å orter, där fyllerifrekvensen är relativt låg, nämligen av den anledningen att de svårare fyllerifallen skulle vara mera bestående. I vart fall synas siffrorna å brottsfrekvensen i samband med fylleri tyda på att de konstaterade stora skillnaderna i fyllerifrekvens mellan olika städer icke motsvaras av lika stora skillnader i nykterhetsavseende. Vanskligheten i att använda fyllerisiffrorna som mätare av nykterhetstillståndet vid lokala jämförelser beror på samma faktorer som vanskligheten av motsvarande jämförelser mellan skilda tider, sålunda bland annat på olikheter i polisövervakning eller olikheter i praxis antingen vid anhållande eller vid åtal för fylleri. (Jämför exempelvis polismästarens i Malmö praxis att efterskänka straffen vid förstagångsfylleri.) De sålunda lämnade förklaringarna till skillnaderna mellan fyllerifrekvenssiffrorna för olika orter innebära ingalunda, att några verkliga skillnader i nykterhetsavseende icke skulle föreligga mellan befolkningen å olika orter. Utan tvivel finnas betydande olikheter i konsumtionsvanorna, vilka betinga reella olikheter i nykterhetstillståndet. De anförda synpunkterna belysa svårigheterna vid jämförelser mellan olika orter och mana till försiktighet vid dragande av slutsatser på grundval av föreliggande lokala olikheter i fyllerifrekvensen.

Grupperna övriga städer med mer än 10 000 invånare och mindre städer, vilka båda utmärkas av hög fyllerifrekvens i förhållande till den därstädes hemmahörande befolkningen, visa en procentuell andel fylleriförseelser i samband med brott, som ligger något lägre än medeltalet för riket i dess helhet. Siffrorna å brottsfrekvens i samband med fylleri bli emellertid höga på grund av fyllerifrekvenssiffrorna, men de böra bedömas mot bakgrunden av att flertalet av fylleriförseelserna i dessa städer begås av personer från annan ort.

Landsbygden utvisar den högsta siffran å fylleriförseelser i samband med brott, år 1942 16.6 procent — ungefär var sjätte fylleriförseelse på landsbygden var sålunda förenad med annat brott — och samtidigt förelåg här lägst fyllerisiffra i förhållande till folkmängden, 2.5 promille. Brottsfrekvensen i samband med fylleri intager icke någon exceptionellt gynnsam nivå, 0.42 promille, eller endast ungefär en tredjedel lägre än storstadsnivån. Denna jämförelse torde ge en mera rättvisande bild av förhållandet mellan fylleriet på landsbygden och i storstäderna än fyllerifrekvenssiffrorna. De mindre möjligheterna till polisövervakning å landsbygden medföra dels att fyllerifallen där ej bliva beivrade i samma omfattning som i städerna, dels ock att de mera kvalificerade fyllerifallen komma att utgöra en större andel av hela antalet där beivrade fyllerifall än i städerna. Den brottsgrupp, som är speciellt starkt företrädd på landsbygden, är misshandel. Ungefär $\frac{5}{8}$ av samtliga misshandelsfallen i samband med fylleri föllo sålunda år 1942 på landsbygden, vars fylleriförseelser endast utgjorde cirka en fjärdedel av samtliga. Jämfört med exempelvis Stockholm var det sålunda 6 å 7 gånger vanligare på landsbygden att en fylleriförseelse var förenad med misshandel.

Kap. 8. De militära fylleriförseelserna.

En fullständig statistisk redovisning för de fylleriförseelser, som begåtts av värnpliktiga, beredskapsmän och annan militär personal, kan icke lämnas. Fylleriförseelser av sådan personal återfinnas i fylleristatistiken på tre olika håll. Huvudgruppen utgöres av de av militär befälhavare ålagda disciplinstraffen för fylleri. Uppgifter om sådana straff skola jämlikt 2 § kungörelsen nr 408/1938 insändas till kontrollstyrelsen, som sedan år 1939 redovisat dessa i särskilda statistiska sammandrag i sin årliga löpande statistik »Rusdrycksförsäljningen m. m.». Den andra gruppen, som under senare år i runt tal uppgått till ungefär en femtedel av de förutnämnda disciplinstraffen, omfattar de av militär domstol avdömda fylleriförseelserna. Beträffande dessa domar föreligger uppgiftsskyldighet enligt 1 § av nyssnämnda kungörelse, och de ingå sedan gammalt i den i »Rusdrycksförsäljningen m. m.» publicerade domstolsstatistiken över fylleriförseelserna. En tredje grupp, vars storlek icke på grundval av föreliggande statistik kan bedömas, utgöra de fylleriförseelser av militär personal, som avdömts av civil domstol. Även dessa ingå i den allmänna fylleristatistiken men kunna icke särskiljas i denna. I regel torde fylleri av militär personal på offentlig plats hänvisas till behandling av militära myndigheter i de fall, då förseelsen ägt rum inom förlägningsorten eller begåtts av personal i uniform. Av civil domstol torde följaktligen avdömas de förseelser, som begåtts av civilklädd militär personal utom förlägningsorten, och därjämte de förseelser av dylik personal, som begåtts inom förlägningsorten, i den mån vederbörandes egenskap av militär icke framkommit vid utredningen av målen. Den stora ökning av de utom hemorten begångna fylleriförseelserna, som under krigsåren framträtt i den allmänna fylleristatistiken, ger anledning till antagande, att sistnämnda grupp har en icke obetydlig omfattning.

Den översikt över det militära fylleriet under åren 1940—1942, som lämnas i det följande, omfattar endast de till första och andra gruppen hörande förseelserna, alltså de av militär befälhavare ålagda disciplinstraffen och de av militär domstol avdömda fyllerifallen. Ehuru jämväl under år 1939 förelagat skyldighet att till kontrollstyrelsen insända rapporter beträffande förstnämnda disciplinstraff, synas de militära befälhavarna under detta första år ha lämnat uppgifter så ofullständigt, att någon tillförlitlig statistik icke kunnat grundas därpå.

Vad beträffar tillförlitligheten av den för senare år föreliggande statistiken över de av militär befälhavare ålagda disciplinstraffen för fylleri har

utredningen tagit ett stickprov, avseende maj månad 1942. I sådant syfte har utredningen låtit verkställa genomgång av fänglistorna från de militära häktena och arresterna för maj och juni månader 1942 och på grundval av dessa upprättat en förteckning över de arresteranter, som under maj månad ådömts straff för fylleri. Sålunda har konstaterats, att av militär befälhavare ålagts 546 och av krigsrätt ådömts 59 straff för fylleri, vilka avtjänats under nämnda två månader. Enligt de till kontrollstyrelsen lämnade rapporterna uppgingo de av militär befälhavare avdömda fallen endast till 449 och de av krigsrätt avdömda till 76 stycken. Den befälhavarna åliggande rapportskyldigheten beträffande disciplinstraff för fylleri har sålunda icke fullgjorts i omkring 100 fall. I den mån under maj månad ålagda straff avtjänats efter utgången av juni månad, vilket i icke ringa utsträckning synes ha varit fallet med krigsrättsdomarna, är antalet icke rapporterade fall större. För att svara mot verkligheten skulle sålunda enligt detta stickprov det i statistiken redovisade antalet av militär befälhavare för fylleri ålagda disciplinstraff ökas med åtminstone 20 procent. Utredningen, som funnit ifrågavarande brister i fullgörandet av rapportskyldigheten otillfredsställande, har överlämnat undersökningsmaterialet till riksdagens militieombudsman och vederbörande militära myndigheter för vidtagande av erforderliga åtgärder för att för framtiden få till stånd en mera noggrann rapportering av de av militära befälhavare ålagda disciplinstraffen.

En översikt över antalet av militära befälhavare ålagda och av militära domstolar ådömda straff för fylleri under olika månader av åren 1940—1942, sådant detta antal nu redovisas enligt föreliggande statistik, lämnas i följande tabell:

M å n a d	Antal disciplinstraff för fylleri, avdömda av militärdomstol och ålagda av militär befälhavare		
	1940 ¹	1941	1942
Januari	192	409	297
Februari.....	210	294	317
Mars	150	473	481
April	234	558	477
Maj	454	674	522
Juni	513	366	562
Juli	515	470	497
Augusti	453	371	365
September	385	381	471
Oktober	449	401	387
November	342	375	380
December	292	221	333
Hela året	4 189	4 993	5 089

¹ De för år 1940 redovisade krigsrättsfallen avse under respektive månader begångna förseelser; i övrigt äro förseelserna grupperade efter tidpunkten för avdömandet.

Sammanlagda antalet fall har sålunda enligt denna statistik ökat avsevärt mellan åren 1940 och 1941, från 4 189 fall till 4 993, eller med i runt tal 20 procent. Från år 1941 till år 1942 har antalet däremot stigit endast obetydligt. Skillnaden mellan åren 1940 och 1941 faller väsentligen på första kvartalet år 1940, som visade mycket låga siffror. Det må nämnas, att antalet rapporterade disciplinstraff för fylleri, ålagda av militär befälhavare, år 1939 uppgick till 742, medan motsvarande siffra år 1940 var 3 367.

Av det totala antalet fylleriförseelser har det militära fylleriet under åren 1940—1942 utgjort en betydande och mycket uppmärksammas del. Andelen militära förseelser steg från 11·9 procent år 1940 till 13·4 procent år 1941 men sjönk år 1942 till 11·9 procent. Storleken har varierat starkt mellan olika månader. I maj 1941, då de militära förseelserna nådde sitt absoluta maximum, utgjorde deras andel av det totala fylleriet något över 18 procent men exempelvis i december samma år ej fullt 10 procent och i augusti 1942 endast 8 procent.

Betydelsen av det militära fylleriet under åren 1940—1942 för förändringarna månad för månad i det totala antalet fylleriförseelser kan närmare studeras å diagram 4 (se kap. 2). Avståndet mellan den säsongutjämnade kurvan över det totala antalet fylleriförseelser och kurvan över motsvarande förändringar exklusive de förutnämnda militära förseelserna angiver militärfylleriets andel i fylleriets utveckling.

De militära förseelserna ha, såsom av nämnda diagram framgår, verkat betydligt stegrande på det totala fylleriet. Denna verkan har varit särskilt framträdande från maj 1940 till maj 1941. Även om nivåskillnaden mellan kurvorna tidvis var rätt betydande jämväl under år 1942, betingades uppgången i det totala fylleriet detta år dock väsentligen av de civila förseelsernas ökning. Vad utvecklingen månad för månad beträffar visar diagrammet, att de militära förseelserna efter inkallelserna i april 1940 svarade för den större delen av stegringen över genomsnittet för femårsperioden 1934/38 (som å diagrammet betecknats med 100) till och med tredje kvartalet 1940, då de civila förseelserna sköto i höjden. Under köldrekordet i januari 1941 föllo de civila förseelserna starkare än de militära. De närmast följande fyra månaderna steg åter betydelsen av det militära fylleriet och nådde i maj 1941 sitt maximum. I juni 1941, då krigsutbrottet mellan Tyskland och Ryssland ägde rum, nedgick det totala fylleriet starkt, främst till följd av nedgången i de militära förseelserna. Dessa lågo därefter i fortsättningen av år 1941 jämförelsevis lågt. Under senare hälften av år 1942 var antalet militärförseelser något högre än under senare halvåret 1941, ehuru den civila stegringen som nämnts dominerade under detta år.

En mera ingående bedömning av militärfylleriet måste emellertid grundas på en jämförelse med växlingarna i den militära personalens antal. En ökning av de militära fylleriförseelserna kan lika väl återspegla ett ökat antal inkallade som en försämring i nykterhetstillståndet. Utredningen har på grundval av styrkeuppgifter för olika månader av åren 1941 och 1942

verkställt beräkningar rörande fyllerifrekvensen bland den militära personalen. En siffermässig redovisning för dessa beräkningar kan uppenbarligen icke publiceras. Skiftningarna i den militära fyllerifrekvensen under dessa år åskådliggöras emellertid å *diagram 8*. Det bör betonas, att de å diagrammet framträdande variationerna mellan skilda månader äro till viss grad osäkra av den anledningen, att de styrkeuppgifter, till vilka fylleriförseelserna satts i relation, icke avse medeltal för hel månad utan styrkan vid slutet av varje månad. Under vissa perioder kunna dessutom ha förekommit icke obetydliga förskjutningar i tiden mellan fylleriets begående och

Diagram 8. Skiftningarna i fyllerifrekvens bland den militära personalen under åren 1941—1942.

straffpåläggande. För år 1940 ha liknande beräkningar utförts med ledning av kvartalsuppgifter, som dessutom i vissa hänseenden varit ofullständigare än månadsuppgifterna.

Den förut konstaterade ökningen av antalet militära fylleriförseelser under andra kvartalet 1940 synes enligt dessa beräkningar icke ha representerat någon försämring av nykterhetstillståndet bland militären utan betingats av en ökning i de inkallades antal under detta kritiska kvartal. Under sommaren 1940 inträdde däremot, enligt vad beräkningarna givit vid handen, en påtaglig försämring av nykterheten bland den inkallade personalen. Så småningom synes anspänningen från de första kritiska vårmånaderna ha slappnat hos de kvarvarande beredskapsförbanden. Efterhand torde dessa förband ha fått en närmare kontakt med den bofasta befolkningen, en kontakt, som enligt av vissa systembolag gjorda erfarenheter ej sällan utlöst omfattande efterhandsinköp på befolkningens motböcker. Sådana inköp

jämte uttag å egna motböcker, mer eller mindre kollektivt utnyttjade, synas ha varit de viktigaste berusningskällorna bland den militära personalen, i vart fall under de första krigsåren.

Under större delen av år 1941 var fyllerifrekvensen, såsom av diagrammet framgår, jämförelsevis hög bland den militära personalen, om man bortser från den rekordkalla månaden februari och den av skärpt beredskap präglade månaden juni, som trots stora inkallade styrkor visade ovanligt få fylleriförseelser. Från oktober 1941, då rätten till efterhandsinköp avskaffades i och med krisrestriktionerna, gick den militära fyllerifrekvensen starkt ned och var särskilt låg under december 1941 och februari 1942. Den lägre nivån höll sig ungefär ett halvår framåt i tiden. Då någon säsongutjämning av frekvenssiffrorna icke kunnat göras på ett material avseende endast två år, är det för undvikande av årstidsväxlingarna lämpligt att göra jämförelserna med motsvariga månader under de båda åren. Fyllerifrekvensen under de första fem månaderna av år 1942 låg sålunda i genomsnitt 27 procent lägre än motsvarande månader 1941. Senare delen av år 1942 visade den militära fyllerifrekvensen åter en viss uppgång, ehuru den icke steg till samma nivå som under första halvåret 1941.

Huru förhållandena utvecklats sig vid *olika försvarsgrenar* synes icke möjligt att på ett tillfredsställande sätt belysa på grundval av ifrågavarande material. En beräkning rörande antalet av militär befälhavare ålagda disciplinstraff för fylleri i förhållande till den genomsnittliga styrkan inom olika försvarsgrenar år 1942 har emellertid kunnat göras och ger vid handen, att fyllerifrekvensen var lägst vid flygvapnet. Vid armén synes frekvensen av dylika disciplinstraff ha varit ungefär 50 procent högre än vid flygvapnet. Vid marinen var motsvarande frekvenssiffra omkring tre gånger så hög som vid flygvapnet. Flottan visade därvid högre siffror än kustartilleriet. Siffermässigt säkra slutsatser om skillnaderna i nykterhetstillstånd mellan de olika försvarsgrenarna torde emellertid icke kunna byggas på denna beräkning. Att nykterheten skulle vara bättre vid flygvapnet än vid övriga försvarsgrenar hade man ock anledning förvänta med hänsyn till det stränga urval, som äger rum vid antagningen, och de krav på nykterhet, som måste ställas på personalen vid detta vapen. Vid bedömandet av den väsentliga skillnaden i fyllerifrekvens mellan armén och flottan torde man böra räkna med att kontrollen å förläggningsorterna kan vara strängare vid flottans stationer än vid arméns förband, vilka i större omfattning äro belägna å avsidig liggande orter. Det är vidare möjligt, att olika relationer mellan yngre och äldre personal medverkat till skillnaden.

En fråga av stort intresse är, hur stor fyllerifrekvensen bland den militära personalen varit *i förhållande till den civila befolkningens fyllerifrekvens*. Ett säkert svar på denna fråga kan med föreliggande statistik icke ges av den anledning, att man, såsom tidigare nämnts, icke från de av civil domstol avdömda fallen kan särskilja sådana, som avse militär personal. Om man bortser från denna brist och vid jämförelsen endast medräknat de i det föregående angivna militära fyllerifallen, möter dock den svårig-

heten att en säker jämförelse borde avse fyllerifrekvensen i motsvariga åldersgrupper. En sådan jämförelse har dock icke av utredningen kunnat göras. Den härför erforderliga fördelningen av de militära styrkorna på olika åldrar skulle förutsätta ett för de militära myndigheterna så omfattande arbete, att utredningen i nuvarande läge icke ansett sig böra ifrågasätta en dylik undersökning. En grov jämförelse mellan militär och civil fyllerifrekvens har emellertid med föreliggande material kunnat göras med utgångspunkt från antagandet, att den militära personalen och de militära fyllerifallen helt legat inom åldrarna 21—47 år¹. De av militära befälhavare och domstolar under år 1942 ålagda straffen för fyleri ha beräknats i promille av de genomsnittliga styrkorna under samma år och jämförts med en promillesiffra för antalet av civila domstolar avdömda fylleriförseelser för män i åldrarna 21—47 år i relation till motsvarande folkmängdssiffror efter frånräknande av den militära personalen. Sålunda har konstaterats, att den militära fyllerifrekvenssiffran ligger relativt obetydligt över den civila siffran. Vid bedömandet av denna skillnad bör dock ihågkommas, att de civila förseelserna räknats i överkant och de militära i underkant, dels på grund av att de civila förseelserna rapporteras fullständigare än de militära, dels ock därför att samtliga av civil domstol avdömda förseelser hänförts till det civila fylleriet. Å andra sidan får man räkna med att övervakningen i militärlivet är strängare och risken för beivran av fyllerifallen där sålunda större än för den eljest på landsbygden bosatta befolkningen. Om hänsyn endast togs till att de statistiska uppgifterna enligt utredningens stickprov sannolikt icke omfatta mer än $\frac{4}{5}$ av det verkliga antalet av de disciplinstraff för fyleri, som ålagts av militär befälhavare, innebär den gjorda jämförelsen, att den militära fyllerifrekvensen ligger minst 20 procent över frekvensen bland motsvarande åldersgrupper i det civila.

Den bearbetning av uppgifter ur kontrollstyrelsens centralregister för fylleriförseelser, som för utredningens räkning verkstälts av professor Dahlberg, har givit vid handen, att de militära fylleriförseelserna år 1942 för personer, skrivna i städer, utgjort 12·02 procent av stadsbefolkningens samtliga fylleriförseelser och för personer, skrivna på landsbygden, 11·53 procent av landsbygdsbefolkningens samtliga fylleriförseelser. Innebörden av dessa siffror, som icke avse exakt samma material som här behandlats, diskuteras närmare i *bilaga 1*.

Sannolikt föreligga betydande olikheter mellan skilda åldersgrupper bland de inkallade. Fylleriet bland de yngre värnpliktsåldrarna torde vara lägre än hos motsvarande civila grupper — detta antydes bland annat av det fall, som den totala fyllerifrekvenskurvan visar mellan 20- och 21-årsåldern² — medan de äldre beredskapsmännen, som vanligen äro innehavare av motböcker, sannolikt oftare begå fylleriförseelser såsom inkallade än under normala förhållanden. För dessa äldre, som i stor utsträckning varit vana vid

¹ Jämför även bilaga 1.

² Se härom kap. 9 om fylleriförseelserna i olika åldrar.

en mera självständig ställning och ofta bildat familj, framstår avbrottet från det civila livet hårdare, och de psykologiska anpassningssvårigheterna i det militära bli då större. Enär dessa påfrestningar merendels torde hos de äldre sammanfalla med större ekonomiska resurser än hos de yngre och även med större möjligheter att skaffa spritdrycker, framstår resultatet såsom mindre förvånande.

Den höga fyllerifrekvensen bland den militära personalen måste enligt utredningens uppfattning betecknas såsom en företeelse av allvarlig innebörd.

Kap. 9. Fylleriförseelserna i olika åldrar.

En översikt över huru de i domstolsstatistiken redovisade fylleriförseelserna av män ha fördelat sig på olika levnadsåldrar under åren 1939—1942 samt i genomsnitt för femårsperioden 1934/38, lämnas i *tab. 14*. För år 1942 angives därjämte i tabellen en åldersfördelning för totala antalet förseelser med inräknande av de av militär befälhavare ålagda disciplinstraffen.

Jämförelsen mellan antalet förseelser i olika åldrar under krigsåren mot bakgrunden av förkrigsårens genomsnitt har grafiskt utförts å *diagram 9*, där jämväl lämnats en särskild belysning av förändringarna på landsbygden mellan åren 1940 och 1942 (exklusive av militär befälhavare ålagda disciplinstraff) samt genomsnittet för 1934/38.

Ett studium av diagrammet ger vid handen att under sista åren de flesta förseelserna begåtts av 23-åringar, om man räknar endast med förseelserna enligt domstolsstatistiken, och av 22-åringar, om även de militära disciplinstraffen inräknas. Därefter högst i antal ha enligt domstolsstatistiken 20-åringarna kommit. I detta avseende har en markant förändring inträtt sedan åren 1934/38. Under denna period begicks det största antalet förseelser av 24-åringarna, och därefter i antal kommo de båda närmast liggande åldrarna, medan 20-åringarna lågo väsentligt lägre och ingalunda bildade någon topp på kurvan. Stegringen för 20-åringarna och åldrarna närmast därunder och den för 20-åringarna under samtliga krigsåren framträdande speciella toppen utgör den mest påfallande förskjutningen i förhållande till förkrigstiden. Siffermässigt skola dessa förändringar sedermera närmare belysas vid behandlingen av förseelsernas antal i relation till årskullarnas storlek. Vad förändringarna i övrigt under krigsåren beträffar framgår av diagrammet, att antalet förseelser år 1942, även om man bortser från de av militär befälhavare ålagda disciplinstraffen, ökat i alla åldrar i förhållande både till de närmast föregående åren och till genomsnittet för femårsperioden 1934/38. Stegringen från år 1941 var särskilt stark i åldrarna 28—34 år. Siffrorna för år 1941 lågo i regel över 1940 års siffror utom för åldrarna över 45 år, där fyllerisiffrorna voro lägre än både 1940 års och förkrigsperiodens siffror. År 1940 understeg fylleriförseelsernas antal genomsnittsperiodens nivå icke endast i vissa högre åldrar utan framförallt i åldrarna 21—27 år. Det bör observeras, att de av militär befälhavare ålagda disciplinstraffen därvid icke medräknats.

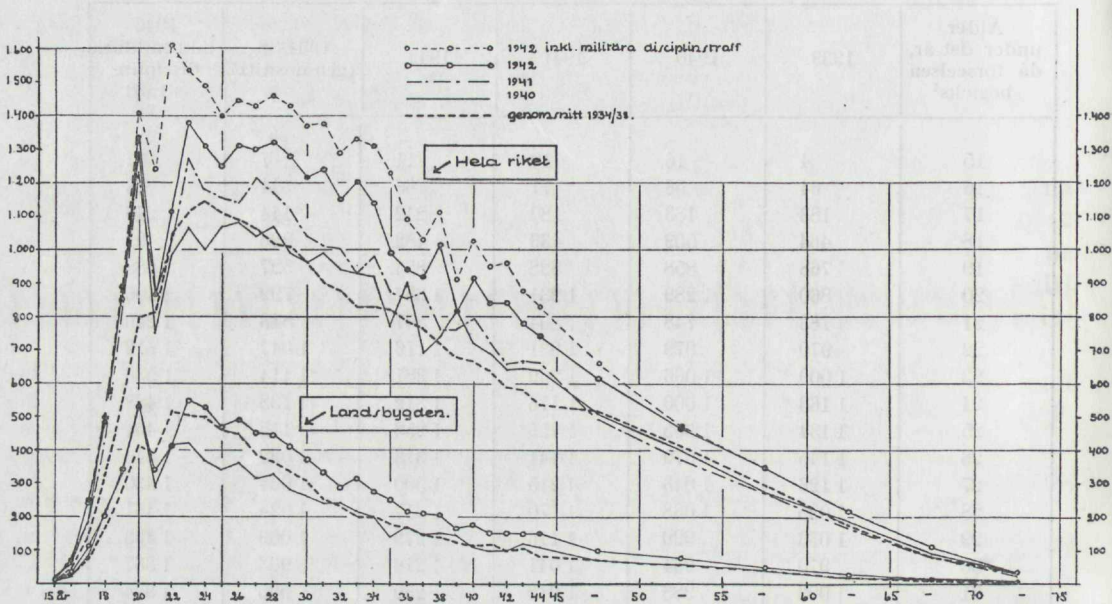
Även för landsbygdens del lågo 1940 års siffror i betydande utsträckning lägre än genomsnittsperiodens siffror, främst från 21-årsåldern ända

Tab. 14. Totala antalet fylleriförseelser av män i olika åldrar under åren 1939—1942 samt i genomsnitt för perioden 1934/38.

Alder under det år, då förseelsen begicks ¹	1939	1940	1941	1942	1934/38 (genomsnitt)	1942 (inkl. militära disciplin-straff)
15	4	16	10	11	7	11
16	64	56	71	66	44	66
17	183	183	180	242	144	248
18	464	509	439	482	326	497
19	768	858	828	854	527	888
20	860	1 289	1 231	1 337	792	1 406
21	783	748	864	867	813	1 240
22	970	979	1 031	1 116	1 047	1 612
23	1 009	1 066	1 269	1 381	1 114	1 536
24	1 163	1 000	1 176	1 312	1 138	1 488
25	1 134	1 065	1 155	1 253	1 115	1 401
26	1 145	1 079	1 141	1 313	1 092	1 446
27	1 126	1 043	1 215	1 300	1 064	1 430
28	1 095	1 068	1 170	1 317	1 024	1 461
29	1 033	990	1 116	1 279	1 009	1 433
30	970	964	1 041	1 216	963	1 367
31	1 003	988	1 012	1 239	905	1 374
32	907	942	1 001	1 149	880	1 290
33	927	932	933	1 205	834	1 333
34	857	923	981	1 143	831	1 311
35	880	771	874	1 090	821	1 231
36	744	901	853	943	786	1 088
37	784	689	873	920	766	1 030
38	760	743	762	1 016	720	1 112
39	836	821	763	815	682	910
40	701	723	793	915	666	1 025
41	718	690	722	842	637	947
42	653	639	655	844	589	957
43	588	644	666	778	581	875
44	552	639	663	744	535	832
45—49	485	511	493	616	516	659
50—54	417	397	372	466	413	469
55—59	297	275	271	318	295	350
60—64	199	185	166	214	174	214
65—69	86	89	84	109	79	109
70—74	34	28	23	35	33	35
75— (s:a)	45	39	32	53	43	53
Summa	31 315	31 429	32 566	37 979	30 041	42 075

¹ Siffrorna för åldersgrupperna mellan 45 och 75 år avse antal fylleriförseelser i genomsnitt per årsklass. Summan förseelser för exempelvis åldersgruppen 45—50 år blir alltså lika med fem gånger de angivna siffrorna.

Diagram 9. Totala antalet fylleriförseelser av män i olika åldrar dels för hela riket under åren 1940—1942 samt i genomsnitt för 1934/38, dels ock för landsbygden under åren 1940 och 1942 samt i genomsnitt för 1934/38.

upp över 30-årsåldern, men överstego däremot femårsperiodens nivå avsevärt för ungdomsåldrarna under 21 år. I de första värnpliktsåldrarna, 21 och 22 år, lågo även 1942 års siffror lägre än femårsperiodens. Till skillnad från rikssiffrorna visade landsbygden en mindre nedgång i fylleriet från 20- till 21-årsåldern även under förkrigsåren. Denna nedgång sammanhängande givetvis med värnpliktens fullgörande, men har ju, främst genom ökningen av fylleriet i ungdomsåldrarna, blivit mycket mera markerad sedan dess. Ökningen har t. o. m. varit så stark, att de flesta fylleriförseelserna för någon årsklass på landsbygden år 1940 föllo på 20-åringarna. Maximum under förkrigsåren låg däremot vid 22-årsåldern.

En säker bedömning av fylleriet i olika åldrar kan emellertid endast grundas på siffror över *fylleriförseelserna i förhållande till folkmängden* i de olika årsklasserna. I *tab. 15* lämnas en översikt över fyllerifrekvensen i promille av folkmängden i olika åldrar för perioden 1934/38 samt åren 1940 och 1942. För sistnämnda år har fyllerifrekvensen angivits både exklusive och inklusive de av militär befälhavare ålagda disciplinstraffen för fylleri. Sistnämnda frekvenssiffror ha tillika i tabellen beräknats i procent av motsvarande siffror för åren 1934/38. Å *diagram 10* har jämförelsen mellan fyllerifrekvenssiffrorna för åren 1940 och 1942 samt genomsnittet för femårsperioden framställt grafiskt.

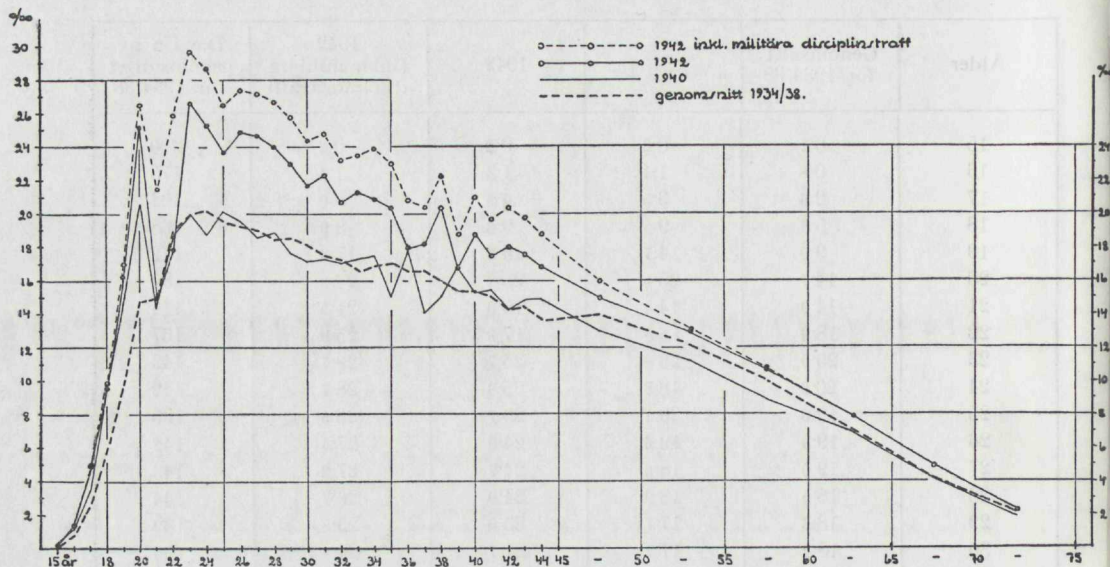
Totalbilden av fylleriets förändringar under krigsåren, uttryckta i promille av folkmängden i olika åldrar, stämmer i stort sett överens med den bild,

Tab. 15. Fylleriförseelser av män i olika åldrar i promille av folkmängden åren 1940 och 1942 samt i genomsnitt 1934/38.

Ålder	Genomsnitt för 1934/38	1940	1942	1942 (inkl. militära disciplinstraff)	D:o i % av genomsnittet för 1934/38
15	0·1	0·8	0·2	0·2	200
16	0·8	1·1	1·4	1·4	175
17	2·6	3·5	4·9	5·0	192
18	5·9	9·5	9·6	9·9	168
19	9·9	14·7	16·3	17·0	172
20	14·7	20·5	25·2	26·5	180
21	14·9	14·4	15·0	21·5	144
22	18·9	18·8	17·9	25·9	137
23	20·0	20·0	26·7	29·7	149
24	20·2	18·8	25·3	28·7	142
25	19·6	20·1	23·7	26·5	135
26	19·3	19·6	24·9	27·4	142
27	19·0	18·6	24·7	27·2	143
28	18·5	18·9	24·0	26·7	144
29	18·6	17·7	23·0	25·8	139
30	18·2	17·2	21·7	24·4	134
31	17·5	17·3	22·3	24·8	142
32	17·3	17·1	20·7	23·2	134
33	16·7	17·3	21·3	23·5	141
34	16·9	17·5	20·9	23·9	141
35	17·1	15·1	20·4	23·0	135
36	16·6	17·9	18·0	20·8	125
37	16·6	14·1	18·2	20·4	123
38	16·0	15·1	20·4	22·3	139
39	15·4	16·9	16·8	18·8	122
40	15·4	15·3	18·8	21·0	136
41	15·1	15·5	17·5	19·7	130
42	14·3	14·3	18·0	20·4	143
43	14·5	14·8	17·6	19·8	137
44	13·7	14·9	16·8	18·8	137
45—49	14·0	13·0	15·0	16·0	114
50—54	12·3	11·2	13·0	13·1	107
55—59	10·0	8·9	10·7	10·8	108
60—64	7·1	6·9	7·9	7·9	111
65—69	4·2	4·2	4·9	4·9	117
70—74	2·1	1·9	2·3	2·3	110

som de absoluta siffrorna gävo. Den mest påfallande skillnaden utgör den sänkning i förhållande till övriga åldrar, som promillesiffrorna uppvisa för den ovanligt stora årskullen av år 1920. År 1940 har sålunda för 20-åringarna den topp, som antalet av deras fylleriförseelser bildade, blivit något lägre, och det maximum, som de absoluta siffrorna med inräknande av militärförseelserna år 1942 visade vid 22-årsåldern, har försvunnit i promillesiffrorna. Den största fyllerifrekvensen föreligger i stället vid 23 år.

Diagram 10. Fylleriförseelser av män i olika åldrar i promille av folkmängden för åren 1940 och 1942 samt i genomsnitt för 1934/38.

En närmare jämförelse mellan de olika årens fyllerisiffror, uttryckta i promille av folkmängden, utvisar i huvudsak följande.

Under förkrigsåren steg fyllerifrekvensen i promille av folkmängden snabbt från 16-årsåldern till 22-årsåldern och nådde sitt maximum vid 24 år. Stegringen var tämligen jämn, utom från 20 till 21 år, där endast en helt obetydlig stegring förelåg. Från 24-årsåldern sjönk fyllerifrekvensen där- efter sakta och kom först för 41-åringarna i nivå med 20-åringarnas fylleri- siffror. Ungefär vid 50-årsstrecket började frekvensen att falla snabbare.

Under krigsåren har stegringen i ungdomsåldrarna blivit betydligt snab- bare än tidigare, och kurvan når en första kulmen för 20-åringarna. Därefter inträder ett starkt fall vid 21-årsåldern, vilket antyder, att den första inkallelsen till värnplikt med nuvarande inkomster för ungdomsåld- rarna medför en förbättring i nykterhetsavseende, och sedan börjar ånyo en snabb uppgång. Efter maximum vid 23 år — med en promillesiffra år 1942 av 29.7, om man inräknar militärfallen, mot förkrigsårens maximum (vid 24 år) på 20.2 promille — faller kurvan, bortsett från vissa fluktuation- ner, i ungefär samma takt ända upp i de högsta åldersklasserna. Fylleri- frekvensens ökning från perioden 1934/38 till år 1942 har sålunda främst fallit på ungdomsåldrarna och vidare på mannaåldrarna ända upp emot värnpliktstidens slut, 47 år. Den del av ökningen, som berott på de militära disciplinstraffen, har varit proportionsvis större i åldrarna över 30 år än under. Härvid bortses dock från ökningen i 21- och 22-årsåldrarna, vilken helt betingats av militärfallen.

Beträffande *ungdomsfylleriet*, varmed här¹ avses fylleri av personer under 21 år, må lämnas en närmare siffermässig redovisning. Fyllerifrekvensen i åldrarna under 21 år har, räknat från perioden 1934/38 till år 1942, icke endast ökat i takt med fyllerifrekvensen för samtliga män över 21 år, vilken stigit från 13·6 promille till 17·5 promille, eller med 29 procent, utan ökat *tre gånger starkare*. Under angivna period har detta ungdomsfylleri sålunda stigit från 5·6 promille i genomsnitt för åldersgrupperna 15—20 år till 10·4 promille, vilket betyder en ökning av fyllerifrekvensen med 86 procent. Stegringarna för de olika ungdomsåldrarna ha växlat något, såsom framgår av den förut lämnade tabellen. För 20-åringarna var stegringen 80 procent.

Den relativt starkare ökningen av ungdomsförseelserna framstår såsom det måhända allvarligaste draget i de senare årens utveckling av fylleriet. Man kan visserligen konstatera, att frekvenssiffrorna för ynglingaåldrarna lyckligtvis ännu äro förhållandevis låga. Bland 17-åringarna föllo år 1942 exempelvis icke mer än 5 fylleriförseelser på 1 000 individer, medan däremot på 55—60-åringarna föllo proportionsvis mer än dubbelt så många. Sedan perioden 1934/38 har ynglingarnas fyllerifrekvens dock så gott som fördubblats; då utgjorde den endast ungefär fjärdedelen av den äldre gruppens.

Ökningen av ungdomsfylleriet har icke ägt rum kontinuerligt under alla krigsåren. Det sammanlagda antalet sådana ungdomsförseelser var i genomsnitt under perioden 1934/38 1 840, steg år 1939 till 2 343 och år 1940 till 2 911, men sjönk år 1941 till 2 759 och ökade därefter ånyo till 3 116 år 1942. Denna stegring får givetvis ses mot bakgrunden av de under krigsåren starkt förbättrade förvärvsinkomsterna för personer i dessa åldrar. Nedgången år 1941 synes svår att förklara, om den icke får antagas bero på de under sista kvartalet 1941 genom krisrestriktionerna försvårade möjligheterna att komma åt överlåten motbokssprit. Ökningen år 1942 torde åter liksom den allmänna stegringen i fyllerifrekvensen detta år vara hänförlig till utskänkningen av spritdrycker.

Ökningen i fyllerifrekvens för *övriga åldrar*, räknat från genomsnittet för åren 1934/38 till år 1942, har varit störst för 23-åringarna, 49 procent. Eljest ha ökningarna i åldrarna mellan 21 och 44 år med några enstaka undantag nedåt växlat mellan lägst 34 och högst 44 procent. För åldrarna över 45 år ha ökningarna varit väsentligt lägre, i regel under 15 procent.

För ett par åldersgrupper framträda vissa speciella drag i fyllerifrekvenskurvorna. Den årsklass, som föddes år 1904, synes sålunda i betydligt högre grad än de närmast intilliggande åldrarna göra sig skyldig till fylleriförseelser. År 1940 utmärktes sålunda 36-åringarna av en relativt hög fyllerifrekvens, vilken markerades av en topp på kurvan, och detsamma gällde 38-åringarna år 1942. Promillesiffran för denna årsklass var 17·9 år 1940 mot

¹ I den officiella statistiken drages gränsen för vad som kallas för ungdomsfylleri vid 25 år, vilket man givetvis också kan göra. Vid diskussionen om ungdomsfylleriet är det med hänsyn till de olika begreppsbestämningarna av vikt att hålla reda på hur gränsen i varje fall dragits.

Tab. 16. Den procentuella fördelningen av fylleriförseelserna av män i olika åldersgrupper för tvåårsperioderna 1939—40 och 1941—42.

Åldersgrupp	Stockholm		Göteborg		Övriga större och medelstora städer		Mindre städer		Landsbygden		Hela riket	
	1939—40	1941—42	1939—40	1941—42	1939—40	1941—42	1939—40	1941—42	1939—40	1941—42	1939—40	1941—42
15—19	2·9	2·5	3·8	3·3	4·0	3·6	4·8	4·2	7·7	7·3	5·0	4·5
20—24	8·1	8·9	13·0	12·3	13·0	14·2	14·3	16·2	24·8	24·8	15·7	16·4
25—29	12·9	12·0	17·1	14·8	15·6	16·6	16·4	16·6	21·7	22·4	17·2	17·4
30—34	14·2	14·6	15·9	15·1	15·1	16·0	14·9	15·4	14·9	15·4	15·0	15·5
35—39	15·0	14·6	13·9	15·2	13·3	13·2	12·9	12·3	10·1	10·2	12·6	12·6
40—44	13·2	14·2	13·1	13·2	11·3	11·3	9·9	11·1	7·1	7·4	10·4	10·8
45—49	11·3	11·6	8·7	9·9	8·8	8·2	8·4	8·2	4·7	4·6	7·9	7·9
50—54	8·6	8·4	6·8	7·3	7·4	6·5	7·4	6·4	3·7	3·3	6·5	5·9
55—59	6·5	6·6	3·7	4·6	5·4	5·0	5·1	4·5	2·6	2·3	4·6	4·4
60 och däröver	7·3	6·6	4·0	4·3	6·1	5·4	5·9	5·1	2·7	2·3	5·1	4·6

de relativt låga siffrorna för 35- och 37-åringarna 15·1 och 14·1 promille. För samma årskullar år 1942 voro motsvarande siffror 22·3 samt 20·4 och 18·8 promille. Även för år 1941 förelågo liknande skillnader mellan dessa årskullar. Det ser sålunda ut, som om de dåliga, respektive goda vanorna i en årsklass skulle hålla i sig genom åren. Någon närmare undersökning på denna punkt har dock icke verkställts.

De förut lämnade siffrorna ha i stort sett avsett riket i dess helhet. Såsom delvis framgår av de förut för landsbygden angivna siffrorna, föreliggande emellertid betydande olikheter i åldersfördelningen av fylleriförseelserna mellan land och stad. För en närmare belysning av huru förhållandena i detta avseende gestaltat sig under krigsåren i städer av olika storlek och på landsbygden lämnas i *tab. 16* en översikt över fylleriförseelsernas procentuella fördelning på femårsgrupper i medeltal för åren 1939—40 och 1941—42.¹ Jämför ock bilaga 1, fig. 1.

Av tabellen framgår, att fylleriförseelserna i storstäder mera varit förlagda till högre åldrar än i medelstora och mindre städer. På landsbygden har tyngdpunkten legat ännu lägre i åldershänseende än i städerna. De tre åldersgrupper, som sålunda enligt tabellen visade största antalet förseelser, lågo i Stockholm mellan 45 och 30 år, i Göteborg mellan 40 och 25 år och i övriga städer mellan 35 och 20 år. För landsbygdens del voro två åldersgrupper dominerande, nämligen grupperna mellan 30 och 20 år.

¹ Motsvarande siffror för åren 1935—36 och 1937—38 se »Rusdrycksförsäljningen m. m.» år 1936, s. 60 och år 1938, s. 78.

Kap. 10. Återfallsfylleriets omfattning under krigsåren.

Av de i domstolsstatistiken år 1942 upptagna 38 551 fylleriförseelserna hade 37 979 begåtts av män och 572 av kvinnor. Männens förseelser föllo på 31 887 personer, motsvarande i genomsnitt 1·19 förseelser per sakfälld man. Kvinnornas förseelser voro fördelade på 445 personer, vilket motsvarar 1·29 förseelser per sakfälld kvinna. Den högre genomsnittssiffran för kvinnor är en reguljär företeelse. Bland det klientel kvinnor, väsentligen hemmahörande i storstäderna, som begår fylleriförseelser, är det vanligare med återfall redan under året än bland männen. Å andra sidan är risken att begå en fylleriförseelse mycket större bland män än bland kvinnor. Av den totala folkmängden i åldrarna över 15 år utgjorde de år 1942 för fylleri dömda bland männen 12·63 promille men bland kvinnorna endast 0·17 promille.

I den följande framställningen, där de relativt fåtaliga fylleriförseelserna av kvinnor i huvudsak lämnas åsido, behandlas till en början krigsårens förändringar i antalet engångs- och återfallsfyllerister under ett och samma år på grundval av den officiella statistiken. Därefter kommer återfallsfylleriet i egentlig bemärkelse att belysas med stöd av de resultat, som erhållits vid den för utredningens räkning verkställda bearbetningen av uppgifter för åren 1938 och 1942 ur kontrollstyrelsens fylleriregister.

En översikt över förändringarna i antalet män med en, två, tre etc. fylleriförseelser under vart och ett av krigsåren och femårsperioden 1934/38 samt förändringarna i den relativa storleken av dessa grupper, uttryckt i procent av hela antalet för fylleri dömda män, lämnas i följande tabell.

Antal förseelser	A b s o l u t a t a l					I % av samtliga sakfällda män				
	1939	1940	1941	1942	1934/38 (i genom- snitt)	1939	1940	1941	1942	1934/38 (i genom- snitt)
1 förseelse	22 791	22 775	21 265	27 588	21 255	86·8	86·7	87·5	86·5	86·1
2 förseelser	2 500	2 527	2 615	3 189	2 419	9·5	9·6	9·4	10·0	9·8
3 »	643	602	564	755	606	2·5	2·3	2·0	2·4	2·4
4 »	193	189	170	198	211	0·7	0·7	0·6	0·6	0·9
5 »	84	91	68	86	101	0·3	0·4	0·3	0·3	0·4
6—10 »	52	76	48	66	91	0·2	0·3	0·2	0·2	0·4
11 el. fl. förseelser	3	5	3	5	12	—	—	—	—	—
Samtliga män	26 269	26 265	27 733	31 887	24 695	100	100	100	100	100

Siffrorna i tabellen, som äro av intresse för bedömande av karaktären hos fylleriet under krigsåren, ge vid handen, att några större förskjutningar i relationerna mellan antalet engångsfyllerister och antalet flergångsfyllerister icke inträtt sedan förkrigsperioden. Krigsårens starka ökning av fylleriförseelserna har icke begränsat sig till en ökning av de mera enstaka fylleriförseelserna. Under åren 1934/38 utgjorde de män, som sakfölldes för endast en förseelse, i genomsnitt 86·1 procent av samtliga sakfällda män. Under krigsåren har motsvarande siffra rört sig mellan högst 86·8 och lägst 86·5 procent utom under år 1941, då den utgjorde 87·5 procent. År 1942 förelåg siffran 86·5 procent.

Flergångsfylleristerna, betraktade såsom en gemensam grupp, ha sålunda från förkrigsperioden till år 1942 ökat nästan lika mycket som totala antalet fyllerister. Däremot har inom denna gemensamma grupp inträffat vissa förskjutningar. Bland flergångsfylleristerna utgjorde den största gruppen, män med två förseelser, en större andel av samtliga år 1942 än under förkrigsperioden, medan grupperna med fyra eller flera förseelser under samma tid minskat icke endast i relation till samtliga utan även till antalet. Överhuvud taget få krigsåren sägas ha inneburit en viss förbättring i avseende å de mest kvalificerade fylleristgrupperna, personer med fyra eller fler förseelser om året. Tendensen till minskning för dessa grupper kan antagas bero på den genom länsnykterhetsnämnderna förbättrade uppsikten över alkoholister av denna typ och möjligen även på spritpriserna, som stigit starkt även på den illegala marknaden, enligt uppgift hänförande sig till Stockholm från 10 à 15 kronor före kriget till för närvarande omkring 30 kronor för liter vanligt brännvin. Icke desto mindre äro trots nykterhetsnämndsinstitutionen fortfarande över ett hundratal män i vårt land i tillfälle att årligen begå fem eller flera fylleriförseelser.

Från år 1940 till år 1941 inträdde en anmärkningsvärd minskning av den andel, som flergångsfylleristerna tillsammans utgjorde av samtliga fyllerister. Denna minskning, som jämväl innebar en absolut nedgång i antalet, motsvarades av mindre andelar för envar av grupperna flergångsfyllerister, ehuru antalet i gruppen med två förseelser absolut selt ökade. För de mera kvalificerade grupperna, personer med tre eller flera förseelser, minskade antalet icke obetydligt. Gruppen med 6—10 förseelser nedgick sålunda från 76 personer år 1940 till 48 år 1941 och gruppen med 5 förseelser från 91 till 68 personer. Det är icke osannolikt att dessa minskningar utgöra verkningar av krisrestriktionerna i oktober 1941 och indragningen av jullitern, i det att dessa åtgärder kunna ha berövat en hel del fyllerister deras möjlighet att under året ånyo begå fylleriförseelser.

Förändringarna från år 1941 till år 1942 ha inneburit en relativ nedgång av gruppen engångsfyllerister från 87·5 till 86·5 procent, trots en absolut ökning på över 3 300 personer. Samtidigt ha grupperna med två och tre förseelser ökat betydligt starkare än det totala antalet förseelser. För grupperna med fyra eller flera förseelser ha inträffat mindre absoluta ökning, som icke påverkat procenttalen.

Bland kvinnorna är gruppen engångsfyllerister något mindre än bland männen och har under krigsåren utgjort omkring 80 procent av samtliga. Grupperna med två och tre förseelser äro i gengäld desto större och ha under dessa år rört sig, den förra omkring 12 à 14 procent och den senare omkring 2 à 4 procent. Några större skiljaktigheter från förkrigstiden i gruppernas inbördes storleksförhållanden synas icke ha inträtt.

En belysning av *det egentliga återfallsfylleriet* under åren 1938 och 1942 har erhållits genom den av professor Gunnar Dahlberg verkställda, speciella bearbetningen av fylleriuppgifterna i det hos kontrollstyrelsen förda straffregistret. En redogörelse för resultaten av denna bearbetning, dess innebörd och de därvid tillämpade metoderna lämnas av Dahlberg i *bilaga 1* till detta betänkande. I det följande skola endast återges några därur hämtade uppgifter, som belysa återfallsfylleriet under åren 1938 och 1942, samt de skillnader, som i detta hänseende framträda mellan stads- och lantbefolkning.

En översikt över återfallsfylleriets omfattning bland män under åren 1938 och 1942 lämnas i följande tabell. Denna anger huru stora andelar av samtliga fylleriförseelser, som utgjordes av förstagångsförseelser, andra-, tredje- etc. upp till femtegångsförseelser, samt den sammanlagda andelen av förseelser med högre ordningsnummer än fem. Ordningsnumren avse hela det antal förseelser, som av vederbörande tidigare begåtts, sålunda icke endast de förseelser, som begåtts under år 1938 respektive år 1942. Förseelserna ha härvid uppdelats på landsbygd och städer efter kyrkoskrivningsorten för den person, som begått fylleriförseelsen, icke efter platsen för begåendet av förseelsen såsom i den officiella statistiken. Gränsdragningen mellan de olika grupperna av städer har skett efter folkmängden år 1940. Med småstäder avses städer med mindre än 10 000 invånare. Gruppen medelstora städer omfattar städer med en folkmängd mellan 10 000 och 50 000, medan med storstäder avses städer med över 50 000 invånare.

Fylleriförseelsernas nummer	Storstäder		Medelstora städer		Småstäder		Samtliga städer		Landsbygd	
	1938	1942	1938	1942	1938	1942	1938	1942	1938	1942
Förstagångsförseelser ..	34.9	34.7	37.5	39.0	42.7	42.9	36.6	37.2	51.9	48.2
Andra » ..	16.2	17.0	16.0	18.0	18.9	17.6	16.4	17.4	17.1	17.9
Tredje » ..	10.7	10.3	10.7	10.7	11.4	10.5	10.8	10.5	9.2	9.8
Fjärde » ..	7.2	7.2	7.0	6.9	7.9	7.1	7.2	7.1	5.5	5.8
Femte » ..	5.1	5.3	4.8	4.4	4.4	4.8	5.0	4.9	3.5	3.9
Sjätte-, sjunde- etc. förseelser	25.8	25.6	23.9	21.0	14.6	17.1	24.0	22.9	12.8	14.5

För stadsbefolkningen utgjorde, såsom av tabellen framgår, de upprepade fylleriförseelsernas andel av samtliga fylleriförseelser år 1938 63.4 procent, medan deras andel för lantbefolkningen stannade vid något under hälften av det totala fylleriet. Skillnaden mellan stadsborna och lantborna i fråga

om de upprepade fylleriförseelsernas frekvens föll i främsta rummet på fylleriförseelserna med högre ordningsnummer än fem, vilka för stadsborna utgjorde 24 procent av samtliga mot för lantborna endast 12·8 procent. Även fjärde och femte förseelserna betydde avsevärt mera inom stadsbefolkningens fylleriförseelser. Däremot visade procenttalen för andra och tredje förseelserna ej några större skiljaktigheter mellan städernas och landsbygdens befolkning. Samma olikheter, ehuru icke i så utpräglad grad, förelågo mellan de i storstäderna och de medelstora städerna skrivna personerna, å ena, samt småstadsborna, å andra sidan. För de sistnämnda utgjorde första förseelsernas andel 42·7 procent av samtliga, medan motsvarande siffror för invånarna i storstäderna och de medelstora städerna voro respektive 34·9 och 37·5 procent. Andra, tredje och fjärde förseelserna visade dock något högre procenttal för småstadsbefolkningen än för de i övriga städer skrivna personerna. Däremot var andelen fylleriförseelser med högre ordningsnummer än fem betydligt större för de övriga städerna än för småstäderna. Deras andel för småstadsbefolkningen utgjorde 14·6 procent mot respektive 25·8 och 23·9 för befolkningen i storstäderna och de medelstora städerna.

För år 1942 förelågo samma skiljaktigheter mellan de olika befolkningsgrupperna. I förhållande till år 1938 ökade för lantbefolkningen andelen av återfallsförseelser något, nämligen från 48·1 till 51·8 procent. Ökningen fördelade sig tämligen jämnt mellan återfallsförseelser av olika ordningsnummer. Beträffande stadsbefolkningen inträdde en obetydlig förskjutning i motsatt riktning, i det att andelarna av samtliga grupper återfallsförseelser sjönko utom andelen av andragångsförseelser, medan betydelsen av första- och andragångsförseelser steg. Utvecklingen har sålunda inneburit en mindre utjämning av skillnaden i fylleriförseelsernas sammansättning mellan stads- och landsbygdsbefolkning.

Enligt professor Dahlbergs beräkningar rörande riskerna i olika åldrar att bli dömd för en *första* fylleriförseelse var risken både för stadsbefolkningen och lantbefolkningen störst i åldersgruppen 20—24 år. Risken i denna åldersgrupp var år 1938, uttryckt i promille, för stadsbefolkningen 10·9 och för lantbefolkningen 10·5. År 1942 hade motsvarande risksiffror stigit till 17·0 och 15·2. Risken att bli dömd för en *andra* fylleriförseelse nådde sitt maximum vid en något högre åldersgrupp, nämligen 25—29 år och låg naturligen på en lägre nivå än risken att begå en första förseelse. Risksiffrorna beträffande andragångsförseelser utgjorde för nämnda åldersgrupp år 1938 4·3 för stadsbefolkningen och 3·4 för lantbefolkningen mot år 1942 5·9 och 4·6. Risken att bli dömd för en *tredje* fylleriförseelse företedde liknande, ehuru givetvis något lägre siffror. De erhållna siffrorna visa, att om en person blivit dömd för en fylleriförseelse, sannolikheten för återfall är jämförelsevis stor och större för stadsbefolkningen än för lantbefolkningen. Från år 1938 till år 1942 har risken för en första förseelse såväl för stadsbefolkningen som lantbefolkningen avsevärt ökat, särskilt i de yngre åldersgrupperna. Risken att bli dömd för återfallsförseelse har däremot ökat mest i högre åldrar, beträffande stadsbefolkningen särskilt i medelåldern (40—45 år)

och beträffande lantbefolkningen särskilt i åldrarna 30—40 år. För de högsta åldersgrupperna ha risksiffrorna under både år 1938 och år 1942 hållit sig tämligen oförändrade såväl med hänsyn till första som upprepad förseelse.

På grundval av förevarande material har professor Dahlberg ock verkställt beräkningar i fråga om *den sammanlagda risken* att vid 30, respektive 50 år ha blivit dömd för fylleriförseelser. Rörande innebörden av dessa beräkningar lämnas närmare redogörelse i förenämnda bilaga. Här skall allenast nämnas, att med den för visst år beräknade sammanlagda risken för en person att vid viss ålder ha begått minst en fylleriförseelse avses risken för en nu minderårig person, som lever till ifrågavarande ålder, att om fyllerifrekvensen förblir densamma som under beräkningsåret ha begått en fylleriförseelse. De gjorda beräkningarna utvisa bland annat följande. Vid 1938 års fyllerifrekvens gällande under en längre följd av år skulle närmare 12 procent av den manliga stadsbefolkningen vid 30 års ålder ha blivit dömda för en första fylleriförseelse och något över 4 procent för en andra förseelse. För män vid 30 år på landsbygden var motsvarande siffra å risken för en första förseelse nästan lika stor, eller 11 procent, medan risken för en andra förseelse låg något lägre, något över 3 procent. Skillnaden mellan lantbefolkningen och stadsbefolkningen framträdde ännu tydligare i siffrorna å den sammanlagda risken vid 50-årsåldern. Den sammanlagda risken för en förstagångsförseelse var 23 procent för männen i städerna vid denna ålder och risken för en andra förseelse 11 procent, medan motsvarande siffror för landsbygden voro 20 och 7 procent.

År 1942 lågo siffrorna genomgående på en högre nivå och inneburo, att med 1942 års fyllerifrekvens gällande under en längre följd av år 16 procent av männen i 30-årsåldern i städerna skulle ha dömts för en första fylleriförseelse och 6 procent för en andra, medan på landsbygden 14 procent av männen i denna ålder skulle ha dömts för en första och 5 procent för en andra förseelse. Motsvarande siffror för männen i 50-årsåldern voro i städerna icke mindre än 29 respektive 15 procent och på landsbygden 24 respektive 10 procent.

De återgivna siffrorna belysa icke endast den starka ökning av fyllerifrekvensen, som inträtt under krigsåren, utan även den allvarliga innebörden i det nuvarande tillståndet.

Kap. 11. Alkoholisternas andel i fylleriförseelserna och risken för alkoholism.

För att belysa huruvida fylleriförseelser begångna av alkoholister under krigsåren ökat i samma takt som övriga fylleriförseelser har utredningen införskaffat material från vissa nykterhetsnämnder. Med alkoholister avses här personer, som anmälts för nykterhetsnämnd och beträffande vilka nykterhetsnämnden ansett föreligga skäl att vidtaga åtgärder enligt alkoholistlagen. Enär de kvinnliga alkoholisternas antal är obetydligt, skall endast utvecklingen beträffande de manliga alkoholisterna beröras.

Från nykterhetsnämnderna i några städer, nämligen Uppsala, Jönköping, Kristianstad, Malmö, Härnösand och Östersund, har inhämtats, huru många fylleriförseelser åren 1938 och 1942 begåtts av män, som före fylleriförseelsen varit föremål för åtgärd från nykterhetsnämnds sida, ävensom antalet fylleriförseelser under samma år av män, som efter fylleriförseelse blivit föremål för dylik åtgärd. Dessa uppgifter sammanställas i följande tabell med totala antalet fylleriförseelser i dessa städer under samma tid. Därvid har skilts mellan män över och under 25 år. Anledningen till denna uppdelning är, att av männen under 25 år något större antal ännu ej hunnit bli omhändertagna för alkoholism, varför alkoholisternas andel av fylleriförseelserna måste bli väsentligt större i åldersgruppen över 25 år.

Ålder, år	Summa fylleri- förseelser = N	därav begångna av män, anmälda för nykterhetsnämnd					
		före förseelsen		efter förseelsen		före + efter	
		antal	% av N	antal	% av N	antal	% av N
<i>Förseelser år 1938:</i>							
Under 25	207	24	11·6	46	22·2	70	33·8
Över 25	983	293	29·8	176	17·9	469	47·7
Summa	1 190	317	26·6	222	18·7	539	45·3
<i>Förseelser år 1942:</i>							
Under 25	329	49	14·9	56	17·0	105	31·9
Över 25	1 311	433	33·0	130	9·9	563	42·9
Summa	1 640	482	29·4	186	11·3	668	40·7

Av fylleriförseelserna i ifrågavarande städer har under båda åren, såsom av tabellen framgår, en mycket stor del fallit på alkoholisterna. I åldersgruppen under 25 år har sålunda en tredjedel och i åldersgruppen över 25 år mer

än 40 procent av fylleriförseelserna fallit på alkoholister. Härtill komma alla de, som ännu icke hunnit fästa nykterhetsnämndens uppmärksamhet på sig, men som så småningom bli föremål för dess åtgärd.

Den andel av fylleriförseelserna, som faller på personer, vilka före fylleriförseelsen varit föremål för nykterhetsvårdande åtgärd, har från år 1938 till år 1942 stigit något, nämligen från 26.6 till 29.4 procent. På grund av materialets ringa storlek motiverar emellertid denna ökning icke slutsatsen, att ifrågavarande kategoris andel i fylleriförseelserna i verkligheten ökat. Den högre andelen för dem, som efter en år 1938 begången fylleriförseelse blivit föremål för nykterhetsnämnds åtgärd, i förhållande till motsvarande andel för dem, som begått fylleriförseelser år 1942, betingas helt enkelt av den längre tid, som för de förstnämnda förflutit efter nykterhetsnämndens åtgärd.

Material, som erhållits genom en speciell undersökning beträffande fylleriförseelserna i Stockholm under åren 1938 och 1942 utvisar, att under båda dessa år 32 procent av fylleriförseelserna begåtts av personer, som före respektive års utgång blivit föremål för åtgärd av nykterhetsnämnden.

En tidigare företagen undersökning hänförande sig till fylleriförseelserna i Stockholm före år 1936¹ ger vid handen, att ungefär en fjärdedel av fylleriförseelserna då begåtts av personer, mot vilka nykterhetsnämnden företagit åtgärder, och ungefär en fjärdedel av personer, som så småningom bli föremål för dylika åtgärder.

För att erhålla en belysning av förhållandena på landsbygden har utredningen genom länsnykterhetsnämnderna inhämtat uppgifter från nykterhetsnämnderna i Stockholms, Värmlands och Västernorrlands län rörande det antal fylleriförseelser, som år 1942 begåtts av alkoholister. Dessa uppgifter utvisa, att i Stockholms län nära 12 och i Värmlands län något mer än 10 procent av fylleriförseelserna begåtts av alkoholister, medan motsvarande siffra för Västernorrlands län är betydligt högre, nämligen närmare 24 procent. Den högre nivån för Västernorrlands län sammanhänger med att där åtgärder vidtagits speciellt mot yngre alkoholister, sedan dessa gjort sig skyldiga till fylleri. Av män under 25 år, som begått fylleriförseelser i detta län, ha icke mindre än nära 28 procent efter förseelsen blivit föremål för åtgärd av nykterhetsnämnd, medan motsvarande siffra för Stockholms och Värmlands län utgör blott respektive 5 och nära 2 procent. Vid bedömandet av de relativt låga siffrorna för alkoholisternas andel i fylleriförseelserna i de berörda tre länen måste ihågkommas, att alkoholister på landsbygden i förhållandevis liten utsträckning hittills blivit föremål för åtgärder. Motsvarande uppgifter för år 1938 ha icke införskaffats.

Av de företagna undersökningarna framgår, att alkoholisternas andel i det under krigsåren starkt ökade antalet fylleriförseelser i varje fall icke minskat.

I avsikt att klarlägga huruvida antalet alkoholister ökat under krigsåren har utredningen från nykterhetsnämnderna i rikets samtliga städer införskaffat uppgifter rörande det antal personer, som under åren 1938 och 1942 blivit föremål för åtgärder enligt alkoholistlagen. De begärda uppgifterna ha

¹ Jämför Tirfing 1937, häfte 5.

erhållits från alla städer utom Filipstad. I uppgifterna ha särskilts personer som blivit anmälda endast en gång, och sådana, som anmälts upprepade gånger.

På grundval av de erhållna uppgifterna har i första hand undersökts i vad mån risken att bli föremål för åtgärd av nykterhetsnämnd på grund av alkoholism ökat eller minskat från år 1938 till år 1942. Vid beräkningarna har antalet personer i olika åldersgrupper, som blivit föremål för åtgärder vid första anmälan satts i relation till totala antalet personer i motsvarande åldersgrupper inom de städer uppgifterna avse. På detta sätt ha risksiffror erhållits för olika åldrar. Siffrorna äro något för låga därför att vid korrekt beräkning antalet alkoholister bort sättas i relation till antalet personer i respektive åldersgrupper, som ej tidigare varit föremål för åtgärder. Det har emellertid ej varit möjligt att göra en sådan reduktion av befolkningssiffran. Dessa risksiffror för rikets städer ha sammanställts i följande tabell.

Ålder, år	År 1938			År 1942		
	Medelfolk- mängd	Anmälda för nykterhets- nämnd första gången	På 1 000 av medelfolk- mängden	Medelfolk- mängd	Anmälda för nykterhets- nämnd första gången	På 1 000 av medelfolk- mängden
15—19	85 903	46	0·54	88 414	99	1·12
20—24	98 301	128	1·30	105 224	314	2·98
25—29	105 363	203	1·93	112 703	268	2·38
30—39	189 159	465	2·46	213 613	664	3·11
40—49	150 968	403	2·67	164 216	511	3·11
50—64	157 313	308	1·96	175 721	370	2·11

Risken är såsom väntat större i de högre åldrarna och når sitt maximum i 40—50-årsåldern. Siffrorna ligga genomgående högre år 1942 än år 1938. Särskilt risken för åldersgruppen 20—24 år har stigit påfallande, nämligen från 1·3 promille år 1938 till 3·0 promille år 1942. Risken för närmast högre åldersgrupp (25—29 år) har stigit mindre, nämligen från 1·9 till 2·4 promille. Risken för gruppen 20—24 år är således år 1942 högre än för gruppen 25—29 år. I 40—50-årsåldern är risken år 1942 3·1 promille mot 2·7 promille år 1938. Ökningen i riskerna för de olika åldersgrupperna från år 1938 till år 1942 kan sammanhänga med att nykterhetsnämnderna intensifierat sin verksamhet under krigsåren. För att få någon ledning vid bedömandet om ökningen helt kan förklaras av denna omständighet ha förhållandena undersökts särskilt för storstäder, medelstora städer samt småstäder. Till den första gruppen hänföras städer med över 50 000 invånare och till den andra gruppen städer med en folkmängd mellan 10 000 och 50 000 invånare. Det finnes nämligen anledning antaga, att i de större städerna, där nykterhetsnämnderna varit verksamma en längre tid, en ökning av alkoholisternas antal icke till någon större del kan ha berott på ökad aktivitet från nykterhetsnämndernas sida. Risksiffrorna för de tre grupperna, storstäder, medelstora städer och småstäder, återges i följande tabell.

Ålder, år	Risk i ‰ att för första gången bli omhändertagen för alkoholism av nykterhetsnämnd i					
	Storstäder		Medelstora städer		Småstäder	
	1938	1942	1938	1942	1938	1942
15—19	0·27	1·21	0·89	1·07	0·30	0·60
20—24	1·22	2·28	1·73	4·08	0·21	1·56
25—29	2·19	1·79	1·89	3·26	1·28	1·95
30—39	2·88	3·08	2·44	3·75	1·01	1·91
40—49	3·22	3·05	2·11	3·63	2·57	2·47
50—64	2·41	1·88	1·50	2·75	1·55	1·67

Siffrorna äro enligt tabellen för storstädernas del ganska överensstämmande för åren 1938 och 1942, även om för de yngre åldrarna en mycket kraftig ökning framträtt. Enär materialet för dessa åldrar är litet, kunna emellertid säkra slutsatser icke dragas därav. För de medelstora städerna märkes en förskjutning mot högre siffror för år 1942, medan för småstädernas del ökningen är mera måttlig. Länsnykterhetsnämnderna, som inrättades mellan de jämförda åren, böra ha haft en viss betydelse för nykterhetsnämndernas effektivitet i småstäder och medelstora städer. Dessa förhållanden ge i viss mån stöd för antagandet, att den ökning av alkoholister-
nas antal, som framträtt under krigsåren, till betydande del sammanhänger med en ökad effektivitet hos nykterhetsnämnderna.

Man torde kunna utgå från att de nykterhetsnämnder, som finnas på landsbygden, på det hela taget varit mindre effektiva än nykterhetsnämnderna i städerna. Vidare torde man ha att räkna med att inrättandet av länsnykterhetsnämnder medfört en effektivisering speciellt för landsbygdens vidkommande. Under sådana omständigheter har utredningen ej ansett det vara av intresse att införskaffa material från hela rikets landsbygd. Uppgifter ha därför inhämtats från endast tre län, nämligen Stockholms, Värmlands och Västernorrlands län. Av dessa uppgifter framgår, att risksiffrorna ökat väsentligt från år 1938 till år 1942 särskilt för åldern 20—24 år. Siffrorna ligga emellertid på en vida lägre nivå än i städerna. De lämnade risksiffrorna för de olika åldersgrupperna äro svåra att överskåda, delvis därför att förskjutningar av tillfällig natur förelegat mellan de olika åldersgrupperna. Det har därför icke ansetts erforderligt att publicera dessa siffror. Siffrorna å den sammanlagda risken vid 50 respektive 65 år lämpa sig bäst för en jämförelse.

Professor Dahlberg har gjort beräkningar rörande den sammanlagda risken för de olika grupperna städer samt för landskommunerna i de tre nämnda länen. Beträffande beräkningssättet och siffrornas innebörd hänvisas till motsvarande beräkningar av den sammanlagda risken att bli dömd för fylleri (jämför den närmare redogörelsen härför i *bilaga 1*). Här skall allenast nämnas, att med sammanlagd risk för en person att före viss angiven ålder ha blivit föremål för åtgärd av nykterhetsnämnd avses risken för en minderårig

person att, därest han lever till viss uppgiven ålder och årsriskerna för olika åldersklasser hålla sig konstanta, han skall ha blivit föremål för sådan åtgärd. Siffrorna å den sammanlagda risken att vid 50 respektive 65 år ha blivit föremål för åtgärd av nykterhetsnämnd under förutsättning att 1938 samt 1942 års alkoholistfrekvens förelegat under en längre följd av år anges i följande tabell. Siffrorna avse endast män. (Motsvarande risk för kvinnor är mycket liten.)

	Beräknad sammanlagd risk i ‰ att ha blivit föremål för åtgärd av nykterhetsnämnd vid			
	50 år		65 år	
	1938	1942	1938	1942
<i>Städer.</i>				
Storstäder.....	76.4	84.0	109.2	109.5
Medelstora städer.....	65.9	109.6	86.6	145.6
Småstäder.....	43.8	62.4	65.8	85.7
Samtliga städer	67.8	90.4	94.9	118.8
<i>Landskommuner.</i>				
Stockholms län.....	10.9	40.7	14.2	52.8
Värmlands ».....	8.5	50.5	10.3	58.1
Västernorrlands ».....	23.8	38.4	32.6	45.3

Den sammanlagda risken vid 50-årsåldern har, såsom av tabellen framgår, ökat från år 1938 till år 1942 både för samtliga grupper städer och för landskommunerna. Ökningen har varit minst för storstäderna. I dessa har den sammanlagda risken vid 65-årsåldern varit oförändrad under de båda åren och uppgått till 11 procent. Inom storstadsgruppen har ifrågavarande risk-siffra varit densamma under båda åren för Stockholm, nämligen 9 procent. För Göteborg har en ökning framträtt från 14 procent år 1938 till 18 procent år 1942. Denna ökning torde betingas av det förhållandet, att nykterhetsnämnden där på senare tid i större utsträckning ingripit mot yngre personer. Förklaringen till de högre siffrorna för Göteborg i förhållande till Stockholm torde delvis vara, att nykterhetsnämnden i Göteborg i förhållande till stadens befolkning har en vida större personalstyrka till sitt förfogande än nykterhetsnämnden i Stockholm. I de medelstora städerna har risken vid båda åldersgränserna ökat starkt, nämligen från 6.6 till 11 procent vid 50-årsåldern och från 8.7 till 14.6 procent vid 65-årsåldern, medan förskjutningen för småstädernas del varit måttlig. För landskommunerna ligga risk-siffrorna på en betydligt lägre nivå än i städerna, men ökningen mellan de båda jämförda åren har varit synnerligen stark.

De lämnade siffrorna visa, att mer än var tionde manlig stadsbo under loppet av sitt liv blir föremål för åtgärd av nykterhetsnämnd för alkoholism. Siffrorna lämna icke ett klart belägg för att risken för alkoholism ökat under krigsåren. Den ökning, som konstaterats för landsbygden, torde i varje fall till väsentlig del sammanhånga med att nykterhetsnämnderna blivit me-

ra effektiva. Detta torde i sin tur sammanhånga med inrättandet av länsnykterhetsnämnder. Man kan dock icke våga påstå, att nykterhetsnämnderna genomgående nått fram till önskvärd effektivitet. Otivelaktigt återstår åtskilligt att vinna genom mera effektiva åtgärder, speciellt på landsbygden.

För utredningens räkning har professor Dahlberg företagit en specialundersökning av nykterhetsförhållandena i en medelstor stad, nämligen Uppsala. I detta sammanhang skall redogöras för de resultat undersökningen lämnat beträffande frekvensen av personer, som blivit föremål för åtgärd av nykterhetsnämnd. Dessa resultat ge ett belägg för riktigheten av teoretiska beräkningar av den sammanlagda risken för alkoholism. I följande tabell anges det antal män i olika åldrar, som den 30 juni 1943 varit föremål för åtgärd från nykterhetsnämndens sida.

Ålder, år	Antal män, som den 30 juni 1943 varit föremål för åtgärd av nykterhetsnämnd		Ålder, år	Antal män, som den 30 juni 1943 varit föremål för åtgärd av nykterhetsnämnd	
	abs. antal	% av folk- mängden		abs. antal	% av folk- mängden
15—19	9	0·76	55—59	33	4·52
20—24	44	3·26	60—64	21	3·97
25—29	32	2·20	65—69	7	1·49
30—34	35	2·75	70—74	6	1·53
35—39	51	4·47	75—79	—	—
40—44	62	5·47	80—84	1	0·68
45—49	45	4·52	Obekant	1	—
50—54	40	4·20	Summa	387	3·22

Procentsiffran är, såsom av tabellen framgår, högst i 40—45 årsåldern, då den uppgår till 5·5. Därefter sjunka siffrorna långsamt i de högre åldrarna. Den hela sammanlagda risken för män att ha blivit föremål för nykterhetsnämnds åtgärd har tidigare beräknats till 3·8 procent vid 45-årsåldern och 6·5 procent vid 65-årsåldern. Denna beräkning¹ hänför sig till åren 1922—1936. Anledningen till att den beräknade siffran vid 45-årsåldern ligger under den direkt observerade torde bero på att nykterhetsnämnden i Uppsala särskilt under de första åren av perioden var föga effektiv. De genomsnittliga risksiffror, som ha använts vid beräkningen, ha därför varit för låga. Nykterhetsnämndens ringa effektivitet i periodens början har emellertid jämväl inverkat på de observerade siffrorna, särskilt för de högre åldersgrupperna. Alkoholistlagen trädde i kraft år 1916, d. v. s. då de nuvarande 65-åringarna voro nära 40 år. Orsakerna till den låga frekvensen av personer, som blivit föremål för åtgärd av nykterhetsnämnd bland de gamla sammanhänger ock med att nykterhetsnämnden icke i så stor utsträckning har anledning att ingripa mot sådana personer. Man har jämväl att räkna med den möjligheten, att personer, som äro alkoholister, ha en högre dödlighet än andra, varjämte den möjligheten får tagas i betraktande, att en del alkoholister vid uppnå-

¹ I Acta Medica Scandinavica 1942.

endet av högre ålder övergå till mera måttfull livsföring. De empiriska siffrorna bestyrka i stort sett riktigheten av de teoretiska beräkningarna av den sammanlagda risken för alkoholism.

För att ytterligare belysa nykterhetsnämndernas verksamhet har utredningen införskaffat uppgifter för åren 1938 och 1942 ej blott rörande antalet män, mot vilka nykterhetsvårdande åtgärder vidtagits på grund av en första anmälan, utan jämväl totala antalet personer, mot vilka dylika åtgärder vidtagits respektive år. Vidare har utredningen erhållit uppgift om i huru många fall åtgärden bestått i internering. Uppgifterna avse samtliga städer utom städerna i Stockholms, Värmlands och Västernorrlands län. Uppgifterna ha sammanställts i följande tabell, varvid städerna uppdelats i två grupper, den ena avseende storstäderna (Stockholm, Göteborg, Malmö) och den andra övriga städer.

	Anmälda 1:a gången för nykterhetsnämnd				Anmälda 2—flera gånger för nykterhetsnämnd				
	Total- antal	varav %			Total- antal	varav %			
		inter- nerade	med inter- nerings- beslut ej verkställt	med annan åtgärd		internerade		med inter- neringsbeslut ej verkställt	med annan åtgärd
						före årets anmälan	efter årets anmälan		
<i>År 1938.</i>									
Storstäder	860	11·2	2·0	86·8	1 288	25·9	31·2	14·4	47·7
Övriga städer	615	20·8	3·3	75·9	469	22·6	39·4	9·4	41·4
<i>År 1942.</i>									
Storstäder	910	10·4	4·1	85·5	1 104	27·2	1·6	11·8	55·8
Övriga städer	1 217	7·2	3·2	89·6	1 076	26·2	23·6	11·2	52·1

Endast en mindre del av alkoholisterna interneras, såsom framgår av tabellen, vid en första anmälan. Andelen varierar för olika år och orter. Delvis sammanhänger detta med att tillfälligheter ha förhållandevis stort spelrum, när det gäller de små talen för alkoholister i de olika städerna. Vid de olika nykterhetsnämnderna råder säkerligen även en i viss mån olika praxis. På de orter, där nykterhetsnämnderna äro mindre effektiva, bli endast de mest svårartade alkoholisterna anmälda och följaktligen interneringsprocenten hög. I storstäderna har interneringsprocenten under båda de jämförda åren hållit sig tämligen konstant och utgjort något över 10 procent efter en första anmälan, vartill kommit ett mindre antal interneringsbeslut, som ej verkställts. För övriga städer uppgå motsvarande siffror till 21 procent år 1938 men till endast 7 procent år 1942. Antalet första gången anmälda har samtidigt i det närmaste fördubblats, vilket torde innebära, att åtgärder vidtagits även mot något lindrigare fall av alkoholism.

Bland dem, som varit anmälda minst en gång före årets anmälan, föreligga mera konstanta förhållanden. Ungefär en fjärdedel ha varit internerade före årets anmälan såväl i storstäderna som i övriga städer. Efter årets an-

målan ha i storstäderna år 1938 en tredjedel internerats, år 1942 nära en femtedel. För övriga städer äro siffrorna 39 procent och 24 procent. För ett ej oväsentligt antal, nämligen en tiondel, har interneringsbeslut fattats men ej verkställt.

Belysande för skillnaden mellan de första gången och de upprepade gånger anmälda är, att i storstäderna de, som blivit anmälda en första gång, i 85 procent av fallen blivit föremål för annan åtgärd än internering, medan de, som blivit anmälda upprepade gånger, endast i ungefär hälften av fallen blivit föremål för annan åtgärd. Det är naturligt, att en sådan skillnad skall föreligga. Enligt gällande bestämmelser ha nykterhetsnämnderna att försöka att i första rummet med mildare medel söka återföra en alkoholist till en mera normal livsföring. Internering tillgripes vid en första anmälan endast vid allvarigare fall, exempelvis när vederbörande är farlig för eget liv eller för andras säkerhet. Siffrorna i tabellen belysa för övrigt det förhållandet, att ett mycket stort antal alkoholister bli anmälda upprepade gånger.

Uppenbarligen kommer internering att i större utsträckning verkställas mot äldre än mot yngre personer delvis beroende på att en äldre person hunnit bli föremål för upprepade åtgärder. Vid en gruppering med hänsyn till åldern bland dem, som blivit föremål för en första anmälan, visar det sig också, att internering efter en första anmälan tillgripes ungefär dubbelt så ofta mot en person över 30 år som mot en person under denna ålder. Detta torde framför allt innebära, att farliga alkoholister äro vanligare bland äldre alkoholister än bland yngre. De äldre ha också i större utsträckning bildat familj, som måste skyddas. När det gäller yngre personer kunna nykterhetsnämnderna draga sig för att anlita internering i förhoppning att mindre ingripande åtgärder skola visa sig tillfyllest.

Möjligheterna till internering av alkoholister ha förbättrats genom att antalet platser på vårdanstalter kontinuerligt ökat. År 1931 funnos omkring 350 platser, medan antalet platser år 1941 uppgick till omkring 1 000. Denna ökning har betingats av ett alltmer framträdande behov av vårdplatser, vilket sammanhängt med alkoholistvårdens effektivisering. De internerades antal under åren 1938—1942 har utgjort respektive 992, 1 059, 986, 971 och 1 051. Det något ökade antalet år 1939 torde sammanhänga med att från början av detta år tillämpats en ny interneringsgrund, nämligen förande av ett kringflackande liv. Ökningen år 1942 har bland annat satts i samband med ett förbättrat efterlysningsförfarande för kringflackande alkoholister. Med hänsyn till de internerades karaktär må nämnas, att bland de år 1942 intagna 37 procent undergått frihetsstraff eller tvångsarbete samt att 15 procent av de intagna internerats därför att de ansågos farliga. Av sistnämnda 164 alkoholister voro 4 farliga för eget liv, 28 farliga både för annans säkerhet och eget liv och 132 farliga för annan persons säkerhet.

Det är endast de svåraste och farligaste alkoholisterna, som omhändertagas på alkoholistanstalt. Det oaktat råder för närvarande platsbrist och bland annat med hänsyn härtill har det ansetts nödvändigt att ordna ett centralt intagningsförfarande. Nykterhetsnämnderna få vända sig till socialstyrelsen

för att erhålla plats för personer, som skola interneras. I en hel del fall verkställes ej beslutad internering, vilket delvis sammanhänger med platsbristen men också betingas av att man i åtskilliga fall vill pröva, om vederbörande kan sköta sig, sedan interneringsshotet blivit överhängande.

I syfte att belysa längden av den genomsnittliga interneringstiden och den utsträckning, i vilken försökspermission förekommer, skola nämnas några siffror från statens alkoholistanstalt å Venngarn. Under åren 1938—1941 blevo 869 internerade utskrivna. Av dessa utskrevos 13·7 procent inom 6 månader (2·4 procent inom en månad), medan 34·5 procent utskrevos efter en interneringstid på mer än ett år. Flertalet eller 47 procent utskrevos efter ungefär ett års vistelse. Under dessa år lämnades försökspermission åt 561, d. v. s. beräknat i relation till antalet utskrivna, 65 procent. Egentligen borde antalet försökspermissioner sättas i relation till det totala antalet intagna under en viss tidsperiod. Den här angivna siffran ger dock någon uppfattning om hur ofta försökspermission förekommer. Bland antalet försökspermissioner måste 23 procent återtagas till anstalt. I flertalet fall lämnades försökspermission först efter det fem månader av interneringstiden förflutit. Av dem, som fingo försökspermission, erhöilo 27·6 procent denna inom fem månader och av dessa måste 14 procent återtagas.

För att belysa den roll länsnykterhetsnämnderna spela har utredningen införskaffat uppgifter för tiden 1 januari—31 maj 1943 angående det antal fall, där initiativ till internering tagits av dessa nämnder. Det visar sig, att i 71 fall, d. v. s. i nära 15 procent av fallen, under denna tid initiativet utgått från länsnykterhetsnämnder. Emellertid kan ungefär hälften av de intagna beräknas komma från Stockholm, Göteborg och Malmö. I 30 procent av övriga fall har alltså initiativet utgått från länsnykterhetsnämnder. Då endast en mindre del av alkoholisterna bli föremål för internering, innebär denna siffra, att länsnykterhetsnämnderna tagit initiativet till åtgärder i ett ej obetydligt antal fall. Genom den sakkunskap, som är företrädd inom länsnykterhetsnämnderna, torde ock i vissa fall genom deras verksamhet olämpliga åtgärder ha förebyggts.

Kap. 12. Utvecklingen av brottsligheten m. m. under krigsåren.

I anslutning till den föregående behandlingen av fylleriförseelserna har utredningen ansett sig böra ägna uppmärksamhet jämväl åt några närstående sociologiska företeelser och deras samband med alkoholkonsumtionen under krigsåren, nämligen brottsligheten och könssjukdomarna. Då en mera ingående analys av dessa företeelser icke varit möjlig under den tid, som stått till buds, har utredningen i huvudsak begränsat sig till att framlägga ett statistiskt material till belysning av krigsårens förändringar utan att i detalj kommentera siffrorna.

Till en början kommer att lämnas några siffror rörande den allmänna brottslighetens utveckling under krigsåren. Därefter behandlas mera ingående en brottsgrupp av speciellt intresse i förevarande sammanhang, nämligen brotten mot lagstiftningen angående alkoholhaltiga drycker. Sambandet mellan alkoholpåverkan och brottslighet kommer att belysas genom statistik av två slag, nämligen dels från kontrollstyrelsen rörande brott, för vilka straff ådömts samtidigt med straffet för fylleriförseelse, dels från fångvårdsstyrelsen rörande förekomsten av starkare eller svagare alkoholpåverkan vid begåendet av brott, som förskyllt fängelse eller straffarbete. Slutligen framläggas vissa uppgifter rörande förändringarna under krigsåren av antalet gonorrhé- och syfilisfall.

Den allmänna brottslighetens utveckling. Den i det följande lämnade översikten av den allmänna brottslighetens utveckling under krigsåren är grundad på uppgifter, hämtade ur fångvårdsstyrelsens berättelser om fångvården för åren 1937—1942. Enär detaljerade uppgifter för åren 1938 och 1939 icke publicerats, har år 1937 fått representera förkrigstiden. Översikten bortser från de kvinnliga straff- och fängelsefångarna, vilkas antal är relativt obetydligt.

Omfattningen av den grövre brottsligheten under krigsåren belyses i efterföljande tabell, av vilken framgår det antal män, som under åren 1937 och 1940—1942 börjat avtjäna straffarbete eller fängelse och arten av de brott, för vilka de dömts. Brotten ha uppdelats i fem huvudgrupper,¹ nämligen våldsbrott, vinningsbrott, trafikbrott (rattfylleri m. m.), brott mot strafflagen för krigsmakten samt andra brott.

¹ Till våldsbrotten ha hänförts våld eller hot mot ämbetsman m. fl., våldsamt motstånd, fridsbrott, mord, mordförsök, dråp, misshandel, resande av livsfarligt vapen och rån eller rånförsök samt till vinningsbrotten förfalskning, fördrivning av annans foster, koppleri, tjuvnadsbrott, utpressning, bedrägeri, förskingring, konkursförbrytelse och ämbetsbrott.

Brottets art	Antal av män begångna brott, för vilka ådömda straff börjat avtjänas under åren			
	1937	1940	1941	1942
<i>Straffarbete.</i>				
Våldsbrott ¹	70	67	87	82
Vinningsbrott ¹	883	927	1 305	1 905
Trafikbrott	3	12	5	1
Brott mot SL för krigsmakten	—	102	107	73
Andra brott	117	123	110	125
Summa	1 073	1 231	1 614	2 186
<i>Fängelse.</i>				
Våldsbrott ¹	255	244	270	321
Vinningsbrott ¹	210	219	258	325
Trafikbrott	838	1 106	329	219
Brott mot SL för krigsmakten	44	861	781	991
Andra brott	272	205	170	225
Summa	1 619	2 635	1 808	2 081

¹ Exkl. brott mot strafflagen för krigsmakten.

Antalet brott, för vilka *straffarbete* började avtjänas, var, såsom av tabellen framgår, under ett vart av åren 1940—1942 högre än år 1937 och ökade särskilt kraftigt under de två sista åren. I förhållande till 1937 års siffror utgjorde ökningen respektive 15, 50 och 104 procent. De i tabellen angivna siffrorna ge dock icke en fullständig bild av brottslighetens ökning under krigsåren, enär de å ungdomsfängelse intagna ej medräknats för åren 1940—1942. Dessa utgjorde respektive 146, 210 och 280. Denna straffform förekom icke under år 1937, varför motsvarande ungdomsbrottslingar ingå i 1937 års siffror.

Vinningsbrotten, som utgöra den dominerande gruppen bland straffarbetsbrotten, ha under krigsåren ökat relativt starkare än övriga sådana brott. Den stora ökningen under åren 1941 och 1942, från 1 231 år 1940 till respektive 1 614 och 2 186, betingades praktiskt taget helt av ökat antal vinningsbrott. Antalet våldsbrott föredde en obetydlig minskning år 1940 jämfört med år 1937 men steg under åren 1941 och 1942 till 24 respektive 17 procent över 1937 års nivå. Brotten mot strafflagen för krigsmakten utgjorde en för krigsåren ny kategori bland straffarbetsfångarna. Under ett vart av åren 1940 och 1941 började ett hundratal och under år 1942 ett sjuttiofemtal män att avtjäna straffarbete för brott mot strafflagen för krigsmakten. Gruppen andra brott föredde för straffångarnas del inga större förändringar. För trafikbrott utdömdes straffarbete endast i ett fåtal fall.

Jämväl beträffande *fängelsestraffen* ökade antalet under åren 1940—1942 i förhållande till år 1937. Ökningen utgjorde respektive 63, 12 och 29 procent. Den stora ökningen år 1940 förorsakades främst av det höjda antalet av militära brott, vilket ökade från 44 år 1937 till 861 år 1940 och under

åren 1941 och 1942 utgjorde 781 och 991. Till ökningen bidro vidare trafikbrotten, vilkas antal steg från 838 till 1 106, men däremot sjönk starkt under åren 1941 och 1942, nämligen till 329 och 219. Om man bortser från de militära brotten och trafikbrotten, vilkas antal på grund av mera speciella förhållanden undergått stora förändringar, utgjorde antalet brott, för vilka fängelsestraff började avtjänas under de redovisade åren respektive 737, 668, 698 och 871. Vinningsbrotten företedde i förhållande till år 1937 en ökning med respektive 4, 23 och 55 procent. För våldsbrotten förelåg en sänkning år 1940 med 4 procent, men antalet steg under åren 1941 och 1942 till 6 respektive 26 procent över 1937 års nivå. Gruppen andra brott visade under åren 1940—1942 lägre siffror än år 1937. Minskningarna utgjorde respektive 25, 38 och 17 procent och betingades helt av nedgången i antalet brott mot spritdrycksförfattningar, som sålunda sjönk från 188 år 1937 till respektive 79, 36 och 20 åren 1940—1942.

Det mest framträdande draget i krigsårens utveckling av den brottslighet, som förskyllt frihetsstraff, är sålunda ökningen av vinningsbrotten. Om straffarbets- och fängelsefallen sammanräknas, företedde dessa brott under åren 1940—1942 en ökning i förhållande till år 1937 med respektive 5, 43 och 104 procent. Om ungdomsfängelsefångarna medräknats, hade ökningen sistnämnda år uppgått till 126 procent, alltså icke obetydligt mer än en fördubbling. Även om denna utveckling ses mot bakgrunden av krigsårens ökade frestelser bland annat på grund av rådande varuknapphet, är den dock ägnad att väcka oro. Motsvarande siffror för våldsbrotten utgöra — 4, + 10 och + 24 procent. Ökningarna äro sålunda icke av samma storleksordning som för vinningsbrotten, men framstå såsom anmärkningsvärda med hänsyn till den nedgång, som inträffade under förra världskriget. Skillnaden torde sammanhånga med den större spritkonsumtionen under nu pågående krig.

Det må slutligen erinras om att de nyss angivna ökningarna av vinnings- och våldsbrotten icke innefatta ökningarna av motsvarande enligt strafflagen för krigsmakten ådömda brott.

Brott mot lagstiftningen angående alkoholhaltiga drycker. Denna brottsgrupp är av särskilt intresse på grund av den indirekta belysning, som förändringarna i dess omfattning skänka åt förekomsten av smuggling och hembränning. Växlingarna i antalet dylika brott och förseelser, som böra belysas för en något längre tidsperiod, angivas på grundval av rättsstatistiken för tioårsperioden 1932—1941 i följande tabell, som omfattar alla dylika brott och förseelser, oavsett om de förskyllt frihetsstraff eller böter.

Antalet förseelser mot rusdrycksförsäljningsförordningen under ifrågavarande tioårsperiod var högst år 1933, då det uppgick till 1 518 stycken, och sjönk sedan så gott som oavbrutet till och med år 1940. Förseelsernas antal var särskilt ringa under åren 1939 och 1940 och stannade sistnämnda år vid en siffra, som utgjorde endast hälften av antalet år 1933. År 1941 följde emellertid en uppgång till 1 020, eller till ungefär samma höjd som under åren 1937—1938. Medeltalet förseelser mot rusdrycksförsäljningsförordning-

År	Antalet avdömda brott och förseelser mot					annan lagstiftning ang. alkoholhaltiga drycker och preparat
	rusdrycksförsäljningsförrordningen	pilsnerdricksförsäljningsförrordningen	brännvinstillverkningsförrordningen		lagen om olovlig befattning med spritdrycker och vin	
			30 § (lönnbränning)	övriga §§		
1932	1 181	605	1 034	101	3 130	153
1933	1 518	656	918	273	3 156	166
1934	1 338	715	970	103	3 080	146
1935	1 309	630	852	91	2 677	146
1936	1 207	648	833	86	2 143	181
1937	1 016	674	633	33	1 875	127
1938	1 040	626	561	64	1 767	128
1939	840	660	486	41	1 582	80
1940	744	601	280	12	587	65
1941	1 020	528	198	39	381	164

en under närmast föregående tioårsperiod 1922—1931 var ungefär lika högt, eller 1 026.

Förseelserna mot pilsnerdricksförsäljningsförrordningen ha under perioden i stort sett hållit sig mellan 600 och 700 stycken men sjönko under år 1941 till 528 stycken. Medeltalet under föregående tioårsperiod var betydligt högre, nämligen 839.

Lönnbränningen har, om man får döma efter antalet beivrade brott, minskat i omfattning för varje år sedan år 1934. Vid början av tioårsperioden låg antalet dylika brott liksom under år 1931 över 1 000-talet, vilket var en exceptionellt hög nivå. Medeltalet under tioårsperioden 1922—1931 var endast 585. Den sjunkande tendensen har varit klart framträdande från år 1937 och särskilt stark mellan år 1939 och år 1940. Antalet beivrade fall hade år 1941 sjunkit till endast 198. Den kraftiga nedgången från och med år 1940 torde bland annat ha varit betingad av krigsårens brist på råvaror för sprittillverkningen men även av den starkt ökade tillgången på illegal motbokssprit. Minskningen av lönnbränningens omfattning efter år 1939 bestyrkes ytterligare av nedgången i de av kriminalstatspolisen gjorda beslagen i samband med dylika brott. Antalet beslag utgjorde under åren 1939—1942 respektive 48, 17, 7, 9, medan de beslagtagna kvantiteterna spritdrycker uppgingo till respektive 54, 81, 8 och 12 liter.

Även spritsmugglingen har påtagligt nedgått under krigsåren. Antalet överträdelser mot lagen om olovlig befattning med spritdrycker och vin företedde för övrigt redan under åren före kriget en fortlöpande kraftig nedgång. Från 3 156 fall år 1933 har antalet nedgått med närmare 90 %, eller till 381 fall år 1941. Särskilt framträdande har nedgången varit efter år 1939. Förklaringen till denna nedgång i antalet dylika brott är uppenbarligen att smugglingen icke kunnat fortgå under den genom krigsförhållandena betingade avspärrningen i utrikessjöfarten. Produktions- och exportförhållandena i övrigt torde även ha varit mindre gynnsamma än eljest för sådan trafik i utlandet. Även

omfattningen av kriminalstatspolisens spritbeslag visar nedgången i smugglingen. Kriminalstatspolisens beslag av smuggelsprit utgjorde under år 1939 45 stycken avseende 4 843 liter, men under åren 1940—1942 verkställdes endast respektive 9, 3 och 2 beslag om sammanlagt 16 liter.

Antalet överträdelser mot annan lagstiftning angående alkoholhaltiga drycker och preparat, av vilka de viktigaste äro olaga renaturering, visade de högsta siffrorna år 1936 med 181 fall, sjönk därefter år 1939 till 80 och år 1940 till 65, vilket är den lägsta siffran sedan år 1924, men steg år 1941 till 164. Denna stegring synes ha fortsatt under år 1942 att döma av kriminalstatspolisens beslag av renaturerad sprit, som under åren 1940—1942 till antalet uppgingo till 28, 36 och 48 och omfattade respektive 6, 20 och 180 liter sprit. Förklaringen till de sista årens ökning av renatureringsfallen kan vara att söka i den minskade tillgången på smuggelsprit och lönnbränd sprit. Denna minskade tillgång torde under tiden efter den stora skattehöjningen å sprit på hösten 1939 på grund av tillgången på överlåten motbokssprit icke ha varit så kännbar före införandet av krisrestriktionerna, vilka begränsade tillförseln av motbokssprit till den illegala marknaden.

Brott begångna under alkoholpåverkan. För att belysa alkoholens roll vid *de grövre brotternas begående* under krigsåren lämnas i det följande två sammanställningar, grundade på uppgifter till centrala straffregistret, rörande förekomsten av alkoholpåverkan vid brottstillfället beträffande dels straffångar och dels fängelsefångar under åren 1938, 1940 och 1942. Beträffande de två sistnämnda åren avse uppgifterna, som hämtats ur fångvårdsstyrelsens berättelser, de under respektive år från straffanstalterna *avgångna* manliga straff- och fängelsefångarna. Uppgifterna för år 1938, vilka särskilt införskaffats från fångvårdsstyrelsen, avse de under året *nykomna* manliga straff- och fängelsefångarna. Ehuru uppgifterna sålunda icke äro helt motsvariga, torde de dock ge en relativt god bild av utvecklingen, eftersom huvudmassan av straffen påbörjas och avslutas under samma år.

De begångna brotten ha beträffande straffångarna uppdelats i våldsbrott och övriga brott samt beträffande fängelsefångarna i våldsbrott, trafikbrott och övriga brott. Trafikbrotten ha särskilts från övriga fängelsebrott, i syfte att hålla i sär den under de senare krigsåren inträffade kraftiga minskningen av rattfylleribrotten från övriga brott. I fråga om straffångarna har en särskild redovisning av dessa brott icke ansetts påkallad, enär straffarbete i endast ett fåtal fall — högst 15 under något av de redovisade åren — ådömts för trafikbrott.

Antalet *straffångar*, som dömts för *våldsbrott*, och som varit berusade eller påverkade vid brottets begående, ökade, såsom *tab. 17* utvisar, betydligt under ifrågavarande år, nämligen från 37 år 1938 till respektive 79 och 65 åren 1940 och 1942. Under samtliga åren förelåg alkoholpåverkan i något över 80 procent av dessa straffarbetsfall. Ifrågavarande siffror inneburo dock en mindre nedgång i den procentuella andelen av samtliga för sådana brott dömda straffångar, från 86 till respektive 82 och 83 procent. På grund av det relativt låga

Tab. 17. Nykterhetsförhållandet vid brottets begående bland manliga straffångar.

Nykterhetsförhållandet	1938		1940		1942	
	våldsbrott	övriga brott	våldsbrott	övriga brott	våldsbrott	övriga brott
	Absoluta tal					
Berusade	20	125	45	110	42	161
Påverkade	17	184	34	234	23	335
Ej påverkade	6	735	17	725	13	1 186
Summa	43	1 044	96	1 069	78	1 682
Därav alkoholpåverkade..	37	309	79	344	65	496
	I procent av samtliga manliga straffångar, som begått ifrågasvarande brott					
Berusade	46.5	12.0	46.9	10.3	53.8	9.6
Påverkade	39.5	17.6	35.4	21.9	29.5	19.9
Summa alkoholpåverkade	86.0	29.6	82.3	32.2	83.3	29.5

antalet dylika brott kunna dessa variationer dock icke antagas vara uttryck för någon bestämd tendens. Dock må nämnas, att nedgången föll helt på dem som varit endast påverkade vid brottets förövande. Deras procentuella andel sjönk nämligen ganska kraftigt, från 40 procent år 1938 till 35 procent år 1940 och 30 procent år 1942, medan de berusades andel ökade.

Antalet för *övriga brott* dömda straffångar, som begått brottet under inflytande av alkohol, var under de redovisade åren respektive 309, 344 och 496. De utgjorde respektive 30, 32 och 30 procent av samtliga ifrågasvarande straffångar. Några säkra slutsatser torde ej kunna dragas av siffrorna, då sammansättningen av gruppen kan ha förändrats under dessa år.

Andelen alkoholfall bland de av *fängelsefångarna* begångna *våldsbrotten* har, som *tab. 18* utvisar, varit ungefär lika stor eller cirka $\frac{4}{5}$ av samtliga. Beträffande fängelsefångarna steg emellertid den omfattning, i vilken våldsbrotten begåtts under alkoholpåverkan, något under krigsåren. Antalet av de fängelsefångar, som varit berusade eller påverkade av alkohol vid förövanDET av dylikt brott, utgjorde respektive 155, 219 och 261. I procent av samtliga för våldsbrott dömda fängelsefångar betydde dessa siffror en ökning från 80 procent år 1938 till 84 procent åren 1940 och 1942. Ökningen hänförde sig liksom för straffångarna helt till dem, som varit berusade vid brottets begående. Deras antal steg från 42 till respektive 51 och 58 procent.

Andelen alkoholpåverkade bland fängelsefångarna, som dömts för *övriga brott*, utgjorde under åren 1938, 1940 och 1942 23, 29 och 24 procent. Beträffande dessa siffror gäller detsamma som nyss sagts om motsvarande siffror för straffångarna.

De *trafikbrott*, för vilka utdömts fängelsestraff, hade i mycket stor utsträckning begåtts under inflytande av alkohol, under år 1942 i icke mindre än 99 procent av fallen.

Tab. 18. Nykterhetsförhållandet vid brottets begående bland manliga fängelsefångar.

Nykterhetsförhållandet	1938			1940			1942		
	våldsbrott	trafikbrott	övriga brott	våldsbrott	trafikbrott	övriga brott	våldsbrott	trafikbrott	övriga brott
	Absoluta tal								
Berusade.....	81	165	52	134	85	146	180	33	201
Påverkade.....	74	933	78	85	1 095	197	81	189	142
Ej påverkade.....	39	29	438	42	55	833	49	2	1 117
Summa	194	1 127	568	261	1 235	1 176	310	224	1 460
Därav alkoholpåverkade..	155	1 098	130	219	1 180	343	261	222	343
	I procent av samtliga manliga fängelsefångar, som begått ifrågakarande brott								
Berusade.....	41·8	14·6	9·2	51·8	6·9	12·4	58·1	14·7	13·8
Påverkade.....	38·1	82·8	13·7	32·6	88·7	16·8	26·1	84·4	9·7
Summa alkoholpåverkade	79·9	97·4	22·9	83·9	95·5	29·2	84·2	99·1	23·5

Antalet under alkoholens inflytande begångna brott, som förskyllt frihetsstraff, har, om man bortser från de avsevärt minskade rattfyllerifallen, starkt ökat under krigsåren, särskilt under år 1942. I stort sett har den allmänna grövre brottsligheten tilltagit i samma omfattning, varför alkoholfallen praktiskt taget utgöra ungefär samma andel av samtliga urbota brott som tidigare.

En kompletterande belysning av det grövre alkoholmissbrukets roll vid brott och förseelser lämnar statistiken över *fylleriförseelser i samband med brott*. En på den allmänna fylleristatistiken grundad översikt över antalet brott och förseelser av olika slag, för vilka fyllerister dömts i samband med straff för fylleriförseelse under åren 1939—1942 samt i genomsnitt för perioden 1934/38, lämnas i *tab. 19*. Bland förseelserna har dock icke medtagits det stora antal fall, då straffet för fylleri varit förenat med straff jämlikt strafflagen 11: 15 för förgelseväckande beteende.

Man kunde måhända vara benägen att antaga, att krigsårens ökning av fylleriet skulle vara av mera oskyldig karaktär och i mindre utsträckning förenat med brottslighet än fylleriet under vanliga förhållanden. Tabellens siffror å den andel av samtliga de i domstolsstatistiken redovisade förseelserna, som varit förenad med brottslighet, synas ge vid handen, att brottsligheten vid fylleriet icke endast stigit lika mycket som fylleriet utan stigit starkare. Under förkrigsåren 1934/38 utgjorde de med brottslighet förenade fyllerifallen i genomsnitt 8·2 procent av samtliga, men under vart och ett av åren 1940—1942 har motsvarande siffra överstigit 10 procent. Från år 1941 till år 1942 inträdde en relativ nedgång, från 11·1 till 10·4 procent. Om denna nedgång kan ha sammanhängt med restaurangfylleriets ökade betydelse sistnämnda år, må vara osagt. Till en del kan stegringen under krigsåren ha va-

Tab. 19. Fylleriförseelser i samband med brott eller annan förseelse (utom förargelseväckande beteende) under åren 1939—1942 samt i genomsnitt för perioden 1934/38.

	1939	1940	1941	1942	1934/38 (i genomsnitt)
Störande av andaktsövning	17	4	13	15	20
Våld och våldsamt motstånd mot polis	1 653	1 588	1 711	1 838	1 529
Överdådig framfart o. dyl.....	221	210	188	262	69
Otukt m. m. (sedlighetssårande handling)	28	27	17	27	32
Djurplågeri	10	5	4	4	8
Övriga brott mot staten	808	1 408	1 334	1 484	448
Misshandel	644	642	769	845	644
Övriga brott mot enskild person	5	7	6	5	8
Skadegörelse	82	81	93	78	47
Stöld och snatteri	41	49	92	89	20
Övriga egendomsbrott	25	49	56	80	20
Summa brott	3 534	4 070	4 283	4 727	2 845
Fylleriförseelser i kombination med brott	3 124	3 418	3 676	4 011	2 521
Hela antalet fylleriförseelser	31 723	31 885	33 097	38 551	30 577
Fylleriförseelser i kombination med brott i % av samtliga fylleriförseelser	9·8	10·7	11·1	10·4	8·2

¹ Därav missfirmelse mot polisman 423 förseelser, hemfridsbrott 40, resande av livsfarligt vapen 20 förseelser. Dessutom förseelser mot ordningsstadgan, mot KF 8 maj 1925 (förtäring av rusdrycker på kafé) samt övriga alkoholförordningar, brott mot SL för krigsmakten, vilka ej uppdelats på övriga kolumner inom »Brott mot staten» m. fl.

rit betingad av att brottslighetsprocenten vid krigsrättsfallen är större än vid övriga förseelser. Flertalet disciplinstraff för militärt fylleri ingå nämligen icke i förevarande statistik. Men även om brottslighetsfallen beräknas i procent av samtliga fylleriförseelser inkl. av militär befälhavare ålagda straff, blir procentsiffran högre under krigsåren än under förkrigsperioden (1940: 9·7 procent, 1941: 9·9 och 1942: 9·4 procent).

Det vanligaste brottet i samband med fylleri har genomgående varit våld eller våldsamt motstånd mot polis. Denna grupp utgjorde ungefär hälften av samtliga brotten under förkrigsåren och har utgjort betydligt mer än en tredjedel under kriget. De brottsgrupper, som ökat särskilt starkt från förkrigsåren till år 1942, ha varit överdådig framfart o. dyl., restgruppen övriga brott mot staten samt stöld, snatteri och övriga egendomsbrott. Fyllerifallen i samband med överdådig framfart o. dyl. ha ökats från 69 under förkrigsperioden till 262 år 1942. Gruppen omfattar icke endast förseelser av berusade motorförare utan även förseelser mot vägtrafikstadgan av berusade cyklister och gångtrafikanter. Den starka ökningen från förkrigsperioden, som vidtog redan år 1938, torde äga samband med en förbättrad registrering av ifrågavarande fall efter ikraftträdandet av kungörelsen nr 408/1938. Ökningen

mellan åren 1941 och 1942 kan till en del sammanhånga med den från den 1 juli 1941 skärpta lagstiftningen mot rattfylleri, möjligen även med att dylika brott äro vanligare vid restaurangfylleri än eljest.

Gruppen övriga brott mot staten, som bland annat omfattar missfirmelse mot polisman, hemfridsbrott, förseelser mot ordningsstadgan och mot olika alkoholförfattningar samt brott mot strafflagen för krigsmakten, har ökat från 448 under förkrigsperioden till 1 484 fall år 1942. Stegringen torde främst vara hänförlig till sistnämnda brottsgrupp.

Ökningen av fyllerifallen i samband med stöld, snatteri och övriga egendomsbrott, vilka ungefär fyrdubblats sedan förkrigsåren, kan antagas i betydande grad vara en återspeglning av kristidens försörjningssvårigheter.

Gruppen misshandel i samband med fylleri har ökat från 644 under förkrigsåren till 845 år 1942, eller med 31 procent. Denna ökning överstiger något stegringen i det totala fylleriet enligt domstolsstatistiken, 26 procent. Det bör strykas under, att dessa misshandelsbrott liksom övriga i tabellen angivna brott endast avse de fall, då så höggradig berusning förelegat, att straff för fylleri ådömts, och icke alla de fall, där alkoholförtäring föregått brottet och kan antagas ha varit en medverkande orsak till detsamma.

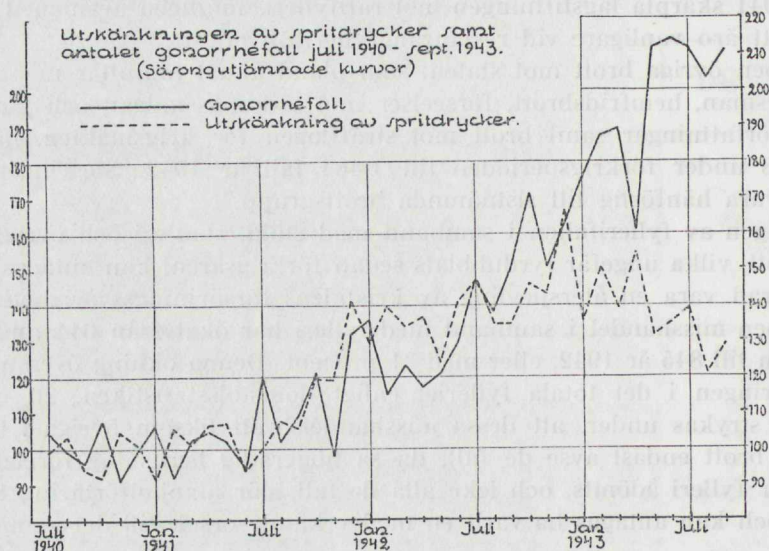
Ökningen av könssjukdomarna under krigsåren. En översikt över antalet rapporterade fall av gonorrhé och förvärvad syfilis under varje månad av tiden januari 1939—september 1943 lämnas i följande tabell. Siffrorna grunda sig på medicinalstyrelsens löpande rapporter.

Gonorrhéfallen, som förete en ungefär lika betydande växling mellan olika årstider som fylleriförseelserna, visade under år 1940 en märkbar nedgång i förhållande till förkrigsåren 1937—1939. Under senare hälften av år 1941 inträdde emellertid en stegring, som efter den säsongmässiga nedgången under den kallare årstiden fortsatte under år 1942 och ytterligare har accele-

Tab. 20. Antalet rapporterade fall av gonorrhé och syfilis under krigsåren.

Månad	Gonorrhé						Förvärvad syfilis			
	1939	1940	1941	1942	1943	Genomsnitt 1937/38	1940	1941	1942	1943
Januari	958	835	786	1 006	1 299	916·5	34	23	27	42
Februari...	868	632	623	777	1 263	834·5	32	18	25	70
Mars	983	673	659	793	1 219	797·0	26	18	36	60
April	890	720	770	863	1 184	909·5	25	16	18	41
Maj	876	722	750	890	1 561	910·5	24	22	20	53
Juni	969	779	695	953	1 572	909·5	33	16	25	80
Juli	1 138	973	1 117	1 370	1 967	1 150·5	36	19	21	79
Augusti	1 335	1 052	1 079	1 460	2 147	1 306·0	18	18	43	63
September ..	1 261	991	1 126	1 552	2 177	1 275·5	32	22	51	90
Oktober	1 038	952	1 072	1 513		1 095·5	36	39	65	
November ..	913	805	866	1 328		1 090·5	27	34	43	
December ..	843	756	1 002	1 242		939·5	20	28	51	

Diagram 11.

rerat under år 1943. I augusti och september detta år hade antalet gonorrhéfall ungefär fördubblats i förhållande till 1940 och 1941 års siffror. Fallen av förvärvad syfilis, vilka äro relativt fåtaliga i jämförelse med gonorrhéfallen, ha under samma tid visat en stegring som relativt sett är ännu större.

Den ökade spridningen av gonorrhéfallen synes ha varit ungefär samtidig med den allmänna expansionen inom näringslivet vid mitten av år 1941 och den då begynnande starka uppgången i utskänkningsen av spritdrycker. För att närmare studera det samband, som kan föreligga mellan den ökade spridningen av gonorrhéfallen och stegringen av utskänkningsen, har utredningen gjort en jämförelse mellan förändringarna månad för månad av antalet gonorrhéfall och de utskänkta kvantiteterna spritdrycker. Båda serierna ha säsongutjämnats, för gonorrhéfallens del på grundval av siffrorna för åren 1937/38 och för utskänkningsens del på grundval av siffrorna för femårsperioden 1934/38 (se närmare härom kap. 2). Jämförelsen har grafiskt utförts å diagram 11, där den genomsnittliga nivån under tiden juli 1940—juni 1941 betecknats med 100. Beträffande sambandet med den ekonomiska utvecklingen jämför även diagram 5.

Diagrammet visar att stegringarna av båda kurvorna satte in ungefär samtidigt och att uppgången varit gemensam från juni 1941 till slutet av år 1942. Sedan gonorrhén kommit upp på en högre nivå, synes spridningen fortsättningsvis ha accelererat självständigt, och sjukdomsfrekvensen har sålunda icke följt med nedåt, när utskänkningsen gått ned under sommaren 1943, utan i stället fortsatt uppåt.

Könssjukdomarna förekomma i väsentligt högre grad i de större städerna än i övriga delar av landet. Sjukdomsfallen i Stockholm, Göteborg och Malmö

utgöra omkring 50 procent av fallen i hela riket. Med hänsyn härtill har det ansetts motiverat att belysa utvecklingen av gonorrhéfallen och spritutskänknigen i dessa tre städer. I följande tabell lämnas uppgifter härom även som säsongutjämnade siffror. Dessa ha erhållits genom att antalet gonorrhéfall resp. kvantiteten utskänkta spritdrycker under envar av månaderna juli 1940—juni 1941 satts lika med 100. Dessa siffror ge ungefär samma bild som siffrorna för hela riket. Båda serierna visa god parallellitet fram till slutet av år 1942. Därefter visa de säsongutjämnade utskänknings-siffrorna tendens att långsamt sjunka, medan däremot antalet gonorrhéfall företer en utpräglad stegring under år 1943.

Tab. 21. Antal rapporterade gonorrhéfall och utskänknigen av spritdrycker i Stockholm, Göteborg och Malmö.

Månad	Gonorrhé						Utskänkning av spritdrycker							
	Antal fall				Säsongutjämnade siffror		1 000-tal liter				Säsongutjämnade siffror			
	1940	1941	1942	1943	1941	1942	1943	1940	1941	1942	1943	1941	1942	1943
Januari ...		388	492	646		127	166		105	147	151		140	144
Februari...		330	392	653		119	198		104	140	145		135	140
Mars . . .		321	420	636		131	198		118	159	161		135	137
April		351	419	572		119	163		137	177	195		130	143
Maj		336	424	731		126	218		139	159	178		114	128
Juni		325	449	732		138	225		123	173	179		141	144
Juli	437	521	644	967	119	147	221	127	129	191	177	102	151	140
Augusti...	497	461	688	937	93	138	189	142	147	186	169	103	131	119
September	473	529	750	997	112	159	211	122	134	172	167	110	141	137
Oktober ..	476	466	693		98	146		127	162	196		127	154	
November	388	417	651		107	168		131	149	179		113	137	
December .	383	505	630		132	164		136	188	221		139	163	

Den konstaterade överensstämmelsen mellan utvecklingen av gonorrhéfallen och utskänknigen av spritdrycker innebär givetvis icke, att spridningen av könssjukdomarna skulle vara enbart beroende av spritdrycksutskänknigen. Sambandet torde vara mera komplicerat, såsom även framgår av erfarenheterna från förra världskriget, då utvecklingen av könssjukdomarna åtminstone tidvis hade en annan riktning än förändringarna i utskänknigen.

De anförda siffrorna göra emellertid sannolikt, att ett visst samband föreligger mellan ökningen av gonorrhéfallen och utskänknigen under krigsåren. Sambandet mellan alkoholkonsumtion och smittospridningen vid könssjukdomarna svarar för övrigt mot från läkarhåll framförda synpunkter.

Kap. 13. Sammanfattning av orsaksutredningen.

Den i det föregående lämnade statistiska utredningen rörande orsakerna till försämringen i nykterhetstillståndet kan i sina huvuddrag sammanfattas på följande sätt.

Antalet fylleriförseelser har hittills under krigsåren stigit för varje år. I promille av befolkningen över 15 år har detta antal, om samtliga inrapporterade militära disciplinstraff för fyleri medräknas, ökat från 6·5 promille år 1939 till respektive 7·0, 7·3 och 8·3 promille under åren 1940—1942. Detta betyder en ökning med mer än 25 procent sedan år 1939. Under år 1943 ha siffrorna å antalet avdömda fylleriförseelser för de fem första månaderna samtliga legat på en högre nivå än siffrorna för motsvarande månader år 1942. För juni—september 1943 har antalet dylika fylleriförseelser däremot varit märkbart lägre än under samma månader föregående år.

För klarläggande av orsakerna till denna starka ökning av fylleriförseelserna ha i första hand undersökts förändringarna i alkoholkonsumtionen. Därvid framträder det anmärkningsvärda förhållandet, att den höjda fyllerifrekvensen inträtt samtidigt med att alkoholkonsumtionen under vart och ett av åren 1940—1942 varit lägre än under förkrigsåren. Den totala konsumtionen av spritdrycker, som åren 1938 och 1939 uppgick till 9·0 och 8·9 volym-liter per invånare över 25 år, har under åren 1940—1942 stannat vid 7·2, 7·1 och 7·4 liter, alltså 16 à 20 procent lägre än 1939 års nivå. Vinförsäljningen har legat ännu lägre i förhållande till förkrignivån, och pilsnerkonsumtionen har mellan åren 1939 och 1942 nedgått med mer än 25 procent, vilket betytt en nedgång av alkoholmängden i den konsumerade pilsnern med mer än 40 procent. Även lönnbränning och smuggling måste antagas ha minskat starkt under krigsåren.

I detta läge ställer sig frågan, huruvida den konstaterade ökningen i det statistiskt registrerade fylleriet till någon del kan vara skenbar. Ökningen skulle då vara uttryck för att det akuta alkoholmissbruket i ökad omfattning beivrats under krigsåren, antingen på grund av en skärpt övervakning från polisens sida eller på grund av en sådan förändring i platsen eller sättet för förtäringen av de rusgivande dryckerna, att berusningsfallen oftare blivit föremål för upptäckt och beivran.

Vad beträffar polisövervakningens betydelse för fyllerifrekvensen har utredningen tillskrivit samtliga länsstyrelser i riket med anhållan om yttrande, huruvida det enligt deras mening funnes fog för uppfattningen, att ökningen av fylleriförseelserna under krigsåren till en del kan ha betingats av strängare polisövervakning och sålunda icke i sin helhet är att betrakta

såsom uttryck för en verklig försämring av nykterhetstillståndet. Enligt de inkomna svaren synes ökningen i fyllerifrekvensen icke i avsevärd grad kunna ha betingats av skärpningar i polisövervakningen.

I vilken utsträckning ökningen av fylleriförseelserna kan ha haft sin grund i en sådan ändring av de förhållanden, under vilka alkoholförtäringen ägt rum, att fyllerifallen i högre grad blivit föremål för upptäckt eller blivit av sådan art, att de hemfalla under allmänt åtal i större utsträckning, låter sig icke säkert fastställa. Åtminstone en faktor har verkat i sådan riktning. Den under krigsåren inträffade förskjutningen i konsumtionen av spritdrycker — vilken inneburit en nedgång i utminutereringen och en ökning i utskänkningen i jämförelse med förkrigstiden — måste ha medfört en stegring av den andel av fyllerifallen, som blivit föremål för beivran. Restaurangkonsumtionen ger nämligen erfarenhetsmässigt en proportionsvis mycket högre frekvens av fylleriförseelser, vilka bli föremål för beivran, än förtäring av spritdrycker i hemmen. Den ökning i fylleriet, som är hänförlig till utskänkningen, torde sålunda till en del vara av dylik karaktär. För inkallad militär personal, särskilt sådan från landsbygden, torde vidare riskerna för anhållande vid fall av åtalbart fylleri ha ökat, eftersom övervakningen å förläggningssorterna i regel kan antagas vara bättre än å den rena landsbygden. I vad mån denna omständighet motväges av exempelvis mindre penningtillgång under inkallelsetiden än i det civila livet, så att fylleriet i det militära icke speciellt ökat för landsbygdsungdomen, låter sig icke med säkerhet bedöma.¹ Den av övriga nämnda faktorer betingade ökningen av den andel verkliga fyllerifall, som blivit föremål för beivran, kan ej förklara hela eller ens större delen av ökningen i fylleriförseelserna. Uppfattningen att denna ökning icke kan ha varit väsentligen skenbar, stödes ock av det förhållandet, att karaktären av fylleriförseelserna under krigsåren i genomsnitt blivit svårare än tidigare. Det synes utredningen sålunda ovedersägligt, att en verklig försämring av nykterhetstillståndet inträtt under dessa år.

Eftersom den sammanlagda mängden alkoholhaltiga drycker, som förtärs under krigsåren, varit mindre än konsumtionen under förkrigstiden, måste den reella ökningen av berusningsfallen innebära, att den mera måttliga alkoholförtäringen trängts tillbaka, medan den konsumtion, som leder till berusning, ökat. Denna verkliga ökning av berusningsfallen torde ha varit betingad av ett flertal olika omständigheter. En omfördelning av konsumtionen har uppenbarligen ägt rum, i det att personer i de yngre åldrarna till följd av de goda förvärvsmöjligheterna i avsevärt större omfattning än tidigare blivit i stånd att inköpa och konsumera rusdrycker. Krigsårens psykologiska påfrestningar i olika avseenden med starka miljö-

¹ En närmare utredning av förhållandena under år 1942 har visat, att de militära fylleriförseelser, som detta år rapporterades till kontrollstyrelsen ungefärligen motsvarade samma frekvens av fylleriförseelser bland de inkallade som bland civilbefolkningen i samma åldersgrupper. Det bör dock tilläggas att den militära fyllerifrekvensen år 1942 var lägre än under åren 1940 och 1941.

förändringar för betydande befolkningsgrupper och med en ständig oviss-
het om vad morgondagen kunde bära i sitt sköte torde vidare efter hand
ha medfört en nötning av nerverna, som verkat nedsättande på de häm-
ningar, som under normala förhållanden avhålla folk från att berusa sig.
Dylika tendenser inom samhällsmoralen ha framträtt även i de starka ök-
ningarna av den allmänna brottsligheten och de veneriska sjukdomarna.
I detta sammanhang kan ock erinras om den övergång från det 40-procentiga
brännvinet till alkoholstarkare spritdrycker, som ägt rum under krigsåren
och varit särskilt markerad under år 1943. De försämrade näringsförhållan-
dena under kriget lära däremot knappast kunna ha i nämnvärd grad på-
verkat antalet berusningsfall.

Ett jämförande studium av de månatliga förändringarna i spritdryckskon-
sumtionen och fylleriet klarlägger till en del de orsaksfaktorer, som bestämt
krigsårens utveckling. Den avgörande nedgången i *spritdryckskonsumtionen*
följde efter skattehöjningen å spritdrycker med tre kronor för liter i novem-
ber 1939. Denna nedgång drabbade utminuteringsen starkast och kan för denna
angivas till 28 procent, medan minskningen för utskänkningsen, där skatte-
skärpningen medförde en procentuellt betydligt lägre prishöjning än vid utmi-
nuteringsen, stannade vid omkring 12 procent. Från den efter skatteskärpning-
en intagna nivån i början av år 1940 steg utminuteringsen åter sakta under
detta år och första halvåret 1941. De i oktober 1941 genomförda krisrestrik-
tionerna föranledde en mindre sänkning av nivån. Tillfälliga relativa sänkningar
framkallades av de åren 1941 och 1942 företagna indragningarna av den
eljest brukliga extra tilldelningen vid julhelgen och av de vid olika tidpunkter
genomförda smärre prishöjningarna. Trots dragningen uppåt låg utminute-
ringens nivå ännu under första halvåret 1943 dock omkring 18 procent lägre
än under samma halvår 1939. För utskänkningsens del framträdde från mit-
ten av år 1941 en markerad tendens till stegring, som fortsatte ännu under
första halvåret 1943. Krisrestriktionerna och indragningarna av jullitern med-
förde åtminstone tillfälliga skärpningar i denna stegringstendens. År 1942
hade utskänkningsen stigit till omkring 20 procent över 1939 års nivå, och
i början av år 1943 var nivån ännu högre än samma tid år 1942. En viss
nedgång inträdde emellertid i maj och juni, vilken fortfor under tredje kvar-
talet 1943. För utskänkningsens del betydde skatteskärpningen i juni detta
år en prishöjning på fem kronor för liter.

Efter de mer eller mindre tvära sänkningar, som skattehöjningarna fram-
kallat, har konsumtionskurvan sålunda visat en ständig benägenhet att ånyo
stiga. Uppenbarligen har det i främsta rummet varit den allmänna inkomst-
utvecklingen, som här brutit sig mot effekten av prishöjningarna. Den eko-
nomiska bakgrunden till denna stegringstendens har varit det förhållandet
att inkomstnivån i pengar räknat pressats upp särskilt mellan åren 1941 och
1942, samtidigt som tillgången på konsumtionsvaror och tjänster minskat till
följd av avspärrning, missväxt och militärinkallelser. Olika regleringar ha be-
gränsat allmänhetens faktiska möjligheter att använda sina inkomster för van-
liga konsumtionsutgifter. Den sålunda uppkomna överskottsköpkraften hos

allmänheten har medfört en stigande efterfrågan på rusdrycker, vilken utgjort förklaringen till den stegringstendens, som konsumtionen visat, trots prishöjningarna. Mellan åren 1938 och 1942 ha priserna å spritdrycker vid all slags försäljning i genomsnitt fördubblats, medan ökningen i de allmänna levnadskostnaderna stannat vid 42 procent. Räknat för tiden 1940—1942 var nämnda prisstegring å spritdrycker emellertid endast 20 procent och sålunda något mindre än levnadskostnadsstegringen, som uppgick till 23 procent av 1940 års nivå. Mot denna bakgrund av relativt prisfall å spritdrycker och en allmän penninglönestegring är den samtida stegringstendensen hos spritdryckskonsumtionen föga egendomlig.

Trycket av överskottsköpkraften har mera fritt kunnat göra sig gällande inom *utskänknigen*. Uppgången i utskänknigen satte in vid den penningpolitiskt kritiska tidpunkten medio 1941 då den allmänna expansionen inom näringslivet tenderade hän emot ett nära nog fullständigt utnyttjande av landets produktiva resurser. En påtaglig överensstämmelse kan konstateras mellan uppgången av utskänknigen och ökningarna i den utelöpande sedelmängden och intäkten av den statliga nöjesskatten. Till den olikartade utveckling, som utskänknigen visat i förhållande till utminuterings, ha bidragit de påtagligt olika relativa prishöjningar inom de båda försäljningsgrenarna. Mellan åren 1938 och 1942 ökade priset vid utminuterings med i genomsnitt 103 procent men vid utskänknigen endast med 48 procent. Skattehöjningen i juni 1943 verkade dock i riktning mot ett återställande av de tidigare prisrelationerna. Efter denna höjning utgjorde prisstegringen sedan år 1938 omkring 123 procent för utminuterings och 84 procent för utskänknigen. Denna åtgärd har dock icke förmått att helt återställa det tidigare förhållandet mellan de båda försäljningsgrenarna, även om den medfört viss nedgång av utskänknigen.

Ökningen av spritdrycksutskänknigen torde till en del även vara en följdföreteelse till andra förändringar. En ökning av restaurangbesöken, som i sin tur kan ha dragit med sig ökad spritförtäring, framstår såsom naturlig med hänsyn till de omfattande militärinkallelserna och arbetskraftsomflyttningarna. Betydligt fler människor än eljest ha på grund härav varit hänvisade att intaga sina måltider på restaurang och jämväl sökt sin förströelse där. Trycket av ransoneringarna å ett flertal viktiga livsmedel ha sannolikt också medfört, att folk sökt sig ut på restaurang för att finna tillfällig lättnad i hushållssvårigheterna. Ökningen i besöksfrekvensen har enligt från SARA erhållet material varit störst för förstaklassrestaurangerna både i Stockholm och i bolagets landsortsområde, medan för tredjeklassrestaurangerna i Stockholm ännu under första halvåret 1943 förelåg en minskning i jämförelse med år 1939.

Vad den förut angivna konsumtionsutvecklingen betytt för förändringarna i *fylleriförseelserna* framgår endast till en del av den officiella fylleristatistiken. Vid konsumtionens sammanpressning på hösten 1939 följde även fylleriförseelserna med nedåt, men från mars—juni 1940 vidtog en mycket snabb stegring (här bortses från den normala säsongökningen). Fylleriet höll

sig sedan under sommaren på en hög nivå och steg, bortsett från vissa tillfälliga fluktuationer, ytterligare något under hösten 1940 och första halvåret 1941. En viktig faktor under denna tid var militärfylleriet och överlåtelserna av motbokssprit. Vissa fluktuationer i utminuteringsringen år 1940 tyda på inköp av s. k. överskottslitrar, inestående sedan tiden omedelbart efter 1939 års skattehöjning. Dessa torde ha blivit särskilt eftersökta under de starkt ökade militärinkallelsorna. Efter krisrestriktionerna på hösten 1941, varigenom rätten till efterhandsinköp slopades och tilldelningen å motböcker med tre och fyra liter för månad begränsades till två och tre liter, gick antalet fylleriförseelser betydligt ned. En viss begränsning i tillförseeln till den illegala marknaden synes ha följt. Indragningen av jullitern visade — i förening med slopandet av efterhandsinköpen — god omedelbar effekt på fylleriet, även om en viss reaktion kom under påföljande januari månad. Oktober 1941—januari 1942 visade tillhoppa i genomsnitt 7 procent lägre antal fylleriförseelser än motsvarande månader ett år tidigare.

Under senare delen av år 1941 synes en ny stegringsfaktor ha börjat göra sig gällande, nämligen ett ökat restaurangfylleri. Den huvudsakliga överensstämmelsen mellan nivåförändringarna för utskänkningen och för fylleriet under år 1942 och 1943 antyder sålunda ett orsakssammanhang. Detta samband bestyrkes även av den av utredningen införskaffade statistiken över de vid polisförhör lämnade uppgifterna av anhållna rörande berusningskällan. Enligt denna anhållningsstatistik, som avser 30 stadssamhällen under åren 1938—1942 och omfattar ett antal anhållna, vilket motsvarar mellan en fjärdedel och en tredjedel av samtliga fylleriförseelser i riket, svarade restaurangfylleriet praktiskt taget helt för ökningen av fylleriförseelserna från år 1941 till år 1942. Över en tredjedel av samtliga fyllerifallen hänförde sig sistämnda år till enbart restaurangbesök mot 22 procent år 1939. Restaurangfallen företedde mellan åren 1939 och 1940 någon nedgång och mellan åren 1940 och 1941 en mindre ökning. Under de första krigsåren var däremot ökningen av fyllerifallen enligt denna statistik beroende på spritdrycker, förvärvade annorledes än å restaurang. De fall, i vilka den anhållne uppgivit »privat samkväm» och »litersupning» — vilka berusningskällor under krigsåren kunna antagas i viss mån avspegla växlingarna i motbokssprits verkningar — ökade starkt åren 1939 och 1940 och låg sistnämnda år 40 procent högre än år 1938. Därefter minskade antalet sådana fall något år 1941 och än mer år 1942, men stannade dock kvar på en 24 procent högre nivå än år 1938. Ökningen mellan åren 1939 och 1940 var större än ökningen av totala antalet anhållna enligt denna statistik. De fall, där besök å ölkafé eller förtäring av avhämtad pilsner uppgivits som berusningskälla, har visat en betydande nedgång från år 1939 till år 1942.

Denna anhållningsstatistik, vars tillförlitlighet och begränsningar utredningen närmare diskuterat i det föregående, bestyrker sålunda uppfattningen, att ökningen av fylleriet under de sista åren varit hänförlig till utskänkningen, medan stegringen under de första krigsåren betingades av utminute-

rade spritdrycker, samt att fortfarande en del av den höga fyllerinivån sammanhänger med motboksspriten.

Ökningen av de till utminuteringsen hänförliga fylleriförseelserna synes till väsentlig del ha berott på den omfördelning av spritdryckerna, som de s. k. *motboksöverlåtelse*erna medfört. En betydande ökning av dessa överlåtelser måste antagas ha inträtt under åren 1940 och 1941. De statistiska möjligheterna att belysa denna ökning äro visserligen begränsade men dock tillräckliga för att jämte de omedelbara erfarenheter, som gjorts av polismyndigheter, nykterhetsnämnder och systembolag, säkerställa ett sådant antagande. Den andel av fylleriförseelserna, som fallit på motboksägarna, minskade under år 1940 efter att under en följd av år ha varit i stigande. Den däremot svarande ökningen av de motbokslösas förseelser tyder — då smuggling och hembränning varit stadda i retur — på att motboksöverlåtelseerna ökat. Under åren 1941 och 1942 ha både motboksägarnas och de motbokslösas fylleriförseelser ökat men motboksägarnas mera, vilket åter stöder antagandet, att den dominerande stegringsfaktorn icke varit motboksöverlåtelseerna utan restaurangförtäring. Statistiken över antalet motböcker, som indragits på grund av överlåtelse av tilldelning, visar jämväl uppgång under åren 1940 och 1941 samt låg fortfarande år 1942 på en hög nivå.

Det ligger nära till hands att antaga att orsaken till den inträdda ökningen av dessa motboksöverlåtelser helt enkelt skulle vara det förhållandet, att på grund av skattehöjningarna en större marginal än tidigare uppkommit mellan motbokägarnas inköpsrätt och faktiska uttag. Detta skulle innebära, att prisstegringarna kunna ha ökat villigheten hos motboksägarna till överlåtelser. Erfarenheterna från åren 1923, 1933 och 1934, då uttagsfrekvensen också väsentligt nedbragts, synas dock ge vid handen, att en ökad marginal icke under alla förhållanden medför ökade överlåtelser utan att det jämväl beror på andra faktorer, om en sådan ökning faktiskt kommer till stånd.

Den under krigsåren inträdda ökningen av motboksöverlåtelseerna synes främst ha betingats av ett flertal faktorer, som stegrat efterfrågan av överlåtelsesprit. Den ökade tillgång på pengar och de minskade möjligheter att i övrigt använda pengarna, som krigsåren medfört, särskilt för yngre personer utan försörjningsbörda, torde vara en av de viktigaste faktorerna härvidlag. Vidare ha de gångna årens kastningar i levnadsförhållandena och särskilt de omflyttningar av folk, som inkallelserna till militärtjänst inneburit, utan tvivel skapat ökade påfrestningar på motboksägarnas lojalitet. Den militära beredskapens enformighet, frånvaron av familjeliv och bristen på fritidslokaler torde ha ökat benägenheten för spritkonsumtion hos de inkallade och medfört att motböcker eller spritdrycker i betydande omfattning tillhandahållits åt inkallade. Överlåtelser mellan inkallade inbördes lära även ha blivit en relativt vanlig företeelse. Tillbakagången inom smuggling och hembränning torde vidare ha medfört en ökad efterfrågan på överlåtelsesprit, även om denna stegring i efterfrågan icke gärna kan ha varit en orsak till ökningen av fylleriet. Krislägets säregna omständigheter ha

sålunda spelat den helt dominerande rollen vid den ökning av överlåtelse-
na, som ägt rum under krigsåren. Möjligheten att prishöjningarna å sprit-
drycker verkat i samma riktning kan ej med säkerhet uteslutas men det fö-
refaller icke sannolikt, att den spelat någon nämnvärd roll.

Fördämningarna för de »lediga» litrarna kunna dock ingalunda sägas ha
helt brutit. Trots angivna krisomständigheter med stigande penningtill-
gång har motboksägarnas lojalitet, stödd av prishöjningarnas restriktiva
tryck på de motbokslösas efterfrågan, räckt att lämna lika mycket sprit
kvar å motböckerna, som under normala tider. Under år 1942 togo mot-
boksägarna tillhoppa ut omkring 7 miljoner liter spritdrycker mindre än de
hade rätt till, och lämnade kvar ungefär lika stor kvantitet spritdrycker
per motbok som år 1936. Dessa överskottslitrar inestodo, efter vad sär-
skilda undersökningar visat, ingalunda enbart på ett fåtal motböcker i de
högsta tilldelningsklasserna utan funnos fördelade på samtliga klasser.

De befolkningsgrupper, bland vilka ökningen av fylleriförseelserna in-
träffat, stämma väl överens med den i det föregående givna framställningen
om orsakerna till försämringen i nykterhetstillståndet.

En jämförelse av en för fylleristerna under åren 1938—1942 företagen
yrkesgruppering med tillgänglig inkomststatistik har givit vid handen, att
fylleriökningen företrädesvis uppkommit inom sådana yrkesgrupper, som
under kriget haft en gynnsam inkomstutveckling. Betydande ökningar sy-
nas sålunda ha inträffat bland sjömän, fiskare, skogsarbetare, självständiga
jordbrukare och bland krigsindustrins arbetare.

Fyllerifrekvensen inom olika *åldersgrupper* har under krigsåren förskju-
tits i riktning mot de yngre åldrarna. Ungdomsfylleriet, varmed här avses
förseelser av personer under 21 år, har sålunda ökat mera än fylleriet i
andra åldrar. I jämförelse med genomsnittet för åren 1934—1938 visade
fyllerifrekvensen år 1942 för män under 21 år en tre gånger så stark ök-
ning som fyllerifrekvensen för samtliga män, som fyllt 21 år. För åldrarna
över 50 år ha krigsåren i stort sett icke inneburit några ökningar. Verk-
ningarna av de goda förvärvsmöjligheterna för de unga ha framträtt på
kurvorna över fyllerifrekvensen i olika åldrar i form av en särskild topp
för 20-åringarna, till vilken motsvarighet saknats tidigare, medan för 21-
åringarna framträder en stark nedgång i frekvenssiffran. Detta tyder på
att den första värnpliktstjänstgöringen medför en förbättring i nykterhets-
avseende på grund av att inkomsterna under militärtjänstgöringen bliva be-
tydligt lägre än inkomsterna före inryckningen. Sedan stiger fyllerifrekven-
sen åter snabbt till ett maximum för 23-åringarna — med en promille-
siffra år 1942 av 29.7 (de militära fyllerifallen inräknade), mot förkrigs-
årens maximum vid 24 år på 20.2 promille — och faller i fortsättningen,
bortsett från vissa fluktuationer, i ungefär samma takt ända upp i de högsta
åldersklasserna.

Fylleriförseelserna bland *den militära personalen* ha under åren 1940—1942
utgjort en betydande och mycket uppmärksammande andel av det totala fylle-
riet. Ökningen av militärfallen var särskilt framträdande från maj 1940 till

maj 1941, men betingades till större delen av det stora antalet inkallade. Vissa beräkningar av fyllerifrekvensen på grundval av erhållna styrkebesked giva nämligen vid handen, att ökningen av antalet militära fylleriförseelser under andra kvartalet 1940 icke torde ha representerat någon försämring av nykterhetsstillståndet bland militären. Under sommaren 1940 synes däremot ha inträtt en påtaglig försämring av nykterheten bland den inkallade personalen. Så småningom synes anspänningen ha slappnat hos de kvarvarande beredskapsförbanden. Efterhand torde dessa ha fått en närmare kontakt med den bofasta befolkningen, som enligt av vissa systembolag gjorda erfarenheter ej sällan utlöst omfattande efterhandsinköp på befolkningens motböcker. Under större delen av år 1941 var fyllerifrekvensen jämförelsevis hög, om man bortser från den rekordkalla månaden februari och den av skärpt beredskap präglade månaden juni, som trots stora inkallade styrkor visade ovanligt få fylleriförseelser. Från oktober 1941, då rätten till efterhandsinköp avskaffades i och med krisrestriktionerna, gick den militära fyllerifrekvensen starkt ned och var särskilt låg under december 1941 och februari 1942. Den lägre nivån höll sig ungefär ett halvår framåt i tiden. Senare delen av år 1942 visade den militära fyllerifrekvensen åter en viss uppgång, ehuru den icke steg till samma nivå som under första halvåret 1941.

En verkställd grov jämförelse mellan den militära och den civila fyllerifrekvensen bland män tyder på att den militära fyllerifrekvensen år 1942 legat minst 20 procent över fyllerifrekvensen bland motsvarande civila åldersgrupper. Mellan skilda åldersgrupper synas dock föreliggande betydande olikheter, i det att fylleriet bland de yngsta värnpliktsåldrarna torde vara lägre än bland de civila, medan de äldre beredskapsmännen, som vanligen äro motboksinnnehavare, oftare begå fylleriförseelser än i det civila livet.

Beträffande *karaktären av fylleriförseelserna* har utrönts, att krigsårens starka ökning av fylleriet icke varit begänsad till en ökning av de enstaka förseelserna eller förseelser av mera oskyldig karaktär. De personer, som begått flera förseelser under ett och samma år, ha från förkrigsåren till år 1942 ökat nästan lika mycket som totala antalet fyllerister. Inom gruppen flergångsfyllerister har emellertid en viss förskjutning inträffat, i det att män med två förseelser per år ökat, medan de mest kvalificerade grupperna, män med fyra eller fler förseelser, relativt sett nedgått under krigsåren. Mellan åren 1940 och 1941 inträffade även en absolut nedgång för de mera kvalificerade grupperna, vilken sannolikt berodde på krisrestriktionerna och indragningen av jullitern. Den del av fylleriförseelserna, som varit förenad med annan brottslighet, har jämväl varit högre under krigsåren än under förkrigstiden. Vad angår sambandet med den grövre brottsligheten må nämnas, att av de brott, som förskyllt frihetsstraff, den andel av fallen, då större eller mindre alkoholpåverkan förelegat hos gärningsmannen, varit praktiskt taget oförändrad i förhållande till förkrigstiden, trots den inträdda starka ökningen av den urbota brottsligheten.

Vad slutligen angår *alkoholisternas* andel av fylleriförseelserna har denna, trots ökningen av fylleriet, hållit sig ungefär konstant. Detta antyder, att

alkoholisternas fylleriförseelser ökat under krigsåren, men icke mera än vad det offentliga fylleriet stigit. Den starka uppgång i beläggningen å statliga och enskilda alkoholistanstalter, som inträffat under senare delen av år 1942 och delvis fortsatt under år 1943, innebär dock endast till en del en verklig ökning av antalet alkoholister. Delvis måste nämligen ökningen av de internerades antal antagas vara frukten av en ökad effektivitet hos nykterhetsnämnderna, främst betingad av den nytillkomna länsnykterhetsnämndsorganisationen.

Den starka ökningen av fyllerifrekvensen belyses även av beräkningarna rörande den sammanlagda risken för att bli fälld för en första fylleriförseelse. Denna risk har enligt de för utredningen verkställda beräkningarna för män i städerna i 50-årsåldern ökat från 23 procent år 1938 till 30 procent år 1942 och för män på landsbygden från 20 procent år 1938 till 24 procent år 1942.

Kap. 14. Åtgärder beträffande reglerna för utminuterings- av rusdrycker.

På utminuteringsens område har utredningen — som icke haft att taga ställning till frågan om det framtida bibehållandet av den individuella kontrollen utan vid sina överväganden utgått ifrån att utredningens förslag till förbättringar borde hålla sig inom ramen av gällande försäljningssystem — ansett önskvärt att uppnå en sådan anpassning av tilldelningen av rusdrycker, som är ägnad att minska missbruket, därvid det ansetts vara särskilt angeläget att begränsa möjligheterna för de s. k. motboksöverlåtelseerna.

Någon generell nedskärning av tilldelningen å motböckerna utöver den i oktober 1941 genomförda har utredningen icke funnit indicerad av det nuvarande läget. Däremot har utredningen¹ ansett sig böra framlägga förslag om en skärpning av praxis och en tillämpning av mera enhetliga regler vid systembolagens utövande av den individuella kontrollen, särskilt i fråga om tilldelning till personer, som visat bristande skötsamhet i nykterhetsavseende eller kunna antagas benägna att överlåta sin inköpsrätt.

I anslutning till det nu anförda har utredningen funnit sig böra företaga en översyn av de bestämmelser, som reglera det systembolagen åvilande arbetet med handhavandet av den individuella utminuteringskontrollen. Dessa bestämmelser återfinnas i kontrollstyrelsens cirkulär nr 8 av den 12 augusti 1938 med föreskrifter och anvisningar i fråga om den individuella utminuteringskontrollen ävensom i vissa av systembolagens förtroendenämnds verkställande utskott i anslutning till sagda cirkulär utfärdade regler.

A. Reglerna för beviljande av ny inköpsrätt.

Enligt kontrollstyrelsens omförmälda cirkulär nr 8/1938 åligger det systembolag som utgör hemortsbolag bl. a. följande:

Bolaget skall med hänsyn till köparens ålder och levnadsförhållanden fastställa den högsta myckenhet spritdrycker, som må av honom inköpas. På bolaget ankommer härvid att genomföra enhetlighet i fråga om tilldelningspraxis beträffande sådana som med hänsyn till ålder och levnadsförhållanden kunna jämsättas. Därvid har bolaget att förfara med nödig urskiljning vid meddelande av inköpstillstånd för yngre personer. Den myckenhet spritdrycker, som må inköpas av yngre person,

¹ Ledamoten av utredningen, byråchefen *Klackenberg* har icke deltagit i utformningen av förevarande kapitel och icke heller tagit ståndpunkt till däri framlagda förslag.

bör väsentligen begränsas. Denna grundsats bör, där ej särskilda skäl till undantag föreligga, tillämpas generellt. Såsom allmän regel gäller vidare enligt cirkuläret, att den ungefärliga myckenhet spritdrycker bör — inom den av Kungl. Maj:t bestämda maximikvantiteten per kalendermånad — fastställas, som vederbörande med hänsyn till den sociala miljö, i vilken han lever, och till hans personliga förhållanden i övrigt kan anses behöva inköpa för sig och sitt hushåll. Grundläggande synpunkt vid fastställande av tilldelningen av spritdrycker bör vara köparens ställning inom ett hushåll samt beskaffenheten av hans arbetsanställning och övriga existensförhållanden. I enlighet härmed bör en man i stadgad ålder, som är huvudman för ett hushåll och har ordnade existensförhållanden samt fast anställning, kunna erhålla högsta tilldelning. Har man icke eget hushåll men fast arbetsanställning eller i övrigt ordnade existensförhållanden, må han högst kunna erhålla en något mindre tilldelning än huvudman för hushåll. Är sökanden medlem av hushåll utan att vara huvudman därför och har huvudmannen tilldelning torde, därest tilldelning kan ifrågakomma, endast en mindre tilldelning böra lämnas. Enär behovssynpunkten skall anläggas vid fastställande av spritdryckstilldelningen och då kvinnorna sedan gammalt behövt och använt långt mindre kvantiteter spritdrycker än män, bör i regel tilldelningen för kvinna, där sådan kan komma i fråga, fastställas avsevärt lägre än för man i motsvarande ställning. Undantag från denna regel bör kunna göras, då det gäller kvinnor, som på grund av sin ställning ha representationskyldighet eller av annan anledning föra större hus.

Enligt de av systembolagens förtroendenämnds verkställande utskott i mars 1942 utsända allmänna grunder för en av kristidsförhållandena föranledd skärpning av tilldelningsbestämmelserna för normalfall borde följande åldersgränser och tilldelningskvantiteter gälla:

Ny motbok borde icke utlämnas

- a) till man, som vore gift eller eljest hade eget hushåll före 23 års ålder;
- b) till man, som vore ogift och icke hade eget hushåll före 25 års ålder;
- c) till kvinna före 28 års ålder.

Tilldelningen borde sättas i fallen a) och b) till högst en liter i månaden och i fallet c) till högst en liter i kvartalet.

Kvinna, som tillhörde hushåll, vars huvudman hade en tilldelning av två liter i månaden eller högre, borde i allmänhet icke erhålla ny motbok. Särskild varsamhet borde iakttagas vid utlämnande av ny motbok till kvinna även eljest, då annan medlem av hushållet innehade motbok.

De i förenämnda allmänna grunder antagna ålders- och kvantitetsbestämmelserna synas i allmänhet ha tillämpats av systembolagen. Undantag har dock förekommit. Sålunda har ett systembolag tillämpat följande åldersgränser för utställande av ny motbok, nämligen för gift man 21 år, för ogift man 23 år och för kvinna 25 år.

Ansökningarna om beviljande av ny inköpsrätt ha under krigsåren visat tendens att öka. För systembolagen i Stockholm, Göteborg och Malmö må lämnas följande uppgifter.

Antal ansökningar om ny motbok inkomna:

År	Till Stockholms-systemet	Till Göteborgs-systemet	Till systembolaget i Malmö
1940	13 533	3 438	1 611
1941	17 369	5 433	2 794
1942	26 228	7 775	4 103

Utredningen vill ej påyrka skärpning av de av förtroendenämndens verkställande utskott antagna allmänna ålders- och kvantitetsbestämmelserna. Däremot bör det tillses, att dessa allmänt tillämpas vid samtliga systembolag.

Vid flertalet systembolag har den omständigheten, att en hushållsmedlem redan innehar motbok, icke tillmätts någon betydelse vid prövning av ansökan om motbok av annan manlig medlem av samma hushåll. Ett mindre antal bolag synas t. o. m. utlämna motbok till kvinnlig sökande oberoende av att hon tillhör hushåll, där annan person redan beviljats inköpsrätt.

Nu angivna praxis står icke i god överensstämmelse med innehållet i punkt 39 i kontrollstyrelsens omförmälda cirkulär nr 8/1938 och vad angår kvinnlig sökande ej heller med innehållet i de i det föregående omförmälda förtroendenämndens allmänna grunder.

Utredningen förordar under nu rådande förhållanden återhållsamhet med utlämnande av nya motböcker. Sålunda bör ny motbok icke utlämnas till person, som före krigets början fyllt 25 år och som icke förrän under innevarande kristid sökt motbok, med mindre noggrann undersökning i varje enskilt fall företages. Över huvud bör tills vidare, så länge de av det pågående kriget orsakade förhållandena fortfara, ny inköpsrätt medgivas allenast när särskilda omständigheter kunna anföras, såsom väsentligt ändrade familje- eller levnadsförhållanden. Att sålunda angivna restriktiva principer tills vidare iakttagas i fråga om beviljandet av nya inköpsrättigheter anser utredningen påkallat för att i nuvarande situation med riklig penningtillgång förhindra en onormal ökning av motboksstocken. I samma mån motboksstocken växer, i samma mån måste man i nuvarande läge ock räkna med att tillgången på s. k. överskottslitrar, som gå till den illegala bytes- och rusdryckshandeln, jämväl sväller ut.

B. Reglerna för beviljande av ökad inköpsrätt.

I fråga om förutsättningarna för erhållande av ökad tilldelning stadgas i kontrollstyrelsens förenämnda cirkulär nr 8/1938:

Tilldelning till yngre person, som erhållit inköpstillstånd, må successivt kunna ökas och först när avsevärd tid förflutit, sedan inköpstillstånd första gången utställt, må den högsta tilldelning beviljas, som med hänsyn till individuella förhållanden må kunna komma i fråga.

I förtroendenämndens förenämnda allmänna grunder angivas för beviljande av ökning av redan medgiven inköpsrätt följande åldersgränser och tilldelningskvantiteter:

- Ökning av tilldelningen till två liter i månaden bör icke medgivas
- 1) till man, som är gift eller eljest har eget hushåll, före 26 års ålder,
 - 2) till man, som är ogift och icke har eget hushåll, före 28 års ålder.

Ökning av tilldelningen till mer än två liter i månaden bör över huvud icke medgivas med mindre särskilda skäl därtill föreligga och må kunna ifrågakomma allenast till man, som är gift eller eljest har eget hushåll samt uppnått 30 års ålder.

Kvinna bör i regel icke erhålla större tilldelning än två liter i kvartalet eller, om hon har egen rörelse eller eljest självständig ställning, en liter i månaden. Åldersgränsen för erhållande av högsta tilldelning bör även för kvinna utgöra 30 år.

I förtroendenämndens förenämnda allmänna grunder uttalas vidare, att såsom allmän regel bör gälla att sådana omständigheter av olika slag som tala för varsamhet i tilldelningsavseende, t. ex. fylleriförseelser och tidigare understödsbehov, som ligga några år tillbaka i tiden, böra tillerkännas ökat beaktande och sålunda i större omfattning än hittills varit fallet föranleda vägran av nytt inköpstillstånd eller av sökt höjning av tilldelning.

Ett mindre antal bolag uppställa icke några fordringar utöver de förut omnämnda åldersvillkoren för rätt att erhålla till två liter per månad ökad tilldelning. Ett flertal bolag fordra dock, att sökanden är fri från anmärkning ur nykterhetssynpunkt, eller åtminstone att så varit fallet under de två senast förflutna åren. Ett antal bolag fordra vidare att påtagliga förändringar inträtt i sökandens levnadsförhållanden. Flera bolag uppställa för medgivande av sålunda ökad inköpsrätt, att sökanden ej häftar för fattigvårdsunderstöd eller i allt fall ej häftar för sådant understöd som han må ha uppburit under de två senast förflutna åren. Vissa bolag fordra ock, att sökanden är taxerad till viss inkomst. Ytterligare ett antal bolag fordra, att viss minimitid förflutit från det sökanden erhållit inköpsrätt.

Ej heller i fråga om medgivande av högre tilldelning än två liter i månaden tillämpa bolagen enhetlig praxis. Ett flertal av de största bolagen medgiva sålunda dylik höjd inköpsrätt under förutsättning att sökanden uppnått lägst 30 års ålder och har fullt ordnad ekonomi — vid vissa bolag fordras viss årlig minimiinkomst, lägsta tillämpade 4 000 kronor — samt är fri från anmärkning ur nykterhetssynpunkt. Av andra bolag, som tillämpa mera restriktiva regler, fordras i allmänhet att sådan ändring inträtt i sökandens levnadsförhållanden, som kan motivera ökad tilldelning, eller att han i samhället intar viss ansvarsställning eller eljest sådan ställning, att viss representation kan anses åvila honom.

Beträffande tilldelning till kvinna av mer än en liter i kvartalet synas de i förtroendenämndens allmänna grunder angivna reglerna ha vunnit efterföljd, där ej ännu mera restriktiva bestämmelser tillämpats.

Ansökningar om ökad tilldelning ha under krigsåren visat en tendens att tilltaga i antal. Utvecklingen i sagda avseende ter sig för systembolagen i rikets tre största städer på följande sätt.

Antal ansökningar om ökad tilldelning inkomna:

Å r	Till Stockholms-systemet	Till Göteborgs-systemet	Till systembolaget i Malmö ¹
1940	10 601	4 460	1 649
1941	12 383	7 193	3 051
1942	20 489	9 355	4 188

¹ Dessa uppgifter äro approximativa.

Utredningen finner av enahanda skäl, som i det föregående anförts till stöd för behovet i nuvarande läge av restriktiva principer i fråga om beviljandet av nya inköpsrättigheter, det påkallat att söka hålla tillbaka hos allmänheten förefintlig strävan att erhålla ökad tilldelning, utöver vad som i det enskilda fallet kan anses motiverat av förefintligt behov.

Utredningen anser, att under nu rådande förhållanden lägre åldersgränser vid beviljande av ökad tilldelning än de förenämnda, i förtroendenämndens allmänna grunder angivna icke böra vid något systembolag tillämpas. Ytterligare böra systembolagen iakttaga den av förtroendenämnden uttalade allmänna regeln, att sådana omständigheter som tala för varsamhet i tilldelningsavseende tillerkännas ökat beaktande. I huvudsak böra tillämpas samma regler som för beviljande av ny inköpsrätt, nämligen att ökad tilldelning bör medgivnas allenast under förutsättning att sökanden kan visa att för honom inträtt väsentlig ändring i hans familje- eller levnadsförhållanden. Härav följer att ökad inköpsrätt icke bör beviljas enbart av den anledning att sökande, som är fri från anmärkning ur nykterhetssynpunkt, uppnått viss ålder.

C. Reglerna för beviljande av extra tilldelning.

I fråga om s. k. extra tilldelning stadgas i kontrollstyrelsens omförmälda cirkulär nr 8/1938:

Systembolag må, om särskilda skäl därtill äro, lämna tillstånd för motboksinnehavare att vid vissa tillfällen inköpa större myckenhet spritdrycker än som för honom fastställts såsom högsta ordinarie tilldelning. Sådan extra tilldelning må, enligt vad vidare i cirkuläret föreskrives, i allmänhet icke beviljas annat än där det är fråga om förhållanden, som enligt gängse vanor högtidlighållas, såsom 40-, 50-, 60- och därmed jämförliga årsdagar, bröllop, begravningar eller dylika tillfällen samt för utövande av representationsskyldighet, då det är fråga om person, som på grund av sin ställning eller befattning verkligen kan anses enligt gällande sedvänjor vara förpliktad att i sitt hem utöva värdskap i större utsträckning. Extra tilldelning må icke beviljas för helger eller andra regelbundet inträffande tilldragelser, såvida icke andra skäl föreligga, som enligt vad i det föregående är sagt, kunna motivera extra tilldelning. Med hänsyn till det förfaringsätt, som utbildat sig, att begränsad extra tilldelning i stor utsträckning lämnas till julen, må bolag till annan motboksinnehavare än sådan, mot vilken åtgärd enligt 4 kap. 3 § rusdrycksförsäljningsförordningen åsyftande vägran av eller inskränkning i inköpsrätten är under övervägande eller vidtagits, under december månad kunna utlämna högst en liter utöver ordinarie tilldelning, dock högst fyra liter utan att sådan utlämning behöves anses såsom extra tilldelning. Vid behandling av ansökan om extra tilldelning har bolag att tillse, att individuell prövning av ansökan icke eftersättes. Bolaget bör sålunda söka bilda sig en uppfattning om vad som i ett föreliggande fall kan anses utgöra ett fullt lojalt behov.

Förtroendenämndens berörda allmänna grunder innehålla i fråga om extra tilldelning följande:

Då avsevärd begränsning av sammanlagda kvantiteten extra tilldelning under rådande förhållanden bör komma till stånd, påkallar detta ökad återhållsamhet vid medgivande av extra tilldelning för representation. Förutsättning för sådan tilldel-

ning bör vara, att sökande på grund av sin befattning eller ställning enligt rådande sedvana icke kan undandraga sig att utöva representation i sitt hem. Jämväl för andra ändamål bör extra tilldelning begränsas. Extra tilldelning bör sålunda icke beviljas för firande av sådana födelsedagar som 25-, 30-, 35-, 45- och 55-årsdagar eller av 5-, 10-, 15-, 20- och 30-årsminne av bröllopsdag. Den åsyftade begränsningen av extra tilldelning bör ock föranleda skärpning av hittills tillämpade grunder rörande storleken av beviljade kvantiteter extra tilldelning i de fall då sådan medgives.

Enligt skrivelser till samtliga systembolag av den 26 november 1941 respektive 26 november 1942 har kontrollstyrelsen vidare förordnat, i förra fallet att under återstoden av år 1941 och i senare fallet att under tiden den 1 december 1942—10 januari 1943 extra tilldelning av spritdrycker finge medgivas allenast för bröllop, silverbröllop, femtioårsdag eller annan därmed jämförlig högtidlighet samt för representation, då alldeles särskilda skäl därtill kunde anföras såsom officiell representation, större firmajubiléer o. d. Extra tilldelning finge således av annan anledning än nyss sagts icke medgivas till julhelgen eller till fester, som anordnats i samband därmed.

Flertalet systembolag synas ha följt såväl kontrollstyrelsens föreskrifter som förtroendenämndens anvisningar att icke medgiva extra tilldelning för firande av sådana födelsedagar som 25-, 30-, 35-, 45- och 55-årsdagar samt 5-, 10-, 15-, 20- eller 30-årsminne av bröllopsdag. Enahanda regel tillämpas av flertalet systembolag beträffande 35-, 40- eller 45-årsminne av bröllopsdag. Vid beviljande av extra tilldelning för firande av 50-årsdagar och liknande tillfällen tillämpa emellertid bolagen beträffande kvantiteten extra tilldelning mycket varierande regler. Normalkvantiteten för sådan extra tilldelning är i Stockholm 2 à 4 liter, i Göteborg 4 liter och synes vid andra bolag växla från 1 till 15 liter. Ätminstone ett tiotal bolag synas anpassa kvantiteten extra tilldelning för sådana tillfällen efter gällande regler för utskänkning, vanligen sålunda att 15 cl beräknas för varje manlig och 7.5 cl för varje kvinnlig gäst.

Stora skiljaktigheter förekomma mellan bolagen jämväl i fråga om principerna för beviljande av extra tilldelning för firande av barndop, konfirmation, förlovning, familjebjudning, studentexamen, akademisk examen eller högtidlighållande av begravning. Endast ett fåtal bolag lämna dock tilldelning till konfirmation. Tolv bolag vägra tilldelning för barndop. När i här åsyftade fall kvantiteten extra tilldelning fastställes enligt gällande normer för utskänkning, utlämnas särskilt till begravningar i regel mindre kvantitet per gäst.

Genomgående för samtliga bolag är, att vid behandling av ansökan om extra tilldelning stort avseende fästes vid om sökanden tidigare varit föremål för anmärkning i nykterhetshänseende eller om han har svag ekonomi. Praxis växlar emellertid om vilken påföljd sagda omständigheter böra föranleda. I fråga om nykterhetsanmärkning fästes stort avseende vid ställningstagande av nykterhetsnämnd.

Enligt *utredningens* uppfattning böra de fall, då extra tilldelning må bevil-

jas för firande av födelsedag, årsminne av bröllopsdag ävensom de övriga fester och högtidlighållanden, som i det föregående omnämnts, snävt begränsas. De regler, som angivits i förtroendenämndens allmänna grunder, böra sålunda vid samtliga bolag iakttagas. Därutöver synes extra tilldelning tills vidare icke böra medgivas för barndop, konfirmation, förlovning, studentexamen och vanlig familjebjudning. Det av kontrollstyrelsen meddelade förbudet för extra tilldelning av en liter vid julen bör jämväl fortsättningsvis under nu rådande förhållanden upprätthållas. Vidare böra bolagen vid beviljande av extra tilldelning ägna uppmärksamhet däråt att större kvantiteter ej tilldelas än som kunna beräknas åtgå för uppgifvet ändamål.

Beträffande beviljande av extra tilldelning för *representation* synas samtliga systembolag numera iakttaga ökad återhållsamhet och i sådant hänseende följa de i förtroendenämndens allmänna grunder givna anvisningarna. Bolagen ha sålunda dels höjt fordringarna för sökandens sociala och ekonomiska kvalifikationer dels ock mera snävt än enligt tidigare praxis begränsat de tilldelade extra kvantiteterna. I fråga om den grad, i vilken bolagen begränsat kvantiteterna av beviljad extra tilldelning, föreligga dock betydande skiljaktigheter mellan olika bolag. En mera enhetlig praxis i sagda avseenden synes kunna och böra åstadkommas.

Har anmärkning i nykterhethänseende under de två senast förflutna åren förekommit mot den, som söker extra tilldelning, bör i regel ansökan ej beviljas.

Beträffande extra tilldelning till *officers- och underofficersmässar* har systembolagens förtroendenämnd meddelat särskilda anvisningar i skrivelse till systembolagen den 29 september 1942. Enligt dessa anvisningar må extra tilldelning beviljas till festlighet i officersmäss efter framställning för varje särskilt tillfälle av vederbörande regements- eller kårchef. För extra tilldelning till underofficersmäss göres framställning av underofficerskårens ordförande; denna skall vara åtföljd av yttrande av vederbörande regements- eller kårchef. Tilldelning, varom här är fråga, förutsättes lämnas endast vid ett fåtal tillfällen under året.

Enligt tillämpad praxis grundad på de förenämnda anvisningarna av förtroendenämnden plägar extra tilldelning lämnas för representation åt bataljonschef — vid andra vapenslag åt officerare i motsvarande befälsställning — samt högre officerare. Vid enstaka bolag lämnas dock sådan tilldelning jämväl till officerare i kompanichefs tjänsteställning.

Utredningen anser, att extra tilldelning till militära mässar under nu rådande förhållanden bör snävt begränsas och bör få förekomma allenast i och för representation utåt, vid särskilda, truppförbandets högtidsdagar, jubiléer och liknande tillfällen.

Extra tilldelning till officerare i och för representation bör ej sträckas längre ned än till regements- och kårchef samt vad angår annat vapenslag än armén officer med motsvarande tjänsteställning.

D. Reglerna för beviljande av tillfällig tilldelning.

Utöver angivna former av tilldelning omförmäles i kontrollstyrelsens förberörda cirkulär nr 8/1938 jämväl det fall, att någon, som icke innehar motbok, önskar för visst enstaka tillfälle göra inköp av rusdrycker. Där hinder enligt cirkulärets allmänna bestämmelser ej möter för meddelande av inköps-tillstånd, skall tillfällig motbok utställas.

Praxis i fråga om beviljande av dylik s. k. tillfällig tilldelning synes vara vitt skiftande. Systembolaget i Malmö lämnar sådan tilldelning allenast vid 50-årsdag, bröllop, silver- och guldröllop samt begravning. Systembolagen i Stockholm och Göteborg lämna sådan tilldelning jämväl av ett flertal andra anledningar, då extra tilldelning icke kan ifrågakomma. Endast vid ett fåtal bolag såsom främst Stockholm och därefter Göteborg, Karlstad och Gävle ha sammanlagda årskvantiteterna av tillfällig tilldelning varit mera betydande. Beträffande Stockholm och Göteborg torde detta åtminstone till avsevärd del finna sin förklaring däri att vid dessa bolag förekommit ett betydande antal ansökningar om tillfällig tilldelning åt utländska medborgare.

Utredningen vill förorda att jämväl vid beviljande av tillfällig tilldelning så vitt möjligt enhetliga principer vinna tillämpning. Tillfällig tilldelning synes böra komma i fråga främst i sådana fall, där sökande väl fyller de allmänna villkoren för erhållande av motbok, men ej sökt sådan. Under nu rådande utomordentliga förhållanden bör självfallet även i fråga om sådan tilldelning iakttagas sträng återhållsamhet. Särskilt bör så ske i fråga om personer, mot vilka förekommit anmärkning i nykterhetshänseende. I regel bör för bifall till ansökan om tillfällig tilldelning fordras, att sökande fyller de allmänna villkoren för erhållande av motbok.

Såsom sammanfattning av det föregående vill *utredningen* sålunda uttala, att i fråga om villkoren för erhållande av ny inköpsrätt, ökad tilldelning, extra tilldelning och tillfällig tilldelning mera enhetliga regler böra tillämpas av de olika systembolagen. Att så kommer att ske innefattar allenast ett förverkligande av vad i kontrollstyrelsens förenämnda cirkulär nr 8/1938 uttals om önskvärdheten av att så vitt möjligt enhetliga tilldelningsgrunder åvägabringas för hela riket. Det bör tillses att så ock blir fallet. Under nu rådande utomordentliga förhållanden bör tillika tillses att, i anslutning till vad *utredningen* i det föregående förordat, tilldelning sker efter snävt restriktiva principer.

E. Behandlingen av sådana fall, då anmärkning framkommit.

Jämväl i fråga om de åtgärder bolagen anse sig böra vidtaga med anledning av att anmärkning framkommit mot den som sökt eller innehar inköps-tillstånd, tillämpa olika bolag skiljaktig praxis. *Utredningen* vill här till närmare skärskådande upptaga ett antal mera betydande grupper av sådana anmärkningar.

Enligt kontrollstyrelsens cirkulär nr 8/1938 måste varje framkommen anmärkning mot den, som sökt eller innehar inköpstillstånd, föranleda noggrann undersökning från bolagets sida. Det är, med hänsyn till de uppgifter som sålunda åligga bolaget, av vikt att bolaget på ett så tidigt stadium som möjligt erhåller kännedom om framkommen anmärkning. Så snart bolag får anledning till antagande att köpare hos bolaget är i något avseende misskötsam, har nämligen bolaget att spärra hans inköp för övervägande av åtgärd. Bolaget skall därefter anpassa den åtgärd bolaget må besluta att vidtaga efter fallets svårighetsgrad. Bolaget kan besluta minskning av den kvantitet, som må inköpas, eller avstängning från inköp under kortare eller längre tid. Även om i ett visst fall omständigheterna befinnas vara sådana att inköpsrätt borde förvägras, kan det befinnas lämpligt att till en början försöka med s. k. kurativ tilldelning, i regel uppdelad för vecka eller fjortondagarsperiod. Personen bör då ock göras till föremål för särskild observation för att få utrönt huruvida man genom detta slags tilldelning når åsyftat resultat.

1. Sättet för rapportering av fyllerifall.

Angående sättet för rapportering av fyllerifall stadgas i kungörelsen den 17 juni 1938, nr 408:

Därest någon av underrätt dömts till ansvar för fylleri eller för brott mot vissa andra närmare angivna lagrum i rusdrycks- och maltdrycksförfattningar, eller gjort sig skyldig till framförande av motorfordon under påverkan av alkoholhaltiga drycker, eller annan straffbelagd handling, som, enligt vad utredningen visar, begåtts under påverkan av alkoholhaltiga drycker, skall från rätten inom fjorton dagar efter utslaget meddelande därom avsändas uppgift till kontrollstyrelsen. Enahanda skyldighet föreligger för det fall att någon jämlikt strafflagen för krigsmakten eller av poliskollegium eller polischef varder belagd med disciplinstraff, för det han varit överlastad av starka drycker.

Har högre myndighet hävt utslag eller beslut, varom nu sagts, skall från sådan myndighet inom fjorton dagar avsändas uppgift därom till kontrollstyrelsen.

Dessa uppgifter, vilka sålunda inkomma till kontrollstyrelsen, skola utan dröjsmål tillställas det systembolag, som i varje särskilt fall är att anse såsom hemortsbolag för den person, som uppgiften avser. Det är emellertid påtagligt, att viss, ej sällan ganska avsevärd tid förgår mellan tidpunkten för förseelsens eller brottets begående samt tidpunkterna för domfällandet och delgivandet härav till hemortsbolaget. Å andra sidan måste det med hänsyn till restriktionssystemets tillämpning vara önskvärt, att hemortsbolaget på ett så tidigt stadium som möjligt erhåller kännedom om sålunda begångna förseelser och brott. På grund härav har inom ett betydande antal detaljhandelsområden den praxis utbildats, att redan då person *anhållits* för fylleri, polismyndigheten därom lämnar systembolaget meddelande. Så är genomgående fallet inom detaljhandelsområdena för tolv systembolag och så förfares jämväl av polismyndigheterna i städer och större kommuner inom detaljhandelsområdena för ytterligare tjugusju systembolag. Två systembolag erhålla emellertid icke några meddelanden av detta slag.

Utredningen vill föreslå, att Kungl. Maj:t utfärdar föreskrifter av det innehåll att det skall åligga polismyndighet, som anhållit person för fylleri och, därest ej anhållande men väl åtal skett, allmän åklagare att ofördröjligen lämna uppgift om anhållandet respektive utfärdandet av stämning till systembolaget i den ort, där brottet blivit begånget. Enahanda skyldighet bör åligga allmän åklagare, som anställt åtal för annan förseelse eller annat brott, som omförmäles i kungörelsen den 17 juni 1938, nr 408, angående skyldighet för domstolar m. fl. att meddela uppgifter till ledning för systembolagens verksamhet — alltså i huvudsak för vissa angivna förseelser mot maltdrycksförfattningar, för vissa uppräknade brott mot rusdrycksförfattningar samt för rattfylleri och annan straffbelagd handling, som begåtts under påverkan av alkoholhaltiga drycker. Förslag till kungörelse om ändring av kungörelsen den 17 juni 1938, nr 408, har i anslutning till det anförda utarbetats och finnes såsom *bilaga A* fogat till detta betänkande.

Till en kungörelse av nu berört innehåll bör anslutas föreskrift för systembolagen att, därest det bolag, som erhåller sådant meddelande, varom nyss sagts, icke är den anhållnes eller åtalades hemortsbolag, förstnämnda bolag skall utan dröjsmål vidarebefordra meddelandet till hemortsbolaget.

För att en nöjaktig nykterhetsvård skall kunna utövas är emellertid erforderligt ej allenast att systembolagen erhålla kännedom om inträffade fyllerifall. Jämväl *nykterhetsnämnderna* — länsnykterhetsnämnd och kommunal nykterhetsnämnd eller där sådan ej finnes, fattigvårdsstyrelse — böra härom underrättas.

I detta avseende förefinnes emellertid ej enhetlig praxis vid systembolagen. Visserligen lämna det övervägande flertalet systembolag meddelande till såväl kommunal nykterhetsnämnd som länsnykterhetsnämnd angående samtliga till bolaget rapporterade fyllerifall. Tretton bolag tillämpa dock i vissa hänseenden från denna regel avvikande praxis. Stockholmssystemet lämnar sålunda beträffande person bosatt inom Stockholms stad meddelande till stadens nykterhetsnämnd först, när inom loppet av två år den tredje fylleriförseelsen inträffat. Här bör dock anmärkas, att polismyndighet i Stockholm underrättar stadens nykterhetsnämnd om samtliga inom staden företagna anhållanden för fylleri. Systembolaget i Göteborg lämnar meddelande om fylleriförseelse allenast till kommunal nykterhetsnämnd. Systembolaget i Borås underrättar såväl kommunal nykterhetsnämnd som länsnykterhetsnämnd dels rörande för fylleri dömd person, som ej uppnått 25 års ålder, dels rörande person som under de två senaste åren dömts för fylleri två eller flera gånger. Systembolaget i Eskilstuna rapporterar samtliga fyllerifall till länsnykterhetsnämnden samt till kommunal nykterhetsnämnd sådana för fylleri dömda som falla under alkoholistlagen eller ej fyllt 25 år eller äro kvinnor. I allmänhet har vid övriga bolag, som ej lämna fullständiga uppgifter angående inträffade fyllerifall, uppgiftsskyldigheten begränsats till att omfatta ungdomsfyllerister — vanligen de som ej fyllt 25 år — samt återfall i fylleri inom de senast förflutna två åren.

En förutsättning för att nykterhetsnämnderna verkligen skola kunna utöva den övervakning av nykterhetstillståndet och den vårdnadsverksamhet, som tillkommer nykterhetsnämnderna, är enligt *utredningens* mening att nämnderna bli underrättade om inträffade fyllerifall. Visserligen torde det ligga störst vikt uppå att nämnderna få kännedom om dem, som före fyllda 25 år begå fylleri, samt om inträffade återfall i fylleri. Det bör dock ej stanna härvid. Skall vederbörande nämnd — kommunal eller länsnämnd — bli i tillfälle att följa och övervaka nykterhetstillståndet inom sitt verksamhetsområde och företaga de åtgärder, som med hänsyn härtill må vara påkallade, torde det vara önskvärt, att nämnden erhåller kännedom om samtliga fyllerifall beträffande personer, som vistas inom nämndens verksamhetsområde.

Utredningen får i anslutning till vad nu anförts förorda, att systembolagen få sig ålagt:

1) beträffande sådana meddelanden om fylleriförseelse som det enligt förenämnda kungörelse den 17 juni 1938, nr 408, åligger kontrollstyrelsen att tillställa det systembolag, som är att anse såsom hemortsbolag för den person uppgiften avser, att vidarebefordra desamma dels till den kommunala nykterhetsnämnden å den ort, där personen är kyrkoskriven, dels ock till den länsnykterhetsnämnd under vilken sagda kommunala nykterhetsnämnd lyder; samt

2) beträffande meddelanden om företagna anhållanden och åtal för fylleri att — där vederbörande kommunala nykterhetsnämnd ej direkt från polis- och åklagaremyndighet erhåller meddelanden om företagna anhållanden och åtal för fylleri — utan dröjsmål och senast inom 14 dagar efter det bolaget erhållit meddelande att person anhållits eller åtalats för fylleri, därom underrätta nykterhetsnämnden å den ort, där den anhållne vistas.

Sistnämnda skyldighet skall dock föreligga allenast i den omfattning, som nykterhetsnämnden enligt därom till systembolaget lämnat meddelande vidtager åtgärd med anledning av sådan underrättelse. Därest sålunda nykterhetsnämnden begränsar sina åtgärder t. ex. till att avse fall av fylleri av person, som ej fyllt 25 år, och återfallsfyllerister, skall bolagets åliggande att lämna meddelande till nykterhetsnämnden omfatta allenast dylika fall.

2. Inverkan av fylleriförseelse å inköpsrätt.

Angående fyllerifalls inverkan å inköpsrätt gäller enligt kontrollstyrelsens omförmälda cirkulär följande:

Har person, som innehar inköpsrätt, blivit dömd för fylleri eller har han utan att dömas för fylleri blivit övertygad att ha uppträtt i överlastat tillstånd, bör utredning verkställas genom hänvändelse till nykterhetsnämnd. I regel bör inköpstillstånd indragas under kortare eller längre tid beroende på förseelsens beskaffenhet och i samband därmed stående omständigheter. Ha omständigheterna varit mildrande och finnes anledning antaga dels att förseelsen varit isolerad dels att vederbörande skall låta sig rätta, må bolaget kunna låta sig nöja med att vidtaga begränsning av inköpen. Den, som under de två senaste åren mer än en gång varit sakfäld för fylleri, bör mista inköpstillstånd under längre tid, därest ej kurativ behandling kan anses medföra mera fördelaktiga verkningar.

Beträffande den praxis bolagen tillämpa å fyllerifallen är att nämna följande:

Med få undantag antingen spärra bolagen vederbörandes motbok eller ock avstänga de honom från inköpsrätt. Har förseelsen blivit begången av person, som hunnit till mogen ålder, nöjer sig dock systembolaget i Göteborg med att vid samtal med vederbörande meddela varning, varjämte inköpsrätten minskas till i regel en liter i månaden. Ytterligare två systembolag synas låta dylika fall bero vid att begränsa inköpsrätten, vad det ena bolaget beträffar under förutsättning att förseelsen varit isolerad och anledning finnes antaga att vederbörande skall låta sig rätta.

Inköpsrätt återlämnas vanligen tidigast efter sex månader från spärr- eller avstängningsåtgärden. Väsentliga skiljaktigheter förekomma dock. Sålunda finnas bolag, som tillämpa så kort avstängningstid som 3 månader, 4—6 månader. Å andra sidan tillämpas vid sju bolag längre avstängningstider, såsom 9—12 månader.

Vid flera bolag tillämpas längre avstängningstid, om förseelsen begåtts medan vederbörande varit i militärtjänst. Systembolaget i Halmstad tillämpar med sex månader förlängd avstängningstid, därest fylleriet begåtts vid dansbana.

I de utredningar bolagen ha att verkställa i fyllerifall ingå förfrågningar hos nykterhetsnämnd såsom det mest betydelsefulla momentet. Till nykterhetsnämnderna i vissa städer, bland dem Stockholm, kunna dock på grund av arbetsförhållandena vid dessa nämnder förfrågningar icke göras i andra ärenden än sådana som tidigare handlagts av nämnden.

Alternativt eller jämsides med förfrågan hos nykterhetsnämnd inhämtas ock upplysningar genom särskilda ombud i landskommuner. Flera bolag eftersträva personligt samtal med kunden. I Stockholm måste sådant samtal, vid vilket kunden varnas för fortsatt alkoholmissbruk, städs föregå hävande av spärr å inköpsrätt. Jämväl förekommer vid ett mindré antal bolag besök i hemmen för samtal med hustrun eller annan anhörig. Bolagen företaga vidare kompletterande utredningar genom hänvändelser till polis- och andra myndigheter.

Vid begränsning av inköpsrätten nedskäres denna, oavsett storleken av den tidigare inköpsrätten, av de flesta bolagen till en liter i månaden. Nedskärning till hälften av tidigare tilldelning tillämpas ock vid ett antal bolag. Härvid kan begränsningen stundom omfatta allenast tilldelning över en liter i månaden. Begränsning till mindre tilldelning än en liter i månaden angives ock av ett mindre antal bolag såsom en normal åtgärd. S. k. kurativ uppdelning av begränsad tilldelning är vanlig vid flera bolag såsom t. ex. bolagen i Stockholm och Halmstad.

Har begränsning i tilldelning skett på grund av nykterhetsanmärkning, tillämpa ett stort antal bolag mildare normer vid bedömande av ansökning om ökad inköpsrätt än då sådan ansökning göres utan att tilldelningen tidigare blivit nedsatt på grund av sökandens förvällande. Ökning i tilldelning kan sålunda i här åsyftade fall medgivas efter kort tid, av åtta bolag bland dem det i Göteborg efter sex månader. Flertalet bolag, 28 stycken, fordra dock att ett år skall ha förflutit efter det inköpsrätten återlämnats, innan höjning av inköpsrätten medgives. Tre bolag tillämpa ännu strängare regler. Systembolagen i Stockholm och Kalmar fordra sålunda att minst två år förflutit från förseelsens begående, innan ökning i återlämnad begränsad inköpsrätt medgives. Systembolaget i Halmstad fordrar 1 à 2 år samt medger under nu rådande förhållanden, därest vederbörande är ogift, ej någon ökning i återlämnad begränsad inköpsrätt.

Vid återfall i fylleri inom två år efter det den tidigare förseelsen blivit begången, antingen spärras inköpsrätten tills vidare eller ock avstänges vederbörande motboksinnehavare från inköpsrätt. Fem bolag, däribland Stockholmssystemet tillämpa i dylika fall en avstängningstid av minst två år. Enstaka bolag återlämna inköpsrätten efter kortare tid än ett år, systembolaget i Norrköping efter 6 månader. En del bolag fordra att minst två år förflutit från den första förseelsen samt där-

jämte att viss tid — 6 månader å ett år — gått till ända från den sista förseelsen. Systembolaget i Halmstad återlämnar icke inköpsrätt under nu rådande förhållanden, när återfall i fylleri förekommit.

Ligger vid återfall i fylleri den tidigare förseelsen längre bort i tiden än två år, föranleder återfallet jämväl spärrning av motbok eller avstängning av inköpsrätt, dock att systembolaget i Lund icke vidtager sådan åtgärd, därest tidigare förseelse inträffat så långt tillbaka i tiden som för 6—8 år sedan.

Maximitid för avstängning är i nu angivna fall i regel ett år. Vid åtta bolag kan dock inköpsrätt i sådant fall återlämnas efter sex månader och vid sju bolag bland dem Göteborg efter 6—12 månader. Vid Stockholmssystemet och systembolaget i Sundsvall blir avstängningstiden beroende av arten av tidigare förseelse, tidpunkten för dess begående samt den uppfattning av fallet, som utredningen ger.

Vid s. k. *rattfylleri* spärras motbok eller avstänges inköpsrätt. Vad angår frågan om efter vilken tid inköpsrätt kan förnyas fordra fyra bolag, bland dem systembolaget i Göteborg, att viss tid, vid tre bolag 3 månader, vid det fjärde 3—6 månader skola ha förflutit från den dag, då ansökan om nytt körkort tidigast kan bli föremål för prövning. Denna metod kan medföra, att ansökan om förnyad inköpsrätt till spritdrycker kan bli föremål för prövning tidigare än ett år efter förseelsens begående. Ett bolag fordrar, att 6 månader skola ha förflutit från det nytt körkort åter utställts. Vid övriga bolag varierar avstängningstiden från 9 månader till tre år. Vid ungefär halva antalet av dessa bolag har avstängningstiden fixerats till ett år. Åtta bolag, bland dem systembolagen i Stockholm och Halmstad, tillämpa en avstängningstid av minst två år.

Vid *fylleri i förening med våld eller våldsamt motstånd* tillämpas vid samtliga bolag spärrning av motbok eller avstängning av inköpsrätt. Beträffande frågan efter vilken tid inköpsrätten återlämnas tillämpa ett antal bolag olika minimitider härför beroende på om fylleriförseelsen varit förenad med våld eller allenast våldsamt motstånd eller våldet eljest varit av lindrig karaktär. Sålunda anges minimitiden vid lindrig förseelse — våldsamt motstånd — till 6 månader i Göteborg och till 2 år i Stockholm. Ett stort antal bolag tillämpa emellertid enhellig minimitid. Denna växlar vid olika bolag från 6 månader till 3 år.

Fylleri bestraffat av krigsrätt eller av militär befälhavare bedömes vid femton bolag i fråga om möjligheten att återfå mistad inköpsrätt efter samma grunder som vanligt fylleri. Vid nitton bolag bedömes dock sådant fylleri efter avsevärt strängare måttstock. Vanligen förlänges vid dessa bolag den sammanlagda spärr- och avstängningstiden med 6 månader. Sju bolag tillämpa något strängare bedömningsgrunder än vid vanligt fylleri.

Uppträder inköpsberättigad person av starka drycker *överlastad i lokal för utminuter* av spritdrycker tillämpas vid ett stort antal bolag samma regler som vid fylleri å allmän plats d. v. s. kunden mister sitt inköpstillstånd under en tid av vanligen sex månader. Vid andra bolag kan avstängningstiden bli kortare. Bolag finnas ock som vid mindre svåra fall begränsa sin åtgärd till att efter meddelad varning återlämna inköpsrätten med nedsatt tilldelning eller allenast meddela varning. Vid ett mindre antal bolag avstänges ock kunden såsom ombud, när avstängning av tilldelning tillgripes.

Har motboksägare blivit *av ordningsman vid utskänkningsställe rapporterad för onykterhet* kan efter företagen utredning följa avstängning av inköpsrätt eller varning i förening med nedsättning av inköpsrätten. Ofta kan såsom ytterligare åtgärd följa serveringsförbud. Ett flertal bolag behandla emellertid dessa fall enligt samma regler som vanliga fylleriförseelser. Så sker i Stockholm och i det övervägande antalet fall jämväl i Göteborg. Avstängning såsom ombud kan förekomma.

Har underrättelse ingått till systembolag att person, som innehar inköpsrätt, blivit *anmäld för nykterhetsnämnd*, spärras i regel inköpsrätt i avvaktan å nämndens utredning. Ärendet plägar därefter bedömas i samråd med nämnden. I Stock-

holm låter bolaget verkställa utdrag av nykterhetsnämndens handlingar. Inköpsrätten blir vid detta bolag ej återupplivad med mindre noggrann utredning verkställts och nykterhetsnämnden skriftligen yttrat sig.

Utredningen har i det föregående lämnat en relativt utförlig framställning av dels gällande bestämmelser om tilldelning i vissa fall av spritdrycker dels ock vid olika systembolag tillämpad praxis beträffande behandlingen i tilldelningshänseende av enkelt fylleri, återfall i fylleri, s. k. rattfylleri, fylleri i förening med våld eller våldsamt motstånd, fylleri bestraffat av krigsdomstol eller av militär befälhavare, fylleri i lokal för utminuterung av spritdrycker, fylleri rapporterat av ordningsman vid utskänkningsställe samt vid fylleri, som föranlett anmälan till nykterhetsnämnd. Denna framställning utvisar, att f. n. vitt skiljaktig praxis råder vid skilda systembolag rörande de åtgärder i tilldelningshänseende, som vidtagas med anledning av fall av onykterhet. Det kan emellertid icke vara lämpligt och ur samhällets synpunkt önskvärt, att misskötsamhet i nykterhets-hänseende av likartad svårighetsgrad inom ett systembolag föranleder en påföljd men inom annat systembolag föranleder annan och lindrigare påföljd. Det synes utredningen uppenbart, att å detta område både kan och bör åstadkommas mera enhetliga huvudregler att tillämpas vid samtliga systembolag.

Utredningen har vidare i syfte att säkerställa att systembolagen så tidigt som möjligt erhålla underrättelse om inträffade fall av fylleri föreslagit åläggande för polis- och åklagarmyndighet att — i förra fallet där person anhålls för fylleri och i senare fallet där person åtalas för sådan förseelse utan att anhållande skett — ofördröjligen lämna uppgift om anhållandet respektive utfärdandet av stämning till systembolaget i den ort, där förseelsen blivit begången. Ett sådant meddelande bör föranleda, att den anhållnes eller åtalades motbok spärras i avvaktan å närmare utredning och, i händelse av åtal, laga kraft vunnet utslag i fyllerimålet avvaktas. Har till systembolags kännedom kommit, att motboksägare blivit föremål för anmälan till nykterhetsnämnd, bör dennes motbok likaledes spärras i avvaktan å utredning angående hans nykterhetsförhållanden. Sedan i nu angivna fall utredning blivit slutförd, bör om denna utvisar, att personen i fråga brustit i nyktert uppträdande, bolaget i regel avstänga honom från tilldelning av spritdrycker. Har avstängning sålunda skett, bör inköpsrätt, där ej särskilda omständigheter till annat föranleda, icke återlämnas tidigare än ett år från det han genom spärr eller avstängning satts ur stånd att verkställa inköp av spritdrycker å sin motbok. Vid återlämnande av inköpsrätt bör denna, oavsett storleken av personens tidigare inköpsrätt, i varje fall under loppet av därefter först infallande tolv månader, icke omfatta högre tilldelning än en liter i månaden. Vid återfall i fylleri inom två år efter första förseelsen bör, där särskilda omständigheter ej till annat föranleda, inköpsrätt ej återlämnas förrän tidigast efter det två år förflutit från det på grund av återfallet personens motbok spärrats eller, om så ej skett, han avstängts från inköpsrätt. Jämväl för sådant fall bör återlämnad inköpsrätt, oavsett storleken av personens tidigare inköpsrätt, åtminstone under de första tolv månaderna vara begränsad

till högst en liter i månaden. Ligger den föregående förseelsen längre tillbaka i tiden än två år, må, när särskilda skäl därtill äro, avstängningstiden kunna sättas kortare än två år.

Har fylleri ägt rum vid framförande av motorfordon, s. k. rattfylleri, bör mistad inköpsrätt ej kunna återlämnas förrän tidigast två år efter det förseelsen blivit begången.

Har fylleri varit förenat med våld eller våldsamt motstånd, bör tiden, efter vilken inköpsrätt må återlämnas, lämpas efter svårighetsgraden av begången förseelse. I intet sådant fall bör dock inköpsrätt återlämnas förrän två år förflutit från det spärr- eller avstängningsåtgärd trätt i kraft.

Jämväl vid rattfylleri och fylleri i förening med våld eller våldsamt motstånd bör vid återställande av inköpsrätt denna till en början begränsas på sätt i det föregående sagts i fråga om återställande av inköpsrätt efter begånget enkelt fylleri.

Fylleri å systembolags utminuteringslokal och fylleri anmält av ordningsvakt vid utskänkningsställe bör i fråga om spärråtgärd å motbok, avstängning från inköpsrätt samt återlämnande av inköpsrätt behandlas enligt samma grunder som enkelt fylleri.

Fylleri bestraffat av krigsrätt eller av militär befälhavare torde i anslutning till vad som f. n. synes vara praxis vid flertalet systembolag, i fråga om inköpsrätt å motbok böra bedömas enligt något strängare grunder än enkelt fylleri.

De regler utredningen sålunda förordat hänföra sig till *normala förhållanden*.

Under *f. n. rådande, utomordentliga förhållanden*, då fylleri väsentligt ökat, vill utredningen såsom allmän huvudregel förorda, att därest person på grund av onyktert uppträdande blivit avstängd från inköpsrätt till spritdrycker, avstängningstiden något förlänges jämfört med vad i det föregående förordats böra gälla för normala förhållanden. Tillgripandet av nu föreslagna åtgärder finner utredningen motiverat ej minst av det förhållandet att under krigsåren fyllerifrekvensen bland motboksägarna tilltagit. Från år 1939 till år 1942 föreligger sålunda en ökning av fylleri inom denna grupp av befolkningen med 22 procent, medan ökningen för befolkningen i övrigt över 25 år stannat vid 15 procent.

3. Inköpsrätt för den, som intagits å eller frigivits från straffanstalt.

I kontrollstyrelsens cirkulär nr 8/1938 föreskrives helt allmänt att, när systembolag erhåller uppgift om person, som under påverkan av alkoholhaltiga drycker begått brott eller annan straffbelagd handling, har bolaget att företaga noggrann utredning beträffande denne och därvid bl. a. genom samråd med vederbörande nykterhetsnämnd söka få utrönt huruvida han tidigare varit misskötsam. På grundval av utredningen kan sedan beslut fattas om beskaffenheten av den åtgärd, som bör vidtagas. Ger utredningen vid handen att fråga är om person, hos vilken alkoholbruket i regel utlöser handlingar,

som innebära våldsbrott, torde enligt vad i cirkuläret anföres, avstängning av sådan person från inköp under högst avsevärd tid icke kunna undvikas.

Beträffande person, som intages på straffanstalt, är praxis att hans motbok spärras eller att han avstänges från inköpsrätt. Endast ett bolag uppger sådan påföljd som eventuell åtgärd. När personen sedermera efter frigivning gör framställning att återfå inköpsrätten, företages, innan sådan framställning helt eller delvis bifalles, ofta i samverkan med nykterhetsnämnd utredning angående hans arbetsförhållanden. Har brottet begåtts under alkoholpåverkan, inhämtas i regel yttrande av nykterhetsnämnd. Systembolaget i Stockholm företar i viss utsträckning i fall, som här avses, förfrågningar hos Skyddsvärnet. Detta bolag medger ej inköpsrätt till villkorligt frigiven, så länge prövotiden ännu ej gått till ända.

Utredningen finner i stort sett ej anledning till erinran mot den praxis bolagen sålunda tillämpa beträffande å straffanstalt intagna och från sådan anstalt frigivna. Två huvudregler böra i dessa fall av samtliga systembolag iakttagas; den ena att motbok tillhörig å straffanstalt intagen person icke berättigar till inköp så länge vistelsen å straffanstalten pågår, och den andra, att inköpsrätt å sådan bok icke återupplivas med mindre noggrann utredning företagits rörande motboksägarens arbets- och övriga förhållanden, som kunna vara av beskaffenhet att påverka bedömandet av hans inköpsrätt.

4. Behandlingen av fråga om inköpsrätt för lösdrivare.

I kontrollstyrelsens cirkulär nr 8/1938 uttalas, att den, som för lösdriveri ådömts tvångsarbete eller tilldelats varning, icke torde kunna tillerkännas eller inneha inköpstillsstånd, så länge omständigheterna icke ge trygghet för att han upphört med sitt vagabonderande levnads sätt.

Person, varom nu sagts, går i regel miste om inköpsrätt och denna återlämnas först sedan han erhållit ordnade arbetsförhållanden. Stockholmssystemet medger i fall, som här avses, icke ny inköpsrätt förrän tre år förflutit från tidpunkten för avkunnad dom eller meddelad varning. Tillika fordrar detta bolag, att personen i fråga lever i ordnade förhållanden.

Utredningen finner de av Stockholmssystemet tillämpade principerna i fråga om inköpsrätt för den, som för lösdriveri ådömts tvångsarbete eller tilldelats varning, böra vinna tillämpning vid samtliga systembolag.

5. Inköpsrätt för den, som gjort sig skyldig till olovlig befattning med alkoholhaltiga drycker.

I kontrollstyrelsens cirkulär nr 8/1938 uttalas, att indragning av eller inskränkning i inköpsrätt må kunna övervägas jämväl beträffande den, som gjort sig skyldig eller kan befaras göra sig skyldig till olovlig befattning med alkoholhaltiga drycker. Det är av vikt, anföres det vidare, att tillse, att personer, som kunna befaras på grund av sina levnadsomständigheter bli frestade att företa överlåtelse av inköpstillsstånd eller överlåtelse av rusdrycker inköpta å inköpstillsstånd, få sina inköp så vitt möjligt begränsade.

Vid samtliga systembolag föranleder brott, varom här sägs, avstängning av inköpsrätt. Avstängningstiderna variera från sex månader till tre år. Sistnämnda avstängningstid tillämpas av Stockholmsystemet i svårare fall vid olovlig försäljning av alkoholhaltiga drycker; vid olovligt tillhandagående tillämpar detta bolag något kortare avstängningstid.

Åtskilliga systembolag pläga ock avstånga person, som dömts för brott, som här avses, från behörighet att såsom ombud för annan inköpa alkoholhaltiga drycker.

Enligt *utredningens* uppfattning bör den som gjort sig skyldig till olovlig befattning med alkoholhaltiga drycker, vare sig försäljning eller tillhandagående, avstångas från inköpsrätt. Avstängningstidens längd bör bliva beroende av omständigheterna i varje särskilt fall, dock bör ej ifrågakomma längre avstängningstid än den vid Stockholmsystemet tillämpade längsta tiden av tre år. Vid olovligt tillhandagående bör avstängningstiden i allmänhet sättas något kortare än vid olovlig försäljning. Självfallet bör person, varom här är fråga, så länge han är avstängd från inköpsrätt, jämväl avstångas från behörighet att såsom ombud för annan inköpa alkoholhaltiga drycker.

För det fall att motboksägare är förvunnen att ha *inköpt motbokssprit eller motboksvin, som olovligen överlåtits*, är systembolagens praxis växlande. Ett mindre antal bolag vidtaga ej någon åtgärd mot sådan motboksägare. Ett bolag avdrager den sålunda förvärvade kvantiteten å kundens egen tilldelning. Vissa andra bolag, bland dem Göteborgssystemet, meddela kunden varning eller taga hans inköpsrätt under omprövning för eventuell nedsättning. Ett bolag låter kunden såsom villkor för innehav av fortsatt inköpsrätt avge skriftlig försäkran att upphöra med illegala rusdrycksköp. Ett femtontal bolag spärra eller avstånga inköpsrätten. Den tid under vilken kund sålunda går miste om inköpsrätt kan vid vissa bolag uppgå till sex månader. Vid andra bolag göres denna tid beroende av inköpens storlek. Vid flera bolag avstånges kunden jämväl såsom ombud.

Utredningen kommer i ett senare kapitel att föreslå straff för dels den, som uppenbarligen olovligt förvärvar spritdrycker eller vin, vilka icke olovligen införts eller olovligen tillverkats, dels ock för den, som forslar, döljer eller förvarar sådana drycker, under förutsättning tillika i båda fallen, att det finnes skälig anledning antaga att dryckerna äro avsedda att i befintligt eller förarbetat skick olovligen ävyttas, eller ock att viss legalpresumtion för överlåtelsesyfte, vilken icke av den tilltalade motbevisas, föreligger. I anslutning härtill förordar *utredningen*, att i de fall av olovlig befattning med motbokssprit eller med motboksvin — vilka *utredningen* sålunda föreslår skola straffbeläggas — motboksinnehavare jämväl avstånges från inköpsrätt. Avstängningstiden torde därvid i allmänhet böra motsvara den, som finnes böra upprätthållas vid olovlig försäljning av alkoholhaltiga drycker. Sker eljest inköp av motbokssprit eller av motboksvin, som olovligen överlåtits, bör avstängningstiden lämpas efter omständigheterna i varje särskilt fall, dock att avstängningstiden därvid bör sättas lägre än i händelse, varom nyss är sagt.

Har motboksinnnehavare dömts för *hembränning* eller *renaturering av sprit*, föranleder sådant brott i regel avstängning av inköpsrätt. Vissa undantag förekomma dock. Sålunda gör systembolaget i Skövde frågan om vilken åtgärd som bör vidtagas beroende av resultatet av undersökning av nykterhetsnämnd. Stockholmssystemet tillämpar en avstängningstid av tre år. Vissa bolag avstänga ock den felande från behörighet att såsom ombud för annan inköpa alkoholhaltiga drycker.

Utredningen anser, att då brott, varom här är fråga, icke böra anses såsom av lindrigare beskaffenhet än de i det föregående omförmälda, vilka avse olovlig försäljning av och olovligt tillhandagående med alkoholhaltiga drycker, påföljden i fråga om inköpsrätten ej bör bliva lindrigare. Den, som dömts för hembränning, bör under samma tid avstängas från möjlighet att såsom ombud för annan inköpa alkoholhaltiga drycker.

F. Fortlöpande kontroll över kundkretsen.

Systembolagen uppmanas enligt cirkuläret nr 8/1938 att ägna stor uppmärksamhet åt den fortlöpande kontrollen över kundkretsen och fullgöra denna gren av sin verksamhet med noggrannhet och omsorg. Härom anföres ytterligare i sagda cirkulär:

Därest vid denna granskning iakttagelser göras, som synas anmärkningsvärda men ej kunna föranleda omedelbar åtgärd, bör bolaget anlita nykterhetsnämnder och andra kommunala myndigheter eller särskilda ortsombud för ytterligare upplysningar. Genom granskning av inköpsens fördelning såväl inom tilldelningsperioden som på olika varuslag erhålles en god bild av motboksinnnehavarens alkoholvanor. Även om eftergranskning av inköpen kan lämna bolagen värdefull hjälp vid bedömning av motboksinnnehavarens alkoholvanor, kan dock denna metod giva positiva resultat för allenast en relativt ringa del av kundkretsen. Undantagas vissa grupper, vilkas inköp av skilda anledningar alltid måste underkastas en fortlöpande eftergranskning, torde man i avseende å den andra, långt övervägande delen av kundkretsen kunna nöja sig med en stickprovsmässigt genomförd eftergranskning. Fortlöpande eftergranskning bör äga rum beträffande dels dem, som nyligen erhållit inköpsrätt och om vilkas inköp bolaget därför ännu ej vunnit stadgad erfarenhet, dels dem, som äro eller under de senaste tre åren varit föremål för vägran av eller nedsättning i inköpsrätt av anledning, som närmare omförmäles i 4 kap. 3 § rusdrycksförsäljningsförrordningen, dels ock dem, vilkas inköpsrätt av annan anledning blivit uppdelad.

Enär de förhållanden, som vid utlämnande av motbok ligga till grund för fastställande av tilldelningen, kunna under årens lopp undergå väsentliga förändringar, är det, enligt vad i cirkuläret ytterligare framhållles, för effektiviteten av den fortlöpande kontrollen av stor vikt, att nykterhetsnämnder och motsvarande lokala organ till bolagen självmant och utan dröjsmål inberätta alla sådana nytillkomna omständigheter, som kunna vara av betydelse för motboksinnnehavarnas inköpsförhållanden. Systembolagen böra därför bibringa sagda nykterhetsnämnder och ombud insikt om värdet av dylika upplysningar samt tid efter annan med biträde av dessa lokala organ anordna en hela kundkretsen berörande prövning av tilldelningar och inköpsbestämmelser.

För utminuteringskontrollen skall bolag föra centralregister med bilagsregister, kommunregister, utminuteringsregister och portföljregister, allt enligt

närmare meddelade bestämmelser. Härjämte meddelas i cirkuläret föreskrifter bl. a. om vilka åtgärder, som beträffande de olika registren skola vidtagas, då inköpstillstånd upphör att gälla, vid tillfällig indragning av inköpstillstånd, vid spärr, vid utflyttning till annat detaljhandelsområde, vid dödsfall samt vid återkallande av inköpstillstånd.

1. Granskning av rekvisitionsblanketter.

De vid inköp avlämnade rekvisitionsblanketterna skola snarast möjligt för förvaring inläggas i portfölj med samma nummer som motboken och ordnade i nummerföljd för varje utminuteringsställe utgöra det s. k. portföljregistret.

Vid ett antal systembolag, såsom vid Stockholmssystemet, göras i samband därmed rekvisitionsblanketterna till föremål för fortlöpande granskning. Vid vissa bolag, såsom bolagen i Borås, Hälsingborg m. fl. sker denna granskning för minst ett kvartal årligen. Vid andra systembolag såsom de i Malmö, Skövde m. fl. sker denna granskning genom tagande av stickprov på sätt finnes i kontrollstyrelsens cirkulär nr 8/1938 närmare angivet. Vid systembolagen i Nyköping, Hedemora och Umeå företages årlig granskning av rekvisitionsblanketterna efter viss upprättad plan. Åtta systembolag ha meddelat, att granskning av rekvisitionsblanketterna blivit eftersatt — vanligen på grund av bristande tillgång på personal — eller att dylik granskning fullgjorts allenast i mån av tid, i största möjliga omfattning, i ringa omfattning eller för vissa kortare perioder.

Utredningen finner det vanskligt att på grundval av de utredningen tillhandakomna uppgifterna från systembolagen bilda sig någon tillförlitlig uppfattning om vid vilka bolag en nöjaktigt noggrann granskning av rekvisitionsblanketterna förekommer. Utredningen vill emellertid understryka betydelsen ur kontrollsynpunkt av att rekvisitionerna bliva föremål för en tillräckligt noggrann och omfattande granskning. Av de utredningen tillhandakomna svaren framgår i varje fall så mycket, att vid ett antal systembolag den granskning av rekvisitionsblanketterna, som för närvarande må företagas, icke uppfyller dessa anspråk. Det bör tillses att sagda kontroll vid samtliga systembolag tillgodoser skäliga fordringar på effektivitet.

2. Kontroll ur social synpunkt.

Ett mycket betydelsefullt led i den s. k. eftergranskningen innefattas i det arbete, som avser att skaffa kännedom om motboks innehavare, vilka åtnjuta understöd av allmänna medel, eller som genom underlåtenhet att fullgöra sina förpliktelser gentemot närstående eller det allmänna ådagalagt bristande skötsamhet i ekonomiskt avseende.

Beträffande personer, som åtnjuta understöd av allmänna fattigvården uttalas i kontrollstyrelsens cirkulär nr 8/1938:

Systembolag har att allt efter omständigheterna överväga företagandet av inskränkning i beviljad tilldelning eller indragning av inköpstillstånd. Beskaffenhets av den åtgärd, som må vidtagas, bör göras beroende av understödets natur.

Skillnad bör sålunda göras mellan å ena sidan mera tillfälligt lämnad hjälp från det allmänna såsom sjukvårdskostnad och därmed jämförligt understöd samt å andra sidan understöd av mera varaktig natur och i sådan omfattning, att vederbörande kan sägas vara helt försörjd av det allmänna. Mellan dessa olika former för hjälp från det allmänna ligga andra hjälpformer. Det gäller att avpassa den åtgärd bolaget bör vidtaga på mest ändamålsenliga sätt. Ett under längre tid lämnat kontant understöd bör sålunda medföra indragning av beviljat inköpstillstånd. Mera tillfälligt understöd kan föranleda allenast ett avvägande av tilldelningen med hänsyn härtill.

Till personer, som ådagalagt *bristande skötsamhet i ekonomiskt avseende*, höra, enligt vad i cirkuläret vidare uttalas, de, som ej fullgöra dem lagligen åliggande försörjningsskyldighet, de som ej fullgöra dem åliggande återbetalningsskyldighet för lämnat understöd, och de, som äro att anse för notoriska skatteskoklare. Beträffande nu angivna personer får enligt cirkuläret anses, att sådant förhållande föreligger, som bör föranleda systembolag att överväga vidtagande av åtgärd, i lindrigare fall minskning i den kvantitet, som må inköpas, i svårare fall indragning av inköpstillståndet.

Av de utav systembolagen meddelade upplysningarna framgår, att ett antal systembolag för närvarande erhålla uppgifter allenast beträffande de personer inom vederbörande kommun, som åtnjuta fattigvård. Andra systembolag meddela, att en del kommuner underlåtit att lämna uppgifter angående fattigvårdsunderstöd eller lämna sådana uppgifter allenast i enstaka fall, eller efter upprepade påstötningar. I fråga om uppgifter angående pensions-tillägg enligt lagen om folkpensionering, barnbidrag, kommunalt bidragsförskott och andra understödsformer ävensom i fråga om skatterestantier växla förhållandena än mer mellan bolagen.

Vad angår frågan vilka åtgärder systembolag vidtager efter erhållen kännedom därom att motboksinnnehavare åtnjuta understöd i något av de i det föregående angivna hänseenden eller på förut angivet sätt brister i skötsamhet i ekonomiskt hänseende är, såsom framgår av det följande, praxis likaledes växlande.

Åtnjuter person *fattigvårdsunderstöd*, och är understödet av varaktig natur, föranleder detta vanligen, att han blir avstängd från möjlighet att inköpa rusdrycker å sin motbok. Ett mindre antal bolag, bland dem systembolaget i Göteborg, fordra därutöver för avstängningsåtgärd, att understödet har karaktär av full försörjning. Andra bolag, bland dem Stockholmssystemet, företaga för sådant fall i regel allenast begränsning av tilldelningen, låt vara att avstängning kan ske, därest fattigvårdsstyrelse därom gjort framställning.

Är understödet av tillfällig natur, företages i regel allenast begränsning av inköpsrätten. Vanligen begränsas tilldelning för manlig motboksinnnehavare till kvantitet under en liter för månad.

Flera bolag meddela, att mindre kraftiga åtgärder vidtagas, därest understödet har karaktär av sjukvårdshjälp.

Intagning å kommunalt ålderdomshem föranleder — utom vid ett bolag — avstängning av inköpsrätt, såvida pensionär ej själv betalar för sin vistelse, i vilket fall han vid flertalet bolag får antingen behålla inköpsrätt obeskuren eller får denna begränsad.

Brister person i fullgörande av honom åvilande *försörjningsskyldighet*, föranleder detta vid aderton bolag att inköpsrätten indrages eller spärras. Två bolag, det ena

systembolaget i Göteborg, företaga för sådant fall minskning i inköpsrätten. Ett antal bolag meddela, att de taga frågan om inköpsrätten under omprövning eller att de antingen avstånga eller nedsätta inköpsrätten.

Utgår *kommunalt bidragsförskott*, indrages eller spärras barnafaderns motbok vid tjugusex systembolag. Ett mindre antal bolag fordra för återlämnande av inköpsrätt att skulden helt betalats. Andra bolag medge ny inköpsrätt, därest regelbundna avbetalningar äga rum.

Ett mindre antal bolag avstånga motboken eller minska inköpsrätten.

För person, som åtnjuter *statlig tilläggspension*, synas det vida övervägande antalet systembolag företaga nedsättning i tilldelningen. För män medgives sålunda i dylikt fall en tilldelning av högst en liter eller högst $\frac{2}{3}$ liter i månaden. För kvinna plägar tilldelningen begränsas till en liter i kvartalet.

Vid systembolagen i Stockholm och Skövde göres skillnad mellan de fall, då person åtnjuter hel och de fall då han åtnjuter begränsad tilläggspension. I förra fallet inskränker Stockholmsbolaget tilldelningen till en liter i månaden för man och en liter i kvartalet för kvinna. Fall av begränsad tilläggspension bli föremål för individuell prövning. Systembolaget i Skövde begränsar tilldelningen vid hel tilläggspension till en liter i kvartalet; och i övriga fall till två liter i kvartalet.

Systembolaget i Umeå införskaffar ej uppgift om utgående tilläggspension och vidtager följaktligen ej någon särskild åtgärd i fråga om tilldelningen av den anledning att tilläggspension utgår. Systembolagen i Uppsala, Kalmar och Luleå meddela allenast, att de i dylika fall taga inköpsrätten under omprövning.

Utgår *barnbidrag från pensionsstyrelsen*, företages vid åtminstone 15 systembolag, bland dem Stockholmssystemet, reduktion av inköpsrätten för den försörjningsskyldige, vanligen till en liter i månaden för man och en liter i kvartalet för kvinna.

Ett tiotal bolag, bland dem Göteborgssystemet, uppgiva, att de i dylikt fall företaga inköpsrätten till omprövning.

Åtta bolag, bland dem Malmöbolaget, uppgiva att de för sådan händelse ej vidtaga några åtgärder. Flertalet av dessa bolag införskaffa ej uppgifter i sagda hänseende.

Ett bolag avstånger i samtliga dylika fall den bidragspliktige från inköpsrätt. Ett annat bolag tillämpar i regel avstängning.

Utgår *arbetslöshetsunderstöd*, tillämpas vid nitton bolag, bland dem systembolagen i Stockholm, Göteborg och Malmö, nedsättning i inköpsrätten, vanligen till en liter i månaden. Fem av dessa bolag företaga dock nedsättning i inköpsrätten allenast därest understödet utgått under längre tid.

Ett bolag företager nedsättning i eller avstängning av inköpsrätten. Ett bolag spärrar inköpsrätten.

Sex bolag företaga inköpsrätten till förnyad omprövning och tolv bolag vidtaga ej någon åtgärd.

Resterar person för sista tre åren till betalning förfallna kommunalskatter, blir påföljden vid tjugufem bolag, bland dem Malmöbolaget, avstängning av inköpsrätten. Fyra bolag tillämpa avstängning eller nedsättning av inköpsrätten. Åtta bolag, bland dem Stockholms- och Göteborgsbolagen, tillämpa nedsättning av inköpsrätten. Tre bolag företaga i dylika fall ej någon åtgärd.

Vid mindre än tre års kommunala skatterestantier företages i regel ej någon åtgärd beträffande den skattskyldiges inköpsrätt. Ett tiotal bolag företaga dock nedsättning av inköpsrätten redan då motboksägaren resterar för två års kommunalskatt.

Ogulden kronoskatt föranleder vid flertalet bolag, bland dem bolagen i Stockholm, Göteborg och Malmö, ej någon åtgärd beträffande inköpsrätten. Åtta bolag företaga dock avstängning av eller nedsättning i inköpsrätten och sex bolag tillämpa avstängning, vid ett av bolagen dock först när tre års kronoskatt utestår ogulden

Utredningen anser de fall, för vilka nu lämnats en kortfattad redogörelse, då antingen motboksägaren åtnjuter understöd av stat eller kommun, eller honom

närstående, för vilken han har försörjningsplikt, åtnjuter sådant understöd, eller han brister i ekonomisk skötsamhet, innefatta en grupp motboksägare, som bör bli föremål för skärpt uppmärksamhet från systembolagens sida. De höga priserna å rusdrycker föranleda, att dessa kategorier av motboksägare böra bedömas efter strängare måttstock än tidigare i allmänhet skett. Mycket talar för den förmodan, att inom denna kategori av motboksägare förekommer överlåtelse av spritdrycker i ej obetydlig omfattning. — Utredningen hänvisar till vad därom anförts å sid. 83 ff. — Men jämväl där så ej sker, utan tilldelningen av rusdrycker förbrukas av motboksägaren och inköpen bekostas av denne, är det ofrånkomligt, att inköpen av rusdrycker åstadkomma skada. Betydelsefulla levnadsbehov för motboksägaren och hans familj måste i ett stort antal sådana fall bli eftersatta.

Så länge nu rådande utomordentliga förhållanden fortfara, bör därför den, som stadigvarande åtnjuter understöd av fattigvården, kontant eller in natura eller den, som åtnjuter statligt pensionstillägg endast i undantagsfall inneha tillstånd att inköpa rusdrycker. Samma regel bör gälla den, vars barn åtnjuter barnbidrag från pensionsstyrelsen eller kommunalt bidragsförskott. Äro de understöd och bidrag, som här omförmälts, av tillfällig natur, bör inköpsrätten begränsas. Arbetslöshetsunderstöd bör likaledes föranleda begränsning av inköpsrätten.

Vad slutligen angår skatterestantier synes den regeln böra upprätthållas att den, som restrar för de tre senaste årens till betalning förfallna kommunalutskylder, endast i undantagsfall bör inneha inköpsrätt. Principiellt torde ett skattestreck böra omfatta så väl kommunal- som kronoskatt. Då emellertid i praktiken den, som restrar för kronoutskylder, jämväl i regel restrar för kommunalskatt, torde föga uppnås med att låta ett skattestreck omfatta jämväl kronoutskylder. I den mån kontroll över erlagd kronoskatt utan särskild svårighet kan upprätthållas, är det emellertid önskvärt, att skattestreck vinner tillämpning jämväl beträffande kronoutskylder.

För att systembolagen skola vara i stånd att regelmässigt beakta de omständigheter, som enligt vad utredningen i det föregående anført böra föranleda avstängning tills vidare eller indragning av inköpstillstånd, erfordras att bolagen sättas i tillfälle att erhålla kännedom om berörda förhållanden. I sagda hänseende föreligga emellertid vissa brister. Detta gäller särskilt möjligheterna att av kommunerna erhålla fullständiga uppgifter angående sådana, inom kommunen bosatta personer, som åtnjuta understöd av allmänna medel, vare sig stat eller kommun.

I kungörelsen den 17 juni 1938, nr 408, angående skyldighet för domstolar m. fl. att meddela uppgifter till ledning för systembolagens verksamhet stadgas visserligen i 8 §, att fattigvårdsstyrelse åligger att, på anfordran, till systembolaget för kommunen lämna uppgift å de personer, som av kommunen åtnjuta fattigvård eller genom underlåtenhet att fullgöra sina förpliktelser gentemot närstående ådagalagt bristande skötsamhet i ekonomiskt avseende.

Genom lag den 14 juni 1940 har emellertid den ändring vidtagits i 10 § lagen om fattigvården, att föreskriften i sagda lagrum om åliggande för fattig-

vårdsstyrelse att föra särskild förteckning över dem, som åtnjuta fattigvård, borttagits. Följden härav har blivit att av fattigvårdsstyrelse såsom sådan icke skäligen kan fordras, att den regelmässigt skall till systembolag lämna uppgift å dem inom kommunen, som åtnjuta fattigvård.

Emellertid skall jämlikt *lagen* den 20 mars 1936, nr 56, om *socialregister* inom varje kommun av fattigvårdsstyrelse eller annat organ, som kommunen därtill utser, föras ett register — socialregister — över hjälpverksamheten inom kommunen. I socialregistret skola antecknas 1) de personer, som erhålla understöd eller annan hjälp genom kommunens organ; 2) inom kommunen boende personer, vilka uppbära tilläggs pension enligt *lagen* om folkpensionering, understöd enligt förordningen om invalidunderstöd, blindhetsersättning, mödrahjälp, barnbidrag eller bidragsförskott eller som med bidrag av allmänna medel åtnjuta sjukvård eller yrkesutbildning, varom i 8 § *lagen* om folkpensionering förmäles, för förebyggande av eller hävande av arbetsförmåga; 3) personer, som erhålla hjälp i annan form än sålunda sagts, i den mån den registerförande myndigheten erhåller kännedom därom och finner anteckning därom böra inflyta i registret.

Statlig myndighet, vissa i *lagen* särskilt angivna styrelser, nämnder, bolag och kassor ävensom kommunalt organ, som i annan kommun för socialregister, äro jämlikt 7 § i *lagen* om socialregister berättigade att efter framställning erhålla för sin verksamhet erforderliga uppgifter från registret beträffande viss angiven person. Bland institutioner, som äga rätt erhålla uppgifter från sagda register, finnas dock ej systembolagen. Denna brist i *lagen* bör enligt utredningens uppfattning avhjälpas. I anslutning härtill har utarbetats förslag till sådan ändring av 7 § i *lagen* om socialregister att bland de i sagda lagrum nämnda organ, vilka äga rätt att efter framställning från registret erhålla för sin verksamhet erforderliga uppgifter, angivas jämväl systembolagen. Detta förslag finnes såsom *Bilaga B* fogat till detta betänkande.

Vidtages sagda ändring i *lagen* om socialregister, blir föreskriften i 8 § *kungörelsen* den 17 juni 1938, nr 408, om åliggande för fattigvårdsstyrelse att på anfordran till systembolaget för kommunen lämna uppgift å de personer, som av kommunen åtnjuta fattigvård, överflödig. Däremot bör kvarstå föreskriften i sistnämnda författningsrum om åliggande för fattigvårdsstyrelse att på anfordran till systembolag för kommunen lämna uppgift å de personer, som genom underlåtenhet att fullgöra sina förpliktelser gentemot närstående ådagalagt bristande skötsamhet i ekonomiskt avseende. Fall av dylik bristande skötsamhet kunna nämligen föreligga, som ej resulterat i att kommunalt understöd av sådant slag att detta skall framgå av socialregistret, kommit att utgå. Av enahanda skäl och med hänsyn till de åligganden, som barnavårdsnämnd har att fullgöra jämlikt *lagen* den 18 juni 1937, nr 383, om förskottering av underhållsbidrag till barn, synes det ock i förenämnda författningsrum böra föreskrivas, att jämväl *barnavårdsnämnd* är uppgiftspliktig till systembolag i samma omfattning som fattigvårdsstyrelse. I anslutning till det sagda har utarbetats förslag till ändrad lydelse av 8 § i *kungörelsen* den 17 juni 1938, nr 408, se *bilaga A*.

I samband härmed torde böra anmärkas, att utredningen dessutom föreslår vissa kompletterande bestämmelser i 3 och 11 §§ förenämnda kungörelse.

Sammanfattningsvis vill utredningen i fråga om behovet av fortlöpande kontroll över kundkretsen uttala, att systembolagen böra — med ledning av de uppgifter varöver systembolagen, på sätt i det föregående angivits, bli i tillfälle att förfoga — företaga *regelbundet återkommande granskning* av kundkretsens inköp av rusdrycker och av meddelade tillstånd till dylika inköp. Endast genom en sådan granskning kunna bolagen förskaffa sig en tillförlitlig uppfattning om de enskilda kundernas vanor i avseende å konsumtionen av rusdrycker samt huru kundernas inköpsbehov och inköpsförmåga förhålla sig till meddelade inköpstillstånd. Sådan granskning företages visserligen redan nu vid ett flertal systembolag. Enligt vad utredningen inhämtat finnes dock ett betydande antal systembolag, vid vilka dylik granskning för närvarande ej äger rum. Vid andra bolag åter har sådan granskning påbörjats men enligt uppgift på grund av personalbrist ej kunnat fullföljas i den omfattning som bort ske. Utredningen finner det angeläget, att vid samtliga systembolag företages en i verklig mening fortlöpande granskning av kundkretsens inköpstillstånd och storleken av företagna inköp av rusdrycker. Vid en sådan granskning kunna uppdragas fall, där avstängning eller nedsättning av förefintlig inköpsrätt av en eller annan anledning bör ske. Det kan vid dylik granskning ock visa sig föreligga anledning att uppdelade inköpsrätten på kortare perioder än hel månad. Den fortlöpande kontrollen bör vidare bereda möjligheter att komma på spåren överlåtelse av inköpstillstånd eller av rusdrycker, inköpta på motbok. Noggrann kontroll av ombud och av inköpta varuslag äro medel, som stå bolagen till buds för att förhindra dylika överlåtelser.

Vid den fortlöpande granskning beträffande kundkretsens inköpsförhållanden, som sålunda för utredningen framstår såsom ett betydelsefullt led i de systembolagen åvilande arbetsuppgifterna, bör ett nära samarbete med nykterhetsnämnderna äga rum. Detta samarbete får icke, såsom i vissa fall torde förekomma, vara begränsat till att omfatta inhämtande av yttrande från vederbörande nykterhetsnämnd över ansökningar om motbok och om förhöjd inköpsrätt. Samarbetet måste jämväl inbegripa den allmänna eftergranskningen av gällande inköpstillstånd. Kommunregistren böra sålunda tid efter annan genomgå i samråd med vederbörande nykterhetsnämnd. För att säkerställa att ett dylikt närmare samarbete kommer till stånd vore det enligt utredningens uppfattning önskvärt, att vederbörande länsnykterhetsnämnd finge utse en ledamot i systembolags styrelse. Det må erinras om, att förslag att länsnykterhetsnämnd skulle bli företrädd i systembolags styrelse innefattades i rusdryckslagstiftningsrevisionens år 1934 avgivna betänkande.

En regelbundet återkommande allmän översyn av motboksbeståndet bör ske beträffande samtliga, stora såväl som små kommuner. Den är särskilt av behovet påkallad i sådana kommuner, från vilka bolagen hittills ej erhållit fortlöpande uppgifter angående fattigvård, pensionstillägg, bidragsförskott, barnbidrag och skatterestantier.

G. Inköp genom ombud.

I kontrollstyrelsens cirkulär nr 8/1938 uttalas angående rättighet att göra inköp genom ombud:

Enär genom 1937 års rusdrycksförsäljningsförordning öppnats vidgad möjlighet till fri försäljning till motboks innehavare, böra inköpen genom ombud kunna begränsas. Inköp på dylikt sätt bör dock i regel medgivas, om något särskilt skäl talar därför såsom att ombudet tillhör motboks innehavarens familj eller är i dennes tjänst eller att motboks innehavaren är avlägset boende eller att en fullt anmärkningsfri motboks innehavare under äldre ordning i allmänhet anlitat ombud för sina inköp. Systembolag skall, därest omständigheterna därtill giva anledning, för kundkretsen tillkännagiva att motboks innehavare, som önskar verkställa inköp med anlitande av annan person än medlem av sitt hushåll eller i sin tjänst anställd, har att i varje särskilt fall utfärda fullmakt enligt av kontrollstyrelsen fastställt formulär att å fullmaktsutfärdarens motbok för hans räkning inköpa närmare angiven kvantitet spritdrycker och vin. Systembolag skall vidare göra kunnigt, att ombud skall avgiva sådana uppgifter, som framgå av sagda formulär, angående namn, yrke, födelse, kyrkobokföringsort och adress, vid äventyr att rusdrycker eljest icke avlämnas till ombudet. Dock må bolag, därest användande av fullmakt på grund av de inom dess detaljhandelsområde rådande förhållandena skulle medföra avsevärda olägenheter, åtnöjas med de särskilda uppgifter, som ombudet enligt fullmaktsformuläret har att lämna.

Vid tjugusex systembolag användes fullmakt enligt det av kontrollstyrelsen fastställda formuläret. Sju systembolag, bland dem bolagen i Stockholm, Göteborg och Malmö, betjäna sig med kontrollstyrelsens medgivande i stället av en skriftlig försäkran enligt samma lydelse som allmänt begagnats före 1937 års rusdrycksförsäljningsförordnings ikraftträdande, innehållande att ombudet av ägaren till motboken anmodats att för dennes räkning verkställa inköp å motboken. Vid dessa bolag har ansetts, att sagda s. k. ombudsblankett ur kontrollsynpunkt vore att föredraga. Åtta systembolag använda båda typerna av behörighetshandling.

Trettiosex systembolag fordra att ombud genom företeende av endera av nyssnämnda typer av ombudshandling styrker sin behörighet vid varje inköp. Undantag från denna regel göres allenast, då ombudet tillhör motboksägarens hushåll eller är i tjänst hos uppdragsgivaren ävensom då ombudet är en för affärspersonalen känd person. Vissa bolag göra ock undantag, därest expeditionsförhållandena lägga hinder i vägen för regelbundet avfordrande av behörighetshandling. Stockholmssystemet avfordrar städse behörighetshandling vid inköp å tillfällig motbok, när i enskilda motboksfall tillsägelse givits om regelbundet avfordrande av behörighetshandling samt eljest, i den mån kontrollanterna i utminuteringsaffärerna så anse erforderligt och expedieringsförhållandena det medgiva. Behörighetshandling vid varje inköp fordras ej heller vid systembolagen i Borås, Göteborg, Hälsingborg, Malmö och Norrköping, samtliga bolag av större omfattning.

Särskilda begränsningar i rätten att verkställa inköp genom ombud tillämpas av:

Systembolaget i Karlstad, där denna rätt är begränsad till högst en gång i månaden och omfattar högst fem motböcker;

systembolaget i Kristianstad, där rätten att få köpa genom ombud omfattar högst två motboksägares böcker och ej gäller lördagar;

systembolaget i Mariestad, där ombudskap godkännes för högst tre motböcker;

systembolaget i Skövde, där som ombud godkännes allenast person, som själv innehar motbok i samma utminuteringsaffär; dock att oavsett denna regel inköp må göras av motboksägarens hustru eller annan hushållsmedlem samt på uppdrag av arbetsgivare; å samma dag må ombud göra inköp å högst två motböcker;

systembolaget i Sundsvall, där ombudsköpen på grund av kommunikationsförhållandena ha jämförelsevis stor omfattning; bolaget medger inköp av ombud å högst tre motböcker samma dag, varjämte fordras att ombudet skall vara kyrkobokförd i samma församling som motboksägaren.

I rusdrycksförsäljningsförordningen 4 kap. 10 § stadgas bland annat att avhämtning icke må äga rum genom ombud som kan antagas ej hava fyllt aderton år.

Utredningen finner det ligga vikt uppå att till förhindrande av överlåtelse av inköpsrätt å motbok, personer vilka med företeende av annan persons motbok, önska inköpa rusdrycker, därvid styrka sin behörighet. Av denna anledning bör fordras, att annan än den, som tillhör motboksägares hushåll och tjänare eller är för utminuteringspersonalen eljest känd, styrker sin behörighet att verkställa inköp för motboksägarens räkning antingen genom fullmakt enligt omförmälda av kontrollstyrelsen fastställda lydelse eller ock genom sådan i det föregående omnämnd skriftlig försäkran som med kontrollstyrelsens särskilda medgivande användes vid ett antal systembolag. Vilken av dessa båda slag av behörighetshandlingar, som må komma till användning, synes böra bero på sedvänja och eljest förefintliga lokala förhållanden.

Systembolagen i de större städerna ha ansett sig icke kunna regelmässigt fordra, att ombud styrker sin behörighet. Utredningen vill dock understryka betydelsen av att, även där företeende av behörighetshandling med hänsyn till rådande handelsbruk och övriga förhållanden ansetts ej kunna regelmässigt fordras, systembolagen dock må öva all möjlig kontroll över inköp, som ske genom ombud. Sålunda bör ej tillåtas, att ombud berättigas verkställa inköp å ett flertal motböcker. De begränsningar, som i sådant avseende tillämpas vid systembolagen i Karlstad, Kristianstad, Mariestad och Sundsvall, synas förtjänta av att vinna efterföljd även vid andra systembolag.

Enligt vad utredningen erfarit lär det ej sällan förekomma att ungdom, som ännu ej uppnått tjuguetts års ålder, anlitas såsom ombud. Sålunda torde ej vara ovanligt, att den yngste i ett arbetslag verkställer inköp för hela arbetslagets räkning eller för ett flertal medlemmar av arbetslaget. Denna praxis är otvivelaktigt ägnad att medverka till att bibringa unga personer alkoholvanor. Utredningen anser sig med anledning härav böra föreslå sådan ändrad lydelse av 4 kap. 10 § andra stycket rusdrycksförsäljningsförordningen, att avhämtning av rusdrycker ej må ske genom ombud, som kan antagas ej ha fyllt tjuguetts år. I anslutning till det anförda har utarbetats förslag till ändrad lydelse av 4 kap. 10 § andra stycket rusdrycksförsäljningsförordningen, vilket förslag finnes som *bilaga C* fogat till detta betänkande.

H. Kontroll över anlidade ombud.

I kontrollstyrelsens cirkulär nr 8/1938 föreskrives i fråga om kontroll över anlidade ombud:

Systembolag skall utöva ombudskontroll i den omfattning expeditionsförhållandena medgiva. Vid utminuteringsställe, där hinder föreligger för en fortlöpande sådan kontroll, skall partiell ombudskontroll anordnas tid efter annan. Fullmakt, som tagits i anspråk för inköp av rusdrycker, skall av försäljningspersonalen förses med anteckning om dagen för inköpet samt, så snart ske kan, underkastas granskning å huvudkontoret. — Sagda regel måste analogivis gälla jämväl, därest systembolag med kontrollstyrelsens medgivande begagnar annan behörighetshandling än fullmakt. — Förekommer anledning till misstanke om olagligt förfarande i fråga om motboken eller de inköpta dryckerna, skall bolaget ofördröjligen söka utröna rätta förhållandet. Härvid må bolaget anlita nykterhetsnämnden, annan myndighet eller ordsombud. Fullmakten förvaras i motboksinnnehavarens portfölj. Ändock att behörig fullmakt och fullmaktsdeklaration föreligger, må rusdrycker icke utlämnas till ombud, som är bosatt utom detaljhandelsområdet, där ej särskilda skäl härtill äro. Systembolagen böra inrikta sina ansträngningar på utvecklande av ombudskontrollen enligt i cirkuläret närmare givna anvisningar. Har motboksinnnehavare såsom ombud använt person, som visat sig misskötsam i nykterhethänseende eller gjort sig skyldig till olovlig befattning med alkoholhaltiga drycker eller för lösdriveri ådömts tvångsarbete eller tilldelats varning eller har motboksinnnehavare på annat sätt visat mindre gott omdöme i valet av ombud, må bolaget, där så eljest prövas lämpligt, tillhålla honom att iakttaga större noggrannhet vid val av ombud.

Åtminstone ett tjugotal systembolag ha uppgivit att de företaga generell granskning av de av ombud nyttjade behörighetshandlingarna. Åtskilliga bolag ha dock uppgivit, att de på grund av personalbrist ej medhunnit att öva kontroll över ombuden. Så är fallet med systembolagen i Nyköping, Västerås och Umeå. Systembolaget i Eskilstuna har meddelat, att på grund av personalbrist förekomme för närvarande allenast stickprovsgranskning av ombudens behörighetshandlingar. Systembolaget i Gävle har uppgivit, att vid för närvarande rådande brist på personal, medhunnas ej någon allmän granskning av dessa handlingar. Ett flertal systembolag låta misstänkta fall bliva föremål för granskning. Systembolaget i Skellefteå har sålunda upplyst, att vid sagda bolag fördes särskilt register över misstänkta ombud. För närvarande medhunnas dock ej granskning av detta register i önskad utsträckning. Åtskilliga systembolag ha uttalat, att granskning av ombudshandlingarna förekomme i mån av tid. Så vore fallet vid systembolagen i Karlskrona, Ystad, Örebro och Örnsköldsvik.

Utredningen finner den lämnade redogörelsen utvisa, att väl måhända vid det övervägande flertalet systembolag kontrollen över av ombud nyttjade behörighetshandlingar kan anses nöjaktig. Av svaren från ett flertal bolag framgår dock att så vid dessa senare bolag ej kan vara fallet. Att obehöriga eller olämpliga ombud ej få tillfälle att inköpa rusdrycker å annans motbok är dock av väsentlig betydelse vid tillämpning av ett system med individuell kontroll med avseende å utminutering av rusdrycker. Utredningen får i an-

slutning härtill framhålla, att det bör tillses att vid samtliga systembolag såvitt möjligt tillräckligt omfattande kontroll utövas över dem, som med åberopande av fullmakt eller skriftlig försäkran begära att få inköpa rusdrycker å annans motbok. En minimifordran bör vara, att bolagets kontrollavdelning i bolagets centralregister gör sig underrättad om ombudens förhållande i nykterhetskänseende.

I. Kortare utminuteringsstid å dag före sön- och helgdag.

Före den 1 oktober 1938 stängdes systembolagens utminuteringsställen klockan 14:00.

I kontrollstyrelsens omförmälda cirkulär nr 8/1938 framhålles såsom önskvärt, att försäljningstiderna å utminuteringsställena, så vitt möjligt hållas enhetliga över hela riket. I sådant avseende förordas bl. a. att den dagliga expeditionstiden fastställs till klockan 9—16, och att utminuteringsställe hålles stängt påskafton, pingstafton, midsommarafton, julafton och nyårsafton.

Ett antal systembolag ha vidtagit vissa inskränkningar i utminuteringsstiden å lördag och helgdagsafton. Längst i detta avseende ha systembolagen i Halmstad och Mariestad gått. Dessa bolag ha, det förra med giltighet fr. o. m. den 6 mars och det senare med giltighet fr. o. m. den 8 maj 1943 fastställt stängningstiden för utminuteringsställena å lördag och helgdagsafton till klockan 12:00. Stockholmssystemet, som fr. o. m. den 1 oktober 1938 stängt utminuteringsställena klockan 16:00, har med giltighet fr. o. m. den 9 januari 1943 inskränkt öppethållandet av bolagets utminuteringsställen å lördag och helgdagsafton till klockan 15:00. Ett antal andra bolag ha för motsvarande dagar fastställt stängningstiden till klockan 14:00, andra åter till klockan 13:00 eller 13:30. Ytterligare må nämnas, att länsstyrelsen i Karlskrona med giltighet fr. o. m. den 1 februari 1943 fastställt utminuteringsstiden å lördag till klockan 14:00.

För att belysa lördagarnas och söndagarnas andel av det totala antalet fylleriförseelser och för att utröna, huruvida denna undergått några mera betydande förändringar under de senare åren, har verkställts sammanställning av fylleriförseelsernas fördelning på de olika veckodagarna under åren 1938—1942. Uppgifterna ha utom beträffande år 1942, för vilket år siffrorna erhållits direkt från kontrollstyrelsen, hämtats ur »Rusdrycksförsäljningen m. m.» för respektive år. I sammanställningen angives det genomsnittliga antalet fylleriförseelser dels under de olika veckodagarna, dels ock för samtliga dagar. Med söndag avses även helgdag och med lördag jämväl dag före helgdag.

Medan det genomsnittliga antalet fylleriförseelser för samtliga veckodagar — detta anger endast den allmänna stegringen av fylleriet — från år 1938 till år 1942 ökade med 22 procent, steg det genomsnittliga antalet fylleriförseelser på lördagar under samma tid från 245 till 304 stycken, eller med 24 procent. Denna ökning av lördagsfylleriet var tämligen jämnt fördelad på de

Antal fylleriförseelser ¹ i genomsnitt under:								
År	S.	M.	Ti.	O.	To.	F.	L.	Samtl. dagar i genomsnitt
<i>Absoluta tal</i>								
1938	101	47	40	41	38	60	245	86
1939	97	44	40	43	42	60	259	87
1940	79	55	42	47	44	64	258	87
1941	82	46	45	47	40	61	274	90
1942	111	60	48	57	49	65	304	105
<i>Relativa tal</i> (genomsnittet för samtliga dagar = 100)								
1938	118	55	47	48	44	70	286	100
1939	112	51	46	50	48	70	299	100
1940	91	63	48	54	50	73	297	100
1941	91	50	50	52	45	67	303	100
1942	105	57	46	54	46	62	288	100

¹ Av militär befälhavare för fylleriförseelser ålagda disciplinstraff ingå icke.

olika åren, men var liksom den allmänna ökningen av fylleriet störst under år 1942. För söndagarnas del sjönk antalet fylleriförseelser under åren 1939 och 1940 och var trots en stegring år 1941 detta år betydligt lägre än år 1938, nämligen 82 mot 101 sistnämnda år. En markerad ökning inträdde emellertid år 1942, då antalet fylleriförseelser på söndagar i genomsnitt utgjorde 111 stycken, vilket innebar en stegring med 10 procent i förhållande till år 1938. Den sammanlagda ökningen av det genomsnittliga antalet fylleriförseelser på lördagar och söndagar under den redovisade perioden utgjorde 20 procent eller sålunda något mindre än den allmänna stegringen av fylleriförseelserna. Ökningen av det genomsnittliga antalet fylleriförseelser å övriga veckodagar utgjorde 23,5 procent eller för de olika dagarna resp. 28, 20, 39, 29 och 8 procent. Lördagarnas och söndagarnas sammanlagda andel av samtliga fylleriförseelser varierade icke mycket under den redovisade perioden. Den utgjorde sålunda under åren 1938—1940 respektive 61, 61 och 57 procent samt under både år 1941 och år 1942 60 procent.

Det kan vara av intresse att närmare undersöka lördagarnas och söndagarnas andel av samtliga fylleriförseelser under år 1942, då den allmänna fyllerifrekvensen steg särskilt kraftigt, med närmast föregående år. Man finner då, att det relativa talet för fylleriförseelserna på lördagarna trots den starka absoluta ökningen sjönk från 303 till 288. Samtidigt ökade emellertid det relativa talet för fylleriförseelserna på söndagarna från 82 till 111, varigenom det relativa talet för fylleriförseelser under lördagar och söndagar sammanlagt visade en minskning med allenast en enhet.

Vid en granskning av siffrorna för det genomsnittliga antalet fylleriförseelser på de olika veckodagarna under år 1942 finner man, att tisdagar och torsdagar uppvisa de lägsta siffrorna och fredagar de högsta efter lördagar

och söndagar. Medeltalet för veckodagarna med undantag av de sistnämnda utgjorde 56. Antalet fylleriförseelser var under lördagar i genomsnitt ungefär fem och en halv gånger så stort som antalet för vanliga veckodagar och under söndagar ungefär dubbelt så stort.

Ytterligare siffror, som belysa fylleriförseelsernas fördelning på helgdagsaftnar, andra vardagar och helgdagar, ha erhållits vid den av professor Dahlberg företagna undersökningen av fylleriförseelserna åren 1938 och 1942 på grundval av uppgifter, lämnade till kontrollstyrelsens register över fylleriförseelser och redovisas i bilaga 1. Bland annat på grund av att det av professor Dahlberg bearbetade materialet jämväl omfattar de av militär befälhavare ålagda disciplinstraffen för fylleri äro de vid nämnda undersökning framkomna siffrorna icke direkt jämförbara med de i det föregående lämnade.

Av särskilt företagen undersökning för Stockholm framgår, att lördagsfylleriets andel i det totala fylleriet i Stockholm utgjorde 1936 och 1937, då utminuteringsställena stängdes klockan 14:00, 29.2 respektive 29.3 procent. År 1938, då fr. o. m. den 1 oktober stängningstiden var klockan 16:00, utgjorde i Stockholm lördagsfylleriets andel i det totala fylleriet för hela året 31.9 procent och för allenast sista kvartalet 33.9 procent. För båda åren 1939 och 1940 var i Stockholm lördagsfylleriet 35.2 procent av det totala fylleriet. Motsvarande procenttal utgjorde för år 1941 34.2, för år 1942 32.0 och för första halvåret 1943 32.3. Vid bedömandet av dessa siffror bör ihåggas, att efterhandsinköpen, vilka sannolikt bidragit till lördagsfylleriet, upphörde fr. o. m. den 1 oktober 1941.

Här återgivna uppgifter angående fluktuationerna i lördagsfylleriet i Stockholm synas antyda, att efterhandsinköpen i förening med en utminuterings-tid utsträckt till klockan 16:00 ogynnsamt påverkat lördagsfylleriet samt att, sedan efterhandsinköpen borttagits, lördagsfylleriet minskat, dock utan att så gynnsamma siffror ernåtts som under åren 1936 och 1937, då utminuterings-ställena stängts klockan 14:00.

En ytterligare iakttagelse, som gjorts i fråga om lördagsfylleriet i Stockholm är, att detta är avsevärt högre första lördagen i månaden jämfört med de följande. En undersökning för Stockholm utvisar följande. Under år 1942 har antalet anhållanden i medeltal de olika lördagarna i månaden utgjort:

1:a lördagen	61 fall
2:a »	37 »
3:e »	35 »
4:e »	34 »

Under första halvåret 1943 ha motsvarande siffror varit:

1:a lördagen	56 fall
2:a »	38 »
3:e »	39 »
4:e »	32 »

Uppgifter om den högre frekvensen av fylleriförseelser på första lördagen eller helgdagsaftonen i månaden i hela landet lämnas i bilaga 1. På 100 fylleriförseelser en vardag, som ej är fredag eller lördag, kom år 1942 över 800 fylleriförseelser på första lördagen eller helgdagsaftonen i månaden.

Förklaringen till det avsevärt högre fylleriet första lördagen i månaden jämfört med de följande torde vara att söka dels däri att, eftersom tilldelningen å motböckerna regelmässigt är reglerad per månad, tillgången på utminuteringsvis köpta spritdrycker självfallet är störst i början av månaden, dels ock i den omständigheten att, då betydande kategorier av befolkningen utfå sin arbetsförtjänst månadsvis, penningtillgången för dessa kategorier är störst i början av månaden.

Utredningen anser, att den avsevärt högre fyllerifrekvensen på lördag och helgdagsafton jämfört med övriga veckodagar, vilken konstaterats föreligga i synnerhet under den första lördagen i månaden, samt karaktären hos detta fylleri — det torde i förhållandevis stor utsträckning ha samband med festande förlagt till lördag och helgdagsafton — påkallar att särskild uppmärksamhet ägnas detsamma. Såvitt utredningen kan bedöma förefinnes på utminuteringsens område knappast mer än ett medel att åtkomma denna företeelse, nämligen att föreskriva tidigare stängning av utminuteringsställena å lördag och helgdagsafton. Mot tidig stängningstid kan visserligen invändas, att därmed äro förknippade olägenheter ur expedieringssynpunkt. Tidig stängning förorsakar i synnerhet i de större städerna stor anhopning av kunder, trängsel och en för personalen å utminuteringsställena högst pressande brådskas. Då emellertid ur nykterhetssynpunkt vinster synas kunna påräknas vid tidig stängning å lördag och helgdagsafton, vill utredningen föreslå, att så länge nu rådande utomordentliga förhållanden fortfara, systembolagens utminuteringslokaler stängas klockan 12:00 lördag och helgdagsafton. Utredningen föreställer sig visserligen ej att fylleriet härigenom dessa dagar kommer att nedbringas till samma nivå som fylleriet å övriga veckodagar. En viss förbättring av nykterhetstillståndet under lördag och helgdagsafton torde dock vara att förvänta. Bortsett från effekten på lördagsfylleriet framstår en sådan åtgärd såsom gynnsam genom att den försvårar åtkomsten av spritdrycker under de närmaste dagarna efter avlöningstillfället för flertalet anställda och härigenom bereder alkoholkonsumenternas familjer ökade möjligheter att få del av familjeförsörjarens inkomster.

Utöver de åtgärder utredningen sålunda föreslagit för ernående inom det nuvarande restriktionssystemets ram av en förbättrad kontroll över utminuteringsvis sålda rusdrycker kommer utredningen att i ett särskilt kapitel till behandling upptaga vissa frågor om lagstiftningsåtgärder till förekommande av olaga rusdryckshantering.

Kap. 15. Åtgärder beträffande reglerna för utskänkning av rusdrycker.

Enligt den verkställda utredningen bär utskänkningen den största skulden till de sista årens ökning av fylleriet. Utredningen, som härutinnan särskilt hänvisar till kap. 4 jämfört med kap. 2, skall här endast såsom ett exempel anföra den stegring, som enligt anhöllningsstatistiken för 30 stadssamhällen konstaterats för fyllerifallen efter enbart besök på restaurang, i jämförelse med stegringen av det totala antalet fyllerifall i nämnda samhällen. År 1941 låg antalet av dessa restaurangfall 29 procent men år 1942 ej mindre än 101 procent över 1938 års nivå, medan motsvarande ökning av totala antalet fyllerifall utgjorde 14 och 26 procent. För att åstadkomma en förbättring av nykterhetstillståndet har för den skull särskild uppmärksamhet måst ägnas åt den del av rusdrycksförsäljningen, som hänför sig till utskänkningen, och utredningen har på detta område ansett sig böra framlägga vissa förslag till åtgärder.

A. Begränsning av tillåtna utskänkingskvantiteter m. m.

Enligt kontrollstyrelsens cirkulär nr 6/1942 utfärdat med stöd av 5 kap. 1 och 2 §§ rusdrycksförsäljningsförordningen gälla i huvudsak följande *allmänna föreskrifter angående utskänkningen av rusdrycker*.

Utskänkning av spritdrycker må med de undantag för enklare avdelning å folkrestaurang, som i det följande närmare angivas, äga rum allenast till gäst, som å utskänkingsstället börjat intaga eller omedelbart förut därstädes intagit verklig måltid, bestående av lagad mat till ett pris, som för måltid sammansatt av minst två rätter utgör lägst en krona 50 öre och för annan måltid lägst två kronor.

Till samma gäst må vid ett och samma besök utskänkas högst tre glas å två och en halv centiliter spritdrycker, dock att efter klockan tre eftermiddagen må till *manlig* gäst vid ett och samma besök utskänkas högst tre stora glas å fem centiliter. Då vid samma besök efter klockan tre eftermiddagen två måltider intagas och minst fyra timmar förflyta från den ena måltidens början till början av den andra, må till manlig gäst utskänkas högst fem stora glas, varav till den första måltiden högst tre stora glas.

Å enklare avdelning å folkrestaurang skall vad ovan sagts äga motsvarande tillämpning, dock skall därvid gälla att till samma gäst vid ett och samma besök må utskänkas högst två stora glas spritdrycker, vilken myckenhet efter klockan tre eftermiddagen må till manlig gäst utskänkas i samband med verklig måltid bestående av lagad mat till pris av minst en krona 25 öre, samt att till gäst, som intager verklig rätt bestående av lagad mat må oavsett priset för nämnda rätt, utskänkas högst ett stort glas spritdrycker.

Finner systembolag på grund av å orten gällande måltidspris skäl föreligga för utskänkning av en mindre kvantitet spritdrycker till måltid betingande lägre pris än här förut angivits, och anser bolaget dylik utskänkning kunna äga rum utan att syftet med nu ifrågavarande föreskrifter åsidosättes, äger bolaget göra framställning till kontrollstyrelsen om meddelande av särskilda bestämmelser.

I anslutning till stadgande av senast angivet innehåll har vid Stockholmssystemets restauranger av s. k. folkrestaurangtyp alltsedan den 1 juli 1926 med kontrollstyrelsens medgivande tillämpats följande kvantitetsbestämmelser vid utskänkning i samband med måltid: Å vardag mellan klockan 12 och 15 samt å söndag mellan klockan 13 och 15 må utskänkas å andra klass avdelning tre små glas om tillhoppa 6 cl och å tredje klass avdelning två små glas om tillhoppa 4 cl samt efter klockan 15 till stängningsdags å andra klass avdelning tre stora glas om tillhoppa 12 cl och å tredje klass avdelning två stora glas om tillhoppa 8 cl.

Grogg, som före serveringen tillblandats av eau de vie, whisky eller gin samt vatten eller annan alkoholfri dryck och som innehåller högst $2\frac{1}{2}$ centiliter spritdrycker och minst 20 centiliter alkoholfri dryck, må kunna utskänkas utan samband med måltid. Till samma gäst må vid ett besök utskänkas högst två dylika groggar, vilka därvid skola serveras var för sig.

I fråga om restaurang, där festvåning finnes, kan vid servering i festvåningen till slutet sällskap medgivas rätt till utskänkning av ett stort glas spritdrycker, även innan måltiden tagit sin början, till gäst, som skall deltaga i densamma, varvid dock de kvantiteter spritdrycker, som utskänkas före, under och efter dylik måltid, sammanlagt icke få överstiga här förut för respektive fall angivna högsta kvantiteter.

Beträffande de av systembolagen sedan den 1 oktober 1941 vidtagna *särskilda inskränkningarna beträffande utskänkningen av rusdrycker* — utöver vad som gäller enligt lagstiftningen och enligt kontrollstyrelsens eller länsstyrelsernas föreskrifter — har utredningen genom kontrollstyrelsen i maj 1943 införskaffat uppgifter från bolagen. Dessa inskränkningar avse a) måltidstvång och/eller kvantitetsbegränsning beträffande rusdrycker, b) förbud mot utskänkning av rusdrycker till personer under viss ålder samt c) måltidstvång och/eller kvantitetsbegränsning beträffande pilsnerdricka. Beträffande dessa inskränkningar må här nämnas följande.

a) Måltidstvång och/eller kvantitetsbegränsning beträffande rusdrycker.

Aktiebolaget Stockholmssystemet har med giltighet från och med den 1 januari 1943 beslutat, beträffande tre vinrestauranger i Stockholm, att vid servering av svaga viner högst en kvartsbutelj (tre stora glas) må serveras till en och samma gäst vid ett och samma besök; beträffande en vinrestaurang i Stockholm, att servering av svenska fruktviner skall upphöra klockan 22; beträffande en vinrestaurang i Stockholm, att vid servering av svaga, icke mousserande fruktviner högst en kvartsbutelj (tre stora glas) må serveras till en och samma gäst vid ett och samma besök. Vidare har bolaget med giltighet från och med den 15 maj 1943 beslutat, beträffande en vinrestaurang i Österhaninge, att lördagar och helgdagsaftnar skola för starka viner föreskrivna utskänkingsbestämmelser gälla jämväl för svaga och mousserande viner. *Systembolaget i Nyköping* har i augusti månad 1941 beslutat, att å den enklare avdelningen av folkrestaurang i Nyköping starkvin må serveras endast i utbyte mot spritdrycker, därvid 5 centiliter starkvin skola anses motsvara $2\frac{1}{2}$ centiliter spritdrycker. *Systembolaget i Eskilstuna* har med giltighet från och med den 14 januari 1943 förbjudit all servering av lättgrogg å samtliga folkrestauranger inom bolagets detaljhandelsområde. *Systembolaget i Kris-*

tianstad har, vad beträffar egen utskänkningsrörelse inom bolagets detaljhandelsområde, föreskrivit, att å enklare avdelning av folkrestaurang endast 5 centiliter spritdrycker må serveras före klockan 15, att vid servering av vin — av vad slag det vara må och oavsett kvantiteten — spritdrycksransonen skall minskas med 5 centiliter, samt att endast en s. k. lättgrogg må serveras till en och samma gäst vid samma besök. *Systembolagen i Malmö, Lund, Hålsingborg och Ystad* ha med giltighet från och med den 1 januari 1943 beslutat, att å enklare avdelning av folkrestaurang inom ifrågavarande bolags detaljhandelsområden må serveras endast 5 centiliter spritdrycker före klockan 15, samt att vid servering av vin 5 centiliter skola avdragas å spritdrycksransonen. *Systembolaget i Lund* har vidare med giltighet från och med den 1 november 1942 beslutat, att å första klass avdelningen å en i Hörby befintlig spritrestaurang till manlig gäst marknadsdagen må utskänkas högst två stora glas spritdrycker. Vidare har nämnda bolag i överlåtelseavtal, avseende en sedan den 1 januari 1943 i Lund utövad vinrättighet, låtit intaga den bestämmelsen, att vinutskänkning må äga rum allenast i samband med lagad måltid till ett pris av minst en krona 50 öre. *Systembolaget i Halmstad* har i avseende å samtliga spritrestauranger i Halmstad föreskrivit, att starkvin med undantag av vermouth icke må serveras efter måltids avslutande. *Systembolaget i Karlstad* har under åren 1941—1943 föreskrivit, beträffande en spritrestaurang i vardera Filipstad och Arvika, att utskänkningskvantiteterna skola minskas under dagarna för höstmarknaderna, samt beträffande enklare avdelningar av folkrestaurang inom bolagets detaljhandelsområde att av starkvin endast må utskänkas glögg och vermouthgrogg (maximum 5 centiliter). *Systembolaget i Örebro* har i överlåtelseavtal, avseende en vinrättighet, låtit intaga bestämmelse om att vin må utskänkas endast till gäst, som intager verklig måltid. *Systembolaget i Gävle* har beslutat att från och med den 1 februari 1943 tills vidare vidtaga sådan ändring av bestämmelserna för folkrestaurangerna i Gävle (samtliga av klass III), att under lördagar och söndagar samt helgdagsaftnar och helgdagar må till samma gäst vid samma besök utskänkas högst 5 centiliter spritdrycker. I detta sammanhang må även omnämnas, att *systembolaget i Karlstad* under år 1942 föreskrivit, att utskänkning av vin icke må ske inom viss avdelning av en vinrestaurang i Karlstad.

b) Förbud mot utskänkning av rusdrycker till personer under viss ålder.

Systembolaget i Nyköping har efter överenskommelse med vederbörande restauratörer låtit i överlåtelseavtalen intaga bestämmelse om att utskänkning av rusdrycker ej må ske till person, som skäligen kan antagas ej ha fyllt tjuugoett år. *Systembolaget i Jönköping* uppgiver, att åldersgränsen för tillträde till folkrestauranger inom bolagets detaljhandelsområde sedan tiden före den 1 oktober 1941 varit fastställd till tjuugoett år. *Systembolaget i Karlstad* har successivt under åren 1941—1943 överenskommit med innehavare av överlåtna utskänkningsrättigheter samt vederbörande allmänna restaurangbolag, att utskänkning ej skall äga rum till den, som skäligen kan antagas ej ha fyllt tjuugoett år. *Systembolaget i Sollefteå* uppgiver, att bolaget i april månad 1942 beslutat, att inom Sollefteå stad utskänkning av rusdrycker ej må äga rum till den, som skäligen kan antagas ej ha fyllt tjuugoett år.

c) Måltidstväng och/eller kvantitetsbegränsning beträffande pilsnerdricka.

Systembolaget i Nyköping har i september månad 1941 i samråd med vederbörande allmänna restaurangbolag och nykterhetsnämnden i Oxelösund beslutat, beträffande en spritrestaurang i Oxelösund, att utskänkning av pilsnerdricka annorledes än i samband med måltid icke må ske efter klockan 16 å dag före sön- och helgdag samt ej efter klockan 17 å övriga dagar, utom vad beträffar sön- och helgdagar, då all utskänkning av pilsnerdricka annorledes än i samband med måltid förbjudits. Vidare får ej servering av pilsnerdricka ånyo äga rum till samm: gäst,

förrän minst fyra timmar förflutit efter närmast föregående besök. *Systembolaget i Karlstad* har under år 1942 föreskrivit, att utskänkning av pilsnerdricka icke må ske inom viss avdelning av en vinrestaurang i Karlstad.

För att få ett stickprov på huru konsumtionsförhållandena vid utskänkningen *faktiskt* gestalta sig på olika slag av restauranger har utredningen genom SARA införskaffat uppgifter rörande sprit-, vin- och pilsnerkonsumtionen under fyra dagar i mitten av oktober 1943 för en förstaklassrestaurang, två andraklassrestauranger och tre tredjeklassrestauranger. En översikt av de erhållna uppgifterna, vilkas representativitet givetvis är svår att bedöma, lämnas i *tab. 22*.

Vid studium av tabellen bör beaktas den olika innebörd, som begreppet hel spritranon enligt vad i det föregående framhållits har för restauranger av skilda klasser. Utan att göra uppgifterna i tabellen till föremål för några närmare kommentarer må beträffande besöken efter klockan 3 e. m. konstateras, att på *förstaklassrestaurangen* uttogs full spritranon (15 cl) av över 40 procent bland männen; nära hälften av denna grupp konsumerade därjämte vin eller lättgrogg eller bådadera (ev. även pilsner; förtäringen därav noterades icke för denna restaurangtyp). På *andraklassrestauranger* uttogs full ranson (12 cl) av omkring 88 procent bland männen, och av denna grupp

Tab. 22. Alkoholkonsumtionen på några restauranger av olika klass i Stockholm (fyra dagar i mitten av okt. 1943).

Alkoholkonsumtion	I k l a s s					
	Män		Kvinnor		Samtliga	
	Antal	Procent	Antal	Procent	Antal	Procent
<i>Kl. 12—15.</i>						
Ingen del av spritranonen	70	29.7	30	57.7	100	34.7
Del av spritranonen	73	30.9	9	17.3	82	28.5
Del av spritranonen samt vin.....	2	0.8	2	3.8	4	1.4
Hela spritranonen	64	27.1	7	13.5	71	24.7
Hela spritranonen samt vin.....	3	1.3	—	—	3	1.0
Hela spritranonen samt lättgrogg....	21	8.9	3	5.8	24	8.3
Hela spritranonen samt vin och lättgrogg.....	3	1.3	1	1.9	4	1.4
Summa gäster	236	100.0	52	100.0	288	100.0
<i>Kl. 15— stängningsdags.</i>						
Ingen del av spritranonen	31	4.7	28	7.7	59	5.8
Del av spritranonen	274	41.2	137	37.7	411	40.0
Del av spritranonen samt vin	79	11.9	62	17.1	141	13.7
Hela spritranonen	146	22.0	73	20.1	219	21.3
Hela spritranonen samt vin.....	23	3.5	22	6.1	45	4.4
Hela spritranonen samt lättgrogg....	97	14.6	29	8.0	126	12.3
Hela spritranonen samt vin och lättgrogg.....	14	2.1	12	3.3	26	2.5
Summa gäster	664	100.0	363	100.0	1 027	100.0

Alkoholkonsumtion	I I k l a s s						III klass samtliga	
	Män		Kvinnor		Samtliga		Antal	Procent
	Antal	Procent	Antal	Procent	Antal	Procent		
<i>Kl. 12—15.</i>								
Ingen del av spritransonen.....	46	11·6	21	41·2	67	14·9	76	4·2
Del av spritransonen	19	4·8	5	9·8	24	5·4	—	—
Hela spritransonen (jämte ev. pilsner eller lättgrogg)	252	63·3	14	27·5	266	59·2	1 497	82·9
Hela spritransonen samt pilsner och lättgrogg.....	49	12·3	4	7·8	53	11·8	133	7·4
Hela spritransonen jämte pilsner och lättgrogg samt vermouthe eller annat vin.....	32	8·0	7	13·7	39	8·7	99	5·5
Summa gäster	398	100·0	51	100·0	449	100·0	1 805	100·0
<i>Kl. 15—stängningsdags.</i>								
Ingen del av spritransonen.....	9	0·6	6	1·8	15	0·8	25	0·3
Del av spritransonen	171	11·8	64	18·7	235	13·2	107	1·2
Hela spritransonen (jämte ev. pilsner eller lättgrogg)	732	50·7	187	54·7	919	51·5	6 687	78·1
Hela spritransonen samt pilsner och lättgrogg.....	410	28·4	49	14·3	459	25·7	1 120	13·1
Hela spritransonen jämte pilsner och lättgrogg samt vermouthe eller annat vin.....	122	8·5	36	10·5	158	8·8	621	7·3
Summa gäster	1 444	100·0	342	100·0	1 786	100·0	8 560	100·0

konsumerade omkring en tredjedel därjämte både pilsner och lättgrogg samt ytterligare omkring en tiondel pilsner och lättgrogg jämte vin. På *tredjeklass*-restaurangerna uttogs full spritranson (8 cl) av över 98 procent bland männen och av dessa konsumerade mer än femtedelen därjämte både pilsner och lättgrogg (inklusive dem, som dessutom drucko vin). I ögonen fallande är den ringa utsträckning i vilken dessa restauranger efter klockan 3 e. m. besökts av personer, som icke uttagit några spritdrycker.

För att ernå en minskning i restaurangfylleriet och dämpa konsumtionen av utskänkta spritdrycker har *u t r e d n i n g e n* i nuvarande läge ansett sig böra föreslå en generell begränsning av de kvantiteter spritdrycker, som må för varje restaurangbesök utskänkas. Särskilda åtgärder ha därjämte befunnits påkallade beträffande ungdomens restaurangkonsumtion. Ökningen av fyllerifrekvensen från förkrigsåren till år 1942 har ju, såsom förut visats, relativt sett varit tre gånger starkare för åldrarna 15—20 år än för män i övriga åldrar och framstår såsom det måhända allvarligaste draget i de senare årens försämring av nykterhetstillståndet.

Huru långt den generella nedskärningen av utskänkningskvantiteterna bör gå, därest endast denna metod för begränsning av spritdryckskonsumtionen

på restaurangerna väljes, kan diskuteras. Utredningen har haft att bedöma denna fråga uteslutande med hänsyn till behovet att åstadkomma en förbättring av nykterhetstillståndet. Olika meningar ha emellertid inom utredningen gjort sig gällande, huru maximigränsen för utskänkningskvantiteterna bör bestämmas.

Utredningens ordförande, generaldirektör Petersson har ansett, att tills vidare följande bör gälla i fråga om måltidspriser och de kvantiteter spritdrycker, som må vid ett och samma besök utskänkas till gäst, vilken å utskänkningsställe börjat intaga eller omedelbart förut där intagit lagad mat.

A. Vid utskänkning före klockan tre eftermiddagen:

- 1) å restaurang av klass I högst 7·5 cl under förutsättning att verklig måltid bestående av lagad mat intages till pris av lägst två kronor;
- 2) å restaurang av klass II a) högst 7·5 cl under förutsättning att verklig måltid bestående av lagad mat intages till pris av lägst en krona 75 öre och b) högst 5 cl under förutsättning att verklig måltid bestående av lagad mat intages till pris av lägst en krona 25 öre.
- 3) å restaurang av klass III högst 5 cl under förutsättning att verklig rätt bestående av lagad mat intages till pris av lägst 75 öre.

B. Vid utskänkning efter klockan tre eftermiddagen:

- 1) å restaurang av klass I högst 12·5 cl under förutsättning att verklig måltid bestående av lagad mat intages till pris av lägst 2 kronor;
- 2) å restaurang av klass II a) högst 10 cl under förutsättning att verklig måltid bestående av lagad mat intages till pris av lägst en krona 75 öre, dock att å restaurang av klass II, som i avseende å standard kan jämföras med restaurang av klass I, skall i fråga om utskänkningskvantitet och måltidstvång gälla vad om restaurang av klass I föreslagits och b) högst 7·5 cl under förutsättning att verklig måltid bestående av lagad mat intages till pris av lägst en krona 25 öre; samt
- 3) å restaurang av klass III a) högst 7·5 cl under förutsättning att verklig rätt bestående av lagad mat intages till pris av lägst en krona och b) högst 5 cl under förutsättning att verklig rätt bestående av lagad mat intages till pris av lägst 75 öre.

Därest efter klockan tre eftermiddagen vid samma besök två måltider intagas och minst fyra timmar förflyta från den ena måltidens början till början av den andra, må dock å restauranger av klass I och II till manlig gäst vid den senare måltiden utskänkas ytterligare högst 10 cl.

Vid tillämpning av nu föreslagna bestämmelser å *kvinnlig* gäst bör gälla, att till sådan gäst icke må vid något tillfälle vid samma besök utskänkas större sammanlagd kvantitet spritdrycker än 5 cl före klockan tre eftermiddagen och 7·5 cl efter samma tidpunkt.

I syfte att stävja restaurangfylleriet bland ungdomen bör *man*, som ännu ej fyllt 21 år, i fråga om den kvantitet spritdrycker, som må till honom serve-

ras vid ett och samma besök, *likställas med kvinna*. Till manlig gäst, som ej fyllt 21 år, må sålunda vid samma besök utskänkas högst 5 cl spritdrycker före kl. tre eftermiddagen och högst 7·5 cl efter samma tidpunkt, även om två måltider intagas. Härvid bör det åligga person, beträffande vilken det ej är uppenbart eller eljest känt, att han fyllt 21 år, att medelst identitetskort, körkort, pass eller trovärdiga, av personalen å utskänkningsstället kända personer styrka att så är fallet.

Därjämte bör allenast en grogg, som före serveringen tillblandats av eau de vie, whisky eller gin samt vatten eller annan alkoholfri dryck och som innehåller högst 2·5 cl spritdrycker och minst 20 cl alkoholfri dryck, kunna utskänkas utan samband med måltid.

Petersson har till utveckling av sin mening angående de sålunda föreslagna bestämmelserna om måltidstvång och utskänkningskvantiteter anfört:

Den föreslagna ytterligare differentieringen av tillåtna utskänkningskvantiteter efter restaurangernas beskaffenhet har medfört behov av mera differentierade föreskrifter i fråga om måltidstvånget. Därest måltidstvånget icke skall förlora sin innebörd, måste detta så regleras efter inträffande förskjutningar i prisnivån att den kvantitet lagad mat, som skall intagas för rätt att utskänkningsvis utbekomma viss kvantitet spritdrycker, icke minskas. Med de föreslagna, något skärpta villkoren i fråga om priserna å intagen måltid — dessa hänföra sig väsentligen till restauranger av klasserna I och II — har i överensstämmelse härmed i princip allenast åsyftats att ernå en bättre anpassning av dessa priser efter för närvarande rådande prisläge. För intagande efter kl. 3 e. m. å folkrestaurang av mer än 5 cl spritdrycker fordrades redan enligt kontrollstyrelsens cirkulär nr 6/1942 intagande av lagad mat till pris av minst en krona 25 öre.

Rörande orsakerna till den inträffade förskjutningen inom konsumtionen från det vanliga 40-procentiga brännvinet till de dyrare sorterna — vissa uppgifter om storleken av denna förskjutning dels inom de olika klasserna av restauranger i Stockholm dels ock för landet i dess helhet återfinnas å sid. 35 ff. i betänkandet — har i en promemoria, som åtföljt och legat till grund för kontrollstyrelsens i skrivelse till riksräkenskapsverket den 13 november 1943 verkställda beräkningar för budgetåret 1944/45 av omsättnings- och utskänkningskatt å spritdrycker, uttalats, att denna förskjutning »det senaste året» närmast vore betingad av att potatisbrännvinet utgått ur marknaden. Bristande tillgång i marknaden av potatisbrännvin lär få anses vara en företeelse av övergående natur. Med hänsyn härtill kan enligt min mening den inträffade förskjutningen i konsumtionen av brännvin från renat 40-procentigt brännvin till brännvin av högre alkoholstyrka icke i och för sig för närvarande påkalla någon begränsning av utskänkningskvantiteterna utöver de nu föreslagna.

Bortsett från att å enklare avdelning d. v. s. å tredjeklassavdelning vid folkrestaurangerna inom detaljhandelsområdena för systembolagen i Nyköping, Kristianstad, Malmö, Lund, Hälsingborg och Ystad vid servering av vin avdrag å spritransonen sker med 5 cl, tillämpas för närvarande, såvitt

blivit upplyst, vid utskänkning av spritdrycker i samband med måltid lägre kvantitetsbestämmelser än de nu föreslagna allenast i följande hänseenden:

1) De vid Stockholmsystemets utskänkingsställen av folkrestaurangtyp tillämpade utskänkingskvantiteterna innebära, att å vardag mellan klockan 12 och 15 och å söndag mellan klockan 13 och 15 må i samband med måltid utskänkas högst 6 cl å andraklassavdelning och högst 4 cl å tredjeklassavdelning.

2) Vid folkrestaurangerna i Gävle, samtliga restauranger av klass III, må under lördag, söndag, helgdagsafton och helgdag i samband med måltid utskänkas högst 5 cl.

3) Å en restaurang i Hörby må å dess förstaklassavdelning å marknadsdag till manlig gäst utskänkas högst 10 cl.

På sätt framgår av utredningens yttrande å sid. 199 förutsätter utredningen att, i den mån det redan har meddelats särskilda föreskrifter, innefattande ännu längre gående restriktioner, dessa alltjämt böra äga bestånd. Å andra sidan torde enligt min mening, därest den vid Stockholmsystemets utskänkingsställen av folkrestaurangtyp tillämpade bestämmelsen av stort glas till 4 cl och annat glas till 2 cl bibehålles, högsta utskänkingskvantiteten efter klockan 15 å dess tredjeklassavdelningar alltjämt böra utgöra 8 cl.

Ledamöterna professor Dahlberg och byråchef Klacken- berg ha för sin del velat betona problemets ekonomiska karaktär. Då den ökade penningtillgången hos allmänheten och särskilt de under krigsåren goda förtjänsterna för personer i de yngre åldrarna varit en viktig stegringsfaktor för restaurangfylleriet, framstå enligt deras mening allmänna åtgärder, som leda till ett ökat sparande, såsom gynnsamma för nykterhetstillståndet. Ett önskemål kunde därvid vara genomförandet av ett tvångslånesystem, som särskilt toge sikte på yngre personer utan försörjningsbörda. Väl medvetna om de praktiska svårigheter, genomförandet av dylika åtgärder innefattar, ha utredningsmännen endast velat framhålla deras stora värde även ur nykterhetssynpunkt.

Vad beträffar åtgärder speciellt på rusdrycksförsäljningens område ha Dahlberg och Klacken- berg ansett den penningpolitiska bakgrunden till restaurangfylleriet indicera en ytterligare höjning av utskänkningsskatten. Ur nykterhetssynpunkt är en dylik höjning av värde genom den begränsning i restaurangkonsumtionen, som därav kan väntas följa. Även den under krigsåren inträdda förskjutningen i förhållandet mellan utminuterung och utskänkning och den betydligt lägre relativa prishöjningen för de utskänkta spritdryckerna kunna anföras såsom skäl för en dylik åtgärd. Utredningsmännen ha dock ej ansett sig böra gå närmare in på denna fråga.

Om den erforderliga begränsningen av de utskänkingsvis försålda spritdryckerna skall genomföras genom andra medel än ekonomiska, kunna enligt Dahlberg och Klacken- berg olika direkta åtgärder ifrågakomma. Utredningsmännen ha utgått ifrån att varken hänsyn till statens skatteintressen eller hänsyn till restaurangägarnas vinstintressen få stå hindrande i vägen för de nykterhetspolitiskt erforderliga åtgärderna.

Därvid har övervägts införandet av en *kortransonering för spritdrycker å restaurang*. I och för sig skulle en sådan anordning kunna sägas vara en konsekvent utbyggnad av gällande restriktionssystem och torde icke för allmänheten behöva framstå såsom mera egendomlig än exempelvis den för restaurang- och hemmakonsumtion gemensamma tobaksransoneringen. Spritdrycksförtäring å restaurang skulle därvid gå i avräkning på den eventuellt något höjda tilldelningen å motböckerna. För att icke onödigtvis framkalla en ökning av antalet motboksägare finge systemet möjligen kompletteras med särskilda restaurangkort för personer, som icke innehade motbok men vore prickfria ur nykterhetssynpunkt. Genom ett dylikt system borde ungdom och alkoholmissbrukare kunna — även om överlåtelser av restaurangkort i betydande utsträckning skulle förekomma — mera effektivt avstängas från spritförtäring å restaurang. Trots de fördelar ur nykterhetssynpunkt, som en kortransonering enligt här skisserade riktlinjer kan antagas innebära, ha utredningsmännen icke velat nu, i rådande ovisshet om restriktionssystemets framtida bibehållande, föreslå genomförandet av en sådan anordning. Det kan ju därjämte emot ett förslag om en kortransonering i nuvarande läge anföras, att man, innan en administrativt så tyngande apparat tillgripes, först bör pröva andra, enklare åtgärder.

Den enklaste åtgärden för minskning av restaurangfylleriet är onekligen en *begränsning av den kvantitet rusdrycker, som för varje besök må utskänkas å restaurang*. Därest icke samtidigt vidtagas ekonomiska åtgärder för begränsning i restaurangkonsumtionen, ha Dahlberg och Klackenbergs ansett sig böra förorda en beskärning av utskänkningskvantiteterna, som innefattar en starkare begränsning av kvantiteterna å förstaklassrestaurangerna och därjämte är klassmässigt mindre differentierad än den utredningens ordförande föreslagit. Mot bakgrunden av den inträdda ökningen av restaurangfylleriet — sannolikt nära nog en fördubbling på två år — och den konstaterade speciellt starka ökningen av besöksfrekvensen på förstaklassrestaurangerna bör enligt deras mening den nuvarande högsta kvantiteten spritdrycker sänkas från 15 till 10 cl samtidigt som antalet tillåtna lättgroggar minskas till en. En mindre sänkning än den kontrollstyrelsen fann påkallad ur nykterhetssynpunkt enligt ett den 28 juli 1941 avgivet utlåtande (se sid. 30), alltså redan innan någon ökning av restaurangfylleriet förmärkts, borde enligt deras mening icke ifrågakomma. Vissa systembolag ha för övrigt redan funnit längre gående restriktioner påkallade och på eget ansvar vidtagit sådana åtgärder. Vid regleringen av utskänkningskvantiteterna bör även beaktas den övergång från 40-procentigt brännvin till alkoholstarkare sorter, som ägt rum särskilt under sista året. I samband med denna nedsättning ha Dahlberg och Klackenbergs ifrågasatt, att servering av starkviner även å de högre klasserna av restauranger skall gå i avräkning på spritdrycksransonen. Utredningsmännen äro väl medvetna om att den föreslagna sänkningen av maximikvantiteterna från 15 till 10 cl åtminstone till en början kan verka irriterande på de konsumenter å första- och andraklassrestauranger, som varit vana att taga ut full ranson. De vilja dock tro, att dessa konsumenter

i flertalet fall skola vara villiga att för egen del göra denna begränsning i sin alkoholförtäring, sedan de insett åtgärdens allmänna betydelse för folknykterheten. Däremot kan ju icke förväntas, att åtgärden skall mötas med förståelse av sådana konsumenter, som medvetet eftersträva ruseffekten — det är ju för deras skull, som detta samhällsingrepp framstår såsom påkallat.

Någon höjning av måltidspriserna bör däremot enligt Dahlbergs och Klackenbergs mening av prispolitiska skäl icke ifrågakomma i förevarande sammanhang. Därest en stegring av det sammanlagda priset på måltid och rusdrycker befinnes erforderlig av nykterhetspolitiska skäl, bör denna enligt deras mening genomföras i form av höjning av utskänkningsskatten, så att inkomsten därav icke blir en oförtjänt, privatekonomisk vinst.

För att få ned fylleriet i *de omyndiga åldrarna* ha Dahlberg och Klackenberg vidare ansett sig böra påyrka, att den i 5 kap. 8 § rusdrycksförsäljningsförordningen givna föreskriften, att utskänkning ej må äga rum till den, som kan antagas ej ha fyllt 18 år, tills vidare ändras därhän, att utskänkning av spritdrycker ej medgives till person, som kan antagas ej ha fyllt 21 år. En höjning av åldersgränsen för utskänkning av rusdrycker till 21 år har redan vidtagits av flera systembolag och står i god överensstämmelse med höjningen av åldern för tilldelning av motbok. Ett likställande av den manliga ungdomen med kvinnor vid utskänkningen — vilket enligt ordförandens förslag skulle innebära att 18-åriga pojkar och flickor bleve berättigade till samma ransoner som den vuxna publiken på tredjeklassrestaurangerna — har syns dessa ledamöter psykologiskt olämpligt och nykterhetspolitiskt otillräckligt. I samband med den föreslagna höjningen av åldersgränsen för spritdrycksservering bli måhända särskilda restriktioner erforderliga för att hindra missbruk av vin i de omyndiga åldrarna. Kontrollstyrelsen bör för den skull vid utfärdande av direktiv rörande den höjda åldersgränsen jämväl utfärda erforderliga restriktioner om vinservering åt personer i åldrarna 18—20 år.

De föreslagna inskränkningarna på utskänkningens område framstå för utredningsmännen såsom de för förbättring av nykterhetstillståndet viktigaste åtgärderna i nuvarande läge.

I detta sammanhang ha Dahlberg och Klackenberg ansett sig böra med hänsyn till de ur nykterhetssynpunkt gynnsamma erfarenheterna av den under krigsåren genomförda nedsättningen i *alkoholhalten hos de skattepliktiga maltdryckerna* — enligt anställningsstatistiken ha pilsnerfyllerifallen nedgått mellan åren 1939 och 1942 till ungefär hälften (se sid. 66) — ifrågasätta, att alkoholstyrkan i sådana drycker av klass II fortsättningsvis skall maximeras vid nu gällande alkoholstyrka, 2:1 viktprocent. Om nykterhetsorganisationerna samtidigt jämkade den av dem fastställda gränsen uppåt till 2:1 viktprocent, skulle man tillika kunna vinna en önskvärd avspänning i motsatsförhållandet mellan de organiserade nykterhetsvännerna och andra medborgare.

De i det föregående förordade begränsningarna i utskänkningsskvantiteterna anser utredningen skola innefatta maximibestämmelser i fråga om tillåtna utskänkningsskvantiteter. I den mån det redan kan ha meddelats sär-

skilda föreskrifter, avsedda att gälla inom ett eller flera systembolags områden och innefattande ännu längre gående restriktioner, böra dessa självfallet allttjämt äga bestånd. Än vidare skola de av utredningen nu föreslagna maximikvantiteterna ej utgöra hinder för att framdeles, där så befinnes av omständigheterna påkallat och eljest lämpligt, lägre utskänkingskvantiteter fastställas.

Utredningen har i det föregående ej upptagit frågan om generellt genomförande av *kortare tider för utskänkningen*. Utan tvivel kan en dylik åtgärd utgöra ett icke oväsentligt medel för förbättring av nykterhetstillståndet på utskänkingsställena. Förhållandena äro emellertid så växlande på olika orter, att utredningen icke nu ansett sig böra föreslå en generell förkortning av tiderna. Skulle det visa sig att med tillämpning av de restriktiva bestämmelser i avseende å utskänkningen, som tidigare förordats, en effektiv förbättring av nykterhetstillståndet å någon ort, å någon särskild restaurang eller under vissa dagar ej vinnes, kan den utvägen lämpligen prövas, att länsstyrelsen med begagnande av sin befogenhet enligt 5 kap. 4 § rusdrycksförsäljningsförordningen för längre eller kortare tid föreskriver tidigare stängningstid för dylika fall. Utredningen förutsätter, att länsstyrelserna i nuvarande läge iakttaga återhållsamhet vid medgivande av förlängda utskänkningstider.

B. Utskänkning i samband med offentlig danstillställning m. m.

Ett särskilt spörsmål i fråga om reglerna för utskänkning gäller i vad mån utskänkning må tillåtas i samband med offentlig danstillställning. I 5 kap. 3 § rusdrycksförsäljningsförordningen stadgas förbud mot utskänkning vid sådan danstillställning; dock må länsstyrelse, efter att ha inhämtat yttrande av magistraten i stad samt kommunalnämnden på landet, för särskilda fall medgiva rätt till sådan utskänkning.

Tillkomsten av gällande förbud. Ett principiellt förbud mot utskänkning av rusdrycker i samband med offentlig danstillställning infördes med 1917 års rusdrycksförsäljningsförordning. I 55 § 2 mom. i denna förordning stadgades nämligen bland annat, att utskänkning av rusdrycker icke finge äga rum vid offentlig danstillställning i lokal eller å plats, där sådan danstillställning ägde rum, eller i annan lokal, som stod i inre förbindelse med förstnämnda lokal. Länsstyrelse ägde dock att efter hörande av magistrat eller kommunalnämnd *för särskilt tillfälle* medgiva undantag från detta förbud.

Embryot till detta stadgande är en kungörelse av den 1 maj 1896, som stadgade förbud mot utskänkning av spritdrycker i samband med varietéföreställningar, skådespel m. m. Syftet med detta förbud var enligt motiven att beröva ifrågavarande föreställningar, som medförde ökad spritförtäring och en lockelse till osedlighet genom arten, särskilt av de förströelser, som bjödös på de s. k. varietéerna, mycket av den dragningskraft, som gjorde dem talrikt besökta och att avvärja eller inskränka deras skadliga verkningar. Med hänyn till svårigheterna att definiera begreppet varietéföreställning erhöll stadgandet en tämligen omfattande innebörd, men samtidigt tillerkändes länsstyrelserna rätt att bevilja undantag från förbudet, så att verkningarna av stadgandet icke skulle sträcka sig längre än behövt.

Utvidgningen av förbudet till den s. k. restaurangdansen tillkom på förslag av 1911 års nykterhetskommitté. En bestämmelse om förbud mot rusdrycksutskänkning i samband med dans ingick i det av kommittén utarbetade förslaget till rusdrycksförsäljningsförordning (jfr kommitténs den 5 januari 1914 dagtecknade betänkande nr V, sid. 29 och 326). Som skäl för en vidgning av det förut gällande förbudet att omfatta jämväl offentlig danstillställning framhöll kommittén, att allvarliga missförhållanden enligt vad det visat sig yppats i en del offentliga danslokaler, i vilka spritutskänkning i sammanhang med danstillställningar förekommit. Förbudet borde avse rusdrycker överhuvudtaget.

Tillika föreslog kommittén, att den dittills gällande befogenheten för länsstyrelse att för särskilt tillfälle medgiva undantag från förbudet skulle avskaffas, och anförde som motivering härför, att förbudets tillämpning, så länge nämnda befogenheter för länsstyrelse kvarstode, väsentligen måste bli beroende av växlande praxis hos länsstyrelserna. Mot denna punkt i förslaget reserverade sig kommittéledamöterna Bratt och K. G. Karlsson.

1917 års rusdrycksförsäljningsförordning antogs av riksdagen i anslutning till ett av bevillningsutskottet framlagt förslag till sammanjämkning mellan kamrarnas skiljaktiga beslut (jfr bevillningsutskottets betänkanden nr 12, 32 och 34). Liknande försök till sammanjämkning hade tidigare fallit såväl vid 1914 års senare riksdag som vid 1915 och 1916 års riksdagar, därvid såsom huvudförslag mot varandra stått nykterhetskommitténs av andra kammaren i huvudsak godtagna förslag och ett av Kungl. Maj:t i proposition nr 242 till 1914 års senare riksdag framlagt förslag, som med vissa ändringar godkänts av första kammaren. Bevillningsutskottets betänkande utgick år 1917 från ett i motioner av herr Kvarnzellius m. fl. i första kammaren och av herr Edén m. fl. i andra kammaren framlagt förslag, som anslöt sig till nykterhetskommitténs utredning. Beträffande den förut berörda frågan om förbud mot rusdrycksutskänkning i samband med vissa offentliga tillställningar hade nykterhetskommitténs förslag om förbudets utsträckande till offentlig danstillställning och till att avse jämväl viner godtagits i propositionen till 1914 års riksdag. Därvid hade dock förordats, att länsstyrelses rätt att för särskilt tillfälle medgiva undantag skulle kvarstå. Nyssnämnda motionärer upptogo i sina motioner nykterhetskommitténs förslag om generell förbud, men bevillningsutskottet följde på denna punkt propositionen, som härutinnan åberopade den av utskottets dåvarande ordförande (K. G. Karlsson) avgivna reservationen till nykterhetskommitténs förslag. Som förutsättning för länsstyrelses dispensrätt fogade utskottet dock ett krav på att magistratens, respektive kommunalnämndens yttrande först inhämtats. Med bibehållandet av dispensrätten avsåg utskottet, enligt vad i dess betänkande nr 12 framhölls, att förebygga sådana konsekvenser, som uppenbarligen icke vore betingade av förbudets syfte.

Bevillningsutskottets förslag blev även riksdagens. Det må nämnas, att Ollas A. Ericsson m. fl. nykterhetsmän i särskilt yttrande till utskottets betänkande framhöll, att de inom utskottet påyrkat ändrad lydelse av enstaka paragrafer, men att de i syfte att för sin del medverka till största möjliga samling kring det väsentliga i reformförslaget avstått från att reservationsvis framföra dessa avvikande meningar.

Ett stadgande av liknande innehåll ingår i 1937 års rusdrycksförsäljningsförordning (3 §, V kap.). Jämväl vid utformandet av detta författningsrum gjorde olika meningar sig gällande.

Frågan behandlades av 1928 års *rusdryckslagstiftningsrevision* (SOU 1934: 39, sid. 367 ff. och 588 ff.), vilken förordade, att förbudet mot dans å restaurang i samband med rusdrycksutskänkning skulle upphävas (däremot ej förbudet mot dans å lokal, som ej huvudsakligen vore avsedd för restaurangrörelse). Vidare föreslog revisionen, att dispens från utskänkingsförbudet vid andra offentliga föreställningar skulle av länsstyrelse kunna efter hörande av magistrat, respektive kom-

munalnämnd beviljas »för särskilda fall» och alltså ej endast »för särskilt tillfälle», såsom det stått i 1917 års förordning.

Vad först angår sistnämnda ändringsförslag, som har viss betydelse för bedömning av den praxis, som av länsstyrelserna sedermera tillämpats vid tillståndsgivning även till restaurangdans, anförde revisionen i huvudsak följande.

Stadgandet i 1917 års förordning avser tydligen att tillstånd icke skall få lämnas för viss tidsperiod, något som också framgår av motiven till stadgandet och Kungl. Maj:ts beslut i överklagade ärenden. Mera tveksamt torde vara, huruvida en tillståndsresolution må kunna omfatta ett flertal särskilda tillfällen och om tillstånd överhuvud taget må meddelas regelbundet eller blott för särskilda undantagsfall. Revisionen har föranställt om en utredning för att undersöka tillämpningen av nu ifrågakvarande stadgande. Det har därvid visat sig att — om man bortser från undantag i fråga om danstillställningar och vad som kan inbegripas under konsert — antalet meddelade tillstånd icke är synnerligen stort. Dessa tillstånd hava avsett exempelvis kabareter, ofta för välgörande ändamål, trolleriföreställningar samt andra artistuppträdanden. Det har tämligen ofta förekommit, att samma tillståndsresolution omfattat flera tillfällen. Denna praxis kan icke sägas hava medfört några skadliga verkningar och den tyder på att det föreligger ett praktiskt behov av en något mindre snäv formulering av undantagsbestämmelsen. Revisionen har därför till förtydligande av stadgandet föreslagit, att tillstånd till utskänkning vid sådana föreställningar, varom nu är fråga, skall kunna lämnas »för särskilda fall». Härmed har revisionen avsett, att en tillståndsresolution skall kunna omfatta flera bestämda tillfällen, och revisionen har icke heller ansett påkallat att lägga hinder i vägen för att dylika tillstånd regelbundet meddelas för samma restaurang. Däremot har revisionen icke ansett lämpligt att gå ännu längre och medgiva att tillstånd lämnas för en tidsperiod utan närmare angivande av de särskilda fall, då föreställningar skola äga rum.

Beträffande förbudet mot rusdrycksutskänkning i samband med offentlig danstillställning framhöll revisionen i huvudsak följande.

Av en utav revisionen verkställd utredning angående tillämpningen av länsstyrelsernas rätt att medgiva undantag från ifrågakvarande förbud framginge, att tillstånd till utskänkning vid offentlig danstillställning beviljats på de flesta orter, där erforderliga förutsättningar ifråga om utskänkingslokaler förefunnits. Tillstånden hade icke blott gällt enstaka festligheter utan i många fall regelbundet återkommande tillfällen. Under åren 1929 och 1930, som närmast varit föremål för revisionens undersökningar, hade sålunda utskänkning i samband med dans förekommit på 315 restauranger, fördelade på 128 olika orter. Antalet av överståthållarämbetet och länsstyrelserna meddelade tillstånd uppginge år 1929 till 5 360, avseende utskänkning vid omkring 12 000 danstillställningar och år 1930 till 5 581, avseende utskänkning vid omkring 13 000 danstillställningar. Redan den omständigheten att undantag från förbudet sålunda meddelats i synnerligen stor utsträckning syntes revisionen vara tillräcklig anledning att taga de gällande stadgandena under allvarlig omprövning, enär det knappast kunde anses vara försvarligt att bibehålla en föreskrift med karaktär av undantagsbestämmelse, då den i tillämpningen förvandlats till allmän regel. Enligt revisionens mening hade man därför närmast två alternativ att välja mellan, nämligen antingen att upphäva länsstyrelsernas rätt att medgiva undantag från förbudet annat än möjligen i alldeles speciella fall och således avskaffa möjligheten att anordna utskänkning och dans samtidigt eller att direkt medgiva bedrivandet av utskänkning i samband med danstillställningar, eventuellt med den begränsning, som kunde befinnas lämplig. Förbudet hade väsentligen tillkommit på grund av missförhållanden, som rått vid s. k. danssalonger, medan dans på egentliga restauranger knappast förekommit vid den tiden. De nuvarande dansrestaurangerna stode såväl i sedligt avseende som i nykterhetskänse-

ende i regel på en så mycket högre nivå än de danssalonger med utskänkningsrättigheter, som närmast föranlett förbudet, att de förhållanden, vilka åberopats såsom grund för förbudets införande icke gärna kunde anföras till stöd för dess bibehållande eller utvidgande. Däremot kunde såsom skäl för att inskränka eller förbjuda utskänkning i samband med dans å restauranger andragas faran för att danstillställningarna kunde locka allmänheten och särskilt ungdomen till restaurangerna och att de därigenom vandes vid bruk av spritdrycker och vin. Tillika erinrades om de mera direkta verkningarna av alkohol, som särskilt vid dylika tillfällen kunde medföra vådor i sedligt hänseende. Dessa synpunkter vore i hög grad värda beaktande även om antalet danstillställningar i samband med utskänkning å restauranger knappast torde ha medfört någon egentlig ökning av spritkonsumtionen därstädes. Bland allmänheten torde emellertid förefinnas ett mycket starkt intresse för dans å restauranger och skulle bestämmelser införas, som omöjliggjorde anordnandet härav, kunde man med säkerhet antaga, att allmänhetens dansintresse sökte sig utlopp på andra vägar. De möjligheter, som därvid stode till buds, torde närmast utgöras av tillställningar dels å offentliga danssalonger och dels i mer eller mindre privata föreningslokaler. I dessa fall skulle icke finnas någon större möjlighet till legal utskänkning, men riskerna för olaglig utskänkning och förtäring av medhavd sprit vid dylika danstillställningar bleve enligt revisionens mening högst betydande. Det mötte stora svårigheter att effektivt reglera sådana sammanslutningar, som formellt utgjordes av föreningar men i verkligheten vore öppna för allmänheten och just avsåge att i form av s. k. nattklubbar eller eljest anordna dans. Enligt revisionens åsikt skulle ett förbud eller en anordning med så starka inskränkningar för tillståndsbewiljande, att dansen å restauranger väsentligen förhindrades, medföra risker för samhällsskadliga företeelser av betydligt svårare art, än vad som kunde vara förenade med restaurangdansens i dess nuvarande form. Även om tillstånd för anordnande av dans i samband med utskänkning icke längre skulle erfordras, skulle danstillställningar å restauranger med utskänkning vara beroende av myndigheternas prövning och underkastade deras övervakning genom att rätten att bedriva utskänkning berodde på prövning av såväl länsstyrelse som kommunal myndighet och enligt ordningsstadgan offentlig danstillställning endast finge anordnas efter tillstånd av polismyndighet. På grund av det anförda föresloge revisionen, att särskilt medgivande icke längre skulle erfordras för att bedriva utskänkning i samband med offentlig danstillställning i lokal, som huvudsakligen vore avsedd för restaurangrörelse. I den mån utskänkningstillstånd över huvud taget skulle meddelas för andra lokaler än egentliga restauranger skulle förbudet fortfarande gälla med möjlighet för länsstyrelse att för särskilda fall medgiva undantag.

Tre ledamöter i revisionen (Englund, Johansson och Ljunggren) reserverade sig mot förslaget och anförde bland annat följande.

Dispensrätten hade ursprungligen tillkommit för att hindra att paragrafen till följd av de oklara betydelsegränserna hos vissa av de angivna slagen av föreställningar drabbade nöjeställningar, som icke av lagstiftarna avsetts. Däremot hade näppeligen avsetts att möjliggöra undantag för otvetydigt under paragrafen fallande tillställningar och i vart fall icke att undantagen skulle göras till regel. Den åt länsstyrelserna medgivna rätten att bevilja undantag från förbudet mot utskänkning av rusdrycker i samband med offentliga danstillställningar hade av åtskilliga länsstyrelser — i klar motsättning mot deras mening, som lagen gjorde — utnyttjats till ett regelrätt tillståndsförfarande. Betydande skador hade varit förknippade med eftersättandet av det i lagen meddelade förbudet, och reservanterna hävdade, att förbudet i stället för att undanröjas borde erhålla en sådan avfattning, att trygghet vunnes för att det ursprungliga syftet uppnåddes. Enligt revisionen skulle den publik, som för närvarande besökte restaurangernas danskvällar, å

ena sidan vara ett mönster av sedlighet och trots sin talrikhet icke åstadkomma någon egentlig ökning av spritdryckskonsumtionen å restaurangerna men å andra sidan, om den till följd av dansförbud å restaurangerna måste förlägga sin dans till andra lokaler, befaras omdana varje sådan lokal till ett ställe, där olaga sprithantering ägde rum. Denna skildring vore emellertid icke riktig. Förhållandena vore i hög grad växlande, men i några fall funnes bland publiken inslag från hel- eller halvprostitution, som genom restaurangdansen bereddes en bekväm marknadsplats. Nykterheten på restaurangerna under danskvällar kunde ibland vara omvistlig, och den genomsnittliga alkoholförbrukningen vore säkerligen så stor, att restaurangernas rusdrycksomsättning sköte i höjden. I det måhända övervägande antalet fall bestode dock publiken av ungdom, vars alkoholförtäring vore obetydlig och som förtärde sprit väsentligen därför, att detta uppfattades som en nödvändig tribut till restauratören för nöjet att få dansa. Förbjödes restaurangdansen kunde man förvänta, att nya dansföretag skapades, som tillgodosåge ungdomens dansbehov. Men man behövde ingalunda befara, att dessa företag komme att bliva hemvist för olaga sprithantering. I åtskilliga städer funnes redan sådana ställen, där nykterheten och ordningen vore mönstergill. Skulle någon ringa del av restaurangdansens publik försöka fortsätta den offentliga dansen i samband med spritutskänkning under den enskilda föreningens förklädnad, hade lagstiftningen maktmedel däremot till sitt förfogande. Man träffade ingalunda sakens kärna genom att hänvisa till att den alkoholförtäring, som skedde i samband med restaurangdansen i regel vore måttlig. Det väsentliga vore att restaurangdansen skapade alkoholvanor och alkoholförbrukning hos många, som eljest helt skulle undgå att förtära alkohol. Reservanternas föresloge därför bibehållande av förbudet mot utskänkning av rusdrycker i samband med offentlig danstillställning med bibehållen rätt för länsstyrelse att efter hörande av magistrat eller kommunalnämnd medgiva sådan utskänkning; dock att dylikt medgivande ej finge lämnas med mindre omständigheterna vore sådana, att synnerliga skäl föreläge, och att medgivandet endast finge avse utskänkning vid enstaka danstillfälle.

En reservant i revisionen (Bernström) ansåg, att hela varietéparagrafen borde avskaffas såsom onödig.

Kontrollstyrelsen anförde i remissyttrande över revisionens betänkande bland annat:

Kontrollstyrelsen kunde i viss mån underskriva den kritik, som reservanternas inom revisionen ägnat restaurangdansen. Den kunde i vissa fall grundlägga skadliga restaurang- och alkoholvanor samt verkade attraherande på ungdomen, säkerligen delvis på hemmens bekostnad. Mot förslaget om en effektivisering av förbudet mot restaurangdansen hade invänts, att man därigenom kunde riskera, att danslusten sökte sig utlopp på mera svårkontrollerbara och moraliskt mera vådliga vägar. Såsom reservanternas framhållit, borde farhågorna i detta hänseende kunna åtskilligt reduceras. Vad som på lagstiftningens väg åtgjorts mot de s. k. nattklubbarna vore i detta sammanhang av intresse. Kontrollstyrelsen hade dock icke kunnat undgå att fästa en ej ringa vikt vid denna invändning. Kontrollstyrelsen hade trots den vägande karaktären hos vissa av de invändningar, som rests mot förslaget, ansett sig böra stanna vid att förorda detta. Förbudet i 1917 års rusdrycksförsäljningsförordning mot restaurangdansen hade i betydande omfattning stannat på papperet. En skärpning av förbudet på sätt reservanternas föreslagit skulle med all sannolikhet röna samma öde. Det komme säkerligen icke att möta några svårigheter att i de olika fallen förete »synnerliga skäl» av ganska mångskiftande natur för det sökta tillståndet.

Kungl. Maj:ts förslag till rusdrycksförsäljningsförordning (prop. nr 242/1937) överensstämde på ifrågavarande punkt med innehållet i revisionens förslag. Föredragande departementschefen hänvisade därvid i likhet med revisionen till att för

anordnande av restaurangdans alltjämt enligt ordningsstadgan skulle erfordras tillstånd av polismyndighet, och att man finge förutsätta, att dylikt tillstånd meddelades först efter noggrann prövning. Då vidare tillstånd av länsstyrelse erfordrades, om utskänknigen skulle fortgå under utsträckt tid, torde det icke behöva antagas, att olägenheter skulle uppkomma genom den ifrågasatta lättnaden.

Bevillningsutskottet ansåg däremot att inskränkningen i fråga om restaurangdansen borde bibehållas.

Utskottet framhöll i sitt betänkande (nr 28/1937), att enligt dess mening gällande bestämmelser om utskänkning i samband med danstillställning av myndigheterna på vissa håll tillämpats på ett sätt, som kunde giva anledning till befogade erinringar. För framtiden måste anses önskvärt, att tillstånd till dans i samband med utskänkning å restaurang meddelades med större urskillning och varsamhet än som hittills skett. Särskilt funne utskottet det icke vidare böra ifrågakomma att medgivande lämnades för viss tidsperiod utan angivande av de särskilda dagar, då dans skulle äga rum. Då det för tillgodoseende av dessa synpunkter icke torde vara tillräckligt att lägga avgörandet i polismyndighets hand, ville utskottet för sin del förorda sådan ändring av Kungl. Maj:ts förslag, att för utskänkning i samband med dans å restaurang alltjämt skulle erfordras jämväl medgivande från länsstyrelsens sida. I utskottets författningsförslag likställdes sålunda offentlig danstillställning med skådespel, varietéföreställning o. dyl.

Femte kapitlet 3 § rusdrycksförsäljningsförordningen av år 1937, vilken paragraf innehåller bl. a. bestämmelserna om restaurangdansen, utformades i enlighet med utskottets förslag. Utskänkning av rusdrycker må sålunda ej ske i lokal eller å plats, där danstillställning äger rum, eller i annan med nämnda lokal i inre förbindelse stående lokal; dock äger länsstyrelse, sedan i annan stad än Stockholm magistraten samt på landet kommunalnämnden avgivit yttrande, *för särskilda fall* medgiva rätt till sådan utskänkning.

Tillämpning av stadgandet rörande restaurangdansen. I en till chefen för finansdepartementet under höstsessionen av 1941 års riksdag riktad *interpellation* berördes frågan om restaurangdansen, och interpellanten (herr Nilsson i Eskilstuna) ifrågasatte, huruvida det av riksdagen godkända uttalandet av bevillningsutskottet vid 1937 års riksdag att det måste anses önskvärt att tillstånd till dans i samband med utskänkning å restaurang meddelades med större urskillning än som hittills skett, beaktats av de tillståndsgivande myndigheterna. Tvärtom syntes man i allmänhet ha följt de gamla generösa linjerna vid meddelande av tillstånd.

I sitt svar på interpellationen meddelade finansministern beträffande denna punkt, att för utredning av frågan inom finansdepartementet utarbetats en promemoria i ämnet, vilken för yttrande remitterats till samtliga länsstyrelser, samt att först när detta material inkommit, frågan kunde upptagas till närmare övervägande.

Frågan upptogs åter vid 1942 års riksdag. Som svar å en förnyad interpellation i ämnet lämnade *chefen för finansdepartementet* bland annat följande uppgifter om vad som framkommit genom länsstyrelsernas yttranden över denna promemoria.

Medgivande till utskänkning av rusdrycker i samband med danstillställning lämnas enligt nuvarande praxis icke av någon länsstyrelse för viss tidsperiod utan att samtidigt de särskilda tillfällen angivas, vilka avses med tillståndet. Det var mot läns-

styrelsernas tidigare praxis att mera generellt under en viss tidsperiod bevilja tillstånd till utskänkning av rusdrycker i samband med dans, som 1937 års bevillningsutskott särskilt reagerade.

Av yttrandena framgår vidare, att antalet danskvällar, för vilka tillstånd till utskänkning av rusdrycker meddelats, utgjorde för hela riket

år 1939	18 695
år 1940	17 577 och
år 1941	18 149.

Då någon statistik icke finnes tillgänglig för åren 1931—1938, är det icke möjligt att direkt jämföra antalet danstillställningar i samband med utskänkning av rusdrycker under åren närmast före och närmast efter ikraftträdandet av 1937 års förordning. En jämförelse mellan det totala antalet sådana danstillställningar under år 1930, å ena sidan, samt åren 1939—1941, å andra sidan, ger uppenbart vid handen, att en väsentlig ökning inträtt i fråga om antalet danstillställningar av detta slag. Härvid är emellertid att märka att ökningen till en del beror därpå, att under mellantiden åtskilliga dansrestauranger tillkommit å platser, där sådana restauranger tidigare icke funnits.

Siffrorna för åren 1940—1941 utvisa emellertid snarast en nedgång i antalet danstillställningar jämfört med 1939.

Av yttrandena framgår vidare, att vid tiden för remissvarens avgivande — januari 1942 — de flesta länsstyrelserna begränsat tillstånden till ett eller två i veckan för en och samma restaurang. Det torde sålunda vara anledning förmoda, att antalet tillstånd under år 1942 kommer att visa en avsevärd nedgång i jämförelse med de tre senaste åren.

Beträffande en av interpellanten framställd fråga om statsrådet, därest utredningen visade att någon egentlig inskränkning icke skett, ämnade vidtaga åtgärder i syfte att riksdagens mening hädanefter mera beaktades, framhöll finansministern bland annat, att den beskattning av restaurangdansen, varom riksdagen då nyss begärt utredning, i någon mån kunde antagas komma att verka återhållande på besöksfrekvensen. Enligt uppgift hade ungdomsvårdskommittén vidare upptagit restaurangdansen till behandling. Då ett förslag av kommittén torde vara att vänta under sommarens lopp (1942), ansåg finansministern rimligt att avvakta detta, innan frågan om särskilda åtgärder för en ytterligare begränsning av restaurangdansen upptoges till övervägande.

Vid 1943 års *dechargedebatt* i andra kammaren (den 19 maj 1943) berördes tillståndsgivningen till restaurangdans i anledning av ett reservationsvis (av herr Ekdahl med instämmande av herrar Björck i Borås, Gustafsson i Bogla och von Friesen) framfört yrkande om omförmålan angående den praxis på området, som kommit till uttryck i Kungl. Maj:ts avslag å besvär över länsstyrelsens i Göteborg beslut om tillstånd till dans å Långe- drag under 18 dagar av en månad. (K.U:s mem. nr 8, sid. 38 ff.)

I förslaget till omförmålan erinrades om tillkomsten av stadgandet rörande undantag »i särskilda fall» från utskänkingsförbudet. Ifrågavarande ändring i Kungl. Maj:ts förslag hade ingått i en kompromiss, vars andra led var en sänkning av motboksåldern från i propositionen förordade 25 år till 21 år. Kompromissen avsåge enligt bevillningsutskottets, av riksdagen godkända uttalande ett bestämt krav på att tillstånd till restaurangdans skulle meddelas »med större urskillning och varsamhet än som hittills skett». Efter att ha erinrat om finansministerns tidigare be-

rörda interpellationssvar, som utvisade en väsentlig ökning mellan 1930 och 1939 av antalet danskvällar med utskänkningstillstånd, ehuru en avsevärd nedgång vore sannolik år 1942 i jämförelse med de tre senaste åren, framhöllo reservanterna, att det icke kunde anses stå i överensstämmelse med den restriktiva tendens, som länsstyrelserna i allmänhet börjat iakttaga, att tillåta 18 danskvällar under en månad för samma restaurang. En sådan tillståndsgivning stode även i strid med 1937 års riksdagsuttalande.

I riksdagsdebatten underströks av både herr Olsson i Gävle och herr Hagberg i Malmö riktigheten av de lämnade uppgifterna rörande stadgandets tillkomst och av innebörden i utskottets enhälliga krav på större urskillning och varsamhet vid tillståndsgivningen. Vidare uttalades såsom ett önskemål, att regeringen skulle se till att den av riksdagen och sedermera av Kungl. Maj:t godkända ståndpunkten också bragtes till vederbörande myndigheters kännedom.

I sin framställning till Kungl. Maj:t om vidtagande snarast möjligt av de åtgärder i nykterhetsfrämjande syfte, som funnes påkallade, ifrågasatte 1941 års riksdag även inskränkande åtgärder i fråga om utskänkning. I en i anledning av riksdagsskrivelsen inom finansdepartementet upprättad promemoria i ämnet uttalades bland annat, att fråga om medgivande av utskänkning i samband med offentlig danstillställning ävensom övervakningen av ordningen vid sådana tillställningar borde bliva föremål för skärpt uppmärksamhet från länsstyrelsernas sida.

I anslutning till sistnämnda uttalande har utredningen i cirkulärskrivelse den 10 maj 1943 till samtliga länsstyrelser anhållit dels om uppgift angående de regler, som av länsstyrelserna tillämpats i fråga om meddelande av tillstånd till utskänkning i samband med offentlig danstillställning, dels ock om uttalande rörande bland annat, huruvida och i vilken utsträckning skärpta regler tillämpats sedan hösten 1941. Vidare har utredningen hemställt om länsstyrelsernas yttrande, i vad mån en skärpning av för närvarande tillämpade regler enligt deras uppfattning kunde anses innefatta en lämplig åtgärd i nuvarande läge.

Yttranden i anledning härav ha hittills avgivits av samtliga länsstyrelser utom länsstyrelsen i Hallands län.

Beträffande *nuvarande praxis* framgår av yttrandena, att tolv länsstyrelser för närvarande i regel begränsa tillstånden till utskänkning till en danstillställning i veckan för en och samma restaurang och endast i undantagsfall medgiva ytterligare tillställningar. En länsstyrelse medgiver en à två danstillställningar i veckan, medan övriga länsstyrelser, som lämnat uppgift, med undantag av länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län, giva tillstånd till (högst) två danskvällar i veckan per restaurang. I denna sammanfattning har dock icke tagits hänsyn till danstillställningar vid särskilda tillfällen såsom på midsommarafton eller valborgsmässoafton och ej heller till medgivanden för vissa badortsrestauranger, vilka ha utskänkingsrättigheter endast under sommaren och ofta fått anordna dans flera gånger i veckan. Länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län slutligen beviljar tillstånd till dans

för högst fyra kvällar i veckan för en och samma restaurang, därvid dock dansen vid två av kvällarna måste anordnas för välgörande ändamål.

Beträffande frågan om skärpta regler tillämpats sedan hösten 1941 meddela *nio* länsstyrelser, nämligen överståthållarämbetet samt länsstyrelserna i Södermanlands, Jönköpings, Kalmar, Blekinge, Malmöhus, Värmlands, Kopparbergs och Västernorrlands län, att de efter nämnda tidpunkt varit mera restriktiva vid tillståndsgivandet.

Överståthållarämbetet framhåller, att ämbetet sedan flera år tillbaka brukat medgiva de restauranger, där dans kunde anordnas, tillstånd att anordna danstillställning i samband med rusdrycksutskänkning två dagar i veckan. Därutöver hade några större spritrestauranger erhållit tillstånd att anordna en tredje danskväll per vecka. Med hänsyn till tidsläget hade emellertid ämbetet sedan november månad 1941 icke vidare lämnat tillstånd till sådana extra danskvällar. Genom beslut den 17 februari 1943 hade ämbetet bestämt, att från och med den 1 mars 1943 dans i samband med utskänkning *icke* finge förekomma i Stockholm *under tre av veckans dagar*. Tidigare hade restaurangdans i samband med spritutskänkning förekommit varje dag i huvudstaden å tillhoppa ett flertal restauranger. Genom att begränsa restaurangdansens på angivet sätt hade ämbetet avsett att bringa förhållandena på detta område i bättre överensstämmelse med rusdrycksförsäljningsförordningens föreskrifter om restaurangdans, enligt vilka restaurangdans endast finge medgivas för särskilda fall.

Länsstyrelsen i Södermanlands län har för tiden efter den 1 november 1941 beslutat sådan inskränkning i tillståndsgivningen, att varje restaurang i allmänhet icke beviljades dispens för mer än två kvällar per vecka. Därest dans anordnas å mer än en restaurang i samma stad, har den regeln iakttagits, att åtminstone den ena dispensen skall å de olika restaurangerna avse samma veckodag. Därefter ha icke andra inskränkningar i tillståndsgivningen tillämpats än att tillstånden till utsträckt utskänkningstid begränsats.

Länsstyrelsen i Jönköpings län har genom beslut den 28 februari 1942 skärpt bestämmelserna om tillståndsgivande så att i allmänhet tillstånd endast gåves för två kvällar per vecka för varje restaurang, varjämte vissa skärpningar införts beträffande medgivande av utsträckt tid för utskänkning.

Länsstyrelsen i Kalmar län har från och med oktober 1942 med visst undantag lämnat tillstånd endast för två kvällar i veckan för samma restaurang.

Länsstyrelsen i Blekinge län har inskränkt tillstånden att avse högst två från förut högst tre kvällar i veckan för samma restaurang.

Länsstyrelsen i Malmöhus län har från den 1 februari 1942 endast meddelat dispens från förbudet mot utskänkning i samband med offentlig danstillställning beträffande en och samma restaurang för två dagar i veckan.

Länsstyrelsen i Värmlands län, som tidigare tillämpat regeln att lämna tillstånd till danstillställning, under sommartid tre dagar i veckan, och under vintertid en dag i veckan, medgiver från och med sommaren 1943 endast dans under två dagar i veckan sommartid och såsom tidigare en dag i veckan vintertid. Redan från hösten 1939 har länsstyrelsen något begränsat tillstånden till utsträckt tid för utskänkning vid danstillställning.

Länsstyrelsen i Kopparbergs län har från och med februari månad 1942 inskränkt tillstånden beträffande restaurangerna i Falun till att omfatta endast en dag i veckan och meddelar för övriga orter tillstånd endast i mindre omfattning.

Länsstyrelsen i Västernorrlands län, som tidigare lämnat tillstånd till danstillställning å samma restaurang för två kvällar i veckan, har från och med januari 1942 endast undantagsvis medgivit utskänkning å mer än en danskväll i veckan.

Av uppgifterna från länsstyrelserna i Östergötlands, Västmanlands, Gävleborgs och Norrbottens län framgår, att dessa länsstyrelser icke skärpt regler-

na för tillståndsgivande efter hösten 1941 men att de tidigare infört strängare praxis på detta område.

Länsstyrelsen i Norrbottens län har sålunda från hösten 1939 endast medgivit tillstånd till utskänkning en dag i veckan för samma restaurang medan tidigare tillstånd omfattat två dagar i veckan.

Länsstyrelsen i Östergötlands län har från och med år 1941 endast i undantagsfall medgivit utskänkning i samband med dans utöver två gånger i veckan för samma restaurang, och *länsstyrelsen i Västmanlands län* har från samma tid bestämt, att dans i Västerås endast får förekomma en dag i veckan å stadens tre restauranger och i Sala och Arboga endast två gånger i månaden.

Länsstyrelsen i Gävleborgs län har sedan slutet av juni 1941 endast meddelat tillstånd till utskänkning vid en danstillställning i veckan för varje restaurang och endast undantagsvis tillåtit utsträckning av utskänkningstiden.

Länsstyrelsen i Västerbottens län, som meddelar tillstånd enligt 5 kap. 3 § rusdrycksförsäljningsförordningen i regel för en danstillställning i veckan för vardera av länets två spritrestauranger, har skärpt bestämmelserna om utsträckning av utskänkningstiden.

Länsstyrelsen i Kronobergs län upplyser, att antalet tillfällen, då utskänkning i samband med offentlig dans medgivits, under de tre sista åren starkt minskats och att för närvarande endast en restaurang i länet regelmässigt hade dylikt tillstånd, vilket omfattade två dagar i veckan, varvid dock sedan början av år 1941 restaurangen mycket sällan begagnat sig av mer än en dag i veckan.

Länsstyrelsen i Skaraborgs län förklarar, att länsstyrelsen vid meddelande av tillstånd till spritutskänkning vid offentlig danstillställning varit restriktiv och tillämpat den regeln, att i *allmänhet för ort*, där dans kunde ifrågakomma, tillstånd endast skulle meddelas för *högst en dag i veckan*. Genomsnittligt hade emellertid, även med inräknande av särskilda helgdagsaftnar, offentlig dans i förening med spritutskänkning icke förekommit ens en dag i veckan.

Även *länsstyrelsen i Gotlands län* förklarar sig ha sökt vara restriktiv vid tillståndsgivandet.

Av yttrandena från länsstyrelserna i Stockholms, Uppsala, Kristianstads, Göteborgs och Bohus, Älvsborgs och Jämtlands län framgår icke, att några skärpningar i fråga om reglerna för meddelande av tillstånd till utskänkning i förening med offentlig danstillställning företagits i dessa län, men dylika tillstånd ha i Uppsala och Jämtlands län meddelats i ringa omfattning.

Beträffande länsstyrelsernas inställning till *frågan, om skärpning av för närvarande tillämpade regler* kunde anses innefatta en lämplig åtgärd i nuvarande läge, märkes följande.

Fjorton länsstyrelser avstyrka — eller förorda i varje fall icke — en skärpning. I flera av yttrandena från dessa länsstyrelser anmärkes, att ordningen vid restaurangdansen vore god och att om restaurangdansen påtagligt inskränktes eller helt förbjödes, allmänheten skulle söka sig till dans- och nöjeslokaler, som vore svårare att kontrollera. Länsstyrelsen i Kopparbergs län, som tillhör de länsstyrelser, som icke förorda en skärpning, finner det lämpligt, att om längre gående åtgärder vidtoges, dessa komme att drabba alla restauranger i landet lika.

Övriga *sju* länsstyrelser, som yttrat sig i frågan, ställa sig icke avvisande till tanken på en skärpning. *Överståthållarämbetet* yttrar sålunda, att ämbetet vore på det klara med att restaurangdansen genom de inskränkningar ämbetet beslutat den 17 februari 1943 ännu icke begränsats i den omfattning, som rusdrycksförsäljningsförordningen åsyftade och som kunde vara önskvärd ur nykterhetssynpunkt. Att så

icke skett, berodde bl. a. på faran, att en mera långtgående beskärning av restaurangdansen skulle befordra uppkomsten av illegal restaurangdans, främst på s. k. nattklubbar, och att därigenom resultatet av inskränkningarna skulle bli motsatsen till vad som avsetts. En viss ytterligare begränsning syntes dock möjlig företaga under förutsättning, att inskränkningarna genomfördes *enhetligt över hela landet*. Härigenom betoges nämligen allmänheten möjligheterna att göra sådana jämförelser med förhållandena på andra orter, som kunde vara ägnade minska förståelsen för åtgärden.

Länsstyrelsen i Södermanlands län hänvisar till ett tidigare remissyttrande i ämnet, vari länsstyrelsen bl. a. förklarat, att en något snävare tillståndsgivning möjligen kunde befinnas påkallad, men att länsstyrelsen av skäl som rusdryckslagstiftningsrevisionen anfört icke funne alltför stränga restriktioner eller bestämmelser, som helt omintetgjorde restaurangdansen, tillrädliga.

Länsstyrelsen i Östergötlands län säger sig haft under övervägande att ytterligare begränsa antalet utskänkningstillstånd i samband med danstillställningar, då länsstyrelsen ansåge en skärpning lämplig i nuvarande läge, men att länsstyrelsen icke velat genomföra en sådan åtgärd, så länge densamma icke mera allmänt vidtagits.

Länsstyrelsen i Kronobergs län framhåller, att några olägenheter av utskänkning i samband med danstillställning, som praktiskt taget endast förekomme å ett ställe i hela länet, icke framträtt. Någon ytterligare skärpning av tillståndsgivningen vore knappast påkallad för länets vidkommande. Rent principiellt kunde emellertid på grund av rådande kristid skäl tala för att skärpta regler i fråga om denna utskänkning tillämpades över hela landet, och länsstyrelsen hade icke något att erinra mot att strängare restriktioner tillfälligt komme ifråga. För den händelse inskränkningar i restaurangdansen ansåges böra komma till stånd, torde böra övervägas, om ej viss reglering av tillstånd till dans utan samband med utskänkning jämväl samtidigt borde äga rum.

Länsstyrelsen i Skaraborgs län anmärker, att det icke syntes troligt, att en ytterligare skärpning av länsstyrelsens redan restriktiva tillämpning av tillståndsgivningen skulle förbättra det allmänna nykterhetstillståndet, men att detta icke utslöte att ur andra synpunkter, bl. a. önskvärdheten att leda ungdomens nöjesliv in på sundare banor, det kunde vara önskvärt med en ytterligare nedskärning av restaurangdansen. Länsstyrelsen förklarar att fog för denna synpunkt emellertid även föreläge beträffande dansen på utomhusdansbanor.

Länsstyrelsen i Västmanlands län säger sig icke ha varit helt främmande för tanken att, om icke helt slopa den allmänna restaurangdansen, likväl väsentligen ytterligare inskränka densamma. Detta övervägande hade skett mest med hänsyn till önskvärdheten av att på alla sätt stävja spritmissbruk bland ungdom och de yngre åldersgrupperna, vilka utgjorde en väsentlig del av dansrestaurangernas publik. Huruvida man emellertid på denna väg kunde nå detta syfte syntes länsstyrelsen tvivelaktigt, då man väl kunde befara, att den publik, som nödvändigtvis droges till nöjeslivet, ändock skulle finna utvägar att tillfredsställa nöjesbegäret och detta med anlitanande av medel, som endast med svårighet kunde kontrolleras från samhällets sida. Länsstyrelsen hade därför ansett sig böra åtminstone för närvarande låta anstå med vidtagande av ytterligare åtgärder i ifrågavarande hänseende.

Länsstyrelsen i Västerbottens län förklarar, att någon aktuell anledning till ytterligare skärpning av för närvarande tillämpade regler icke föreläge, men att det syntes länsstyrelsen, att en omprövning borde äga rum rörande lämpligheten av nu i hela landet tillämpad praxis med mera regelmässiga danstillställningar å spritrestaurangerna.

Beträffande den omfattning, i vilken restaurangbesök i samband med offentlig dans medfört en ökning av det registrerade offentliga fylleriet, har en siffermässig belysning icke varit möjlig. Av 3 701 personer, som anhöllos

för fylleri under tiden den 10 maj—14 juni 1943, hade enligt av utredningen från polismyndigheterna införskaffade uppgifter¹ 87 stycken erhållit berusningsmedlet i samband med restaurangdans. Bland de anhållna i åldern 20—25 år var frekvensen av dylika fall ungefär dubbelt så stor som inom samtliga åldrar, 4.7 procent mot 2.4 procent. Några jämförelsesiffror från en tidigare period finnas icke. Man torde emellertid kunna utgå ifrån att de lämnade siffrorna ligga i underkant i förhållande till det normala med hänsyn till den årstid, varunder materialet insamlats. Vid denna tid torde ungdomen i viss utsträckning ha lämnat restaurangerna och övergått till dans på utomhusdansbanor och andra sommarnöjen.

Inom utredningen ha olika meningar gjort sig gällande rörande den begränsning av rusdrycksutskänkning i samband med offentlig dans, som i nuvarande läge borde genomföras.

Ordföranden, generaldirektören Petersson har framhållit att, ehuru det icke kunde anses ådagalagt att fylleri i större omfattning skulle förekomma i samband med restaurangdans, en viss skärpning av länsstyrelsernas praxis vid tillståndsgivningen dock vore påkallad samt här om anført:

Den verkställda undersökningen rörande den omfattning, i vilken länsstyrelserna lämna tillstånd till offentlig danstillställning, därvid utskänkning får äga rum, utvisar, att viss skiljaktig praxis på detta område förekommer. Tolv länsstyrelser begränsa numera tillstånden till offentlig danstillställning i förening med utskänkning till en kväll i veckan för samma restaurang. Denna praxis synes stå i god överensstämmelse med det redan av 1937 års riksdag uttalade önskemålet att dylika tillstånd borde meddelas med större urskillning och varsamhet än dittills skett. Den regel, som sålunda tagit sig uttryck i stadig praxis inom hälften av länen, bör av samtliga länsstyrelser godtagas såsom allmän huvudregel på nu ifrågavarande område. Utöver vad som för anledes av sagda huvudregel bör tillstånd till offentlig danstillställning i förening med utskänkning medgivas allenast för särskilda fall, när vägande skäl till en mera generös tillståndsgivning föreligga. Sådana skäl kunna anses vara för handen under sommarmånaderna beträffande sådan restaurang å badort, vars publik till övervägande del utgöres av bad- och sommargäster. Ytterligare kunna måhända skäl föreligga till en något mera vidgad tillståndsgivning beträffande ett begränsat antal sådana restauranger i rikets största städer — Stockholm, Göteborg och Malmö — vilkas gäster till förhållandevis stor andel utgöras av resande från andra orter. Å andra sidan bör självfallet, därest någon länsstyrelse redan åstadkommit begränsning av tillstånden till offentlig dans i samband med utskänkning utöver vad som följer av den nu föreslagna huvudregeln, sålunda tillkommen praxis äga bestånd.

Härjämte bör länsstyrelse vid utövändet av den tillståndsgivning, som i fråga om rätten att anordna offentlig danstillställning i förening med utskänkning är lagd i dess hand, noggrant hålla sig underrättad därom, att

¹ Jämför härom närmare bilaga 2.

god ordning och nykterhet är rådande å restaurangen i fråga. Föreligger anledning till anmärkning mot någon restaurang i nu angivet hänseende bör denna för kortare eller längre tid, beroende på de föreliggande omständigheterna, ej erhålla tillstånd till offentlig danstillställning i samband med utskänkning. Ett säkerligen verksamt medel för upprätthållande av ordning och nykterhet under dansaftnar är ock att länsstyrelse vid meddelande av tillstånd till utskänkning vid dylika tillfällen ej medger utsträckning av den tid på aftonen utöver den övriga dagar tillämpade, under vilken utskänkning må pågå.

Ledamöterna professor Dahlberg och byråchef Klacken berg ha icke ansett sig böra stanna vid den av utredningens ordförande föreslagna skärpningen av länsstyrelsernas praxis vid tillståndsgivningen. Om en dylik skärpning i praxis skall verka enhetligt över hela landet, kan den enligt deras mening icke begränsas till en reglering av antalet danskvällar i veckan *per restaurang* utan måste, på sätt framgår av överståthållarämbetets utlåtande, även innefatta en begränsning av det antal veckodagar *för varje ort*, varunder dans i samband med rusdrycksutskänkning må förekomma. För att ernå jämnhet kunde man därvid tänka sig en begränsning till högst en veckodag för varje ort. Dahlberg och Klacken berg ha emellertid ansett sig i dagens läge — med stark tillströmning till spritrestaurangerna och en oroväckande stegring av könssjukdomarna — icke kunna stanna härvid utan böra stödja den av medicinalstyrelsen nyligen framförda tanken på att *restaurangdans i samband med utskänkning tills vidare helt skall stoppas*. I skrivelse den 29 november 1943 har medicinalstyrelsen anfört följande härom.

Sambandet mellan alkoholkonsumtion och könssjukdomar är ett stort och komplicerat problem, men en partiell åtgärd, som bör kunna vidtagas omedelbart, vore införande av förbud mot rusdrycksutskänkning i samband med offentliga danstillställningar. Visserligen når man härigenom endast en del av de tillfälliga erotiska förbindelser, som uppkomma i samband med dans, men alkoholens påtagliga betydelse för avlägsnande av de moraliska hämningar, som skydda unga människor från lösa förbindelser och därmed följande nedsmittning, talar för att ett sådant förbud otvivelaktigt skulle utgöra ett led i kampen mot könssjukdomarnas ytterligare utbredning.

Den allmänna bedömningen av restaurangdansens verkningar i nykterhetsavseende kan enligt deras mening icke begränsas till ett svar på frågan om dess omedelbara betydelse för fylleriet. Väsentligare för bedömandet äro verkningarna på längre sikt. För vissa grupper av stadsbefolkningen synes restaurangdans i betydande grad ha verkat grundläggande på vanor vid alkoholbruk och s. k. uteliv. Verkningarna av tidigt utbildade krogvanor framgå med önskvärd tydlighet av domstolsprotokollen och alkoholistvårdsfallen. Dansen har kommit att tjäna såsom lockelse till en eljest icke avsedd alkoholförtäring. För en stor del av den publik, som besöker dessa dansaftnar, torde det psykologiska och konventionella trycket att låta beställningen omfatta även spritdrycker och vin vara en icke önskad belastning på den naturliga lusten att dansa.

Under en period, då ungdom tidigt kommer ut i förvärvslivet och erhåller relativt goda inkomster, ökas enligt deras mening möjligheterna för utbildandet av dylika kostbara vanor och anspråk, och miljön blir särskilt riskabel härför i sådana fall, då de unga inkomsttagarna bo kvar hemma hos föräldrarna utan att i ekonomiskt hänseende göra rätt för sig. De ekonomiska och andra svårigheter, som längre fram i livet, speciellt vid bildandet av familj och inträdet av försörjningsplikter, kunna följa av dylik vanebildning, även om denna icke leder till utpräglat alkoholmissbruk, behöva icke närmare utföras. Det må endast strykas under, att de familjesociala och befolkningspolitiska strävandena att förhindra tillkomsten av en sådan expansiv utgiftsstandard hos de icke-försörjningspliktiga, som är otänkbar för vederbörande i egenskap av familjeförsörjare, helt sammanfalla med de nykterhetspolitiska önskemålen att minska dragningskraften hos rusdrycksutskänkningens genom att få bort sammankopplingen med dansen.

Denna sammankoppling framstår enligt deras uppfattning även ur socialmoraliska och socialhygieniska synpunkter såsom icke önskvärd. De direkta alkoholverkningarna, vilka äro av hämningsnedsättande natur, te sig redan på ett tidigt stadium mera olämpliga vid den offentliga dansen än eljest. Alkoholverkningarna framträda i form av slapphet i uppträdande och omdöme och utgöra tvivelsutan det nödvändiga underlaget för många av de hållningslösa sexuella förbindelser, som följa efteråt. Till den häftiga aktuella spridningen av de veneriska sjukdomarna synes rusdrycksutskänkningens, icke minst i samband med offentlig dans, bära en betydande del av ansvaret. Skälen för restaurangdansens stoppande i nuvarande läge väga för den skull tyngre än eljest.

Men även på längre sikt framstår det enligt Dahlbergs och Klackenbergs uppfattning såsom ett önskemål att rusdrycksutskänkningens principiellt åtskiljes från den offentliga dansen. För realiserande av detta önskemål ifrågasattes, att den åt länsstyrelserna upplåtna rätten att medgiva undantag från det i rusdrycksförsäljningsförordningen stadgade förbudet mot rusdrycksutskänkning vid vissa offentliga tillställningar skulle, såvitt angår dans, borttagas eller åtminstone »de särskilda fall», i vilka undantag må beviljas, kvalificeras att avse endast verkliga undantagsfall. Riksdagens nyligen fattade beslut om beskattning av restaurangdansens kan enligt deras mening icke utgöra något ståndpunktstagande mot en sådan princip, eftersom denna beskattning motiverats, icke av statens intäktsbehov, utan av kraven på jämnhet och rättvisa i nöjesbeskattningen.

Vad i det föregående anförts om vissa verkningar av dans i samband med alkoholutskänkning innefattar givetvis icke något generellt omdöme om restaurangdansens utövande. Förvisso sker denna i betydande utsträckning under former, vilka ur olika synpunkter kunna vara tämligen invändningsfria — som regel mera oantastliga, ju mindre alkoholverkningarna göra sig gällande. Syftet har främst varit att stryka under alkoholens rent negativa roll i sammanhanget. Den kritiska syn på rusdrycksutskänkning i samband med dans, varåt Dahlberg och Klackenberg sålunda givit uttryck, innebär icke,

att de ur sina synpunkter funnit anledning att påyrka begränsningar i allmänhetens och speciellt ungdomens möjligheter att roa sig. All avoghet mot ungdomens lust att dansa har varit dem fjärran. De anse tvärtom önskvärt, att det allmänna ger ett positivt stöd åt strävandena att bereda utrymme för dans och andra ungdomsnöjen i alkoholfria former.

Riskerna för att restriktioner av föreslagen art skulle medföra en mera allmän övergång till okontrollerade former av dans i samband med utskänkning torde ha betydligt överdrivits. Ökad uppsikt över klubb rättigheter samt skärpta restriktioner beträffande sådana åt ungdomsföreningar upplåtna rättigheter böra givetvis vidtagas parallellt. För att utrymmet för allmänhetens dansbehov icke genom dessa åtgärder skall begränsas och dansen på grund härav tvingas in på olämpliga vägar synas polismyndigheterna i gengäld böra vara desto mera generösa med tillstånd till offentlig dans utan samband med rusdrycksutskänkning. Måhända skola i ett sådant läge även restauranger med sprit- och vinrättigheter finna med sin fördel förenligt att vissa kvällar bjuda sin publik möjligheter till dans utan dylik utskänkning. Redan vid nuvarande restriktioner i tillståndsgivningen ha åtminstone vinrestauranger stundom anordnat dylika tillställningar.

I detta sammanhang har utredningen ansett sig böra upptaga frågan om *övervakningen av ordningen vid andra offentliga danstillställningar* än å restauranger. Denna fråga erhåller ökad vikt, i samma mån som restaurangdansen begränsas. Såväl av de lokala polismyndigheterna som av länsstyrelser ha påtalats brister i nykterhetskänseende vid de offentliga folkliga nöjesplatserna, enkannerligen på landsbygden. Detta dansbanefylleri uppmärksammades redan av 1928 års rusdryckslagstiftningsrevision. De alltfört föreliggande bristerna ha bestyrkts av förutnämnda, från polismyndigheterna införskaffade uppgiftsmaterial rörande för fylleri anhållna personer. Ett påfallande stort antal av dessa ha på landsbygden anhållits å eller i närheten av offentliga nöjesplatser.

Möjligheterna att få till stånd förbättrade nykterhetsförhållanden på sådana nöjesplatser, där alkoholutskänkning icke förekommer, äro i betydande grad beroende av allmänna åtgärder till förbättring av nykterhetstillståndet. I den mån pilsnerutskänkning icke förekommer vid dansbanor, torde onykterheten numera väsentligen vara att tillskriva motboksspritens verkningar. Genom förbättrad ordningsvakthållning bör man dock kunna åstadkomma en förbättrad ordning på själva nöjesplatsen. Efterhand som det tränger in i allmänna medvetandet att alkoholpåverkade personer icke erhålla tillträde till nöjesplatsen och att berusade bliva effektivt omhändertagna av ordningsmakten, kan man möjligen hoppas, att onyktra personer skola börja undvika att samlas till sådana nöjesplatser. Den skärpta ordningsvakthållningen bör även kunna rensa upp förekommande tillhåll för olaga spritöverlåtelser å eller invid nöjesplatserna.

Det har för utredningen framstått såsom angeläget att erhålla en ordningsvakthållning med nödig auktoritet mot alkoholpåverkade personer. Huru

denna vakthållning bör organiseras har utredningen, som inhämtat att ungdomsvårdskommittén upptagit frågan till ingående behandling, ansett sig icke behöva ingå närmare på. Utredningen vill endast understryka kravet på att det bör åligga ordningsvakterna att från nöjesplatsen avvisa ej blott berusade personer utan var och en, som genom sitt uppträdande stör den allmänna trevnaden. Skyldighet skall sålunda föreligga för ordningsvakt att på sådant sätt ingripa även mot personer, vilkas alkoholpåverkan ej nått berusningsgränsen, att de avvisas.

I den mån rättigheter till pilsnerutskänkning vid offentliga nöjesplatser förekomma — vilket i och för sig icke är önskvärt — bör polismyndigheten utöva noggrann kontroll över rättighetens utövning samt ha skyldighet att, i den mån ordningen på nöjesplatsen i nykterhetsavseende givit anledning till anmärkningar, göra anmälan härom till länsstyrelse för omprövning av frågan om rättighetens bestånd.

C. Kontrollen över utskänkningens handhavande.

En betydelsefull detalj beträffande utskänkning av rusdrycker utgör ordnandet av effektiv kontroll däröver att gällande bestämmelser för utskänkning verkligen iakttagas. Möjligheten att upprätthålla nykterhet och ordning i utskänkningslokalerna är i väsentlig mån beroende av huru dessa bestämmelser efterlevas.

Kontrollstyrelsen har med stöd av 3 kap. 16 § 1 mom. rusdrycksförsäljningsförordningen i cirkulär nr 5/1938 och nr 5/1942 föreskrivit, att avtal angående överlåtelse av rätt till utskänkning skall innehålla bl. a., att systembolaget äger vidtaga de kontrollåtgärder bolaget finner erforderliga för kontroll över restauratörens handhavande av utskänkning och över att restauratören fullgör sina förpliktelser enligt rusdrycksförsäljningsförordningen och avtalet. Avtal angående överlåtelse av utskänkning skall enligt dessa cirkulär innehålla närmare uppgifter om de påföljder, som systembolaget äger vidtaga, därest utskänkning handhaves på ett ur ordnings- eller nykterhetsynpunkt icke tillfredsställande sätt eller därest restauratören bryter mot bestämmelserna i avtalet eller ej ställer sig av systembolaget i behörig ordning meddelade föreskrifter till efterriktelse.

Tillsyn över utskänkningsbestämmelsernas efterlevnad utövas i södra och mellersta Sverige genom särskilda kontrolldelegationer, nämligen Stockholmsdistriktets kontrolldelegation, kontrolldelegationen för Östra mellansverige, kontrolldelegationen för Skåne, kontrolldelegationen för Västra Sverige och kontrolldelegationen för Bergslagen. Kontrolldelegationerna ha bildats genom avtal mellan å ena sidan de systembolag, som bedriva verksamhet inom området, samt å andra sidan inom området befintlig restauratörförening och allmänt restaurangaktiebolag. Enligt dessa avtal uppdrages kontrollen över samtliga inom området utövade utskänkningsrättigheter för spritdrycker och vin åt en särskild delegation. Kostnaderna för delegationerna, uppgående under de senare åren till 150 000 å 200 000 kronor för år, bestridas i flertalet fall till 60 procent av systembolagen, 20 procent av det allmänna restaurangbolaget och 20 procent av de enskilda restauratörerna. I Stockholmsdistriktet betala

systembolagen 70 procent av kostnaderna och restaurangerna återstoden i proportion till de utskänkta kvantiteterna spritdrycker och starkvin.

Delegationernas tillsyn över utskänkningen utövas genom kontrollörer dels vid vanliga besök å restaurangerna, dels ock genom granskning av restaurangernas tekniska anordningar. Därvid gjorda iakttagelser anmälas för delegationen, som med vitsord för samtliga parter bedömer, huruvida gällande bestämmelser i fråga om utskänkningens handhavande överträtts eller icke, huruvida framställd anmärkning mot utskänkningens handhavande är befogad eller ej samt vilken eller vilka som i varje särskilt fall äro ansvariga för framställd anmärkning eller överlåtelse. Har överträdelse av gällande föreskrifter ägt rum, äger delegationen besluta om de åtgärder, som skola vidtagas för att åstadkomma att utskänkingsbestämmelserna efterlevas. Kan rättelse på dylikt sätt ej vinnas, har delegationen att om förhållandet underrätta vederbörande systembolag.

Utredningen har inhämtat vissa uppgifter angående den av kontrolldelegationerna under åren 1941, 1942 och första halvåret 1943 bedrivna verksamheten. På grundval av dessa uppgifter lämnas i följande tabell en sammanställning rörande gjorda anmärkningar (anmärkningarna ha dock ej redovisats på ett likformigt sätt; för Skåne och Bergslagen ha endast mera betydelsefulla anmärkningar medtagits, för Stockholm däremot samtliga). Uppgifter om antalet restauranger inom områdena under första halvåret 1943 ha icke lämnats, varför detta antal antagits vara detsamma som år 1942. Antalet inspektioner per restaurang liksom antalet anmärkningar per inspektion har, som framgår av tabellen, varit störst i Stockholmsdistriktet.

	Stockholm			Ö. mellan-sverige			Skåne			V. Sverige			Bergslagen		
	1941	1942	1943 1:a halv- året	1941	1942	1943 1:a halv- året	1941	1942	1943 1:a halv- året	1941	1942	1943 1:a halv- året	1941	1942	1943 1:a halv- året
Antal spritrest..	139	139	139	59	59	59	166	165	165	124	124	124	38	38	38
Antal vinrest. .	141	141	141	—	—	—	85	82	82	99	94	94	37	37	37
Inspektioner ..	969	958	728	122	106	101	580	660	432	558	672	280	184	181	97
Anmärkn.	217	213	242	70	59	35	48	79	50	145	141	129	61	51	51
Insp. per rest. i genomsnitt ..	3·5	3·4	2·6	2·1	1·8	1·7	2·3	2·7	1·8	2·5	3·1	1·3	2·5	2·4	1·3

I anledning av den avgjorda försämringen av utskänkingsförhållandena på restaurangerna avlät *kontrolldelegationen i Stockholm* i september 1942 en skrivelse till de anslutna restaurangorganisationerna med anmodan att till rättighetsinnehavare och restaurangföreståndare framhålla angelägenheten av att de gjorde allt, som vore möjligt, för att åvägabringa bättre förhållanden och därvid såväl hos personalen inskräpa dess skyldigheter som ock utöva kontroll över bestämmelsernas efterlevnad; enär servering till berörda personer börjat förekomma i ökad utsträckning och det visat sig, att serveringspersonalen i ett stort antal fall sökt dölja skedd överservering genom att å notan anteckna herre i stället för dam, borde vid tillsynens utövande särskild uppmärksamhet ägnas åt dessa. Jämväl kontrolldelegationen för *Östra mellansverige* har i cirkulär till samtliga anslutna restauratorer under år 1942 anhållit, att med hänsyn till det försämrade nykterhetstillståndet alla erforderliga åtgärder måtte vidtagas för åstadkommande av strängare övervakning av serveringen

samt att hos personalen måtte inskräpas dels nödvändigheten av att noga följa gällande bestämmelser dels ock behovet av dess bistånd vid strävandena att ernå bättre förhållanden. *Kontrolldelegationen för Bergslagen* synes vara det enda kontrollområde, där kontrollen jämfört med förhållandena före kriget skärpts. Minimialderna för tillträde till vissa restauranger har fastställts till 21 år. Antalet ordningsvakter och annan vaktbetjäning har ökat vid flera restauranger. Inspektionsbesök företagas i större utsträckning i form av ronder till olika restauranger. Antalet inspektionsbesök per restaurang blir därigenom större än vad tabellen utvisar.

De framställda anmärkningarna ha i följande tabell så långt möjligt fördelats efter de olika grunder, som förelegat. Anmärkningsanledningarna ha emellertid icke specificerats likformigt i uppgifterna från de olika kontrollområdena. Beträffande Göteborg har det stora flertalet av anmärkningarna åren 1941 och 1942 avsett den tekniska kontrollen och i tabellen redovisats under gruppen diverse anmärkningar. Även för Bergslagens del utgöres en stor del av anmärkningarna för åren 1941 och 1942 av sådana, som framkommit vid teknisk kontroll.

Anmärkningarna ha gällt följande	Stockholm			Ö. mellan-sverige			Skåne			V. Sverige			Bergslagen		
	1941	1942	1943 1:a halv- året	1941	1942	1943 1:a halv- året	1941	1942	1943 1:a halv- året	1941	1942	1943 1:a halv- året	1941	1942	1943 1:a halv- året
Allmänt dåligt nykterhetstillstånd	3	—	2	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—
Enstaka fall av onykterhet	75	58	54	2	2	6	—	2	—	9	11	7	3	6	9
Servering till berörd person	33	15	33	—	—	—	1	7	8	—	—	2	2	2	2
Medförande av rusdrycker från restaurang	6	3	6	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—
Förtäring av medf. rusdr.	8	5	4	—	1	—	1	—	1	—	—	—	2	1	—
Överträdelse av ransoneringsbestämmelserna....	68	114	97	53	48	15	28	32	33	—	—	47	11	15	5
Utskänkn. utan samband med måltid.....	19	16	31	—	—	—	2	11	6	—	—	2	1	2	3
Diverse anmärkningsanl...	5	2	15	15	8	14	16	26	1	136	130	73	42	25	32
Summa	217	213	242	70	59	35	48	79	50	145	141	131	61	51	51

Av tabellen framgår att i de flesta fallen anledningen till anmärkning varit överträdelse av ransoneringsbestämmelserna. Av denna art torde jämväl ett antal av de anmärkningar, som redovisats under diverse anmärkningsanledningar, vara. I fråga om Stockholm synas anmärkningarna i rätt stor utsträckning ha gällt enstaka fall av onykterhet och servering till berörd person. Man torde dock ej härav kunna dra slutsatsen, att förhållandena i detta avseende äro sämre i Stockholmsdistriktet än i övriga distrikt.

Härutöver har utredningen låtit genom överståthållarämbetets försorg verkställa undersökning rörande nykterhetstillståndet å inom Stockholm befintliga restauranger, i första hand sådana av folkrestaurangtyp. Denna undersökning, som verkställdes under juli månad 1943, har omfattat 29 restau-

ranger av folkrestaurangtyp samt därjämte 16 andra restauranger. Å det övervägande flertalet restauranger har vid företagna besök enligt polismännens utsago rätt god eller i varje fall tillfredsställande nykterhet och ordning. Vid ett mindre antal restauranger ha förekommit anledningar till anmärkning, såsom att personer, som varit synbart påverkade av spritdrycker, serverats, och att personer, som flyttat från ett bord till ett annat, utfått dubbel spritranson. Å ett stort antal restauranger av tredje klass har det förhållandevis ofta iakttagits, att gäst antingen helt kvarlämnat eller allenast till en del intagit beställd måltid men däremot förtärt full spritranson.

Uppenbarligen är det icke möjligt att fälla ett fullt säkert omdöme om värdet av den tillsyn, som kontrolldelegationerna utövat. Det framkomna materialet sammanställt med den statistiskt konstaterade ökningen av fylleriförseelserna efter restaurangbesök, ger dock utredningen anledning att såsom sin uppfattning uttala, att kontrollen över utskänkningens handhavande bör bliva mera effektiv än den hittills varit.

Skall en nöjaktig ordning komma till stånd å utskänkningsställena, är det erforderligt att den där arbetande personalen, i första hand hovmästare, övrig serveringspersonal och vaktbetjäning, härvid lojalt lämnar sin medverkan. Detta kan hittills, såsom framgår av kontrolldelegationernas material, ej sägas överallt ha skett. Att den i utskänkningsrörelsen arbetande personalen i sin verksamhet noggrant iakttagit gällande föreskrifter för utskänkningens handhavande utgör en grundläggande förutsättning för att kraven på nykterhet och ordning skola tillfredsställande kunna upprätthållas inom denna rörelse. Utredningen förutsätter, att ekonomiska hänsyn icke få hindra, att hovmästare, serveringspersonal, ordningsvakter och övrig vaktbetjäning anställas till erforderligt antal för upprätthållande av nykterhet och ordning.

I detta sammanhang bör erinras om att det för närvarande tillämpade avlöningssystemet, enligt vilket den i restaurangrörelsen arbetande serveringspersonalen åtnjuter betalning för utfört arbete i form av drickspenningar, onekligen är ägnat att motverka intresset hos denna personal för ett strikt iakttagande av gällande utskänkningsföreskrifter. Ett sålunda ändrat avlöningssystem för denna personal att drickspenningarna bortfölla, skulle därför ur nu angivna synpunkt vara av betydande värde. Därest ett tillfredsställande resultat ej ernås på de fria förhandlingarnas väg i löneavtalets form, torde böra övervägas huruvida icke genom lagstiftning bör föreskrivas, att den anställda serveringspersonalen skall åtnjuta fast lön för utfört arbete.

Utredningen vill vidare stryka under vikten av ett ökat samarbete mellan de organ, som ha att övervaka nykterhetstillståndet å utskänkningsställena, alltså mellan kontrolldelegationerna, där sådana finnas, systembolagen, vederbörande nykterhetsnämnd och polismyndigheten. Ett visst samarbete mellan dessa organ förekommer men i mycket skiftande omfattning. Längst synes man i detta avseende ha kommit i Malmö. Där tillämpas sedan år 1939 vissa överenskommelser mellan de övervakande organen, å ena, samt restaurang- och kaféföretagen, å andra sidan. Det nära samarbetet mellan de övervakande

organen och dem, som försälja alkoholhaltiga drycker, har bland annat åsyftat, att alkoholmissbrukarna skola göras kända för personalen å restauranger och kaféer och sålunda förhindras att erhålla tillträde eller serveras å utskänkningsställena samt att sådana gäster, som kunna antagas vara påverkade av alkoholhaltiga drycker, skola avvisas. Den i Malmö bedrivna övervakande verksamheten med omfattande inspektioner av restauranger och kaféer synes ha givit goda resultat. Utredningen anser sig i anslutning till de därvid gjorda erfarenheterna böra förorda att jämväl å andra orter försök göres att få till stånd en intensifierad inspektionsverksamhet i förening med ett nära samarbete mellan de övervakande organen och de företag, som omhänderha utskänkning av alkoholhaltiga drycker.

Beträffande frågan huru en mera effektiv kontroll över utskänkningens handhavande i övrigt bör för framtiden ordnas, ha utredningens ordförande generaldirektör Petersson och ledamoten professor Dahlberg ansett, att man tills vidare bör nöja sig med att försöka effektivisera kontrollen över utskänkningens handhavande på det sätt som angivits i det föregående. Med hänsyn till den ömtåliga naturen av denna kontroll torde i varje fall vara önskvärt att man söker genomföra förbättringar successivt. Härigenom torde kunna undvikas den irritation, som en plötslig skärpning av kontrollen kan befaras medföra. Det torde böra ankomma på det organ, som har sig anförtrodd högsta tillsynen över försäljningen av rusdrycker, att efter hand söka få till stånd mera tillfredsställande förhållanden. En väl ordnad och effektivt utövad kontroll över utskänkningens handhavande utgör dock enligt deras mening ett synnerligen betydelsefullt led i de åtgärder, som kunna och böra vidtagas för vinnande av förbättrat nykterhetstillstånd.

Byråchefen Klackenbergs har ansett den nuvarande kontrollen över utskänkningens vara sådan, att en snar omprövning av organisationsfrågan vore påkallad. Ökningen av restaurangfylleriet — kanske en fördubbling på två år — utan att kraftåtgärder vidtagits eller det slagits alarm utvisar, att nuvarande, ur det allmännas synpunkt rätt kostsamma organisation, som bland annat innebär att de kontrollerade skola kontrollera sig själva, icke är tillfredsställande. Det synes närmare böra undersökas, om kontrollen över nykterhetstillståndet på restaurangerna framdeles icke lämpligen bör överflyttas till annat organ. Om samma belopp i allmänna medel, som delegationerna kostat, ställdes till exempelvis länsnykterhetsnämndernas förfogande, skulle det innebära en fördubbling av deras nuvarande ekonomiska möjligheter och säkert medföra en avsevärt större effektivitet. Överhuvud taget framstår den påfallande skillnaden mellan de ekonomiska resurser, som rusdrycksförsäljningsorganen förfoga över, och den snäva tilldelningen för olika nykterhetsändamål såsom socialt irrationell och föga motiverad.

Kap. 16. Vissa lagstiftningsåtgärder till motverkande av olaga rusdryckshantering.

A. Skärpning av straffet för vissa motboksöverlåtelse.

I 4 kap. 9 § 1 mom. i 1937 års förordning angående försäljning av rusdrycker stadgas, att motbok gäller endast för den, å vilken den är utställd, och må förty ej någon tillhandagå med att å egen motbok för annans räkning anskaffa rusdrycker eller med att låta egen motbok av annan användas för inköp för dennes räkning. Enligt 2 mom. må ej någon genom särskild, för ändamålet driven rörelse eller eljest i större omfattning och mot ersättning tillhandagå annan med anskaffande av rusdrycker. I 7 kap. 2 § första punkten förordningen föreskrives, att den som mot föreskrifterna i 4 kap. 9 § 1 mom. tillhandagår någon med anskaffande av rusdrycker straffes med dagsböter, och i andra punkten av samma paragraf stadgas, att om förbrytelsen sker i större omfattning eller yrkesmässigt skall straffet vara dagsböter, ej under tjugu, eller fängelse i högst sex månader. Samma straffsats gäller, om någon, som förut fällt till straff för förbrytelse som nu sagts, beträdes andra gången eller oftare med sådan förbrytelse eller om någon bryter mot föreskriften i 4 kap. 9 § 2 mom.

Frågan om skärpning av dessa straffbestämmelser har vid flera tillfällen under de senaste åren varit under diskussion.

Sålunda hemställdes i två särskilda motioner vid 1942 års riksdag (I: 63 och II: 98), att riksdagen måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t begära utredning och förslag om skärpning av straffet för överlåtelse av motbokssprit till ungdom under 21 år. Såsom motivering anfördes i motionerna, att gällande straffbestämmelse hos betydande delar av vårt folk ej torde i tillfredsställande grad uppbäras av det allmänna rättsmedvetandet samt att en utsöndring av det särskilt förkastliga förfarandet att överlåta motbokssprit till ungdom under 21 år skulle stämpla detta som en samhällsvådlig handling av speciell art och därmed vara ägnad att genom straffhotet och effekten på opinionsbildningen skapa ett visst skydd för ungdomen.

Bevillningsutskottet uttalade i sitt betänkande (nr 33), att utskottet funne skäl föreligga för en översyn av gällande bestämmelser om straff för förseelser av ifrågavarande slag. Därvid borde enligt utskottets mening övervägas frågan om straffskärpning ej allenast, på sätt motionärerna föreslagit, vid motboksöverlåtelse till person under 21 år utan vid motboksöverlåtelse i allmänhet. Med åberopande av utskottets betänkande hemställde riksdagen (skrivelse nr 354) om utredning rörande frågan om straffskärpning vid motboksöverlåtelse, vilken utredning om möjligt borde äga rum samtidigt med den av riksdagen begärda utredningen rörande straffskärpning vid upprepade förseelser mot alkohollagstiftningen.

I en inom finansdepartementet upprättad, den 15 oktober 1942 dagtecknad promemoria anfördes bland annat följande.

Ungdomsfylleriet har under senare tid otvivelaktigt visat en tendens att öka och de ungas spritmissbruk synes i icke ringa grad möjliggöras genom överlåtelse av

motböcker. Mot detta missförhållande måste tydligen samhället med all kraft reagera. Av de åtgärder, som härvid kunna ifrågakomma, torde en skärpning av straffet för dylika överlåtelse vara en av de viktigaste.

Vid avvägningen av straffet för motboksöverlåtelse torde böra beaktas, att denna förseelse icke gärna kan bedömas strängare än olaga försäljning av rusdrycker, varom stadgas i 7 kap. 1 § första och andra styckena. Det kan nämligen — för att anföra ett exempel — knappast anses rimligt, att den, som åt annan utlånar sin motbok och på så sätt tillhandagår denne med anskaffande av rusdrycker, skall straffas hårdare än den, som efter att själv hava inköpt sådana drycker å motboken direkt säljer dryckerna till den andre. Å andra sidan synes vad som förekommit utgöra tillräcklig anledning för en höjning av straffsatserna för motboksöverlåtelse så, att maxima komma i nivå med de maxima, som gälla för olaga försäljning. Genomföres den — i annat sammanhang — ifrågasatta skärpningen av straffsatserna i 1 § 1 mom. första och andra styckena (i första stycket till fängelse i högst sex månader och i andra stycket till fängelse), skulle följaktligen högsta straffet bli för okvalificerad motboksöverlåtelse första gången fängelse sex månader och för kvalificerad eller upprepad överlåtelse eller förseelse mot föreskriften i 4 kap. 9 § 2 mom. fängelse två år. Vad beträffar straffminima torde knappast kunna bestridas, att ifrågavarande förseelser inom sig inrymma handlingar, vilka endast i ringa grad indicera en antisocial inställning. Straffskalorna böra med hänsyn härtill icke onödigtvis begränsas. Då emellertid domstolarna visat benägenhet att även för normalfallet bestämma straffet nära straffminimum, synas övervägande skäl tala för en höjning jämväl härav. Minima torde därvid — i överensstämmelse med vad som gäller för motsvarande fall av olaga försäljning — böra fastställas till 10 dagsböter för okvalificerad överlåtelse första gången och 30 dagsböter för kvalificerad eller upprepad förseelse eller fall, som avses i 4 kap. 9 § 2 mom. Därest så sker, torde dock böra tagas i övervägande, huruvida icke till 2 § borde fogas en motsvarighet till bestämmelsen i tredje stycket 1 § 1 mom., enligt vilken domstolarna lämnas möjlighet att vid synnerligen mildrande omständigheter nedsätta straffet under vad nyss angivits.

Över denna promemoria avgavs, efter remiss, yttranden av kontrollstyrelsen, socialstyrelsen, överståthållarämbetet samt länsstyrelserna i Stockholms, Uppsala, Jönköpings, Malmöhus, Göteborgs och Bohus, Västmanlands och Västerbottens län.

Det i promemorian framlagda förslaget lämnades utan erinran av *kontrollstyrelsen* samt av *länsstyrelsen i Västerbottens län*.

Överståthållarämbetet samt *länsstyrelserna i Stockholms och Malmöhus län* förordade, att, därest straffminimum vid ifrågavarande förseelser höjdes, 7 kap. 2 § försåges med ett tillägg, enligt vilket vid synnerligen mildrande omständigheter straffet kunde nedsättas under det eljest stadgade minimistraffet. Länsstyrelsen i Stockholms län anförde därjämte, att det enligt länsstyrelsens mening ej kunde anses lämpligt att generellt giva överlåtelse av motbokssprit åt ungdom karaktären av kvalificerad förseelse, enär även dylik förseelse i vissa fall kunde ske under omständigheter, vilka endast i ringa grad indicerade en antisocial inställning. Syftet att ernå den strängare straffmätning, som kunde vara behövlig för att stävja ansvarslösa motboksöverlåtelse till personer, som på grund av ungdom eller alkoholmissbruk icke borde få komma i besittning av spritdrycker, borde i stället tillgodoses genom ändrade strafflatituder.

I flera av yttrandena uttalades samma synpunkter som framhållits av motionärerna vid 1942 års riksdag. Sålunda ansåg *socialstyrelsen*, att det skulle vara möjligt att erhålla resonans i den allmänna uppfattningen för skärpta straffbestämmelser gentemot överlåtelse av rusdrycker till ungdom, särskilt där vinningssyfte föreläge. Upprinnelsen till förevarande förslag utgjordes ju också av framställningar

med denna begränsade räckvidd. Förslaget om höjning av straffet för överlåtelse i allmänhet avstyrkte styrelsen däremot med hänvisning till den redan föreliggande faktiska spänningen mellan lagstiftningen och rättsuppfattningen hos en stor del av det svenska folket i dessa frågor. Enligt styrelsens mening låge de åtgärder, som borde ifrågakomma, på ett annat plan och utgjordes av de speciella medel, över vilka försäljningsorganen förfogade samt, i fråga om överlåtelse av rusdrycker till unga människor, av en konkret och saklig upplysningsverksamhet.

Länsstyrelsen i Uppsala län uttalade, att någon anledning ej funnes att för andra fall än sådana, då särskild skada genom överlåtelsen kunde tänkas uppkomma, höja straffet. Såsom kvalificerad förseelse borde därför behandlas det fall, att motboks-sprit överlättes till ungdom under 21 år eller till person, som vore känd för spritmissbruk, medan straffsatsen i övrigt syntes böra kvarstå oförändrad.

Länsstyrelsen i Jönköpings län ifrågasatte, huruvida icke straffskärpningen skulle kunna inskränkas att avse överlåtelse allenast till den, som ej hade motbok.

Vidare framhöll *länsstyrelsen i Malmöhus län*, att såsom en handling medförande skärpt straff borde särskilt angivas motboksöverlåtelse till person under 21 år eller till personer, vilka vore eller varit hemfallna åt spritmissbruk och som därför ej själva hade motbok.

Länsstyrelserna i Göteborgs och Bohus län samt *Västmanlands län* ifrågasatte i sina yttranden, huruvida den olovliga åtkomna motboksspriten hade så stor betydelse för ungdomsfylleriet som ibland gjordes gällande; man kunde nämligen icke blunda för att ungdomens restaurangvanor tagit sådan omfattning, att frågan om möjliga begränsningar härutinnan kunde vara värd att diskutera.

I särskilda, vid 1943 års riksdag väckta motioner (I: 45 och II: 56) uttalade motionärerna, att då det alltjämt förelåge trängande behov av åtgärder för att begränsa spritmissbruk bland ungdomen och då ett skärpt straff för överlåtelse av motbokssprit till personer under 21 år kunde bliva ett verksamt medel vid ungdomsfylleriets bekämpande, syntes det motionärerna uppenbart, att riksdagen hos Kungl. Maj:t ånyo borde begära utredning och förslag härom.

Bevillningsutskottet avböjde i sitt av riksdagen sedermera godkända betänkande i anledning av motionerna (nr 41) — med hänvisning till att sakkunniga för utredning rörande orsakerna till försämringen i nykterhetstillståndet bland annat hade att undersöka, i vilken utsträckning s. k. överlåten motbokssprit förekommit vid fylleriförseelser under senare tid, och att frågan sålunda fortfarande vore föremål för Kungl. Maj:ts uppmärksamhet — att föreslå någon ny riksdagsframställning i ämnet.

Utredningen finner stora svårigheter möta, då det gäller att komma till rätta med de s. k. motboksöverlåtelse, särskilt med hänsyn därtill att eljest laglydiga medborgare, som inneha motbok, i ej ringa utsträckning anse sig kunna medverka vid brott av förevarande art. I det föregående ha förordats olika åtgärder från försäljningsorganens sida för att begränsa utrymmet för motboksöverlåtelse. Dessa åtgärder synas emellertid böra kompletteras med lämpliga ändringar av bestämmelserna rörande bestraffningen av sådana brott.

De nu gällande straffbestämmelserna i 7 kap. 2 § rusdrycksförsäljningsförordningen ha icke visat sig effektiva. Det ligger då nära till hands att ifrågasätta, huruvida icke någon ändring till det bättre skulle kunna åstadkommas på sätt i finansdepartementets promemoria föreslagits, nämligen genom att allmänt skärpa dessa straffbestämmelser. Emellertid är det härvid

av vikt att få till stånd en sådan skärpning, som kan förväntas vinna tillämpning i praktiken och icke endast stannar på papperet. För att nå en sådan effekt synes lämpligt att begränsa skärpningen till sådana fall, där de sociala skadorna av överlåtelsen kunna antagas mera framträdande, nämligen i första hand överlåtelse av motbok eller motbokssprit till ungdom under 21 år. Enligt utredningens mening är det åtminstone för närvarande icke tillrädligt att gå längre, än att i 7 kap. 2 § rusdrycksförsäljningsförordningen vidtages den ändringen, att den, som mot föreskrifterna i 4 kap. 9 § 1 mom. tillhandagår ungdom under 21 år med att anskaffa rusdrycker, städse skall dömas för kvalificerad förbrytelse enligt andra punkten i nämnda paragraf. Samma synpunkter motivera, att jämväl olovlig försäljning av rusdrycker till ungdom under 21 år skall anses såsom kvalificerat brott och därför bedömas jämlikt 7 kap. 1 § 1 mom. andra stycket rusdrycksförsäljningsförordningen.

Förslag till nu angivna ändringar i rusdrycksförsäljningsförordningen fogas vid detta betänkande såsom *bilaga C*.

B. Särskilda bestämmelser om straffansvar för viss olovlig befattning med motbokssprit och om förverkande av sådan sprit.

Inom rusdryckslagstiftningen har hittills upprätthållits den principen, att säljaren men ej köparen vid överlåtelse av motbokssprit skall drabbas av straff för olovlig befattning med denna sprit. I 7 kap. 1 § i 1937 års rusdrycksförsäljningsförordning ha sålunda upptagits bestämmelser om straff endast för den, som olovligen *avyttrar* rusdrycker, och i 15 § samma kapitel, som innehåller vissa bestämmelser om delaktighet i nämnda brott, har uttryckligen angivits, att den till vilken rusdrycker avyttrats icke skall vara förfallen till ansvar för delaktighet i säljarens brott. Vidare har i 7 kap. 23 § samma förordning stadgats, att ingen skall vara jävlig att bära vittne angående olovlig försäljning av rusdrycker endast på den grund, att han därvid tillhandlat sig sådana drycker.

Däremot ha sedan lång tid tillbaka varit gällande bestämmelser rörande förverkande i vissa fall av motbokssprit.

I fråga om lagstiftningen på detta område samt de reformförslag, vilka vid olika tillfällen framkommit, må här omnämnas följande.

Särskild lagstiftning angående förverkande av rusdrycker infördes i svensk rätt genom förordningen den 22 juni 1921 (nr 364) angående rusdryckers förverkande i vissa fall m. m. Till grund för denna författning låg ett av kontrollstyrelsen den 30 december 1920 avgivet förslag till förordning angående vissa skärpta åtgärder mot lönnbränning m. m. I detta förslag upptogs i 1 § andra stycket den bestämmelsen, att därest rusdrycker eller ersättningsmedel därför påträffades, vilka uppenbarligen varit föremål för olovlig överlåtelse eller vilkas åtkomst innehavaren icke kunde tillfredsställande förklara, och grundad anledning funnes antaga, att varan eller del därav vore avsedd att i befintligt eller förarbetat skick olovligen avyttrats, skulle vad sålunda påträffades jämte kärl och emballage, vari de förvarades, tagas i beslag och vara

förbrutet. I nämnda förslag fanns vidare stadgat, att beslut om beslag skulle meddelas i Stockholm av överståthållarämbetet, i annan stad, där polis-kammare funnes, av denna, och eljest av allmänna åklagaren i orten. Myndighet, som verkställt beslag, skulle i viss ordning delgiva ägaren eller innehavaren av den beslagtagna varan beslutet härom med föreläggande att anmäla missnöje med beslaget vid påföljd att beslaget eljest stode fast och varan ansåges förbruten. Hade missnöje anmälts, skulle allmänna åklagaren, om därtill funnes anledning, till allmän underrätt instämma den, som anmält missnöje, med yrkande att varan måtte förklaras förbruten.

Vid anmälan i statsrådet den 28 februari 1921 av bl. a. kontrollstyrelsens ifrågavarande förslag uttalade vederbörande departementschef (propositionen nr 360/1921 sid. 31), att han funne sig i huvudsak kunna godtaga principerna i nämnda förslag; och på hemställan av departementschefen blev förslaget — som efter överarbetning i departementet rubricerats förordning angående rusdryckers förverkande i vissa fall m. m., och vari bestämmelsen i 1 § andra stycket i kontrollstyrelsens förslag upptagits, i sak oförändrad, i 2 § andra stycket — remitterat till lagrådet för yttrande.

Inom lagrådet framställdes åtskilliga erinringar mot nämnda departementsförslag (proposition sid. 101 ff.) och i anledning av dessa erinringar förordade föredragande departementschefen vid anmälan av förslaget i statsrådet den 6 maj 1921, att den ändringen i avfattningen av 2 § andra stycket skulle vidtagas, att man uppställde krav på att det skulle vara uppenbart, att den olagligen överlåtna varan vore avsedd att vidare olovligen avyttras.

I enlighet härmed föreslogs i propositionen nr 360 till 1921 års riksdag (sid. 14), att 2 § andra stycket i förordningen angående rusdryckers förverkande i vissa fall m. m. skulle erhålla följande lydelse:

Påträffas rusdrycker eller rusgivande ersättningsmedel därför, vilka uppenbarligen varit föremål för olovlig överlåtelse eller vilkas åtkomst innehavaren icke kan tillfredsställande förklara, och är det jämväl uppenbart, att varan är avsedd att i befinnligt eller förarbetat skick olovligen avyttras, skall vad sålunda påträffas jämte kärl och emballage, vari det förvaras, jämväl tagas i beslag.

Förslaget godkändes av riksdagen och förordning i ämnet utfärdades den 22 juni 1921 (nr 364). Förordningen ägde giltighet till och med den 30 juni 1922.

Genom förordning den 9 juni 1922 (nr 251) föreskrevs, att 1921 års förordning skulle äga fortsatt tillämpning till och med den 30 juni 1924.

Sistnämnda är tillkommo de bestämmelser rörande förverkande av rusdrycker, vilka fortfarande äro gällande.

I propositionen nr 223 till 1924 års riksdag med förslag till lag med särskilda bestämmelser angående olovlig befattning med spritdrycker och vin m. m. behandlades bl. a. *dels* frågan om straff för olovlig befattning med motboks-sprit och *dels* frågan om förverkande av sådan sprit.

Beträffande förstnämnda fråga anförde vederbörande departementschef till statsrådsprotokollet bland annat följande:

Det kunde ifrågasättas att jämväl straffbelägga olovlig befattning med s. k. motboks-sprit, d. v. s. drycker, som ursprungligen tillhandahållits genom de lagliga ut-minuteringsorganen men som sedermera olovligen överlåtits. Enligt gällande förverkandeförordning kunna dylika drycker drabbas av beslag, och då tidigare övervägts att kriminalisera innehav av olovliga spritdrycker, har även denna grupp inbegripits. Enligt min uppfattning finnas emellertid icke tillräckliga skäl till en sådan åtgärd. Det måste nämligen anses, att det finnes en bestämd skillnad mellan dessa drycker och de övriga här förut berörda slagen av drycker, icke blott däri, att be-

träffande de sistnämnda dryckerna ursprunget är på annat och starkare sätt lagstridigt, utan även på den grund att varans så att säga olovliga beskaffenhet är så mycket mera påtaglig beträffande dessa drycker. De olovligen insmugglade och de hembrända dryckerna utgöra en avgränsad kategori, som i allmänhet tydligt skiljer sig från »lovlig» sprit. Vad däremot olovligen överlåten motbokssprit angår, företer den icke några olikheter mot den sprit, som *icke* varit föremål för olovlig överlåtelse. Tillräckligt objektivt underlag för ett förbud mot all slags befattning med spriten kan alltså därvidlag knappast anses föreligga. På nu anförda skäl har jag ansett mig icke böra föreslå straffbeläggande av befattning med den olovliga motboksspriten.

Vad angår frågan om förverkande av motbokssprit förordade departementschefen att förverkandepåföljden alltjämt skulle vara begränsad i huvudsak på samma sätt, som avsåges i 1921 års förverkandeförordning.

Sedan förslaget granskats av lagrådet (propositionen nr 223/1924 sid. 97 ff.), som i sak ej gjorde någon erinran mot förenämnda bestämmelse, framlades detsamma för riksdagen. Förslaget antogs i förevarande del i oförändrat skick av riksdagen (skrivelse nr 329), och lagen med särskilda bestämmelser angående olovlig befattning med spritdrycker och vin utfärdades den 20 juni 1924 (nr 225).

I sistnämnda lag stadgas i 11 § 1 mom., att därest spritdrycker eller vin påträffas, vilka uppenbarligen ha olovligen tillverkats, skola dryckerna vara förverkade, ändå att icke någon fälles till ansvar för den olovliga tillverkningen.

Enligt 2 mom. skall vad i 1 mom. stadgas äga motsvarande tillämpning beträffande spritdrycker och vin, vilka, utan att ha olovligen införts eller olovligen tillverkats, uppenbarligen åtkommits genom olovlig överlåtelse av dryckerna eller av inköpsrätt till dryckerna, dock endast för så vitt dryckerna anträffas under sådana omständigheter, att det tillika är uppenbart, att de äro avsedda att i befintligt eller förarbetat skick olovligen avyttras.

Vidare stadgas i 11 § 3 mom. att där enligt vad i 1 eller 2 mom. sägs spritdrycker eller vin skola vara förverkade, skola tillika kärl och emballage, vari de förvaras, vara förverkade.

Lagen den 20 juni 1924 (nr 225) med särskilda bestämmelser angående olovlig befattning med spritdrycker och vin, som ursprungligen gällde till och med den 30 juni 1926, har sedermera gång efter annan erhållit fortsatt giltighet, och i samband med prövning av frågan om lagens fortsatta bestånd ha även väckts förslag om införande av straff för innehav av motbokssprit samt om ändring i bestämmelserna om förverkande av sådan sprit.

Sedan i ett den 14 juni 1935 avgivet betänkande framlagts förslag till ändring av vissa straffbestämmelser i 1924 års lag m. m., hemställde kontrollstyrelsen i sitt yttrande över detta förslag, att 11 § 2 mom. måtte ändras sålunda, att motbokssprit, som uppenbarligen åtkommits på olovligt sätt, skulle vara förverkad, oavsett huruvida densamma vore avsedd att olovligen avyttras eller ej. För den händelse spriten uppenbarligen vore avsedd att säljas borde, enligt vad styrelsen vidare anförde, följa enahanda straff som enligt 10 § 1 mom. drabbade den, som innehade olovligen tillverkad sprit.

Till stöd för dessa yrkanden anförde kontrollstyrelsen bland annat följande:

Under de senaste åren hade en viss nedgång kunnat konstateras i den olaga införseln av spritdrycker och handeln med olagligt införda spritdrycker. Någon motsvarande nedgång i den olaga handeln med motbokssprit syntes däremot ej vara för handen. Innehav av motbokssprit, avsedd för dylik illojal hantering, vore emellertid icke straffbelagt, och dryckerna vore i andra än de sällsynta fall, där polis-

myndigheterna lyckades åstadkomma bevisning om olaga försäljning, underkastade beslag blott om dryckerna anträffades under sådana omständigheter, att det vore uppenbart, att de vore avsedda att i befintligt eller förarbetat skick olovligen avyttras. Den olaga handeln med motbokssprit hade därför kunnat fortgå under för utövarna långt riskfriare former än handeln med smuggelsprit. Enligt kontrollstyrelsens mening skulle rättssäkerheten näppeligen äventyras, om det nämnda rekvisitet helt undanröjdes och således motbokssprit, som uppenbarligen olovligen åtkommit, redan i denna egenskap vore underkastad beslag. Föreläge jämväl det andra rekvisit, som nu vore erforderligt för beslag, syntes icke endast beslag böra stadgas utan också sådant straffansvar, som enligt 10 § 1 mom. drabbade den, som innehade lönnbränd sprit.

I en den 31 oktober 1936 av särskilda sakkunniga avgiven promemoria rörande förstärkning av statspolisorganisationen i syfte att bereda ökade möjligheter för ett effektivt bekämpande av olika former av olovlig rusdryckshantering uttalades, att en ändring av rusdrycksförfattningarnas straffbestämmelser ur olika synpunkter finge anses önskvärd, och för vinnande av större likformighet i närmare antydda hänseenden borde dessa författningar i ett sammanhang göras till föremål för överarbetning. Den utredning som för sådant ändamål kunde finnas erforderlig och som — enligt vad i promemorian uttalades — borde anförtros åt särskilda sakkunniga, förmodades emellertid komma att bli tämligen omfattande. Enligt promemorian syntes för övrigt av olika anledningar, särskilt den omständigheten att fråga kunde uppkomma om införande av nya straffbestämmelser för olovlig befattning med motbokssprit, lämpligt att med den förordade utredningen finge anstå, till dess erfarenhet kunnat vinnas om verkningarna av den nya rusdrycksförsäljningsförelagningen.

I sitt yttrande över nämnda promemoria hemställde kontrollstyrelsen, som anslöt sig till vad i promemorian uttalats rörande ifrågasatt skärpning av straffbestämmelserna i 1924 års lag samt rörande önskvärdheten av utredning till åstadkommande av likartad utformning av straffbestämmelserna i samtliga rusdrycksförfattningar, att viss ändring av straffbestämmelserna i 1924 års lag omedelbart måtte komma under övervägande. Kontrollstyrelsen anförde, under hänvisning till sitt yttrande över 1935 års betänkande, följande:

Under den tid, som förflutit, sedan det förra yttrandet avgavs, har den i sagda yttrande angivna tendensen blivit ännu mera utpräglad. Enligt uppgifter, som lämnats kontrollstyrelsen av spritpolisen i Stockholm, påträffas numera hos personer, som misstänkas för utövning av olaga sprithantering, endast sällan någon smuggelsprit men däremot ofta motbokssprit. Möjligheten att rättsligt ingripa mot dem, som sålunda inneha motbokssprit, även i fall då densamma icke inköpts å egen motbok, är med nuvarande lagstiftning ringa. Den olaga handeln med motbokssprit kan därför fortgå ganska öppet.

Även om det icke är möjligt att utbygga bestämmelserna mot den olaga handeln med motbokssprit med bestämmelser i alla hänseenden likartade med dem som avse den insmugglade eller den olagligt tillverkade spriten, synes en modifikation av straff- och beslagsbestämmelserna i den riktning, som föreslås i förut berörda yttrande, emellertid kunna ske, utan att det allmänna rättsmedvetandet trädes för nära. Den synes därjämte vara ägnad att underlätta polismyndigheternas arbete att förhindra den olaga handeln med motbokssprit.

I propositionen nr 242 till 1938 års riksdag, genom vilken propositioner förslag framlades om fortsatt giltighet av 1924 års lag under tiden till och med den 30 juni 1943, anförde vederbörande departementschef följande:

Vad angår kontrollstyrelsens förslag om införande av straff och förverkandepåföljd — i den mån sådan påföljd ej redan nu är stadgad — för den som innehar motbokssprit, vilken uppenbarligen åtkommit på olovligt sätt, är detta förslag helt visst förtjänt att beaktas. Jag är emellertid icke beredd att utan närmare utredning tillstyrka en författningsändring på denna punkt. Frågan huruvida och i vad mån straff eller annan påföljd bör drabba köpare och annan innehavare av motbokssprit i här avsedda fall, kan vara föremål för delade meningar. I detta hänseende må erinras om de betänkligheter, som på sin tid framfördes inom lagrådet i samband med tillkomsten av den bestämmelse i 1921 års förverkandeförordning, som föregick stadgandet i 11 § 2 mom. i 1924 års lag. Vidare får beaktas att införandet av bestämmelser av den innebörd, som kontrollstyrelsen förordat, synes kunna leda till att köpare av motbokssprit anses jävigt att vittna i mål om ansvar å säljaren i anledning av den olaga överlåtelsen, ett resultat som man åtminstone tidigare ansett angeläget undvika. Mot kontrollstyrelsens förslag kan slutligen anmärkas, att detsamma innebär att innehavare av sprit, avsedd att säljas, skulle för sitt innehav komma att vara underkastad strängare straffbestämmelser än som gälla för olovlig rusdrycksförsäljning. Det torde alltså vara tydligt, att en skärpning av här ifrågasatt slag måste föregås av närmare utredning.

I sitt yttrande över finansdepartementets förut nämnda promemoria den 15 oktober 1942 rörande skärpning av straffet för överlåtelse av motbok har kontrollstyrelsen, jämte det styrelsen tillstyrkt förslaget om skärpt straff för motboksöverlåtelse, tillika anfört följande:

Enligt kontrollstyrelsens mening lämnar denna straffskärpning emellertid näppeligen samhället tillräckliga maktmedel att bekämpa den samhällsfarligaste formen för motboksöverlåtelse, nämligen den yrkesmässiga olaga hantering, som avser att förse de från utminuterungen av spritdrycker avstängda med dylika drycker. Denna olaga hantering, som tidigare i väsentlig omfattning sysslade med insmugglad eller lönnbränd sprit, har numera alldeles övervägande inriktat sig på motbokssprit. Detta utbyte av vara har med nu gällande straff och beslagsregler gjort beivrandet avsevärt vanskeligare. Straffskalorna mot olovlig försäljning eller olovlig överlåtelse i rusdrycksförsäljningsförordningen äro väsentligt lindrigare än straffskalorna i brännvinstillverkningsförordningen och 1924 års lag. Bevisningen är därjämte avsevärt svårare, då den icke kan tillgodogöra sig innehavet som straffgrund och endast sällan som grund för förverkande.

Kontrollstyrelsen är visserligen medveten om att denna av varornas olika ursprung betingade olikhet i den straffrättsliga behandlingen i viss omfattning måste bevaras. Men därest man överhuvud taget vill tygla den yrkesmässiga hantering, som rör sig med motbokssprit, torde utöver vad i 1942 års promemoria föreslagits vissa ytterligare åtgärder vara erforderliga.

Kontrollstyrelsen har tidigare vid tvenne tillfällen hemställt, att 11 § 2 mom. i lagen om olovlig befattningsmedel med spritdrycker och vin måtte ändras därhän, att olovligt åtkommen motbokssprit förverkas, oavsett huruvida densamma uppenbarligen är avsedd att olovligen avyttras eller ej. Departementschefen fann sig icke utan närmare utredning böra godtaga detta ändringsförslag. Därtill torde utöver vissa sakliga invändningar mot förslaget utformning jämväl ha medverkat en önskan att vinna erfarenhet om de förändringar i den olaga hanteringen, vilka kunde bli en följd av 1937 års rusdrycksförsäljningsförordning.

Läget i fråga om den olaga alkoholhanteringen är numera — sedan 1937 års rusdrycksförsäljningsförordning varit i kraft fyra år — det, att spritsmugglingen och lönnbränningen gått väsentligt tillbaka, men att det alltjämt förekommer en avsevärd olaga handel med motbokssprit. Då det näppeligen finnes anledning antaga, att detta läge är av övergående natur, är det angeläget, att den skärpta straffrättsliga reaktionen mot nämnda handel nu kommer till stånd.

Av de sakliga invändningar, som år 1938 föranledde departementschefen att för det dåvarande avböja de av kontrollstyrelsen förordade ändringarna i förverkande- och straffbestämmelserna, anser kontrollstyrelsen sig böra beröra en. Ändringarna syntes, sades det (prop. 242 år 1938, s. 20), kunna leda till att köpare av motboks-sprit ansåges jävig att vittna i mål om ansvar å säljaren i anledning av den olaga överlåtelsen, och sådan jävighet hade man åtminstone tidigare ansett angeläget att undvika. Till detta vill kontrollstyrelsen uttala, att styrelsen icke finner det uppenbart, att innehavaren ens med gällande bevisningsrätt skulle komma att jävas i ett dylikt mål. Visserligen har i 7 kap. 23 § rusdrycksförsäljningsförordningen särskilt stadgats, att ingen skall vara jävig att bära vittne angående olovlig försäljning av rusdrycker endast på den grund, att han därvid tillhandlat sig eller förtärt sådana drycker. Häri har emellertid icke ansetts ligga något verkligt undantag från regeln om jävigheten hos den, som har i saken del, utan endast ett förtydligande för ett särskilt fall av nämnda regel. Köparen saknar således enligt nuvarande bevisningsrätt del i den olovliga försäljningen. Det vill synas kontrollstyrelsen, som om han icke skulle få mera del i denna olovliga försäljning, om han visserligen alltjämt vore straffri för köpet men hans rättsläge i så måtto ändrades, att de innehavda rusdryckerna förverkades. Skulle emellertid så vara fallet, synes man icke därför böra avstå från införande av en sådan regel om förverkande utan i stället därtill foga ytterligare en regel, som för ifrågavarande slag av mål utesluter denna jävsgrund.

Då kontrollstyrelsen är övertygad om att en dylik bestämmelse om förverkande i hög grad skulle reducera vinsten för den olaga hanteringens utövare och därmed verksamt hämma denna samt därjämte förebygga åtskilliga fall av missbruk hos avnämarna, får kontrollstyrelsen ånyo hemställa, att bestämmelsen om förverkande måtte på angivet sätt vidgas.

Kontrollstyrelsen får därjämte hemställa, att för det fall, att förutsättningarna enligt den nuvarande lydelsen av 11 § 2 mom. i lagen om olovlig befattning med spritdrycker och vin äro uppfyllda, förutom förverkande måtte stadgas straff. Detta torde visserligen böra vara något mildare än det straff, som kan komma att stadgas för förseelse, som avses i 7 kap. 1 § 1 mom. andra stycket rusdrycksförsäljningsförordningen, men likväl tillräckligt kännbart för att utöva en återhållande verkan.

Erfarenheten visar, att spritdrycker, som uppenbarligen äro olovligt åtkomna, gång på gång påträffas hos den som någon eller några gånger fällt för olaga rusdryckshantering, utan att det vid detta nya påträffande föreligger eller kan förebringas bevisning om att olovlig försäljning ånyo är avsedd att äga rum. Till en del torde detta kunna motverkas genom de nyss förordade nya förverkande- och straffbestämmelserna. Det kan emellertid tänkas, att det kommer att möta svårigheter att enbart på omständigheter utanför innehavarens person grunda omdömet, att det är uppenbart, att dryckerna äro avsedda att i befintligt eller förarbetat skick olovligen avyttras, men att det med hänsyn till den åtalades tidigare beteende föreligger en starkt grundad presumtion för att dryckerna äro avsedda för olovlig försäljning. Det har därför syns kontrollstyrelsen, som om innehav av olovligt åtkomna spritdrycker hos den, som tidigare dömts för förseelse mot 7 kap. 1 § 1 mom. rusdrycksförsäljningsförordningen eller jämlikt motsvarande bestämmelser i de författningar, som enligt 2 mom. i samma § äro iterationsgrundande vid olaga rusdrycksförsäljning, eller för brott enligt 1 § 1 mom. tredje stycket, 1 § 4 mom., 5 § 1 mom. tredje stycket eller 10 § 1 mom. tredje stycket i lagen den 20 juni 1924 angående olovlig befattning med spritdrycker och vin, bör erhålla karaktären av legalpresumtion om överlåtelsesyfte, visserligen med rätt för den tilltalade att motbevisa denna legalpresumtion. Brister han i denna motbevisning, synes innehavet böra föranleda samma straff, som enligt vad nyss föreslagits skulle knytas till innehav med i annan ordning styrkt försäljningssyfte.

Sedan fråga uppkommit om förlängning av 1924 års lag för tiden efter den 30 juni 1943, anmodades kontrollstyrelsen i skrivelse den 4 februari 1943

att avgiva yttrande, huruvida ändringar i 1924 års lag funnes erforderliga samt huruvida en förlängning syntes böra begränsas att avse viss, angiven tid. I sitt i anledning härav avgivna yttrande framhöll kontrollstyrelsen, som tillstyrkte en förlängning av 1924 års lag under ytterligare fem år, att — så långt styrelsens erfarenhet sträckt sig — inga andra ändringar syntes erforderliga än att dels bestämmelsen i 11 § 2 mom. 1924 års lag borde skärpas, så att i fråga om olovligt åtkommen motbokssprit förverkande inträdde, oavsett huruvida spriten uppenbarligen vore avsedd att olovligen avyttras eller ej, och dels att straff borde stadgas för innehav av sådan sprit under de i nyssnämnda lagrum angivna förutsättningar. Såsom motivering för ändringsyrkandena anförde kontrollstyrelsen, att den yrkesmässiga olaga hantering, som avsåge att förse de från utminuterings av spritdrycker avstängda med dylika drycker, numera alldeles övervägande inriktat sig på motbokssprit. Detta utbyte av insmugglad eller lönnbränd vara mot motbokssprit hade med nu gällande straff och beslagsregler gjort beivrandet avsevärt vanskligare. Straffskalorna i fråga om olovlig försäljning eller olovlig överlåtelse i 1937 års rusdrycksförsäljningsförordning vore väsentligt lindrigare än straffskalorna i 1926 års brännvinstillverkningsförordning samt 1924 års lag angående olovlig befattning med spritdrycker och vin. Bevisningen vore därjämte avsevärt svårare, då den icke kunde tillgodogöra sig innehavet som straffgrund och endast sällan som grund för förverkande. Under hänvisning till bevissvårigheterna i föreliggande fall föreslog kontrollstyrelsen, att innehav av olovligen åtkomna spritdrycker hos den, som tidigare dömts för förseelse mot 7 kap. 1 § 1 mom. rusdrycksförsäljningsförordningen eller jämlikt motsvarande bestämmelser i de författningar, som enligt 2 mom. i samma § vore iterationsgrundande vid olaga rusdrycksförsäljning, eller för brott enligt 1 § 1 mom. tredje stycket, 1 § 4 mom., 5 § 1 mom. tredje stycket eller 10 § 1 mom. tredje stycket i 1924 års lag, borde erhålla karaktären av legalpresumtion om överlåteltesyfte, dock med rätt för den tilltalade att motbevisa denna legalpresumtion.

I propositionen nr 134 till 1943 års riksdag, genom vilken proposition förslag framlades till lag om fortsatt giltighet av 1924 års lag för tiden till och med den 30 juni 1948, anförde vederbörande departementschef bland annat följande:

Vad angår kontrollstyrelsens hemställan om skärpning av de i spritinförsellagen upptagna bestämmelserna om förverkande av spritdrycker och vin samt om införande av straff i vissa fall för olovligt innehav av motbokssprit vill jag erinra om att dessa frågor voro föremål för statsmakternas prövning år 1938, då spritinförsellagen senast erhöll förlängd giltighet. Såsom framgår av propositionen nr 242 till 1938 års riksdag (s. 20) framhöll jag då, att en lagändring av här ifrågasatt slag måste föregås av närmare utredning och att denna lämpligen — såsom föreslagits i en departementspromemoria — borde komma till stånd i samband med en allmän överarbetning av rusdrycksförfattningarnas straffbestämmelser. Då omständigheterna hittills icke föranlett en sådan allmän överarbetning, har förenämnda utredning ej heller verkställts. Även om samhällets behov av maktmedel mot den olovligen befattningen med motbokssprit numera ökat, är jag därför icke beredd att nu framlägga förslag till ändring i spritinförsellagen i de av kontrollstyrelsen påtalade hänseendena.

Propositionen antogs i oförändrat skick av riksdagen (skrivelse nr 109), och lagen om fortsatt giltighet av 1924 års lag utfärdades den 16 april 1943 (SFS 1943: 177).

Något mera fullständigt statistiskt material rörande den olovligen befattningen med motbokssprit finnes icke tillgängligt. Vissa uppgifter, som dock i någon

mån belysa läget under krigsåren, lämnas i kapitlen 4 och 5. Det torde kunna anses klarlagt att överlåtelse av motbokssprit i vidgad utsträckning förekommit under krigsåren och särskilt under åren 1940 och 1941 varit orsak till ökningen av fylleriet. Vad speciellt angår olaga försäljning av motbokssprit framgår av upplysningar från kriminalstatspolisen i Stockholm, att sedan spritsmugglingen av kända orsaker numera helt upphört, olaga försäljning av motbokssprit tagit allt större omfattning. Från samma håll har vidare uttalats, att polisen hade ett mycket svårare arbete att komma till rätta med den olaga handeln med motbokssprit än då fråga var om insmugglad vara. I sistnämnda fall kunde nämligen merendels den person, som innehade smuggelsprit, ställas till ansvar härför och spriten beslagtogs, under det att förhållandet var annorlunda, då det gällde motbokssprit; här måste ett omfattande och tidsödande spaningsarbete nedläggas för att anskaffa bevisning och endast i vissa fall kunde spritdryckerna tagas i beslag. Den begränsade möjligheten att verkställa beslag på motbokssprit reducerades därjämte väsentligt i följd av domstolarnas benägenhet att mycket restriktivt tolka den i 11 § 2 mom. i 1924 års lag upptagna bestämmelsen därom, att spritdryckerna uppenbarligen skulle vara avsedda att olovligen avyttras. Med hänsyn härtill uttalades från polisens sida önskvärdheten av — förutom en skärpning av straffet för överlåtelse av motbok — att polismyndigheten bereddes större möjligheter att taga i beslag motbokssprit, som åtkommit genom olovlig överlåtelse. Därest nyssnämnda förutsättning enligt 11 § 2 mom. i 1924 års lag — att det skall vara uppenbart, att spritdryckerna äro avsedda att olovligen avyttras — upphävdes, skulle enligt polisens mening myndigheterna med bättre resultat kunna bekämpa den olovliga rusdryckshanteringen ävensom ungdomsfylleriet.

Såsom tidigare framhållits, är det enligt utredningens mening angeläget att med det snaraste åtgärder vidtagas, varigenom åtkomsten på illegal väg av motbokssprit avsevärt försvåras. I sådant syfte har utredningen bland annat föreslagit, att under nuvarande förhållanden strängare villkor skulle uppställas för rätten att erhålla motbok och att i fråga om tilldelningen av spritdrycker å motböckerna skulle förfaras mera restriktivt än vad nu är fallet. Samtidigt med skärpningen i försäljningsorganens praxis synas strängare straff- och förverkandebestämmelser böra genomföras såvitt angår den olovliga befattningen med motbokssprit, i främsta rummet den mera yrkesmässiga olovliga befattningen.

Då redan enligt gällande bestämmelser straffansvar drabbar den som olovligen avyttrar motbokssprit — således säljaren — men däremot icke köparen, torde i första hand böra undersökas, huruvida det icke nu kan anses påkallat, att straffansvar införes även för den, som olovligen förvärvar motbokssprit.

Sistnämnda fråga har tidigare varit under övervägande vid flera olika tillfällen.

Vid tillkomsten av 1924 års lag med särskilda bestämmelser angående olovlig befattning med spritdrycker och vin ansågs motboksspriten intaga

en särställning i förhållande till olovligen införd eller olovligen tillverkad sprit, vilket motiverades med att beträffande sistnämnda slag av spritdrycker ursprunget vore på ett annat och starkare sätt lagstridigt, och att dessa dryckers olovliga beskaffenhet vore så mycket mera påtaglig än då det gällde motbokssprit. När det gäller olovlig befattning med rusdrycker av s. k. langare bör emellertid det sätt, på vilket varan ursprungligen tillverkats, och det sätt, på vilket den ursprungligen försålt, icke tillmätas betydelse, när i det givna fallet varan uppenbarligen dock åtkommit på olagligt sätt och befattningen därmed ävenledes är olaglig. Den olikhet i bestraffningen av olovlig befattning med å ena sidan motbokssprit samt å andra sidan olovligen införd och olovligen tillverkad sprit, som av nämnda skäl tillkom i samband med genomförandet av 1924 års lagstiftning på detta område och som därefter fått kvarstå, kan icke numera anses vara lika motiverad som tidigare. År 1924 gällde det i första hand att komma till rätta med smugglingen och hembränningen, under det att olovlig befattning med motbokssprit vid den tiden icke torde ha förekommit i någon anmärkningsvärd omfattning. Numera äro förhållandena helt omkastade, i det att smuggling och hembränning praktiskt taget upphört, medan i stället olovlig försäljning och överlåtelse av motbokssprit tagit alltmer ökad omfattning. Med hänsyn härtill synes det ur samhällelig synpunkt önskvärt att den olikhet i straffrättsligt hänseende, som föreligger i fråga om olovlig befattning med olika slag av spritdrycker, i någon mån utjämnas. Under senare år har såsom skäl mot ändrade bestämmelser rörande den olovliga befattningen med motbokssprit anförts, att frågan om ändring härutinnan borde tagas i övervägande först i samband med en allmän revision av rusdrycksförfattningarnas straffbestämmelser. Detta skäl torde dock icke böra tillmätas avgörande vikt, därest skärpta straffbestämmelser på ett mera begränsat område inom rusdryckslagstiftningen anses i nuvarande läge särskilt påkallade.

Vid de tidigare tillfällen, då från kontrollstyrelsens sida påyrkats, att för innehav av olovligt åtkommen motbokssprit skulle generellt stadgas förverkandepåföljd och i visst fall straffansvar, har häremot gjorts den invändningen, att därest köparen drabbas härav, detta syntes kunna leda till att köparen ansåges jävig att vittna i mål om ansvar å säljaren, ett resultat som man åtminstone tidigare ansett angeläget undvika. Det kan dock på sätt kontrollstyrelsen anført synas tvivelaktigt, om förverkandepåföljd skall anses medföra att köparen får i saken del. Vad angår verkan av straffansvar för köparen kan ifrågasättas, om den omständigheten, att vederbörande åklagare i mål om olovlig befattning med motbokssprit haft möjlighet att höra köparen såsom vittne, erfarenhetsmässigt haft någon större praktisk betydelse vid bekämpandet av den olaga rusdryckshandlingen. I vart fall läser införandet av straffansvar för yrkesmässig olovlig befattning med motbokssprit icke i större utsträckning kunna beröva åklagarmyndigheten mera värdefulla vittnesmål vid talan om straffansvar för olovlig försäljning av rusdrycker. Vid sådant förhållande synes ifrågavarande invändning icke vara av någon större vikt.

Enligt utredningens mening föreligger ur principiell synpunkt ej någon anledning att, då fråga är om olovlig befattning med motbokssprit, låta köparen intaga en särskilt förmånlig ställning i förhållande till säljaren. Det synes utredningen uppenbart, att även den som olovligen förvärvar motbokssprit i vissa fall bör drabbas av särskilt straffansvar, nämligen då fråga är om s. k. langare, alltså sådana personer, vilka olovligen förvärva motbokssprit i syfte att vidare — givetvis med förtjänst — avyttra densamma. För ett framgångsrikt bekämpande av den illegala rusdryckshanteringen synes nödvändigt, att langarna kunna drabbas av straff icke endast då de sälja spriten utan redan i och med att de i försäljningssyfte förvärva densamma på olovlig väg eller i samma syfte forsla, dölja eller förvara dylik olovligt åtkommen sprit.

Däremot synes tveksamt, om straffområdet bör utvidgas att omfatta jämväl den som på olovligt sätt förvärvar motbokssprit för egen konsumtion. Enligt en ganska utbredd uppfattning gör den som olovligen förvärvar motbokssprit för egen konsumtion sig knappast skyldig till något brottsligt förfarande som är förtjänt att bestraffas, detta desto mindre som det för säljaren gällande straffansvaret för närvarande sällan utkräves. Utredningen har icke heller ansett sig böra förorda införandet av straffsanktion för den som olovligen förvärvar motbokssprit för egen konsumtion.

Den straffbestämmelse som utredningen sålunda föreslår i de fall, då någon olovligen förvärvar, forslar, döljer eller förvarar motbokssprit i syfte att vidare avyttra densamma, torde böra införas i 2 kap. av 1924 års lag med särskilda bestämmelser angående olovlig befattning med spritdrycker och vin. Straffansvaret synes böra inträda under förutsättning, att — förutom att motboksspriten uppenbarligen olovligen förvärvats — skäligen anledning finnes till antagande att spriten är avsedd att vidare avyttras. Tillika torde såsom legalpresumtion för sådant försäljningssyfte i enlighet med kontrollstyrelsens förslag böra godtagas den omständigheten beträffande den tilltalades person, att han tidigare dömts till ansvar för förseelse mot 7 kap. 1 § mom. rusdrycksförsäljningsförordningen eller jämlikt motsvarande bestämmelser i de författningar, som enligt 2 mom. i samma paragraf äro iterationsgrundande vid olaga rusdrycksförsäljning, eller för brott enligt 1 § 1 mom. tredje stycket, 1 § 4 mom., 5 § 1 mom. tredje stycket eller 10 § 1 mom. tredje stycket i 1924 års lag. För den tilltalade bör dock föreligga rätt att motbevisa denna legalpresumtion genom att göra sannolikt, att dryckerna icke varit avsedda till försäljning. Frihet från det föreslagna straffansvaret bör inträda, om den tilltalade kan göra sannolikt, att han icke vetat om eller haft anledning misstänka, att dryckerna varit olovligen åtkomna.

Straffet torde i huvudsak kunna bestämmas efter samma grunder som det i 10 § 1 mom. första stycket angivna straffet för olovlig befattning med olovligen tillverkade spritdrycker eller vin, dock att straffet bör utgå efter något lindrigare straffskala. I övrigt torde bestämmelserna om ansvar för ifrågasvarande olovliga befattning med motbokssprit böra utformas i överensstämmelse med vad i motsvarande hänseende gäller beträffande olovlig befattning med olovligen tillverkade spritdrycker och vin. I enlighet härmed kom-

mer alltså försök att förvärva motbokssprit i syfte att försälja densamma att straffas lika med fullbordat brott. Jämväl denna utvidgning av det straffbara området synes vara av en viss praktisk betydelse. Enligt vad utredningen erfarit torde det på vissa håll, särskilt i Stockholm ej vara ovanligt, att personer, vilka kunna hänföras till kategorien langare, uppehålla sig utanför eller i närheten av systembolagens utminuteringslokaler, där de söka övertala motboksägare, som ämna besöka utminuteringslokalen, att anskaffa och överlåta motbokssprit. Det är uppenbarligen önskvärt att kunna stävja en dylik trafik.

Därest i enlighet med utredningens förslag straff införes för olovligt förvärv av motbokssprit eller för försling, döljande eller förvarande av olovligt åtkommen motbokssprit under förutsättning av försäljningssyfte, torde detta böra föranleda jämväl två andra ändringar i 1924 års lag. För närvarande kan den, som tilltalats för att ha förvärvat, forslat, dolt eller förvarat smugelsprit, jämlikt 5 § 1 mom. andra stycket bliva fri från ansvar, om han gör sannolikt, att han icke ägt kännedom om eller anledning misstänka att dryckerna olovligen införts. Motsvarande gäller enligt 10 § 1 mom. andra stycket beträffande olovligen tillverkade rusdrycker. Personer, som faktiskt förvärvat, forslat etc. insmugglade eller hembrända rusdrycker, synas icke längre böra bliva fria från ansvar genom att göra sannolikt, att de trott att förvärvet eller förslingen etc. gällt olovlig motbokssprit. För den skull synes nyssnämnda lagrum böra ändras därhän, att frihet från ansvar icke inträder annat än i fall, där den tilltalade kan göra sannolikt, att han icke ägt kännedom om eller anledning misstänka, att dryckerna varit av sådan beskaffenhet att ansvar för olovlig befatning med dem kan ådömas enligt 1924 års lag.

Vad härefter angår frågan om införande av skärpta bestämmelser rörande *förverkande* av motbokssprit är det tydligt, att i den mån straffansvar drabbar den som i försäljningssyfte olovligen förvärvar motbokssprit eller den som forslar, döljer eller förvarar sådan sprit, varan bör kunna tagas i beslag och förklaras förverkad. Emellertid synas starka skäl föreligga för en utvidgning därutöver av de nu gällande förverkandebestämmelserna. Det kan vara tveksamt, om man i förevarande sammanhang bör sträcka sig så långt, som kontrollstyrelsen föreslagit, och sålunda föreskriva att olovligen åtkommen motbokssprit generellt skall vara förverkad, oavsett huruvida densamma uppenbarligen är avsedd att olovligen avyttras eller icke. Utredningen har ansett sig i förevarande sammanhang böra stanna vid att föreslå, att — oavsett om straffansvar kan ådömas eller icke — uppenbarligen olovligt förvärvad motbokssprit skall vara förverkad, så snart *skälig* anledning till antagande av försäljningssyfte föreligger, samt därutöver i två fall, då samhällsskadan genom spritdryckerna kan antagas vara särskilt stor, nämligen då dessa anträffas hos någon, som ej fyllt tjuogoett år eller som på grund av alkoholmissbruk står under övervakning enligt alkoholistlagen.

Förslag till lag om ändrad lydelse av 5 § 1 mom., 10 § och 11 § 2 mom. lagen den 20 juni 1924 (nr 225) med särskilda bestämmelser angående olov-

lig befattning med spritdrycker och vin fogas vid detta betänkande såsom *bilaga D*. Någon ändring av stadgandet i 7 kap. 15 § 1 mom. andra stycket i 1937 års rusdrycksförsäljningsförordning torde icke i detta sammanhang vara erforderlig.

C. Ändrade bestämmelser rörande förverkande av skattefri sprit m. m.

I förordningen den 1 juli 1918 (nr 508) angående handel med skattefri sprit äro särskilda straffbestämmelser upptagna i 21—24 §§. Enligt 21 § straffas överträdande av förbud att utlämna sprit, som icke blivit denaturerad, med böter eller fängelse eller, i vissa fall, med straffarbete. I 22 § föreskrives, att om någon obehörigen vidtager åtgärd med denaturerad sprit, varigenom denatureringsmedlet avskiljes eller denatureringen försvagas, skall han straffas såsom för olovlig tillverkning av brännvin. Enligt 23 § skall den som avyttrar sprit, varmed honom veterligen vidtagits åtgärd, som i 22 § sägs, eller, utan att sådan åtgärd därmed vidtagits, i andra fall än förut sagts avyttrar skattefri sprit till förtäring eller under omständigheter, som bort giva säljaren skälig anledning antaga, att spriten är avsedd att användas som dryck, straffas såsom för olovlig försäljning av rusdrycker. I 24 § stadgas, att därest någon, som fått svagdenaturerad sprit åt sig utlämnad, icke ställer sig till efterrättelse de med spritens utlämnande förenade villkor, skall han straffas med böter eller, i vissa fall, med fängelse. — Vidare stadgas i 25 § 1 mom. bland annat, att i fall, som i 21, 22 och 23 §§ omförmälas, så ock då någon, varom i 24 § sägs, på otillåtet sätt begagnat eller avhänt sig sprit, skola, där ej synnerligen mildrande omständigheter föreligga, de förråd av skattefri sprit, som anträffats hos den brottslige eller eljest uppenbarligen äro avsedda för olovlig användning, jämte kärl och annat emballage, varu spriten förvaras, vara underkastade beslag och dömas förbrutna. — I 32 § meddelas bestämmelser rörande fördelning av böter ävensom angående fördelning av värdet av vad som jämlikt förordningen är att anse såsom förbrutet. — I 33 § föreskrives, dels att allmän åklagare med noggrannhet skall tillse efterlevnaden av förordningen och äger i de fall, då vara är att anse såsom förbruten, verkställa beslag därå, dels ock att åtal på grund av bestämmelse i förordningen anhängiggöres vid allmän domstol.

Förordningen den 1 juli 1918 (nr 564) angående vissa alkoholhaltiga preparat m. m. innehåller straffbestämmelser, såvitt nu är av intresse, i 11 §. Enligt 11 § 1 mom. skall den som obehörigen vidtager åtgärd med alkoholhaltigt preparat, varigenom denatureringsmedel avskiljes eller denaturering försvagas, straffas såsom för olovlig tillverkning av brännvin. I 11 § 2 mom. stadgas, att den som avyttrar alkoholhaltigt preparat, varmed honom veterligen vidtagits åtgärd, som i 1 mom. sägs, eller eljest under omständigheter, som bort giva honom skälig anledning antaga, att varan är avsedd att användas som ersättningsmedel för rusdrycker, skall straffas såsom för olovlig försäljning av rusdrycker. Enligt 11 § 3 mom. straffas med böter den, som i andra fall än förut sagts i strid mot av kontrollstyrelsen meddelad föreskrift rörande denaturering försäljer eller håller till salu alkoholhaltigt preparat, ävensom den, som, i strid mot förbud eller vissa andra föreskrifter av myndighet, fortsätter tillverkning eller försäljning av alkoholhaltiga preparat, eller som försäljer eller håller till salu dylikt preparat, vilket, honom veterligt, blivit olovligen till riket infört. — Vidare stadgas i 12 § 1 mom. sistnämnda förordning, att i fall, som avses i 11 §, skola de förråd av det ifråga-

varande alkoholhaltiga preparatet, som anträffas hos den brottslige eller eljest uppenbarligen äro avsedda för olovlig användning eller försäljning, jämte kärl och annat emballage, vari de förvaras, vara underkastade beslag och dömas förbrutna. — I 18 § meddelas bestämmelser rörande fördelning av böter ävensom angående fördelning av värdet av vad som jämlikt förordningen är att anse såsom förbrutet. — I 19 § föreskrives, dels att allmän åklagare skall med noggrannhet tillse efterlevnaden av förordningen och äger i de fall, då alkoholhaltigt preparat är att anse såsom förbrutet, verkställa beslag därå, dels ock att åtal på grund av bestämmelse i förordningen anhängiggöres vid allmän domstol.

I skrivelse till statsrådet och chefen för finansdepartementet den 25 juni 1943 har poliskammaren i Göteborg hemställt, att i samband med pågående utredning av orsakerna till försämringen i nykterhetstillståndet även måtte beaktas behovet av bl. a. straff för förtäring av denaturerad sprit såväl i ursprungligt som i renat skick. Från poliskammaren har därjämte inkommit två den 21 och den 26 juni 1943 dagtecknade polisrapporter rörande förtäring av rödsprit å allmän plats. Av dessa rapporter framgick, att rödsprit, som anträffats hos anhållna personer och som varit avsedd att förtäras, tagits i beslag och överlämnats till polisåklagaren för prövning huruvida beslaget skulle bestå; och fanns å en av rapporterna tecknat bevis av polisåklagaren, att i rapporten omförmälda beslag förklarats hävt, då tillämplig lagbestämmelse för yrkande om spritens förverkande icke funnes. I anslutning till dessa polisrapporter har poliskammaren i sin förenämnda skrivelse uttalat, att hävandet av beslag i sådana fall som de i rapporterna omförmälda vore förenat med de allra mest ogynnsamma psykologiska verkningar genom att det dels undergrävde polisens och därmed samhällets auktoritet och dels så gott som uppmuntrade till förtäring av rödsprit.

Utredningen anser sig icke böra föreslå införandet av bötes- eller frihetsstraff för förtäringen i och för sig av denaturerad sprit eller alkoholhaltiga preparat, vare sig de förtäras i ursprungligt eller mer eller mindre renat skick. Däremot synes en vidgad rätt till beslag och förverkande böra införas i avseende å denaturerad sprit och alkoholhaltiga preparat. Det framstår nämligen såsom en uppenbar brist i gällande lagstiftning, att i de fall, då denaturerad sprit och alkoholhaltiga preparat anträffas under sådana omständigheter, att det framgår att dryckerna äro avsedda att användas till förtäring, desamma icke kunna tagas i beslag och dömas förbrutna.

Utredningen föreslår, att i förordningen angående handel med skattefri sprit införes en ny paragraf, betecknad 25 a §, av det innehåll, att där i andra fall än i 25 § 1 mom. sägs denaturerad sprit påträffas under sådana omständigheter, att skälig anledning föreligger till antagande, att spriten är avsedd till förtäring, skall spriten jämte kärl och annat emballage, vari spriten förvaras, vara underkastad beslag och dömas förbruten. En motsvarande bestämmelse bör införas, såsom § 12 a, i förordningen angående vissa alkoholhaltiga preparat m. m.

Därest i nämnda båda förordningar införas bestämmelser om förverkande av sprit resp. alkoholhaltigt preparat utan att samtidigt föres talan om ansvar för olovlig befattning med varan, torde särskilda processuella regler bliva erforderliga. Det synes dock icke nödvändigt att göra dessa regler lika detaljerade som motsvarande föreskrifter i 1924 års lag med särskilda be-

stämmelser angående olovlig befattning med spritdrycker och vin. I sådant fall då denaturerad sprit eller alkoholhaltigt preparat anträffas utan att någon viss person kan utpekas såsom innehavare av varan, torde frågan om varans förverkande knappast bliva aktuell. Där i andra fall uppkommer fråga om förverkande av sådan vara, som nyss är sagt, bör talan om förverkande anhängiggöras av allmän åklagare genom stämning till allmän domstol å den, som innehåft varan. En särskild bestämmelse om anhängiggörande av sådan talan torde böra upptagas i 33 § förordningen angående handel med skattefri sprit resp. 19 § förordningen angående vissa alkoholhaltiga preparat m. m.

Förslag till ändringar i nämnda två förordningar fogas vid detta betänkande såsom *bilaga E*.

Kap 17. Straffmätningen vid fylleri enligt 18 kap. 15 § strafflagen m. m.

Enligt 18 kap. 15 § strafflagen är den ordinära straffsatsen för fylleri böter, högst 100 kronor. Äro omständigheterna försvårande utgöres straffet av böter från och med 25 till och med 500 kronor.

I syfte att vinna en uppfattning om de straff, som utmätas enligt detta lagrum, har utredningen låtit bearbeta de till kontrollstyrelsen av domstolarna lämnade uppgifterna angående böter, som utdömdes för fylleriförseelser begångna under år 1942. En närmare redogörelse för resultatet vid denna, av professor Dahlberg utförda bearbetning, lämnas i bilaga 1. Här må endast nämnas, att de ådömda straffen för enkla fylleriseelser å vardag fördelats efter bötesbeloppens storlek vid förseelser av olika ordningsnummer. För varje domstol har därefter beräknats det genomsnittliga bötesbeloppet för förstagångsförseelser, för andragångsförseelser etc. upp till tionde resan. En översikt över de så beräknade medeltalen lämnas i *tab. 23*. Dessa medeltal äro uttryck för genomsnittlig praxis vid respektive domstolar.

Av tabellen framgår, att medeltalen för fylleriböterna avseende samma resa variera väsentligt mellan skilda domstolar. I fråga om de genomsnittliga bötesbeloppen vid förstagångsförseelser må följande siffror nämnas. De lägsta genomsnittliga bötesbeloppen ligga mellan 10 och 14 kronor. För icke mindre än 14 domstolar har bötesmedeltalet stannat i denna storleksklass. Det högsta medeltalet ligger tämligen isolerat uppe i storleksklassen 55—59 kronor. Vid övervägande antalet domstolar — 218 stycken — hålla sig bötesgenomsnittet mellan 15 och 29 kronor. Den största gruppen domstolar — 86 stycken — utdömer i medeltal 20—24 kronor, den näst största gruppen — 81 domstolar — 15—19 kronor och den därefter största — 51 domstolar — 25—29 kronor.

Att en viss variation i de genomsnittliga fylleriböter, som ådömas av skilda domstolar, förefinnes mellan olika delar av riket och särskilt mellan landsbygden och de större städerna är måhända naturligt. Det är dock uppenbart, att den väsentliga orsaken till de stora skilljaktigheter, som föreligga mellan skilda domstolar i fråga om straff för fylleriförseelser med samma ordningsnummer, är att domstolarna olika bedöma förseelser av i verkligheten i stort sett samma svårighetsgrad. Detta framgår ock av domstolarnas skilda praxis vid hänsynstagandet till återfall i fylleri.

Genomsnittsbeloppet och variationen av böter för fylleriförseelser av olika ordningsnummer för hela riket framgår av *tab. 24*. Denna tabell utvisar,

Tabell 23. Antalet domstolar, fördelade efter medeltalen av de utdömda bötesbeloppens storlek vid fylleri av olika ordningsnummer.

Bötesbeloppens storlek, medeltal, kronor	Antalet domstolar, som dömt för fylleri av ordningsnummer									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
10— 14	14	7	8	5	2	3	2	1	4	3
15— 19	81	47	28	20	26	23	20	20	17	17
20— 24	86	72	58	45	33	27	21	21	16	10
25— 29	51	57	51	53	40	28	24	29	16	20
30— 34	16	35	35	29	25	26	22	14	14	15
35— 39	6	16	28	25	14	14	12	6	11	8
40— 44	3	11	14	21	16	16	10	16	16	11
45— 49	—	1	4	6	9	6	10	9	8	7
50— 54	—	3	8	9	9	15	13	12	8	7
55— 59	1	1	—	5	1	1	1	2	3	2
60— 64	—	2	1	5	8	4	2	3	3	4
65— 69	—	—	—	2	—	2	1	—	—	1
70— 74	—	—	—	—	5	—	2	1	—	1
75— 79	—	—	—	—	—	3	2	2	1	9
80— 84	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—
85— 89	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
90— 94	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—
95— 99	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
100— 104	—	—	—	—	1	1	2	—	1	—
105— 109	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—
110— 114	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
115— 119	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—
120— 124	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
125— 129	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—
130— 134	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
135— 139	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
140— 144	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
145— 149	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
150— 154	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—
S:a	258	252	235	226	190	171	146	136	118	115

att den genomsnittliga straffskärpningen för upprepade fylleriförseelser är förhållandevis ringa. Medan den genomsnittliga bötesatsen för första resan fylleri vid 258 domstolar är 22·21 kronor, stiger det genomsnittliga bötesbeloppet för upprepade förseelse i regel successivt, så att för tionde resan den genomsnittliga bötesatsen blir 36·61 kronor.

Av tabellerna framgår, att domstolarna i ganska stor utsträckning visa benägenhet att utdöma straff för fylleri i närheten av latitudens minimum. Vid icke mindre än 95 domstolar understiga böterna för första resan fylleri i genomsnitt 20 kronor. Påfallande är den ringa hänsyn ett flertal domstolar taga till återfall i fylleri. Den genomsnittliga skärpningen av straffet vid andra resan fylleri utgör blott 3·84 kronor.

Tabell 24. Genomsnittligt bötesbelopp vid enkelt fylleri på vardag för fylleriförseelser av olika ordningsnummer i hela riket.

Fylleriförseelser	Antal domstolar	Böter, kr. Medeltal	Fylleriförseelser	Antal domstolar	Böter, kr. Medeltal
1:a ggn	258	22·21	6:e ggn	171	34·11
2:a »	252	26·05	7:e »	146	35·42
3:e »	235	28·23	8:e »	136	33·18
4:e »	226	31·80	9:e »	118	33·69
5:e »	190	32·95	10:e »	115	36·61

De låga straff, som ofta utmätas vid upprepad fylleriförseelse, stå icke i god överensstämmelse med den ändring av straffbestämmelserna, som genomfördes genom lag den 6 juni 1925. Tidigare var fylleriböternas maximum satt till 50 kronor. Genom ändringen år 1925 höjdes bötesmaximum för enkelt fylleri till 100 kronor, varjämte en särskild straffskala, nämligen böter, ej under 25 kronor, infördes för fylleri under försvärande omständigheter. Straffmaximum för fylleri under försvärande omständigheter blev alltså det allmänna bötesmaximum, 500 kronor.

Under förarbetena till 1925 års lag gjordes försök att i lagtexten närmare angiva i vilka fall den strängare straffskalan skulle tillämpas. Enligt det till lagrådet remitterade förslaget skulle sålunda den strängare straffskalan avse fall, då vederbörande komme åter andra gången eller oftare och av omständigheterna framginge, att han vore hemfallen åt dryckenskap. Lagrådet uttalade vid sin granskning av förslaget på denna punkt, att det visserligen med rätta befunnits orimligt att utan inskränkning tillämpa strafflagens allmänna återfallsregel med dess tioåriga preskription på en ringa, endast med böter belagd förseelse såsom fylleri, men att den använda begränsningen — att skärpningsregeln skulle tillämpas endast mot den, som befunes hemfallen åt dryckenskap — icke syntes lycklig. Lagrådet fann vidare, att denna bestämmelse skulle få mindre rättvisa verkningar; den skulle dessutom kräva en utredning angående en så ömtålig fråga som den, huruvida den tilltalade kunde anses hemfallen åt dryckenskap, varvid mången gång vidlyftig bevisning och motbevisning komme att följa. Sökte man nå en begränsning i återfallsregelns räckvidd genom att exempelvis stadga avsevärt kortare tid för återfallspreskription, syntes det lagrådet, att fördelarna med en dylik återfallsregel, jämförd med en mera allmänt hållen skärpningsregel, vore ringa och icke uppvägde vissa olägenheter, bland annat att andra omständigheter än återfall icke vunne tillräckligt beaktande.

Av motiven till 1925 års lag framgår sålunda, att den strängare straffskalan avsetts komma till användning vid upprepade fylleriförseelser, som inträffat inom icke alltför lång tidrymd. Normalböterna för upprepad fylleriförseelse borde följaktligen ligga åtskilligt över 25 kronor. Vid icke mindre än 126 domstolar understiga emellertid genomsnittsböterna för andragångsfylleri detta belopp. Vid 94 domstolar gå icke ens genomsnittsböterna för tredjegangsfylleri upp till 25 kronor.

För att åstadkomma en mera kraftig repression mot missbruket av rusdrycker kan enligt *utredningens* uppfattning ifrågasättas en höjning av straffskalornas minima, förslagsvis till 25 kronor för vanligt fylleri och till 50 kronor för fylleri under försvärande omständigheter.

Här må erinras om att åtskilliga av de myndigheter, som yttrade sig över det lagförslag, som resulterade i 1925 års skärpning av straffbudet i 18 kap. 15 § strafflagen, förordade en höjning även av straffskalans minimum vid vanligt fylleri. Departementschefen ansåg emellertid, att, när den normala böteskalan i strafflagen alltjämt kvarstode vid beloppen 5—500 kronor, tillräckliga skäl för en höjning av straffskalans minimum icke förelåge. Departementschefen uttalade även den förmodan, att höjningen av straffskalans maximum skulle medföra, att domstolarna allmänt fastställde högre straff inom straffskalan än tidigare.

Då emellertid den nu på många håll tillämpade straffmätningen, i synnerhet i ett läge som det nuvarande, då fylleriförseelserna visa en fortgående stegring, icke kan ha en tillräckligt återhållande verkan på missbruket av rusdrycker, torde vad sålunda invänts icke i och för sig utgöra hinder för framläggande av förslag om höjning av minimistraffen vid fylleri.

Mot förslag om förändring av bötesskalorna kan anföras, att man icke under pågående arbete med allmän revision av strafflagen bör utbryta ett enstaka lagrum ur dess sammanhang och göra det till föremål för omarbetning.

Utredningen, som icke anser sig böra taga ståndpunkt till lämpligheten av att nu vidtaga en ändring i 18 kap. 15 § strafflagen, vill med de utgångspunkter, från vilka den haft att pröva frågan om fylleriböterna, betona vikten av att straffet får en sådan storlek, att det tillbörligen inskräper vikten av samhällets reaktion mot denna form av alkoholmissbruk. Detta kan icke sägas vara fallet med nuvarande praxis vid åtskilliga domstolar. Straffet för enkel förstagångsförseelse bör enligt utredningens mening icke understiga 25 kronor.

Anses förslag om höjning av straffet enligt 18 kap. 15 § strafflagen med hänsyn till pågående strafflagsrevision icke nu böra föreläggas riksdagen, vill utredningen förorda, att i vart fall åtgärder vidtagas för en sådan tillämpning av denna paragraf, som bättre motsvarar behovet av allvarligare reaktion mot fylleri, rättsmedvetandets krav på enhetlig lagtillämpning och syftet med den år 1925 genomförda skärpningen av straffbudet.

Därest genom hovrätterna samtliga underrätter i riket delgäves utredningens synpunkter på straffmätningen vid fylleri, vunnas måhända något i detta avseende. Det synes ock i sin ordning, att justitiekanslern, som i sin egen skap av Kungl. Maj:ts högste åklagare har att hålla uppsikt över åklagarsväsendet i riket, på lämpligt sätt fäster de honom underlydande åklagarnas uppmärksamhet å den i ett stort antal fall uppenbarligen icke nöjaktiga behandlingen, som vid underdomstol ägnas mål angående fylleri, och hos åklagarna inskräper vikten av att, där underrätt ej utdömer skäligt bötesbelopp, bringa målet under hovrätts prövning. Därest i dylika fall hovrätterna skärpa de av underrätterna utdömda straffen, torde inom en relativt kort tid även underrätterna mera allmänt utmäta strängare straff för fylleri.

För att domstolarna skola kunna taga hänsyn till återfall i fylleri erfordras, att de städe erhålla kännedom om huruvida den tilltalade tidigare straffats för fylleri. Åklagarna böra därför vid utredningen i fyllerimål foga utdrag beträffande vederbörande av det hos kontrollstyrelsen förda särskilda straffregistret. Uttrycklig föreskrift därom att, innan någon fälles till ansvar

för fylleri, utdrag av sagda register bör införskaffas torde böra införas i kungörelsen den 6 september 1939 (nr 622) om skyldighet att inhämta utdrag av de hos generaltullstyrelsen och kontrollstyrelsen förda straffregistren. Förslag till härav betingad ändrad lydelse av sagda kungörelse finnes såsom *bilaga F* fogat till detta betänkande.

I syfte att bereda möjlighet att i fortsättningen kunna följa rättspraxis i fråga om utdömande av böter för fylleri vill utredningen förorda, att kontrollstyrelsen åtminstone stickprovsmässigt statistiskt bearbetar uppgifterna om bötesbeloppens storlek.

Såsom en åtgärd ägnad att förläna ökad respekt för samhällets reaktion mot fylleri vill utredningen ytterligare förorda, att den tilltalade i vidgad omfattning mot vad hittills varit brukligt ålägges att iakttaga *personlig inställelse inför domstolen*. Det är önskvärt att, i synnerhet i ett läge sådant som det nuvarande, detta förfarande, som torde tillämpas vid ett begränsat antal underrätter, mera allmänt kommer till användning. Särskilt synes det önskvärt att personer, förslagsvis under 25 år, som åtalas för fylleri, bliva ålagda att personligen inför domstolen svara för sina förseelser.

Den sålunda förordade strängare ordningen för handläggning av i allt fall sådana fyllerimål, där den tilltalade ännu ej lämnat ungdomsåren, skulle möjligen kunna synas innefatta en strävan att länka rättsskipningsförfarandet i sådana mål efter andra riktlinjer än som förutsatts i den år 1942 antagna men ännu ej i kraft trädde nya rättegångsbalken. Enligt 48 kap. 1 § i denna lag skall nämligen åklagaren, därest åtal äger rum för brott, varå allenast böter kunna följä, dock ej normerade böter, till godkännande kunna förelägga den tilltalade det straff åklagaren anser brottet förskylla. Dylika strafförelägganden ha förutsatts efter den nya rättegångsbalkens ikraftträdande skola komma till stor användning vid de s. k. polismålen. Det är emellertid att märka, att lagrummet endast öppnar möjlighet men ej innefattar tvång att vid erkända förseelser, varå allenast böter kunna följä, tillämpa detta enklare förfarande. Grunderna för detta stadgande innefatta sålunda icke hinder för tillämpning av domstolförfarande med personlig inställelse för den tilltalade. Om ett sådant förfarande vid ett visst slag av förseelser framstår såsom ur välgående samhälleliga synpunkter önskvärt, bör den förenklade proceduren i dylika fall icke ifrågakomma.

I detta sammanhang vill utredningen beträffande den av polismästaren i Malmö med stöd av en kungl. instruktion av den 7 december 1888 tillämpade ordning att eftergiva åtal vid förstagångsfylleri och i stället meddela varning ifrågasätta lämpligheten av en sådan avvikelse från de allmänna regler för straffbehandlingen av fylleri, som iakttagas i övriga delar av landet (se sid. 106 not 1).

Mest betydelsefullt i avseende å den judiciella behandlingen av fylleriet i nuvarande läge är dels att begångna förseelser verkligen bliva föremål för åtal, dels ock att så stränga straff utmätas, att de innefatta kännbar näpst, och att därvid upprepad förseelse, där särskilda förmildrande omständigheter ej äro för handen, föranleder skärpt straff.

Kap. 18. Effektivisering av alkoholistvården. — Forsknings- och upplysningsverksamhet på alkoholfrågans område.

A. Effektivisering av alkoholistvården.

Den verkställda utredningen har givit vid handen, att återfallsfylleriet under krigsåren haft en betydande omfattning och ökat i ungefär samma proportion som samtliga fylleriförseelser samt att de av alkoholister begångna fylleriförseelserna utgjort en praktiskt taget lika stor andel av 1942 års höga fyllerisiffra som av motsvarande siffra år 1938. Vid ett övervägande av de åtgärder som i dagens läge erfordras för vinnande av ett bättre nykterhetstillstånd framstår för den skull en effektivisering av åtgärderna mot de mer eller mindre kroniska alkoholmissbrukarna såsom påkallad. Utredningen upptager till en början frågan om en utvidgning av gällande alkoholistlag och återkommer senare till frågan om möjligheterna att vinna en mera effektiv tillämpning av lagen.

Möjligheterna för de nykterhetsvårdande organen att påverka eller omhändertaga *de ungdomliga alkoholmissbrukarna* äro enligt gällande alkoholistlag begränsade. Några särskilda anvisningar rörande behandlingen av eller åtgärder mot unga fyllerister ger alkoholistlagen i sin nuvarande lydelse icke, och de kriterier på social eller individuell skada, som enligt lagen utöver hemfallenhet åt alkoholmissbruk utgör förutsättningen för ingripande, framträda i viss utsträckning först på ett senare stadium av missbruk. De fall, i vilka ingripanden mot alkoholmissbrukare skola företagas, äro enligt lagens nuvarande lydelse följande.

Ingripanden skall enligt 1 § lagen företagas mot person, som är hemfallen åt alkoholmissbruk och i följd därav finnes

- 1) vara farlig för annans personliga säkerhet eller eget liv eller
- 2) utsätta någon, som han jämlikt stadgade i lag är skyldig att försörja, för nöd eller uppenbar vanvård eller eljest grovt brista i sina plikter mot sådan person, eller
- 3) ligga det allmänna, sin familj eller annan till last, eller
- 4) vara ur stånd att taga vård om sig själv, eller
- 5) föra ett för närboende eller andra grovt störande levnadssätt.

Än vidare skall ingripande enligt nämnda lagrum ske, där någon, som är hemfallen åt alkoholmissbruk, blivit under de två senaste förflutna åren tre eller flera gånger dömd till ansvar för fylleri eller för ett kringflackande liv.

Rörande de hjälpåtgärder, som nykterhetsnämnd må vidtaga, stadgas i lagen (kap. 3) bland annat följande.

Har den *kommunala nykterhetsnämnden* fått grundad anledning antaga, att någon, som vistas inom kommunen eller där äger hemorts rätt, är hemfallen åt alkoholmissbruk, skall nämnden skyndsamt föranstalta om undersökning samt söka inhämta noggrann kännedom om hans levnadsförhållanden och andra på fallets bedömande inverkan omständigheter.

Framgår av kommunal nykterhetsnämnds undersökning, att den, om vilken är fråga, är hemfallen åt alkoholmissbruk, skall nämnden, där ej uppenbarligen utsikt saknas att utan tvång återföra honom till ett nyktert och ordentligt liv, vidtaga för hans rättelse lämpade hjälpåtgärder. Nämnden bör sålunda söka

bibringa honom insikt om vådan av alkoholmissbruk, därvid nämnden har att allvarligt erinra honom om de påföljder, vilka kunna inträda enligt denna lag, om rättelse ej vinnes;

förhjälpa honom i fall av behov till erhållande av lämplig anställning eller bereda honom, där det för minskande av frestelserna till bruk av alkoholhaltiga drycker är erforderligt, ombyte av verksamhet eller vistelseort;

föranstalta att alkoholhaltiga drycker ej utlämnas till honom samt förmå honom att ej besöka lokaler, där sådana utskänkas;

förmå honom, när det prövas vara till gagn, att ingå i nykterhetsförening;

förmå honom, när anledning därtill föreligger, att rådfråga läkare och följa dennes föreskrifter eller att frivilligt söka vård å lämplig anstalt.

Då omständigheterna därtill föranleda, må nämnden ock ställa honom under övervakning, på sätt närmare stadgas i lagen.

Finner *länsnykterhetsnämnden* att fall, som enligt vad ovan sagts bort bli föremål för hjälpåtgärd, av kommunal nykterhetsnämnd ej handlagts på nöjaktigt sätt, skall länsnykterhetsnämnden genom råd och anvisningar söka åvägabringa rättelse. Vinnes ej rättelse härigenom, äger länsnykterhetsnämnden vidtaga de åtgärder i ärendet, som eljest skolat tillkomma den kommunala nämnden.

I avseende å interneringsåtgärder stadgas i lagen (4 kap.) följande.

Har någon, som är hemfallen åt alkoholmissbruk, icke genom hjälpåtgärd kunnat återföras till ett nyktert och ordentligt liv eller saknas eljest uppenbarligen utsikt att utan tvång återföra honom därtill, äger den *kommunala nykterhetsnämnden* hos länsstyrelsen ansöka om förordnande, att han må intagas å allmän alkoholistanstalt. Underlåter den kommunala nykterhetsnämnden att i fall, som nu sagts, till länsstyrelsen avgiva ansökning, må sådan göras av *länsnykterhetsnämnden*.

Är någon hemfallen åt alkoholmissbruk och finnes han i följd därav vara farlig för annans personliga säkerhet eller eget liv eller för han ett kringflackande liv, äger den *kommunala nykterhetsnämnden*, även då sådant fall ej är för handen som nyss sagts, ävensom *polismyndigheten* i orten hos länsstyrelsen ansöka om förordnande att han må intagas å alkoholistanstalt.

Föreligger icke någon av de indikationer, som i det föregående angivits, är möjligheten för såväl kommunal nykterhetsnämnd som länsnykterhetsnämnd att ingripa mot en alkoholmissbrukare begränsad till att med stöd av 3 § i lagen meddela »råd och upplysningar», som äga samband med nämndens uppgifter. Med anknytning till denna befogenhet för nykterhetsnämnden har under senare år hos ett antal kommunala nykterhetsnämnder blivit praxis, att person, som före 25 års ålder gör sig förfallen till fylleriförseelse, kallas till nämndens ordförande, annan ledamot av nämnden eller tjänsteman hos nämnden för samtal rörande sina nykterhetsförhållanden. Då emellertid nämnden ej kan vidtaga annan åtgärd än att för vederbörande framhålla riskerna av alkoholmissbruk, säger det sig självt, att de legala möjligheterna för ett ingripande mot alkoholmissbruket på ett tidigt stadium äro ringa.

Enligt *utredningens* uppfattning föreligger här en brist i alkoholistanstalten, vilken framstår såsom särskilt allvarlig mot bakgrunden av den utveckling ungdomsfylleriet tagit — såsom tidigare visats har fyllerifrekvensen i åldrar-

na 15—20 år ökat tre gånger starkare än fyllerifrekvensen bland övriga åldersgrupper av män. Beträffande de unga medför alkoholmissbruk och särskilda vådor. Det kan påskynda framträdandet av social missanpassning i form av vanart eller kriminalitet. Men även där så ej är fallet, kan missbruket av rusdrycker för de unga medföra risker för deras fortsatta sociala utveckling. Det framstår såsom angeläget, att de nykterhetsvårdande myndigheterna erhålla möjlighet att ingripa mot de unga alkoholmissbrukarna jämväl innan deras förhållanden blivit på svårare sätt snedvridna och innan dryckesvanorna blivit inrotade. För möjliggörande av den mera effektiva nykterhetsvård beträffande ungdomliga alkoholmissbrukare, vilken utredningen sålunda funnit påkallad, erfordras vissa tillägg till alkoholistlagen.

Beträffande ungdomar, som befinnas vara hemfallna åt alkoholmissbruk, synes en vidgning av ingreppsmöjligheterna för nykterhetsnämnderna önskvärd. Det må i detta sammanhang framhållas att bland dem, mot vilka åtgärder vidtogos av nykterhetsnämnden i Stockholm åren 1916—30, något mer än 20 procent före anmälan icke blivit dömda för någon fylleriförseelse¹. Utredningen vill förorda, att i 1 § andra stycket alkoholistlagen införes den bestämmelsen, att i lagen angivna åtgärder skola vidtagas mot person under 25 år, som är hemfallen åt alkoholmissbruk, även om han icke uppfyller någon av de i paragrafen nu angivna indikationerna men dömts till ansvar för fylleri en gång. Utredningen förordar vidare, att till 1 § alkoholistlagen, vilket lagrum uppdrager lagens tillämplighetsområde, fogas ett tillägg av innehåll, att om någon, som icke fyllt 25 år, dömts till ansvar för fylleri eller eljest använt alkoholhaltiga drycker eller ersättningsmedel därför till uppenbar skada för sig eller annan, de i 3 kap. alkoholistlagen angivna hjälpåtgärderna må vidtagas för hans återförande till ett nyktert och ordentligt liv, ändock att sådana omständigheter ej föreligga som eljest i 1 § av lagen sägs.

Utredningen vill föreslå en ytterligare utvidgning av alkoholistlagens tillämplighetsområde, nämligen beträffande sådana *alkoholmissbrukare, som tillika gjort sig skyldiga till olovlig befattning med rusdrycker*. Smugglare, hembrännare och s. k. langare äro ej sällan hemfallna åt alkoholmissbruk, och den samhällsskada, som de genom sin verksamhet åstadkomma genom att tillhandahålla rusdrycker åt kroniska alkoholmissbrukare och andra personer, som ej äga legal inköpsrätt till rusdrycker, är minst lika allvarlig som de samhällsskador, vilka angivas i vissa av de nuvarande indikationerna, exempelvis förande av ett för andra grovt störande levnadssätt. Olovlig befattning med rusdrycker synes sålunda böra i lagen upptagas såsom indikation för internering. En sådan skärpning av alkoholistlagen, att denna bleve tillämplig å nyssnämnda kategorier, i den mån de äro hemfallna åt alkoholmissbruk, torde jämväl kunna bidra till bekämpandet av den olovliga handeln med rusdrycker och därmed även alkoholmissbruk i andra hand.

I anslutning till vad nu anförts har utarbetats förslag till ändrad lydelse av 1 § lagen den 12 juni 1931, nr 233, om behandling av alkoholister, vilket förslag finnes såsom *bilaga G* fogat till detta betänkande.

¹ Jfr Acta Medica Scandinavica 1942.

I detta sammanhang må i korthet beröras frågan om *interneringstidens längd* vid intagning å alkoholistanstalt och en alternativ vårdform, nämligen inackordering i familj. Rörande dessa frågor har professor Dahlberg utarbetat en särskild promemoria, vilken finnes såsom *bilaga 3* fogad till detta betänkande.

För närvarande gäller angående den tid, internering å alkoholistanstalt må äga bestånd, följande.

Enligt 36 § i alkoholistlagen må den, som intagits å sådan anstalt, kvarhållas under en tid av ett år eller två år, om han förut varit intagen å sådan anstalt och beslutet meddelats inom fem år från senaste utskrivningen. Utskrivning från anstalten må dock ske tidigare än nu sagts, där grundad anledning föreligger till antagande, att den intagne efter utskrivningen skall föra ett nyktert och ordentligt liv. Under vissa i 37 § närmare angivna förutsättningar må interneringstiden utsträckas med ytterligare två år.

Vidare stadgas i 41 § samma lag, att där det prövas vara till gagn, må anstaltens styrelse medgiva den intagne att under återstoden av den tid han längst må kvarhållas eller under viss del därav på försök vistas utom anstalten. Då försökspermission beslutas, har enligt 42 § i lagen anstaltens föreståndare, att innan den intagne lämnar anstalten, meddela underrättelse om beslutet till myndighet eller person, som ansökt om hans intagande, ävensom, där så finnes lämpligt, till nykterhetsnämnden i den kommun dit han begiver sig. I fall av behov har vidare föreståndaren att med anlitande av nykterhetsnämnd, organisation, som utövar social hjälpverksamhet, eller enskild person söka i tid bereda den permitterade lämplig sysselsättning samt förhjälpa honom till ort, där sådan erhållits, eller vidtaga andra tjänliga åtgärder till hans bistånd. Där det ej på grund av särskilda omständigheter finnes obehövt, skall enligt 43 § i lagen anstaltens styrelse under permissionstiden ställa den permitterade under övervakning eller uppdraga åt kommunal myndighet att därom besörja. Vare sig övervakning anordnas eller ej må ock anstaltens styrelse ålägga den permitterade skyldighet att under permissionstiden underkasta sig de föreskrifter angående vistelseort, sysselsättning och annat, som finnas erforderliga för hans rättelse.

I viss omfattning har på grund av dessa stadganden försökspermission tillämpats beträffande å alkoholistanstalt intagna personer och därvid i åtskilliga fall visat gynnsamma resultat.

Utredningen vill ifrågasätta, huruvida icke en internering av kortare varaktighet än den för närvarande vanligen tillämpade borde kunna komma till användning. Fall finnas otvivelaktigt, då visserligen varning och övervakning innefatta alltför lindriga åtgärder för att en alkoholmissbrukare skall låta sig rätta, medan å andra sidan en längre tids tvångsinternering framstår såsom en av omständigheterna knappast påkallad åtgärd. Det bör beaktas, att en längre tids tvångsinternering ofta är förenad med svåra sekundära följder. Den internerade förlorar måhända sin arbetsanställning eller hans utkomstmöjligheter bliva på annat sätt försvårade.

Det är icke heller lämpligt, att en alkoholmissbrukare med relativt gynnsam prognos sammanföres på en anstalt med tämligen förfallna klienter utan avsikt eller möjlighet att bli ordentliga samhällsmedlemmar. Enligt utredningens uppfattning böra mera godartade fall, som kunna antagas ifrågakomma för utskrivning eller hempermission efter kortare tids internering,

såvitt möjligt sammanföras på en *särskild anstalt*. Ett anlitage i vidgad omfattning av internering på kortare tid skulle ock åstadkomma en viss avlastning å alkoholistanstalterna, vilket med hänsyn till platsstillgången kan bliva av behovet påkallat, särskilt om den av utredningen föreslagna utsträckningen av alkoholistlagens tillämplighetsområde kommer till stånd. Därest staten icke själv uppför en dylik anstalt utan denna skall komma till stånd såsom erkänd alkoholistanstalt med bidrag av statsmedel, framstår för utredningen såsom nödvändigt att gällande bidragsgrunder för anordnande av dylika anstalter förbättras så, att de någotsånär svara mot nuvarande höga byggnadskostnader.

Utredningen vill vidare framföra tanken på tillämpning av en annan vårdform för alkoholmissbrukare. Såsom ett godtagbart alternativ till internering, särskilt i fråga om vissa alkoholmissbrukare, vill utredningen förorda *inackordering hos lämplig familj å landsbygden*. Det torde finnas anledning att pröva denna vårdform å vissa mindre svårartade fall av alkoholmissbruk. En dylik familjevårdande behandling har med framgång prövats vid lindrigare former av sinnessjukdom. Mycket beror emellertid på, om man kan finna familjer, som äro lämpade och villiga att i sin vård mottaga dylika fall. Husfadern bör vara absolutist och vara vuxen uppgiften att utöva övervakning över sin skyddsling. Lämpligt synes vara att uppdraga åt länsnykterhetsnämnderna att anskaffa och träffa uppgörrelser om dylik övervakning med lämpliga familjer samt att hålla uppsikt över familjevården inom länet.

Särskilt i sådana fall, där åstadkommande av miljöförändring framstår såsom det väsentliga, borde gynnsamma resultat kunna påräknas vid dylik inackordering. Enär det får förutsättas att den, som blir föremål för sådan åtgärd, skall kunna utföra nyttigt arbete, böra kostnaderna för sådan inackordering ej bliva särskilt betydande. Kostnaderna för denna vårdform torde under alla förhållanden bliva lägre än för internering å anstalt. Då hemkommunens kostnader synas böra vara oberoende av vilkendera vårdformen, som befinner lämpligast i det enskilda fallet, förutsätter utredningen, att den kostnad, som överstiger vad kommunen skulle haft att betala vid internering, bestrides av statsmedel på sätt sker vid internering.

Till en början synes den familjevårdande verksamheten böra erhålla försökskaraktär och bedrivs under uppsikt av socialstyrelsen genom vissa länsnykterhetsnämnder. Hinder borde icke möta att tills vidare bestrida de på staten fallande kostnaderna från det under femte huvudtiteln uppförda förslagsanslaget till bidrag till erkända och enskilda alkoholistanstalters driftkostnader m. m.

För att de möjligheter, alkoholistlagen öppnar, skola till fullo utnyttjas för främjande av nykterhetsvården, måste nykterhetsnämnderna — de kommunala och länsnykterhetsnämnderna — vara i stånd att verkligt fullgöra på dem ankommande uppgifter.

De kommunala nykterhetsnämnderna erhålla sin uppmärksamhet riktad på alkoholmissbrukare främst genom anmälningar, bland annat från polis, åklagare och läkare. Systembolagen ha i viss utsträckning pläгат översända rapporter om fylleriförseelser. Detta bör enligt vad utredningen tidigare förordat bli va regel. Det åligger nykterhetsnämnden jämlikt 11 § alkoholistlagen att beträffande en var inom kommunen bosatt person, om vilken nämnden genom anmälan eller annorledes fått grundad anledning antaga, att han är hemfallen åt alkoholmissbruk, föranstalta om noggrann undersökning rörande hans levnadsförhållanden m. m. På grund av anmälan om enstaka fylleriförseelser företaga nämnderna i allmänhet ej sådan undersökning. I större kommuner, särskilt i större städer, där antalet fyllerister är stort, kunna sådana undersökningar ej företagas av brist på arbetskraft.

Utredningen har hos systembolagen i samband med införskaffande av vissa andra uppgifter gjort förfrågan angående vilka åtgärder nykterhetsnämnderna pläga vidtaga med anledning av de uppgifter, bolagen lämnat om personer, som dömts för fylleri. De svar utredningen erhållit utvisa väl, att nämnderna i regel meddela varning åt ungdomsfyllerister och återfallsfyllerister och att i svårare fall internering tillämpas. Inom flera detaljhandelsområden föranleda anmälningarna om fyllerifall tydlitvis inga åtgärder från nykterhetsnämndernas sida. Även om nykterhetsnämndernas verksamhet icke kan bedömas på grundval av vad systembolagen härom anfört, synes man av de inkomna yttrandena kunna draga slutsatsen, att en förbättring av de kommunala nykterhetsnämndernas sätt att fullgöra sina uppgifter är påkallad. Vid en sådan försämring av det allmänna nykterhetstillståndet, som för närvarande föreligger, måste även skärpta krav ställas på de kommunala nykterhetsnämnderna. Deras arbetsuppgifter komma jämväl att ökas, därest den utvidgning av alkoholistlagens tillämplighetsområde genomföres, som utredningen i det föregående föreslagit. Redan för närvarande äro emellertid nämnderna i betydande grad utrustade med alltför fåtalig personal, fast anställd eller tillfälligt anlitad, i förhållande till föreliggande arbetsuppgifter.

Uppehållandet av de kommunala nykterhetsnämndernas verksamhet är självfallet i första hand en kommunal angelägenhet. Emellertid har, uppenbarligen för att stimulera särskilt de mindre kommunerna att på ändamålsenligt sätt ordna sin nykterhetsvård, statsbidrag i viss utsträckning utgått för sagda ändamål. Härom gäller enligt kungörelsen den 27 maj 1932, nr 216, i huvudsak följande.

Därest inom kommun finnes särskild nykterhetsnämnd, må understöd av statsmedel kunna tilldelas kommunen såsom bidrag till bestridande av kostnaderna för fullgörande av de uppgifter, vilka åligger nämnden enligt gällande författningar. Understöd för sådant ändamål må ock kunna utgå till kommun, där nykterhetsnämnden utgöres av fattigvårdsstyrelse, så vida kommunen visat nit och intresse för nämndens verksamhet. Sådant statsbidrag kan utgå med upp till tre fjärdedelar av de utgifter, som nämnden fått vidkännas under föregående år. Bidraget, som avser kalenderår, kan dock uppgå till högst 1 000 kronor, eller då särskilda omständigheter därtill föranleda, till 1 500 kronor.

Anslaget till understöd åt de kommunala nykterhetsnämnderna har under senare år uppgått till 125 000 kronor. Beloppet har emellertid visat sig alltför knappt i förhållande till föreliggande ansökningar om bidrag. För år 1942 sökte sålunda 873 nykterhetsnämnder statsbidrag från sagda anslag med ett sammanlagt belopp av 192 000 kronor. De i kungörelsen angivna maximibeloppen å statsbidragen uppgående till 1 000 kronor — för visst fall till 1 500 kronor — ha ej heller utgått. För år 1941 erhöll ej någon nykterhetsnämnd högre bidrag än 750 kronor; för år 1942 stannade högsta bidragsbeloppet vid 650 kronor. Efter hand som flera nykterhetsnämnder söka bidrag ha beloppen givetvis blivit allt mindre, då anslaget ej höjts.

Med de vidgade uppgifter för nykterhetsnämnderna, särskilt beträffande de unga alkoholmissbrukarna, som utredningen i det föregående föreslagit anser *utredningen* en ökad medelstildelning till främjande av nykterhetsnämndernas verksamhet påkallad. Även om skäl därvid kunde anföras för en höjning av maximibeloppet för statsbidragen, har utredningen icke funnit anledning att i nuvarande statsfinansiella läge framlägga ett sådant förslag. Däremot vill utredningen med hänsyn till de ökade arbetsuppgifterna förorda en medelstildelning under förevarande anslag, som icke understiger det av socialstyrelsen för budgetåret 1944/45 begärda beloppet, 230 000 kronor.

Utöver bidragen enligt nämnda kungörelse, vilka i främsta rummet skola avse kommuner, som anlita särskild arbetskraft för verksamhetens ändamålsenliga bedrivande, vill utredningen förorda bidrag för ett särskilt ändamål. Bland de kommunala nämndernas vårduppgifter intager övervakningen av alkoholmissbrukare en central ställning. Ju mera effektivt övervakningen bedrivs, i desto färre fall blir internering med därav följande verkningar för alkoholisternas sociala ställning nödvändig. Ur samhällets synpunkt är det endast en fördel ju längre den förebyggande alkoholistvården kan sträcka sig. Den vid nykterhetsnämnderna fast anställda personalen förslår emellertid ofta ej för det antal övervakningsuppdrag, som kan ifrågakomma. Skall övervakningsförfarandet vinna den tillämpning, det förtjänar, erfordras att nykterhetsnämnderna såsom övervakare kunna taga i anspråk jämväl andra personer än befattningshavare vid nykterhetsnämnderna. Givetvis får man räkna med att, därest icke andra vid socialvården anställda personer kunna påläggas övervakningsuppdrag, särskild ersättning i flertalet fall måste utgå till dem, som påtaga sig sådana grannliga och ansvarsfulla uppgifter. För att stimulera kommunerna att effektivisera övervakningen vill utredningen föreslå, att statsbidrag må utgå med högst hälften av kostnaderna för arvoden till särskilda övervakare, som icke äro anställda i socialvården. Då detta statsbidrag allenast åsyftar att utgöra en sporre för effektivisering av den kommunala nykterhetsvården och det icke ifrågakommer att i förevarande sammanhang i någon större omfattning överflytta kostnaderna för denna vård till staten, synes statsbidraget för ifrågavarande ändamål böra på lämpligt sätt maximeras. I avvaktan på närmare erfarenhet angående medelsbehovets storlek föreslår utredningen ett förslagsanslag å 25 000 kronor för ändamålet.

Därest, på sätt utredningen föreslagit, staten kommer att i ökad omfattning

lämna bidrag till uppehållande av de kommunala nykterhetsnämndernas verksamhet, bör ock kontroll över att dessa nämnder verkligen i nöjaktig omfattning utöva nykterhetsvård ökas. Utredningen vill i anslutning härtill föreslå, att såsom villkor för att kommun må åtnjuta statsbidrag till bestridande av kostnaderna för fullgörande av uppgifter, som åvila nykterhetsnämnd, skall gälla, att nämnden kvartalsvis till länsnykterhetsnämnden avger redogörelse för de åtgärder nämnden vidtagit med anledning av de rapporter rörande fylleriförseelser, som kommit nämnden till handa.

I främsta rummet framstår emellertid en vidgad medelstilleddning till *länsnykterhetsnämnderna* såsom påkallad. Dessa statens egna nykterhetsvårdande organ, som inrättades enligt beslut av 1938 års riksdag och började sin verksamhet under år 1939, erhöilo från början en förhållandevis snävt tillmätt anslagsram, vilken ytterligare beskars efter ett initiativ av besparingsberedningen. För hela organisationen har för löpande budgetår avsetts ett belopp av sammanlagt 136 000 kronor. Det må nämnas att rusdryckslagstiftningsrevisionen, som framlade förslaget om dylika nämnder, räknade med en kostnad av i runt tal 250 000 kronor.

Länsnykterhetsnämndens uppgift är i första hand att hålla sig noggrant underrättad om de kommunala nykterhetsnämndernas verksamhet, att öva tillsyn över att dessa fullgöra dem tillkommande uppgifter samt att lämna dem vägledning och bistånd.

Länsnykterhetsnämnderna ha en tjänsteman, vanligen kallad ombudsman, som har att svara för det löpande arbetet. Uppdraget innehas vanligen såsom bisyssla vid sidan om annan befattning och ersättes med ett arvode uppgående till lägst 1 800 och högst 3 000 kronor för år, beroende på socialstyrelsens bedömning av göromålets omfattning. Ombudsmannen har i regel att själv utföra allt kansliarbete, såsom registrering, renskrivning m. m.

Det synes utredningen uppenbart, att omfattningen av de arbetsuppgifter, som redan nu åvila eller borde åvila ombudsmännen, i flera fall betydligt överstiger vad som rimligen bör utgöra en bisyssla av det slag, varom här är fråga. I flera län böra ombudsmännen i större omfattning än som hittills skett för instruktion och rådgivning besöka de kommunala nykterhetsnämnderna och mera ingående följa deras arbete samt kontrollera att erforderliga åtgärder vidtagas i anledning av inkommande fyllerirapporter. Till de nuvarande uppgifterna skulle enligt utredningens förslag läggas omhändertagandet av den s. k. familjevården. För ett ändamålsenligt och effektivt utövande av nykterhetsvården förutsattes att länsnykterhetsnämnderna givas en fastare och mera effektiv organisation. De böra i sådant syfte beredas ökad tillgång till arbetskraft. Utredningen vill betona behovet av att länsnykterhetsnämnderna erhålla heltidsanställda ombudsmän. Där ombudsmännen bliva heltidsanställda, bör uppställas krav på lika goda kvalifikationer och ungefär samma löneställning som för de nyinrättade skyddskonsulenttjänsterna (Eo 21). Utredningen vill som en första etapp i arbetet på ernandet av en nöjaktig organisation av länsnykterhetsnämnderna föreslå att tills vidare skola anställas tio dylika heltidsanställda ombudsmän. Sådana läns-

nykterhetsnämnder, som icke få del av dessa ombudsmän, böra jämväl er-hålla viss ökning av medlen till avlöning åt ombudsmän. Anslaget till avlö-ning åt personal vid länsnykterhetsnämnderna torde sålunda böra undergå en icke oväsentlig höjning. I syfte att bereda ombudsmännen möjlighet att i ökad omfattning företaga resor inom respektive län böra de till reseersätt-ningar avsedda medlen jämväl höjas. Även de till expenser och hyror upptag-na posterna synas redan vid nuvarande verksamhet för knappt tillmätta och påkalla sålunda en höjning. En närmare prövning av anslagsbehovet har av naturliga skäl icke varit utredningen möjlig.

B. Forsknings- och upplysningsverksamhet på alkoholfrågans område.

Den verkställda utredningen har icke kunnat lämna någon närmare be-lysning av vad den vetenskapliga forskningen och den allmänna undervis-nings- och upplysningsverksamheten på alkoholfrågans område betytt eller vad en vidgad sådan verksamhet kunnat betyda för förändringarna i det all-männa nykterhetstillståndet. Utredningen, som i skilda sammanhang likväl haft anledning att uppmärksamma betydelsen av dylik verksamhet, har icke ansett sig böra underlåta att i sagda ämne framlägga vissa synpunk-ter och förslag.

En förutsättning för att de åtgärder, som samhället vidtager i avsikt att fö-rebygga mer eller mindre utpräglat spritmissbruk eller för att motverka med sådant missbruk förbundna skadeverkningar, skola vara rationellt grun-dade och utformade på ett ändamålsenligt sätt, är att dessa åtgärder bygga på ingående och pålitliga kunskaper dels om alkoholens fysiologiska verk-nings sätt, dels om de sociala företeelser, som sammanhånga med användan-det av alkohol som njutningsmedel, dels ock om olika metoder för folknyk-terhetens höjande och för behandlingen av alkoholister. Det är därför av väsentlig betydelse att grundlig *vetenskaplig forskning* bedrivs på ifrågava-rande områden. Bortsett från personförutsättningarna härför, alltså tillgång till vetenskapsmän, som ha intresse för och taga initiativ inom de angivna forskningsområdena, är det en avgörande förutsättning att medel stå till dis-position för sådana undersökningar. Sistnämnda förutsättning, som stats-makterna lättare kunna påverka än de personliga förutsättningarna, kan icke för närvarande sägas föreligga.

I en framställning till Kungl. Maj:t på hösten 1938 anhöllo professorn G. Lilje-strand m. fl. på uppdrag av styrelsen för Sveriges nykterhetsvänners landsförbund och representanter för riksdagens nykterhetsgrupper, att ett anslag av 30 000 kro-nor skulle ställas till förfogande för sådan forskningsverksamhet. Skolöverstyrelsen tillstyrkte förslaget, och i 1939 års statsverksproposition (VIII ht., sid. 409) framhöll föredragande departementschefen, att enligt hans mening mycket starka skäl talade för att den vetenskapliga forskningen rörande alkoholfrågan understöddes genom särskilda bidrag från det allmännas sida. För budgetåret 1939/40 ansåg han dock icke erforderligt att anvisa särskilt anslag med hänsyn till en för ändamålet dispo-nibel reservation på anslaget till bidrag till undervisnings- och upplysningsverk-samhet m. m. för nykterhetens främjande. Med bifall till Kungl. Maj:ts förslag anvisade 1939 års lagtima riksdag under nämnda anslagsrubrik för budgetåret 1939/40 ett belopp av 378 300 kronor. I samband med besparingsaktionen på hösten 1939

(prop. nr 79/1939 U) indrogos emellertid de för den vetenskapliga forskningsverksamheten avsedda medlen. Påföljande budgetår sänktes anslaget till 239 800 kronor, vilket betydde en nedskärning med mer än en tredjedel, och däri inräknades icke några medel för vetenskaplig forskning. Så har ej heller skett vid beräkandet av det för budgetåret 1944/45 äskade beloppet 264 400 kronor.

Utredningen, som anser att kostnader för forskningsverksamheten på ifrågavarande område ur samhällets synpunkt äro att betrakta såsom produktiva utgifter, vill föreslå att för forskning på alkoholfrågans område tills vidare anvisas ett årligt reservationsanslag av 30 000 kronor.

I ett demokratiskt samhälle framstår det såsom ett väsentligt intresse att både tillämpningen av gällande nykterhetslagstiftning och ståndpunktstagandet i nykterhetspolitiska frågor har möjlighet att bygga på en upplyst opinion. De genom forskningen vunna kunskaperna rörande alkoholens betydelse ur fysiologisk och social synpunkt böra därför i möjlig mån förmedlas till allmänheten. Dessa kunskaper äro jämväl ett önskvärt underlag för den enskilde vid hans ståndpunktstagande till frågan om användning för egen del av alkoholhaltiga drycker. En saklig och objektiv *upplysningsverksamhet i alkoholfrågan* utgör sålunda ett betydelsefullt samhällsintresse, och sådan upplysning bör kontinuerligt bedrivas. Icke minst är av vikt att denna upplysningsverksamhet kommer de unga till del. Enär deras åsiktsbildning icke påverkas av redan förvärvade personliga alkoholvanor, måste det förutsättas, att de äro mera tillgängliga för en objektiv upplysning. Detta förhållande torde vara grunden till gällande föreskrifter om nykterhetsundervisningen i de statliga och statsunderstödda skolorna. Den nu bedrivna undervisningen lär emellertid i praktiken lämna mycket övrigt att önska.

Utredningen vill betona vikten av att en *effektivisering av nykterhetsundervisningen i våra skolor* snarast kommer till stånd och förutsätter, att innehållet och formerna för en moderniserad nykterhetsundervisning komma att behandlas av 1940 års skolutredning vid dess utformande av ett program för den medborgerliga bildningen i vårt land.

Till den allmänna, under skolöverstyrelsens inseende stående folkliga upplysningsverksamheten i alkoholfrågan har sedan flera år tillbaka bidrag lämnats av statsmedel. Såsom förut nämnts, sänktes från och med budgetåret 1940/41 anslaget till bidrag till undervisnings- och upplysningsverksamhet m. m. för nykterhetens främjande på grund av de statsfinansiella svårigheterna med något över en tredjedel. Nedskärningen träffade främst det till föreläsnings- och instruktionsverksamhet avsedda beloppet, vilket sänktes från 140 000 till 60 000 kronor och för närvarande utgör ungefär hälften av det belopp, som utgick före kriget.

Från de synpunkter utredningen haft att bedöma frågan framstår denna utveckling såsom beklaglig. En begränsning av möjligheterna att hålla en upplyst och vaken opinion vid makt ter sig mera äventyrlig än eljest under en tid, då nykterhetstillståndet försämras. Det framstår för den skull för utredningen såsom ett önskemål, att anslaget till ifrågavarande föreläsningsverksamhet avsevärt höjes.

1. Enligt den förordningen skall de som är berättigade till denna förmån vara de som har varit i tjänst hos den statliga förvaltningen i Sverige i minst fem år före utgåendet af denna förmån. Detta gäller de som varit i tjänst hos den statliga förvaltningen i Sverige i minst fem år före utgåendet af denna förmån. Detta gäller de som varit i tjänst hos den statliga förvaltningen i Sverige i minst fem år före utgåendet af denna förmån.

2. Den förmån skall utgå till de som varit i tjänst hos den statliga förvaltningen i Sverige i minst fem år före utgåendet af denna förmån. Detta gäller de som varit i tjänst hos den statliga förvaltningen i Sverige i minst fem år före utgåendet af denna förmån. Detta gäller de som varit i tjänst hos den statliga förvaltningen i Sverige i minst fem år före utgåendet af denna förmån.

3. Den förmån skall utgå till de som varit i tjänst hos den statliga förvaltningen i Sverige i minst fem år före utgåendet af denna förmån. Detta gäller de som varit i tjänst hos den statliga förvaltningen i Sverige i minst fem år före utgåendet af denna förmån. Detta gäller de som varit i tjänst hos den statliga förvaltningen i Sverige i minst fem år före utgåendet af denna förmån.

4. Den förmån skall utgå till de som varit i tjänst hos den statliga förvaltningen i Sverige i minst fem år före utgåendet af denna förmån. Detta gäller de som varit i tjänst hos den statliga förvaltningen i Sverige i minst fem år före utgåendet af denna förmån. Detta gäller de som varit i tjänst hos den statliga förvaltningen i Sverige i minst fem år före utgåendet af denna förmån.

5. Den förmån skall utgå till de som varit i tjänst hos den statliga förvaltningen i Sverige i minst fem år före utgåendet af denna förmån. Detta gäller de som varit i tjänst hos den statliga förvaltningen i Sverige i minst fem år före utgåendet af denna förmån. Detta gäller de som varit i tjänst hos den statliga förvaltningen i Sverige i minst fem år före utgåendet af denna förmån.

Förslag

till

kungörelse om ändring i vissa delar av kungörelsen den 17 juni 1938 (nr 408) angående skyldighet för domstolar m. fl. att meddela uppgifter till ledning för systembolagens verksamhet.

Häri genom förordnas, *dels* att 3, 8 och 11 §§ kungörelsen den 17 juni 1938 angående skyldighet för domstolar m. fl. att meddela uppgifter till ledning för systembolagens verksamhet skola erhålla ändrad lydelse på sätt nedan angives, *dels ock* att i kungörelsen skall införas en ny paragraf, betecknad 6 a §, av följande lydelse.

3 §.

Varder utslag eller beslut, som avses i 1 eller 2 §, ändrat eller upphävt av högre myndighet, skall från myndigheten inom fjorton dagar avsändas uppgift därom till kontrollstyrelsen.

6 a §.

Har någon anhållits för fylleri, åligger det polismyndigheten att ofördröjligen lämna uppgift därom till systembolaget i den ort, där brottet blivit begånget.

Motsvarande skyldighet åligger allmän åklagare, som anställt åtal för fylleri i sådant fall, där den åtalade ej varit för brottet anhållen, eller anhängiggjort talan om ansvar för annat i 1 § angivet brott.

8 §.

Fattigvårdsstyrelse och barnavårdsnämnd åligger att, på anfordran, till systembolaget för kommunen lämna uppgift å de personer, som genom underlåtenhet att fullgöra sina förpliktelser gentemot närstående ådagalagt bristande skötsamhet i ekonomiskt avseende.

11 §.

De i 1—3 §§ omnämnda uppgifterna skola avlämnas i två exemplar.

Uppgifter, som avses i 1—6, 6 a och 7 §§, skola vara avfattade å blanketter, som fastställas och tillhandahållas av kontrollstyrelsen.

Uppgifter, som avses i 1—6 §§, skola, i den — — — uppgiften avser.

Denna kungörelse träder i kraft den

Förslag
till
lag angående ändrad lydelse av 7 § lagen den 20 mars 1936
(nr 56) om socialregister.

Härigenom förordnas, att 7 § lagen den 20 mars 1936 om socialregister¹ skall erhålla följande ändrade lydelse.

7 §.

I 5 § omförmälda myndigheter, styrelser, nämnder, bolag och kassor ävensom kommunalt organ, som i annan kommun för socialregister, så och systembolag äro berättigade att efter framställning erhålla för sin verksamhet erforderliga uppgifter från registret beträffande viss angiven person. Sådan rätt tillkommer ock riksbanken och dess ortsombud vid behandlingen av frågor rörande statliga bosättningslån.

Denna lag träder i kraft den _____

¹ Senaste lydelse, se 1943:442.

Förslag

till

förordning om ändring i vissa delar av förordningen den 18 juni 1937 (nr 436) angående försäljning av rusdrycker.

Härigenom förordnas, att 4 kap. 10 § samt 7 kap. 1 § 1 mom. och 2 § förordningen den 18 juni 1937 angående försäljning av rusdrycker skola erhålla ändrad lydelse på sätt nedan angives.

4 KAP.

10 §.

Utlämning av — — — mot utminutering.

Avhämtning må icke äga rum genom ombud som kan antagas ej hava fyllt tjuguet år.

Vid utminutering — — — på utminuteringsstället.

7 KAP.

1 §.

1 mom. Den som — — — under tio.

Beträdes någon, som förut fällts till straff för olovlig försäljning av rusdrycker, andra gången eller oftare med sådan förbrytelse,

eller bedriver någon olovlig försäljning i större omfattning eller yrkesmässigt,

eller sker olovlig försäljning till någon, som ej fyllt 21 år,

straffes med dagsböter, dock ej under trettio, eller med fängelse i högst ett år.

Har förbrytelse varom ovan sägs icke skett i större omfattning eller yrkesmässigt och ej heller avsett olovlig försäljning till någon, som ej fyllt 21 år, må, där omständigheterna äro synnerligen mildrande, straffet nedsättas till fem eller, vid upprepad förbrytelse, tio dagsböter.

2 §.

Tillhandagår någon mot föreskrifterna i 4 kap. 9 § 1 mom. med anskaffande av rusdrycker, straffes med dagsböter.

Sker förbrytelse som i första stycket sägs i större omfattning eller yrkesmässigt,

eller avser förbrytelsen anskaffande av rusdrycker till någon, som ej fyllt 21 år,

eller bryter någon mot föreskriften i 4 kap. 9 § 2 mom.,

eller har någon, som förut fällts till ansvar enligt denna paragraf, gjort sig skyldig till förbrytelse, som i första stycket sägs,

vare straffet dagsböter, ej under tjuugu, eller fängelse i högst sex månader.

Denna förordning träder i kraft den

Förslag

till

lag om ändring i vissa delar av lagen den 20 juni 1924 (nr 225) med särskilda bestämmelser angående olovlig befattning med spritdrycker och vin.¹

Härigenom förordnas, *dels* att 5 § 1 mom., 10 § 1—3 mom. samt 11 § 2 mom. lagen den 20 juni 1924 med särskilda bestämmelser angående olovlig befattning med spritdrycker och vin² skola erhålla följande ändrade lydelse, *dels ock* att till 10 § skall fogas ett nytt moment, betecknat 4 mom., av den lydelse, som i det följande angives.

5 §.

1 mom. Var som, — — — stycket stadgas.

Kan den tilltalade göra sannolikt, att han vid tiden för gärningens begående icke ägt kännedom om eller anledning misstänka, att dryckerna varit av beskaffenhet att ansvar för olovlig befattning med desamma kan ådömas enligt denna lag, vare han från ansvar fri.

Förövas brott — — — fall stadgat.

10 §.

1 mom. Var som, — — — stycket stadgas.

Kan den tilltalade göra sannolikt, att han vid tiden för gärningens begående icke ägt kännedom om eller anledning misstänka, att dryckerna varit av beskaffenhet att ansvar för olovlig befattning med desamma kan ådömas enligt denna lag, vare han från ansvar fri.

Beträdes någon — — — fall stadgat.

2 mom. Har någon förvärvat spritdrycker eller vin, vilka icke olovligen införts eller olovligen tillverkats, och har förvärvet uppenbarligen skett genom olovlig överlåtelse av dryckerna eller av inköpsrätt till dryckerna, eller har någon forslat, dolt eller förvarat sådana drycker, skall han, där det tillika finnes skälig anledning antaga, att dryckerna äro avsedda att i befintligt eller förarbetat skick olovligen avyttras, straffas med böter till belopp motsvarande lägst fem, högst tio kronor för liter av de drycker, med vilka han tagit olov-

¹ Jfr 1943: 177.

² Senaste lydelse, se beträffande 5 § 1 mom. och 10 § 1 mom. 1928: 145 samt beträffande 10 § 2 mom. 1933: 188.

lig befattning, dock minst tjugufem kronor, eller, där omständigheterna äro synnerligen försvårade, med fängelse i högst sex månader. Angående höjning i visst fall av böternas belopp gäller vad i 1 § 1 mom. andra stycket stadgas.

Har någon på sätt i första stycket sägs förvärvat, forslat, dolt eller förvarat spritdrycker eller vin, som avses i nämnda stycke, och har han förut fällts till straff för brott, som omförmäles i 1 § 1 mom. tredje stycket, 1 § 4 mom., 5 § 1 mom. tredje stycket eller 10 § 1 mom. tredje stycket denna lag, 30 § 1 mom. eller 31 § 2 mom. förordningen angående tillverkning och beskattning av brännvin, 7 kap. 1 § 1 mom. förordningen angående försäljning av rusdrycker, 22 § 1 mom. eller 23 § 1 mom. förordningen angående handel med skattefri sprit eller 11 § 1 mom. första stycket eller 2 mom. första stycket förordningen angående vissa alkoholhaltiga preparat m. m., skall vad i första stycket i denna paragraf är stadgat äga motsvarande tillämpning. Kan den tilltalade göra sannolikt, att dryckerna icke varit avsedda att i befintligt eller förarbetat skick olovligen avyttras, vare han från ansvar fri.

Till ansvar, som i första eller andra stycket är sagt, må ej dömas, där den tilltalade kan göra sannolikt, att han vid tiden för gärningens begående saknat kännedom om eller anledning misstänka, att dryckerna åtkommits genom olovlig överlåtelse vare sig av dryckerna eller av inköpsrätt till dem.

3 mom. Lika med brott, som avses i 1 och 2 mom., anses försök därtill.

Angående delaktighet i brott, varom i 1 och 2 mom. förmäles, skall vad i 7 § första stycket första och andra punkterna i lagen om straff för olovlig varuinförsel finnes stadgat äga motsvarande tillämpning.

4 mom. Beträffande den, som under tid, då han är ställd under tilltal för brott, varom i denna paragraf förmäles, fortsätter samma förbrytelse, skall gälla vad i 1 § 5 mom. är för där avsett fall stadgat.

11 §.

2 mom. Har någon dömts till ansvar för brott, som avses i 10 § 2 mom., eller för försök till sådant brott, skola dryckerna vara förverkade. Vad nu sagts skall ock gälla, där eljest spritdrycker eller vin påträffas, vilka, utan att hava olovligen införts eller olovligen tillverkats, uppenbarligen åtkommits genom olovlig överlåtelse av dryckerna eller av inköpsrätt till dem, dock endast för så vitt dryckerna anträffas hos någon, som ej fyllt tjuguetta år eller som på grund av alkoholmissbruk står under övervakning enligt alkoholistlagen, eller anträffas under sådana omständigheter, att skälig anledning finnes antaga, att de äro avsedda att i befintligt eller förarbetat skick olovligen avyttras.

Denna lag träder i kraft den

Förslag

till

förordning om ändring i vissa delar av förordningen den 1 juli 1918 (nr 508) angående handel med skattefri sprit.

Härigenom förordnas, *dels* att i förordningen den 1 juli 1918 angående handel med skattefri sprit skall införas en ny paragraf, betecknad 25 a §, *dels ock* att 33 § samma förordning skall erhålla ändrad lydelse på sätt nedan anges.

25 a §.

Där i andra fall än i 25 § 1 mom. sägs denaturerad sprit påträffas under sådana omständigheter, att skäligen anledning föreligger till antagande, att spriten är avsedd till förtäring, skall spriten jämte kärl och annat emballage, vari spriten förvaras, vara underkastad beslag och dömas förbruten.

33 §.

Allmän åklagare — — — beslag därå.

Åtal på grund av bestämmelse i denna förordning så ock talan om förverkande jämlikt 25 a § anhängiggöres vid allmän domstol.

Denna förordning träder i kraft den _____

Förslag

till

förordning om ändring i vissa delar av förordningen den 1 juli 1918 (nr 564) angående vissa alkoholhaltiga preparat m. m.

Härigenom förordnas, *dels* att i förordningen den 1 juli 1918 angående vissa alkoholhaltiga preparat m. m. skall införas en ny paragraf, betecknad 12 a §, *dels ock* att 19 § samma förordning skall erhålla ändrad lydelse på sätt nedan anges.

12 a §.

Där i andra fall än i 12 § 1 mom. sägs alkoholhaltigt preparat påträffas under sådana omständigheter, att skäligen anledning föreligger till antagande, att preparatet är avsett till förtäring, skall preparatet jämte kärl och annat emballage, vari preparatet förvaras, vara underkastad beslag och dömas förbrutet.

19 §.

Allmän åklagare — — — beslag därå.

Åtal på grund av bestämmelse i denna förordning så ock talan om förverkande jämlikt 12 a § anhängiggöres vid allmän domstol.

Denna förordning träder i kraft den _____

Förslag till
kungörelse angående ändrad lydelse av kungörelsen den 6
september 1939 (nr 622) om skyldighet att inhämta utdrag
av de hos generaltullstyrelsen och kontrollstyrelsen
förda straffregistren.

Härigenom förordnas, att 2 § kungörelsen den 6 september 1939 om skyldighet att inhämta utdrag av de hos generaltullstyrelsen och kontrollstyrelsen förda straffregistren skall erhålla ändrad lydelse på sätt nedan angives.

2 §.

Utdrag av det hos kontrollstyrelsen förda straffregistret rörande fylleri och vissa andra brott skall införskaffas, innan någon fälles till ansvar för:

fylleri,

olovlig försäljning — — — och vin.

Utdrag av — — — eller annorledes.

Då anledning — — — ovan angivna.

Denna kungörelse träder i kraft den _____

Förslag till
lag angående ändrad lydelse av 1 § lagen den 12 juni 1931 (nr 233)
om behandling av alkoholister (alkoholistlagen).

Härigenom förordnas, att 1 § lagen den 12 juni 1931 om behandling av alkoholister (alkoholistlag)¹ skall erhålla ändrad lydelse på sätt nedan angives.

1 §.

Är någon — — — ordentligt liv.

Lag samma vare, där någon, som är hemfallen åt alkoholmissbruk, blivit under de två senast förflutna åren tre eller flera gånger eller, om han ej fyllt tjugufem år, en gång dömd till ansvar för fylleri eller gjort sig skyldig till olovlig befattning med spritdrycker eller vin eller ersättningsmedel för sådana drycker eller för ett kringflackande liv.

Har någon, som icke fyllt tjugufem år, dömts till ansvar för fylleri eller eljest använt alkoholhaltiga drycker eller ersättningsmedel därför till uppenbar skada för sig eller annan, må i 3 kap. denna lag angivna hjälpåtgärder vidtagas för hans återförande till ett nyktert och ordentligt liv, ändock att sådana omständigheter icke föreligga, som i första eller andra stycket sägs.

Denna lag träder i kraft den _____

¹ Senaste lydelse, se 1938: 215.

Undersökning av fylleriförseelserna åren 1938 och 1942 på grundval av uppgifter, lämnade till Kungl. Kontrollstyrelsen.

De uppgifter rörande fylleriförseelser, som fortlöpande lämnas till Kungl. Kontrollstyrelsen, bearbetas årligen och publiceras i Sveriges officiella statistik, »Rusdrycksförsäljningen m. m.». Av praktiska och ekonomiska skäl har denna bearbetning översiktlig karaktär och uppgifterna göras ej till föremål för en mera ingående statistisk analys. För att erhålla en mera detaljerad bild av de förhållanden, som föreligga, har det ansetts lämpligt att underkasta primärmaterialet för åren 1938 och 1942 en mera ingående bearbetning. Individualuppgifterna rörande de fylleriförseelser, som begingos nyssnämnda år, ha därför överförts på kartoliner under överinseende av förste aktuarien, fil. lic. H. Gahn. Materialet har sedan bearbetats maskinellt. Den slutgiltiga sammanställningen av materialet har utförts av professor Gunnar Dahlberg, som på uppdrag av utredningen utarbetat denna redogörelse.

Det må i detta sammanhang framhållas, att i materialet för de bägge åren ingå militära fylleriförseelser i den mån uppgifter om sådana lämnats till Kungl. Kontrollstyrelsen. Av gammalt (sedan 1923) lämnas uppgifter om av krigsrätter avdömda fylleriförseelser, medan av militär befälhavare ålagda disciplinstraff för fylleri redovisas i »Rusdrycksförsäljningen m. m.» endast från och med den 1 okt. 1938. Det erinras vidare om att enligt en av utredningen företagen stickprovsundersökning anmäldes 1942 omkring $\frac{4}{5}$ av de av militär befälhavare ålagda disciplinstraffen. En jämförelse mellan de här redovisade uppgifterna och de uppgifter, som lämnas av Kontrollstyrelsen, ger följande resultat. Det sammanlagda antalet manliga fylleriförseelser år 1938 uppgår enligt officiell statistik till 31 129, under det att det här bearbetade materialet omfattar 30 920 fall. Skillnaden kan anses vara utan betydelse. För år 1942 omfattar enligt »Rusdrycksförsäljningen m. m.» de civila fylleriförseelserna samt de militära fylleriförseelserna 42 962 fall. Det här bearbetade materialet omfattar 42 164 fall. Skillnaden torde betingas av de fylleriförseelser, som avdömts och inrapporterats till Kontrollstyrelsen efter den tidpunkt, då registrering av detta material påbörjats. Även denna torde kunna anses vara utan betydelse. Vidare må framhållas, att de siffror, som i den officiella statistiken lämnas rörande fylleriförseelser, hänföra sig till den ort, där vederbörande begått fylleriförseelsen, medan de här lämnade siffrorna hänföra sig till kyrkoskrivningsorten.

I det följande lämnas beräknade risksiffror för en första förseelse även för år 1941. Dessa siffror ha erhållits utan kostnad för statsverket. Innan utredningsuppdraget lämnades, hade nämligen på initiativ av undertecknad utförts en undersökning rörande risken för en första fylleriförseelse år 1941. Det ansågs sedan lämpligt att dröja med publicerandet av dessa siffror till dess siffror erhållits för åren 1938 och 1942. Siffrorna för år 1941 komplettera i någon mån undersökningen.

Det insamlade materialet möjliggör bland annat en mera ingående orientering över fylleriförseelsernas fördelning på olika åldersgrupper än den, som kan erhållas ur den officiella statistiken. Innan vi gå in på detta, lämnas i tabell 1 några siffror, som belysa den påfallande ökningen av fylleriförseelsernas antal under krigsåren.

Det framgår av tabellen, att antalet fylleriförseelser under år 1942 jämfört med år 1938 ökat med 36,6 %. Nu har under samma tid befolkningen i vuxen ålder ökat. För att i någon mån ta hänsyn till detta lämnas också i tabellen siffror över

Tabell 1. Antal fylleriförseelser i procent av befolkningen över 20 år åren 1938—1942.

År	Antal fylleriförseelser	Ökning i % av antalet förs. 1938	Fylleriförs. i % av folkmängden över 20 år	Ökning i % av siffran för 1938
1938	31 313	—	0.70	—
1939	32 465	3.7	0.72	2.9
1940	35 252	12.6	0.77	10.0
1941	37 216	18.9	0.81	15.7
1942	42 962	36.6	0.93	32.9

antalet fylleriförseelser per 1 000 individer över 20 år.¹ Siffran var år 1938 7.0: 1 000 och 1942 9.3: 1 000, vilket innebär en ökning med 33 %. Om man tar hänsyn till folkökningen och den ändrade åldersfördelningen i befolkningen, kommer alltså stegringen att framstå som något mindre utpräglad än om man utan vidare jämför antalet fylleriförseelser. Detta visar nödvändigheten av att söka få en uppfattning om hur fylleriförseelserna fördela sig på olika åldrar. Därför ha i det följande fylleriförseelserna i resp. åldrar ställts i relation till antalet individer i befolkningen i motsvarande åldersgrupper.

I detta sammanhang må framhållas, att eftersom fylleriförseelser, begångna av kvinnor, äro förhållandevis få och materialet följaktligen litet, komma vi i det följande att i första hand söka analysera männens fylleriförseelser. Därefter lämnas en mycket kortfattad översikt av kvinnornas fylleriförseelser.

Materialet har registrerats efter ort, där vederbörande var kyrkoskriven vid tidpunkten för förseelsens begående. En person, som begått en förseelse i stad men varit kyrkoskriven på landsbygden, räknas alltså tillhöra landsbygden. Då nu fylleriförseelser begås i vida mindre utsträckning av personer, skrivna på landsbygden, än av stadsbefolkningen, särskilja vi redan från början städer och landsbygd. I tabell 2 lämnas siffror för olika åldrar bland män i stads- och lantbefolkning. Jfr även fig. 1.

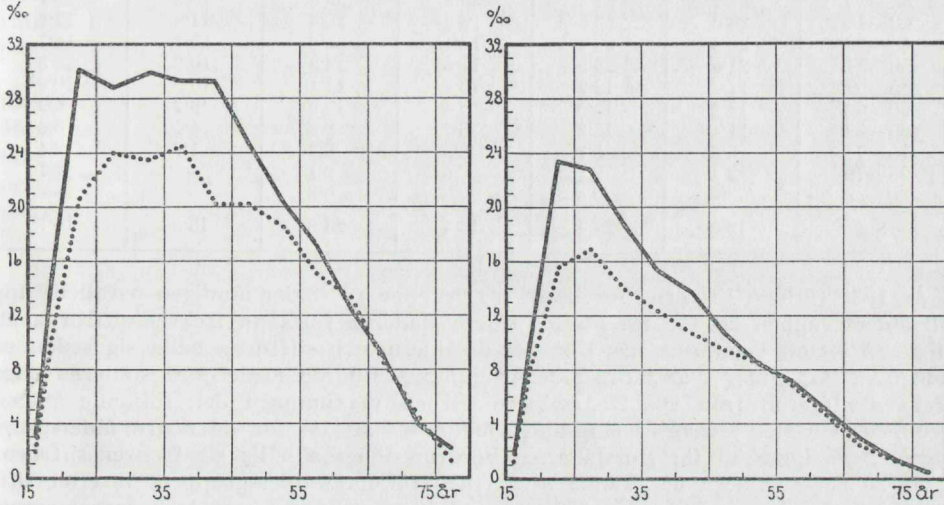
Tabell 2. Fylleriförseelser på 1 000 män i olika åldersgrupper i städer och på landsbygd åren 1938 och 1942.

Ålder	Städer		Landsbygd	
	1938	1942	1938	1942
15—17	1.9	2.8	1.2	1.8
18—19	10.3	15.1	8.1	10.3
20—24	20.7	30.3	15.6	23.5
25—29	24.0	29.0	16.9	22.9
30—34	23.5	30.1	14.0	18.9
35—39	24.4	29.5	12.3	15.5
40—44	20.2	29.5	10.7	13.9
45—49	20.2	24.9	9.5	11.0
50—54	18.6	20.4	8.6	8.5
55—59	15.1	17.4	6.9	7.4
60—64	13.4	12.6	4.7	5.2
65—69	8.5	9.0	2.5	3.2
70—74	4.4	4.2	1.2	1.6
75—79	1.2	2.3	0.5	0.4
80— ∞	—	0.5	0.1	0.03
S:a	18.1	22.9	9.7	12.5

¹ I officiell statistik drages åldersgränsen vid 15 år på grund av att straffmyndighet inträder vid denna åldersgräns. Ur statistisk synpunkt är 20-årsgränsen att föredraga, då frekvensen fylleriförseelser för 15—20-åringar är mycket låg och gruppen i sin helhet stor.

Om vi först betrakta siffrorna för år 1938, finna vi, att frekvensen av fylleriförseelser bland personer, skrivna i städerna, snabbt stiger upp till 25—30-årsåldern. Frekvensen håller sig därefter tämligen konstant upp till 40-årsåldern, varefter siffrorna långsamt sjunka mot högre åldrar. Landsbygdens befolkning företer siffror på en lägre nivå. Frekvensen stiger till ett utpräglat maximum i 25—30-årsåldern, varefter frekvenssiffrorna sjunka. Skillnaden mellan stads- och lantbefolkning är därför förhållandevis stor i de högre åldersgrupperna. Före 25-årsåldern är skillnaden däremot förhållandevis liten.

Siffrorna för år 1942 för stadsbefolkningen ligga på en väsentligt högre nivå. Stegringen sker nu ännu snabbare. Man uppnår den högre nivån redan i 20—25-årsåldern och siffrorna hålla sig sedan uppe på denna höga nivå ända fram till

Figur 1. Fylleriförseelser per 1 000 män i olika åldersgrupper i städer (diagrammet till vänster) och på landsbygd (diagrammet till höger). De heldragna linjerna beteckna fylleriförseelserna år 1942, de prickade linjerna fylleriförseelserna år 1938. (Jfr tabell 2.)

45-årsåldern. För landsbygden få vi också en snabbare stegring. Maximum inträder nu redan i 20—25-årsåldern men är något mindre utpräglat än fallet var år 1938. Vi kunna alltså konstatera, att ökningen av fylleriförseelserna speciellt gjort sig gällande för de yngre åldersgrupperna, samt vidare, att skillnaden mellan lant- och stadsbefolkning framför allt hänför sig till äldre åldersgrupper, medan för de yngre åldersgrupperna skillnaden inte är så utpräglad. I själva verket har landsbygdens befolkning år 1942 en lika hög eller högre frekvens av fylleriförseelser än stadsbefolkningen år 1938 för åldersgrupperna under 25 år, men efter denna ålder ligga lantbefolkningens siffror för år 1942 lägre än stadsbefolkningens för år 1938.

Det är nu av intresse att söka få en mera detaljerad bild av förhållandena i stadsbefolkningen. Därför har särskilts småstäder, omfattande städer med mindre än 10 000 invånare år 1940, medelstora städer, som detta år hade mellan 10 000 och 50 000 invånare, och storstäder med över 50 000 invånare.¹ Den sistnämnda gruppen omfattar Stockholm, Göteborg, Malmö, Norrköping och Hälsingborg. (Jfr tabell 3.)

¹ Denna gruppering överensstämmer med Statistiska Centralbyråns praxis under senare år att redovisa städer med minst 50 000 inv. för sig.

Tabell 3. Fylleriförseelser på 1 000 män i olika åldersgrupper i storstäder, medelstora städer och småstäder åren 1938 och 1942.

Ålder	Storstäder		Medelstora städer		Småstäder	
	1938	1942	1938	1942	1938	1942
15—17	2·1	3·5	2·0	2·2	1·2	2·7
18—19	9·7	12·6	12·2	17·6	7·2	15·5
20—24	20·2	25·4	21·5	36·0	20·1	29·2
25—29	23·1	27·0	26·6	32·6	20·3	25·9
30—34	23·9	30·2	24·6	32·5	18·5	22·6
35—39	27·2	32·3	23·6	29·3	15·5	19·7
40—44	23·0	33·5	19·3	28·4	11·8	17·6
45—49	23·3	29·2	17·4	22·0	15·7	16·7
50—54	21·5	23·5	17·5	19·2	10·2	12·3
55—59	17·7	19·7	13·3	17·1	10·2	10·0
60—64	17·2	15·5	9·8	10·9	9·7	6·9
65—69	11·4	11·2	6·7	8·8	4·4	3·6
70—74	6·3	5·7	3·5	3·2	1·7	2·4
75—79	2·4	2·4	0·6	2·1	—	2·7
80— ω	—	0·6	—	0·8	—	—
S:a	19·8	24·1	13·4	23·8	13·0	16·7

År 1938 förlöpa siffrorna för dessa tre grupper av städer tämligen parallellt upp till åldersgruppen 20—25 år. För de större städerna fortsätta frekvenssiffrorna att stiga, så att ett maximum nås i 35—40-årsåldern, och siffrorna hålla sig sedan på hög nivå långt upp i de äldre åldersgrupperna. För de medelstora städerna stiga frekvenssiffrorna från 20—25-årsåldern till ett maximum i den följande åldersgruppen, varefter siffrorna långsamt sjunka, så att de för de högre åldersgrupperna ligga lägre än för storstäderna. För småstäderna hålla sig frekvenssiffrorna efter 20—25-årsåldern på samma nivå i den följande åldersgruppen, varefter siffrorna sjunka ännu snabbare än för de medelstora städerna mot de högre åldrarna. Fylleriförseelsernas frekvens i småstäderna påminner med andra ord om de siffror vi erhållit för lantbefolkningen. Särskilt i storstäderna framträder den höga frekvensen i de äldre åldersgrupperna, vilket är den viktigaste skillnaden mellan stads- och lantbefolkning.

För år 1942 ligga siffrorna på väsentligt högre nivå än år 1938 i alla de tre grupperna av städer. För storstäderna kan man konstatera en ökning av fylleriförseelserna över hela linjen. Maximum för fylleriförseelserna har emellertid förskjutits något mot högre åldrar. För de medelstora städerna är stegringen mera utpräglad än för storstäderna. Frekvensen når sitt maximum redan i 20—25-årsåldern. Ungdomsfylleriet har med andra ord särskilt ökat i de medelstora städerna. Detsamma är förhållandet i småstäderna. För denna grupp av städer lågo siffrorna 1938 för de yngre åldersgrupperna något lägre än för storstäderna. År 1942 ligga emellertid siffrorna på en högre nivå än för storstäderna samma år.

För att få en säkrare uppfattning om förhållandena skola vi i det följande särskilja fylleriförseelser av olika ordningsnummer och främst skola vi då undersöka frekvenssiffrorna för den första fylleriförseelsen.

Risken att bli dömd för en första fylleriförseelse.

I första hand har med hjälp av de erhållna uppgifterna beräknats, hur stor risken är, att person skall bli dömd för en första fylleriförseelse i olika åldersgrupper. Det måste i detta sammanhang framhållas, att det register över fylleriförseelser, som

numera föres i Kungl. Kontrollstyrelsen, inrättades i full utsträckning år 1929. På grund av att ur materialet sedermera utsorterats personer, som dömts för fylleriförseelser åren 1929—31 men ej på nytt blivit dömda för fylleri under de närmaste fem åren, har registreringen endast utförts med hänsyn till förseelser, begångna efter årsskiftet 1931—32. Detta innebär, att man med säkerhet kan avgöra, om en förseelse, som en person begått, är en första förseelse, endast för personer, som år 1938 voro 22 år och år 1942 voro 27 år. Rörande en person i exempelvis 35-årsåldern år 1942, vet man, att han under de närmaste förflutna 12 åren ej begått någon förseelse. Man har emellertid att räkna med möjligheten, att han blivit dömd för fylleri, innan han fyllt 23 år. För personer, som år 1938 voro 35 år, gäller motsvarande beträffande förseelser, begångna före 28-årsåldern. Den sju-, respektive tolvåriga karenstid, som registreringen innebär, medför, att risksiffrorna kunna väntas bli obetydligt för höga upp mot 50-årsåldern. För ännu äldre åldersgrupper spelar felkällan naturligtvis något större roll.

Risksiffrorna ha nu beräknats på så sätt, att det antal personer, som begått en första fylleriförseelse, ställts i relation till totala antalet personer i motsvarande åldersgrupper. De siffror, som erhållas på detta sätt, äro emellertid för låga. Antalet personer, som begått en första fylleriförseelse, skall sättas i relation till antalet personer i åldersgruppen, som tidigare ej varit straffade för fylleriförseelser. För yngre åldersgrupper spelar denna felkälla ej så stor roll. För äldre åldersgrupper får felkällan en mycket väsentlig betydelse.

Risksiffrorna ha sedan använts för att beräkna den sammanlagda risken att begå en första fylleriförseelse upp till olika åldersgränser. De okorrigerade risksiffrorna skulle, om frekvensen av fylleriförseelser höll sig något så när konstant, kunna användas för en sådan beräkning på så sätt, att man helt enkelt summerade risksiffrorna. Om däremot frekvensen av fylleriförseelser väsentligt ökat under de år beräkningen avser, erhåller man genom en enkel addition för höga siffror. Det extrema gränsfallet vore, att i en befolkning, där tidigare inga fylleriförseelser ägt rum, plötsligt under ett år sådana förseelser begingos i full utsträckning. Om en sådan situation antages föreligga, erhåller man ett korrekt resultat genom att successivt subtrahera det antal personer, som beräknats redan ha begått en fylleriförseelse, från det totala antal, på vilket man tillämpar risksiffrorna. Om man exempelvis med hjälp av risksiffrorna i tabell 5 beräknar den sammanlagda risken i storstäderna 1942, utgår man från 1 000 personer, som tänkas genomleva de olika åldrarna. Den årliga risken att bli dömd för en första fylleriförseelse i åldern 15—17 år är enligt tabellen 3·1 promille. Första året till 16 års ålder blir 3·1 män dömda för en första fylleriförseelse. Följande år till 17 års ålder bli 3·1 promille av 996·9 män dömda för en första fylleriförseelse etc. Genom att utföra beräkningen på detta sätt erhåller man i praktiken alltid siffror, som äro för låga. Då det resultat, som erhållits vid beräkningen av sammanlagd risk, är mycket överraskande, har det ansetts lämpligt att genomgående utföra beräkningarna på det senast angivna sättet, som ger minimisiffror. Det har ansetts vara av vikt, att det ej skall föreligga ens skymten av en misstanke, att de siffror, som lämnas, äro för höga. Siffrorna äro alltså genomgående minimisiffror.

Med hänsyn till de båda år, som jämföras, nämligen år 1938 och år 1942, må framhållas, att år 1938 dömdes 63 per 10 000 individer över 15 års ålder för fylleriförseelser. Medeltalet för tiden 1919—38 (mellankrigsperioden) var 70 förseelser per 10 000 och för tiden 1914—38 74 förseelser per 10 000. Åren före första världskriget var fylleriförseelsernas frekvens väsentligt högre än den sedermera varit. Med hänsyn härtill kan man alltså bestämt påstå, att de siffror, som beräknats för den sammanlagda risken med hjälp av subtraheringsförfarandet, äro avgjort för låga, samt att en enkel addition torde lämna ett tämligen korrekt resultat. År 1942 var frekvensen av fylleriförseelser 83 per 10 000 och var med andra ord väsentligt högre än genomsnittet för tiden 1914—38. En enkel summering kan därför för

detta år väntas ge något för höga siffror. Den metod, som här använts för beräkning av sammanlagd risk, ger emellertid alltjämt för låga siffror. Detta innebär, att vid en direkt undersökning av hur många personer, som i olika åldersgrupper för närvarande blivit straffade för en första fylleriförseelse, man genomgående har att vänta högre siffror än de, som här beräknats.

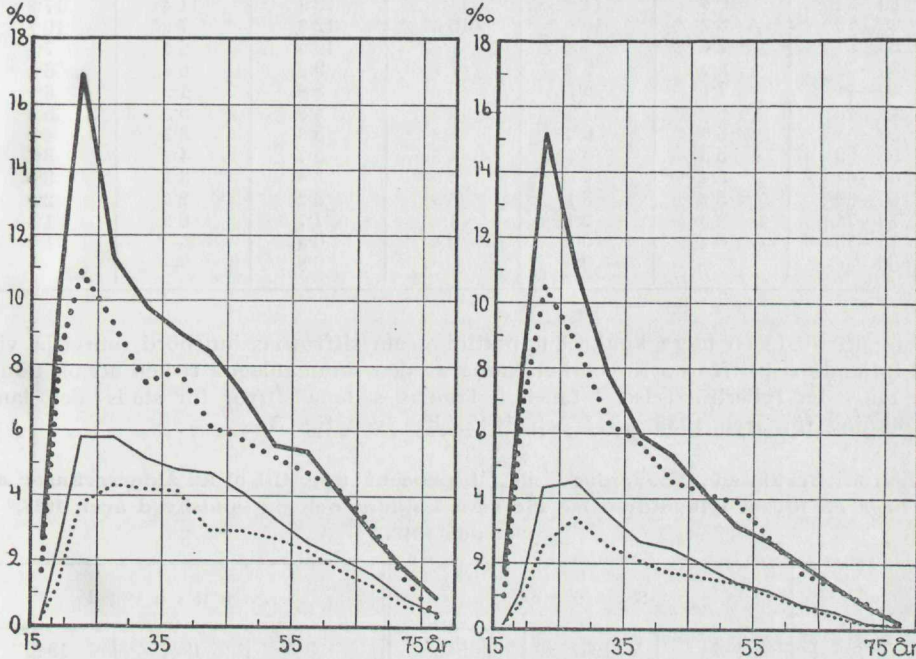
Det må i detta sammanhang erinras om att beräkningar av samma slag utförts beträffande risken att bli föremål för åtgärder från nykterhetsnämnd på grund av alkoholism. En empirisk prövning har gjorts av på detta sätt beräknade siffror på material från Uppsala stad. Vid denna kontroll befanns antalet personer i 45-årsåldern, som varit föremål för åtgärder från nykterhetsnämndens sida minst en gång, uppgå till 5.5 %, medan den beräknade siffran endast uppgick till 3.6 %. Skillnaden betingas av att beräkningarna även i detta fall utförts med hjälp av risksiffror, som varit för låga. Den beräknade sammanlagda risken såväl med hänsyn till fylleriförseelser som med hänsyn till personer, som blivit föremål för åtgärder från nykterhetsnämnd, kan med andra ord kritiseras, därför att siffrorna ge en överdrivet gynnsam bild av situationen, men kan ej kritiseras ur motsatt synpunkt.

Beräkningen av den sammanlagda risken är för övrigt analog med de beräkningar, som utföras över sammanlagda risken att dö upp till viss angiven åldersgräns. Man beräknar först risksiffror för olika åldrar genom att sätta det antal personer, som dö under ett år, i relation till det antal personer, som levde vid början av året, i olika åldersgrupper. Härvidlag måste man alltid erhålla korrektare siffror, beroende på att en person, som dött, inte finns kvar i befolkningen i en följande åldersgrupp. Man undgår med andra ord den felkälla, som betingas av att en person, som blivit dömd för en fylleriförseelse, finns kvar i befolkningen. Med hjälp av de korrekta risksiffrorna man erhåller, kan man sedan beräkna, hur många av 100 personer, som från en viss ålder leva kvar upp till en viss åldersgräns. Det är med hjälp av sådana beräkningar livförsäkringsväsendet kunnat uppbyggas. Beräkningar av denna art äro inte bara att betrakta som ett statistiskt sätt att beskriva en situation. De ha ett direkt praktiskt värde. Det är säkerligen inte så vanligt, att personer begå fylleriförseelser med sju, respektive tolv års mellanrum. Med hänsyn till att registreringen på denna punkt är bristfällig, ha vi nöjt oss med att beräkna den sammanlagda risken upp till 50 års ålder. Då siffrorna ju ur övriga synpunkter äro minimisiffror, torde man i varje fall kunna påstå, att de utförda beräkningarna ej ge en överdriven bild av situationen.

Tabell 4. Risken att begå en första fylleriförseelse i pro mille i städer och på landsbygd åren 1938, 1941 och 1942.

Ålder	Städer			Landsbygd		
	1938	1941	1942	1938	1941	1942
15—17	1.6	2.3	2.6	1.0	1.3	1.7
18—19	8.2	10.9	10.7	6.6	7.9	8.5
20—24	10.9	15.2	17.0	10.5	13.6	15.2
25—29	9.3	11.2	11.4	8.7	9.7	11.0
30—34	7.5	9.6	9.9	6.4	7.0	7.8
35—39	7.9	9.1	9.1	5.7	5.2	6.0
40—44	6.2	8.3	8.5	4.6	4.7	5.3
45—49	5.8	6.1	7.2	4.2	3.5	4.3
50—54	5.2	4.9	5.6	4.0	2.7	3.2
55—59	4.8	4.3	5.4	2.8	2.4	2.8
60—64	4.2	3.7	4.1	1.8	1.6	2.1
65—69	3.1	2.2	2.9	1.3	1.1	1.4
70—74	1.5	0.9	1.8	0.8	0.4	0.8
75—79	0.3	0.7	0.9	0.2	0.2	0.2

I första hand undersöka vi risken att begå en första fylleriförseelse i olika åldersgrupper av stads- och lantbefolkning. (Jfr tabell 4 och fig. 2.) Vi finna, att år 1938 i städerna risksiffrorna nå sitt maximum redan i 20—25-årsåldern, varefter risksiffrorna långsamt sjunka mot högre åldrar. För landsbygden finna vi samma år obetydligt lägre siffror och en tämligen överensstämmande fördelning av siffrorna. Det är särskilt av intresse, att risken för de yngre åldersgrupperna i de båda befolkningsgrupperna visa en mycket god överensstämmelse. En måttlig skillnad framträder först efter 25-årsåldern. Man kan med andra ord påstå, att risken att begå en första fylleriförseelse är ungefär lika stor för yngre personer, skrivna i städer, som

Figur 2. Frekvensen av en första och en andra fylleriförseelse i städer (diagrammet till vänster) och på landsbygd (diagrammet till höger) per 1000 män i olika åldersgrupper. De heldragna linjerna beteckna fylleriförseelserna år 1942, de prickade linjerna fylleriförseelserna år 1938. De båda övre kurvorna ge frekvensen av en första fylleriförseelse; de båda nedre kurvorna frekvensen av en andra fylleriförseelse. (Jfr tabell 4.)

för yngre personer, skrivna på landsbygden, men att den är något lägre för lantbefolkningen i åldersgrupperna över 25 år. Siffrorna för åren 1941 och 1942 förete en förhöjning, som är särskilt utpräglad för de yngre åldersgrupperna och mera utpräglad för stadsbor än för lantbor. Man kan vidare konstatera, att risken fortsätter att öka från 1941 till 1942.

Om vi som förut uppdelat städerna i storstäder, medelstora städer och småstäder, finna vi något högre risksiffror för de medelstora städerna. (Jfr tabell 5.) Siffrorna för småstäderna ligga på det hela taget något lägre än siffrorna för storstäderna, men skillnaden är inte stor. Vi finna vidare, att den ökning, som inträtt, är särskilt framträdande för de medelstora städerna och småstäderna. Risken för en första fylleriförseelse är 1942 för de yngre åldersgrupperna störst i medelstora städer, något lägre i småstäder och lägst i storstäderna. För de högre åldersgrupperna ligga emellertid risksiffrorna högst i storstäderna, något lägre i de medelstora städerna och lägst i småstäderna.

Tabell 5. Risken att begå en första fylleriförseelse i promille i storstäder, medelstora städer och småstäder åren 1938 och 1942.

Ålder	Storstäder		Medelstora städer		Småstäder	
	1938	1942	1938	1942	1938	1942
15—17	1.8	3.1	1.7	2.1	1.2	2.5
18—19	8.2	9.0	9.1	12.3	5.7	11.5
20—24	10.6	14.2	11.1	19.9	11.4	17.2
25—29	8.7	10.8	10.6	12.3	7.9	10.7
30—34	7.8	9.8	7.4	10.9	6.5	7.1
35—39	8.4	9.6	7.7	9.4	6.6	6.1
40—44	7.1	8.7	5.7	8.8	4.2	6.9
45—49	6.0	7.9	5.6	6.8	5.5	5.8
50—54	6.0	6.2	4.8	5.3	3.3	4.2
55—59	5.3	5.7	4.2	5.7	4.2	3.7
60—64	5.4	4.8	3.0	3.8	3.5	3.0
65—69	3.2	3.1	3.3	3.2	2.3	2.0
70—74	2.0	2.1	1.2	1.7	0.9	1.3
75—79	0.2	0.8	0.6	0.9	—	1.2
80—∞	—	0.3	—	0.8	—	—

För att nu få en mera konkret uppfattning om siffrornas innebörd, utnyttja vi i det följande risksiffrorna för en beräkning av den sammanlagda risken att bli dömd för minst en fylleriförseelse. I tabell 6 lämnas sådana siffror för stads- och lantbefolkning för åren 1938, 1941 och 1942. Jfr även fig. 3.

Tabell 6. Beräknad sammanlagd risk i procent upp till olika åldersgränser att begå en första fylleriförseelse för män i städer och på landsbygd åren 1938, 1941 och 1942.

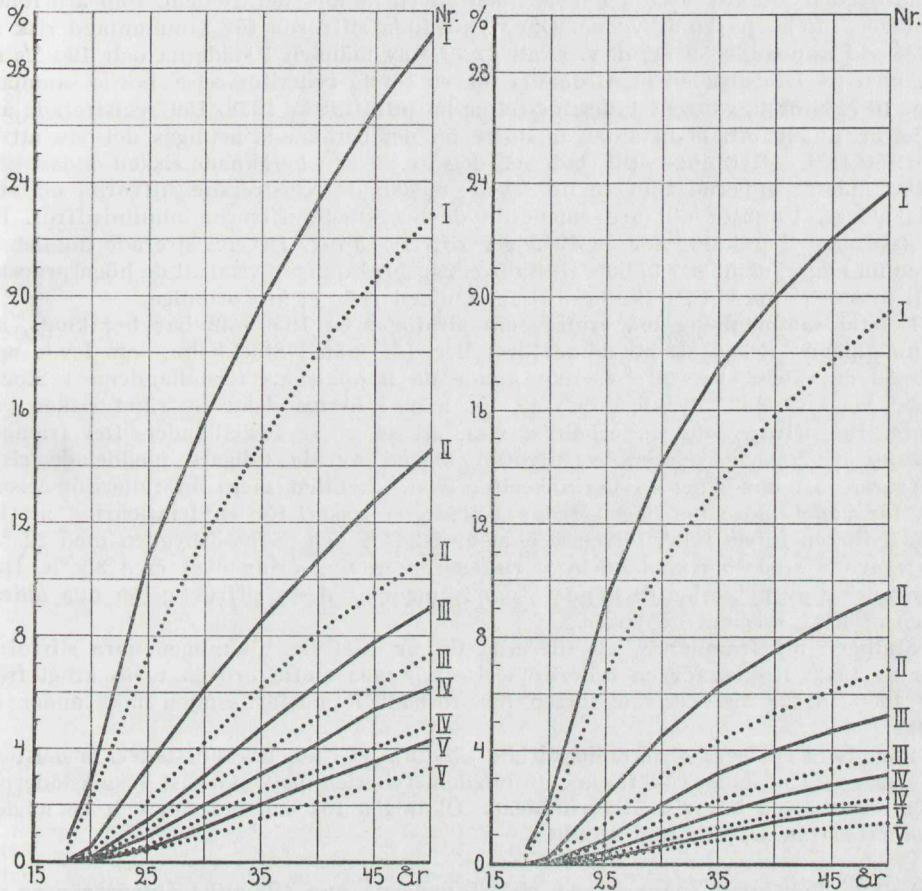
Ålder	St ä d e r			L a n d s b y g d		
	1938	1941	1942	1938	1941	1942
18	0.5	0.7	0.8	0.3	0.4	0.5
20	2.1	2.8	2.9	1.6	2.0	2.2
25	7.3	10.0	10.9	6.7	8.5	9.4
30	11.6	14.9	15.8	10.7	12.8	14.3
35	14.9	18.9	19.9	13.5	15.8	17.6
40	18.2	22.6	23.4	15.9	18.0	20.0
45	20.7	25.8	26.6	17.8	19.9	22.1
50	22.9	28.0	29.2	19.5	21.3	23.8

Vi betrakta i första hand ungdomsfylleriet. Vi finna, att år 1938 i städerna före 18 års ålder 0.5 % blivit dömda för minst en fylleriförseelse. År 1942 är siffran 0.8 %, vilket innebär en stegring med nära två tredjedelar (60 %). För landsbygden föreligger en förskjutning av ungefär samma storleksordning (66 %), nämligen från 0.3 % år 1938 till 0.5 % år 1942.

Vid 30 års ålder hade år 1938 i städerna 11.6 % av männen blivit dömda för en första fylleriförseelse. År 1942 visade risksiffrorna en stegring med mer än en tredjedel (36 %) till 15.8 %. För landsbygden inträffade i samma ålder ävenledes en stegring med ungefär en tredjedel (34 %), nämligen från 10.7 % till 14.3 %.

Vid 50 års ålder var i städerna år 1938 den sammanlagda risken 23 % och år 1942 uppgick risken till 29.2 %. För landsbygden var vid samma ålder år 1938 den sammanlagda risken 19.5 % och år 1942 23.8 %.¹

Det är först och främst av intresse att konstatera, att risken för fylleri är så stor, att en tredjedel av männen i städerna och en fjärdedel av männen på landsbygden

Figur 3. Beräknad sammanlagd risk i procent för män i städer (diagrammet till vänster) och på landsbygd (diagrammet till höger) att begå förseelser av olika ordningsnummer (romerska siffror) upp till en femte förseelse. De heldragna linjerna beteckna fylleriförseelserna år 1942 och de prickade linjerna fylleriförseelserna år 1938.

blivit dömda för minst en fylleriförseelse vid 50 års ålder. Det är vidare av intresse att konstatera, att skillnaden mellan städerna och landsbygden är förhållandevis liten för yngre åldrar.

Vid första påseendet verka de siffror, som här lämnats för den sammanlagda risken, otroliga. Genom en enkel överslagsberäkning kan man emellertid lätt visa, att siffrorna måste vara riktiga. Vi utgå från att de, som nu begå sina första fylleri-

¹ De här lämnade siffrorna för den sammanlagda risken äro minimisiffror. För år 1938 erhålla vi korrekta siffror genom en enkel summation av riskerna för de olika åldrarna. För städerna var vid 50 års ålder år 1938 den korrekta siffran 26 % och för landsbygden 22 %. År 1942 erhöles genom enkel summation för städerna siffran 34 % och för landsbygden 27 %. Dessa båda senare siffror äro emellertid något för höga.

förseelser, äro i genomsnitt 35 år gamla, d. v. s. födda under 1900-talets första decennium. Då föddes årligen cirka 44 000 gossar på landsbygden och 16 000 gossar i städerna. Av dessa kvarleva nu vid 35 års ålder 41 000 av dem, som äro födda på landsbygden, och 12 000 av dem, som äro födda i städer. Eftersom det är fråga om en ungefärlig beräkning, bortse vi från att en del av dem, som äro födda på landsbygden, nu äro bosatta i städer, och att en mindre del av dem, som äro födda i städer, nu bo på landsbygden. Om vi använda siffrorna för sammanlagd risk år 1938 vid uppnådda 50 år, d. v. s. att 22·9 % av männen i städerna och 19·5 % av männen på landsbygden blivit dömda för en första fylleriförseelse, borde sammanlagt 10 743 första gångens fylleriförseelser ha inträffat år 1938. Det registrerade antalet är 13 590. Att detta antal är större än det beräknade betingas dels av att vi bortsett från inflyttningen till städerna, dels av att den beräknade risken endast omfattar åldersgrupperna från 15 till 50 år, medan de registrerade siffrorna omfatta alla åldrar. Framför allt äro emellertid de beräknade siffrorna minimisiffror. En motsvarande beräkning för år 1942 ger siffran 13 262. Det registrerade antalet är även nu högre, nämligen 17 683. Dessa överslagsberäkningar visa, att de höga procenttal, som erhållits vid beräkning av sammanlagd risk, ej äro orimliga.

I detta sammanhang må erinras om att för åren 1930—32 har beräknats, att sammanlagda risken att bli dömd för fylleri för män i Stockholm, som levde upp till 50 års ålder, var 20 %. Man kunde då hoppas, att förhållandena i Stockholm voro särskilt olyckliga och att för män i övriga delar av riket risken var lägre. De siffror, som nu erhållits, visa, att så ej är förhållandet. Det framgår vidare av de här refererade siffrorna liksom av de tidigare meddelade risk-siffrorna, att ungdomens fylleriförseelser ökat väsentligt mera än fylleriförseelserna för något äldre personer. Medan i städerna risken för en femtioåring att bli dömd för en första fylleriförseelse ökat med 28 % och på landsbygden med 22 %, har såväl i stad som på landsbygd risken för en tjuugoåring ökat med 38 %. Den försämring av nykterhetstillståndet, som framgår av dessa siffror, gäller alla åldrar men alldeles speciellt de yngre.

Slutligen må framhållas, att siffrorna för år 1941 ligga tämligen nära siffrorna för år 1942. Risken för en fylleriförseelse har med andra ord ökat väsentligt från år 1938 till år 1941 och ökningen har fortsatt i ungefär samma takt under år 1942.

För att få en mera differentierad bild särskilja vi i tabell 7 storstäder, medelstora städer och småstäder. Vi finna, att ungdomsfylleriet ökat starkast i småstäderna. För en 20-åring har risken fördubblats. Ökningen för storstäderna och de medelstora städerna är väsentligt mindre.

Tabell 7. Beräknad sammanlagd risk i procent upp till olika åldersgränser att begå en första fylleriförseelse för män i storstäder, medelstora städer och småstäder åren 1938 och 1942.

Ålder	Storstäder		Medelstora städer		Småstäder	
	1938	1942	1938	1942	1938	1942
18	0·5	0·9	0·5	0·6	0·4	0·8
20	2·2	2·7	2·3	3·1	1·5	3·0
25	7·2	9·4	7·6	12·3	7·0	11·1
30	11·2	14·2	12·4	17·6	10·6	15·7
35	14·6	18·3	15·6	22·0	13·5	18·7
40	18·2	22·2	18·8	25·6	16·3	21·1
45	21·0	25·5	21·1	28·8	18·1	23·8
50	23·3	28·4	23·2	31·2	20·3	26·0

Tabell 8. Beräknad sammanlagd risk i procent att vid 30 och 50 års ålder begå en första fylleriförseelse bland män i städer och på landsbygden inom rikets samtliga län åren 1938, 1941 och 1942.

L ä n	S t ä d e r						L a n d s b y g d					
	30 år			50 år			30 år			50 år		
	1938	1941	1942	1938	1941	1942	1938	1941	1942	1938	1941	1942
Stockholms stad	10.5	11.1	14.0	23.0	25.4	29.7
Stockholms län	7.3	13.3	15.0	15.4	26.3	28.6	10.1	9.7	12.1	19.6	19.9	22.8
Uppsala	10.1	15.7	13.8	19.6	24.8	25.7	11.4	8.4	12.2	22.5	15.1	21.4
Södermanlands	8.9	13.2	15.4	15.3	21.4	26.6	6.9	10.8	13.2	14.4	18.0	20.4
Östergötlands	9.2	15.2	16.4	18.9	23.4	29.7	6.0	11.5	11.0	12.8	18.6	17.6
Jönköpings	10.1	15.1	17.2	21.9	27.0	28.6	8.5	10.4	12.1	15.3	16.8	19.5
Kronobergs	8.0	14.9	11.3	17.5	23.8	27.6	8.0	10.5	13.2	13.2	18.8	22.7
Kalmar	12.8	15.1	17.5	21.0	29.0	27.1	10.8	14.5	13.7	19.4	22.0	23.0
Gotlands	18.6	14.7	23.8	24.7	29.5	34.2	11.7	17.4	12.8	19.6	24.9	20.8
Blekinge	8.8	20.8	22.2	19.4	33.7	37.1	15.7	14.4	18.3	27.1	24.8	29.4
Kristianstads	10.2	16.8	23.7	18.1	27.5	40.7	9.5	12.3	13.1	15.8	20.8	22.4
Malmöhus	8.6	12.3	12.8	17.6	23.4	23.1	11.0	13.2	12.7	19.2	20.4	21.4
Hallands	12.2	17.3	14.6	19.4	25.0	24.6	8.6	11.8	11.1	16.0	19.2	19.4
Göteborgs o. Bohus ..	14.8	18.4	17.4	27.4	33.4	33.0	15.3	16.2	15.9	24.5	25.3	26.1
Älvsborgs	13.7	20.8	21.9	24.7	34.2	36.6	10.6	11.8	13.5	18.4	19.7	22.1
Skaraborgs	10.8	16.1	16.3	19.8	25.3	27.4	9.6	12.5	14.2	16.4	19.2	23.0
Värmlands	14.1	16.3	17.7	26.9	31.9	34.5	14.7	18.0	19.1	24.4	27.6	30.7
Örebro	12.6	18.5	19.8	20.6	34.3	36.2	10.1	11.9	15.0	16.5	19.1	23.9
Västmanlands	12.9	18.7	14.9	20.5	31.5	26.1	9.5	15.1	15.7	16.0	23.2	25.0
Kopparbergs	10.6	17.9	25.7	20.4	28.1	35.1	8.8	12.9	15.5	17.9	21.9	26.8
Gävleborgs	12.7	11.9	17.9	22.9	25.7	34.8	16.6	17.7	19.6	29.9	27.9	32.7
Västernorrlands	14.7	17.6	16.4	26.2	31.3	27.7	14.8	12.9	13.6	25.3	22.7	25.7
Jämtlands	8.4	12.1	12.9	15.8	25.6	28.5	10.5	10.6	12.6	19.8	18.4	22.0
Västerbottens	10.7	13.5	13.7	25.4	24.6	25.6	8.8	10.9	11.2	16.2	20.3	18.5
Norrbottnens	6.5	12.1	15.5	14.2	22.7	25.9	14.2	11.6	14.6	24.3	20.8	25.0
Medeltal	11.1	15.6	17.1	20.7	28.0	30.2	10.9	12.8	14.0	19.4	21.1	23.4

Om vi undersöka förhållandena vid 50-årsåldern, finna vi, att risksiffrorna ökat mest och ligga högst i de medelstora städerna, för vilka risken uppgår till 31.2 %. Den sammanlagda risken är lägre för storstäderna och lägst för småstäderna år 1942.

Att skillnaden mellan städer av olika typ och landsbygden med hänsyn till sammanlagd risk att bli dömd för minst en fylleriförseelse i yngre år är förhållandevis liten är av särskilt intresse med hänsyn till de förhållanden, som tidigare kunnat påvisas. Det föreligger ju en väsentlig skillnad i frekvens av fylleriförseelser mellan stad och land. Denna skillnad betingas emellertid av att risken att bli dömd för fylleri uppe i medelåldern är vida lägre på landsbygden än i städerna. Siffrorna innebära, att när man är yngre, är risken att bli dömd för en fylleriförseelse ungefär lika stor i städerna som på landsbygden. Yngre personer besöka nöjesplatser etc. i berusat tillstånd och bli då anhängna för fylleri. I senare åldrar gör sig den olika livsföringen i stad och på land gällande. Lantbefolkningen uppträder inte berusad på offentliga platser i samma utsträckning som stadsbefolkningen. Delvis torde detta sammanhänga med ekonomiska förhållanden. Sedan man bildat familj, har man inte råd att besöka restauranger och nöjesplatserna ha i viss utsträckning mist sin lockelse. Konsumtionen av utminuterad sprit är lägre på landsbygden. Det är ju rimligt att antaga, att det föreligger en ännu större skillnad mellan stads- och lantbefolkning med hänsyn till konsumtion av restaurangsprit.

Det är slutligen av intresse att söka få en överblick över risken att bli dömd för minst en fylleriförseelse i olika delar av landet. Därför lämnas i tabell 8 minimi-

siffror för de olika länen, varvid inom varje län särskiljas personer, skrivna i stad och på landsbygd.

Först och främst kan man konstatera, att i en del län risken att bli dömd för minst en fylleriförseelse är högre för lantbefolkningen än stadsbefolkningen, även om som regel förhållandet är det motsatta. Särskilt vid 30-årsåldern var år 1938 risken större på landsbygden i åtskilliga områden, nämligen i 10 av de 24 länen. År 1941 och 1942 är det endast i ett fåtal län, som risken är högre för lantbefolkningen. Vid 50 år ligger däremot som regel städerna högst.

Av siffrorna för år 1938 framgår vidare, att vid 30 år, vad städerna beträffar, den sammanlagda risken är förhållandevis hög i Gotlands, Göteborgs och Bohus, Väster-norrlands, Värmlands och Älvsborgs län. Risken håller sig för dessa län mellan 14—19 %.

För landsbygden ligger siffrorna särskilt högt för Gävleborgs, Blekinge, Göteborgs och Bohus, Värmlands och Norrbottens län.

År 1941 har en viss förändring inträtt i länens inbördes ordning samtidigt som en genomgående ökning av sammanlagda risken för fylleriförseelser kan konstateras. För städerna är ökningen särskilt stark i Blekinge, Kopparbergs och Älvsborgs län. Däremot har för Gotlands län en minskning inträffat och Gotland avviker härvidlag från alla de övriga länen. Ökningen är för övrigt måttlig. Med hänsyn till landsbygden äro siffrorna höga i Värmlands, Gotlands, Gävleborgs samt Göteborgs och Bohus län.

För år 1942 kan man för de flesta länen konstatera en ytterligare ökning i fyllerifrekvensen. Denna har emellertid träffat länen olika starkt, varför en omkastning i den inbördes ordningen inträtt. Jämfört med år 1941 kan man nu, vad städerna beträffar, konstatera en stark ökning i Gotlands, Kopparbergs och Kristianstads län, varigenom dessa län förts upp till de tre främsta platserna. I Blekinge och Älvsborgs län ligger siffrorna i likhet med år 1941 högt. Vad landsbygden beträffar visa även nu Gävleborgs och Värmlands län höga siffror. Dessutom företer Blekinge län höga risksiffror.

Om vi slutligen jämföra risksiffrorna för år 1938 och 1942 i städerna, finna vi en särskilt stark ökning i Kopparbergs, Blekinge och Kristianstads län med resp. 15, 13 och 14 %. En ökning med 8—10 % uppvisa städerna i Älvsborgs, Stockholms och Södermanlands län. I övriga län håller sig ökningen vid 4—5 %. Vad landsbygden angår är ökningen av fyllerifrekvensen starkast i Kopparbergs, Södermanlands och Västmanlands län, där den uppgår till omkring 6 à 7 %. Utan närmare kännedom om de lokala förhållandena är det ju svårt att avgöra, i vad mån ökningen sammanhänger med reella förskjutningar i frekvensen av fyllerifall och i vad mån olikheter i den effektivitet, ordningsmakten visat, spelat en roll. Förskjutningarna äro emellertid alltför stora för att man utan vidare skall våga antaga, att denna senare faktor helt och hållet förklarar skillnaderna.

De siffror, som lämnas för åldersfördelningen av fyllerifallen i den officiella statistiken, hänföra sig, som förut framhållits, till den ort, där vederbörande begått fylleriförseelse, medan däremot de här lämnade siffrorna hänföra sig till kyrkoskrivningsorten. Siffror för fylleriförseelser i städer och på landsbygd komma därför ej att överensstämma med de siffror, som lämnas i den officiella statistiken. Man har att räkna med att ett antal stadsbor begå fylleriförseelser på landsbygden. Framför allt torde emellertid skillnader framkomma därigenom, att lantbor begå fylleriförseelser i städerna. För båda åren har man att räkna med en eftersläpning såtillvida, att personer, som flyttat in till städer eller ut till landsbygden, ännu ej hunnit bli skrivna på respektive orter. Denna felkälla torde dock ej spela större roll. Genom att subtrahera den officiella statistikens siffror för landsbygden från de siffror, som här lämnats för personer, kyrkoskrivna på landsbygden, bör man erhålla minimisiffror för det antal förseelser, som begås i städer av personer, skrivna på landsbygden. De siffror man erhåller bli naturligtvis långt ifrån exakta, men det torde ändå kunna anses motiverat att utföra beräkningen.

Tabell 9. Beräknat antal män (enligt vissa antaganden, se texten), skrivna på landsbygden, som begått fylleriförseelser i städer.

Ålder	Å r 1 9 3 8				Å r 1 9 4 2			
	Antal förseelser av personer skrivna på landsbygden	Antal förseelser begångna på landsbygden	Diff. = n	n i % av å landsbygden skrivna fyllerister	Antal förseelser av personer skrivna på landsbygden	Antal förseelser begångna på landsbygden	Diff. = n	n i % av å landsbygden skrivna fyllerister
15—17	132	115	17	12·9	184	153	31	16·8
18—19	587	471	116	19·8	738	541	197	26·7
20—24	2 763	2 270	493	17·8	3 179	2 367	812	25·5
25—29	2 893	2 100	793	27·4	3 354	2 268	1 086	32·4
30—34	2 257	1 383	874	38·7	2 762	1 576	1 186	42·9
35—39	1 759	879	880	50·0	2 114	1 047	1 067	50·5
40—44	1 421	642	779	54·8	1 705	774	931	54·6
45—49	1 127	425	702	62·3	1 274	497	777	61·0
50—54	913	365	548	60·0	956	348	608	63·6
55—59	667	248	419	62·8	728	254	474	65·1
60—64	405	130	275	67·9	472	151	321	68·0
65—69	174	61	113	64·9	239	68	171	71·5
70—74	67	26	41	61·2	82	25	57	69·5
75— ∞	21	6	15	71·4	19	7	12	63·2
Summa	15 186	9 121	6 065	39·9	17 806	10 076	7 730	43·4

I tabell 9 lämnas siffror över det antal förseelser, som begåtts i städer av personer, skrivna på landsbygden. Man kan konstatera, att tendensen bland lantbor att begå fylleriförseelser i städer ökar i jämn takt upp mot 50-årsåldern. År 1938 utgjorde i städer begångna förseelser något mer än en tiondel för personer i åldern 15—17 år, skrivna på landsbygden. För åldersgruppen 45—50 år uppgick andelen till nära två tredjedelar, nämligen 62 %. För år 1942 finna vi samma gång i siffrorna med den skillnaden, att procentsiffrorna ligga väsentligt högre för de yngre åldersgrupperna. I exempelvis åldersgruppen 20—25 år utgjorde fylleriförseelserna i städer 18 % år 1938 och 26 % år 1942 av de förseelser, som personer i denna ålder, skrivna på landsbygden, begingo. För åldersgrupperna över 35 år ligga siffrorna för de båda åren på ungefär samma nivå. Dessa siffror äro nu, som förut understrukits, minimisiffror. Man har att räkna med att stadsbor begå fylleriförseelser på landsbygden. Möjligen är detta i speciell utsträckning fallet i yngre åldrar, då stadsbor i viss utsträckning besöka dansbanor i förorter till städer etc. Detta kan i varje fall delvis förklara skillnaden mellan yngre och äldre åldersgrupper. Korrekta siffror skulle utfalla högre för de yngre åldrarna. Skillnaden mellan åldersgrupperna är emellertid mycket stor. Det torde vara osäkert, om förseelser av stadsbor på landsbygden för de yngre åldersgrupperna har sådan omfattning, att skillnaden härigenom utjämnas. Utan tillgång till mera pålitligt siffermaterial är det emellertid ej möjligt att nå fram till ett definitivt påstående.

Av särskilt intresse är emellertid den förskjutning, som tycks ha ägt rum för yngre åldrar. Dessa ha fått en förbättrad ekonomi och avigsidan av detta är, att de ha större möjligheter att besöka städer och där begå fylleriförseelser.

Risken för upprepade fylleriförseelser.

I avsikt att få en grov orientering över risken för upprepade fylleriförseelser lämnas i tabell 10 siffror över, hur stor andel av fylleriförseelserna, som åren 1938 och 1942 voro resp. första, andra etc. upp till femte fylleriförseelsen, samt vidare

Tabell 10. Procentuell fördelning av samtliga fylleriförseelser av olika ordningsnummer åren 1938 och 1942.

Fylleri- förseelsens nummer	Stor- städer	Medel- stora städer	Små- städer	Samtliga städer	Lands- bygd
<i>År 1938:</i>					
1	34.9	37.5	42.7	36.6	51.9
2	16.2	16.0	18.9	16.4	17.1
3	10.7	10.7	11.4	10.8	9.2
4	7.2	7.0	7.9	7.2	5.5
5	5.1	4.8	4.4	5.0	3.5
>5	25.8	23.9	14.6	24.0	12.8
Summa	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
<i>År 1942:</i>					
1	34.7	39.0	42.9	37.2	48.2
2	17.0	18.0	17.6	17.4	17.9
3	10.3	10.7	10.5	10.5	9.8
4	7.2	6.9	7.1	7.1	5.8
5	5.3	4.4	4.8	4.9	3.9
>5	25.6	21.0	17.1	22.9	14.5
Summa	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

den andel av fylleriförseelserna, som hade högre ordningsnummer än fem. Om vi först betrakta siffrorna för år 1938, finna vi, att en första fylleriförseelse är förhållandevis vanlig på landsbygden jämfört med i städerna. En andra och tredje fylleriförseelse förekommer i ungefär lika stor andel bland personer, som begått förseelser och äro skrivna på landsbygd, som bland personer, skrivna i städer. Fylleriförseelser med ännu högre ordningsnummer ha emellertid väsentligt lägre andel på landsbygden; fylleriförseelser, som ha högre ordningsnummer än fem, utgöra på landsbygden endast något mer än hälften så stor del av totala antalet fylleriförseelser som fallet är i städerna. Vi finna en skillnad av motsvarande art mellan storstäderna och de medelstora städerna å ena sidan samt småstäderna å andra sidan, ehuru ej fullt så utpräglad. Första fylleriförseelser utgöra en större andel av totala antalet fylleriförseelser i småstäderna än i övriga städer. För andra, tredje och fjärde fylleriförseelserna ligga siffrorna på samma nivå, men från och med den femte fylleriförseelsen är andelen lägre i småstäderna än i övriga städer.

För år 1942 finna vi i princip samma skillnad mellan de olika områdena. På landsbygden utgöra med andra ord första fylleriförseelser en större andel av fylleriförseelserna än vad fallet är i städerna och för småstäderna är andelen större än för övriga städer. Om vi jämföra de bägge åren 1938 och 1942, finna vi för landsbygden en obetydlig förskjutning mot en ökning av upprepade fylleriförseelser jämfört med första fylleriförseelser. För städerna föreligger en obetydlig förskjutning i motsatt riktning. Siffrorna innebära med andra ord, att den ökade fyllerifrekvensen i ungefär lika utsträckning hänför sig till fylleriförseelser av olika ordningsnummer.

För att få en mera korrekt uppfattning av förhållandena övergå vi till att undersöka risken att begå fylleriförseelser av olika ordningsnummer. Siffror ha erhållits genom att sätta antalet fylleriförseelser i olika åldersgrupper i relation till antalet individer i befolkningen i motsvarande åldersgrupper. (Jfr tabell 11 och fig. 2.)

I tabellen äro även medtagna risksiffror för en första fylleriförseelse i avsikt att möjliggöra en jämförelse. Vi finna, som förut framhållits, att för såväl städerna som landsbygden år 1938 risken för en första fylleriförseelse steg till ett maximum i 20—25-årsåldern. Risken för en andra fylleriförseelse ligger, som är att vänta, på

Tabell 11. Risk på 1 000 av folkmängden att begå fylleriförseelser av olika ordningsnummer för män i städer och på landsbygd åren 1938 och 1942.

Ålder	Städer						Landsbygd					
	Fylleriförseelsens nummer											
	1	2	3	4	5	> 5	1	2	3	4	5	> 5
<i>År 1938:</i>												
15-17	1.65	0.18	0.06	—	—	—	0.99	0.11	0.07	0.01	—	—
18-19	8.20	1.25	0.44	0.16	0.08	0.16	6.64	0.76	0.45	0.10	0.05	0.08
20-24	10.92	3.74	2.09	1.10	0.71	2.14	10.48	2.55	1.09	0.56	0.31	0.56
25-29	9.32	4.33	3.02	1.99	1.04	4.31	8.69	3.40	1.82	1.02	0.69	1.28
30-34	7.50	4.22	2.41	1.94	1.31	6.08	6.38	2.59	1.46	0.97	0.63	1.95
35-39	7.88	4.17	2.81	1.54	1.22	6.81	5.70	2.09	1.18	0.83	0.55	1.93
40-44	6.21	2.98	2.26	1.65	1.27	5.82	4.57	1.72	1.12	0.75	0.39	2.16
45-49	5.76	2.92	2.48	1.65	1.16	6.25	4.21	1.57	0.87	0.56	0.35	1.93
50-54	5.20	2.71	2.03	1.46	0.97	6.23	3.96	1.43	0.75	0.40	0.29	1.72
55-59	4.77	2.35	1.28	0.98	0.85	4.92	2.85	1.06	0.63	0.38	0.24	1.74
60-64	4.20	1.77	1.36	1.09	0.85	4.08	1.77	0.72	0.44	0.32	0.22	1.26
65-69	3.11	1.28	0.76	0.62	0.52	2.21	1.28	0.39	0.23	0.09	0.04	0.48
70-74	1.48	0.64	0.30	0.39	0.34	1.28	0.82	0.16	—	—	0.05	0.18
75-79	0.31	0.39	—	—	—	0.54	0.22	0.12	0.05	—	0.03	0.05
80-∞	—	—	—	—	—	—	0.03	0.03	—	—	—	—
<i>År 1942:</i>												
15-17	2.61	0.19	0.02	0.02	—	—	1.70	0.11	0.02	0.01	—	—
18-19	10.73	2.47	0.98	0.44	0.20	0.32	8.47	1.12	0.36	0.11	0.07	0.18
20-24	16.97	5.82	2.72	1.72	1.02	2.04	15.23	4.33	1.71	0.90	0.48	0.87
25-29	11.36	5.86	3.19	2.26	1.43	4.92	11.00	4.55	2.55	1.37	0.87	2.52
30-34	9.85	5.19	3.50	2.29	1.66	7.56	7.84	3.59	2.27	1.37	0.84	2.97
35-39	9.08	4.83	3.34	2.22	1.64	8.38	5.97	2.72	1.65	1.16	0.82	3.17
40-44	8.48	4.73	3.21	2.50	1.45	9.16	5.33	2.49	1.50	0.96	0.64	2.94
45-49	7.21	4.14	2.70	1.73	1.65	7.44	4.29	1.98	1.08	0.69	0.50	2.43
50-54	5.60	3.34	1.97	1.44	1.01	7.09	3.23	1.44	0.87	0.39	0.40	2.21
55-59	5.43	2.62	1.75	1.19	1.05	5.40	2.75	1.20	0.66	0.45	0.41	1.90
60-64	4.14	2.18	1.12	0.70	0.62	3.81	2.09	0.76	0.50	0.37	0.24	1.27
65-69	2.92	1.61	1.29	0.64	0.35	2.19	1.38	0.53	0.25	0.16	0.16	0.69
70-74	1.85	0.85	0.38	0.24	0.05	0.81	0.79	0.17	0.13	0.12	0.10	0.27
75-79	0.92	0.42	0.28	0.28	0.07	0.35	0.22	0.10	0.05	—	—	0.07
80-∞	0.43	0.11	—	—	—	—	0.03	—	—	—	—	—

en lägre nivå och stiger långsammare upp till 25—30-årsåldern, varefter den håller sig på förhållandevis hög nivå ända upp mot 40-årsåldern. Vi få liknande siffror, ehuru på något lägre nivå, för risken att bli dömd för en tredje fylleriförseelse. Det är i viss mån förvånande, att skillnaden mellan risksiffrorna inte är större. Det ligger i sakens natur, att risken att bli dömd för en fylleriförseelse av högre ordningsnummer kontinuerligt måste sjunka. Endast en del av dem, som begå en första fylleriförseelse, bli dömda för en andra etc. Det tar vidare tid för vederbörande att bli dömd för fylleriförseelser upprepade gånger, varför åldersmaximum för risksiffrorna förskjutes mot högre åldrar. De höga siffrorna för upprepade förseelser visa, att om en person blivit dömd för en fylleriförseelse risken är jämförelsevis stor, att han i fortsättningen skall bli dömd på nytt.

Om vi jämföra personer, skrivna i städerna och på landsbygden, finna vi nu, att risken för en andra fylleriförseelse i yngre år är väsentligt lägre på landsbygden än i städerna. Detsamma gäller förseelser av ännu högre ordningsnummer. Vi ha förut påpekat, att risken för en första fylleriförseelse för yngre personer visserligen är lägre på landsbygden än i städerna men att skillnaden inte är stor. Vi kunna nu

gå ett steg vidare och konstatera, att risken för en andra, tredje etc. förseelse i yngre åldrar är väsentligt lägre på landsbygden än i städerna. Det ligger närmast till hands att tolka siffrorna så, att yngre personer på landsbygden visserligen berusa sig så, att de så småningom bli dömda för fylleri en första gång, men att de därefter iakttaga större försiktighet och äro mera skötsamma. Det är möjligt, att bestraffningen för en fylleriförseelse har en mera avskräckande effekt på lantbor än på stadsbor. Det är svårt att på annat sätt förklara, att risken för en första fylleriförseelse i en och samma ålder företer vida mindre skillnad än vad fallet är med de upprepade förseelserna.

Om vi betrakta siffrorna för år 1942, finna vi, att i städerna risken för upprepade fylleriförseelser av olika ordningsnummer ökat ej oväsentligt framför allt för äldre. En likartad förskjutning föreligger för landsbygdens vidkommande. Medan risken för en första fylleriförseelse såväl i städer som på landsbygd ökat särskilt för de yngre åldrarna, kan man med hänsyn till risken för upprepade förseelser konstatera en stegring, som i städerna är särskilt framträdande i medelåldern (gruppen 40—45 år). För landsbygden föreligger en ökning av risksiffrorna för upprepade fylleriförseelser, som är särskilt framträdande i något yngre åldrar (30—40-årsåldern). För de högsta åldersklasserna ha siffrorna under bägge åren hållit sig tämligen oförändrade såväl med hänsyn till första som upprepade förseelser.

Om vi slutligen betrakta de olika grupperna av städer (jfr tabell 12) finna vi att i storstäderna risken för en första fylleriförseelse ökat särskilt för de yngre åldersgrupperna. Denna ökning är dock förhållandevis måttlig. Påfallande är däremot att risksiffrorna för upprepade förseelser ökat och för förseelser med högre ordningsnummer är en sådan riskökning mycket påfallande i 40—50-årsåldern. För de medelstora städerna är däremot ökningen för förstagångsförseelser i yngre åldrar speciellt kraftig. Även risken för förseelser av högre ordningsnummer har ökat men inte så

Tabell 13. Beräknad sammanlagd risk i procent upp till olika åldersgränser att begå första och upprepade fylleriförseelse för män i städer och på landsbygd åren 1938 och 1942.

Ålder	Städer					Landsbygd				
	Fylleriförseelsens nummer									
	1	2	3	4	5	1	2	3	5	
<i>År 1938:</i>										
18	0.49	0.05	0.02	—	—	0.80	0.03	0.02	0.003	—
20	2.12	0.30	0.11	0.03	0.02	1.62	0.19	0.11	0.02	0.01
25	7.35	2.15	1.15	0.58	0.37	6.67	1.45	0.66	0.30	0.17
30	11.69	4.25	2.63	1.57	0.89	10.65	3.12	1.56	0.81	0.51
35	14.85	6.26	3.80	2.52	1.54	13.47	4.37	2.27	1.29	0.83
40	18.15	8.20	5.14	3.27	2.14	15.90	5.36	2.85	1.70	1.10
45	20.66	9.56	6.21	4.06	2.76	17.81	6.17	3.39	2.07	1.29
50	22.92	10.87	7.37	4.85	3.32	19.52	6.91	3.81	2.35	1.47
<i>År 1942:</i>										
18	0.78	0.06	0.01	0.01	—	0.51	0.03	0.01	0.003	—
20	2.90	0.55	0.20	0.09	0.04	2.19	0.26	0.08	0.03	0.01
25	10.86	3.41	1.55	0.95	0.55	9.41	2.40	0.93	0.48	0.25
30	15.81	6.21	3.11	2.07	1.26	14.29	4.60	2.19	1.16	0.69
35	19.88	8.62	4.80	3.18	2.08	17.59	6.30	3.29	1.83	1.10
40	23.45	10.80	6.38	4.25	2.88	20.02	7.57	4.09	2.40	1.51
45	26.64	12.89	7.87	5.44	3.58	22.13	8.71	4.80	2.87	1.82
50	29.25	14.68	9.11	6.26	4.37	23.79	9.61	5.31	3.20	2.07

Tabell 14. Beräknad sammanlagd risk i procent upp till olika åldersgränser att begå första och upprepade fylleriförseelse för män i storstäder, medelstora städer och småstäder åren 1938 och 1942.

Ålder	Å r 1 9 3 8					Å r 1 9 4 2				
	F y l l e r i f ö r s e e l s e n s n u m m e r									
	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
<i>Storstäder:</i>										
18	0·54	0·08	—	—	—	0·92	0·10	0·01	0·01	—
20	2·17	0·81	0·05	0·01	—	2·69	0·53	0·16	0·08	0·03
25	7·24	2·01	1·04	0·53	0·34	9·42	3·16	1·17	0·68	0·48
30	11·22	4·18	2·34	1·45	1·01	14·20	5·74	2·60	1·72	1·18
35	14·64	6·17	3·48	2·45	1·65	18·34	7·94	4·34	2·89	2·12
40	18·15	8·28	5·05	3·31	2·26	22·19	10·29	6·04	4·04	3·04
45	21·00	9·77	6·35	4·18	3·00	25·51	12·67	7·60	5·41	3·89
50	23·33	11·34	7·67	5·16	3·74	28·41	14·63	9·10	6·44	4·89
<i>Medelstora städer:</i>										
18	0·50	0·05	0·05	—	—	0·64	0·02	—	—	—
20	2·30	0·34	0·18	0·07	0·04	3·07	0·54	0·26	0·12	0·06
25	7·60	2·28	1·29	0·67	0·47	12·35	3·80	1·96	1·21	0·64
30	12·41	4·31	3·12	1·83	1·04	17·59	6·83	3·77	2·45	1·39
35	15·58	6·42	4·30	2·73	1·67	21·97	9·67	5·59	3·60	2·09
40	18·77	8·28	5·53	3·45	2·34	25·59	11·98	7·17	4·62	2·83
45	21·07	9·59	6·42	4·12	2·91	28·79	13·99	8·74	5·76	3·42
50	23·24	10·59	7·36	4·71	3·20	31·19	15·64	9·74	6·38	4·07
<i>Småstäder:</i>										
18	0·35	—	—	—	—	0·76	0·04	—	—	—
20	1·49	0·21	0·07	—	—	3·03	0·62	0·16	0·06	—
25	7·00	2·32	1·06	0·50	0·22	11·08	3·06	1·58	1·05	0·51
30	10·62	4·36	2·25	1·24	0·48	15·73	5·95	2·89	2·07	1·11
35	13·49	6·09	3·51	2·17	1·14	18·67	7·91	4·00	2·90	1·82
40	16·31	7·55	4·30	2·60	1·44	21·14	9·14	5·10	3·82	2·35
45	18·07	8·39	4·99	3·39	1·77	23·81	10·35	6·15	4·52	2·77
50	20·31	9·50	6·04	3·96	2·35	25·98	11·87	7·06	5·03	3·20

starkt som i storstäderna. Småstäderna intaga en mellanställning. Förstagångsförseelserna ha ökat mer än i storstäderna men mindre än i de medelstora städerna. Förseelser av högre ordningsnummer ha ökat mindre än i storstäderna men mer än i de medelstora städerna. Siffrorna ha emellertid en oregelbunden gång, vilket delvis betingas av slumpmoment. För att nå fram till siffror, som lättare låna sig till en jämförelse, ha vi beräknat den sammanlagda risken för fylleriförseelser av olika ordningsnummer på samma sätt som vi gjort, då det gällt en första fylleriförseelse. Beräkningarna ha med andra ord utförts för den sammanlagda risken att begå en andra, tredje, fjärde och femte fylleriförseelse vid olika åldersgränser. Siffrorna återfinnas i tabell 13. (Jfr även fig. 3.)

Genom dessa siffror bör man först och främst kunna få en uppfattning om skillnaden mellan stad och land. Fylleriförseelserna ha ju något lägre frekvens även i yngre åldrar bland personer, skrivna på landsbygden, än bland personer, skrivna i städerna. Skillnaden i risk att begå en första förseelse är emellertid, som upprepade gånger framhållits, obetydlig. Detta bör innebära, att vi måste vänta att erhålla lägre siffror, när det gäller risken för en andra fylleriförseelse. Ett mindre antal av dem, som begått en första fylleriförseelse, bör på landsbygden begå en

andra förseelse. Så är också förhållandet. Bland män i städer, som uppnått 30 års ålder, hade år 1938 ej fullt 12 % blivit dömda för en första fylleriförseelse och något över 4 % för en andra. För landsbygden ligger risken för en första förseelse, som förut påpekats, på ungefär samma nivå, nämligen 11 %, medan risken för en andra förseelse relativt sett ligger lägre och är något mer än 3 %. För förseelser av högre ordningsnummer finna vi motsvarande skillnader, d. v. s. förhållandevis låga siffror för lantbefolkningen jämfört med stadsbefolkningen. Skillnaden framträder ännu tydligare i 50-årsåldern, då i städerna 23 % blivit dömda för en första fylleriförseelse och 11 % för en andra, medan på landsbygden 20 % blivit dömda för en första och endast 7 % för en andra. År 1942 ligga siffrorna genomgående på en högre nivå. Vid 50-årsåldern ha i städerna 29 % blivit dömda för en första fylleriförseelse och 15 % för en andra, medan på landsbygden 24 % dömts för en första och 10 % för en andra förseelse. För en femte förseelse uppgår risken till något mer än 4 % i städerna och till obetydligt mer än 2 % på landsbygden.

Om vi betrakta siffrorna för städer av olika typ (tabell 14) finna vi 1938 mindre väsentliga skillnader. Siffrorna ligga på det hela taget något lägre för småstäderna än för de båda övriga grupperna. 1942 har en förskjutning inträtt, så att den sammanlagda risken för en första förseelse ökat mest för medelstora städer, och för såväl medelstora som storstäder finna vi med hänsyn till upprepade fylleriförseelser väsentligt högre siffror än för småstäderna. För dessa senare ligga siffrorna närmare dem, som äro karakteristiska för landsbygden.

På det hela taget har emellertid såväl i städer av olika typ som på landsbygden en ökning inträtt såväl för första som för upprepade fylleriförseelser. Frekvensen av fylleriförseelser har ökat tämligen jämnt både för de olika områdena och för förseelser av olika ordningsnummer.

För att få mera konkreta uttryck för förhållandena kan man resonera på följande sätt. Om fylleriförseelser vore att betrakta som tillfälliga olyckshändelser, borde man vänta, att eftersom 12 % av männen i städerna vid 30 års ålder råkat bli dömda för en första förseelse, borde i sin tur 12 % av dessa bli dömda för en andra förseelse etc., d. v. s. 1.44 %. Av dessa böra på nytt 12 % bli dömda för en tredje. Nu blir i stället 37 %, alltså tre gånger så många, dömda för en andra förseelse och 62 %, d. v. s. fem gånger så många, dömda för en tredje. Detta ger en uppfattning om hur stor avvikelserna är från vad man slumpvis skulle vänta och ger ett konkret uttryck för den tendens, som finns hos vissa personer att bli dömda upprepade gånger. (Jfr tabell 15.)

I tabell 15 återfinnas siffror beräknade efter dessa principer. Om vi med hjälp av dessa siffror jämföra städerna och landsbygden, finna vi, att på landsbygden en förhållandevis liten del bli dömda för en andra förseelse jämfört med vad fallet är i städerna. 37 % bli år 1938 i städerna dömda för en andra förseelse i 30-årsåldern, medan motsvarande siffror för landsbygden är 29 %. En skillnad av liknande storleksordning förefinnes i 50-årsåldern, då siffran för städerna är 47 % och för landsbygden 35 %. Vi finna också, att risken för dem, som begått en andra förseelse, att begå en tredje är lägre på landsbygden än i städerna. Detsamma är fallet för en fjärde förseelse, medan för en femte skillnaden inte är så påfallande. Siffran för lantbefolkningen vid 30-årsåldern ligger i själva verket högre än motsvarande siffror för stadsbefolkningen. År 1942 ligga siffrorna tämligen genomgående på en något högre nivå och vi återfinna samma skillnad mellan stad och land som år 1938.

I vissa avseenden framträder skillnaden mellan stad och land och mellan de olika åren tydligare, om vi använda det ovan skisserade beräkningssätt, som avser att ge ett mått på avvikelser från vad man skulle vänta vid en slumpvis fördelning. Siffrorna äro med andra ord ett uttryck för den tendens, som föreligger hos en del individer att bli dömda för upprepade förseelser. Ju högre upp man går i fylleriförseelsernas ordningsnummer, desto större bli avvikelserna från vad man slumpvis

Tabell 15. Beräknad sammanlagd risk att begå en andra fylleriförseelse och fylleriförseelser av högre nummer i % av risken för föregående fylleriförseelse vid 30 resp. 50 år samt observerad i förhållande till beräknad risk.

Ålder, år		Å r 1938				Å r 1942			
		Fylleriförseelsens nummer				Fylleriförseelsens nummer			
		2	3	4	5	2	3	4	5
	<i>Städer:</i>								
30	% av föreg. förs.	36·7	61·9	59·7	56·7	39·3	50·1	66·6	60·9
»	observ. risk	3·2	17	89	424	2·5	7·9	33	127
	beräkn. risk								
50	% av föreg. förs.	47·4	64·8	65·8	68·5	50·2	62·1	68·7	69·8
»	observ. risk	2·1	6·1	18	53	1·7	3·6	8·1	20
	beräkn. risk								
	<i>Landsbygd:</i>								
30	% av föreg. förs.	29·3	50·0	51·9	63·0	32·2	47·6	53·0	59·5
»	observ. risk	2·8	13	63	371	2·3	7·5	28	116
	beräkn. risk								
50	% av föreg. förs.	35·4	55·1	61·7	62·6	40·4	55·3	60·3	64·7
»	observ. risk	1·8	5·1	16	52	1·7	3·9	10	27
	beräkn. risk								

skulle vänta. Att vederbörande blir dömd för förseelser, blir alltmera ett uttryck för en alkoholbetonad livsföring.

För en andra förseelse blir en person dömd ungefär två à tre gånger så ofta som slumpvis vore att vänta. Detta gäller både 30- och 50-åringar såväl i städer som på landsbygd samt för båda de undersökta åren. Om vi i stället betrakta risken för en femte förseelse, finna vi, att i städerna en 30-åring 1938 blir dömd mer än 400 gånger så ofta och en 50-åring mer än 50 gånger så ofta som slumpvis vore att vänta. Siffrorna ligga avsevärt lägre på landsbygden. Den påfallande skillnaden mellan 30-åringar och 50-åringar tyder på att bland yngre personer fylleriförseelser ha speciellt elakartad karaktär. Om en person före 30 års ålder gör sig skyldig till en fylleriförseelse, är det förhållandevis troligt, att han också gör sig skyldig till upprepade förseelser. Denna tendens är inte så utpräglad för 50-åringar. Benägenheten att upprepa förseelser är vidare tämligen genomgående något större i städerna än på landsbygden. Fylleriet har i något större utsträckning typen av alkoholistfylleri i städerna. Den förskjutning, som gör sig gällande 1942, medför, att avvikelserna från vad man slumpvis skulle kunna vänta blir mindre. På landsbygden är exempelvis risken för en 50-åring att bli dömd för en femte fylleriförseelse 27 gånger så stor som slumpen fordrar år 1942, medan motsvarande siffra för år 1938 är 52 gånger så stor som slumpen fordrar. Detta innebär, att när frekvensen av fylleriförseelser ökat över hela linjen, komma de beräknade siffrorna att ligga på en högre nivå. Man kan uttrycka saken så, att när frekvensen av fylleriförseelser ökar, blir skillnaden mellan personer, som på ett mera ordinärt sätt använder sprit, och personer av alkoholist-typ mindre påfallande.

På det hela taget torde man alltså kunna påstå, att år 1942 vid 50-årsåldern i städerna hälften av dem, som begått en första fylleriförseelse, göra sig skyldiga till en andra förseelse. Av dessa begå två tredjedelar en tredje förseelse och av dessa senare ungefär två tredjedelar en fjärde. Samma siffror gälla för en femte förseelse. Bland personer, skrivna på landsbygden, begicks en andra fylleriförseelse av två femte-

delar av dem, som begått en första. Något mer än hälften av dessa senare beging en tredje förseelse och i fortsättningen ligga siffrorna vid två tredjedelar. På grund av detta förhållande mellan risksiffrorna utkristalliseras vid fylleriförseelser av högre ordningsnummer siffror, som innebära, att sådana fylleriförseelser förekomma mycket oftare än vad man skulle vänta, om det vore fråga om företeelser, som vore att rubricera som slumpvisa olyckshändelser. För exempelvis en person vid 30-årsåldern är 1942 risken i städer att bli dömd för en femte fylleriförseelse 127 gånger större än vad man slumpvis skulle vänta.

Vid de beräkningar, som här utförts, ha vi liksom när det gällt risken för en första fylleriförseelse bortsett från dödligheten. Dessa risksiffror gälla alltså under förutsättning av att vederbörande ej dör, innan han uppnår resp. åldrar. Man kan kanske riktigare uttrycka saken så, att vi vid beräkning av risksiffror antagit, att dödligheten ej är selektiv, d. v. s. att personer, som begå upprepade fylleriförseelser, ej stå större risk att dö än andra. Detta torde vara berättigat, när det gäller personer, som begå ett måttligt antal fylleriförseelser. Personer, som begå ett mycket stort antal fylleriförseelser och som ha mera utpräglad alkoholisttyp, kunna väntas stå en högre dödsrisk än andra. Detta är ett av skälen, varför det inte ansetts lämpligt att utföra beräkningar längre än till femte förseelsen. Detta så mycket mera, som de beräkningar, som utförts, torde vara tillräckliga för att belysa situationen.

Det skulle otvivelaktigt vara av intresse att gå ännu längre och söka utreda, i vad mån personer, som tidigt bli dömda för en första fylleriförseelse, stå större risk per år räknat att i fortsättningen blivit dömda för upprepade fylleriförseelser jämfört med personer, vilka först som vuxna blivit dömda för en första fylleriförseelse. I en del fall är en fylleriförseelse hos en yngre person uttryck för speciellt ogynnsamma omständigheter av mera tillfällig karaktär. I andra fall kan man förmoda, att en tidig fylleriförseelse sammanhänger med en speciell benägenhet att missbruka spritdrycker. Det material vi disponera tillåter emellertid inte en sådan analys. En sådan måste ju utföras så, att man följer de enskilda personerna år från år.

De militära fylleriförseelserna.

Det har på senare tid upprepade gånger påpekats, att bland dem, som inkallats till militärtjänstgöring under krigsåren, fylleriförseelser förekommit i påfallande stor utsträckning. Man har emellertid inte disponerat siffror, som möjliggjort mera bestämda omdömen. Vid en sammanställning av uppgifterna i materialet, erhöles följande siffror.

Tabell 16. Procentuella antalet militära fylleriförseelser av samtliga antalet förseelser åren 1938 och 1942.

	1938	1942
Städer	0.79	12.02
Landsbygd	0.62	11.53

Dessa uppgifter äro i viss mån bristfälliga. Genom en särskild stickprovssundersökning har, som förut nämnts, konstaterats, att en femtedel av de militära disciplinstraffen för fylleriförseelser ej anmäldes till Kontrollstyrelsen år 1942. Att den militära andelen av fylleriförseelserna år 1938 var låg framstår som naturligt, eftersom endast en mindre del av befolkningen detta år var inkallad till tjänstgöring. Av ännu större betydelse är emellertid, att endast en mindre del av fylleriförseelserna ingå i materialet, då uppgifter lämnades till Kontrollstyrelsen endast för

sista kvartalet 1938. Av intresse är då endast frågan, om siffrorna för år 1942 motsvara vad man skulle vänta med hänsyn till antalet inkallade. Uppgifterna rörande detta antal kunna av militära skäl ej för närvarande offentliggöras. Här kan endast meddelas, att en beräkning utförts av den andel av fylleriet, som i olika åldersgrupper faller på de inkallade. Under antagande av att man i det militära straffas för fylleriförseelser i lika stor utsträckning som i det civila, har sedan beräknats antalet inkallade. Den erhållna siffran har jämförts med den verkliga, vilken av försvarsstaben ställts till utredningsmännens disposition på villkor, att den ej publiceras. Det visade sig, att den beräknade siffran något översteg den verkliga. Skillnaden uppgick till omkring 10 000 man. Detta tyder på, att de inkallade bli dömda för fylleriförseelser i något större utsträckning än fallet skulle varit om de ej blivit inkallade till militärtjänstgöring. Vi erinna emellertid om att beräkningarna grunda sig på något för låga siffror. Skillnaden skulle blivit 20 % större, om de militära myndigheterna mera samvetsgrant fullgjort sin anmälnings-skyldighet.

En detalj av intresse är, att för de yngre (under 40 år), vilka äro skrivna på landsbygden, frekvensen av fylleriförseelser är något lägre än för personer, skrivna i städerna, medan förhållandet är omkastat för dem, som äro över 40 år. Nu är antalet inkallade under 40 år vida större än antalet över 40 år och därför kommer i det sammanlagda materialet genomsnittssiffran att ligga något lägre för de inkallade från landsbygden än för de inkallade från städerna. Skillnaderna äro emellertid inte stora. Man frestas närmast att av dessa siffror draga den slutsatsen, att inkallade från landsbygden i det militära begå fylleriförseelser i lika stor utsträckning som fallet är med de inkallade från städerna. Detta är emellertid inte riktigt. De, som äro skrivna på landsbygden, stå i det civila på det hela taget vida mindre risk att bli dömda för fylleriförseelser än de, som äro skrivna i städerna. Om bland de inkallade de båda grupperna blevo dömda för fylleriförseelser i lika stor utsträckning, skulle rimligtvis de militära fylleriförseelserna utgöra en vida större andel av fylleriförseelserna bland personer skrivna på landsbygden än bland i städerna skrivna personer. Detta är emellertid inte fallet. Det föreligger till och med en mindre skillnad i motsatt riktning. Detta skulle kunna innebära, att de inkallade från landsbygden i det militära begå vida färre fylleriförseelser än de, som äro inkallade från städerna. I de åldrar det här är fråga om, nämligen 20—50 år, är frekvensen av fylleriförseelser bland stadsbefolkningen i det civila 75 % högre än fallet är bland lantbefolkningen. En överslagsberäkning ger till resultat, att skillnaden i frekvens av fylleriförseelser i det militära uppgår till ej mindre än 1 500 förseelser. För att jämvikt skulle inträda borde med andra ord de inkallade från landsbygden begå ytterligare 1 500 fylleriförseelser eller de från städerna inkallade minska antalet av sina förseelser med detta antal. Delvis kan nu skillnaden förklaras av det förhållandet, att man av hänsyn till jordbruksarbetets speciella betydelse för folkförsörjningen särskilt för yngre lämnat permissioner eller underlåtit att inkalla lantarbetare, lantbrukare och dylika individer. Olikheten mellan stads- och lantbefolkning i yngre åldrar skulle delvis kunna sammanhänga härmed. En annan faktor, som också delvis kan förklara det erhållna resultatet, är, att officerare och stamanställda i övertvägande utsträckning torde vara skrivna i städer. Större delen av deras fylleriförseelser kommer alltså att räknas på stadsbefolkningen. Då man saknar sifferuppgifter, som möjliggöra ett exakt bedömande av betydelsen av de två faktorer, som här påpekats, är det naturligtvis inte möjligt att fälla ett bestämt omdöme. Man kan alltså inte bestämt utesluta möjligheten av att personer, skrivna i städer, i det militära begå fylleriförseelser i större omfattning än de skulle ha gjort, om de varit civila, medan frekvensen av fyllerifall bland individer, som inkallats från landsbygden, möjligen är lägre än vad fallet skulle varit, om de ej inkallats. Vilka orsaker, som än varit avgörande, är det emellertid klart, att de förskjutningar i motsatt riktning, som eventuellt föreligga, uppväga varandra så, att en

beräkning, som bygger på de faktiska genomsnittstalen, erhållna genom sammanlagning av stads- och lantbefolkning i olika åldersgrupper, motsvarar genomsnitts-siffrorna för hela antalet dömda i olika åldersgrupper för hela riket.

Med hänsyn till siffrornas innebörd må vidare framhållas, att en del av de inkallade befunnit sig i ålder, då de ej innehaft motbok. De, som haft motbok, ha haft möjlighet att överflytta denna till annat systembolag, så att de kunnat rekvirera sprit. För de inkallade torde möjligheten att erhålla sprit på restaurang ha varit i vissa avseenden mycket begränsad. För så vitt utskänkning ej förefunnits inom det s. k. fritidsområdet, har man kunnat besöka restaurang, på vilken man erhållit sprit, endast under permission. En del av de förseelser, som begåtts i samband med längre permission och sådana restaurangbesök, torde emellertid ingå i de civila fylleriförseelserna. Härtill kommer mer eller mindre utpräglad knapphet på kontanter, betingad av utebliven arbetsförtjänst. På det hela taget borde man därför vänta, att de inkallade skulle ha mindre tillfälle att berusa sig än vad de skulle ha haft i det civila. Å andra sidan har man att räkna med att fyllerifall i större utsträckning observeras och bli föremål för bestraffning i det militära än i det civila. Berusningsfall, som hänföra sig till privatlivet, bli i det civila ej föremål för anhållande och åtal. I det militära har man knappast något privatliv. Även om inte varje fyllerifall blir föremål för anmälan, bör dock, om man bortser från längre permissioner, fylleriförseelser i större utsträckning bli beivrade i det militära än i det civila. Det finns inga möjligheter att härvidlag göra exakta jämförelser. Under sådana omständigheter återstår endast att konstatera, att fylleriförseelser otvivelaktigt förekomma i mycket stor utsträckning bland de inkallade. I och för sig är detta knappast förvånande. Vederbörande blir skild från sin familj, sitt vanliga umgänge och sysselsättning och lever under förhållanden, som äro påfrestande och där långtråkigheten är tämligen utpräglad. För dem, som äro vana att betrakta spritdrycker som en nöjeskälla, måste rimligtvis under sådana omständigheter frestelsen att använda sprit bli särskilt stor. En eventuell skillnad mellan stads- och lantbefolkning kan delvis sammanhånga med en olika förmåga att uthärda en tillvaro, där nöjestillfällena äro sällsynta, men torde i varje fall delvis sammanhånga med en olika tillgång på kontanter.

Fylleriförseelser inom vissa yrken.

I den officiella statistiken lämnas uppgifter om antalet fylleriförseelser inom olika yrkesgrupper. Det har emellertid syntts lämpligt att vid registreringen och bearbetningen av materialet rörande fylleriförseelser för år 1942 söka erhålla uppgifter av mera översiktlig karaktär rörande vissa speciella yrken. Den yrkesindelning, som här använts, sammanfaller med andra ord ej helt med den, som användes i »Rusdrycksförsäljningen m. m.» En mera ingående bearbetning av uppgifterna ansågs emellertid ej motiverad. De yrken, som blivit föremål för registrering, framgår av tabell 17, i vilken också lämnas uppgift om den procentuella andelen av det totala antalet fylleriförseelser, som under de bägge åren inträffade i de olika yrkesgrupperna. Intresset knyter sig till de förskjutningar, som ägt rum mellan åren 1938 och 1942. Man kan konstatera, att bland personer, bosatta i städer, har en ökning inträffat framför allt för skeppare och sjömän samt för gruv-, bruks- och metallarbetare. Däremot har en minskning inträtt i den andel av fylleriförseelserna, som faller på byggnadsarbetare samt grundläggare och stenarbetare liksom även för stuveri- och hamnarbetare. Vi återfinna samma förskjutningar för yrkena bland personer, bosatta på landsbygden. Vi kunna dessutom konstatera en ökning för fiskare, skogs- och flottningsarbetare samt kolningsarbetare. Sågverksarbetare och snickare förete en minskning såväl i städer som på landsbygd. De yrken, som gynnats av de konjunkturer, som förelegat under krigsåren, ha fått en ökad frekvens av fylleriför-

Tabell 17. Fylleriförseelser inom olika yrken i % av totala antalet förseelser åren 1938 och 1942.

Y r k e n	Städer		Landsbygd	
	1938	1942	1938	1942
Fiskare	0·32	0·35	1·23	1·75
Skogs- o. flottningsarbetare.....	0·58	1·03	7·92	8·88
Kolningsarbetare.....	0·06	0·05	0·22	0·36
Sågverks- o. snickeriarbetare	1·90	1·78	3·60	3·02
Grundläggare o. stenarbetare	1·54	1·37	2·62	1·99
Byggnadsarbetare	8·59	7·80	5·98	4·69
Gruv-, bruks- o. järnbruksarbetare, metall- o. maskinindustriarbetare.....	10·30	11·76	8·85	9·22
Stuveri- o. hamnarbetare.....	3·10	2·26	1·26	0·78
Skeppare o. sjömän, ångfartygsmask. o. eldare..	7·73	9·89	5·83	6·87
Ej yrkesregistrerade	65·87	63·71	62·50	62·43
Summa	100·00	100·00	100·00	100·00

seelser. Dels bör detta sammanhånga med ökade inkomster, dels också med en ökning av arbetarstammen. För de yrken, som däremot fått minskad förtjänst, nämligen stuveri- och hamnarbetare, arbetare inom byggnadsfacket etc. kan konstateras en minskad andel av fylleriförseelserna. I tabell 18 lämnas uppgifter om frekvensen av första gångens fylleriförseelser. Man skulle närmast vänta, att yrken, där förtjänsten minskat, också skulle få en minskad andel förstagångsförseelser. (Jfr tabell 18.) Yngre arbetare lämna i någon utsträckning yrket. Äldre yrkesarbetare ha svårare att växla yrke. På grund av en sådan åldersförskjutning borde snarast frekvensen av upprepade fylleriförseelser öka. Man kan vänta processer av motsatt art för de yrken, som ha ökade inkomster. Emellertid kan man konstatera, att år 1942 frekvensen av förstagångsförseelser tämligen genomgående är lägre än år 1938. En mindre förskjutning i motsatt riktning föreligger endast hos stuveri- och hamnarbetare. Förskjutningarna äro emellertid ej mera påfallande för en del av grupperna. Tydliga minskningar föreligga emellertid för fiskare, skogs- och flottningsarbetare, kolningsarbetare samt skeppare och sjömän. Detta tyder närmast på att den antydda möjligheten av yrkesändringar inte spelar så stor roll, som man kanske skulle vänta.

Tabell 18. Förstagångsförseelser i % av totala antalet förseelser inom olika yrken bland män i hela riket åren 1938 och 1942.

Y r k e n	År 1938		År 1942	
	S:a förs. inom varje yrke	% första gångsförseelser	S:a förs. inom varje yrke	% första gångsförseelser
Fiskare	236	52·1	427	45·0
Skogs- o. flottningsarbetare	1 298	46·8	2 004	44·8
Kolningsarbetare	43	55·8	84	47·6
Sågverks- o. snickeriarbetare	844	52·6	99	44·1
Grundläggare o. stenarbetare.....	638	29·8	694	29·5
Byggnadsarbetare	2 242	37·1	2 620	36·6
Gruv-, bruks- o. järnbruksarbetare, metall- o. maskinindustriarbetare.....	2 945	44·4	4 333	43·0
Stuveri- o. hamnarbetare	672	25·1	644	27·5
Skeppare o. sjömän, ångfartygsmask. o. eldare..	2 086	27·0	3 509	22·4

Däremot tycks en ökad inkomst ha medfört en ökning av fylleriförseelserna, som speciellt gjort sig gällande för personer, som tidigare begått fylleriförseelser. Sammanställningar ha också utförts rörande frekvensen av komplicerade förseelser, militära fylleriförseelser samt med hänsyn till åldersfördelning. Något resultat av intresse har emellertid ej erhållits genom dessa sammanställningar, varför de ej publiceras.

Fylleriförseelsernas karaktär.

I avsikt att få någon uppfattning om karaktären av de civila fylleriförseelser, som begåtts under respektive år, ha dessa uppdelats på enkelt fylleri,¹ fylleri komplicerat med annan förseelse eller brott (exempelvis våldsamt motstånd mot polis) samt rattfylleri.

Tabell 19. Fylleriförseelsernas karaktär bland civila förseelser med hänsyn till ålder åren 1938 och 1942.

Ålder	Städer						Landsbygd					
	enkelt		kompl.		rattfylleri		enkelt		kompl.		rattfylleri	
	1938	1942	1938	1942	1938	1942	1938	1942	1938	1942	1938	1942
15—17	92·3	89·5	6·6	9·0	1·1	1·5	90·1	86·3	9·9	13·7	—	—
18—19	91·4	87·2	8·1	12·6	0·5	0·2	88·1	86·1	10·8	13·6	1·2	0·3
20—24	88·7	84·9	10·3	14·7	1·0	0·4	87·1	84·1	12·0	15·6	0·9	0·3
25—29	88·3	86·4	10·6	12·8	1·2	0·8	86·6	84·4	12·0	15·0	1·4	0·6
30—34	91·7	89·0	6·7	10·2	1·6	0·8	90·4	85·9	8·2	13·0	1·3	1·1
35—39	92·7	90·4	6·0	8·7	1·3	0·9	89·3	88·0	8·4	10·7	2·3	1·3
40—44	93·8	91·7	5·1	7·6	1·1	0·7	92·8	89·6	5·8	9·1	1·3	1·2
45—49	94·9	91·1	3·8	8·3	1·2	0·6	94·2	92·5	4·5	6·5	1·2	1·0
50—54	95·7	92·7	3·5	6·5	0·8	0·7	92·8	92·0	5·7	7·4	1·5	0·6
55—59	94·8	94·6	4·6	4·8	0·6	0·6	95·2	93·4	3·6	5·9	1·2	0·7
60—64	95·6	96·5	4·0	3·1	0·4	0·3	96·8	93·6	3·0	5·9	0·2	0·4
65—69	96·3	96·1	3·3	3·9	0·4	—	98·3	95·0	1·7	4·6	—	0·4
70—74	94·4	97·7	4·4	2·3	1·1	—	97·0	98·8	3·0	1·2	—	—
75—79	100·0	97·0	—	3·0	—	—	100·0	100·0	—	—	—	—
80— <i>w</i>	—	100·0	—	—	—	—	100·0	100·0	—	—	—	—
S:a	92·1	89·7	6·8	9·6	1·1	0·7	90·0	87·4	8·7	11·8	1·3	0·8

Av tabellen framgår, att år 1938 de enkla fylleriförseelserna i städerna utgjorde 92 %/o. År 1942 minskade siffran något, nämligen till 90 %/o. Parallellt härmed finner man en ökning av de komplicerade fylleriförseelserna, som 1938 utgjorde nära 7 %/o och år 1942 nära 10 %/o av förseelserna. Att rattfylleriet minskade från 1·1 %/o till 0·7 %/o av förseelserna i städerna är begripligt med hänsyn till den minskade biltrafiken. Det är i själva verket anmärkningsvärt, att rattfylleriet inte minskat mera. Antalet personer, dömda för rattfylleri, uppgick år 1938 till 173 och år 1942 till 126, vilket ju innebär en måttlig minskning.

Med hänsyn till åldersfördelningen kan man konstatera, att såväl inom de yngsta som framför allt inom de äldsta åldersgrupperna de komplicerade fylleriförseelserna

¹ Som enkelt civilt fylleri ha räknats fylleriförseelser på vardag, dömda efter strafflagens 18 kap. 15 §, 11 kap. 15 § och 4 kap. 1 eller 2 §, samt fylleriförseelser på söndag, dömda efter 7 kap. 4 §. Som komplicerat fylleri räknas bl. a. förseelser, dömda efter strafflagens 10 kap. 5 och 6 §§ och 14 kap. 13 §.

Tabell 20. Procentuell fördelning av fylleriförseelsernas karaktär bland civila förseelser med hänsyn till fylleriförseelsens nummer åren 1938 och 1942.

Fylleriförseelsens nummer	Städer			Landsbygd		
	enkelt	kompl.	rattfyll.	enkelt	kompl.	rattfyll.
<i>År 1938:</i>						
1	90.9	7.0	2.1	89.4	8.6	1.9
2	92.2	6.9	1.0	89.1	9.7	1.2
3	91.3	7.8	0.9	91.2	8.1	0.6
4	93.2	6.4	0.4	90.3	9.4	0.2
5	93.0	6.5	0.5	89.0	10.6	0.4
> 5	93.7	6.2	0.1	92.9	7.0	0.1
<i>År 1942:</i>						
1	89.7	9.1	1.2	87.4	11.3	1.3
2	87.9	11.1	0.9	86.7	12.4	0.9
3	88.8	10.5	0.6	87.0	12.8	0.2
4	89.8	10.2	0.07	87.9	12.0	0.1
5	89.7	10.1	0.2	89.5	10.5	0
> 5	91.3	8.7	0.02	87.8	12.1	0.07

utgöra en mindre andel av fylleriförseelserna. Maximum ligger omkring 25-årsåldern. År 1938 utgjorde de komplicerade fylleriförseelserna i åldern 20—25 år något mer än 10 % av fylleriförseelserna och år 1942 något mer än 14 %. Detta överensstämmer med förhållandena vid våldsbrott överhuvud taget och kan tänkas sammanhånga med att kroppskrafterna stiga mot denna ålder.

Om vi betrakta siffrorna för landsbygden, finna vi en motsvarande fördelning och likartade förskjutningar. Den procentuella andelen enkla fylleriförseelser har minskat något fram mot 1942. Rattfylleriets andel har också minskat från 1.3 % till 0.8 %, vilket innebär, att antalet sådana förseelser minskat från 197 till 140. Däremot ha de komplicerade fylleriförseelserna ökat från ej fullt 9 % till ej fullt 12 %. Maximum ligger alltså kring 25-årsåldern. De komplicerade fylleriförseelserna utgjorde i denna ålder 12 % av förseelserna år 1938 och 15 % år 1942.

För att ytterligare belysa situationen lämnas i tabell 20 en motsvarande gruppering av fylleriförseelserna med hänsyn till förseelsernas ordningsnummer. Först och främst är det påfallande, att rattfylleriet utgör förhållandevis stor andel av första- och andragångsförseelserna. Det är däremot relativt få rattfylleriförseelser, som utgöra en tredje, fjärde, femte etc. förseelse. Detta torde helt enkelt vara ett uttryck för den kontroll, som utövas på körkortsinnehavare. Denna kontroll kunde kanske vara strängare, eftersom det inträffar, att personer, dömda för rattfylleri, tidigare blivit dömda för fyra eller flera fylleriförseelser.

Om vi betrakta siffrorna för komplicerade fylleriförseelser av annan art, finna vi inga mera påfallande förskjutningar med stigande ordningsnummer. De komplicerade förseelserna ha ungefär samma frekvens vid första gångens förseelser som vid förseelser med högre ordningsnummer. De förskjutningar, som finnas mellan frekvenserna, torde kunna anses vara slumpbetingade. Vi återfinna som förut en högre frekvens av komplicerade förseelser på landsbygden och en högre frekvens 1942 jämfört med 1938.

Att komplicerade fylleriförseelser ha en högre frekvens bland personer, skrivna på landsbygden, än bland stadsbor, torde sammanhånga med att vederbörande på landet inte fullt så ofta blir föremål för åtgärder från polisens sida vid enkla fylleriförseelser. Det är särskilt, när vederbörande uppträder bråkigt och våldsamt, som man tillkallar polis.

Det framgår av de siffror, som lämnas i »Rusdrycksförsäljningen m. m.», att med brott kombinerade fylleriförseelser räknat i procent av samtliga förseelser ökat under krigsåren. (En sådan ökning kan för övrigt konstateras för perioden 1923—1931. Därefter inträdde en kraftig minskning till år 1938.) Det må vidare erinras om att under krigsåren framträtt en ökad brottslighet, som åtminstone för vissa brottstyper framstår såsom förklarlig. Att stöldbrotten ökat, kan bland annat tänkas sammanhånga med att vissa varor blivit svåråtkomliga. Att misshandelsbrotten ökat, torde delvis sammanhånga med det ökade antalet fylleriförseelser. Det skulle föra för långt att söka nå fram till en uppfattning om de olika faktorer, som kunna tänkas spela en roll för ökningen av den allmänna brottsligheten. Med hänsyn till denna framstår emellertid ökningen av antalet komplicerade fylleriförseelser mellan år 1938 och år 1942 såsom naturlig. Teoretiskt sett har man emellertid också att räkna med möjligheten, att polisen, när frekvensen av fylleriförseelser ökar, i någon utsträckning underlåter att anhålla berusade, som uppträda lugnt och fredligt. En sådan förskjutning i praxis bör rimligtvis medföra, att andelen komplicerade fylleriförseelser ökar. Under krigsåren har emellertid ej direktiven för ordningsmakten ändrats och bestämda hållpunkter för att en ändring av praxis verkligen ägt rum föreligga ej.

Fylleriförseelsernas fördelning på helgdagsaftnar, andra vardagar och helgdagar.

Man brukar anföra som karakteristiskt för de svenska alkoholsederna, att man i särskilt stor utsträckning berusar sig dagen före en fridag samt fridagar. Övriga dagar är alkoholförtäringen mera måttlig. Uppenbarligen innebär detta en olägenhet såtillvida, att en viss kvantitet berusningsmedel jämnt fördelad över veckans dagar kan förtäras utan att ett mera höggradigt berusningstillstånd uppkommer. Man skulle på så sätt kunna undvika de risker och obehag, som ett fyllerifall innebär för den enskilde och för samhället. Det är emellertid uppenbart, att om man koncentrerar förtäringen av berusningsmedel i sådan utsträckning, att fylleriförseelser begås, är det under i övrigt lika omständigheter fördelaktigt, att förseelserna koncentreras till dag före fridag, då man har möjlighet att vila upp sig efter berusningen.

För att få en uppfattning om den faktiska situationen med hänsyn till fylleriförseelserna ha dessa under åren 1938 och 1942 sammanställts med hänsyn till lördagar och helgdagsaftnar, söndagar och helgdagar samt slutligen med hänsyn till övriga dagar. I tabell 21 återges siffror för hela riket. Man finner, att år 1938 begingos på en vanlig vardag 41 fylleriförseelser, medan motsvarande siffra för år 1942 var 62 förseelser. Ökningen uppgår med andra ord till 51·2 %. Om vi däremot betrakta lördagar och helgdagsaftnar, finna vi, att 1938 begingos 215 förseelser på lördagar och 228 på helgdagsaftnar och 1942 303 förseelser på lördagar och 282 på helgdagsaftnar, vilket innebär en ökning med 40·9 % på lördagar och 23·7 % på helgdagsaftnar. Med hänsyn till söndagar och helgdagar få vi för 1938 siffrorna 92, resp. 116, och för 1942 siffrorna 102 och 118. Ökningen för söndagar och helgdagar är mindre än för vanliga vardagar och uppgår således till 10·9 resp. 1·7 %.

En mera detaljerad översikt lämnas i tabell 22. I denna tabell anges, hur många förseelser på olika dagar, som motsvara 100 förseelser på vardagar. Man kan konstatera, att fylleriförseelserna i något större utsträckning blivit en vardagsföreteelse år 1942 än vad fallet var år 1938. Förseelserna på lördagar och helgdagsaftnar ha ökat, men ökningen är starkare för vardagar än för andra dagar, så att mot 100 fylleriförseelser en vardag svara år 1938 909 förseelser på första helgdagsaftonen i månaden, medan motsvarande siffra år 1942 är 806 förseelser. Av intresse är, att

Tabell 21. Genomsnittliga antalet fylleriförseelser för män på olika dagar åren 1938 och 1942.

D a g	Storstäder	Övriga städer	Landsbygd	Utländsk undersäte	Hela riket
<i>År 1938:</i>					
1:a helgdagsafton i mån.	75·6	106·4	185·6	1·1	369·1
1:a helgdag i mån.	23·9	25·5	65·0	0·9	115·6
Dag före helgdag.....	42·5	55·9	128·6	0·6	228·0
Helgdag	23·0	21·1	70·9	0·4	115·7
Fredag	21·0	17·1	20·7	0·4	59·2
Lördag	46·8	57·2	109·6	0·8	214·9
Söndag	19·6	22·3	49·5	0·3	91·8
Övriga dagar.....	12·0	10·1	18·1	0·3	40·6
<i>År 1942:</i>					
1:a helgdagsafton i mån.	100·0	151·6	243·7	3·0	498·9
1:a helgdag i mån.	33·9	45·7	76·9	0·7	157·4
Dag före helgdag.....	49·7	63·9	166·6	1·9	282·3
Helgdag	17·4	26·0	73·3	1·3	118·2
Fredag.....	24·9	20·8	27·6	0·6	74·0
Lördag	58·5	89·6	151·8	2·7	303·5
Söndag	21·8	28·0	50·6	1·1	101·6
Övriga dagar.....	18·1	17·2	26·2	0·4	61·9

lördagsfylleriet tycks vara mest utpräglat på landsbygden, något mindre i de mindre städerna och minst i de båda storstäderna Stockholm och Göteborg. En detalj av intresse är vidare, att utländska undersåtar år 1938 hade ett betydligt mera vardagsbetonat fylleri än svenska undersåtar, medan däremot år 1942 deras fylleriförseelser voro mindre vardagsbetonade än vad fallet var för svenska undersåtar. Under in-

Tabell 22. Beräknat antal fylleriförseelser bland män, som svara mot 100 fylleriförseelser en vanlig vardag åren 1938 och 1942.

D a g	Storstäder	Övriga städer	Landsbygd	Utländsk undersäte	Hela riket
<i>År 1938:</i>					
1:a helgdagsafton i mån.	630	1 053	1 025	344	909
1:a helgdag i mån.	199	252	359	291	285
Dag före helgdag.....	354	553	710	197	562
Helgdag	192	209	392	138	285
Fredag	175	169	114	122	146
Lördag	390	566	606	266	529
Söndag	163	221	273	81	226
Övriga dagar.....	100	100	100	100	100
<i>År 1942:</i>					
1:a helgdagsafton i mån.	552	881	930	833	806
1:a helgdag i mån.	187	266	294	186	254
Dag före helgdag.....	275	372	636	528	456
Helgdag	96	151	280	361	191
Fredag.....	138	121	105	153	120
Lördag	323	521	579	750	490
Söndag	120	163	193	306	164
Övriga dagar.....	100	100	100	100	100

flytande av svensk miljö tycks man ha ändrat vanor och anpassat sig efter vad som är brukligt.

I detta sammanhang må erinras om att det kunnat konstateras, att sprit, erhållen på restauranger, ölkaféer m. m., spelat en framträdande roll för den ökning av fyllerifrekvensen, som ägt rum under krigsåren. Det är vidare intet tvivel om att fyllerifallen i Sverige i förhållandevis stor utsträckning stå i samband med festande under lördagar och helgdagsaftnar. I den officiella statistiken lämnas fortlöpande siffror, som belysa detta förhållande. De beräkningar, som här utförts, ha en något annan karaktär såtillvida, att den här utförda beräkningen anger, hur många förseelser på en lördag, helgdagsafton etc., som motsvarar 100 förseelser på en vanlig vardag, medan i officiell statistik fördelningen ställes i relation till det genomsnittliga antalet förseelser för samtliga dagar, som sättes lika med 100. Viktigare är emellertid, att i vårt material ingå militära fylleriförseelser, för vilka ådömts disciplinstraff av befälhavare. Dessa fylleriförseelser ingå ej i den officiella statistikkens siffror. Vidare har här helgdagsaftnar och helgdagar särskilt från vanliga lördagar och söndagar. På grund av dessa förhållanden kunna siffrorna ej direkt jämföras. Emellertid visa siffrorna i den officiella statistiken endast en obetydlig skillnad mellan år 1938 och år 1942. Att för det här bearbetade materialet en tydlig skillnad framträder måste betingas av att de militära förseelserna speciellt hänföra sig till vardagar. Detta innebär, att de civila fylleriförseelserna i högre grad ha karaktär av lördagsfylleri än de militära. Som ovan antytts, är det önskvärt, att om en viss spritkvantitet skall förtäras, denna fördelas så, att fyllerifall ej inträffa. Om emellertid spriten skall förtäras så, att den ger upphov till fyllerifall, är det emellertid önskvärt, att dessa inträffa dag före fredag. Den förskjutning, som ägt rum och som hänför sig till de militära fylleriförseelserna, måste därför betecknas som ogynnsam.

Kvinnornas fylleriförseelser.

Frekvensen av fylleriförseelser bland kvinnor är ju avsevärt lägre än bland män. Mera för fullständighetens skull lämnas i det följande några uppgifter.

Antalet kvinnliga fylleriförseelser utgjorde i hela landet år 1938 403 och år 1942 560, vilket innebär en ökning med 39 %. Antalet förseelser har med andra ord ökat obetydligt mera för kvinnorna än för männen.

Om vi nu beräkna risken för en första fylleriförseelse, finna vi mycket låga siffror för landsbygden. Vid 50 års ålder uppgår den sammanlagda risken till 0.7 ‰ år 1938 och till 1.2 ‰ år 1942 för kvinnor skrivna på landsbygden. För städerna äro siffrorna obetydligt högre. År 1938 uppgick sammanlagda risken till 4 ‰ och år 1942 till 6.9 ‰ vid 50 års ålder.

Tabell 23. Procentuell fördelning av samtliga fylleriförseelser på första och upprepad förseelse bland kvinnor åren 1938 och 1942.

Fylleriförseelsens nr	Städer		Landsbygd		Fylleriförseelsens nr	Städer		Landsbygd	
	1938	1942	1938	1942		1938	1942	1938	1942
1	27.7	34.5	54.3	67.9	4	5.4	9.3	2.9	1.9
2	12.2	10.3	17.1	3.8	5	7.9	6.7	8.6	1.9
3	8.2	7.9	2.9	9.4	>5	38.6	31.4	14.3	15.1

Av större intresse är att undersöka, hur fylleriförseelserna fördela sig å första och upprepade förseelser. En översikt lämnas i tabell 23. Det framgår av tabellen, att år

1938 28 % av förseelserna voro förstagångsförseelser samt att icke mindre än 38% % utgjorde förseelser med högre ordningsnummer än fem. Detta betyder att de kvinnor, som bli dömda för fylleriförseelser, i vida större utsträckning än männen begå upprepade förseelser. Man har med andra ord anledning att förmoda, att en stor del av dessa kvinnor äro alkoholister.

Siffrorna för landsbygden visa en högre frekvens förstagångsförseelser, vilka uppgå till något mer än hälften av fylleriförseelserna. Till följd därav är frekvensen av upprepade förseelser lägre.

Om vi betrakta siffrorna för år 1942, finna vi, att frekvensen av förstagångsförseelser ökat såväl i städerna som på landsbygden. Förskjutningen är inte stark. På grundval av siffrorna kan man konstatera, att såväl antalet förstagångsförseelser, som antalet upprepade förseelser ökat, men att ökningen varit något starkare för förstagångsförseelserna. Då emellertid frekvensen av de kvinnliga fylleriförseelserna är förhållandevis låg, ha dessa förskjutningar inte större intresse ur nykterhetssynpunkt. Siffrorna ha säkerligen större betydelse med hänsyn till den ökning av köns-sjukdomarnas frekvens, som börjat framträda under år 1942. Man har anledning att misstänka, att de kvinnliga fylleriförseelserna framför allt begås av kvinnor med mera eller mindre utpräglad prostitutionstyp.

Tabell 24. Beräknat antal fylleriförseelser bland kvinnor, som svara mot 100 fylleriförseelser en vanlig vardag åren 1938 och 1942.

D a g	Hela riket		D a g	Hela riket	
	1938	1942		1938	1942
1:a helgdagsafton i mån.	64	609	Fredag	145	109
1:a helgdag i mån.	100	245	Lördag	72	218
Dag före helgdag.	173	164	Söndag	79	173
Helgdag	61	136	Övriga dagar	100	100

Slutligen lämnas i tabell 24 siffror över den proportionsvisa fördelningen av fylleriförseelserna på vardagar, helgdagsaftnar och helgdagar. Siffrorna för år 1938 visa, att mot 100 fylleriförseelser en vardag svara endast 72 fylleriförseelser en lördag. Materialet är inte stort, varför förskjutningarna i viss utsträckning äro slumpbetingade, men siffrorna torde under alla omständigheter visa, att kvinnornas fylleriförseelser inte koncentrera sig till lördagar och helgdagsaftnar på samma sätt som för männen. Detta är naturligt. Det är förhållandevis få kvinnor, som berusa sig så, att de bli dömda för fylleriförseelser. De kvinnor, som handla på detta sätt, äro troligen socialt förkomna individer. Personer av sådan typ berusa sig lika gärna på vardagar som på lördagar och helgdagsaftnar.

Siffrorna för år 1942 visa däremot en tydlig accentuering av de kvinnliga fylleriförseelserna till helgdagsaftnar och helgdagar. Mot 100 fylleriförseelser en vardag svara över 600 fylleriförseelser på den första helgdagsaftonen i månaden. För kvinnorna har en förskjutning i motsatt riktning ägt rum jämfört med vad fallet är för männen. Vi erinra om att männen, samtidigt som de ökat frekvensen av sina fylleriförseelser fram till 1942, i någon utsträckning ökat frekvensen av fylleriförseelser på vardagar. För kvinnorna har utvecklingen gått i motsatt riktning, vilket tyder på att det ökade antalet fylleriförseelser bland kvinnor till väsentlig del betingas av en nyrekrytering. Det är inte blott socialt förkomna kvinnor, som begå fylleriförseelser. Det ökade antalet fylleriförseelser innebär ett tillskott till de socialt mindervärdiga kvinnorna, vilket medför dels en mindre ökning av första gångens fylleriförseelser, dels en speciell ökning av fylleriförseelserna på helgdagsaftnar.

Bestrafningen av fylleriförseelser år 1942.

På grundval av de lagbestämmelser, som finnas, ådömas böter för enkelt fylleri på vardag, men härvidlag har någon fast praxis med hänsyn till bötesbeloppet ej kommit till utbildning. För att närmare belysa förhållandena har en sammanställning gjorts av bötesbeloppen vid sådana fylleriförseelser med hänsyn till storleken av beloppet vid olika domstolar.

Vid en sådan sammanställning kan man gå tillväga så, att man undersöker, i vad mån bötesbeloppen ha olika höjd vid en och samma domstol. En variation härvidlag kan betingas av att olika personer tjänstgöra som domhavande och att deras inställning till hur lagen skall tillämpas är olika. På det hela taget torde emellertid ett personbyte dock ej spela stor roll. Man följer den praxis, som råder vid domstolen. Därför bör en variation under det år, som undersökts, nämligen år 1942, endast vara ett uttryck för att vederbörande bedömt fylleriförseelser såsom olika svåra och det undandrar sig härvidlag kontroll, i vad mån hans handlingssätt grundat sig på tillräckliga skäl. Under sådana omständigheter har det knappast intresse att undersöka, hur mycket beloppen variera vid en och samma domstol.

Däremot är det definitivt av intresse att söka få en uppfattning om i vad mån olika domstolar på det hela taget tillämpa en olika praxis och det tillvägagångs-

Tab. 25. Antalet domstolar, fördelade efter medeltalen av de utdömda bötesbeloppens storlek vid fylleri av olika ordningsnummer.

Bötesbeloppens storlek, medeltal, kronor	Antalet domstolar, som dömt för fylleri av ordningsnummer									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
10—14	14	7	8	5	2	3	2	1	4	3
15—19	81	47	28	20	26	23	20	20	17	17
20—24	86	72	58	45	33	27	21	21	16	10
25—29	51	57	51	53	40	28	24	29	16	20
30—34	16	35	35	29	25	26	22	14	14	15
35—39	6	16	28	25	14	14	12	6	11	8
40—44	3	11	14	21	16	16	10	16	16	11
45—49	—	1	4	6	9	6	10	9	8	7
50—54	—	3	8	9	9	15	13	12	8	7
55—59	1	1	—	5	1	1	1	2	3	2
60—64	—	2	1	5	8	4	2	3	3	4
65—69	—	—	—	2	—	2	1	—	—	1
70—74	—	—	—	—	5	—	2	1	—	1
75—79	—	—	—	—	—	3	2	2	—	9
80—84	—	—	—	—	—	1	—	—	1	—
85—89	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
90—94	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—
95—99	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
100—104	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—
105—109	—	—	—	—	—	1	2	—	1	—
110—114	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—
115—119	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
120—124	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—
125—129	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
130—134	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—
135—139	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
140—144	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
145—149	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
150—154	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—
S:a	258	252	235	226	190	171	146	136	118	115

sätt, som valts för att belysa situationen, är att för varje domstol beräknas det genomsnittliga bötesbeloppet för enkel fylleriförseelse på vardag vid första resp. andra, tredje gångens fyleri etc. De medeltal, som så erhållas och som äro ett uttryck för en genomsnittlig praxis vid resp. domstol, ha sedan fördelats med hänsyn till beloppens storlek. Resultatet framgår av tabell 25.

För en första gångens fylleriförseelse variera beloppen från 10 till 45 kronor (vid en domstol är dock det genomsnittliga bötesbeloppet 57 kronor). För andra gångens fylleriförseelser sträcker sig variationen för det genomsnittliga beloppet från 10 kronor upp till 65 kronor. Variationsbredden ökar för högre fylleriförseelser och når för dessa upp till över 100 kronor. Det erinras än en gång om att det härvidlag är fråga om genomsnittsbelopp per domstol men att det antal fall, på vilket detta grundar sig vid fylleriförseelser av högre dignitet, inte är så stort.

För att få en uppfattning om vilken roll fylleriförseelsens ordningsnummer spelar, anges i tabell 26 för hela landet det genomsnittliga bötesbeloppet för fylleriförseelser vid första, andra, tredje gångens fylleriförseelser etc. Det framgår av siffrorna, att

Tabell 26. Genomsnittligt bötesbelopp vid enkelt fyleri på vardag för fylleriförseelser av olika ordningsnummer i hela riket.

Fylleriförseelser	Antal domstolar	Böter, kr. Medeltal	Fylleriförseelser	Antal domstolar	Böter, kr. Medeltal
1:a ggn	258	22·21	6:e ggn	171	34·11
2:a >	252	26·05	7:e >	146	35·42
3:e >	235	28·23	8:e >	136	33·18
4:e >	226	31·80	9:e >	118	33·69
5:e >	190	32·95	10:e >	115	36·61

beloppen långsamt stiga från i genomsnitt 22 kronor upp till omkring 35 kronor. Skillnaden i pris mellan fylleriförseelser av olika ordningsnummer är emellertid i genomsnitt liten och variationen är alltjämt mycket stor. Som framgår av tabell 25 finns det åtskilliga domstolar, som hålla sig vid ett genomsnittligt bötesbelopp på ungefär samma nivå som för första fylleriförseelsen även vid fylleriförseelser av högre ordningsnummer. Man kan med andra ord inte slå sig till ro med att det dock föreligger en tendens att öka beloppen vid upprepade fylleriförseelser. Dels är denna ökning förhållandevis liten, dels föreligger varierande förhållanden, vilket innebär, att man vid många domstolar ökar tämligen kraftigt, medan man vid andra utdömer ungefär samma belopp för fylleriförseelserna, oberoende av deras ordningsnummer. Det förekommer, att domstolar till och med bestraffa en tionde fylleriförseelse med samma belopp som en första fylleriförseelse och att bötesbeloppet endast uppgår till 10 à 15 kronor.

Tabell 27. De utdömda bötesbeloppens storlek i medeltal (kronor) för domstolar i städer och på landsbygd.

Fylleriförseelsens nummer	D o m s t o l a r				Fylleriförseelsens nummer	D o m s t o l a r			
	i städer		på landsbygd			i städer		på landsbygd	
	antal	medeltal	antal	medeltal		antal	medeltal	antal	medeltal
1	86	29·6	172	30·3	6	73	34·9	98	37·5
2	85	29·9	167	31·3	7	72	35·8	74	37·6
3	80	30·3	155	31·8	8	66	35·1	70	37·3
4	85	31·3	141	32·4	9	62	35·6	56	37·1
5	75	34·8	115	37·1	10	58	36·2	57	37·6

Tabell 28. Genomsnittligt bötesbelopp vid enkelt fylleri på söndag för fylleriförseelser av olika ordningsnummer i hela riket.

Fylleriförseelser	Antal domstolar	Böter, kr. Medeltal	Fylleriförseelser	Antal domstolar	Böter, kr. Medeltal
1:a ggn	66	29·52	6:e ggn.....	11	35·18
2:a »	40	31·75	7:e »	14	32·79
3:e »	33	31·97	8:e »	9	40·56
4:e »	18	29·44	9:e »	11	38·55
5:e »	20	33·80	10:e »	5	36·00

En orsak till variationen kan tänkas vara, att man i viss mån »dyrortsgrupperar» bötesbeloppen och att exempelvis fylleriförseelser, avdömda av häradsrätter bestraffas med lägre bötesbelopp än fylleriförseelser, som avdömas av rådhusrätter. Av tabell 27 framgår, att motsatsen är förhållandet. Bötesbeloppen äro genomgående något högre vid häradsrätter än vid rådhusrätter. Variationsbredden är för övrigt lika stor vid de båda slagen av domstolar.

Det är slutligen av intresse att undersöka, i vilken utsträckning höjda bötesbelopp utdömas för förseelser, begångna på sabbat, d. v. s. under söndagar och helgdagar från klockan 6 om morgonen till klockan 9 om aftonen. Av tabellerna 26 och 28 framgår, att bötesbeloppen i genomsnitt äro högre, när det är fråga om sabbatsbrott. För en första fylleriförseelse uppgår skillnaden till något mer än 7 kronor. En närmare granskning av siffrorna har emellertid visat, att förhållandena äro mycket varierande. Det är därför av intresse att undersöka skillnadernas storleksordning vid olika domstolar. Av tabell 29 framgår, att vid en del domstolar ådömas samma bötesbelopp på vardag och sabbat. Av 66 domstolar ha 13 handlat på detta sätt. Vid flertalet domstolar uppgår den genomsnittliga differensen till 5 å 10 kronor och vid ett fåtal domstolar äro skillnaderna ännu större.

Med hänsyn till dessa siffror må sammanfattande framhållas, att man uppenbarligen tillämpar mycket olika praxis vid olika domstolar. Detta måste anses strida mot det allmänna rättsmedvetandet. Storleken av det straff, som personer, vilka begått en fylleriförseelse, ådömas, bör inte vara beroende av vid vilken domstol vederbörande dömes. Det är ett bestämt önskemål, att domstolarna skola handla på ett enhetligt sätt. För att undvika missförstånd måste understrykas, att vi hela tiden endast diskutera genomsnittliga belopp, som äro uttryck för den praxis man följer vid olika domstolar. Att en variation föreligger och bör föreligga vid avdömande av exempelvis en första fylleriförseelse en vardag vid en och samma domstol är rimligt. Vederbörande domare måste naturligtvis taga hänsyn till de

Tabell 29. Fördelning av differenser mellan bötesbelopp för fylleri på söndag och vardag. (Gruppering i 5-kronors klasser.)

Diff. söndag- vardag, kronor	Antal domstolar		Diff. söndag- vardag, kronor	Antal domstolar	
	Fylleri 1:a ggn	Fylleri 2:a ggn		Fylleri 1:a ggn	Fylleri 2:a ggn
0	13	8	36—40	1	—
1—5	19	14	41—45	—	—
6—10	15	6	46—50	—	—
11—15	10	3	51—55	—	—
16—20	2	5	56—60	1	1
21—25	3	3	S:a	66	40
26—30	1	—			
31—35	1	—			

närmare omständigheterna vid förseelsens begående. Detta har ansetts självklart, varför det inte ansetts nödvändigt att närmare undersöka, i vilken utsträckning en sådan variation förekommer.

Det må vidare framhållas, att den praxis, som följes vid en del domstolar, att som regel ej höja bötesbeloppen för personer, som begått upprepade förseelser, också torde strida mot det allmänna rättsmedvetandet. Framför allt är det orimligt, att en väsentlig förhöjning skall ådömas vid en del domstolar, medan man vid andra som regel utdömer samma belopp vid förseelser av högre ordningsnummer som vid den första.

Slutligen må påpekas, att för den händelse fylleriförseelser under sabbat skola straffas med högre bötesbelopp, även härvidlag bestämda regler skola gälla, så att inte en del domstolar utdöma samma bötesbelopp som för fylleriförseelse på vardag, medan andra väsentligt höja desamma.

Sammanfattning.

De viktigaste resultaten av den här framlagda specialundersökningen torde kunna sammanfattas på följande sätt:

1) Sammanlagda risken att begå minst en fylleriförseelse uppgick år 1938 för män, skrivna i städer, som levde upp till 30 års ålder, till 11.6 %, medan siffran för år 1942 var 15.8 %. För landsbygden voro motsvarande siffror 10.7 % och 14.3 %. Skillnaden i risk mellan stads- och lantbefolkning är med andra ord upp till denna ålder förhållandevis liten. Vid 50-årsåldern uppgick i städerna år 1942 risken till 29.3 %, vilket innebär, att ej fullt en tredjedel av männen kunna väntas bli dömda för minst en fylleriförseelse, under förutsättning av att de leva upp till denna ålder och att riskförhållandena ej ändras. Motsvarande siffra för landsbygden var 23.8 %, d. v. s. nära en fjärdedel. Skillnaden mellan stad och land är i denna ålder något större än vid 30-årsåldern. Siffrorna för 30-årsåldern kunna anses vara tämligen exakta, medan däremot siffrorna för 50-årsåldern kunna väntas vara något för höga på grund av osäkerhetsmoment vid registrering. Detta torde mer än väl uppvägas av att de risksiffror, som använts vid beräkningarna, äro för låga. Detta är särskilt fallet beträffande de högre åldersgrupperna. I själva verket äro siffrorna för den sammanlagda risken därför att betrakta som minimisiffror.

2) Med hänsyn till ungdomsfylleriet har kunnat konstateras, att år 1942 i städerna 2.9 % av dem, som uppnått 20 års ålder, blivit dömda för minst en fylleriförseelse, vilket innebär en ökning med 38 % jämfört med år 1938. För landsbygden är siffran 2.2 %, vilket innebär en ökning med ej fullt 38 % jämfört med förhållandena år 1938. Risken att begå minst en fylleriförseelse för personer under 20 års ålder har med andra ord ökat väsentligt. Vid 50 års ålder har år 1942 den sammanlagda risken ökat med 28 % i städer och 22 % på landsbygden.

3) Den lägre frekvensen av fylleriförseelser inom lantbefolkningen än inom stadsbefolkningen betingas delvis av att risken att begå en fylleriförseelse är väsentligt lägre för lantbor i medelåldern och i äldre åldrar. Vidare är risken att begå en upprepade fylleriförseelse ej oväsentligt lägre för lantbefolkningen än för stadsbefolkningen. Detta gäller även för de yngre åldersgrupperna. Upp till 30-årsåldern är däremot risken att bli dömd för minst en fylleriförseelse endast obetydligt lägre för lantbor än för stadsbor. Dessa skillnader kunna inte enbart bero på en olikhet i ordningsmaktens effektivitet utan torde delvis sammanhänga med en med åldern inträdande olikhet i livsföring samt också med en benägenhet hos lantbor att uppträda mera skötsamt, sedan de blivit dömda för en fylleriförseelse.

4) Med hänsyn till risken att begå upprepade fylleriförseelser har påvisats, att i städerna vid 30-årsåldern 4 % av männen begått en andra förseelse och på landsbygden 3 %. Skillnaden mellan stad och land framträder ännu tydligare i 50-årsåldern. Risken för upprepade förseelser är väsentligt mindre på landsbygden. På

det hela taget torde man kunna påstå, att år 1942 vid 50-årsåldern i städerna hälften av dem, som begått en första fylleriförseelse, göra sig skyldiga till en andra förseelse. Av dessa begå två tredjedelar en tredje förseelse och av dessa senare två tredjedelar en fjärde. Samma andel av de sistnämnda begå en femte förseelse. Bland personer, skrivna på landsbygden, begicks i samma åldern en andra fylleriförseelse av två femtedelar av dem, som begått en första. Något mer än hälften av dessa senare begingo en tredje förseelse och i fortsättningen ligga siffrorna vid två tredjedelar. Den ökning av frekvensen av fylleriförseelser, som framträtt år 1942 jämfört med år 1938, hänför sig i ungefär lika utsträckning till första och upprepade fylleriförseelser. Den förhållandevis stora risken för upprepade förseelser innebär, att personer bli dömda för upprepade förseelser i vida större utsträckning än man skulle vänta, om dessa företeelser vore att betrakta som slumpbetingade olyckshändelser. En femte fylleriförseelse inträffade år 1942 vid 30-årsåldern i städerna ungefär 130 gånger så ofta som slumpen fordrar, och på landsbygden ungefär 120 gånger så ofta.

5) En undersökning av de militära fylleriförseelser som registrerats inom olika åldersgrupper ger till resultat, att de inkallade bli dömda för fylleriförseelser i ungefär lika stor utsträckning som fallet skulle varit, om de ej blivit inkallade. Över 15 % av de militära fylleriförseelser, som bestraffas, bli emellertid ej rapporterade till Kungl. Kontrollstyrelsen, vilket innebär, att i det militära de bestraffade fylleriförseelserna ha omkring 20 % högre frekvens än i det civila. Emellertid måste i detta sammanhang ihågkommas att övervakningen i det militära kan förmodas vara mera effektiv än i det civila. Det är emellertid ej möjligt att få en bestämd uppfattning om hur stor roll detta spelar.

6) En undersökning av fyllerifrekvensen inom vissa yrken har lämnat siffror, som visa, att yrken, som 1942 fått väsentligt ökade inkomster, hade en ökad fyllerifrekvens, medan däremot en minskning inträtt för yrken, som detta år voro sämre ställda. Ökningen tycks träffa första förseelser och upprepade förseelser i ungefär lika utsträckning. För några av de yrken, som fått en höjd inkomstnivå, tycks dock frekvensen av upprepade förseelser ha ökat mera än förstagångsförseelserna, vilket närmast tyder på att ökningen mera beror på den höjda inkomstnivån och en därmed sammanhängande höjd konsumtion av spritdrycker än på en ökning av antalet yrkesutövare.

7) Bland männen ha fylleriförseelserna på vardag ökat något mera än fylleriförseelserna på helgdagsaftnar och helgdagar. Mot 100 fylleriförseelser på en vanlig vardag år 1938 svara 529 fylleriförseelser på en lördag, medan motsvarande siffra för år 1942 är 490. En jämförelse med den officiella statistiken tyder närmast på att orsaken är, att de militära fylleriförseelserna äro mera vardagsbetonade. För kvinnorna har försiggått en förskjutning i motsatt riktning.

8) En undersökning av fylleristrafpen har visat, att bötesbeloppen vid enkelt första fyleri på vardag i hög grad variera från domstol till domstol. Det genomsnittliga beloppet är 22 kronor, men siffran varierar från 10 kronor (14 domstolar) till 45 kronor (3 domstolar). Dessa siffror ange de genomsnittliga straffsatserna vid olika domstolar. Det har vidare kunnat visas, att vid en del domstolar upprepade fylleriförseelser ej medföra förhöjda bötesbelopp. Vid några domstolar ådömas som regel böter med 10 à 15 kronor ända upp till den tionde förseelsen (3 domstolar). Vid en del domstolar ådömas emellertid högre bötesbelopp för upprepade förseelser. Exempelvis för en sjunde förseelse har det genomsnittliga bötesbeloppet vid några domstolar legat vid över 100 kronor (3 domstolar). Vid rådhusrätter ådömas något lägre belopp för fylleriförseelser än vid häradsrätter. För fylleriförseelser, begångna på sabbat, ådömas höjda bötesbelopp vid åtskilliga domstolar, medan vid andra någon sådan förhöjning som regel ej tillämpas. För en enkel första fylleriförseelse på sabbat ådömes vid 13 domstolar ej förhöjda böter. Vid 10 domstolar var förhöjningen 10—15 kronor och vid 9 domstolar högre. Den praxis, som utbildats vid olika domstolar, är med andra ord i hög grad varierande.

Gunnar Dahlberg.

Undersökning av fylleriförseelser grundad på uppgifter från polismyndigheter rörande för fylleri anhållna personer under tiden $^{10}/_5$ — $^{14}/_6$ 1943.

För att få en närmare uppfattning om de orsaksmoment, som ligga bakom fylleriförseelserna, har i första hand anlitats de uppgifter, som lämnats till Kungl. Kontrollstyrelsen. Det har emellertid också ansetts motiverat att söka erhålla direkta uppgifter, framför allt då rörande hur den sprit åtkommit, som orsakat fylleriförseelsen. Det är uppenbart, att man härvidlag inte kan vänta att genomgående erhålla pålitliga och sanningsenliga uppgifter. De, som anhållas, kunna väntas i viss utsträckning antingen vägra att lämna uppgifter, varifrån sprit erhållits, eller lämna missvisande upplysningar. Det oaktat har det ansetts motiverat att åtminstone göra ett försök att på denna väg få en belysning av situationen. Det må i detta sammanhang framhållas, att om man önskar att nå fram till en klar uppfattning om de orsakssammanhang, som föreligga vid alkoholmissbruk, torde det vara nödvändigt att söka erhålla ingående uppgifter genom individuell undersökning av ett stort antal fall. I en del tidigare arbeten äro sådana uppgifter publicerade, men det material, som framlagts, är ej tillräckligt omfattande och ej insamlat på sådant sätt, att det kan användas till en orsaksanalys. Uppgifterna måste insamlas så, att de kunna ge svar på distinkta frågor och måste vidare underkastas en ingående bearbetning med moderna statistiska metoder. En sådan undersökning måste med andra ord ställa sig mycket tidsödande och dyrbar.

Genom hänvändelse till respektive länsstyrelser och överståthållarämbetet i Stockholm ha upplysningar erhållits från polismyndigheterna rörande dem, som anhållits under tiden $^{10}/_5$ — $^{14}/_6$ 1943. Det material, som på detta sätt införskaffats, omfattar 3 780 fall varav 3 701 män och 79 kvinnor. De kvinnliga fyllerifallen äro alltför fåtaliga för att en mera ingående bearbetning skulle vara motiverad. I det följande inskränka vi oss därför till att lämna uppgifter rörande männen.

Under den tidsperiod, som materialet omfattar, har begåtts något flera fylleriförseelser än i genomsnitt de senaste åren under en lika lång tidsperiod. Den säsongmässiga fördelningen av fyllerifallen kännetecknas som bekant av en uppgång under sommaren. Den tidsperiod, som här undersökts, ligger på gränsen till denna uppgång och torde med hänsyn härtill kunna betraktas som tämligen representativ.

Det har kunnat konstateras, att fylleriförseelsernas frekvens fram till 1942 särskilt ökat för de unga. Det är därför av intresse att göra en jämförelse med siffrorna i bilaga 1. Resultatet framgår av tabell 1. Vi återfinna den ökning av andelen

Tabell 1. Procentuella antalet fyllerister i olika åldrar.

Ålder	1938	1942	1943 maj—juni
< 20	3·9	4·1	5·7
20—25	15·6	17·2	15·6
> 25	80·5	78·8	78·7
Summa	100·0	100·0	100·0

Tabell 2. De anhållna, fördelade på veckans dagar, så att antalet förseelser olika dagar motsvarar 100 på vardag.

Dagar	Anhållna på annan ort	Övriga	Summa
Lördag	493	556	537
Söndag	211	218	216
Pingst	243	321	296
Övriga dagar	100	100	100

fylleriförseelser, som faller på personer under 20 år, år 1942 jämfört med år 1938, vilken tidigare utförligt diskuterats. Vi kunna nu konstatera, att under år 1943 försiggått ytterligare en ökning. Nära 6 procent av fylleriförseelserna falla på personer under 20 år. Vid bearbetningen har en finare åldersfördelning ej använts, därför att materialet har begränsad storlek, varför en sådan gruppering skulle bli osäker.

Med hänsyn till fylleriförseelsernas fördelning på lördagar, söndagar och övriga dagar lämnas uppgifter i tabell 2. Det framgår av tabellen, att mot 100 fylleriförseelser en vanlig vardag svara 500 förseelser en lördag. Jämfört med de siffror, som lämnats i bilaga 1, tyda siffrorna i tabellen på att tendensen till en ökning av vardagsfylleriet nu gjort sig något mera gällande än fallet var år 1942.

Efter denna kortfattade översikt av materialet lämnas i det följande en del uppgifter, som ha mera speciell karaktär och vilka torde kunna göra anspråk på ett visst intresse. Först och främst har undersökts, var anhållandet ägt rum, varvid särskilts, om vederbörande blivit anhållen a) på restaurang, b) i närheten av restaurang, c) på annan nöjesplats, d) i närheten av annan nöjesplats samt e) om anhållandet ägt rum på plats av annan karaktär än de ovan angivna.

I tabell 3 lämnas en översikt av hela materialet och siffror för stad och land samt slutligen siffror för Stockholm med utgångspunkt från platsen för anhållandet. En person, som blivit anhållen i stad, kan med andra ord ha varit kyrkoskriven i en landskommun och tvärtom.

Med hänsyn till anhållande på eller i närheten av restaurang kan man konstatera en stigande tendens med åldern. Av individer under 20 år ha 14 procent anhållits på eller i närheten av restaurang, medan siffran för personer över 25 år uppgår till 23 procent. Det är emellertid påfallande, att så stor del av de unga anhållits i samband med restaurangbesök. Att vederbörande blivit anhållen i närheten av restaurang innebär naturligtvis, att man har anledning förmoda, att han besökt denna.

Om vi däremot betrakta siffrorna för dem, som blivit anhållna på eller i närheten av annan nöjesplats, finna vi en omvänd tendens. Siffran är högst för de yngsta och uppgår för dem, som äro under 20 år, till 40 procent, medan för personer över 25 år vi erhålla en siffra på endast 14 procent. Det är naturligt, att yngre i större utsträckning än de något äldre skola bli anhållna på nöjesplatser, men skillnaden torde kunna anses påfallande stor. Man torde på grundval av dessa siffror kunna konstatera, att restauranger och nöjesplatser spela en ej oväsentlig roll för de fylleriförseelser, som föranleda anhållanden. Detta har kunnat visas på material av annan art. I detta sammanhang finns emellertid speciell anledning att erinra om att restaurangerna spela en framträdande roll för de yngres fylleriförseelser.

För att ytterligare belysa situationen lämnas i tabellen siffror för landsbygd och städer var för sig. Vi finna alltså motsvarande åldersskillnad. Man kan emellertid nu konstatera, att för ungdomen på landsbygden »andra nöjesplatser» spela större roll än för städernas ungdom, vilket kanske helt enkelt är ett uttryck för det förhållandet, att ungdom i städer i större utsträckning blir föremål för anhåll-

Tabell 3. Procentuella antalet anhållanden, fördelade efter ålder samt med hänsyn till den plats, där anhållandet ägt rum.

Område	Ålder vid anhållandet	Anhållandet har ägt rum					Summa antal
		på restaurang	i närheten av restaurang	på annan nöjesplats	i närheten av annan nöjesplats	på annan eller obekant plats	
Stockholm .	< 20	—	12·5	12·5	8·3	66·7	24
	20—25	1·3	25·3	1·3	8·9	63·3	79
	> 25	5·3	13·5	0·4	3·3	77·5	512
Summa	abs. ant.	28	92	6	26	464	616
	%	4·5	14·9	1·0	4·2	75·3	
Samtliga städer ...	< 20	2·1	11·0	20·7	11·7	54·5	145
	20—25	3·7	19·7	17·4	8·0	51·1	436
	> 25	6·4	17·7	5·2	2·5	68·2	2 458
Summa	abs. ant.	178	537	234	115	1 982	3 046
	%	5·8	17·6	7·7	3·8	65·1	
Landsbygd	< 20	4·6	10·8	44·6	10·8	29·2	65
	20—25	2·9	7·9	46·0	16·5	26·6	139
	> 25	2·0	12·5	36·6	10·9	37·9	448
Summa	abs. ant.	16	74	258	80	227	655
	%	2·4	11·3	39·4	12·2	34·7	
Hela riket	< 20	2·9	11·0	28·1	11·4	46·7	210
	20—25	3·5	16·9	24·3	10·1	45·2	575
	> 25	5·7	16·9	10·0	3·8	63·6	2 906
Summa	abs. ant.	194	611	492	195	2 209	3 701
	%	5·2	16·5	13·3	5·3	59·7	

Anm.: För 10 personer är åldern vid anhållandet obekant, men dessa ingå i summan.

landen, när de berusa sig under andra omständigheter än vid eller på nöjesplatser. Landsbygdens ungdom blir föremål för anhållanden, när de besöka nöjesplatser, men när de ute på landsbygden av någon annan anledning uppträda berusade, stå de inte samma risk att bli anhållna som ungdom i städerna vid motsvarande tillfällen. Delvis torde detta sammanhånga med att på landsbygden polisövervakningen är speciellt koncentrerad till nöjesplatser. Man kan kanske gå längre och våga en förmodan, att det från restauranger och nöjesplatser skilda fylleriet faktiskt har en större frekvens i städerna än på landsbygden. Något avgörande bevis för en sådan förmodan har emellertid ej kunnat erhållas.

I tabellen lämnas också siffror för Stockholm. Med hänsyn till dessa siffror ha vi anledning att understryka de slutsatser, som förut dragits. Anhållanden, som inte ha direkt samband med restauranger och nöjesplatser, spela ännu större roll i Stockholm än i städerna i genomsnitt.

En särskild sammanställning har utförts rörande personer, som blivit anhållna på samma plats, där de äro skrivna. Några skillnader av större betydelse föreligga inte mellan de båda tabellerna och det framgår alltså av uppgifterna, att de, som begå fylleri, där de höra hemma, förhålla sig på ungefär samma sätt, som de, vilka berusa sig på främmande ort. Det har därför ansetts onödigt att publicera tabellen.

För att ytterligare karakterisera de anhållanden det här är fråga om är det av intresse att undersöka, i vilken utsträckning polisen ansett det vara fråga om en enkel fylleriförseelse och i vad mån förseelsen ansetts vara av mera svårartad karaktär, d. v. s. varit förenad med förgelseväckande beteende, våldsamt motstånd och dylikt. (Jfr tabell 4.) I majoriteten av fallen, nämligen 77 procent, är det fråga

Tabell 4. Frekvensen av enkla fylleriförseelser.

Ålder vid anhållandet	Städer		Landsbygd		Hela riket	
	Totalantal	Enkla förs. i % av totalant.	Totalantal	Enkla förs. i % av totalant.	Totalantal	Enkla förs. i % av totalant.
< 20	145	75·9	65	61·5	210	71·4
20-25	436	78·0	139	59·7	575	73·6
> 25	2 458	81·8	448	61·2	2 906	78·6
Summa	3 046	81·0	655	60·9	3 701	77·4

Anm.: För 10 personer är åldern vid anhållandet obekant, men dessa ingå i summan.

om enkla fylleriförseelser. Förseelserna tyckas i någon utsträckning ha mera svårartad karaktär för individer under 20 år i städer. Vidare kan man konstatera, att de, som blivit anhållna på landsbygden, i större utsträckning begått något mera svårartade förseelser än vad fallet är med dem, som blivit anhållna i städerna. Det är i och för sig naturligt, att bland yngre benägenheten att uppträda bråkigt i berusat tillstånd skall vara större än bland äldre. Ur denna synpunkt är det kanske snarast överraskande, att skillnaderna inte äro mera utpräglade. Att komplicerat fylleri är mera vanligt på landsbygden än i städerna torde möjligen vara ett uttryck för det förhållandet, att myndigheterna äro mera överseende på landsbygden och att man

Tabell 5. Fördelning av de anhållna med hänsyn till förtäring av olika slags berusningsmedel oberoende av om flera slags berusningsmedel förtärts samtidigt. (Procent av antal anhållna.)

Ålder vid anhållandet	Antal anhållna	Berusningsmedel							
		Spritdrycker	Vin	Öl	Denaturerad sprit	Hembränd sprit	Smuggelsprit	Preparat	Andra berusningsmedel
<i>Städer:</i>									
< 20	145	91·7	12·4	61·4	0·7	—	—	—	—
20-25	436	97·0	4·6	70·6	0·2	—	—	0·5	0·7
> 25	2 458	92·2	5·7	69·1	0·8	0·04	0·2	0·4	0·7
S:a, abs. ant.	3 046	2 830	179	2 101	23	1	4	13	20
%		92·9	5·9	69·0	0·8	0·03	0·1	0·4	0·7
<i>Landsbygd:</i>									
< 20	65	98·5	6·2	58·5	—	—	—	3·1	—
20-25	139	95·0	4·3	49·6	1·4	0·7	—	2·9	0·7
> 25	448	88·8	4·7	47·3	1·1	0·4	—	1·8	0·4
S:a, abs. ant.	655	597	31	320	7	3	—	14	3
%		91·1	4·7	48·9	1·1	0·5	—	2·1	0·5
<i>Hela riket:</i>									
< 20	210	93·8	10·5	60·5	0·5	—	—	1·0	—
20-25	575	96·5	4·5	65·6	0·5	0·2	—	1·0	0·7
> 25	2 906	91·7	5·6	65·7	0·7	0·1	0·1	0·7	0·7
S:a, abs. ant.	3 701	3 427	210	2 421	30	4	4	27	23
%		92·6	5·7	65·4	0·8	0·1	0·1	0·7	0·6

Anm.: För 10 personer är åldern vid anhållandet obekant, men dessa ingå i summan.

anser sig ha anledning ingripa först när vederbörande på ett eller annat sätt börjar uppträda bråkigt. Härvidlag får dock ej glömmas, att en av naturliga förhållanden betingad sämre polisövervakning måste verka i denna riktning. I den mån anhållanden föranletts av att polis tillkallats, bör ju en komplicerad förseelse förhållandevis ofta föreligga. I allmänhet torde man sällan tillkalla polis, om vederbörande enbart är berusad och inte är bråkig och uppträder störande.

Siffrorna för dem, som blivit anhållna på den ort, där de äro skrivna, förete inga skillnader av intresse gentemot de förut lämnade siffrorna. Därför har det ansetts onödigt att publicera tabell över dessa siffror.

Uppgifter ha vidare erhållits rörande de berusningsmedel, som använts. Härvidlag ha särskilts: spritdrycker, vin, öl, denaturerad sprit, hembränd sprit, smuggelsprit, preparat (droppar, hårvatten m. m.) samt andra berusningsmedel. (Tabell 5.) I första hand kan man konstatera, att spritdrycker i nästan alla fall, nämligen 93 procent, blivit förtärda i större eller mindre utsträckning. Detta utesluter emellertid ej att vederbörande förtärt berusningsmedel av annan art. Vin har spelat en roll endast för ej fullt 6 procent. Öl har däremot förtärts i 65 procent av fallen, medan övriga berusningsmedel spelat en mindre roll. Man kan vidare konstatera, att spritdryckerna på landsbygden spelat något mindre roll för de äldre än för de yngre, och att beträffande öl vi få en förskjutning av samma art. Slutligen finner man, att öl förtärts i större utsträckning bland dem, som anhållits i städerna än bland dem,

Tabell 6. Fördelning av de anhållna med hänsyn till förtäring av olika slags berusningsmedel. De anhållna ha så långt möjligt fördelats i grupper, som enbart förtärt berusningsmedel av viss typ.

(Procent av antal anhållna.)

Ålder vid anhållandet	Antal anhållna	Berusningsmedel					
		Spritdrycker, vin, spritdr. + vin	Spritdrycker, vin, spritdr. + öl, vin + öl, spritdr. + vin + öl	Öl	Denaturerad sprit, hembränd sprit, smuggelsprit, preparat med kombinationer	Andra och obekanta medel	Övriga
<i>Städer:</i>							
< 20	145	37.9	97.2	1.4	—	—	0.7
20—25	436	28.0	95.4	2.1	—	0.9	1.1
> 25	2 458	29.5	91.1	4.8	0.5	0.7	1.3
S:a ant.	3 046	904	2 802	130	12	22	40
%		29.7	92.0	4.3	0.4	0.7	1.3
<i>Landsbygd:</i>							
< 20	65	44.6	90.8	4.6	3.1	—	1.5
20—25	139	45.3	88.5	4.3	3.6	0.7	1.4
> 25	448	47.8	90.4	4.7	2.2	0.2	1.8
S:a ant.	655	308	588	30	17	2	11
%		47.0	89.8	4.6	2.6	0.3	1.7
<i>Hela riket:</i>							
< 20	210	40.0	95.2	2.4	1.0	—	1.0
20—25	575	32.2	93.7	2.6	0.9	0.9	1.2
> 25	2 906	32.3	91.0	4.8	0.8	0.7	1.4
S:a ant.	3 701	1 212	3 390	160	29	24	51
%		32.7	91.6	4.3	0.8	0.6	1.4

Anm.: För 10 personer är åldern vid anhållandet obekant, men dessa ingå i summan.

Tabell 7. Fördelning av de anhållna med hänsyn till hur berusningsmedlet erhållits oberoende av om berusningsmedlet samtidigt erhållits på flera sätt.
(Procent av antal anhållna.)

Ålder vid anhållandet.	Antal anhållna	Anskaffandet av berusningsmedlet													
		Uttag på egen motbok #	Uttag på anhörigs motbok	Uttag på annan persons motbok	På restaurang under dansaffon	På restaurang, ej dansaffon	Vid besök å ölkaté	Köpt sprit privat (av bekant)	Köpt sprit av langare el. dyl. person	Köpt pilsner i affär	Köpt pilsner från »utkörare»	Köpt pilsner direkt från bryggeri	Bilvitt bjuden vid privat samkväm	På annat sätt	Obekant
<i>Städer:</i>															
< 20	145	—	1.4	4.1	2.8	57.9	12.4	0.7	2.1	0.7	0.7	4.1	21.4	18.6	0.7
20—25	436	1.8	1.4	3.0	5.3	66.5	14.0	1.1	0.9	0.9	0.7	0.9	20.9	12.6	1.1
> 25	2458	16.6	0.6	3.8	2.0	43.1	22.5	1.6	2.4	3.0	0.6	3.7	24.7	12.5	1.5
S:a abs. ant.	3 046	415	22	113	75	1 438	634	47	66	79	19	102	731	390	44
%		13.6	0.7	3.7	2.5	47.2	20.8	1.5	2.2	2.6	0.6	3.3	24.0	12.8	1.4
<i>Landsbygd:</i>															
< 20	65	—	4.6	4.6	1.5	30.8	9.2	3.1	4.6	1.5	—	—	16.9	44.6	—
20—25	139	2.2	2.9	5.8	2.9	27.3	5.0	3.6	3.6	0.7	2.2	5.8	29.5	33.1	1.4
> 25	448	34.8	2.7	1.8	1.6	24.1	8.7	2.0	2.0	2.0	3.1	4.5	18.1	23.4	0.2
S:a abs. ant.	655	159	19	19	12	167	52	16	17	11	17	28	133	182	3
%		24.3	2.9	2.9	1.8	25.5	7.9	2.4	2.6	1.7	2.6	4.3	20.3	27.8	0.5
<i>Hela riket:</i>															
< 20	210	—	2.4	4.3	2.4	49.5	11.4	1.4	2.9	1.0	0.5	2.9	20.0	26.7	0.5
20—25	575	1.9	1.7	3.7	4.7	57.0	11.8	1.7	1.6	0.9	1.0	2.1	23.0	17.6	1.2
> 25	2 906	19.4	0.9	3.5	1.9	40.2	20.4	1.7	2.3	2.9	1.0	3.9	23.7	14.2	1.3
S:a abs. ant.	3 701	574	41	132	87	1 605	686	63	83	90	36	130	864	572	47
%		15.5	1.1	3.6	2.4	43.3	18.5	1.7	2.2	2.4	1.0	3.5	23.3	15.5	1.3

Anm. För 10 personer är åldern vid anhållandet obekant, men dessa ingå i summan.

som blivit anhållna för fylleri på landsbygden. Skillnaden härvidlag är inte oväsentlig.

För att få en närmare uppfattning om vilken roll olika berusningsmedel spela, ha vi särskilt dem, som berusat sig med enbart spritdrycker och vin, dem, som berusat sig med enbart öl, och dem, som förtärt enbart illegal sprit. Av tabell 6 framgår, att bland de anhållna i städerna en tredjedel (29.7 %) förtärt enbart spritdrycker eller vin, 4.3 procent enbart öl och endast 0.4 procent enbart illegal sprit. För landsbygden finna vi en något högre siffra för den illegala spriten och en betydligt högre siffra för spritdrycker och vin, nämligen 47 procent. Pilsnerfylleriet tycks ha ungefär samma omfattning som i städerna. Man kan vidare konstatera, att spritdrycker och vin spela större roll för de yngre än för de äldre i städer, medan förhållandet är det motsatta med hänsyn till öl. För landsbygden få vi inte motsvarande förskjutningar mellan åldrarna. Ungdomen använder enbart spritdrycker eller enbart öl i ungefär samma omfattning som de äldre. I detta sammanhang må anmärkas, att uppgifter ej kunnat erhållas för 0.6 procent av materialet samt att 1.4 procent använt berusningsmedel av flera olika slag, så att de ej kunnat inordnas i den gruppering, som här använts. Båda dessa grupper äro med andra ord så små, att de ej spela någon större roll.

De uppgifter, som kunnat erhållas rörande hur den anhållne åtkommit berusningsmedlet, äro mycket bristfälliga. (Jfr tabell 7.) För ett mycket stort antal ha

Tabell 8. Fördelning av de anhållna med hänsyn till hur berusningsmedlet erhållits. De anhållna ha så långt möjligt fördelats i grupper, som erhållit berusningsmedlet på endast ett sätt.

(Procent av antal anhållna.)

Ålder vid anhållandet	Antal anhållna	Anskaffandet av berusningsmedlet						
		Uttag på motbok	På restaurang	Vid besök å ölkafé el. köpt pilsner	Köpt sprit av bekant el. annan person	Blivit bjuden vid privat samkväm	På annat el. obekant sätt	Övriga kombinationer
<i>Städer:</i>								
< 20	145	4·8	37·9	2·1	1·4	15·9	11·7	26·2
20—25	436	2·3	45·4	1·6	2·8	11·5	7·3	24·1
> 25	2 458	11·6	24·7	6·8	1·7	14·0	7·5	33·7
S:a abs. ant.	3 046	301	861	177	55	419	233	1 000
%		9·9	28·3	5·8	1·8	13·8	7·6	32·8
<i>Landsbygd:</i>								
< 20	65	1·5	23·1	1·5	3·1	15·4	32·3	23·1
20—25	139	4·3	19·4	2·2	3·6	21·6	23·7	25·2
> 25	443	26·3	10·9	4·5	1·3	12·7	15·6	28·7
S:a abs. ant.	655	125	92	24	13	97	126	178
%		19·1	14·0	3·7	2·0	14·8	19·2	27·2
<i>Hela riket:</i>								
< 20	210	3·8	33·4	1·9	1·9	15·7	18·1	25·2
20—25	575	2·8	39·1	1·7	3·0	13·9	11·3	28·2
> 25	2 906	13·8	22·5	6·4	1·6	13·8	8·7	33·2
S:a abs. ant.	3 701	426	953	201	68	516	359	1 178
%		11·5	25·7	5·4	1·8	13·9	9·7	32·0

Anm. För 10 personer är åldern vid anhållandet obekant, men dessa ingå i summan.

uppgifter ej kunnat erhållas, nämligen för nära 40 procent. Hit räknas då de, som inskränkt sig till att meddela, att de blivit bjudna på sprit. För övriga kan man konstatera, att den egna motboksspriten spelat en roll för 16 procent av fallen. Restaurangspriten har spelat en roll för 46 procent, förtäring på ölkaféer för 19 procent. Dessa äro med andra ord de viktigaste grupperna.

Det föreligger en avgörande skillnad mellan städer och landsbygd. För de anhållna på landsbygden spelar motboksspriten vida större roll men restaurangsprit och ölkaféer mindre roll än vad fallet är i städerna. Det visar sig, att den egna motboksspriten använts av en fjärdedel (24 %) av de fall, som anhållits på landsbygden, men endast av 14 procent av de fall, som anhållits i städerna. Hälften (50 %) av dem, som anhållits i städerna, uppge sig ha erhållit sprit på restaurang, medan för landsbygden motsvarande siffra är 27 procent. Att siffran är lägre för landsbygden är naturligt, eftersom restauranger här endast finnas i köpingar, tätbygdsorter och dylikt. Samma förklaring torde gälla siffrorna för ölkaféer. I städerna uppges berusningsmedlet ha erhållits från sådana i 21 procent av fallen, medan motsvarande siffra för landsbygden är 8 procent. Det är naturligt, att för personer under 20 år liksom för åldersgruppen 20—25 år motboksspriten spelar mycket liten roll och att för dem besök på restauranger äro av större betydelse liksom också besök på ölkaféer.

Det må i detta sammanhang framhållas, att 3·6 procent erkänt uttag på annan persons motbok och 1·1 procent uttag på motbok tillhörande anhörig. Rimligtvis

Tabell 9. De anhållna fördelade på motboksinnehavare och icke motboksinnehavare samt tilldelningens storlek.

Ålder vid anhållandet	Motboksinnehavare				Icke motboksinnehavare	Summa antal
	Tilldelning, liter pr månad					
	< 1	1—2	2—3	Obekant		
<i>Städer:</i>						
< 20	—	—	—	—	100·0	145
20—25	1·4	3·7	0·9	5·8	88·7	436
> 25	1·8	15·3	17·6	3·2	62·1	2 458
S:a, abs. ant.	51	393	436	102	2 064	3 046
%	1·7	12·9	14·3	3·3	67·8	
<i>Landsbygd:</i>						
< 20	—	—	—	—	100·0	65
20—25	1·4	1·4	0·7	7·2	89·3	139
> 25	5·1	24·3	14·7	5·6	50·3	448
S:a, abs. ant.	25	111	67	35	417	655
%	3·8	16·9	10·2	5·3	63·8	
<i>Hela riket:</i>						
< 20	—	—	—	—	100·0	210
20—25	1·4	3·1	0·9	5·7	88·9	575
> 25	2·3	16·7	17·1	3·5	60·4	2 906
S:a, abs. ant.	76	504	503	137	2 481	3 701
%	2·1	13·6	13·6	3·7	67·0	

Anm. För 10 personer är åldern vid anhållandet obekant, men dessa ingå i summan.

äro dessa uppgifter minimisiffror. De anhållna ha säkerligen sökt undvika att lämna uppgifter av denna art.

En annan detalj av intresse hänför sig till i vad mån anhållande förekommit i anslutning till s. k. dansafton på restaurang. Endast i 2·4 procent av fallen har sådant anhållande ägt rum. Siffrorna ligga naturligtvis något högre för städerna än för landsbygden och bland 20—25 åringar i städerna ha 5·3 procent av anhållandena betingats av att vederbörande uppgett sig ha erhållit sprit på dansafton.

För att få en klarare uppfattning om hur berusningsmedlet erhållits har en grövre gruppering använts. Härvid ha alla de fylleriförseelser sammanslagits, vid vilka enbart motbokssprit angivits ha spelat en roll. Vidare ha sammanslagits fall, där restaurangsprit varit avgörande, fall, där enbart öl, erhållet vid besök på ölkafé, i affär eller direkt från bryggeri, förtärts, samt slutligen de fall, då man förtärt enbart illegal sprit. Det framgår av tabell 8, att de, som ej kunnat inordnas i någon kategori på grund av bristfälliga uppgifter eller därför att de uppgivit sig ha erhållit sprit på flera olika sätt, uppgå till 41·7 procent. Gruppen uppgår till 46·4 procent på landsbygden och 40·4 procent i städerna.

Enligt de lämnade uppgifterna spelar motboksspriten dubbelt så stor roll på landsbygden som i städerna, medan däremot besök på restauranger spelar dubbelt så stor roll för de anhållna i städerna jämfört med dem på landsbygden. Det fylleri, som enbart hänför sig till pilsner, åtkommen på olika sätt, är större bland dem, som anhållits i städerna, där siffran uppgår till 5·8 procent, medan för de på landsbygden anhållna siffran endast är 3·7 procent. Den illegala spriten tycks spela samma eller något större roll på landsbygden, där den varit avgörande för 2·0 procent av fyllerifallen. För städerna är motsvarande siffra 1·8 procent. Ur ålderssynpunkt

Tabell 10. De anhållna fördelade med hänsyn till antalet tidigare fylleriförseelser.

Ålder vid anhållandet	Antal tidigare fylleriförseelser						Summa antal
	0	1	2	3-10	> 10	Obekant	
<i>Städer:</i>							
< 20	77.9	11.7	4.1	2.8	—	3.4	145
20-25	57.3	22.0	7.3	9.2	0.5	3.7	436
> 25	31.0	22.0	12.9	23.6	4.7	5.8	2458
S:a, abs. ant.	1 129	653	355	627	118	164	3 046
%	37.1	21.4	11.7	20.6	3.9	5.4	
<i>Landsbygd:</i>							
< 20	73.8	16.9	3.1	3.1	—	3.1	65
20-25	61.2	20.1	9.4	7.9	—	1.4	139
> 25	45.8	20.5	10.3	13.6	1.6	8.3	448
S:a, abs. ant.	338	132	63	74	7	41	655
%	51.6	20.2	9.6	11.3	1.1	6.3	
<i>Hela riket:</i>							
< 20	76.7	13.3	3.8	2.9	—	3.3	210
20-25	58.3	21.6	7.8	8.9	0.3	3.1	575
> 25	33.3	21.7	12.5	22.1	4.2	6.2	2 906
S:a, abs. ant.	1 467	785	418	701	125	205	3 701
%	39.6	21.2	11.3	18.9	3.4	5.5	
Anm.: För 10 personer är åldern vid anhållandet obekant, men dessa ingå i summan.							

är det naturligt, att motboksspriten spelar vida större roll för äldre än för yngre. Överlåtelse av motbokssprit tycks med andra ord inte förekomma så ofta. Just på denna punkt äro emellertid uppgifterna mycket osäkra. Restaurangbesök spela väsentligt större roll för de yngre än för de äldre, medan däremot med hänsyn till pilsnerfylleriet både för de anhållna i städerna och på landsbygden ett motsatt förhållande kan konstateras.

Uppenbarligen måste de uppgifter, som vederbörande lämnat om vilka berusningsmedel han förtärt och om hur han erhållit och fått tillgång till dessa, anses osäkra. Polismyndigheterna ha visserligen uppmanats att så gott sig göra låter kontrollera de lämnade uppgifterna, men det har naturligtvis inte varit möjligt att mera genomgående erhålla en verifikation. Redan det stora antal, för vilka uppgifter ej kunnat erhållas, visar detta. De siffror, som erhållits, överensstämman emellertid i viss mån med vad man av andra anledningar har att vänta. Som förut framhållits, har man skäl att antaga, att de, som anhållits för fylleri, i stor utsträckning erhållit sprit på restaurang. Att under närvarande förhållanden den in-smugglade eller hembrända spriten inte spelar så stor roll, är också naturligt. De siffror, som erhållits för personer, som berusa sig enbart med motbokssprit, torde däremot snarast vara för låga, då man torde kunna vänta, att vederbörande av rädsla för motboksindragning i det längsta skola vägra lämna en sådan upplysning. Det är däremot möjligt, att uppgifterna rörande berusning på ölkaféer eller genom på annat sätt erhållen pilsner äro för höga, då man kan misstänka, att anhållna personer genom att uppge, att de endast förtärt öl, söka göra troligt, att de inte varit så berusade. Det finns emellertid inga möjligheter att nå fram till mera pålitliga uppgifter. Det må i detta sammanhang dock erinras om att polisen haft vissa möjligheter att kontrollera, att uppgiften, att vederbörande blivit serverad på ölkafé, varit riktig, liksom också uppgiften, att vederbörande köpt pilsner i affär, från bryggeri eller dylikt.

Tabell 11. De anhållna fördelade med hänsyn till eventuella tidigare anmälningar för nykterhetsnämnd.

Ålder vid anhållandet	Anmälda för nykterhetsnämnd	Ej anmälda för nykterhetsnämnd	Obekant	Summa antal
<i>Städer:</i>				
< 20	2·8	96·6	0·7	145
20—25	8·7	90·6	0·7	436
> 25	17·4	81·7	0·9	2 458
S:a, abs. ant.	472	2 548	26	3 046
%	15·5	83·7	0·9	
<i>Landsbygd:</i>				
< 20	4·6	95·4	—	65
20—25	7·2	92·8	—	139
> 25	10·7	89·3	—	448
S:a, abs. ant.	62	593	—	655
%	9·5	90·5	—	
<i>Hela riket:</i>				
< 20	3·3	96·2	0·5	210
20—25	8·3	91·1	0·5	575
> 25	16·3	82·9	0·8	2 906
S:a, abs. ant.	534	3 141	26	3 701
%	14·4	84·9	0·7	

Anm. För 10 personer är åldern vid anhållandet obekant, men dessa ingå i summan.

För fullständighetens skull lämnas i tabell 9 uppgifter rörande i vilken utsträckning vederbörande innehaft motbok. Bland dem under 20 år finns naturligtvis inga sådana personer. I åldersgruppen 20—25 år ha 11 procent haft motbok och bland dem över 25 år ha 40 procent haft motbok. Bland de anhållna på landsbygden äro motboksinnhavarna något talrikare än bland de i städerna anhållna. För landsbygden uppgår antalet till 49·7 procent bland personer över 25 år. För de anhållna i städerna är motsvarande siffra 37·9 procent. Tack vare siffror lämnade i officiell statistik är det ju redan förut känt, att flertalet fylleriförseelser begås av personer, som sakna motbok. Kontrollen tycks vara något bättre i städerna än på landsbygden. Man erhåller likartade siffror, om man inskränker undersökningen till de personer, som blivit anhållna på den ort, där de varit kyrkoskrivna. Siffrorna äro delvis ett uttryck för det förhållandet, att yngre personer sakna motbok och att bland personer över 25 år ett ej obetydligt antal tidigare begått fylleriförseelser och av detta skäl eller av annan anledning ej ha motbok. Av tabell 10 framgår, att en tredjedel (33·3 %) av de anhållna över 25 år ej tidigare varit dömda för fylleriförseelser. Siffran är något högre för de anhållna på landsbygden, nämligen 46 procent, och något lägre för de anhållna i städerna, eller 31 procent. Det är naturligt, att siffran för personer under 20 år, som förut blivit dömda för fylleri, är förhållandevis låg. Det är i själva verket anmärkningsvärt, att bland dessa jämförelsevis unga personer dock 23 procent varit dömda för minst en tidigare fylleriförseelse. Detta så mycket mera som de uppgifter, vilka lämnats, torde kunna anses vara minimisiffror. Det är fråga om anhållna och inte om dömda personer, och polismyndigheterna ha säkerligen inte genomgående haft möjlighet och tid att kontrollera de uppgifter vederbörande själv lämnat om sina tidigare fylleriförseelser. Detsamma gäller de uppgifter, vilka lämnas rörande det antal, som tidigare varit anmälda för nykter-

hetsnämnd. Enligt tabell 11 ha endast 14 procent varit föremål för åtgärder från nykterhetsnämnds sida. Siffran är något högre för städerna, där den uppgår till 15·5 procent, än på landsbygden, där siffran är 9·5 procent. Det må vidare nämnas, att för Stockholm siffran är 16·7 procent. Siffrorna äro betydligt lägre än de siffror, som erhållits genom en av utredningen företagen speciell och mera exakt undersökning rörande alkoholisternas andel i fylleriet. I och för sig är det inte förvånande, att siffrorna blivit för låga, då man har att vänta, att de anhållna inte så gärna lämna uppgifter rörande sådana förhållanden. Det framgår av siffrorna och speciellt av siffrorna för Stockholm, att polismyndigheterna inte mera systematiskt hos nykterhetsnämnderna kontrollerat de uppgifter de anhållna lämnat, vilket i och för sig knappast hade erbjudit någon svårighet.

Uppgifter ha slutligen erhållits rörande de anhållnas ekonomiska situation. En översikt lämnas i tabell 12. För 5 procent ha uppgifter ej kunnat erhållas. 8·9 procent ha uppgivit sig vara arbetslösa eller sakna inkomst och 5·2 procent ha på grund av inkallelse i militärtjänst ej haft inkomster. Övriga, d. v. s. 80·9 procent, ha haft större eller mindre inkomster. Flertalet har haft en veckoinkomst liggande mellan 40 och 100 kronor. Som är att vänta har inkomstnivån varit något lägre för dem, som anhållits på landsbygden. Av särskilt intresse är, att bland de yngre (under 20 år) inkomsterna varit förhållandevis goda. De, som saknat inkomster, ha uppgått till 5·2 procent. Siffran är med andra ord ej avsevärt högre än för gruppen över 25 år och gruppen arbetslösa har endast uppgått till 2·9 procent. De, som varit inkallade till militärtjänst, utgöra en liten grupp på 1·9 procent. Lönenivån har varit något lägre för den yngsta åldersgruppen än för de övriga, men skillnaden är inte stor. I medeltal uppgår lönen för dem, som haft inkomster, till 52 kronor per vecka för personer under 20 år, till 62 kronor per vecka för personer mellan 20 och 25 år och till 74 kronor per vecka för dem, som voro över 25 år.

Tabell 12. De anhållna, fördelade med hänsyn till veckoinkomst.

Ålder vid anhållandet	Obekant	Ingen inkomst	Arbetslös	Militärtjänst	Veckoinkomst, kronor							Summa antal
					0—20	20—40	40—60	60—80	80—100	100—250	> 250	
<i>Städer:</i>												
< 20	2·1	4·8	4·1	2·8	4·8	24·8	31·7	13·1	8·8	3·4	—	145
20—25	5·3	6·0	5·5	14·2	3·2	7·8	24·1	20·4	10·6	3·0	—	436
> 25	5·8	4·3	5·0	4·3	2·2	8·4	16·8	25·7	17·6	9·2	0·7	2 458
S:a abs. ant.	169	139	153	172	75	278	566	741	491	245	17	3 046
%	5·5	4·6	5·0	5·6	2·5	9·1	18·6	24·3	16·1	8·0	0·6	
<i>Landsbygd:</i>												
< 20	—	6·2	—	—	4·6	36·9	33·8	7·7	9·2	1·5	—	65
20—25	0·7	2·2	2·9	10·1	1·4	16·5	32·4	25·9	5·0	2·9	—	139
> 25	3·1	3·3	2·5	1·1	2·9	11·6	28·6	32·1	9·8	4·7	0·2	448
S:a abs. ant.	15	22	15	19	18	99	195	188	57	26	1	655
%	2·3	3·4	2·3	2·9	2·7	15·1	29·8	28·7	8·7	4·0	0·2	
<i>Hela riket:</i>												
< 20	1·4	5·2	2·9	1·9	4·8	28·6	32·4	11·4	8·6	2·9	—	210
20—25	4·2	5·0	4·9	13·2	2·8	9·9	26·1	21·7	9·2	3·0	—	575
< 25	5·4	4·2	4·6	3·8	2·3	8·9	18·7	26·7	16·4	8·5	0·6	2 906
S:a abs. ant.	184	161	168	191	93	377	761	929	548	271	18	3 701
%	5·0	4·4	4·5	5·2	2·5	10·2	20·6	25·1	14·8	7·3	0·5	

Anm. För 10 personer är åldern vid anhållandet obekant, men dessa ingå i summan.

Tabell 13. Frekvensen av anhållna, som erhålla understöd.

(Procent av antal anhållna.)

Ålder vid anhållandet	Antal anhållna	Understödet art			Annat understöd
		Folkpension	Fattigvård	Arbetslöshetsunderstöd	
<i>Städer:</i>					
< 20	145	—	—	—	0·7
20—25	436	0·2	0·9	0·2	2·3
> 25	2 458	2·5	1·4	0·5	2·2
S:a, abs. ant.	3 046	63	38	13	64
%		2·1	1·2	0·4	2·1
<i>Landsbygd:</i>					
< 20	65	—	—	—	1·5
20—25	139	2·2	1·4	2·2	0·7
> 25	448	4·2	1·3	2·0	1·1
S:a, abs. ant.	655	22	8	12	7
%		3·4	1·2	1·8	1·1
<i>Hela riket:</i>					
< 20	210	—	—	—	1·0
20—25	575	0·7	1·0	0·7	1·9
> 25	2 906	2·8	1·4	0·7	2·0
S:a, abs. ant.	3 701	85	48	25	71
%		2·3	1·3	0·7	1·9

Anm. För 10 personer är åldern vid anhållandet obekant, men dessa ingå i summan.

Slutligen lämnas i tabell 13 uppgifter rörande i vad mån vederbörande erhållit understöd. 2·3 procent ha åtnjutit folkpension. Bland individer under 20 år har ingen erhållit folkpension. För dem, som voro över 25 år, uppgår siffran till 2·8 procent. Inte heller fattigvårds- eller arbetslöshetsunderstöd ha lämnats till de yngre och för de äldre äro siffrorna låga (bland personer över 25 år ha 1·4 procent haft fattigvårdsunderstöd och 0·7 procent arbetslöshetsunderstöd). 2 procent av dem, som voro över 25 år, ha haft understöd av annat slag, vars karaktär ej närmare redovisats. Det visar sig, att sammanlagt ha av dem, som voro under 20 år, 1 procent haft understöd, i gruppen 20—25 år 4·3 procent och i gruppen över 25 år 6·9 procent. Siffrorna äro låga, men å andra sidan är det uppenbarligen ett önskemål, att personer, som befinna sig i en sådan situation, att de måste erhålla understöd, ej skola använda sprit i sådan utsträckning, att de bli anhållna för fylleri.

Undersökningen belyser framför allt olika sidor hos det s. k. ungdomsfylleriet. De personliga uppgifter, som de anhållna lämnat, måste, som i det föregående upprepade gånger framhållits, betraktas med en viss misstro, men de strida ej mot den uppfattning man på grundval av andra uppgifter erhåller om orsakerna till fylleriförseelserna.

Det är uppenbarligen i hög grad önskvärt att i framtiden om möjligt söka erhålla så pålitliga uppgifter som möjligt rörande de omständigheter, under vilka de, som begå fylleriförseelser, erhålla sprit. Om ordningsmakten systematiskt utnyttjar alla möjligheter att erhålla uppgifter och att kontrollera de uppgifter, som lämnas, borde man så småningom kunna erhålla upplysningar av väsentlig betydelse.

Gunnar Dahlberg.

Behandling av alkoholister.

Det föreligger ingen tillfredsställande undersökning rörande effekten av de åtgärder, som vidtagas av nykterhetsnämnder mot alkoholister. Vid utförandet av sådana undersökningar måste man individuellt följa de fall, som blivit föremål för åtgärd. En sådan undersökning ställer sig därför tidsödande och dyrbar. För närvarande finnas endast uppgifter rörande i vilken utsträckning personer, som blivit föremål för åtgärd, på nytt bli anmälda för nykterhetsnämnd eller intagas påanstalt etc. Om ny anmälan uteblivit, innebär detta naturligtvis ej en garanti för att vederbörande övergått till ett nyktert liv. Han kan ha dött eller flyttat till annan ort. Siffrorna äro med andra ord minimisiffror för återfall.

Uppgifter av denna art finnas exempelvis från Malmö. Bland dem, som blivit varnade vid en första anmälan åren 1929—33, blevo fram till år 1938 87 % på nytt anmälda. Bland de övervakade var motsvarande siffra 68 % och bland de internerade 72 %. Vid en förnyad anmälan har i en del fall nykterhetsnämnden ej ansett skäl föreligga att vidtaga någon åtgärd. Om man nu räknar med att förbättring inträtt i dessa fall och vidare räknar alla de fall, vilka ej blivit anmälda, som återställda, erhåller man maximisiffror, vilka uppgå till 20 % för de varnade, 36 % för de övervakade och 37 % för de internerade (jfr Acta Medica Scandinavica, 1942).

Det är naturligt, att en varning i flertalet fall endast skall ha en övergående effekt. Vid en förmaning eller varning kan man knappast säga något som alkoholisten inte åtskilliga gånger haft anledning säga sig själv rörande olägenheten av att ständigt vara berusad. Effekten av en varning torde till huvudsaklig del betingas av att den innebär en risk för hårdare åtgärder. Alkoholisten blir mer eller mindre skrämmd men efter kortare eller längre tid lugnar han sig och återtager sina tidigare vanor.

Att en övervakning bör vara mera effektiv är att vänta. Genom upprepade besök hålles hotet om hårdare åtgärder levande. För närvarande ha dock nykterhetsnämnderna i allmänhet knappast tillräcklig personal för att på ett effektivt sätt genomföra en övervakning och på åtskilliga håll inskränkes därför denna till ett eller annat besök i månaden. Alkoholisten lever emellertid som regel kvar i sin gamla miljö och träffar de personer, med vilka han brukar umgås. Det är därför begripligt, att effekten inte är stor. Man har emellertid att räkna med möjligheten av att i en del fall vederbörande avviker till annan ort, där han kan hoppas vara fri från en övervakning, som han finner vara mer eller mindre närgången.

Internering tillgripes endast i svårare fall samt i fall, då vederbörande är farlig för eget eller andras liv. Det är därför i viss mån anmärkningsvärt, att i så stor del av fallen förnyad anmälan enligt ovannämnda undersökning uteblivit. Även härvidlag har man emellertid anledning att misstänka, att alkoholister efter utskrivningen i en del fall ändra vistelseort.

Nykterhetsnämnder ha alltså att välja mellan förhållandevis lindriga åtgärder, vilka äro föga effektiva, och en hård åtgärd i form av internering på längre tid, som man av lätt begripliga skäl drar sig för att använda. En internering på ett år innebär, att vederbörande riskerar att förlora sitt arbete, även om i en del fall överenskommelse kan träffas med arbetsgivare, att den internerade efter utskrivningen skall återfå sin gamla plats. En lång internering kan inte döljas och vederböran-

de får därför socialt stämpeln av att vara alkoholist. En internerad alkoholist, som utskrivs under perioder, då arbetslöshet råder, har svårt att finna arbete och det är då naturligt, att han i sitt elände på nytt söker tröst i glaset för att åtminstone en gång få känna sig glad. Särskilt fram mot senare tid har man emellertid i vidgad utsträckning beviljat försökspermission och utskrivit vederbörande efter jämförelsevis kort tid. I åtskilliga fall har man härvidlag erhållit ett gott resultat, vilket tyder på att en interneringstid på ett år ej ens i de svårare fall, som nu bli föremål för internering, alltid kan anses nödvändig.

En olägenhet med internering är, att för första gången internerade, av vilka en del äro förskräckta över det resultat, deras livsföring medfört, sammanföras med gamla inbitna alkoholister, som inte ha en tanke på att bättra sig och som förlöjliga goda föresatser. Under närvarande förhållanden söker man visserligen så gott detta låter sig göra differentiera alkoholister av olika typ på anstalter av olika slag. På grund av platsbrist torde det emellertid för närvarande möta svårigheter att på ett mera tillfredsställande sätt genomföra en sådan differentiering.

Under sådana förhållanden är det skäl att uppställa frågan i vad mån internering under längre tid är motiverad ur den synpunkten, att bättre resultat uppnås ju längre tid interneringen varar. Om man betraktar alkoholism som en sjukdom, ligger det nära till hands att anse detta. Ju längre tid vederbörande vårdas, desto större äro utsikterna, att han skall hämta sig. En person, som är alkoholist i lagens mening, behöver emellertid ej förete några sjukdomssymtom, bortsett från hans speciella inställning till alkohol. Innan en alkoholist interneras, undergår han läkarundersökning, och om tydliga psykiska rubbningar föreligga, blir han föremål för vård på sinnessjukhus. Personer, som på ett mera påfallande sätt äro psykiskt abnorma, äro på det hela taget utsorterade från de alkoholister, som intagas på anstalt.

Man har emellertid funnit, att alkoholister ha en ökad tolerans för alkohol. De förete en tillvänjningseffekt av liknande art, som exempelvis morfinister och kokainister och behöva med andra ord större dos alkohol än genomsnittspersoner för att bli påverkade (*Goldberg, 1943*). Ett annat förhållande tyder också på att alkoholister under inverkan av spritförtäring fått bestående kroppsliga förändringar. Medelåldern för omhändertagande av nykterhetsnämnd ligger vid omkring 45 år. Som regel har vederbörande från ungdomen så småningom ökat sin konsumtion. Slutligen har det gått därhän, att han är berusad även i arbetet och knappast någonsin är nykter. Denna utveckling tar emellertid ofta lång tid. Sedan han slutligen blivit internerad ett år och blivit utskriven, är ett fullt nyktert levnadssätt enda möjligheten för honom att undvika återfall. Om han börjar förtära spritdrycker, uppnår han på mycket kort tid samma tillstånd som före interneringen. Han börjar med andra ord inte sitt nya umgänge med alkohol med de förutsättningar, som förelågo, när han var ung. Han utvecklar sig inte långsamt till alkoholist. Hans föregående alkoholism har satt spår av sådan art, att han tämligen snart inför spritdrycker reagerar med alkoholism. Detta ändrade reaktionssätt, som innebär en beredskap för alkoholism, försvinner emellertid ej ens efter lång tids internering. Huruvida den tolerans för alkohol, som karakteriserar alkoholister, försvinner efter längre tids internering, är ej undersökt.

Man vet föga om den närmare naturen av det alkoholbegär, som karakteriserar alkoholister. I detta sammanhang är det av intresse att konstatera, att inbitna rökare, som på grund av sjukdomssymtom av läkare ordinerats att avstå från tobak, som regel förlora sitt tobaksbegär på mindre än en månad. Detsamma gäller morfinister. Då dessa vid vård på sinnessjukhus plötsligt berövas morfin, uppträda svåra besvär (ångest m. m.). Sådana svåra symtom framträda sällan eller aldrig hos alkoholister. För att underlätta övergången brukar man numera ge morfinister avtagande doser morfin under en vecka eller 10 dagar. Den följande behandlingstiden brukar uppgå till en månad och i en del fall något längre tid. *Spiegel* (Archiv für

Psychiatrie, 1937) redovisar ett material av 143 fall. Den genomsnittliga behandlingstiden var blott 18 dagar och endast en femtedel av patienterna vårdades längre tid än en månad. *Scott* (British Medical Journal, 1937) anger genomsnittliga vårdtiden på anstalt för morfinister till en månad. *Schwarz* (Monatsschrift für Psychiatrie und Neurologie, 1927) anger, att på Charitésjukhuset i Berlin som regel vårdtiden var 40 dagar. *Sprengel* (Psychiatrisch-neurologische Wochenschrift, 1931) anser en kur på 6 veckor önskvärd. *Hösslin* (Münchener medizinische Wochenschrift, 1924) anser, att en kur bör räcka tre à fyra veckor efter sista morfininsprutningen. Enstaka författare framföra emellertid önskemål om längre kur. *Schulhof* (Praktische Psychiatrie, 1934) anser en vårdtid på tre månader önskvärd och *Hilpert* (Medizinische Klinik, 1938) anser vård på anstalt under minst 8 veckor och därefter sex månaders övervakning av läkare vara det »säkraste».

De uppgifter rörande morfinister, som här lämnats, ha naturligtvis diskutabelt värde. Man kan inte utesluta möjligheten av att en längre vårdtid skulle visa sig vara fördelaktigt och medföra en lägre procent återfall. Det är emellertid otvivelaktigt, att vid morfinism liksom vid alkoholism i åtskilliga fall en relativt kort vårdtid kan vara fullt tillräcklig. Morfinbegäret torde för övrigt ha en farligare karaktär än det alkoholbegär, som karakterisear en alkoholist. Det är knappast möjligt att förmå en morfinist att avstå från morfin utan anstaltsvård — ett fåtal sådana fall äro dock kända — medan man däremot åtminstone för en tid kan lyckas förmå en alkoholist att avstå från alkohol, fastän han lever ute i samhället och alltså har möjlighet att skaffa sig sprit.

Om man vill överföra en alkoholist till en nykter livsföring, måste man naturligtvis i första hand se till, att han nyktrar till genom att alkoholen förbrännes eller utsöndras utan att ny tillförsel sker. Vidare måste han få vila upp sig. I många fall har en alkoholist lidit av dålig sömn, varför han även av detta skäl befinner sig i ett miserabelt tillstånd. Därefter gäller det att hos alkoholisten få till stånd en vilja att leva nyktert. Om en alkoholist vill fortsätta att leva som han gjort tidigare, finns ju inga utsikter till förbättring.¹ Samhället kan nu knappast belöna en alkoholist för att han skall sköta sig som en normal medborgare. Motiven måste vara av negativ art och innebära, att om alkoholisten fortsätter som förut, blir han utsatt för obehag. Ur denna synpunkt är en lång tids internering inte enbart fördelaktig. Vederbörande finner sig så småningom till rätta på anstalten och upptäcker, att vistelsen där inte är så odräglig, som han kanske föreställt sig. Samhället har gjort det värsta, som kan göras, och detta finner han vara överskomligt. När han blir utskrivnen, vill han naturligtvis helst undvika ny internering, men förskräckelsen härför är i flertalet fall inte tillräckligt stor för att medföra avhållsamhet. Vistelsen på anstalt har vidare till ändamål att vänja alkoholisten vid en nykter livsföring. De vanor, som härvidlag inarbetas, gälla emellertid en helt annan miljö än den vanliga. När alkoholisten efter utskrivningen återvänder till sin vanda omgivning, göra sig de gamla vanorna mer eller mindre kraftigt gällande. När det gäller svårare fall av alkoholism och framför allt då de aldeles hopplösa fallen är naturligtvis långtidsinternering berättigad och fördelaktig. Genom en sådan åtgärd vinner man i varje fall att alkoholisten under längre tid förhindras att bereda samhället, närstående och eventuellt sin familj svårigheter av allvarlig art.

Alkoholister ha nu mycket olika karaktär. De alkoholister, som äro farliga för sin omgivning, äro inte alltid att betrakta som hopplösa. Hos dem finns ibland kvar en viljekraft, som man kan lita till, om man kan få dem att på allvar vilja leva

¹ I detta sammanhang må nämnas, att man på senare tid i Amerika och sedermera i viss utsträckning även i Sverige försökt en ny behandlingsmetod. Man ger en alkoholist insprutning av ett kräkmedel och låter honom därefter förtära spritdrycker. På detta sätt söker man inarbeta en s. k. betingad reflex, så att alkoholisten så småningom får benägenhet att kräkas när han förtär spritdrycker, även då han förut ej erhållit injektion av kräkmedel. I en del fall har man uppnått gott resultat men misslyckanden ha också förekommit. Det torde ännu vara för tidigt att fälla ett bestämt omdöme om metodens värde.

på ett annat sätt. Andra alkoholister sakna den energi, som behöves för ett ändrat levnadssätt. De äro hopplöst förfallna. Det finns vidare alkoholister, som äro medgörliga och hyggliga och i lämplig omgivning kunna sköta sig, men vilka äro mycket känsliga för sin omgivning. När de komma tillsammans med sina gamla umgängesvänner, kunna de inte säga nej. Om de däremot placeras i ny miljö och få en viss tillsyn, kunna de sköta sig. (Man kan särskilja även andra typer av alkoholister. I detta sammanhang nöja vi oss emellertid med att endast omnämna dessa båda typer.)

De åtgärder nykterhetsnämnder ha till sitt förfogande, behöva med hänsyn till de synpunkter, som här anlagts, kompletteras med möjlighet till ingripande av delvis annan och mera nyanserad karaktär. Med hänsyn till att övervakning kan väntas ge bättre resultat än en enkel varning, är det önskvärt, att nykterhetsnämnderna i större utsträckning få möjlighet att genomföra en sådan åtgärd. Svårigheten är för närvarande, att man på de flesta håll inte har tillräcklig personal för genomförande av en effektiv övervakning. Som ett relativt exempel kan nämnas, att nykterhetsnämnden i Göteborgs stad jämförd med folkmängden i det område, som skall övervakas, har omkring fyra gånger så många tjänstemän som nykterhetsnämnden i Stockholm. Det har upprepade gånger framhållits att staten tar alla inkomsterna av alkoholhanteringen och låter kommunerna betala en väsentlig del av de kostnader som alkoholens skadeverkningar medföra. Det är otvivelaktigt ett önskemål att finna utvägar att genomföra mera effektiv övervakning än den, som för närvarande utövas.

I många fall skulle det säkerligen vara en fördel, om man kunde placera alkoholister i ny miljö utan att behöva tillgripa det tvång, som en internering innebär. Det ligger nära till hands att anknyta till den familjevård, som genomförts för lindrigare fall av sinnessjukdom. Den sjuke får vistas i lämplig miljö och får i mån av förmåga här utföra arbete. Då en sådan patient medför ett visst besvär, lämnar man familjen ersättning för hans omhändertagande. Liknande åtgärder ha på senare tid diskuterats med hänsyn till alkoholister och ha också i viss utsträckning kommit till användning. I fall av mindre utpräglad alkoholism, borde denna vårdform kunna väntas medföra gott resultat. Alkoholisten kommer ifrån sitt gamla umgänge och får börja i ny miljö. Han bör inackorderas hos en helynkter lantbrukare, där han kan få lämpligt arbete. Han har då inte så bekväm tillgång till restaurang som i en stad, men han behöver dock inte känna sig ofri på samma sätt som på en anstalt. Alkoholister av mera osjälvtändig typ, vilka lätt påverkas av sin omgivning, borde med fördel kunna omhändertagas på detta sätt. Vid sådan familjevård bör emellertid interneringshot föreligga. Om resolution om internering beslutats av länsstyrelsen, kan alkoholisten omedelbart bli föremål för internering, om han skulle missköta sig. På grund av de risker för obehag, som en alkoholist innebär för den familj, hos vilken han är inackorderad, bör viss ersättning lämnas, varvid dock hänsyn bör tagas till den grad av arbetsförmåga alkoholisten har. Vård av denna art innebär vidare den fördelen, att interneringsanstalten kvarstår som ett hot av okänd beskaffenhet, vilket utövar en psykisk press. Ur samhällets synpunkt är denna vårdform så till vida att föredraga, att den bör ställa sig vida billigare än anstaltsvård. I detta sammanhang må erinras om att staten betalar så gott som hela kostnaden för anstaltsvården. Kommunerna betala endast 50 öre per dag. Om vårdformen kommer till användning, bli anstalterna i någon utsträckning avlastade, vilket vid nu föreliggande platsbrist är en väsentlig fördel. Vårdformen bör emellertid kunna komma till användning framför allt, när det gäller lindrigare fall av alkoholister, vilka ännu ej äro så djupt sjunkna eller äro så farliga, att en internering kan anses fullt indicerad. Den praktiska svårigheten för närvarande är att finna lämpliga familjer. Tjänstemännen vid länsnykterhetsnämnderna borde emellertid ha möjligheter att organisera denna sida av saken. Detta framför allt om ersättning av lämplig storlek betalas av statsmedel. På grundval av erfarenheter från

familjevård av sinnessjuka bör framhållas, att om ersättningen hålles vid ett mycket lågt belopp, kommer denna vårdform att stanna på papperet. För att få en mera bestämd uppfattning om i vilken utsträckning behov av denna vårdform föreligger, kunde kanske den åtgärden vidtagas, att nykterhetsnämnder till socialstyrelsen fortlöpande anmälde de fall av alkoholism, vilka lämpa sig för familjevård.

En annan åtgärd, som nykterhetsnämnderna borde ha möjlighet att tillgripa, är korttidsinternering under en à två månader. Att en sådan åtgärd kan vara tillräcklig framgår redan av det förhållandet, att en del alkoholister efter kort vårdtid kunna utskrivnas från anstalt. Det är emellertid en väsentlig skillnad mellan en internering, som beslutats för ett år men som resulterar i tidig utskrivning och en internering, som från början är avsedd att endast vara kort tid. I det förra fallet måste vederbörande och hans familj vara beredda på att interneringen skall ta lång tid. Arbetsgivaren måste också bereda sig på detta. I de fall, då vederbörande för närvarande utskrivs efter kort tid, har han hunnit orientera sig på anstalt för långtidsinternering och, som förut framhållits, blivit sammanförd med alkoholister av mera hopplös typ. Korttidsinternering bör verkställas på särskild anstalt, och man bör från början göra klart för den omhändertagne, att han verkligen blir fri efter högst en eller två månader. Det ingrepp man gör i hans liv är mindre våldsamt. Hotet av långtidsinternering på annan anstalt står kvar som något obekant och skrämmande. På en anstalt för korttidsinternering skulle man alltså kunna placera en del av de alkoholister, som nu placeras på de vanliga alkoholistanstalterna, vilket skulle innebära en viss avlastning från dessa. Vidare borde en del alkoholister, som man för närvarande ej vill internera, därför att man känner sig tveksam, huruvida en så genomgripande åtgärd är lämplig, kunna bli föremål för internering på en korttidsanstalt. På grund av platsbristen torde det snart bli nödvändigt att upprätta ytterligare alkoholistanstalter. Den ökade frekvensen av fylleri-förseelser under krigsåren torde så småningom komma att medföra en ökad frekvens av alkoholister. Den effektivisering av nykterhetsnämnderna, som nu håller på att genomföras, bör också resultera i ökat behov av anstaltsplatser. Vid upprättandet av nya anstalter borde platsantalet i första hand kunna ökas genom att man upprättade en särskild anstalt för korttidsinternering. Sådan internering kan vidtagas utan att lagändring behöves ske. Inför hotet av långtidsinternering torde det ej möta svårigheter att förmå en alkoholist till frivillig internering på kort tid. Den avgörande förutsättningen, som nu ej föreligger och som hindrar åtgärder av detta slag, är att det ej finns en speciell anstalt för korttidsinternering.

Slutligen är det otvivelaktigt ett önskemål, att alkoholister, som visat sig vara absolut hopplösa, kunde interneras på obestämd tid på särskild anstalt. Såväl ur deras egen som ur samhällets synpunkt skulle det vara önskvärt, att de kunde bli föremål för kontinuerligt omhändertagande. Det är min uppfattning att en åtgärd av denna art så småningom kommer att framstå såsom förnuftig och nödvändig. Med hänsyn till nu rådande åsikter rörande behandling av alkoholism anser jag det emellertid utsiktslöst att för närvarande närmare diskutera detta önskemål.

Gunnar Dahlberg.

Fylleriförseelser av män, fördelade efter den sakfälldes yrke, åren 1938—1942.

Y r k e	Hela riket					Därav Stockholm och Göteborg				
	1938	1939	1940	1941	1942	1938	1939	1940	1941	1942
<i>I. Jordbruk med binäringar.</i>										
Godsägare, hemmansägare, arrendatorer	807	864	938	965	1 116	21	13	23	31	39
Hemmasöner	234	211	142	150	133	—	—	—	1	1
Lantbruksinspektorer, bokhållare, rättare, trädgårdsmästare	62	69	47	76	70	20	31	10	16	11
Lantarbetare	2 107	2 045	1 940	2 161	2 577	96	107	110	82	98
Fiskare	217	230	168	233	374	30	35	23	40	72
Skogsförvaltare, skogsvaktare, kronojägare	19	13	16	12	27	3	1	4	3	2
Skogs- och flottningsarbetare ..	1 125	868	1 007	1 486	1 953	5	7	25	39	57
Övriga inom grupp I	115	155	198	218	277	9	12	14	19	21
Summa	4 686	4 455	4 456	5 301	6 527	184	206	209	231	301
<i>II. Industri och bergsbruk.</i>										
Större företagare inom industrien	41	26	27	34	31	20	13	15	15	14
Tjänstemän » »	43	23	48	66	70	19	13	12	24	17
Förmän » »	106	85	68	134	156	36	35	19	36	38
Bryggeriarbetare	48	45	58	49	47	11	16	14	16	13
Bageriarbetare	195	219	210	223	248	47	61	52	63	60
Slakteriarbetare	256	260	301	342	290	35	44	62	62	50
Skomakeriarbetare	349	228	327	237	319	96	51	58	55	100
Skrädderiarbetare	183	147	194	169	184	76	55	78	59	82
Typografer	207	167	186	215	246	103	83	89	108	133
Sågverks- och snickeriarbetare..	983	751	876	592	982	220	131	169	105	127
Grundläggnings- och stenarbetare	356	465	509	467	564	132	152	138	124	120
Mureriarbetare, hantlangare	418	447	421	319	386	126	153	108	77	101
Cementarbetare	159	162	175	184	222	59	52	50	35	65
Målare	798	882	756	617	683	233	284	231	201	173
Övriga byggnadsarbetare	858	1 183	939	1 117	1 096	325	443	315	353	326
Väg- och vattenbyggnadsarbetare	295	382	213	204	213	19	44	28	21	33
Gas-, vatten- och belysningsarbetare m. fl.	747	740	828	857	1 091	332	275	288	295	331
Gruvarbetare	161	219	233	271	320	—	8	2	2	1
Bruksarbetare	303	401	406	441	453	20	40	16	27	28
Järnbruksarbetare	274	313	398	382	553	—	2	2	2	8
Stenhuggeriarbetare	272	238	179	162	153	35	37	18	23	19
Metall- och maskinindustriarb...	2 811	2 749	3 116	3 453	3 853	989	928	886	953	1 030
Gröv- och diversearbetare	4 308	4 319	3 979	3 436	3 889	1 071	1 019	826	703	837
Nödhjälpsarbetare	26	19	17	—	2	2	1	3	—	—
Övriga företagare och arbetare inom industrien	1 916	2 491	2 422	2 552	3 042	437	555	484	495	587
Summa	16 113	16 961	16 886	16 523	19 093	4 443	4 498	3 963	3 854	4 293
<i>III. Handel och samfärdsel.</i>										
Handlande, grosshandlare, köpmän	484	505	529	536	769	168	153	156	186	252
Handelsagenter, handelsresande..	535	526	407	439	593	147	163	99	128	193
Bod- o. lagerbiträd., springpojkar	451	506	570	630	752	182	177	227	217	269
Gårdfarihandl., tidningsförsäljare	448	316	265	296	292	86	57	39	55	49
Kontorister	175	193	210	209	281	82	90	81	83	125
Bank- och försäkr.tjänstemän ..	27	26	24	36	39	14	12	11	19	19

Y r k e	Hela riket					Därav Stockholm och Göteborg				
	1938	1939	1940	1941	1942	1938	1939	1940	1941	1942
Kommunikationsverkens högre tjänstemän	16	12	8	13	18	9	5	2	6	11
Post-, telegraf- och teleföntjänstemän, lägre	244	227	248	263	294	48	42	39	44	74
Järnvägstjänstemän, lägre:										
tågpersonal	20	27	42	41	59	4	9	7	7	13
ej tågpersonal	355	332	334	407	586	80	83	72	80	83
Spårvägs- och busspersonal	44	34	32	38	69	22	20	15	20	49
Kuskar, utkörare, åkeriarbetare	161	128	171	176	253	47	37	61	58	67
Automobilförare, chaufförer	451	416	498	564	704	106	117	121	126	167
Stadsbud o. bärare, transportarb.	38	37	45	47	47	28	24	30	30	34
Stuveri- och hamnarb., kolbärare	785	743	634	582	649	353	327	262	243	252
Betjäning vid lots- och fyrstaten m. fl.	15	18	18	17	19	3	2	1	2	3
Sjökapten och styrman	32	66	76	48	65	18	25	30	16	28
Sjömän och skeppare	1 204	1 446	1 881	2 003	2 206	471	567	681	535	740
Fartygsmaskinister och eldare ..	971	975	1 125	1 240	1 313	376	366	406	413	445
Övriga inom grupp III	228	344	274	393	542	98	127	128	173	259
Summa	6 654	6 877	7 391	7 978	9 550	2 342	2 403	2 468	2 441	3 132
<i>IV Allmän tjänst och fria yrken.</i>										
Ämbets- o. tjänstemän (ej militära)	64	43	49	87	93	34	33	35	48	55
Polis- och brandmanskap	11	10	23	18	34	7	3	3	8	9
Övrig personal i civil stats- och kommunalförvaltning	366	368	348	397	450	143	141	146	158	183
Officerare och vederlikar	13	12	16	8	14	10	6	2	2	7
Underofficerare	16	10	14	24	26	3	2	3	5	6
Manskap tillhörande militären ..	41	45	189	143	149	3	14	14	17	40
Litteratörer och publicister	43	52	24	41	50	31	27	11	22	27
Artister och skådespelare	149	124	142	124	175	73	54	60	55	89
Studeraende	103	90	52	81	82	58	36	14	43	39
Ingenjörer	82	71	55	106	118	41	33	27	50	63
Fria yrkesutövare	109	173	142	131	145	55	75	63	69	76
Biografpers., cirkus- och scenarb.	80	59	46	60	57	10	8	7	7	10
Summa	1 077	1 057	1 105	1 220	1 393	468	432	385	484	604
<i>V. Husligt arbete m. m., ej uppgett yrke.</i>										
Portvakter och vedhuggare	38	38	52	39	62	12	15	17	14	16
Vårdshusidkare och hotellägare ..	10	12	6	5	8	5	4	2	—	1
Hotell- och serveringspersonal ..	288	198	259	229	260	151	121	135	126	138
Badare, barberare, frisörer	102	109	80	116	141	40	35	18	28	49
Husägare och kapitalister, lägenhetsägare	92	70	65	63	65	5	4	2	5	3
Arbete av obestämt slag	1 751	1 475	1 077	1 038	812	22	89	36	20	14
Inhysehjon, pensionärer och lösdrivare	38	34	26	27	41	19	19	13	18	17
Ej uppgett yrke	18	29	26	27	27	3	9	6	4	4
Summa	2 337	1 965	1 591	1 544	1 416	257	296	229	215	242
Totalsumma	30 897	31 315	31 429	32 566	37 979	7 694	7 835	7 254	7 225	8 572

Y r k e	Övriga städer					Landsbygden				
	1938	1939	1940	1941	1942	1938	1939	1940	1941	1942
<i>I. Jordbruk med binärningar.</i>										
Godsägare, hemmansägare, arrendatorer	369	426	529	557	603	417	425	386	377	474
Hemmasöner	31	36	17	25	16	203	175	125	124	116
Lantbruksinspektorer, bokhållare, rättare, trädgårdsmästare	32	28	28	41	43	10	10	9	19	16
Lantarbetare	848	902	948	939	1 106	1 163	1 036	882	1 140	1 373
Fiskare	83	88	81	102	171	104	107	64	91	131
Skogsförvaltare, skogvaktare, kronojägare	7	7	8	5	12	9	5	4	4	13
Skogs- och flottningsarbetare ..	249	188	360	488	709	871	673	622	959	1 187
Övriga inom grupp I	61	64	92	86	142	45	79	92	113	114
Summa	1 680	1 739	2 063	2 243	2 802	2 822	2 510	2 184	2 827	3 424
<i>II. Industri och bergsbruk.</i>										
Större företagare inom industrien	19	10	8	15	12	2	3	4	4	5
Tjänstemän > >	17	7	24	31	35	7	3	12	11	18
Förmän > >	46	40	37	85	100	24	10	12	13	18
Bryggeriarbetare	26	22	32	21	27	11	7	12	12	7
Bageriarbetare	109	123	112	119	138	39	35	46	41	50
Slakteriarbetare	150	137	167	195	165	71	79	72	85	75
Skomakeriarbetare	189	134	213	139	179	64	43	56	43	40
Skrädderiarbetare:	83	62	77	96	85	24	30	39	14	17
Typografer	87	67	83	85	98	17	17	14	22	15
Sågverks- och snickeriarbetare ..	426	343	441	271	533	337	274	266	216	322
Grundläggnings- och stenarbetare	139	205	266	247	301	85	108	105	96	143
Mureriarbetare, hantlangare	229	217	236	192	226	63	77	77	50	59
Cementarbetare	68	74	89	111	125	32	36	36	38	32
Målare	424	458	401	317	365	141	140	124	99	145
Övriga byggnadsarbetare	389	519	499	577	551	144	221	125	187	219
Väg- och vattenbyggnadsarbetare	144	182	124	115	104	132	156	61	68	76
Gas-, vatten- och belysningsarbetare m. fl.	330	338	407	438	576	85	127	133	124	184
Gruvarbetare	49	71	93	120	123	112	140	138	149	196
Bruksarbetare	149	170	252	289	275	134	191	138	125	150
Järnbruksarbetare	88	102	203	180	250	186	209	193	200	295
Stenhuggeriarbetare	158	125	122	116	87	79	76	39	23	47
Metall- och maskinindustriarb. ..	1 270	1 255	1 652	1 844	2 143	552	566	578	656	680
Grov- och diversearbetare	2 304	2 385	2 409	2 031	2 250	933	915	744	702	802
Nödhjälpsarbetare	18	13	12	—	1	6	5	2	—	1
Övriga företagare och arbetare inom industrien	975	1 268	1 317	1 410	1 707	504	668	621	647	748
Summa	7 886	8 327	9 276	9 044	10 456	3 784	4 136	3 647	3 625	4 344
<i>III. Handel och samfärdsl.</i>										
Handlande, grosshandlare, köpmän	236	259	284	292	413	80	93	89	58	104
Handelsagenter, handelsresande ..	330	295	248	263	335	58	68	60	48	65
Bod- o lagerbiträd, springpojkar	179	224	231	289	335	90	105	112	124	148
Gårdfarihandl., tidningsförsäljare	292	207	182	166	183	70	52	44	75	60
Kontorister	78	84	94	97	129	15	19	35	29	27
Bank- och försäkr.tjänstemän ..	10	12	11	14	18	3	2	2	3	2
Kommunikationsverkens högre tjänstemän	7	6	4	6	3	—	1	2	1	4
Post-, telegraf- och telefontjänstemän, lägre	187	128	148	153	144	59	57	61	66	76
Järnvägstjänstemän, lägre: tågpersonal	13	14	28	27	37	3	4	7	7	9
ej tågpersonal	153	156	167	198	304	122	93	95	129	199
Spårvägs- och busspersonal	14	9	9	16	18	8	5	8	2	2

Y r k e	Övriga städer					Landsbygden				
	1938	1939	1940	1941	1942	1938	1939	1940	1941	1942
Kuskar, utkörare, åkeriarbetare	68	67	70	82	144	46	24	40	36	42
Automobilförare, chaufförer	169	171	250	260	307	176	128	127	178	230
Stadsbud o. bärare, transportarb.	10	12	10	14	10	—	1	5	3	3
Stuveri- och hamnarb., kolbärare	365	335	299	270	311	67	81	73	69	86
Betjäning vid lots- och fyrstaten m. fl.	11	12	16	10	13	1	4	1	5	3
Sjökaptener och styrmän	12	38	40	27	33	2	3	6	5	4
Sjömän och skeppare	568	717	1 009	1 259	1 240	165	162	191	209	226
Fartygsmaskinister och eldare..	545	556	667	770	784	50	53	52	57	84
Övriga inom grupp III	97	169	113	161	221	33	48	33	59	62
Summa	3 294	3 471	3 880	4 374	4 982	1 048	1 003	1 043	1 163	1 436
<i>IV. Allmän tjänst och fria yrken.</i>										
Ämbets- o. tjänstemän (ej militära)	27	9	13	33	29	3	1	1	6	9
Polis- och brandmanskap	3	5	20	6	19	1	2	5	4	6
Övrig personal i civil stats- och kommunalförvaltning	203	194	181	199	235	20	33	21	40	32
Officerare och vederlikar	3	4	7	3	6	—	2	7	3	1
Underofficerare	9	8	7	17	15	4	—	4	2	5
Manskap tillhörande militären..	24	21	91	75	61	14	10	84	51	48
Litteratörer och publicister	11	23	12	17	18	1	2	1	2	5
Artister och skådespelare	70	56	68	56	66	6	14	14	13	20
Studerande	37	43	27	27	40	8	11	11	11	3
Ingenjörer	30	29	24	45	48	11	9	4	11	7
Fria yrkesutövare	46	82	61	59	59	8	16	18	3	10
Biografpers., cirkus- och scenarb.	51	35	33	37	37	19	16	6	16	10
Summa	514	509	544	574	633	95	116	176	162	156
<i>V. Husligt arbete m. m., ej uppgivet yrke.</i>										
Portvakter och vedhuggare	20	18	31	22	35	6	5	4	3	11
Vårdshusidkare och hotellägare..	4	4	—	3	6	1	4	4	2	1
Hotell- och serveringspersonal..	113	65	107	89	106	24	12	17	14	16
Badare, barberare, frisörer	43	50	43	61	70	19	24	19	27	22
Husägare och kapitalister, lägen- hetsägare	43	35	32	33	27	44	31	31	25	35
Arbetare av obestämt slag	457	312	328	253	185	1 272	1 074	713	765	613
Inhysehjon, pensionärer och lös- drivare	15	14	11	7	20	4	1	2	2	4
Ej uppgivet yrke	12	7	10	10	9	3	13	10	13	14
Summa	707	505	562	478	458	1 373	1 164	800	851	716
Totalsumma	14 081	14 551	16 325	16 713	19 331	9 122	8 929	7 850	8 628	10 076

Särskild undersökning rörande inköp av spritdrycker samt nykterhetsförhållandena i Stockholm.

För att erhålla en bild av inköpsförhållandena i fråga om spritdrycker samt av nykterhetsförhållandena m. m. inom Stockholms manliga befolkning har utredningen låtit verkställa en representativ undersökning för åren 1938 och 1942 på grundval av uppgifter i Aktiebolaget Stockholmssystemets register över motboksägare m. fl. Undersökningen var från början avsedd att omfatta 3 500 män födda tidigare än år 1921, eller omkring 2 % av Stockholms manliga befolkning över 21 år (vid 1942 års ingång). De i undersökningen medtagna personerna ha efter viss alfabetisk ordning utvalts ur mantalskontorets förteckning över män i Stockholms stad.

För dessa personer ha ur Aktiebolaget Stockholmssystemets register hämtats uppgifter om deras innehav av motbok, deras spritdryckstilldelning åren 1938 och 1942 samt deras faktiska inköp av spritdrycker och starkviner dessa båda år. För att få en uppfattning om vederbörandes belastning i nykterhetshänseende och sociala förhållanden i övrigt ha tillika ur samma register hämtats uppgifter, i den mån sådana funnits tillgängliga, om dessa personers fylleriförseelser (med uppgift om huruvida förseelserna begåtts före år 1939 eller under perioden 1939—1942), eventuellt åtgärd av nykterhetsnämnd, årsinkomsten 1938 och 1942, skatterestantier nämnda år och sociala understöd i olika former (fattigvård, arbetslöshetsunderstöd, kommunalt pensionstillägg, bidragsförskott). För att icke få med understöd från krisåren i början av 1930-talet medtogos endast uppgifter om understöd, som utgivits efter år 1934. Vidare gjordes anteckningar om civilstånd och barnantal. Någon bearbetning av dessa uppgifter har dock icke företagits, då uppgifterna merendels icke torde vara aktuella utan kunna avse förhållandena vid det tillfälle, då vederbörande inlagt ansökan om motbok eller begärt ändrad tilldelning. Uppgifterna om vederbörandes årsinkomst ha även varit alltför fåtaliga att läggas till grund för någon bearbetning.

Beträffande materialets *representativitet* för motboksklientelet i Stockholm må framhållas följande.

Den procentuella andelen motboksinnehavare med en nominell tilldelning av 4 liter i månaden i Stockholmsdistriktets kontrollområde utgjordes i medeltal av samtliga motboksinnehavare enligt den officiella statistiken år 1938 31.9 och år 1942 30.1. Motsvarande procenttal för de manliga motboksinnehavarna i Stockholm voro enligt förevarande material resp. 42.7 och 41.7. Då dels tilldelningen för män är väsentligt högre än för kvinnor, dels tilldelningen i Stockholm torde vara något högre än i övriga delar av detaljhandelsområdet i genomsnitt synas anförda siffror utgöra ett indicium på att urvalet är någorlunda representativt. Dock torde de genomsnittliga inköpen enligt utredningsmaterialet vara något högre än bland den totala manliga stockholmsbefolkningen. Att så skall vara fallet synes naturligt, enär de senare inköpen även omfatta inköp av under året avgångna resp. nytillkomna motboksinnehavare, vilka alltså ej kunnat utnyttja inköpsrätten under hela kalenderåret. Detta stickprov synes sålunda giva vid handen, att urvalet kan betecknas såsom representativt.

Den verkställda bearbetningen har äsyftat att ge ett tvärsnitt av alkoholförhållandena i Stockholm år 1942. Uppgifterna för år 1938 ha medtagits för att speciellt

beträffande spritdrycksinköpen inom olika tilldelningsgrupper erhålla jämförelse-material från tiden före krigsårens skattehöjningar på spritdrycker.

Av intresse har till en början varit att konstatera den relativa storleken under år 1942 av följande grupper inom materialet:

1) Personer, som frivilligt sakna motbok (och kunna antagas vara absolutister eller rent tillfälliga konsumenter);

2) Personer som enligt tillämpade tilldelningsprinciper äro avstängda från motboksinnehav av annan orsak än fylleri eller alkoholmissbruk, nämligen personer, som på grund av sin ålder ej erhållit motbok, och personer, som på grund av sinnessjukdom, fattigvård, intagning å straffanstalt och dylikt icke inneha motbok (exklusive sådana, som tillhöra gruppen 5 och 6 nedan);

3) Motboksinnehavare, som kunna antagas endast tillfälligtvis använda spritdrycker (hit ha räknats personer, som uttagit högst 3 liter under året);

4) motboksinnehavare, som äro mera regelbundna konsumenter men prickfria i nykterhetskänseende;

5) Personer, som begått fylleriförseelser (fördelade på motboksinnehavare, f. d. motboksägare och andra) men som inte varit föremål för nykterhetsnämnds ingripande;

6) Personer, som varit föremål för nykterhetsnämnds ingripande (fördelade på motsvarande grupper).

Av de 3 500 män, som angåvos i de till Stockholmssystemet översända listorna erhöles uppgifter, som kunde bearbetas, för 3 459 stycken. För de övriga var det icke möjligt att erhålla uppgifter av en eller annan anledning. För somliga voro registeruppgifterna på systembolaget ute för undersökning, andra hade fått sin motbok överflyttad till annat bolag o. s. v.

1. Personer, som frivilligt sakna motbok.

Av de 3 459 männen saknade 822 motbok år 1942. Enligt uppgift på listorna hade 100 av dessa efter beslut av systembolaget avstängts från rätten att inneha motbok och fyra av dem erhållit avslag på motboksansökan (två av dessa tillhörde de allra yngsta årsklasserna och de båda andra voro återfallsfyllerister, den ene med elva och den andre med tretton fylleriförseelser).

Men man kan räkna med att åtskilligt fler av de motbokslösa icke frivilligt saknade motbok utan voro sådana personer, åt vilka systembolaget funnit det mindre lämpligt att tilldela motbok. Som framgår av tabell 1 har ingen av dem, som äro födda senare än 1919, erhållit motbok 1942. Då vidare endast ett mindre tal av dem, som äro födda 1919 och 1918, hade erhållit motbok 1942, kan man från dem, som frivilligt avstå från motboken, även frånräkna största delen av personer, som voro födda 1917 eller senare. Likaså bör man frånräkna dem, som vårdats för sinnessjukdom. Till dem som systembolagen också vid ansökan merendels skulle vägra motbok, höra också sådana, som blivit bötfälda för fylleri (i synnerhet om det skett upprepade gånger), sådana som varit på alkoholistanstalt, varnats av nykterhetsnämnd eller undergått fängelsestraff, och kanske även sådana, som under något av de senaste åren emottagit fattigvårdsunderstöd. Beträffande nu angivna personer har man anledning antaga att vederbörande själva i många fall funnit, att en motboksansökan skulle vara så pass utsiktslös, att de avstått, varför de icke kunna räknas som frivilligt motbokslösa. Frånräknar man även de nämnda grupperna och de 37 personer, som under första halvåret 1943 erhållit motbok, återstår det (som framgår av tabell 2, där de motbokslösa äro fördelade efter födelseår, fylleriförseelser, nykterhetsnämnds ingripande, sociala understöd, kriminalitet och obetalade skatter 1942) en restgrupp på 316 »socialt prickfria» motbokslösa, vilka man kanske skulle

Tabell 1. De undersökta personerna fördelade efter ålder, innehav av motbok och tilldelning per månad 1942.

Personer födda år	Motboks-lösa	Motboksägare med en tilldelning per månad av					Summa
		4 l	3 l	2 l	1 l	Övriga	
1920	99	—	—	—	—	—	99
1919	71	—	—	—	14	—	85
1918	51	—	—	—	28	—	79
1917—1913	122	1	8	105	207	12	455
1912—1908	82	61	82	174	81	17	497
1907—1903	66	131	76	97	60	11	441
1902—1898	59	135	64	58	28	3	347
1897—1893	55	189	51	38	24	2	359
1892—1888	51	184	44	42	22	1	344
1887—1883	44	153	17	32	17	3	266
1882—1878	33	104	15	17	16	4	190
1877—1873	46	68	6	12	18	1	151
1872—1868	18	36	1	5	6	1	67
1867—1863	17	25	—	7	3	2	54
1862—1858	6	8	—	1	1	2	18
1857—1853	1	4	—	—	1	1	7
1852	1	—	—	—	—	—	1
Summa	822	1 099	364	588	526	60	3 459

våga räkna som nykterister eller rent tillfälliga konsumenter. I varje fall kan man antaga att de äro så pass ointresserade av spritdrycker, att de i praktiken skulle kunna betraktas som nykterister. Gruppen frivilligt motbokslösa, 316 stycken, utgjorde endast 9 procent av samtliga.

2. Personer, som enligt gällande tilldelningsprinciper äro avstängda från motbok (utom alkoholister och personer med fylleriförseelser).

En förteckning över orsakerna till avstängningen av de tidigare nämnda 100 f. d. motboksägarna ger en vägledning, när det gäller att avgränsa den grupp, som enligt gällande tilldelningsprinciper voro avstängda från motbok (utom alkoholister och personer med fylleriförseelser):

På nykterhetsnämnds begäran.....	30
På grund av fylleri (därav rattfylleri 5).....	31
Olovlig befattning med eller tillverkning av spritdrycker	4
För dyrbara inköp av spritdrycker och viner	1
På egen begäran (varav en hade fylleriförseelse)	3
På grund av polisförseelser	3
Intagande å vårdhem.....	6
Obetalade skatter.....	6
Sinnessjukdom	6
Inga inköp på motboken	2
Ej svenskt medborgarskap	2
Ej angiven orsak	6

Summa 100

De flesta f. d. motboksägarna hade således avstängts på grund av fylleri eller alkoholmissbruk, men i 39 fall berodde avstängningen på annan orsak, såsom sinnessjukdom, obetalade skatter, intagande på vårdhem, olovlig befattning med spritdrycker m. m. Endast 27 av de avstängda saknade emellertid fylleriförseelser.

Tabell 2. De motbokslösa fördelade efter ålder, fyllerförelser etc.

(Siffrorna inom parentes anger antalet nyttillkomna motboksägare 1943.)

Födelseår	Ej nykterhetsnämndsbehandlade												Nykterhetsnämndsbehandlade																
	Utan fyllerförs.				Högst 3 fyllerförs.				Över 3 fyllerförs.				Utan fyllerförs.				Högst 3 fyllerförs.				Över 3 fyllerförs.								
	Utan fattigvård		Med fattigvård		Utan fattigvård		Med fattigvård		Utan fattigvård		Med fattigvård		Utan fattigvård		Med fattigvård		Utan fattigvård		Med fattigvård		Utan fattigvård		Med fattigvård						
	Straffade	Sinnessjuka	Övriga	Straffade	Sinnessjuka	Övriga	Straffade	Sinnessjuka	Straffade	Sinnessjuka	Övriga	Straffade	Sinnessjuka	Straffade	Sinnessjuka	Övriga	Straffade	Sinnessjuka	Straffade	Sinnessjuka	Övriga	Straffade	Sinnessjuka						
1920	1	—	87(2)	—	—	6	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—					
1919	—	—	62(3)	—	—	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—					
1918	—	—	48(14)	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—					
1917—1918	3	—	94(14)	—	—	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—					
1912—1908	1	—	65(8)	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—					
1907—1903	3	2	40(6)	—	—	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—					
1902—1898	—	—	38(2)	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—					
1897—1893	—	—	29(3)	—	—	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—					
1892—1888	—	3	24(2)	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—					
1891—1883	—	2	24(2)	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—					
1887—1883	1	2	18	—	—	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—					
1882—1878	—	2	16	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—					
1877—1873	—	1	6	—	—	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—					
1872—1868	—	1	11	—	—	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—					
1867—1863	—	1	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—					
1862—1858	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—					
1857—1853	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—					
1852	9	11	562(56)	—	—	4	2	54	9(1)	2	42(2)	2	1	24	1	18	1	5	3	8	2	2	1	9	1	10	5	14	822(60)

I det föregående har antytts, att det icke endast är dessa formellt avstängda, som måste räknas till de ofrivilligt motbokslösa bland de i nykterhetskänseende klanderfria utan också en del andra grupper: sinnessjuka, sådana som undergått fängelsestraff och även somliga av dem som emottagit socialt understöd av något slag. Sammanlagt omfattade dessa grupper 92 personer utan fylleriförseelser (tretton sinnessjuka, tretton straffade och 54 understödstagare).

Med reservation för att en del av de motbokslösa i de yngsta åldersklasserna, liksom en del av dem, som undergått fängelsestraff, och av understödstagarna kanske skulle ha erhållit motbok 1942, om de ansökt därom, skulle den andra gruppen således omfatta dessa 92 personer samt större delen av dem, som voro födda 1918—1920, och således ännu ej hunnit upp i den egentliga motboksåldern, eller tillhoppa sannolikt 275 å 300 personer.

3. Tillfälliga konsumenter bland motboksinnehavarna.

Till gruppen »motboksinnehavare, som kunna antagas endast tillfälligtvis använda spritdrycker» skulle man, som inledningsvis nämdes, förslagsvis kunna räkna personer (med rätt till mer än 3 liter), som uttagit högst 3 liter under året. Lämpligen böra till gruppen icke räknas personer med fylleriförseelser. Nedan har angivits antalet sådana motboksägare med fördelning på olika tilldelningsgrupper.

	Antalet motboksägare, som år 1942 uttagit		
	Ingenting alls	Högst 3 liter	Summa
Tilldelning:			
3 liter i månaden (1938 = 4 l.).....	10	7	17
2 » » » (1938 = 3 l.).....	1	1	2
2 » » » (1938 = 2 l.).....	14	6	20
1 » » »	5	9	14
4 » » kvartalet	—	1	1
2 » » »	—	3	3
1 » » »	1	2	3
Summa	31	29	60

Denna grupp av motboksägare, som antagits endast begagna motboken för tillfälliga uttag, skulle således blott omfatta 60 av de 2 637 motboksägarna, d. v. s. 2,3 0/0. Av dessa 60 hade 6 åtnjutit fattigvård och 1 undergått fängelsestraff. Inga av dem hade 1942 obetalade skatter.

4. Mera regelbundna konsumenter bland motboksägarna, som äro prickfria i nykterhetskänseende.

Den fjärde gruppen skulle omfatta alla övriga motboksägare utan fylleriförseelser och utan nykterhetsnämndsingripande. Av de 2 637 motboksägarna 1942 hade 354 personer fylleriförseelser; dessutom fanns det 10 motboksägare utan fylleriförseelser bland de nykterhetsnämndsbehandlade. Det fanns således 2 273 motboksägare, som voro prickfria i nykterhetskänseende. Efter frånräknande av de 60 mera tillfälliga konsumenterna skulle denna kategori således bestå av 2 213 mera regelbundna konsumenter (86,9 0/0 av motboksägarna). Nedanstående tabell visar, hur de fördelade sig på de olika tilldelningsklasserna:

Tilldelning:		
3 liter (1938 = 4 liter) per månad	972
2 liter (1938 = 3 liter) »	»	298
2 liter (1938 = 2 liter) »	»	479
1 liter »	»	417
4 liter i kvartalet	23
2 » » »	21
1 » » »	2
1/2 liter var 7 dag	1
		Summa 2 213

Av dessa 2 213 mera regelbundna konsumenter hade 188 (8·5 %) åtnjutit fattigvård och 13 (0·6 %) undergått fängelsestraff. 135 (6·1 %) av dem hade obetalade skatter 1942.

5. Antal personer, som begått fylleriförseelser, men inte varit föremål för nykterhetsnämndsingripande.

Inalles hade 525 personer i undesökningsmaterialet begått fylleriförseelser. I nedanstående tablå äro dessa personer fördelade allt efter som deras fylleriförseelser hade begåtts före eller efter 1939:

	Fylleriförseelse endast före 1/1 1939	Förseelse både före och efter 1/1 1939	Förseelse endast efter 1/1 1939	Summa
Motbokslösa	96 (56·1 %)	45 (26·3 %)	30 (17·5 %)	171
Motboksägare	300 (84·8 %)	35 (9·9 %)	19 (5·4 %)	354
Summa	396 (75·4 %)	80 (15·2 %)	49 (9·3 %)	525

Motboksägarnas fylleriförseelser lågo alltså i allmänhet längre tillbaka i tiden än de motbokslösa. Av dem, som begått fylleriförseelser endast före 1939, hade 75·8 % motbok, av dem, som begått fylleriförseelser under båda perioderna, 43·8 % och av dem, som begått fylleriförseelser endast under de senaste 4 åren, hade 38·8 % motbok.

Det är också av intresse att fördela dem som blivit bötfällda för fylleri efter det antal fylleriförseelser de hade bakom sig (tabell 3). Av dem som bötfällts för fylleri hade de motbokslösa, som man kunde vänta, ett större antal fylleriförseelser per man än motboksägarna. 42·1 % av de motbokslösa, som bötfällts för fylleri, hade över 3 fylleriförseelser men endast 13·1 % av motboksägarna med fylleriförseelser. Motsvarande siffra för hela antalet personer med fylleriförseelser var 21·5 %, d. v. s. över en femtedel av de för fylleri bötfällda hade över 3 förseelser.

Som framgår av tabell 3, hade 63 av dem, som bötfällts för fylleri varit föremål för nykterhetsnämnds ingripande. Av de 462 återstående hade 339 motbok och 123 voro motbokslösa. 80 av dessa motbokslösa personer med fylleriförseelser hade aldrig haft motbok, medan 43 tidigare haft motböcker som avspärrats.

Undersöker man i vilken utsträckning de personer, som bötfällts för fylleri men aldrig varit föremål för nykterhetsnämndsingripande, tagit samhällets understödsverksamhet i anspråk, så visar det sig, att 29·2 % av dem haft fattigvård eller annan form av socialt understöd under något eller några av åren efter 1934. Högsta procenttalet hade de f. d. motboksägarna, där siffran var så hög som 41·9 %, medan den var 36·3 % för de övriga motbokslösa och 26·0 % för motboksägarna. Motsvarande siffra för totalmaterialet är 12·4 %. Personer, som bötfällts för fylleri, ha sålunda i betydligt högre grad än andra tagit fattigvården eller andra understödsformer i anspråk. Bland f. d. motboksägarna inom gruppen resterade 18·6 % för obetalade skatter 1942. Av motboksägarna resterade 19·5 % för obetalade skatter samma år. Procentsiffran personer med obetalade skatter 1942 blir för hela gruppen perso-

Tabell 3. Antal fylleriförseelser i olika grupper.

	Antal fylleriförseelser																Summa	
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10-14	15-19	20-24	25-29	30-39	40-49	50-59		60-64
<i>Motbokslösa.</i>																		
Motbokslösa utan sociala understöd eller kriminalitet	27	10	6	4	1	2	1	3	1	4	3							62
Motbokslösa med sociala understöd ...	15	4	5	4	1		2	2		3	3	1		1		1		42
Sinnessjuka (utom nykterhetsnämndsbehandlade)	3					1						2						6
Nykterhetsnämndsbehandlade utan kriminalitet	8	4	4	4	2	1	1	1	1	5	1	2	1	2	1	1	1	40
Nykterhetsnämndsbehandlade med fängelsestraff	1		1	1	2					1		2						8
Övriga med fängelsestraff	6	3	2	2														13
Summa	60	21	18	15	6	4	4	6	2	13	7	7	1	3	1	2	1	171
	99										72 (42.1%)							
<i>Motboksägare.</i>																		
Motboksägare utan sociala understöd ...	148	53	16	6	6	4	4		1	2						1		241
Motboksägare med sociala understöd ...	47	18	7	2	3		1	1		1								80
Nykterhetsnämndsbehandlade	4	2	2	2	2					1		1					1	15
Motboksägare med fängelsestraff	6	7	3	1		1												18
Summa	205	80	28	11	11	5	5	1	1	4	—	1	—	—	—	1	1	354
	313										41 (13.1%)							
Samtliga	265	101	46	26	17	9	9	7	3	17	7	8	1	3	1	3	2	525
	412										113 (21.5%)							

ner, som bötfällts för fylleri men inte varit föremål för nykterhetsnämndsingripande, 16.0 %. Motsvarande procentsiffra för totala antalet motboksägare var 7.7. Procentsiffran obetalade skatter bland de för fylleri bötfälda är sålunda hög.

Nedanstående tabell ger en översikt av fördelningen på tilldelningsklasser av de 339 motboksägare, som bötfällts för fylleri men icke varit föremål för nykterhetsnämnds ingripande.

Tilldelning	Ej fattigvård		Med fattigvård		Med fängelsestraff		Summa	
	Högst 3 ff.	Över 3 ff.	Högst 3 ff.	Över 3 ff.	Över 3 ff.	Högst 3 ff.	Antal	%
3 liter (1938 = 4 lit.) i månaden..	89	7	6	—	2	—	104	30.7
2 liter (1938 = 3 lit.) i månaden..	52	5	4	1	1	—	63	18.6
2 liter (1938 = 2 lit.) i månaden..	47	8	19	—	7	—	81	23.9
1 liter i månaden	28	3	43	4	6	2	86	25.3
4 liter i kvartalet	1	—	—	1	—	—	2	0.6
1/2 liter var 14 dag	—	—	—	2	—	—	2	0.6
2/3 liter per vecka	—	1	—	—	—	—	1	0.3
Summa	217	24	72	8	16	2	339	
	64.0	7.1	21.2	2.4	4.7	0.6		

Såsom tabellen visar, hade 30·7 % av de för fylleri bötfällda motboksägarna högsta tilldelning. Inom totalmaterialet utgjorde denna tilldelningsgrupp 41·6 %. I motsvarande grad ligga naturligtvis procentsiffrorna för de lägre tilldelningsklasserna högre bland fylleristerna än inom totalmaterialet; de äro resp. 25·3, 23·9 och 18·6 procent för 1-liters, 2-liters- och den förutvarande 3-litersgruppen mot 20·0, 22·3 och 13·6 procent inom totalmaterialet.

6. Alkoholismens utbredning.

Såsom alkoholister kan man enligt en definition räkna alla dem, som någon gång på grund av alkoholmissbruk blivit föremål för nykterhetsnämndens ingripande, vare sig detta ingripande endast tagit formen av en varning eller av en starkare åtgärd. Av de 3 459 undersökta personerna hade enligt de erhållna uppgifterna 56 motbokslösa och 25 motboksägare, eller sammanlagt 81 personer, varit föremål för ett sådant ingripande. Sålunda skulle enligt denna definition 6·8 % av de motbokslösa, 0·95 % av motboksägarna, eller 2·3 % av totala antalet undersökta personer vara alkoholister. Av de 56 motbokslösa alkoholisterna hade 32 tidigare haft motbok, 24 av alkoholisterna hade aldrig haft motbok.

Då man kunde befara att systembolaget ej erhållit fullständiga upplysningar om alla, som varit föremål för åtgärd från nykterhetsnämnden, företogs en kontrollundersökning, som dock inskränkte sig till de 706 personer i undersökningsmaterialet, som voro födda under perioden 1893—1902. Vid denna kontrollundersökning visade det sig att fyra personer i denna åldersgrupp voro registrerade hos nykterhetsnämnden, men ej återfunnos bland de 23 personer som upptagits såsom föremål för åtgärd från nykterhetsnämnd på listorna från systembolaget. I ett par fall hade de anmälts så sent till nykterhetsnämnden, att uppgifter därom ej hunnit införas i systembolagets register, i de båda övriga fallen rörde det sig om personer, som enligt nykterhetsnämndens terminologi äro att hänföra under »paragraf ett», d. v. s. ej i lagens mening hemfallna åt alkoholmissbruk, i vilket fall rapport om registreringen hos nykterhetsnämnden ej sändes till systembolaget. Den ene av dessa båda sistnämnda personer hade frivilligt vårdats på alkoholistanstalt, den andre var en person med sjuklig överkänslighet för alkohol, som hade sju fyllerriförseelser. Det sagda behöver dock icke innebära, att icke dessa personer skulle vara alkoholister i egentlig bemärkelse. Siffrorna över alkoholismens utbredning i undersökningsmaterialet äro därför sannolikt minimisiffror,¹ och en undersökning baserad direkt på nykterhetsnämndens register kan antagas ge högre tal. — Dessa fyra alkoholister medtagas i åldersfördelningen av alkoholisterna (tabell 4) men icke i den senare översikten om alkoholisternas sociala belastning.

Tabell 4. De nykterhetsnämndsbehandlade fördelade efter ålder och motboks innehav.

	Motboks- lösa	Motboks- ägare	Summa		Motboks- lösa	Motboks- ägare	Summa
1917—1913	1	—	1	1887—1888	8	4	12
1912—1908	4	2	6	1882—1878	3	2	5
1907—1903	8	2	10	1877—1873	5	—	5
1902—1898	7	3	10	1872—1668	1	1	2
1898—1893	8	9	17	1867—1863	1	—	1
1892—1888	12	4	16		57	28	85

¹ En kontrollräkning omfattande personer i åldern 40—45 år har dock visat relativt god överensstämmelse med prof. Dahlbergs beräkningar rörande risken för alkoholism i Stockholm.

Det är angeläget att undersöka i vad mån alkoholisterna i större utsträckning än andra belasta samhällets understödsverksamhet och i vilken utsträckning de återfinnas bland de kriminella elementen. Av de 56 motbokslösa alkoholisterna hade 34 och av de 25 motboksägarna 10 erhållit socialt understöd i någon form under perioden 1935—1942. Procenttalet understödstagare blir således för de motbokslösa alkoholisterna 60·7, för de motboksägande 40·0 och för totala antalet alkoholister 54·3. Då procentsiffran understödstagare för totalmaterialet är 12·4 skulle det alltså vara 4 à 5 gånger vanligare att alkoholisterna äro understödstagare än bland normalbefolkningen.

Av de nykterhetsnämndsbehandlade 81 personerna hade 8 undergått fängelsestraff, vilket gör ett procenttal på 9·9 % mot 1·9 % inom totalmaterialet. 28 av de motbokslösa alkoholisterna och 8 av de motboksägande alkoholisterna hade en eller flera gånger vårdats på alkoholistanstalt eller sjukhus för alkoholmissbruk. För obetalade skatter 1942 resterade 3 av de motbokslösa och 5 av motboksägarna bland alkoholisterna, således 9·9 % av totala antalet alkoholister. Av motboksägarna bland dessa alkoholister hade 6 stycken högsta tilldelningen, 3 liter i månaden 1942; 8 hade 2 liter och 9 hade 1 liter i månaden. De båda övriga hade resp. $\frac{1}{2}$ liter i veckan och $\frac{1}{2}$ liter var 14 dag.

Men även andra än dem, som varit föremål för nykterhetsnämnd, kunna vara alkoholister. Nykterhetsnämnderna hinna icke ingripa mot alla, som vore i behov av en sådan åtgärd, utan koncentrera sig på de fall, där ett ingripande är mest nödvändigt och där det kan väntas, att åtgärden visar resultat. Man ingriper sålunda på ett tidigare stadium, när det gäller familjeförsörjare, än när det gäller ogifta återfallsfyllerister. Flera av de nykterhetsnämndsvarnade sakna sålunda fylleriförseelser, under det att det i det undersökta materialet finnes 42 motbokslösa och 34 motboksägare med över 3 fylleriförseelser, som aldrig blivit föremål för åtgärd av nykterhetsnämnd. Som framgår av tabell 3 finns det särskilt bland dessa 42 motbokslösa många personer med synnerligen höga fyllerisiffror, exempelvis två sinnessjuka personer med respektive 20 och 22 fylleriförseelser.

Medräknar man dem som ha över 3 fylleriförseelser bland alkoholisterna stiger alkoholisternas antal till 98 motbokslösa och 59 motboksägare, alltså sammanlagt 157 personer. Alkoholisterna skulle enligt denna definition utgöra 11·9 % av de motbokslösa, 2·2 % av motboksägarna och 4·5 % av totala antalet undersökta personer.

Motboksuttagen år 1942 i jämförelse med uttagen år 1938.

Det har varit ett huvudintresse vid undersökningen att utröna, i vad mån motboksägarna ha ändrat sina motboksuttag mellan de båda åren 1938 och 1942. I synnerhet har det synts angeläget att undersöka om de grupper kommit närmare tilldelningsgränsen, vilka genom kungörelsen den 19 september 1941 fingo sin tilldelning sänkt från fyra, resp. tre liter i månaden till tre resp. två liter i månaden.

Vid dessa restriktioner i utminutereringen, som genomfördes fr. o. m. den 1 oktober 1941, upphävdes som bekant också rätten till s. k. efterhandsinköp. Man kunde på grund härav vänta sig en tendens hos motboksägarna att mera utnyttja sina ransoner till fullo 1942 än 1938. Å andra sidan ha naturligtvis de genom den starka beskattningen höjda priserna på spritdrycker — vilka ungefär fördubblats mellan åren 1938 och 1942 — verkat i motsatt riktning.

Vid en jämförelse mellan åren 1938 och 1942 faller för det första i ögonen, att antalet motboksägare i undersökningsmaterialet steg från 2 259 till 2 637. Icke mindre än 429 nya motböcker tillkommo, samtidigt som 51 av de tidigare gällande motböckerna spärrades. Då emellertid inga uppgifter finnas om uttagen på flertalet av de 51 spärrade motböckerna måste jämförelsen mellan de båda åren 1938 och 1942 utgå från totalsiffrorna 2 215 och 2 637 för motboksägarna. Denna ökning av antalet

motböcker kan vara fullt naturlig, då ju hela gruppen undersökta individer blivit 5 år äldre och icke som i ordinära befolkningsmassor ny tillströmning och avgång motvägt varandra.

Tydligt har den konsumtionsinskränkande faktorn verkat starkast: procenttalet fullt utnyttjade motböcker minskade från 65·2 år 1938 till 59·1 år 1942. En detaljundersökning av hur stora mängder uttagen sprit, som kvarlämnats på de olika motböckerna, visar emellertid, att den andel motboksägare med icke fullt utnyttjade motböcker, som kvarlämnat en så liten kvantitet uttagen sprit som 0—0·5 liter, ökat från 13·6 till 17·5 % (se tab. 5). Om man räknar de motböcker, som ha en uttagen kvantitet av högst 0·5 liter till en grupp av praktiskt taget fullt utnyttjade motböcker, så blir minskningen från år 1938 till år 1942 för denna grupp endast 3·6 procent, eller från 69·9 till 66·3 procent av samtliga motböcker.

För samtliga tilldelningsklasser förelåg minskning i procenttalet av de praktiskt taget fullt utnyttjade motböckerna utom för 4-litersgruppen, där procenttalet sådana motböcker steg från 66·3 till 68·0 procent.

Tab. 5.

Tilldelning per månad	Totalantal motböcker i resp. tilldelningsklasser	Antal fullt utnyttjade motböcker	Antal fullt utnyttjade motböcker i % av totalantalet i resp. tilldelningsklasser	Antal motboksägare med uttagen kvantitet av 0—0·5 liter	Antal »praktiskt taget fullt utnyttjade motböcker»	D:o i % av antalet motboksägare i resp. tilldelningsklasser	
4 liter {	1938	945	582	61·6	45	627	66·3
	1942 (=31.)	1 099	660	60·7	87	747	68·0
3 liter {	1938	360	227	63·1	24	251	69·7
	1942 (=21.)	364	217	59·6	30	247	67·9
2 liter {	1938	433	284	65·6	23	307	70·9
	1942	588	325	55·3	45	370	62·9
1 liter {	1938	334	253	75·8	8	261	78·1
	1942	526	335	63·7	26	361	68·6
Övriga {	1938	143	97	67·8	5	102	71·3
	1942	60	22	36·7	1	23	38·3
Summa {	1938	2 215	1 443	65·2	105	1 548	69·9
	1942	2 637	1 559	59·1	189	1 748	66·3

En jämförelse mellan de olika tilldelningsklassernas uttag är även av intresse. Vare sig man tar hänsyn till de små uttagna spritkvantiteterna eller inte, så visade siffrorna för procenttalet fullt utnyttjade motböcker 1938 en jämn stegring från högsta tilldelningsklassen till den minsta, d. v. s. ju mindre tilldelning man hade, i desto högre grad utnyttjade man sin motbok. Sålunda låg procenttalet fullt utnyttjade motböcker — hänsyn icke tagen till de små utnyttjade kvantiteterna — för 1-litersgruppen 23·0 % högre än för 4-litersgruppen, för 2-litersgruppen 6·5 % och för 3-litersgruppen 2·3 % högre än för 4-litersgruppen. Om även motböcker med utnyttjade kvantiteter på 0—0·5 liter medräknas blir differensen mellan 1- och 4-litersklasserna något mindre och mellan 3- och 4-litersklassen något större; dessa tilldelningsklasser ligga 17·8, 6·9 och 5·1 % högre än 4-litersgruppen.

År 1942 är emellertid ställningen omkastad. Både 2- och 3-litersgrupperna ligga här lägre än 4-litersgruppen (resp. 8·6 och 0·7 % eller, om man medräknar böckerna med liten uttagen kvantitet, 7·5 och 0·15 %), och skillnaden mellan 1-liters- och 4-litersklasserna har minskat väsentligt: 1-litersklassen ligger här endast 6·1 % (resp. 0·9 %) högre än 4-litersgruppen.

Man skulle kunna misstänka, att de som tidigare haft tre liter i månaden men i oktober 1941 fingo tilldelningsrätten nedskuren till två liter, skulle söka kompensation genom att hos systembolaget begära uppflyttning i den högsta tilldelningsklassen. Resultatet skulle visa sig i en ökning av 4-litersklassen särskilt i förhållande till trelitersgruppen. En sådan ökning har inte ägt rum, tvärtom minskade den högsta tilldelningsgruppens andel i totala antalet motboksägare från 42·7 % till 41·7 %, antagligen beroende på en restriktivare tilldelningspolitik hos systembolaget, trots att ju hela gruppen undersökningsobjekt blivit fem år äldre och således en förskjutning mot högre tilldelningsklasser borde ha inträffat. En förskjutning uppåt har däremot ägt rum i de allra lägsta tilldelningsklasserna. Motböcker med 1 och 2 liter i kvartalet ha minskat i förhållande till grupperna med en tilldelning av 1 och 2 liter i månaden, vilka ökat från resp. 15·1 och 19·6 % till 20·0 och 22·3. Däremot har den egentliga 3-litersgruppen undergått en relativ minskning från 16·3 % till 13·8 %, sannolikt beroende på att en formell uppflyttning från 2 till 3 liter i månaden icke ansetts löna sig, eftersom tilldelningen i realiteten ändock var densamma.

Av intresse är vidare att undersöka, i vad mån motboksägarna ha fått kompensation genom ökad extra tilldelning. I varje fall har icke ett ökat antal motboksägare fått dylik kompensation. Antalet motböcker med extratilldelning har tvärtom både absolut och relativt sett minskat — absolut från 366 år 1938 till 299 år 1942, relativt från 16·5 % av totala antalet motboksägare år 1938 till 11·3 % år 1942. Detta står i samklang med de direktiv, systembolagen erhöles i samband med restriktionerna 1941. Men samtidigt kan man göra den iakttagelsen, att den genomsnittliga kvantiteten sprit utöver ransonerna stigit per motbok med extra tilldelning från 2·8 till 4·7 liter, vilket mer än uppvägt det minskade antalet, så att extratilldelningarnas kvantitet 1942 t. o. m. översteg kvantiteten under 1938.

En närmare analys av extratilldelningarnas fördelning på de olika tilldelningsklasserna visar dessutom, att procenttalet av dem som fått extra tilldelning minskat i alla grupper utom i 4-litersgruppen, där den ökat från 13·4 till 15·2 (absolut taget från 127 till 167). Vidare har den genomsnittliga kvantiteten sprit utöver ransonerna stigit per motbok med extra tilldelning i 4-litersklassen från 3·2 till 5·9 liter, vilket tillsammans med det ökade antalet motböcker med extratilldelning resulterat i att extratilldelningarnas kvantitet inom denna tilldelningsgrupp mer än fördubblats, medan den minskat i övriga klasser. Vissa extratilldelningar inom 4-litersgruppen äro påfallande stora år 1942. Procenttalet motböcker med en extra kvantitet utöver ransonen på mer än 12 liter per motbok med extra tilldelning har inom denna grupp ökat från 6·3 till 11·4. I fem fall ha motboksägare fått över 24 liter extra under 1942, i ett fall t. o. m. 47 liter, alltså nästan en hel årsranson enligt de gamla principerna. I dessa extra ordinära fall är det fråga om affärsmän med mycket höga årsinkomster.

Att procenttalet motboksägare med obetalade skatter minskat från 13·7 procent år 1938 till 7·7 procent år 1942 är ett symptom på att motboksägarnas ekonomi i regel förbättrats under kriget. I detta fall stiger procenttalet från högsta tilldelningsklassen till den lägsta; i 4-litersgruppen hade endast 4·0 procent motboksägare obetalade skatter 1938 (resp. 3·9 procent 1942), i 1-litersgruppen 32·3 procent (resp. 14·3 procent 1942).

Det antal motböcker, på vilka inga uttag alls förekommit, utgjorde år 1938 sammanlagt 28 stycken (1·3 % av samtliga motböcker) och år 1942 sammanlagt 36 stycken (1·4 %). I procent av antalet motböcker inom 4-, 3-, 2- och 1-litersgrupperna utgjorde dessa motböcker 1938 endast 0·95, 0·26, 1·62 och 2·89 % och år 1942 respektive 0·91, 0·55, 2·38 och 1·52 %.

Motboksuttagen bland personer, som bötfällts för fylleri. Vid undersökningen visade det sig, att personer med fylleriförseelser i högre grad till fullo utnyttjade sina motböcker än övriga motboksägare. 78·9 % av de motboksägare, som år 1942 ha-

de fylleriförseelser, hade år 1938 fullt utnyttjat sin motbok (motsvarande tal för samtliga var 65·2). År 1942 hade detta procenttal minskat till 70·1 % (mot 59·1 för samtliga). Skillnaden mellan de båda grupperna var dock mindre år 1942 än år 1938.

Personer med fylleriförseelser erhöles även extra tilldelning i högre grad än andra motboksägare under båda åren; 21·8 % år 1938 och 14·7 % år 1942 (mot 16·5 % och 11·9 % för samtliga).

Om man uppdelar dem som hötfällts för fylleri efter den tidpunkt, när deras fylleriförseelser inträffat, visar sig en viss skillnad i ändringarna i deras motboksuttag. 83 % av dem, som begått fylleriförseelser endast efter 1938, utnyttjade år 1938 sina motböcker fullt mot 80 % inom gruppen med fylleriförseelser under båda perioderna och 78·9 % för gruppen med fylleriförseelser under år 1938 eller tidigare. År 1942 hade de båda första grupperna minskat sina motboksuttag högst väsentligt i förhållande till den sistnämnda. 74·0 % mot 57·9 % inom den första gruppen och 42·7 % inom den andra. Sistnämnda års grupper äro dock så små, att skillnaden kan bero på slumpavvikelse.

Alkoholisternas och fängelsekundernas motboksuttag. Alkoholisternas och fängelsekundernas motböcker ha i stor utsträckning varit fullt utnyttjade: år 1938 resp. 84·2 % och 82·6 % och år 1942 resp. 64·0 % och 65·6 %. Extratilldelningarna voro också relativt vanliga för båda grupperna år 1938: resp. 21·1 och 21·7. År 1942 hade dessa procenttal sjunkit till 12·0 och 18·8 %. I medeltal per motbok med extra tilldelning voro extraransonerna båda åren mindre för dessa grupper än för totalgruppen. Endast för dem, som undergått fängelsestraff, kan man avläsa den tendens till ökning av extratilldelningarnas storlek, som gäller för totalgruppen. Per motbok med extra tilldelning ökades extrauttagen från 2·2 till 3·4 liter.

Fattigvårdsklientelet motboksuttag. Av de personer, som under perioden 1935—1942 erhållit någon form av socialt understöd, voro 244 motboksägare år 1938 och 284 år 1942. Om man undersöker dessa personers sprituttag, finner man att procenttalet fullt utnyttjade motböcker låg ovanligt högt i alla tilldelningsklasser i denna grupp jämfört med motsvarande tilldelningsklass inom totalgruppen motboksägare; detta gällde såväl år 1938 som år 1942. Påfallande stor var denna differens år 1938 i tilldelningsklasserna med två, tre och fyra liter i månaden, där den höll sig mellan 23—27 procent. 1942 hade andelen till fullo utnyttjade motböcker inom den förutvarande fyralitersgruppen nedgått starkt bland dessa personer, som haft understöd, så att procenttalet fullt utnyttjade motböcker endast låg 8·8 procent högre än totalgruppens. Fyralitersgruppen inom fattigvårdsklientelet reagerade tydligt starkare för prishöjningarna på spritdrycker än normalgruppen. En granskning av siffrorna för totala antalet personer med socialt understöd något av åren 1935—1942, ger vid handen, att procenttalet fullt utnyttjade motböcker år 1938 låg 25·2 % högre än siffran för normalgruppen och år 1942 15·1 % högre. Även procenttalet motböcker med extratilldelning låg högre inom understödsgruppen båda åren än inom totalgruppen: 1938 53·9 procent och 1942 24·8 procent. Men här är differensen störst i de lägsta tilldelningsgrupperna och obetydlig eller t. o. m. förbytt i en övertikt för normalgruppen i de högre tilldelningsgrupperna. Antalet liter utöver ransonen var dock per motbok med extra tilldelning lägre inom understödsgruppen än inom totalgruppen båda åren. Att de stora spritinköpen gjorts trots dålig ekonomi under båda åren, framgår även av den höga procenten motboksägare med obetalade skatter inom gruppen: 34·8 % 1938 och 26·2 % 1942 (mot 13·7 % och 7·7 % inom totalgruppen).

Det måste betraktas som en riktigare statistisk metod att klyva understödsgruppen i tre delar: en grupp med socialt understöd något eller flera av åren 1935—1938, en grupp med understöd under båda perioderna 1935—1938 och 1939—1942 och slutligen en grupp med understöd endast något eller några av åren 1939—1942.

Man finner då, att 121 av motboksägarna år 1938 haft socialt understöd något av åren 1935—1938 och att 217 av motboksägarna år 1942 haft understöd under något av åren 1939—1942. Antalet motboksägare med socialt understöd något av de sista fyra åren hade alltså ökat med 79·3 % mellan år 1938 och år 1942, medan den totala gruppen motboksägare endast ökat med 19·1 %. År 1938 hade 5·5 % av motboksägarna haft socialt understöd något av de sista fyra åren, medan motsvarande siffra för år 1942 var 8·2 %.

Men även efter uppdelning av understödstagarna efter den tidsperiod, varunder de åtnjutit understöd, visar det sig, att dessa motboksägare i förhållande till hela antalet motboksägare i ovanligt hög grad utnyttjade sina motböcker fullt både år 1938 och år 1942. Detta gällde i alla tilldelningsklasser utom trelitersgruppen år 1938.

Jämför man de tre understödsgrupperna inbördes — de som fingo understöd 1935—1938, de som fingo understöd 1939—1942 och de som fingo understöd under båda perioderna — skall man finna, att sistnämnda grupp år 1938 mest utnyttjade sina motböcker till fullo: ransonerna uttogos helt av 83·6 % inom gruppen. Detta är anmärkningsvärt, då man kunde vänta, att inom denna grupp finna de fattigaste individerna. År 1942 utnyttjades motböckerna till fullo mest inom gruppen med understöd under endast sista perioden, nämligen i 70·8 % av fallen.

Inom understödsgruppen finnas i relativt hög grad personer med fylleriförseelser. År 1938 hade 31·4 procent och år 1942 32·3 procent av understödstagarna fylleriförseelser mot 15·1 procent och 13·4 inom normalgruppen. Bland dessa personer med både fylleriförseelser och fattigvård är procenttalet fullt utnyttjade motböcker synnerligen högt; år 1938 var det 86·8 och år 1942 72·9 procent. Även procenttalet motböcker med extra uttag ligger här högt (år 1938 39·5 %, år 1942 22·7). Men både antalet extralitrar per motbok med tilldelning utöver ransonerna och antalet infrusna literar per icke fullt utnyttjad motbok är ringa inom denna grupp.

Det höggradiga utnyttjandet av motböckerna inom understödsgruppen torde vara symptom på uttag för överlåtelseändamål. Det kan nämligen knappast vara förenligt med fattigvårdsklienteletts dåliga ekonomi att fullt utnyttja hela ransonen och därtill i ett ovanligt stort antal fall köpa starkvin på motböckerna.

Olga Dahl.

P. M.

angående utvecklingen i Danmark och Finland.

Utredningen har genom förmedling av utrikesdepartementet erhållit ett rätt omfattande statistiskt material till belysning av konsumtions- och fylleriutvecklingen i Finland och Danmark från och med år 1938. En detaljerad redovisning för och en närmare kommentar till detta material skulle föra för långt i förevarande sammanhang. Direkta jämförelser av utvecklingen i det krigförande Finland och i det ockuperade Danmark med förhållandena i Sverige äro uppenbarligen icke möjliga att göra. För den skull har utredningen begränsat sig till att i korthet redovisa vissa av de statistiska uppgifterna genom två översiktsdiagram, till vilka fogats förklaringar i enlighet med de erhållna upplysningarna.

Danmark. Specificerade uppgifter om utskänkning och utminuterung ha icke kunnat erhållas. Å diagram 1 har för den skull inlagts en gemensam kurva över försäljningen av skattelagda (banderollerade) spritdrycker från fabriker och grosshandlare och vidare en beräknad kurva över alkoholmängden i den sammanlagda sprit- och vinförsäljningen. Därjämte ha angivits volymförändringarna i ölförsäljningen samt förändringarna i antalet för fylleri anhållna personer. Hur stor del av konsumtionen som fallit på ockupationsmakten framgår icke av uppgifterna. Nedert på diagrammet ha angivits de ungefärliga skatthöjningarna på utminuterade spritdrycker. Samtliga kurvor ha säsongutjämnats genom att sifferuppgifterna uttrycks i procent av motsvarande kvartalsuppgifter år 1938.

Beträffande *beskattningen* av spritdrycker framgår av handlingarna bland annat, att tillverkningskatt på spritdrycker utgår med en grundskatt och en tilläggsskatt. Båda beräknas per liter 100-procentigt alkohol. Grundskatten har varit oförändrad, 60 öre, varemot tilläggsskatten i oktober 1939 höjts från 17 till 20 kronor. Härtill kommer omsättningsskatt, som utgår dels vid försäljning från spritfabriker och grossister till restauratörer och detaljhandlare, dels ock på restauratörernas och detaljhandlarnas omsättning av spritdrycker. Dessa omsättningsskatter beräknas i procent av varans pris inklusive skatten. Skatten vid försäljning från fabriker och grossister, vilken sedan år 1930 utgjort 1 procent, har undergått flera förhöjningar, nämligen genom lagar i mars och oktober 1940 till 7 procent, genom lag i oktober 1941 till 13,5 procent samt genom lagar i mars och oktober 1942 till 19 procent. Omsättningsskatten vid utskänkning och utminuterung har genom nämnda lagar höjts från 6 respektive 3,2 procent till 10 respektive 4 procent. Genom lag i juni 1943 har omsättningsskatten vid utskänkning höjts ytterligare, till 25 procent.

Straffet för fylleri har i Danmark kraftigt skärpts under krigsåren. Före ockupationen var straffet för enkelt fylleri böter, och det bötesbelopp, som vanligen utdömdes, var under många år mellan 15 och 20 kronor. Från och med maj 1940 har i straffatituden jämväl införts fängelse upp till tre månader samt vid försvärande omständigheter till och med straffarbete upp till samma tid. Justitiedepartementet har samtidigt med lagändringen anmodat åklagarmyndigheterna att i regel yrka fängelsestraff för fylleri. I juni 1942 har dock justitiedepartementet mildrat denna föreskrift genom att meddela, att större hänsyn finge tagas till de förhållanden, under vilka fylleriet begåtts.

Riksdoktoren har beträffande fylleriets utveckling framhållit bland annat följande.

För Finlands vidkommande erinras i handlingarna om de synnerligen olikartade förhållandena, som under olika tider rått, på grund av *inskränkningar i försäljningen*. Under vinterkriget åren 1939—1940 samt ett par månader före krigsutbrottet och likaså ett par månader efter fredsslutet voro utminuterings- och utskänkingsställena antingen helt stängda eller underkastade stränga försäljningsrestriktioner. Till följd härav var försäljningen av alkoholdrycker under oktober—december 1939 och januari—maj 1940 exceptionellt ringa. Detta gäller särskilt utminutereringen, som i betydligt högre grad än utskänkningen berördes av restriktionerna.

Efter krigsutbrottet i slutet av juni 1941 iaktogs i början samma stränghet vid inskränkandet av utminutereringen och utskänkningen som under det föregående kriget. Senare då kriget förflyttade sig längre åt öster och slutligen fördes utanför landets gränser, började man emellertid småningom tillåta en friare rusdryckshandel. Redan i slutet av juli öppnades alkoholbutikerna och de flesta utskänkingsställena i landets sydliga och västliga län, men i de östliga och nordliga länen höllos utminuteringsställena stängda, och utskänkningen var på några få undantag när förbjuden ända till maj månad 1942. Vid denna tid öppnades utminuterings- och utskänkingsställena i största delen av landet med undantag av några orter i närheten av östgränsen, där försäljning av alkoholdrycker åt allmänheten ännu icke är tillåten.

Av särskilda skäl ha såväl utminuterings- som utskänkingsställena under kriget tidtals hållits stängda under kortare perioder.

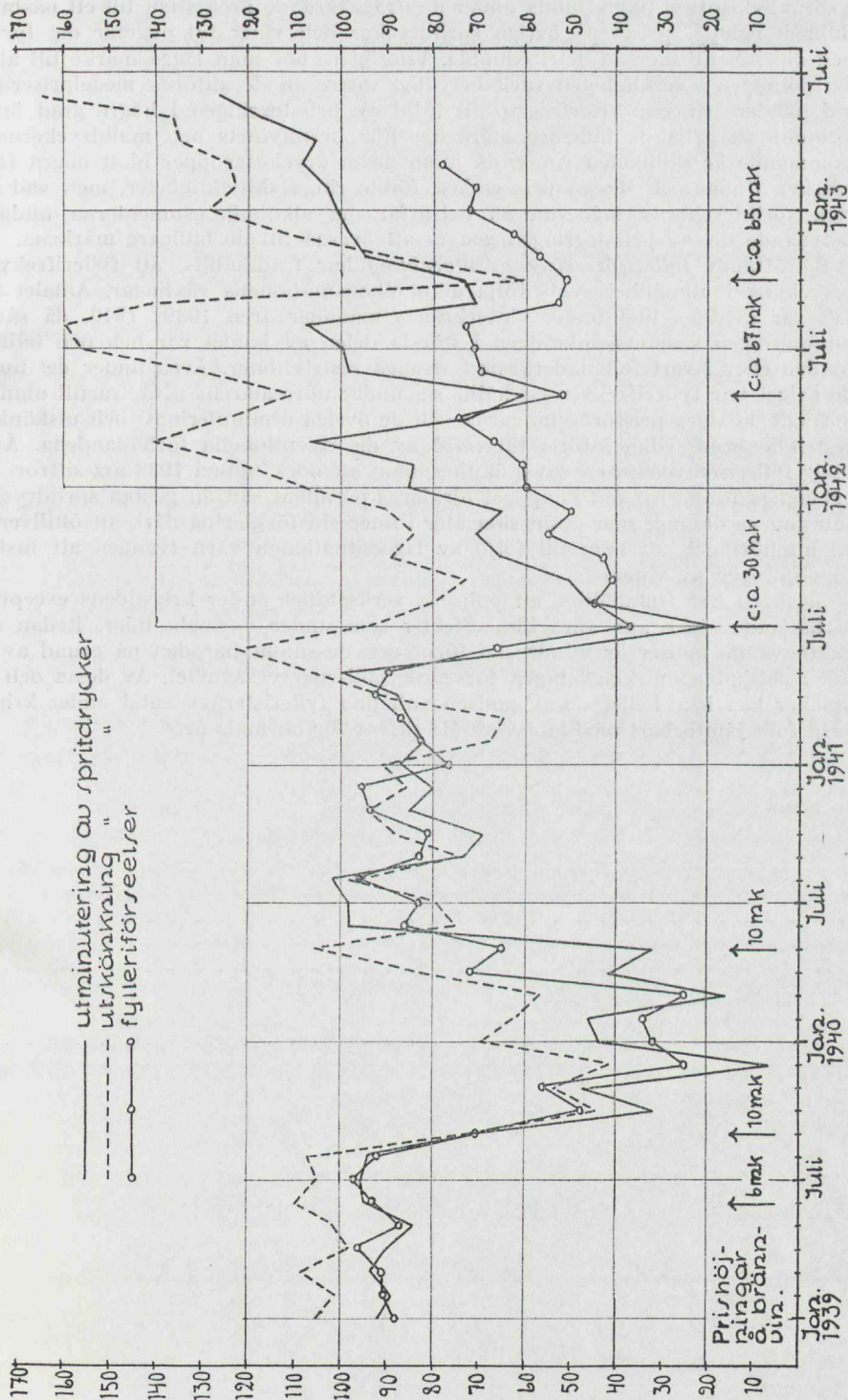
Beträffande *priserna å alkoholhaltiga drycker* har bland annat framhållits, att sedan år 1938 höjningar på samtliga alkoholdrycker ägt rum varje år. Till följd av de exceptionella förhållandena under kriget ha förhöjningarna varit rätt talrika och även betydande.

Den 1 juni 1939, alltså redan före den nuvarande krigstiden, höjdes priserna på spritdrycker och starka viner med 6 mark per liter. Ännu samma år, nämligen den 8 september, då kriget mellan Tyskland och västmakterna redan utbrutit och importmöjligheterna till följd därav syntes minska, höjdes priset på inhemskt brännvin med 10 mark och maldryckspriset med 1 mark per liter. Dessutom höjdes priserna på alla andra spritdrycker samt viner med 50 procent. Efter vinterkrigets slut höjdes brännvinspriset den 20 maj 1940 åter med 10 mark och priserna på övriga spritdrycker med 14—20 mark per liter. Dessutom trädde den 1 juni samma år i enlighet med riksdagens beslut en förhöjning av maldrycksskatten i kraft, vilken förhöjning uppgick till 3 mark per liter. År 1941 verkställdes åter en ny prisförhöjning. I juli detta år steg brännvinspriset med 30 procent, priserna på övriga spritdrycker och starka viner med 20 procent och priserna på svaga viner med 10 procent. Samma år höjdes dessutom ölpriset t. o. m. två gånger, vardera gången med mark 1:50. År 1942 verkställdes två allmänna prisförhöjningar. I maj höjdes priserna på samtliga alkoholdrycker sålunda, att den genomsnittliga förhöjningen kom att utgöra för brännvinet 51·1 procent, för övriga spritdrycker 32·6 procent, för starka viner 34·7 procent, för svaga viner 18·0 procent och för maldrycker 25·0 procent. Den andra allmänna förhöjningen företogs i oktober, då spritdryckernas pris steg med ytterligare 32—33 procent och vinpriset med 35—38 procent.

I huru hög grad priserna på alkoholdrycker stigit under de gångna krigsåren, framgår av följande siffror, som utvisa de försålda alkoholdryckernas medelpris i mark per liter i februari månad under vart och ett av åren 1939—1943:

År	Brännvin	Övriga spritdrycker	Viner	Maldrycker
1939.....	53: 57	116: 12	54: 89	8: 06
1940.....	69: 73	178: 40	82: 73	9: 46
1941.....	100: 17	208: 72	76: 76	13: 16
1942.....	132: 20	232: 07	100: 12	16: 37
1943.....	252: 55	450: 61	219: 98	26: —

Diagram 2. Utminuteriing och utskänkning av spritdrycker samt antalet fylleriförseelser i Finland månadsvis under krigsåren, uttryckt i procent av motsvarande månader år 1938.

Brännvinspriset har sålunda under de ifrågavarande åren stigit till ett nästan femdubbelt belopp, priset på övriga spritdrycker och viner till ungefär det fyrdubbla och ölpriset till mer än det tredubbla. Ytterligare bör man lägga märke till att prisförhöjningen i verkligheten varit betydligt större än de anförda medelpriserna giva vid handen, emedan efterfrågan till följd av prisstegringen i högre grad än förut kommit att gälla de billigare märkena. För brännvins och maltdryckernas vidkommande är skillnaden ringa, då inom dessa dryckesgrupper blott några få olika märken finnas och dessas pris endast förete ringa skiljaktigheter, men vad de övriga spritdryckerna och vinerna beträffar, ha alkoholkonsumenterna undgått en betydande del av prisstegringen genom att övergå till de billigare märkena.

Beträffande *fylleriförseelsernas utveckling* har framhållits, att fyllerifrekvensens utveckling i allmänhet synts följa alkoholkonsumtionens växlingar. Antalet fyllerifall var särdeles litet under vinterkriget månader åren 1939—1940, då såväl utminuterings- som utskänknings- och utskänknings- och utskänknings- restriktionerna, vilka införts till följd av de exceptionella förhållandena. År 1943 visar fyllerifrekvensen en envis ökning, utan att dock uppnå 1938 års siffror. Denna beklagliga företeelse kan knappast förklaras på annat sätt än genom spritdryckskonsumtionens ökning, som å sin sida åter finner sin förklaring däri, att öltillverkningen upphört och att man till följd av lagersituationen varit tvungen att inskränka försäljningen av viner.

Slutligen har framhållits, att polisens verksamhet under krigstidens exceptionella förhållanden icke kan vara lika effektiv som under normala tider. Redan antalet vakthavande poliser är mindre än förut och dessutom har den på grund av krigstiden påbudna mörkläggningen försvårat polisens verksamhet. Av dessa och andra orsaker kan icke heller de av polisen anhållna fylleristernas antal under krigstiden vara fullt jämförbart med motsvarande siffror för normala år.

Innehållsförteckning.

Skrivelse till statsrådet och chefen för finansdepartementet	Sid. 3
--	-----------

Inledning	5
------------------------	---

Orsakerna till försämringen i nykterhetstillståndet under krigsåren.

<i>Kapitel 1. Huvuddragen av utvecklingen sedan förra världskriget</i>	8
<i>Kapitel 2. Översikt över alkoholkonsumtionens och fylleriförseelsernas förändringar under krigsåren</i>	19
<i>Kapitel 3. Den ekonomiska och försörjningspolitiska bakgrunden till rusdryckskonsumtionens utveckling under krigsåren</i>	39
<i>Kapitel 4. Ökningen av fylleriförseelserna och olika berusningskällors andel häri enligt anhöllningsstatistiken</i>	55
<i>Kapitel 5. De s. k. motboksöverlåtelseerna. — Fylleriförseelser av motboksägare och andra</i>	72
<i>Kapitel 6. Fylleriförseelserna inom olika yrken</i>	90
<i>Kapitel 7. Fylleriförseelsernas lokala fördelning</i>	104
<i>Kapitel 8. De militära fylleriförseelserna</i>	111
<i>Kapitel 9. Fylleriförseelserna i olika åldrar</i>	118
<i>Kapitel 10. Återfallsfylleriets omfattning under krigsåren</i>	125
<i>Kapitel 11. Alkoholisternas andel i fylleriförseelserna och risken för alkoholism</i>	130
<i>Kapitel 12. Utvecklingen av brottsligheten m. m. under krigsåren</i>	139
<i>Kapitel 13. Sammanfattning av orsaksutredningen</i>	150

Förslag till åtgärder för motverkande av försämringar i nykterhetstillståndet.

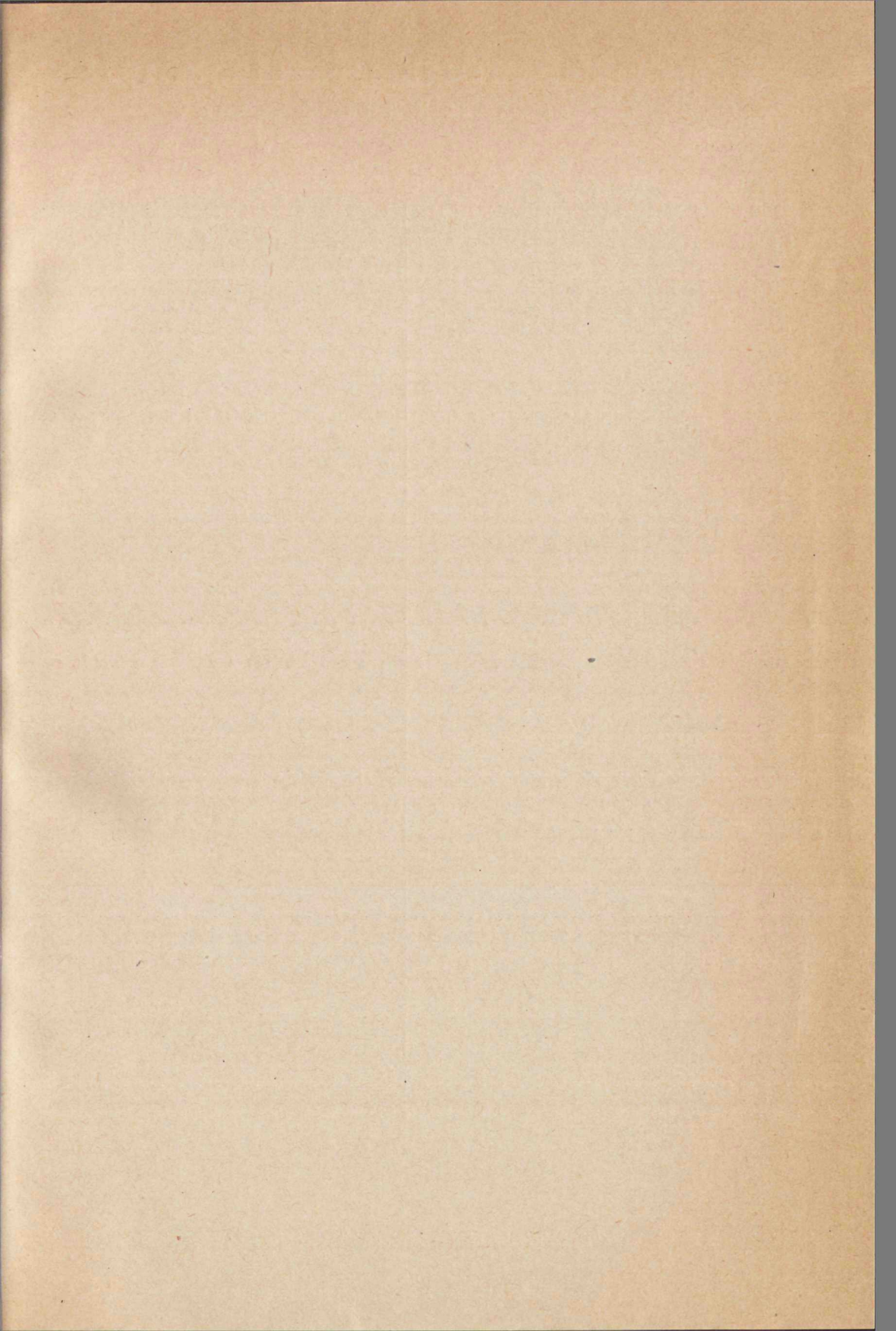
<i>Kapitel 14. Åtgärder beträffande reglerna för utminutering av rusdrycker</i>	159
---	-----

Reglerna för beviljande av ny inköpsrätt, s. 159. — Reglerna för beviljande av ökad inköpsrätt, s. 161. — Reglerna för beviljande av extra tilldelning, s. 163. — Reglerna för beviljande av tillfällig tilldelning, s. 166. — Behandling av sådana fall, då anmärkning framkommit, s. 166. — Fortlöpande kontroll över kundkretsen, s. 176. — Inköp genom ombud, s. 183. — Kontroll över anlitate ombud, s. 185. — Kortare utminuteringstid å dag före sön- och helgdag, s. 186.

	Sid.
<i>Kapitel 15. Åtgärder beträffande reglerna för utskänkning av rusdrycker</i>	190
Begränsning av tillåtna utskänkingskvantiteter m. m., s. 190.	
— Utskänkning i samband med offentlig danstillställning m. m., s. 200. — Kontrollen över utskänkningens handhavande, s. 215.	
<i>Kapitel 16. Vissa lagstiftningsåtgärder till motverkande av olaga rusdryckshand- tering</i>	220
Skärpning av straffet för vissa motboksöverlåtelser, s. 220. —	
Särskilda bestämmelser om straffansvar för viss olovlig be- fattning med motbokssprit och om förverkande av sådan sprit, s. 223. — Ändrade bestämmelser rörande förverkande av skattefri sprit m. m., s. 234.	
<i>Kapitel 17. Straffmätningen vid fylleri enligt 18 kap. 15 § strafflagen m. m.</i>	237
<i>Kapitel 18. Effektivisering av alkoholistvården. — Forsknings- och upplysnings- verksamhet på alkoholfrågans område</i>	242
Effektivisering av alkoholistvården, s. 242. — Forsknings- och upplysningsverksamhet på alkoholfrågans område, s. 250.	

Bilagor.

<i>Författningsförslag (Bil. A—G)</i>	253
<i>Specialundersökningar:</i>	
<i>Bil. 1. Gunnar Dahlberg: Undersökning av fylleriförseelserna åren 1938 och 1942 på grundval av uppgifter, lämnade till Kungl. Kontrollstyrelsen</i>	261
<i>Bil. 2. Gunnar Dahlberg: Undersökning av fylleriförseelser grundad på upp- gifter från polismyndigheter rörande för fylleri anhållna personer under tiden $10/5$—$14/6$ 1943</i>	296
<i>Bil. 3. Gunnar Dahlberg: Behandling av alkoholister</i>	308
<i>Bil. 4. Fylleriförseelser av män, fördelade efter den sakfälldes yrke, åren 1938—1942 (Tabell)</i>	313
<i>Bil. 5. Olga Dahl: Särskild undersökning rörande inköp av spritdrycker samt nykterhetsförhållandena i Stockholm</i>	317
<i>Bil. 6. P. M. angående utvecklingen i Danmark och Finland</i>	330

Statens offentliga utredningar 1944

Systematisk förteckning

(Siffrorna inom klammer beteckna utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen).

Allmän lagstiftning. Rättsskipning. Fångvård.

Statsförfattning. Allmän statsförvaltning.

Kommunalförvaltning.

Statens och kommunernas finansväsen.

Politi.

Betänkande ang. nykterhetstillståndet under krigsåren. [3]

Nationalekonomi och socialpolitik.

Hälso- och sjukvård.

Allmänt näringsväsen.

Fast egendom. Jordbruk med binäringar.
Jordbruksbefolkningens levnadskostnader. [1]

Vattenväsen. Skogsbruk. Bergsbruk.

Industri.

Handel och sjöfart.

Kommunikationsväsen.

Bank-, kredit- och penningväsen.

Försäkringsväsen.

Kyrkoväsen. Undervisningsväsen. Andlig odling i övrigt.

Försvarsväsen.

Betänkande med förslag ang. långtjänstunderbefäl m. m. [2]

Utrikes ärenden. Internationell rätt.